GUSTAVE

FLAUBERT

Madam Bovary

ÇEVİREN
Sâmih Tiryakioğlu

MICHAEL TILBY'NİN ÖNSÖZÜ VE
JONATHAN CULLER'IN SONSÖZÜYLE

İLETİŞİM KLASİKLERİ

iletişim

GUSTAVE FLAUBERT • **Madam Bovary**

İletişim Yayınları, Dünya Klasikleri, 2006-2012 (6 baskı)
© 2006 İletişim Yayıncılık A. Ş.

Madame Bovary. Mœurs de province
Bu yapıtın çeviri yayın hakkı Sâmih Tiryakioğlu'nun temsilcisi
Telif Hakları ONK Ajans Ltd. Şti'den devralınmıştır.
© Önsöz: 2004, Michael Tilby, "Flaubert's Place in Literary History", *The Cambridge Companion to Gustave Flaubert*, der. Timothy Unwin, Cambridge University Press, 2004.
© Sonsöz: 2007, Jonathan D. Culler, "The Realism of *Madame Bovary*", *MLN*, 122: 4, 2007.
© 2007 Johns Hopkins University Press

İletişim Yayınları 1168 • İletişim Klasikleri 67
ISBN-13: 978-975-05-1343-5
© 2013 İletişim Yayıncılık A. Ş.
1-2. BASKI 2013-2015, İstanbul
3. BASKI 2016, İstanbul
4. BASKI 2016, İstanbul

DİZİ YAYIN YÖNETMENİ Murat Belge
YAYINA HAZIRLAYANLAR Bahar Siber, Güneş Akkor, Emrah Serdan
KAPAK Suat Aysu
KAPAK RESMİ Jean Béraud, "Bekleyiş, Paris Rue de Chateaubriand", yaklaşık 1900
UYGULAMA Hüsnü Abbas, Hasan Deniz
DÜZELTİ Öykü Elitez
BASKI Ayhan Matbaası · SERTİFİKA NO. 22749
Mahmutbey Mahallesi, Devekaldırımı Caddesi, Gelincik Sokak, No: 6/3
Bağcılar, İstanbul Tel: 212.445 32 38 • Faks: 212.445 05 63
CİLT Güven Mücellit · SERTİFİKA NO. 11935
Mahmutbey Mahallesi, Devekaldırımı Caddesi, Gelincik Sokak,
Güven İş Merkezi, No: 6, Bağcılar, İstanbul, Tel: 212.445 00 04

İletişim Yayınları · SERTİFİKA NO. 10721
Binbirdirek Meydanı Sokak, İletişim Han 3, Fatih 34122 İstanbul
Tel: 212.516 22 60-61-62 • Faks: 212.516 12 58
e-mail: iletisim@iletisim.com.tr • web: www.iletisim.com.tr

GUSTAVE FLAUBERT

Madam Bovary

Taşra Töreleri

Madame Bovary
Mœurs de province

ÇEVİREN *Sâmih Tiryakioğlu*

MICHAEL TILBY'NİN ÖNSÖZÜ VE
JONATHAN D. CULLER'IN SONSÖZÜYLE

iletişim

GUSTAVE FLAUBERT 12 Aralık 1821'de Anne Justine Caroline Fleuriot ile Hôtel-Dieu Hastanesi'nin başcerrahı Achille-Cléophas Flaubert'in ortanca çocuğu olarak Rouen'da doğdu. Hastane lojmanının yetersiz koşullarında mutsuz bir çocukluk geçirdi. Rouen Koleji'nde okuduğu yıllarda (1832-1840) edebiyata ilgi duymaya başladı ve 1834'te arkadaşı Ernest Chevalier ile birlikte *Art et Progrès* (Sanat ve İlerleme) adında bir dergi çıkarmaya başladı. Paris'te hukuk okuduğu dönemde Flaubert yoğun bir şekilde yazdı. *Bir Delinin Anıları* (1838), *Smarh* (1839) ve *Kasım* (1842) bu dönemin ürünleridir. 1836 yılında, Trouville'de, o sırada yirmi altı yaşında olan Elisa Schlésinger ile tanıştı ve hayatı boyunca –uzaktan da olsa– ona âşık kaldı. Schlésinger, Flaubert'in daha sonra kaleme alacağı *Duygusal Eğitim*'deki Marie Arnoux karakterinin de temel ilham kaynağıdır. 1844'te, Flaubert ilk sara krizini geçirdi. Babasının derslerini bırakmasında ısrar etmesi üzerine, Rouen yakınlarındaki Croisset'ye, aile evine döndü. 1845'te *Duygusal Eğitim*'in ilk taslağını bitirdi ve ailesiyle beraber çıktığı bir İtalya seyahatinde, Cenova'da görüp derinden etkilendiği bir Brueghel tablosunun verdiği ilhamla *Ermiş Antonius ve Şeytan*'ı yazmaya başladı. 1846'da birkaç hafta arayla babası ve kızkardeşini kaybetti ve yeğeninin bakımını üstlendi. Babasından kalan yüklü miras sayesinde tüm zamanını yazı yazarak geçirmeye karar verdi. Aynı yıl on yıl sürecek çalkantılı bir ilişki yaşayacağı Louise Colet ile tanıştı. Flaubert daha sonra Maxime du Camp ile birlikte yaklaşık iki senelik bir Yakın Doğu seyahatine çıktı. Croisset'ye dönüşünden üç ay sonra, 1851 Eylülü'nde *Madam Bovary*'yi yazmaya başladı. Kitabı 1856 baharında bitirecekti. Flaubert'in bu dönemdeki mektuplaşmaları, özellikle de uzatmalı sevgilisi Louise Colet ile olanlar hayli ilginçtir ve rahatlıkla Flaubert'in eserleri arasında sayılabilir. Colet ile aralarındaki fırtınalı ilişki, aralıklarla 1846'dan 1854'e kadar sürdü. Flaubert'e 1857'de *Madam Bovary*'nin "gayrıahlâkiliği" suçlamasıyla dava açıldı. Dava toplumda büyük yankı uyandırdı ve romanın geniş kitlelerce tanınmasını sağladı. Flaubert dava sonunda hakkındaki suçlamalardan aklandı. 1857'nin sonlarına doğru, başlardaki adı "Kartaca" olan *Salambo*'yu yazmaya koyuldu. Son taslağını 1864-1869 yılları arasında yazdığı *Duygusal Eğitim*'le beraber "modern", "burjuva" konularına geri döndü. Yeni "gerçekçi" ekolün öncüsü olarak kabul edilmeye başlanan Flaubert, Croisset'de ve Paris'te dönemin pek çok önemli edebiyatçısıyla bir araya geliyordu. Bunların başlıcaları Théophile Gautier, Goncourt Kardeşler, George Sand, Turgenyev, Emile Zola ve Guy de Maupassant'dı. Bitiremeyeceği son projesi *Bouvard ve Pécuchet*'yi yazmaya 1874'te başladı. Para sıkıntısı yüzünden, projeye iki senelik bir ara verip 1877'de yayımlanacak olan *Üç Hikâye*'yi kaleme aldı. Flaubert, 8 Mayıs 1880 günü, beyin kanaması sonucu, Croisset'de öldü. Cenazesi Emile Zola, Alphonse Daudet, Guy de Maupassant gibi yazarların katıldığı törenle Rouen Mezarlığı'na defnedildi.

İÇİNDEKİLER

ROMANA DAİR GÖRSELLER *6*

KRONOLOJİ *13*

ÖNSÖZ
FLAUBERT'İN EDEBİYAT TARİHİNDEKİ YERİ /
MICHAEL TILBY *25*

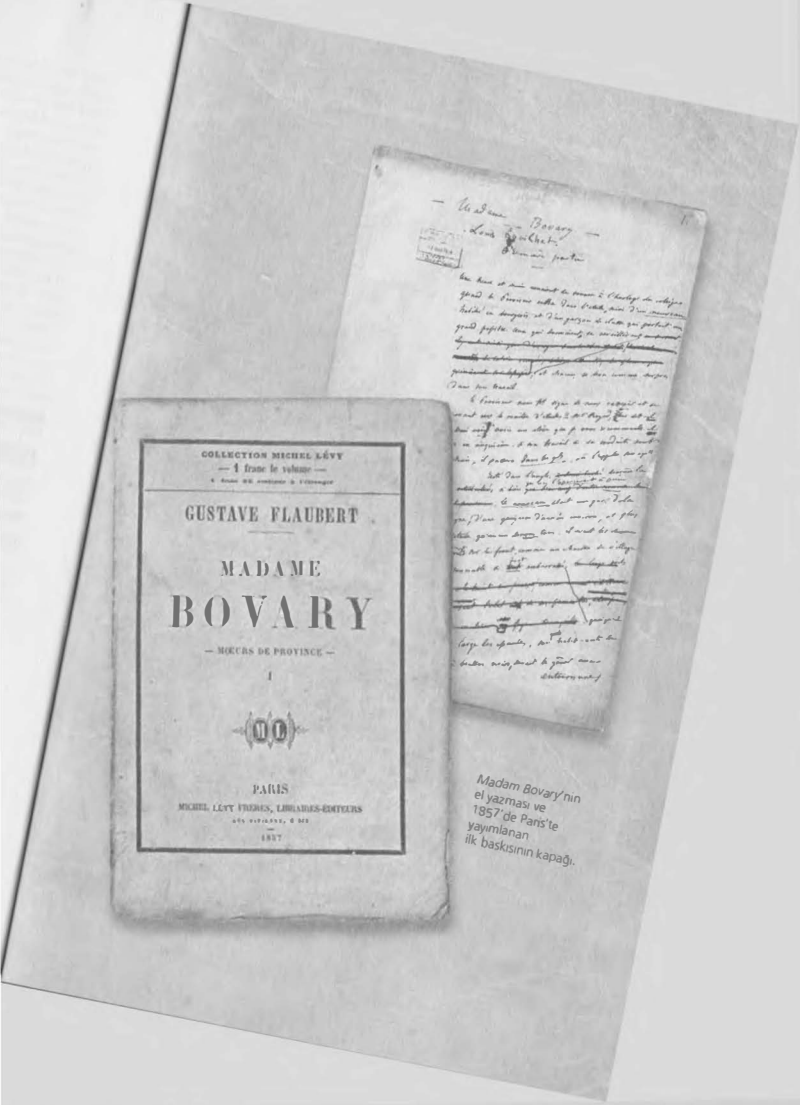
Madam Bovary

Birinci Bölüm *51*

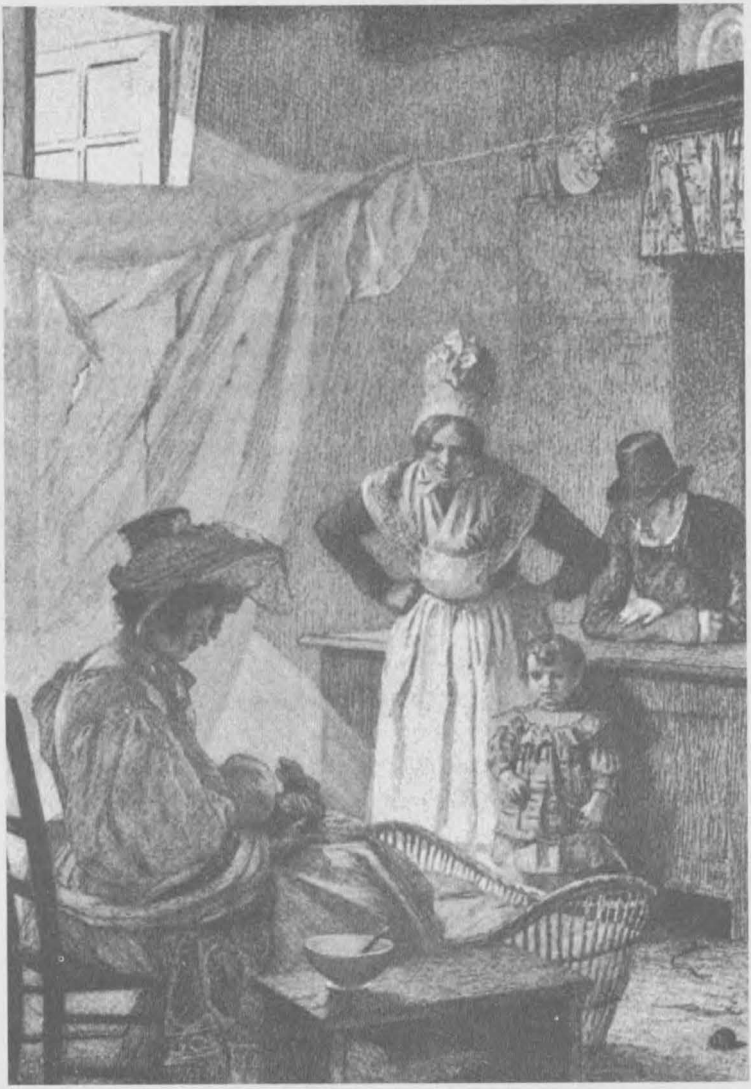
İkinci Bölüm *121*

Üçüncü Bölüm *289*

SONSÖZ
***MADAM BOVARY*'DE REALİZM /** JONATHAN D. CULLER *415*

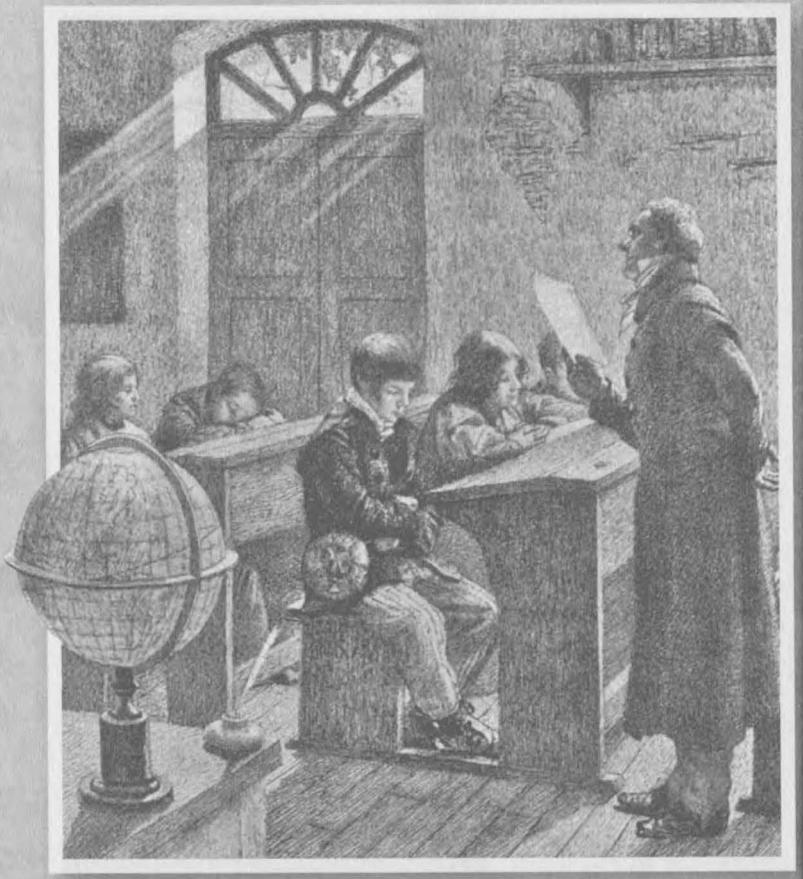
Madam Bovary'nin el yazması ve 1857'de Paris'te yayımlanan ilk baskısının kapağı.

Alfred Richemont'un *Madam Bovary* için yaptığı çizimler:

- Madam Bovary, kızı Berte ile (solda).
- Emma Bovary ve Léon (sağda).

Alfred Richemont'un *Madam Bovary* için yaptığı çizimler:

- Charles'ın okuldaki ilk günü (solda).
- Bovarylerde akşam yemeği (sağda).

KRONOLOJİ

Tarih	Yazarın Hayatı ve Eserleri	Dönemin Önemli Olayları
1821	12 Aralık günü Yukarı Normandiya'nın Rouen şehrinde dünyaya geldi. Babası Achille-Cléophas Flaubert, şehrin hastanesi Hôtel-Dieu'de müdür yardımcısı ve cerrahtı. Annesi, Anne-Justine-Caroline Fleuriot, hastane müdürünün üvey kızıydı.	– Napoléon Bonaparte, Saint Helena Adası'nda elli bir yaşında mide kanserinden öldü. – John Keats yirmi altı yaşında tüberkülozdan öldü. – Makedonya, Girit ve Kıbrıs'ta Rumlar Osmanlı İmparatorluğu'na karşı ayaklandı. – Osmanlı İmparatorluğu, Konstantinopolis Patriği V. Gregorios'u astı. – Rumlar, Eylül ayında Mora Yarımadası'nı Osmanlı İmparatorluğu'ndan aldı. – Bir demircinin oğlu olan Michael Faraday, soyluların tüm önyargısına rağmen Royal İnstitution'ın başına getirildi.
1823		– Fransa, İspanya'yı işgal etti ve üç yıl iktidarda kalan liberal hükümeti (El Trienio Liberal) devirerek tekrar monarşiyi getirdi. – Cenevre Gölü'nde İsviçre ve Fransa arasında buharlı gemilerle ticaret başladı.

Tarih	Yazarın Hayatı ve Eserleri	Dönemin Önemli Olayları
1824	Kız kardeşi Caroline dünyaya geldi.	– Fransız Eugène Delacroix, "Sakız Katliamı" resmini yaptı. – Yunanistan'a savaşmaya giden İngiliz romantik şair Lord Byron sıtmadan öldü. – Viyana'da Theater am Kärntnertor'da Ludwig van Beethoven'ın "9. Senfoni"sinin galası yapıldı.
1825		– XVIII. Louis'nin ölümüyle, gerici kardeşi X. Charles Fransa'da kral oldu. – Aydınlanma fikirlerini benimseyen Ruslar, temsili demokrasi getirmek üzere ayaklandı. "Aralıkçılar İsyanı" olarak bilinen bu isyan, kanlı bir şekilde bastırıldı. – Kamuya açık ilk demiryolu olan Stockton-Darlington demiryolu kullanıma açıldı.
1827		William Blake ve Ludwig van Beethoven öldü. Viyana'da Beethoven'ın cenazesine binlerce seveni katıldı.
1829		– Rusya ve Osmanlı İmparatorluğu arasındaki savaş, Edirne Antlaşması ile sona erdi. Yunanistan bağımsızlığını kazandı. – Johann Wolfgang von Goethe'nin *Faust* oyunu ilk kez sahnelendi.
1830		– Fransa'da Temmuz Devrimi'yle Bourbon kralı X. Charles tahttan indirildi ve yerine Orléans dükü Louis-Philippe geçti. – Hollanda Birleşik Krallığı'nda ayaklanma sonrası bağımsız Belçika Devleti kuruldu. – Fransa'da dikiş makinesi icat edildi.

Tarih	Yazarın Hayatı ve Eserleri	Dönemin Önemli Olayları
1831		– Sanayi Devrimi'nin ilk işçi ayaklanmalarından olan Canut isyanlarının ilki gerçekleşti. – 22 yaşındaki Charles Darwin, gönüllü doğabilimci olarak HMS Beagle gemisinde Güney Amerika, Yeni Zelanda ve Avustralya'ya gitti. – I. Leopold, Belçika kralı oldu.
1832		Mısır bağımsızlığını ilan etti.
1833		Carl von Clausewitz'in *Savaş Üzerine* kitabı ölümünden iki yıl sonra yayımlandı. Clausewitz'in, şiddete verilebilecek tek mantıklı tepkinin şiddet olduğu ve savaşın siyasi amaçlara ulaşmak için meşru bir eylem olduğu fikri benimsedi.
1834		İspanya'da VII. Ferdinand'ın eşi Ana Kraliçe Maria Christina, Engizisyon'u resmen sona erdirdi.
1835		– Britanya'da aşı zorunlu hale getirildi. – Fırat ve Dicle nehirlerinde buhar gemileri seyahat etmeye başladı.
1836	Rouen'da okurken öyküler yazmaya başladı. Ailesiyle birlikte Trouville'de tatil yaparken, kendisinden yaşça büyük Elisa Foucault'ya âşık oldu. Kısa bir süre sonra Foucault, Maurice Schlésinger ile evlendi. Dikkatli gözler, Flaubert'in eserlerinde Elisa Schlésinger'e rastlayabilir: *Duygusal Eğitim*'de Madam Arnoux karakterinin ilham kaynağı olduğu söylenir.	Papa XVI. Gregorius, papalık devletlerinde demiryolunu yasakladı.

Tarih	Yazarın Hayatı ve Eserleri	Dönemin Önemli Olayları
1837	Flaubert öyküler yazmaya devam etti: *Une leçon d'histoire naturelle, Genre Commis* (Bir doğal tarih dersi) bir dergide yayımlandı; *Passion et vertu* (Tutku ve erdem) adlı diğer öyküsü, pek çok açıdan *Madam Bovary*'yi andırır.	– Kraliçe Victoria'nın tahta çıkmasıyla Britanya İmparatorluğu'nun yükselişiyle birlikte anılan Victoria Dönemi başladı. – Sam Morse, telgrafın patentini aldı. – Charles Dickens, *Oliver Twist*. – Aleksandr Puşkin öldü.
1838	Otobiyografik anlatısı *Bir Delinin Anıları* ve beş perdelik oyunu *Loys XI*'u yazdı.	
1839	*Ermiş Antonius ve Şeytan*'ın ele aldığı fikirlere ilk kez değindiği *Smarh*'ı yazdı.	– Fransa, Teksas'ın Meksika'dan bağımsızlığını tanıyan ilk Avrupa devleti oldu. – Belçika Krallığı resmen kuruldu. – Mısır, Nusaybin'de Osmanlı İmparatorluğu'nu yendi. – İngiltere ve Çin arasındaki Afyon Savaşları'nın ilki patlak verdi.
1840		– Napoléon'un naaşı Paris'teki Les Invalides Mezarlığı'na defnedildi. – Yeni Zelanda devleti kuruldu, Yukarı ve Aşağı Kanada bölgeleri birleşti. – Justus Liebig'in, bilimi çiftçilikle buluşturan uygulama yöntemleriyle Sanayi Devrimi tarım alanına sıçradı.
1841	Paris'te hukuk fakültesine yazıldı; ama Rouen'da yaşamaya devam etti.	
1842	Bir diğer otobiyografik anlatısı *Kasım*'ı tamamladı. Avukatlık sınavının ilk basamağını geçti.	– Nanking Antlaşması'yla Hong Kong, İngiltere'ye devredildi. – Gogol, *Ölü Canlar*'ı yazdı. Anestezi ilk defa kullanıldı.

Tarih	Yazarın Hayatı ve Eserleri	Dönemin Önemli Olayları
1843	*Duygusal Eğitim* romanını yazmaya başladı. Avukatlık sınavının ikinci basamağında başarısız oldu.	– Charles Dickens'ın "Bir Noel Şarkısı" ve Edgar Allan Poe'nun "Boşboğaz Yürek" hikâyeleri ilk kez yayımlandı. – Amerikalı Charles Thurber, daktiloyu icat etti.
1844	Sara benzeri bir nöbet geçirdi ve hukuk eğitimini yarıda bıraktı. Rouen yakınlarındaki Croisset'de bir ev satın aldı, aile buraya yerleşti.	Charles Dickens, *Martin Chuzzlewit*; Alexandre Dumas *Üç Silahşörler*.
1845	*Duygusal Eğitim*'in ilk halini tamamlandı.	İrlanda'yı vuran Büyük Kıtlık sonrası, İrlanda'dan Amerika'ya toplu göçler başladı.
1846	Babası ve kız kardeşini kaybettikten sonra, Croisset'de annesi ve yeğeninin yanına yerleşti. Paris'te tanıştığı Louise Colet'yle aşk yaşamaya başladı.	
1847	Yazar dostu Maxime Du Camp ile Breton'da çıktığı seyahati anlattığı *Par les champs et par les grèves*'i (Tarlalar ve kumsallardan) yazdı.	– Almanya ve Fransa'da monarşinin baskısından kaçan işçi sınıfı temsilcileri Londra'da toplandılar ve 2 Haziran'da isimlerini "komünist" olarak değiştirdiler. Sloganlarını "Bütün ülkelerin işçileri, birleşin!" olarak belirlediler. – Brontë kardeşler, *Jane Eyre*, *Uğultulu Tepeler*, *Agnes Grey*.
1848	Yazar arkadaşları Du Camp ve Louis Bouilhet ile birlikte Paris Ayaklanması'na şahit oldu. *Duygusal Eğitim* romanındaki bazı sahnelerde, o günlerden hatıralarını kullanmıştır.	– Avrupa'da 1848 Devrimleri patlak verdi. Fransa'da Şubat Devrimi: Cumhuriyetçilerin ayaklanması sonucunda Kral Louis-Philippe tahtı bırakarak İngiltere'ye kaçtı. Louis Napoléon Bonaparte, İkinci Fransız Cumhuriyeti'nin ilk başkanı oldu. – Dostoyevski, *Netoçka Nezvanova*; Karl Marx, *Komünist Manifesto*.

Tarih	Yazarın Hayatı ve Eserleri	Dönemin Önemli Olayları
1848		– İsviçre'de iç savaş sona erdi ve federal devlet kuruldu. – Orta California'da "altına hücum" başladı.
1849	*Ermiş Antonius ve Şeytan*'ı okuduğu Du Camp ve Bouilhet'nin fikirleri olumsuz oldu. Du Camp ile birlikte Yakın Doğu'da yolculuğa çıktı.	– Hindistan'da ikinci bir Sih ayaklanması İngilizler tarafından bastırıldı. – Karl Marx, Paris'ten kovuldu ve Londra'ya yerleşti. – Frederic Chopin öldü. – Çengelli iğne ve gaz maskesi icat edildi.
1850	Nil Nehri'nde kuzeye seyahat ettiler, develerle Mısır çöllerini aştılar. Ağustos ayında Kudüs'e ulaştılar; Acemistan'a gitme fikrinden vazgeçip batıya doğru ilerlediler. Ekim'de Rodos, Kasım'da Konstantiniye, Aralık'ta Atina'ya geldiler.	– Küçük Buz Çağı bitti. – Prusya'da köylülerin kazandığı özgürlükler muhafaza edilirken, alınan kararla 640 bin çiftçi özgür tarıma başladı. – Çin'de 20 milyon kişinin öldüğü Taiping Ayaklanması oldu. Bu olay yüzyılın en kanlı isyanı olarak kayıtlara geçti. – İngiliz gemilerinin yüzde beşi bu tarihte buharla çalışmaktaydı.
1851	Roma'dan sonra, Du Camp Paris'e döndü. Mayıs'ta Flaubert Croisset'ye döndü ve Louise Colet'yle ilişkisine devam etti. *Madam Bovary*'yi yazmaya başladı.	– Bonaparte'ın yeğeni Louis Napoléon, bir darbeyle Fransa'da hükümeti devirdi. – Binlerce insan Avustralya'da altına hücum etti. Nüfusu kırk binleri bulan çadır kentler kuruldu, yiyecek ihtiyacı Avustralya'da ekonomiyi canlandırdı. – İlk dünya fuarı olan Kristal Saray Fuarı Londra'da yapıldı. – Herman Melville, *Moby Dick*.
1852	*Madam Bovary*'yi yazmaktayken, *Yerleşik Düşünceler Sözlüğü* adlı kısa hiciv yazısını kaleme aldı.	– Louis Napoléon muhafazakârların desteğini toplayarak parlamentoyu lağvetti, İkinci Fransız İmparatorluğu'nu kurdu ve III. Napoléon adıyla diktatörlüğünü ilan etti.

Tarih	Yazarın Hayatı ve Eserleri	Dönemin Önemli Olayları
1852		– Burma'ya gelen İngilizler, Hindistan'dan getirdikleri afyonu burada satmaya başladı. – ABD'de Francis Wolle kese kâğıdı makinesini icat etti.
1853		– Baron Georges-Eugène Haussmann, Paris'i yeniden inşa etme projesine başladı. – ABD Deniz Kuvvetleri Tuğamirali Matthew C. Perry, Japon başkenti Edo'yu gemileriyle topa tutmakla tehdit ederek, şehri ticarete açmalarını emretti. – Çar 1. Nikolay, Osmanlı topraklarındaki Ortodoks Hıristiyanların haklarını koruma gerekçesiyle Osmanlı İmparatorluğu'na savaş açtı. Kırım Harbi patlak verdi. – Giuseppe Verdi "La Traviata"yı yazdı.
1854	Louise Colet ile ilişkisi sona erdi.	– Fransa ve Britanya, Rusya'ya savaş ilan etti. – Londra'da, bugün Big Ben adıyla bilinen saat kulesinin yapımı tamamlandı. – Şehirleşmede ve sanayileşmede yeni bir çağa girildi.
1855		– Champs-Élysées'de Exposition Universelle fuarı gerçekleştirildi. – Fransa'nın üstünlüğünü kanıtlamak isteyen III. Napoléon, Kristal Saray'ı aşmak niyetiyle Palais de l'Industrie'yi yaptırdı. – Şikago'da, ABD'nin en kapsamlı kanalizasyon sisteminin yapımına başlandı.
1856	*Madam Bovary*'yi tamamladı; kitap, *La Revue de Paris*'de tefrika halinde yayımlandı. Flaubert, *Ermiş Antonius*'u düzeltmeye başladı.	– Üç yıl süren Kırım Harbi'nin sonunda Paris Kongresi yapıldı. – Louis Pasteur, pastörizasyonu icat etti.

Tarih	Yazarın Hayatı ve Eserleri	Dönemin Önemli Olayları
1857	Flaubert hakkında dinsizlik ve ahlâksızlıktan dava açıldı. Tüm suçlamalardan beraat etti. Dava halkın ilgisini çekti ve bu skandal, *Madam Bovary*'nin satışlarını artırdı. *Ermiş Antonius*'tan bazı kısımlar *L'Artiste* dergisinde yayımlandı. *Salambo*'yu yazmaya başladı.	– Beş yıldır New York'ta yaşayan Giuseppe Garibaldi, İtalya'nın birleşmesini savunan İtalyan Ulusal Birliği'ni kurdu. – Hint Ayaklanması sonucu Britanya İmparatorluğu Hindistan'ın yönetimini Doğu Hindistan Şirketi'nden devraldı.
1858	*Salambo*'yu yazarken, bilgi toplamak üzere Kuzey Afrika'ya gitti.	
1859		– Süveyş Kanalı'nın yapımına başlandı. – ABD, kuzey Pennsylvania'da ilk petrol kuyusu kazıldı. – Charles Darwin, *Türlerin Kökeni*; Charles Dickens, *İki Şehrin Hikâyesi*; İvan Gonçarov, *Oblomov*.
1860		– İtalya'daki Nice ve Savoy bölgeleri, İkinci İtalyan Bağımsızlık Savaşı'nda Avusturya İmparatorluğu'nu yenilgiye uğratan Fransız İmparatorluğu'na verildi. – II. Afyon Savaşı gerçekleşti. İngiliz ve Fransız orduları Pekin'deki Yasak Şehir'e girdiler. – Britanya'da Yahudilere oy hakkı tanındı.
1861		Abraham Lincoln, ABD Başkanı oldu. Dolaylı ya da dolaysız olarak köleliğe dokunmayacağını söylese de, güney eyaletler ayrılıkçı bir siyaset izlediler. Bunun sonucu olarak 1865'e kadar sürecek iç savaş başladı.

Tarih	Yazarın Hayatı ve Eserleri	Dönemin Önemli Olayları
1862	*Salambo*'yu yayımladı; bu kitaptan sonra Flaubert yazar olarak büyük ün kazandı.	– Alman devletlerinin en büyüğü olan Prusya'da Otto von Bismarck başbakan atandıktan sonra meclisi dağıttı ve kralın yetkisinin üstünde bir güç tanımadığını açıkladı. – İvan Turgenyev, *Babalar ve Oğullar*. – St. Petersburg ve Moskova'da konservatuarlar açıldı.
1863	George Sand'a ilk kez bu yıl mektup yazdı. Bir sonraki ay Turgenyev'le tanıştı.	– Başkan Lincoln, *Özgürlük Bildirgesi*'ni kanun haline getirdi. İç savaş yüzünden pamuk sıkıntısı çeken Rusya, ordularını tarıma uygun toprakları olan Orta Asya'ya gönderdi. – Londra metrosunun ilk kısmı halka açıldı. – Hollanda yönetimindeki Endonezya'da kölelik sona erdi.
1864	*Duygusal Eğitim* üzerinde çalışmaya başladı. Sonraki beş yıl boyunca bir yandan şöhretinin sağladığı hayatın tadını çıkarırken, diğer yandan romanı için malzeme topladı.	Fyodor Dostoyevski, *Yeraltından Notlar*.
1865		– ABD'de iç savaş, General Robert E. Lee ve subaylarının kılıçlarını teslim etmesiyle sona erdi. Başkan Lincoln suikaste uğradı. – Rusya, Taşkent'i işgal etti.
1866	*Légion d'honneur* nişanına layık görüldü. Kasım ayında George Sand, Croisset'yi ilk defa ziyaret etti.	– İlk okyanuslararası telgraf başarıyla çekildi. – Fyodor Dostoyevski, *Suç ve Ceza*.
1867		– Çar II. Aleksandr, Alaska'yı ABD'ye sattı. – Jesse James'in çetesi Savannah, Missouri'de bir banka soygunu yaptı, bir kişiyi öldürdü.

Tarih	Yazarın Hayatı ve Eserleri	Dönemin Önemli Olayları
1867		– İsveç'te Alfred Nobel dinamiti icat etti. – Viyana'da Johann Strauss'un "Güzel Mavi Tuna" eseri ilk defa seslendirildi.
1869	*Duygusal Eğitim* son haliyle tamamlandı ve yayımlandı. Dostu Louis Bouilhet hayatını kaybetti.	– Akdeniz'le Kızıldeniz'i bağlayan Süveyş Kanalı açıldı. – Dostoyevski, *Budala*.
1870	*Ermiş Antonius ve Şeytan*'ı bir kez daha yazmaya başladı. Bu sırada Fransa-Prusya Savaşı'nı kazanan Alman askerleri, Rouen'ı işgal etti.	Fransa-Prusya Savaşı sonucu önce Almanya, arkasından İtalya siyasi birliğini sağladı. Prusya orduları Paris'i işgal etti. General von Blumenthal şehri topa tutmayı reddetti.
1871	Alman askerleri Rouen'ı terk etti.	– Alman zaferiyle sonuçlanan Fransa-Prusya Savaşı, III. Napoléon devrinin ve Fransız İmparatorluğu'nun sonunu getirdi. – Üçüncü Cumhuriyet kuruldu ve III. Napoléon sürgüne gönderildi. Savaş sonrası başlayan sivil ayaklanmanın ardından Paris Komünü kuruldu. İki ay süren iktidardan sonra yeni başkan Adolphe Thiers'in hükümeti şehre girdi ve sayıları 30.000'i bulan "komüncü"yü ve Paris vatandaşını idam etti. – Bessemer ve Thomas Çeliği'nin icadıyla İkinci Sanayi Devrimi başladı.
1872	Annesi hayatını kaybetti. *Ermiş Antonius ve Şeytan*'ın üçüncü versiyonunu tamamladı.	Dostoyevski, *Cinler*.
1873		Léo Delibes'in komik operası "Le roi l'a dit" (Kral Konuştu) ilk kez sahnelendi.

Tarih	Yazarın Hayatı ve Eserleri	Dönemin Önemli Olayları
1874	*Ermiş Antonius* yayımlandı. *Bilirbilmezler* romanı için hazırlıklara başladı.	– *Société Anonyme Coopérative des Artistes Peintres, Sculpteurs et Graveurs* ya da bugün bildiğimiz adıyla Empresyonistler, fotoğrafçı Nadar'ın stüdyosunda ilk sergilerini düzenlediler. – Doğu Hindistan Şirketi lağvedildi.
1875		– Bizet'nin "Carmen" operası Paris Opéra-Comique'te ilk kez sahnelendi. Paris Operası için yapılan Palais Garnier tamamlandı. – Kanada'da ampul icat edildi. Thomas Edison patentini aldı.
1875-7	"Konuksever Aziz Julien Efsanesi", "Basit Bir Yürek" ve "Herodias" öykülerini yazdı. Bu öyküler, *Üç Hikâye* adıyla kitaplaştırıldı.	
1876		– Osmanlı topraklarındaki ayaklanma Bulgaristan'a sıçradı. Kanun-i Esasi'yi ilan edeceğini taahhüt eden II. Abdülhamit tahta geçti. – Kraliçe Victoria, Hindistan İmparatoriçesi oldu. – Richard Wagner'in "Nibelung Yüzüğü" ilk defa eksiksiz olarak sahnelendi. – Ibsen'in "Peer Gynt" oyunu, Edvard Grieg'in müziğiyle Oslo'da ilk kez sahnelendi.

Tarih	Yazarın Hayatı ve Eserleri	Dönemin Önemli Olayları
1877	*Üç Hikâye* yayımlandı. Flaubert, tekrar *Bilirbilmezler* üzerinde çalışmaya başladı.	– Camille Saint-Saëns'in "Samson ve Delila" operası ilk kez sahnelendi. – Thomas Edison gramofonu icat etti. – Rus ordusu, İstanbul'a doğru ilerlemeye başladı.
1878		– '93 Harbi'nin ardından Osmanlı İmparatorluğu ve Rusya arasında Ayestefanos Antlaşması imzalandı. – Osmanlı, Rusya, Büyük Britanya, Avusturya-Macaristan İmparatorluğu, İtalya Krallığı ve Fransa arasında imzalanan Berlin Antlaşması'yla Sırbistan, Karadağ ve Romanya imtiyazlı vilayet haline getirildi. – Bulgaristan Prensliği kuruldu.
1880	Ölümüne kadar üzerinde çalışmaya devam ettiği *Bilirbilmezler*'i tamamlayamadan, 8 Mayıs günü Rouen'daki evinde geçirdiği beyin kanaması sonucu hayata gözlerini yumdu. Rouen Mezarlığı'nda gömülüdür.	– Paris'te sertleşen hava şartları yüzünden Seine Nehri dondu. – Dostoyevski, *Karamazov Kardeşler*.

ÖNSÖZ

FLAUBERT'İN EDEBİYAT TARİHİNDEKİ YERİ

MICHAEL TILBY

Flaubert'in deyişiyle, 19. yüzyıl "l'Hénaurme[1] siècle"di. *Énorme*[2] sıfatını çarpıtarak hem devrinin yersiz özgüvenine ve özentiliğine karşı ironik tutumunu dile getiriyor, hem de bu baştan aşağı burjuva nitelikleri barındıran grotesk kişiliklerden duyduğu samimi keyfi ifade ediyordu. Milan Kundera'nın abartıya olabildiğince az başvurarak söylemiş olduğu gibi: "Flaubert aptallığı keşfeden kişidir. Ürettiği bilimsel düşünceyle bu kadar övünen bir asrın en büyük keşfidir diyebilirim."[3] Flaubert'in nazarında, *bêtise* ["aptallık"] entelektüelliği en yüksek yerlerine dahi erişerek kirletmişti. Lamennais'nin *Essai sur l'indifférence en matière de religion* (Din konusunda ilgisizlik üzerine deneme) yazısını okuduktan sonra, George Sand'a yazdığı bir mektupta kendisini şöyle övmüştü: "19. yüzyılda böylesi talihsiz bir yankı uyandıran o koca maskaraların hepsini artık tanıdım."

Yine de Flaubert'in tüm eserlerinde görünüşte konu antik Kartaca kentinde de geçse, üçüncü yüzyıldan bir Mısırlı azizin hayatını da anlatsa, istemeden yaşadığını iddia ettiği toplum yazarın en büyük ilgi konusudur. *Salambo*'nun İkinci Fransa İmparatorluğu'na

1 (Fr.) *Énorme* kelimesiyle aynı şekilde telaffuz edilen, Flaubert'in türettiği kelime – e.n.

2 (Fr.) Muazzam – e.n.

3 Milan Kundera, *The Art of the Novel*, Faber, Londra ve Boston, 1988, s. 162.

getirilen bir yorum olarak okunabilmesinin yanı sıra, 19. yüzyıl okurunun varsayımlarıyla taban tabana, ama kasıtlı olarak az ya da çok zıt düşen temsillerinin anlaşılmazlığında da bu geçerlidir. *Duygusal Eğitim*'in amaçlı eylemin, bireyin kişisel tatmininin ve dış dünyanın esas anlamlılığının edebiyat dışında mümkünlüğünün temelini çürütmesi, tabii ki hem olumsuz tepkilerle hem de hayranlıkla karşılanmasına sebep oldu. Henry James romanı başarısız bulmuş, hayranlığınıysa *Ermiş Antonius ve Şeytan*'a saklamıştı.[4] Ama kıyasla kolay okunur *Madam Bovary*'de bile geleneksel romantik kurmacanın dayandığı varsayımları nasıl zorladığını görmek için, Flaubert'in mesafeli ve muğlak anlatımının "kahramanı"nda yaratacağı şaşkınlığı düşünmek yeterlidir.

Flaubert'in kişidışılık kültü benzer bir şekilde, dönemin bir edebi eserin yazarın görüşlerini ve kişiliğini yansıtmasına dair beklentisine de aykırıydı. Daha da huzursuzluk verici olan, yazarın meşhur ironisinin karakterlerin ötesine ulaşarak okuru da kendisini de konu dışı bırakmamasıdır. Ortaya çıkan, okuru ayağını basabileceği bir yerden mahrum bırakan ikircikli bir metindir. Flaubert için, yazma eylemi taban tabana zıt konuları çözümsüz bir gerilimin içinde muhafaza etmenin temsiliydi; bu da her alanda karşıt kutupların birbiriyle buluştuğuna dair inancını dile getiriyordu.

Bêtise, Flaubert'in diğer her şeyi gibi bu büyüyen çelişkilerin gölgesindedir. 19. yüzyılın ilerleme ve eğitim gibi geleneklerine topyekûn saldırması ve sivri diliyle burjuva vatandaşı sokmasıyla, Flaubert kendi üstün zekâsını sergilemek için eserlerini bahane eden biri gibi görünebilir. Ama gerçek –büyük ölçüde çelişen sebeplerden– çok daha karmaşıktır. Örneğin, okurlarıyla olan ilişkisinin temelinde bir muğlaklık bulunur. İkincisi için her ne kadar aptallığıyla dalga geçtiği sınıftan malzeme edinse de, metnin kendisinde okurun yazarın bildiğini idrak edecek bir yeteneği olduğu varsayılır. *Madam Bovary*'deki entelektüel bilgisi zayıf, ukala Homais'nin (adı okura *homo sapiens*'i hatırlatır) Flaubert'in hayranlığını babasından miras aldığı Voltaire'in müridi olduğunu açıklamasında, bunlara zıt olan bir muğlaklık vardır. Diğer ta-

4 Bkz. Henry James, *Literary Criticism*'de *Ermiş Antonius ve Şeytan*'ın incelemesi. *French Writers, Other European Writers*, Cambridge University Press, Cambridge, 1984, s. 289-94.

raftan, "Basit Bir Yürek"te[5] Félicité'nin saflığı okuru onunla alay etmeye sevk etse de, bu özellik aynı derecede azizliğinin bir ifadesi gibi de yorumlanabilir. Bu muğlaklığın bereketli kaynağı *bêtise*'in evrensel olduğunun kabulüdür ve dolayısıyla insafsız anatomist bile buna istisna değildir; yalnız bu vakaya kısılmış olması bu terimi kaçınılmaz bir şekilde genişletir ve derinleştirir, günlük söylemde çağrıştırdığı adilikten arındırır. Evrensel *bêtise*'e olan bitaraflığı *Yerleşik Düşünceler Sözlüğü*'nde ve hepsinden öte, ibretlik iki aptallık vakasını aynı anda hem yeren hem de göklere çıkaran yarım kalmış eseri *Bilirbilmezler*'de gerçek ifadesini kazanır.[6]

Flaubert'in yazını, kendi duruşunun muğlaklığını barındırabilecek şekilde tasarlanmış bir stratejik faaliyetti; o olmasa hicvi yüzeyin altına geçemez, eserleri kısa ömürlü ve zararsız bulunurdu. Yazdıkları birörnekliğe ve tektipleşmeye doğru ilerleyen bir çağ için neredeyse saçma derecede heterojen olsa da, her madalyonun iki yüzünü aynı anda temsil etmeye olan ortak bağlılığı ifade etmek bakımından birbirinin yansımaları gibidir. Bu yanklaşım, sürekli *aporia* karşısında okurun deneyimini niteleyen radikal tereddütten ayrı tutulamaz. Bu his, birbiriyle ve Flaubert'in çizmek istediği resimle uyum sağladığı gibi yaşam deneyimine de ışık tutar, ve bir yandan çelişkilerin benzerliklere, parallelerinse zıtlıklara yol açacağı şekilde derinleştirir. Flaubert'in her eseri içinde hem kendi eleştirel perspektifini hem de saklı bir alternatif ya da zıt yazı eylemini bulundurur. Örneğin *Duygusal Eğitim* sürekli bayağı bir yüzeysel anlatı ve tasvirle ayrıntıların içine gizlenen zengin bir müstehcenlik; içine düşülen bir boşluk hissiyle hayatın tümüyle kapsandığı duygusu; içten bir samimiyet ile parodi arasındaki gerilim hattında durur. Günlük olayların sıradanlığı lüzumsuz bir çıkış noktasıymışçasına asla terk edilmez. Bunun yerine, güvenilmez ve yine de çözümsüz bir gerçekliğin yeniden ifadesi olarak sürekli karşımıza çıkar.

---

5 "Basit Bir Yürek", *Üç Hikâye*, çev. Berna Akkıyal, Can Belge, İletişim Yayınları, İstanbul, s. 15.

6 Durumu çözmekte zorlanan Henry James *Bilirbilmezler* için "tutuşulmuş bir bahis uğruna yapılmış sapkın ve çocuksu bir davranış kadar üzücü bir eser," demiştir (James, *Literary Criticism*'deki *Correspondance de Gustave Flaubert* incelemesi, s. 295-314). Daha öğretici bir yazı için bkz. Leslie Hill, "Flaubert and the Rhetoric of Stupidity", *Critical Inquiry*, sayı 3, 1976, s. 333-44.

Flaubert için yazma işi yine de sanat biçimine düzülen bir övgü gibi değildi. Bu duygu en iyi, yüzeyde işledikleri konularda birbirlerinden ayrılsalar da, 19. yüzyıl ortasında Fransa'nın egemen epistemolojik saplantısı haline gelen bütünleştirme macerasına verdikleri ortak yanıtta birleşen *Ermiş Antonius ve Şeytan* ve *Bilirbilmezler* eserlerinde belli olur. Her iki eser de acayipliği ve absürdlüğüyle Flaubert için yazma işinin, tüm bilinen harici kaygılar karşısında son derece kişisel bir eylem olduğunu gözler önüne serer. İki romanda da yaratıcılarının Sanat'a olan bağlılığı ile hayal gücü ve zekânın ortaya çıkardığı ürünlerin ucubeliği arasında çırpındığı görülebilir. Henry James'in Flaubert'i "neredeyse delicesine ölçüsüz" olarak betimlemesi boşuna değildir."[7]

Dolambaçsızlığı aldatıcı olan *Bilirbilmezler*'in önemi, her şeyiyle eksikliğin (entelektüel, duygusal, cinsel veya yalnızca günlük yaşamın pratik yönlerinde bile) timsali olan kahramanların yazarın aşağılamasına maruz kalmadığını gördüğünde okurun yaşadığı şaşkınlıktan anlaşılır. İhtiraslarını şekillendiren yaşadıkları devrin dar görüşlü maddeciliği ve pozitivizmidir, üstelik başarısızlıklarında da bir onurluluk vardır. Bir anlamda, Félicité'ninkisine benzer masumiyeti ve naifliklerinin arttırdığı gelişmemiş azizvariliği kaybetmemişlerdir. Ancak Flaubert kendisinden beklendiği gibi aşağılamayla saygı arasında, insana huzursuzluk verecek şekilde durur. Güldürücü olmalarından, Bouvard ve Pécuchet ile kendisinin hayli farkında olan yaratıcıları arasında epey bir fark çıkarılabilir, ama Flaubert'in kendi yazarlık faaliyetiyle aralarındaki benzerlik fark edilmezse, bu çok önemli muğlaklık göze çarpmayabilir: Tüm işleri kopya çıkarmak olan iki katiptirler ve bitmez tükenmez okuma işleri, yazarın kendi belgeleme saplantısı yüzünden onları günah keçisi ilan etmesine sebep olur.

Flaubert'in dogmaya karşı yılmaz mücadelesi düşünülünce bir miktar daha az çelişkili gelen, Ermiş Antonius'la kendini özdeşleştirme hevesidir. Ancak *Ermiş Antonius ve Şeytan* bilindik hagiografi[8] örneklerine benzemez. Metin boyunca azizi baştan çıkarmaya çalışan acayiplikler değil, gördüklerinin ona yaşattığı acının gerçekliğine ve kendisini kurtaramadığı sapkınca zevkin bilincine ulaşmasıyla elde ettiği insancıllığına mercek tutulur. Eserlerinde, her tür göreneksel ina-

7 Henry James, *Literary Criticism*, s. 297.

8 Azizlerin hayatlarını ve işlerini konu alan eserler – ç.n.

nışı yere serecek bir senkretizm bulunur. Kutsal kitaplardaki tutarsızlıklar, dini otoriteyi tümden sarsmanın başlangıç noktasıdır. Görkemli din şehitlerinin etrafındaki gizem bulutu dağıtılır, Antonius kendi başarısızlıkları ve yetersizliklerinin yanında durmasıyla devleşir; aynı *Herodias*'ta laokanann'ın tasvirinde basmakalıp bir merasimde bulunulmamasının, Vaftizci Yahya'yı daha gerçekçi göstermiş olması gibi. Yine de Spinoza ve Ernest Renan'ı okumasının ertesinde Flaubert'de dini görüşe içten içe bir saygı bulunur, zira bu da günlük gerçekliği tamamlayan bir dünyaya giriş sağlamaktadır.

Antonius ve sanatçı olarak Flaubert'in özdeşleşmesine temel oluşturan aynı anda hem görkemli hem korkunç bir deneyim olan ve "Konuksever Aziz Julien Efsanesi"nde[9] bir kez daha karşımıza çıkan coşkulu hayalî yaşantıya duydukları ortak yakınlıktır. İki Hıristiyan azizinin temsilinde de, hayal gücü onu rüyalar ve bilhassa kâbuslar âlemine götürür. Antonius ve Julien'in fantastik betimlemeler ve anlatılara duyarlılığı sanatçı kişilikler olduğunu işaret ediyorsa ve eğer *Ermiş Antonius ve Şeytan*'da Kelam ["le Verbe"] en yüce olarak kabul ediliyorsa, bu karakterlerin yaratıcılarıyla kendilerini özdeşleştirmeleri, öngörülerinin bulduğu karşılıktan sonra duydukları ısdırapla tamamlanır.[10]

Flaubert'in eserlerindeki özgün çelişkili yapı, sanatsal faaliyetle birlikte gelen yalnızlığı dile getirmesiyle birlikte yazarı çağından ayırır. Diğer taraftan yaratıcı yazarlığı daha yüksek bir düzeye çekme isteği, ister istemez var olan edebi sistemle hem metinlerarası alanda hem de daha temel konularda kesişiyordu; buna rağmen bir yazar olarak duruşunun en niteleyici özelliği olan müphemlikten hiç taviz vermemiştir. Böyle bir açıdan bakıldığında, hem kendine has, hem de döneminin bir örneği olarak karşımıza çıkar.

Madam Bovary, Champfleury ile Duranty'nin manifestoları ve kurmaca eserleri ve Courbet'nin resimleriyle[11] çağdaş olduğu için

---

9 "Konuksever Aziz Julien Efsanesi", *Üç Hikâye*, s. 51.

10 Flaubert 15 Aralık 1850'de annesine bir mektubunda şöyle yazar: "Şahsi fikrimce sanatçı bir hilkat garibesidir ve doğa âleminin tamamen dışındadır" (Cor. I 720).

11 Jules François Félix Husson (1820-1889), "Champfleury" adıyla yazan Fransız edebiyat eleştirmeni ve romancı. Louis Edmund Duranty (1833-1880), Fransız romancı ve sanat eleştirmeni. Gustave Courbet (1819-1877), Fransız realist ressam.

ilk bakışta ister istemez yeni gerçekçilik akımının örneklerinden kabul edilmiştir. Ancak Flaubert gerçekçi yazarın eserini beğenmez, ressamın katı ifadesine itiraz ederdi. Zola'ya kalırsa, romanını Champfleury ve gerçekçi ahbaplarını rahatsız etmek ["embêter"] niyetiyle, muhtemelen sahiplendikleri fikrin bağnazlığını teşhir etmek için yazmıştır.[12] Kendisine yakıştırılan "gerçekçi" tanımlamasını şiddetle reddediyordu; daha sonra natüralizmin ve haklı olarak natüralizmle ilişkilendirdiği erken empresyonist ressamların sistemli ifadesine duyduğu nefreti de dile getirecekti. Daha çok yaşamış olsa, fotoğrafın kimi "gerçek dışı ifadelerini" zaman içinde beğenmeye başlamış olduğu gibi, nesneleri bitiştirme ve alışılmadık boşluktan yararlanma biçimleriyle Manet, Degas ve Caillebotte'un müstehzi ve muammalı ifadesini beğenebilirdi. Beklendiği gibi, Maupassant'a 1876'da yazmış olduğu bir mektupta "natüralizm" ve "gerçekçilik" akımlarını "manasız" olarak geçiştirmiş, karikatürist Henry Monnier'nin eserlerini Racine'den "daha aslına uygun" bulmadığını dile getirmiştir.

Sanatının bağımsızlığına olan ısrarı, birkaç edebiyatçı arkadaş edinmiş olmasına rağmen Paris'in meşhur edebiyat ve sanat çevrelerinden nispeten uzak durmasından anlaşılır. Yazar ve eleştirmen Arsène Houssaye'in anılarında yazdığına göre, *Salambo*'nun konusunu Flaubert'e veren kişi şair Théophile Gautier'ydi. Ünlü Magny sofralarında Goncourt kardeşler ve eleştirmen Sainte-Beuve'le tanışacak, ileriki yıllarında Zola, ve hepsinden çok Maupassant onunla tanışmak isteyecekti. En sadık mektup arkadaşlarının arasında George Sand ve Turgenyev olduğu gibi, tarihin sayfalarında kaybolmuş Louise Colet ve Louis Bouilhet gibi yazarlar da bulunur.

Flaubert, başka yönlerden de bir 19. yüzyıl edebiyatçısından farklı yaşıyordu. Çağdaşları arasında gazetecilikle uğraşmamış birkaç büyük yazardan bir tanesidir. Maddi güvence sağlayan diğer bir geçiş belgesi olan tiyatroda vermiş olduğu eserler hem az hem de başarısızdır; buna rağmen sahne için yazma hevesini hayatının sonuna kadar kaybetmemiştir.

Pek çok çağdaşı gibi, Flaubert de görsel sanatlara hem doğrudan

12 Bkz. Zola, *Œuvres complètes* içinde *Les Romanciers naturalistes*, Cercle du livre précieux, Paris, 1968, XI, s. 97-155.

hem de yazınına sağladığı esinden ötürü ilgi duyuyordu. *Le mot juste*'e[13] olan meşhur tutkusuna rağmen, resmin dolaysızlığı ve saflığına hayranlık duyuyor ve bunu yazıya taşınması gereken bir his olarak görüyordu. İncelikle işlenmiş eserleri dilin "doğallığının bozulmasının" bir ürünü olarak görülebilir; rengi ve sağlamlığı yüzünden seçilen kelimenin kullanımı, dilin dolambaçlılığını büyük ölçüde askıya alır. Ama aynı yaşadığı asrın eserlerinden çok Rabelais, Montaigne ve Cervantes'in yazdıklarından beslenmiş olduğu gibi, onu büyük ölçüde etkileyenler (Gustave Moreau'nun resimlerini hariç tutmak gerekecek olsa da) Felemenk ustalardı. Üstelik sanat eleştirisine karşı çekinceliydi ve Baudelaire, Gautier ve diğer birçok yazar-gazeteciden farklı olarak, her yıl düzenlenen Paris Salonu için hiç rehber kaleme almamıştı.

Balzac'tan farklı olarak, romancı Flaubert çağdaş edebi hayatı ayrıntılarıyla resmetmekten uzak duruyordu. (*Duygusal Eğitim*'de öncelikle konu edindiği Hussonet'nin siyasi ihtiraslarıdır.) Daha çok okuma eylemini mercek altına aldığı, Emma ve Bouvard ve Pécuchet gibi bariz örneklerden görülebilir. *Eğitim*'de Sénécal için şöyle söylenir: "düşlerini haklılaştırmak için kitaplarına gömülürdü."[14] Aynı ilk *Duygusal Eğitim*'de Jules'ün masasına yayılmış olan kitaplarının hepsini okumadığını, ama gündüz düşlerine malzeme ettiği yorumunu yapmış olması gibi. Bu bir "kötü okuma" vakası olarak yorumlanabilir ama yazarın Jules'ün okuma iştahı hakkında sağladığı diğer ayrıntılar, Flaubert'in kendi okuma alışkanlıklarının benzeridir; buradan okumanın cidden çok yönlü bir faaliyet olduğu ve gündüz düşlerine kapılmanın da bir görevi yerine getirdiğine varılabilir. Diğer taraftan, "kötü okuma" vakalarında müphemlik sınavını geçemeyenler, okuma isteksizliğiyle işaret edilen noksanlığa aldırış etmememize sebep olmamalıdır (örn. *Bibliomanie* adlı erken hikâyesinin kahramanı; veya kaynak kitaplarının formasını açmamış Charles Bovary).

Jules, başlıca edebi ihtiraslara sahip bir insan olarak Flaubert'in romanlarında bir istisnadır. 1869'daki *Duygusal Eğitim*'de Frédéric Moreau, tıpkı Balzac'ın Lucien de Rupembré karakteri gibi Fransa'nın

13 (Fr.) "Doğru kelime". Yazarın itinayla ifadesine en uygun kelimeyi seçmesi anlamına gelen bu terimi edebiyata kazandıran Flaubert'dir – ç.n.

14 *Duygusal Eğitim*, çev. Cemal Süreya, İletişim Yayınları, İstanbul, 2007, s. 160.

Walter Scott'ı olmayı düşlese de, edebiyat girmeyi düşündüğü meydanlardan sadece birisidir. Üstelik estetik kaygıları ve üretken olmayışıyla yaratıcısından da ayrılır (özellikle sokaktaki herkesin bir çeşit kılavuz, şiir, makale ya da oyun yazmış, çoğunlukla da yayımlamış olduğu bir dönemde); her durumda, kendini beğenmiş birinin hayallerinin ötesine geçmez. Flaubert'in olgunluğunda niçin masa başında bir yazarı resmetmeye yanaşmadığını anlamak kolaydır. Estetiğinde, edebi kaygıların ve başarıların ancak kapsamlı bir kişisel tahlil sonrası verimli olacağını düşündüğünü üstüne basarak söylemektedir.

Böyle bir bakış açısı, Flaubert'in bir 19. yüzyıl Fransız yazarından beklenmeyen bir şekilde edebi eleştiriden uzak durmasını açıklayabilir; ancak Flaubert, Zola'ya göre Mérimée'nin *Colomba*'sından bir sayfayı dost meclisinde kıyasıya eleştirir, stilistik cetvelde kendisinin öbür ucunda duran Stendhal'in eserlerinden ne kadar hoşlanmadığını ifade ederdi. Ama aynı zamanda kendi eserlerine insanlarla birlikte kafa yormaya karşı isteksizdi. Mizacı edebi manifestoya uygun değildi, ve Balzac'ın *İnsanlık Komedyası*'nın önsözüne denk olan bir yazıya eserlerinde katiyen yer yoktu. Diğer yandan ayrı eserlerinde de önemli önsözler bulunmaz. Sanatı konusunda yapmış olduğu sayısız münferit yoruma, parçalı hali yüzünden temkinli yaklaşmalıyız. Birleştirildiğinde bilinçli ve tutarlı bir estetik gibi gözükse de, çoğu, mektuplaştıklarına verdiği hazırlıksız cevaplardır. Edindiği dertleri ve yakınlıkları kesinlikle vurgulasa da, yazılarındaki meşgaleye ve çelişkili bir biçimde tüm genellikleriyle bu yazıların eserlerine nasıl oturduğuna ışık tutmaması enteresandır. Bu sözler, Flaubert'in eşi bulunmayan bir koleksiyoncusu olduğu *idées reçues*'ye [yerleşik düşünceler] huzursuzluk verecek derecede benzerlik de taşıyabilirler. Flaubert'in, "Madam Bovary, benim" ya da "hiçbir şey üzerine olmayan bir kitap" gibi sözlerinin ne kadar didiklenmiş olduğunu görse dehşete düşeceğini tahmin etmek işten bile değildir.

Flaubert'in çağdaş edebiyat dünyasından yarı kopukluğu, bazı sevenlerinin can sıkıcı bulduğu bir siyasi tarafsızlık olarak da tezahür etmiştir. *Madam Bovary*'ye din düşmanlığı ve müstehcenlik suçlamasıyla açılan dava, "suçsuz" bulunmasına rağmen yazarın üstünden çıkmamış bir lekedir. III. Napoléon'u küçümsemesine rağmen, daha görgülü Prens Napoléon ve Prenses Mathilde'le olan dostluğundan övünen ve imparatorluk şatosuna davet aldığında sevinen de diğer yandan ay-

nı yazardır. George Sand'a ettiği veryansınların birinde işçileri "alçak" olarak nitelemiş, İkinci Cumhuriyet'in son yıllarında aynı yazarla mektuplaşmalarında halkın ahmaklığından sürekli dem vurmuştur. *Duygusal Eğitim*'de 1848 Devrimi'ni olumsuz bir şekilde resmetmiş, diğer yandan makul bir biçimde adil davrandığını da iddia etmiştir.

Edebiyat Nedir? (1948) kitabında Jean-Paul Sartre, Flaubert'in politik bir angajman benimsemek yerine, özünde psikolojik ve idealist olan bir yaklaşıma sığındığını belirtmeyi görev edinmiştir. Diğer yandan sonraları eserlerinde burjuva kültürünün sınırlayıcı yapılarını samimiyetle ifade etmiş olduğunu kabul etmiştir. Roland Barthes, *Yazının Sıfır Derecesi* (1953) adlı erken dönem "Sartriyen" denemesinde Flaubert'i sosyal durumu ve entelektüel mesleği arasında sıkışan bir modern yazar örneği olarak sergilemiş, burjuva ideolojisinin pek çok ihtimalden biri olduğunu eklemiştir.[15] İnancın geri çevrilemez kaybının 1848 civarında dilde sadeleşmeyle tecessüm ettiğini söyler ve bir önceki "klasik" dönemden koparak ayrıldığı yeni yazım şeklinin temsilcisi olarak Flaubert'i gösterir. Dahası, bunu "zanaat olarak yazmak" *Yazının Sıfır Derecesi* olarak niteleyerek, Flaubert'in metinlerini yazarın "üslubu" hakkında geliştirilmiş kutsallaşmış idealist fikirlerden kurtarmıştır. Diğer yandan her şeye rağmen, Flaubert'in eserleri döneminin ürünüdür, belki en çok da güzellik kaygısının bir neticesi olarak; ki güzellikle, gerçekle olan ilişkisi yüzünden ilgilense de, bu estetik tercihi Gautier ve Baudelaire'le paylaşıyordu.

Pek çok çağdaşı gibi o da seyahatname türüne ilgi duymuştu ve onlar gibi oryantalizmin cazibeli taraflarını keşfetmek için bir fırsat olarak görmüştü; ancak ne Maxime Du Camp'la Mısır seyahati, ne de daha önce aynı arkadaşıyla çıkmış olduğu Anjou ve Breton yolculuğunda tutmuş olduğu defterler yaşarken yayımlanmıştır.

Gençliğinde yazdığı kurmaca eserler kendince farklı da olsa, romantik imgelerin aşırı uçlarında gezinir. Bu hikâyelerden bazıları ya Byron sevgisini ya da pek çok erken 19. yüzyıl yazarı gibi Rabelais'ye duyduğu hayranlığı sergiler. Dostu Ernest Chevalier'ye şöyle bir itirafta bulunmuştur: "İtibar ettiğim yalnızca iki adam var: Rabelais ve Byron; yalnızca o ikisi insanlığa kin kusmak ve suratına gülmek niyetiy-

15 Roland Barthes, *Yazının Sıfır Derecesi*, çev. Tahsin Yücel, YKY, İstanbul, 2009, s. 51-53.

le yazmıştır." *Un parfum à sentir*'de (Koklanası bir parfüm) ölüme gösterdiği merakta Jules Janin'in *L'âne mort et la femme guillotinée* (Ölen eşek ve giyotine vurulan kadın) romanının (1829) etkisi olduğu kadar, çocukluğunda maruz kaldığı Rouen'daki teşrih odasının da yeri vardır; *Bibliomanie* ve bir bilimsel deney sonucu dünyaya gelen sözde bir maymun adamın hunharca tecavüzünü anlatan *Quidquid volueris* ise Petrus Borel'in "ahlâka aykırı hikâyeler" koleksiyonu *Champavert*'e (1833) olan ilgisini saklayamaz.

Önemli bir bakımdan, Flaubet'in kuşkusuz döneminin insanı olduğu söylenebilir. Bunun nedeni, Janin ve Borel okumasına ve Sainte-Beuve'le arasının açılmasına sebep olan Marquis de Sade hayranlığıdır. Mario Praz'ın kitabında çok iyi belgelediği gibi,[16] geç Fransız romantiklerinin ve peşi sıra gelen dekadanların çoğu, sadist dürtülerin temellendirdiği erotik fantezilere düşkündü. Flaubert'in gençlik eserleri ve sonraki "oryantalist" eserlerinde yersiz acımasızlık örneklerine bolca rastlanır. *Ermiş Antonius ve Şeytan*'daki çarpıcı sadizm, yine Julien'de ortaya çıkan eşit derecede abartılı bir mazoşizme eşlik eder. Sado-mazoşistin yazım ruh hali emir kipidir. Flaubert'in yarattığı sahnelerin çağrıştırdığı etki, bireyin amansız ve karşı konulamayan bir buyruğa itaat etmesinden gelir; sapkınlığıysa entelektüel, dolayısıyla doğal olmayan doğasından sağlanır. Antoine'ın eksiksiz hepsini bildiği dinden sapmışlık hikâyelerinden dolayı eziyet çektiği söylenebilir. Bir açıdan Emma Bovary gibi okuduklarının fazla etkisinde kalan, fazla kitap okumuş bir kimsedir. (*Ermiş*'te) Saba Melikesi ve Herodias'ın bukle bukle saçlar ve kötü niyetli tırnaklarla anlatılması (Flaubert'in daha erken dönem eserlerinde fantazmik ayrıntılar görülebilir), böyle kişiliklerin sahip olduğu kudretin, bir kadının temsil ettiği tehlikeyle birlikte cazibesinin artmasına benzediğini işaret eder.

Sadistçe ifadenin, çağdaş Fransa'da geçen eserlerde mutlaka seyreltilmesi gerekir. Bu eserlerde işkencecinin bilinçli acımasızlığından çok kurbanın çektiklerinin üstünde durulur; acımasızlığın yerindeyse genellikle dışarıdan bakıldığında kader gibi duran mutabakat halindeki bir olaylar zinciri olur. Darwin'i müjdeleyen bu evrende, en zayıf olan mutlaka eziyet çeker. Flaubert, aynı zamanda karakterlerine kaderle-

16 Bkz. Mario Praz, *The Romantic Agony*, Oxford University Press, Londra, 1933.

rini veya yazgılarını ironikleştiren veya sorunsallaştıran isimler koymaya dikkat eder: *Madam Bovary*'deki sersem hizmetçinin adı Catherine'dir (Yunanca "saf"); aynı kitapta adını Yunan tragedyalarından alan seyis Hippolyte'in yumru ayağına yapılan ameliyat başarısızlığa uğrar; "Basit Bir Yürek"te Félicité (bkz. *Yerleşik Düşünceler Sözlüğü*'nde Félicité maddesi) Théodore (ya da "Tanrı'nın lütfu") adında bir adama âşık olur. "Fransız" romanlarında eziyet çeken daima kadınlardır: Emma, ama aynı zamanda Madam Arnoux da kendisine göre, şeytana uyup eşini aldatmayı içinden geçiren bir anne olarak cezasını bulur. Burada da "egzotik" eserlerde de, kurulu düzenin sarsılması cinsiyet veya cinsel kimlikte karşılaşılan belirsizlikle ifade edilir. Julien, haksız yere kendisini aldattığını düşündüğü karısı zannettiği annesini öldürür. Antoine'ın cüzzamlıya olan dokunuşlarında homoerotik ifadeler kullanılır. Catherine Leroux'nun soyadı erkeksiliğinin altını çizer ("Larousse" değil, "Leroux"dur). Baudelaire'in pervasız davranışlarını bir erkeğin zihnine yakıştırdığı Emma sapkınca anneliği reddeder; Charles'ı kolaylıkla parmağında oynatmasıyla kadınsılaşır. Cinsel iktidarsızlık Frédéric'in mülayimliğinin değinilmeyen bir parçasıdır; Deslauriers'in üzerinde "kadınsı diyebileceğimiz bir çekicilik" uyandırdığı söylenir.[17]

Ancak Flaubert bir romancı olarak hem dışarıya bağımlılığını hem de özgünlüğünü en çok Balzac'la olan ilişkisinde ortaya koyar. *Duygusal Eğitim*'de Deslauriers, Frédéric'e Balzac'ın en sevilen *arriviste*'ini [sonradan görme] hatırlamasını söylediği o meşhur kısımda – "*İnsanlık Komedyası*'ndaki Rastignac'ı hatırlasana! Başaracaksın bunu, eminim"[18] – bunun Balzac'ın akılda kalan karakterlerine bir saygı duruşu mu, yoksa hem yazara hem de okuru Deslauriers'e Sanat ve Hayat arasındaki çizgiyi bulandırdıkları için sivri bir eleştiri mi olduğunu anlamak zordur. Flaubert'in edebi yakınlıklarını kurmaca eserlerinde verdiği isimlerden çıkarmak da üstelik tehlikeli bir düşüncedir. Emma'nın Walter Scott okuması veya Bouvard ve Pécuchet'nin aynı yazarın tarihi romanlarından başta aldıkları keyif, örneğin, Flaubert'in *Waverley Romanları*'ndan hoşlanmadığının bir delili sayılmamalıdır. Scott'ı yetişkinliğinde tekrar okumuş ve George Sand'e *The Fair Maid of Perth*'i okumasını tavsiye ettiği için teşekkür etmiştir.

17 *Duygusal Eğitim*, s. 280.

18 *Duygusal Eğitim*, s. 26.

1870'te Prusyalıların Rouen'a kadar ilerlemelerini bekliyorken zaman geçirmek için yanına aldığı yazar Scott'tır ve kurgu anlayışı olan tek "İngiliz" romancı olarak saydığı da odur.

Hatta Flaubert'in Balzac hakkındaki fikirleri, *İnsanlık Komedyası*'nı "abartılmış" bulduğunu söyleyen karakteri Hussonet'ninkinden daha derinlikliydi. Mektuplaştığı kimselere yaptığı yorumlardan Balzac'ı cahil, kendini beğenmiş, taşralı ve yazma hünerinden bihaber bulduğu düşünülebilir. Yine de Louise Colet'ye yazdığı mektupta *Louis Lambert*'deki gençlik dehasının tasvirini yere göğe koyamaz. *Par les champs et par les grèves*'de (Tarlalar ve kumsallardan) Balzac'ın "otuz yaşındaki kadın"ı keşfetmesine yaptığı gönderme, tüm abartısına rağmen içtendir; *Bette Abla*'yı da hep roman türünün başyapıtlarından saymıştır. Balzac'ın ölümünden epey sarsıldığını inkâr etmemiş, Sainte-Beuve'ün bir yazar olarak Balzac'tan hazzetmemesine karşı çıkmıştır; ancak Zola'nın söylediğine göre Balzac'ın eserlerine olan ilgisi, kendisinin sanatta mükemmellik arayışıyla birlikte zamanla azalmıştır. Flaubert'in karakter, olay örgüsü ve konuda Balzac'tan edindiği miras yüzeysel ya da temelsiz bulunuyorsa, Balzac'ın geride bıraktığı eserleri yakından incelediğine dair pek çok kanıt çıkarılabilir.[19]

1845'te tamamlanan ilk *Duygusal Eğitim*, Balzac'ın hem Rastignac hem de *Sönmüş Hayaller*'de öne çıkan karakterlerinin tasvirini andırır. Düzgünlüğü yüzünden biçimiyle de "Balzacyan" olduğu söylenebilir. Öykü, alışıldık bir anlatıcı olduğu anında anlaşılan bir "ses" tarafından bize bildirilir; mütemadiyen konudan uzaklaşarak okura doğrudan hitap eden bu ses, genç Flaubert'in Balzac'la paylaştığı Rabelais sevgisini ele verir, ama yapmak istediği kendi zevki için "okurun farkında anlatı geleneği"nin devamı olmaktan ziyade, *mal du siècle*'in[20] basmakalıp ifadelerine karşı uydurduğu bir kontrpuan gibidir.

---

19 Bkz. Graham Falconer, "Le travail de 'débalzaciénisation' dans la rédaction de *Madame Bovary*", *Revue des Lettres Modernes*, 865-72, 1988, s. 123-56; Richard D.E. Burton, "The Death of Politics: The Significance of Dambreuse's Funeral in *L'Education sentimentale*", *French Studies*, sayı 50, 1996, s. 157-69; ve André Vial, "Flaubert, émule et disciple émancipé de Balzac: *L'Education sentimentale*", *Revue d'Histoire littéraire de la France*, sayı 48, 1948, s. 233-63.

20 (Fr.) "Yüzyılın hastalığı", romantik çağın ilk yılları olan 19. yüzyıl başlarında Avrupalı gençlerin kapıldığı sıkıntı, yabancılaşma ve melankoliye verilen isim – ç.n.

Anlatı, Balzac'ı ve diğer pek çok romantik eseri hatırlatan bir üslupta dolaysız ve kapsamlıdır; öyle ki erken 20. yüzyıl eleştirmeni Albert Thibaudet tarafından anlamsızca "lafazan" olmakla suçlanmıştır. Önemli bir nokta, Flaubert'in romanlarda diyaloglardan hoşlanmadığı düşünüldüğünde, kitapta hayli dolaysız anlatıma rastlanılmasıdır.

1869'daki *Eğitim*; *İnsanlık Komedyası*'ndaki aynı kilit metinlerden, ve Balzac'ın *Vadideki Zambak*'ta Félix de Vandenesse'in evli Henriette de Mortsauf'a olan aşkını anlattığı hikâyeden yararlanmaya devam eder. Frédéric'in arzuladığı nesnelerce temsil edilen dört sınıfta Balzac'ın çağdaş Paris tasvirlerinden yola çıkılmıştır; Pellerin, Regimbart ve Hussonet'nin grubuysa şüphesiz *Sönmüş Hayaller*'deki Cénacle'ı hatırlatmak içindir. İlk *Eğitim*'de Henry ve Jules Balzacyen üslupta birey olarak kalsalar da, *Duygusal Eğitim* çağdaş dünyanın tektipliliği ve tekdüzeliğine ısrarla değinir. Balzac'ın dramatik tezatlara bel bağlaması ve karakterlerine üstün nitelikler vermesine kasten eleştiride bulunur. Bayağılık, yanlışlıklar ve iletişimsizliğe yaptığı vurguyla, olgunluk dönemi *Duygusal Eğitim*'i Balzac'ın dehayı önüne gelene layık görmesiyle gerçekliği nasıl çarpıttığını sert bir dille eleştirir. Henriette de Mortsauf'un Marie Arnoux'ya sözleri günlük hayatın sıradanlığını işaret eder; Rosanette'in gözden kaçmayan eksiklikleriyse, aşkın ıslah ettiği hayat kadını mitini yerle bir etme teşebbüsüdür.

İkinci *Eğitim*'de, diyaloğa en asgari şekilde başvurulduğu gibi, bunun neticesinde romanın yapısına uygun stilize bir biçim de almıştır. Yazarın olgunluk döneminde romanlardaki karakterleri "duymayız", daha çok konuşma biçimiyle anlatıcı kişiliğini sergiliyor gibidir. Flaubert, daha *Madam Bovary*'de kendi diliyle hikâye anlatımının tanıdık kalıpları arasındaki tüm benzerlikleri silmeye gayret etmiştir. Metin; yazının vurgulu üslubu, hile ve sanatkârlığı ilişkilendirmesi sayesinde okurda uyandırdığı merak (Nathalie Sarraute bunu Flaubert'in "*trompe-l'œil*" [göz aldanması] etkisi olarak tarif etmiştir) ve her tür akıcılık ve kendiliğindelikten sakınmasıyla itibar kazanır. Flaubert'in serbest dolaylı anlatımdan istifade etmesinin başlıca sebebi bakış açısını bulandırmaktı denebilir, ama aynı zamanda burjuvazinin zevksiz dilini küçük örnekler dışında kullanma gerekliliğini de ortadan kaldırıyordu. İkinci *Eğitim*'de, Flaubert'in açıklayıcı bağlantılar kurmadan bazı öğeleri bitiştirmedeki ısrarının ürünü olan bilinçli terslik, akıcı bir

okumayı bilinçli olarak sekteye uğratır ve öylesine gibi gelen ifadelerin anlamına kafa yormamıza neden olur.

Hem Balzac hem de Flaubert'de "gerçekçi" teşebbüsü niteleyen belirli nesnelerin birikiminin anlatıldığı maddeci betimlemelerdir. Ama benzerlik burada sona erer. Balzac'ta tasvirler benzeşmeyen bilgilerle doludur ve bunlar, okurun algılama faaliyetini zorlayan bir şekilde sunulur. Yorum biçimindeki düzen, olası anlamların asıl çoğulluğu ve de karışıklığının kısmi veya geçici olarak barınmasının haricinde bir şey asla olamaz. Mimetik projeye sürekli müdahale eden meşhur genellemeler asla göründüğü gibi nihai bir yorum olamaz; yalnızca devam eden, anlamların teklif edildiği ve bu şekilde sorgulandığı kaleydoskopik bir görecelilikle sonuçlanan sürecin parçası haline gelir. Bilinen yargının aksine, Balzac romanı olası yorumlara kapanan değil, açılan bir metindir.

Flaubert'in eserlerinin daha bariz bir şekilde açık uçlu olduğu ve yazarın "aptallık sonlandırma isteğinden ibarettir," inancının bir örneği olduğu söylenebilir. Balzac'ın aksine, müphemlik duygusu daha denetimli oluşturulmuştur, bu müphemlik hem tamı tamına ironik, hem de kıyas kabul etmeyecek derecede aykırıdır. Titiz sanatçı Flaubert'in eserlerini her zaman acele bir yazım sürecinin ürünü olarak açıklanmış, daldan dala atlayan, düzensiz Balzac eserlerinden ayırmak istemesi olağandır. Ama bu yalnızca bir estetik anlaşmazlık değildir. Daha da önemlisi, metinle dünya arasındaki uyuşmazlığı Flaubert'in ifade etme isteğidir. "Gerçekçi" olduğunu saklamayan eserlerinde bile Flaubert'in niyeti temsil etmeye çalıştığı dünyanın çok düzlemli doğasını metninde yansıtmak değildir. Metin temsilin sadakatini değil de gösterimin düzenini vurgulamak için bunun tam tersi bir işlev yerine getirmeliydi. Flaubert'in "Balzacyen" eserlerinin temelinde, oluşturulmuş kimliği ya da kişiliği olmayan yazar veya anlatıcının yokluğuyla ve serimin kendisi, en açık haliyle *Duygusal Eğitim*'de, gidilecek yerin bilinmemesini anlatmasıyla, daha da etkili hale gelen bir istikamet duygusu vardır. Başka bir deyişle eser, kendine ait bir mantık ve tutarlılık oluşturduğu gibi, kararlılığı sayesinde de metin olduğunu sürekli olarak dile getirir.

Balzac'ın dünyasında anlam her yerdedir; öyle ki, bir "anlam izdihamı"ndan bahsetmek mümkündür. *İnsanlık Komedyası*'nın dün-

yasında anlam, hem arzu hem de irade ile yakından bağlantılıdır. Çıkar çatışmalarının bireyin başarısını her zaman baltalayacağını fark etse de, Balzac'ın düşlediği yeni burjuva devri bitmeyen bir varlık edinme ve arzuyu tatmin etme ihtimaliyle anlatılır. Yakın tarih, modanın somut bir örneği olduğu hızlı değişimler üzerinden çözümlenir. Günümüzü geçici doğası ve farklı bireysel iradelerin baskısıyla yeni bir düzen haline gelmeye açık olmasıyla açıklarız. Oysa, cansız İkinci İmparatorluğun romancısı Flaubert karakterlerine değiştirici bir irade vermeyi açıkça reddeder; bu sayede her kelimesini işlediği eserleri bir estetik şarta bağlı kaldıkları gibi, bireyin ulaşabileceği potansiyel hakkında sahip olduğu karamsar görüşü de yansıtır ve destekler. Eserlerinde şimdiki zaman ve her şeyden önce bireyin maddi çevresi ayağına bağlanmış bir ağırlık gibidir.

Flaubert'in betimlemeleri, her ayrıntının bir anlamı olduğu beklentisini çiğneyerek Balzac'ta olmayan bir merak uyandırır. Barthes'ın "Basit Bir Yürek"te Madam Aubain'in evindeki barometreyi bir "gerçeklik etkisi" olarak işaret ettiği meşhur kısım aşırı yorumun kendini kaptırıp uzaklaşmasını önlese de kendisi de geri kazanımda bulunur, hatta nesneye aslında sahip olmadığı bir özellik yükler.[21] Aksine, Flaubert'in betimlemelerinde çok sık olduğu gibi nesne hayranlık uyandırır, maddesel bağımsızlığı ve yorumlanmaya karşı gelmesiyle sinir bozucu ve olumsuz bir varlık haline gelir.

Balzac'ın dünyasında, nesneler dünyası bireyin hegemonyasına asla bir tehlike teşkil etmez. Kişinin maddi çevresi kişiliğinin bir uzantısıdır ve iyi de olsa kötü de olsa, önemi kişinin karakterine veya konumuna tabidir. Flaubert'in romanlarında, dış betimlemeleri oluşturan son derece ayrıntılı açıklamalar sadece itinalı bir seçim hissini (okur böyle pek çok ayrıntının dile getirilmediğini fark eder) ve yorum düzeyinde geri alınamazlığını değil, hem birbirinden hem de aynı yeri paylaşan kişiden bağımsızlığını da ifade eder. Düzenleyici ilke burada bitiştirmedir. *Duygusal Eğitim* ve *Salambo*'da sıkça kullanılan bir ifade de "ça et là"dır [orada burada]; rastgele yerleştirmeyi işaret eder ve bitiştirme gibi, bir iç düzensizlik veya tasarısızlık hissi verilir. Bu tabire *Salambo*'da yirmi sekiz, *Duygusal Eğitim*'deyse otuz altı kere rastla-

21 Roland Barthes, "L'Effet de réel" (1968), tekrar baskısı yay. haz. Roland Barthes vd., *Littérature et réalité*, Seuil, Paris, 1982, s. 81-90.

nır. *Madam Bovary*'deyse yalnızca on iki defa kullanılmış olması, Flaubert'in "gerçekçiliğinin" yaşadığı gelişimi gösterir.

Maddi gerçekliğe yapılan vurgu, yalnızca okura tanıdık gelmesi için değildir. Flaubert'in "gerçeği", bilindik bayağılığını kabul eder gibi gözükse de, maddi nesneler dünyasının hikâyesi anlatılan insanlardan daha gerçek ya da somut olduğu benzersiz bir deneyim yaşatır. Belki bayağı ve sıra dışının harmanlandığı bir hipergerçeklikten bahsetmemiz uygundur. Bu etkiyi bırakan, çalıştığı malzemeyi Flaubert'in kendisinden önceki tüm yazarlardan daha iyi tanıması ve okuru romanın bir dil yapıtı olduğunun keyfine varmaya davet etmesidir. Flaubert'in dile olan ilgisi bir üslup meselesi olarak görülmüştür. Modern eleştirel teoriyse bize eleştirel mutlaklara şüpheyle yaklaşmamızı öğretmiştir ve biçimde kusursuzluk düşüncesinin Flaubert'in başarısı hakkında söyleyebilecekleri gerçekten de sınırlıdır. Flaubert metninin niyeti "güzelliğin" cisimleşmiş hali olmak değil, yapaylığını modern okurun yüzüne vurmak ve özellikle kelimelere kendi benzersiz ve dayanılmaz havasını katmaktır. Flaubert'in eserleri devrin (alakalı) bir dizi yargısını bize sunsa da, yazarın biçime duyduğu saplantı kelimeyle yeni tür bir ilişki kurmasına, başlı başına bir amaç haline getirmeye öncelik vermesine sebep olur.

Gönderimsel işlevinden alınan kelime ne kendisinin ne de gösterdiği nesnenin sahip olmadığı bir itibar kazanır. Bu itibar gösterilen nesnenin önemsizliğine bağlı olduğunda, dilin fetiş unsuru haline getirilmesinden bahsetmek mümkündür. Yani kelime yüzeyselliğinin ve dış yüzeyindeki nitelikleriyle algılanmasının bir neticesi olarak arzu nesnesi haline gelebilir. Tevekkeli değildir ki, *Madam Bovary*'de kıyafetler, ayakkabılar ve Rodolphe'un puro tabakası gibi fetiş örnekleri hikâye boyunca geçer; ayrı dünyaların insanı diyebileceğimiz Emma ve Homais'nin asistanı Justin'i birbirine bağlayan da bunlardır. Ancak bireyin duygusal hayatında tehlike ya da yoksullaşma olan sanatın doğaya aykırı dünyasında olumlu bir anlam kazanır. Okurun metinle olan arzu ilişkisi, okuduğunun bir yapıt olduğunun mütemadiyen farkında olmasıyla dengelenir. Okurun katılım ve mesafelilik, anlam ve hiçlik, bayağılık ve imalılık, değersizlik ve değer arasında yaşadığı çelişkili ayrımın sorumlusu da kelime ve metnin bu kadar saplantı haline getirilmesidir. Aynı zamanda *Madam Bovary*'de okurun sürekli sembolleri yorumla-

maya özendirilmesi ve bunların aslında her şeyin bir anlamı olduğu bir dünyada yaşamak isteyen okura kurulmuş tuzaklar olduğu arasındaki çözülmez gerilimi ortaya çıkaran sembolizm de böyle kurulur. İnsan Samuel Beckett'in *Molloy*'daki esrarengiz vecizesini hatırlamadan edemez: "İstenmeyen yerlerde sembol kullanılmamıştır."

Sonunda, Flaubert okurunun deneyimlediği en büyük çelişki metnin her şeyin bir yeri bulunduğu ve bütünden anlam çıkardığı bir kapalı sistem olduğu düşüncesiyle, eserin anlamının söylenmeyenlerde, sessizliklerde bulunabileceği arasındaki histir. Örneğin *Madam Bovary* alternatif okumalar arasındaki bir limboda asılı kalma, bu şekilde farklı yorumların embriyo halinde kalmasını sağlama denemesidir. Ahlâk, zekâ, gerçeklik, özgür irade ve kader ve okurun sempatisi gibi sorulara hiçbir kesin cevap verilmez. Flaubert'in en çok okunan şaheseri, üstelik yeni burjuva devrinde trajedinin mümkün olmadığını da gözler önüne koyar; yerine çok daha muğlak bir kategori olan grotesk gelmiştir. Ama bu teşvik edilen muğlaklığın yanında kitap, okurun yargılayarak veya duygusal tatmin amacıyla okumasına da olanak veren yanlı, dogmacı okumalara da müsait yanıltıcı bir içtenlikle de yazılmıştır. Sanki Flaubert, romanının burjuvazi (Maupassant'a göre "düşünceleri alçak olan herkes" ["quiconque pense bassement"]) tarafından yanlış okumasından sapkın bir zevk duyulabileceğini fark etmiş gibidir. *Duygusal Eğitim*'de, kalıplaşmış okuma alışkanlıklarını daha da beter alaşağı edecek bir metin oluşturmaya gayret sarf ettiği bilinir.

Eğitim'in en göze çarpan özelliği biçimindeki eşsiz esnekliktir. Eserin kullandığı aykırı ekonomide akla gelen ilk örnek, sondan bir önceki bölümdeki meşhur parodi amaçlı ardışık kısa cümlelerdir. Bu aşamada romanı alışıldık ifadeler, basmakalıplar ve bayağılık ele geçirdiğinden, tam yerinde gelen bu aşırı kısaltılmış cümleleri okur takdirle karşılar, yazarın ana karakterine olan ilgisini kaybettiğini düşünmez. Ama Frédéric'in sığ ve kendini beğenmiş karakteri, en çok iç dünyası ve hisleri üzerinde durulması gerekeceği sanıldığı anda önemsiz ayrıntıların komik ölçüde şişirilmesine olanak tanır. *Eğitim* boyunca *passé simple* ve *imparfait*[22] arasındaki etkileşimle açıklanabilecek zoraki

22 Fransızcada iki geçmiş zaman kipi – ç.n.

ritim, bir mutlak nitelik olarak üsluptan ziyade okurun anlatıya olan mesafesindeki sabit ve zorlayıcı değişimle alakalıdır; bu da *Madam Bovary*'deki serbest dolaylı anlatımın bu kitaptaki gizli karşılığıdır. En dolaysız cümlelerin yorum düzeyinde en saç yolduracak ifadeye dönüşmesi gibi çelişkilere yol açabilir. Ama okurun karşısına çıkan en büyük zorluk, sabit ölçütlerden sistematik uzaklaşmanın sonucu olan çok daha yaygın bir muğlaklıktır. Şu ifade: "Genel çılgınlık, bin türlü zaafı olan Frédéric'i kendine çekmişti"[23] Flaubert'in yarattığı, karşıt konumlar ve özelliklerle anlama giden yolu aramayı bırakmış yeni epistemolojik düzenin bir resmi gibidir.

Kısa bir süre önce kaleme alınmış *Salambo*'da, Flaubert okura yine farklı, ama benzer bir deneyim yaşatan bir eser yazmakla meşguldü. Farklılık gerçekten de *Salambo*'da el üstünde tutulur; hikâye ne Hıristiyan, ne de Greko-Romen dünyada geçmektedir. Ama anlatının bir Batılı gözden sunulmaması zaten diğerlerinden ayıran başlıca niteliğidir. Şarkın baştan çıkaran ötekisiyle alışıldık karşılaşmayı bilerek okura vermez. Temel olay örgüsü düzeyinde, *Salambo* okuru zorlayan bir metindir. Scott'tan devam eden tarihî roman geleneğine zıt bir şekilde, bireysel karakterlerin kişisel ve siyasi ihtiraslarının oturduğu çok katmanlı tarihi duruma giriş niteliğinde hiçbir söz söylenmez. Flaubert, tarihi ve kültürel köken olarak sınıflandırılamayan anonim, kişidışı bir anlatıcı kullanır. Düşmanlık ve taraflılık barındırsa da, hikâye büyük bir vurdumduymazlıkla anlatılır. (Vurdumduymazlığın bir Yunan ve dolayısıyla hikâyenin ender Batılılarından olan Spendius'a atfedilen bir tutum olması önemlidir; kitapta Libyalı Mâtho'nun aklını redden bir yanıt olarak geçer.) Daha da önemlisi, okurun hayranlığa kapılacağı ifadeler olsa da, anlatıcı gerçekliği güzelliği yaratmak için bir vesile olarak gören bir sanatçı olarak betimlenmez.

Bunun yerine okura, Alain Robbe-Grillet'nin "sadece vardır" dediği gerçeklik idealine yakın bir gerçeklik sunulur. Bu yazarın tasvirleri gerçekten de, Flaubert'in geometrik terimlere sürekli dönüşünde müjdelenmiş gibidir. Anlaşma eksikliği ve tasvirlerdeki çok anlamlılık, okurun yanıtını altüst eden bir metnin belirtisidir. Okuru yalnızca duygularını değil, inançlarını ve bilgi sistemlerini teslim etmeye iten, bu şe-

23 *Duygusal Eğitim*, s. 340.

kilde de kişinin merkezî bir sosyal, coğrafi ve metafiziksel görüş noktasında bulunduğu varsayımından doğan özgüvenine ağır bir darbe indiren yazıdır. *Salambo* bu manada sancılı bir romandır; yalnızca içerdiği şiddet sahnelerinden değil, metnin okurla olan ilişkisinde sado-mazoşist unsurlar olduğu için de.

Flaubert, en büyük eserlerinde Balzac romanını tersyüz etmeyi başarır. Biçimi, içeriğin hizmetine sokan bir gerçekçi yazın uydurmak yerine, eserlerinde tüm acayiplikleriyle biçimi reddetmemiş, mantığa aykırı bir amaç gibi gelen okunaksızlığı denemiştir. Yazma eyleminde taviz vermediği bu tutumun aykırılığı düşünülürse, ardından kalemi eline alan 19. yüzyıl hayranlarının bu eylemin kendini sorgulama aşamasını atlayıp eserlerinden tek bir ipliğe sahip çıkması ve aşağı yukarı sadece ona kafa yorması kaçınılmaz olmuştur. Diğer bir deyişle, Flaubert'in evrensellik düşüncesini devam ettirmek yerine uzmanlaşmaya gidilecektir.

Flaubert'in eserlerinin çağdaşlarında uyandırdığı tüm olumsuz eleştirilere, kendisinin de yeni bir yazı ekolünü başlattığını söyleyenlere dudak bükmesine rağmen, onun örneğinden esinlenmiş birkaç yazar olmuştur. Ernest Feydau'nun romanı *Fanny*'nin (1858) eleştirmenlerce *Madam Bovary*'ye benzetilmesi gecikmemiştir.[24] Flaubert'in isimsiz kısa bir portresinin de geçtiği Goncourt kardeşlerin *roman à clef*[25] türündeki eseri *Charles Demailly* (1860) aynı romanın tersi olarak görülmüştür. Ama Flaubert'in yazını en çok natüralistleri etkilemiştir, bu etki en fazla da Zola, Maupassant ve Joris-Karl Huysmans'ın eserlerinde görülebilir; diğer yandan "Flaubert'e en açık dille yazılmış [natüralist] saygı duruşu" olarak tarif edilen Henry Céard'ın romanı *Une Belle Journée*'dir (Güzel bir gün, 1881).[26] *A rebours*'a (Tersine) 1903'te yazmış olduğu önsözde Huysmans, *Les*

---

24 Aldatmayı konu eden bu iki roman hakkında bkz. Hans Robert Jauss, *Toward an Aesthetic of Reception*, University of Minnesota Press, Minneapolis, 1982, s. 27-8; ve Bill Overton, *The Novel of Female Adultery, Love and Gender in Continental European Fiction, 1830-1900*, Macmillan, Basingstoke, 1996, bölüm 4.

25 (Fr.) Gerçek olay ya da kişilerin yer aldığı roman – e.n.

26 Bkz. David Baguley, *Naturalist Fiction. The Entropic Vision* (Cambridge: Cambridge University Press, 1990), s. 91-4; ve Nicholas White, *The Family in Crisis in Late Nineteenth-Century French Fiction*, Cambridge University Press, Cambridge, 1999, s. 13-14.

Soirées de Médan'ı (Médan geceleri, 1880) kaleme alan natüralist yazarların nazarında *Duygusal Eğitim*'in bir kutsal kitap değeri gördüğünü ve tek gerçek natüralist roman olduğunu, Zola'nın işi yanlış istikamete götürdüğünü söylemiştir. Zola'ya gelince: *Duygusal Eğitim*'in yayımlanmasından sonra bile *Madam Bovary*'nin gerçek natüralist roman olduğu düşüncesinden şaşmamış, *Bovary*'nin üç başlıca niteliğini buna atfetmiştir: hayatın birebir temsil edilmesi; alışıldık kahramanın kaldırılması ve yazarın saklanması. Flaubert'in belgeleme alışkanlığının altını çizmesi şaşırtıcı değildir. *Duygusal Eğitim*'in ikinci edisyonunu incelediği 1879 tarihli yazıdaysa nihayet bu romanın gerçek natüralist modeli oluşturduğuna dair yeni öğretiyi benimsemiştir.[27]

Zola'nın romanları da benzer bir şekilde hafızası kuvvetli bir Flaubert okurunu gözler önüne serer. *Son Excellence Eugène Rougon* (Eugène Rougon Ekselansları, 1876) kitabında Niort-Angers demiryolunun açılış törenini anlattığı sahne, *Madam Bovary*'deki *Comices Agricoles*[28] sahnesinin "yeniden çevrimi" gibidir. *Pot-Bouille* (1882) aynı romanı andıran sahnelerle doludur ama, aldatma konusunun burada gülünç bir aleladelikle anlatıldığı söylenebilir. Zola da bu kitap için "mon *Education sentimentale*" ("Benim *Duygusal Eğitim*'im") demiştir, gerçekten de o romandaki birkaç önemli sahneyi romanında müstehzi bir dille tekrar yazar.[29] Daha da genel bir açıdan, Rougon-Macquart romanları betimlemeli üslubunu, bilhassa da okurun farkında olan estetik ifadenin kullanımını Flaubert'den alır. Resimden ödünç alınan iyi huylu bir dağarcığın yardımıyla, Zola "Du roman" (Romandan, 1880) adlı denemesinde Flaubert'in betimlemelerinin tesirini uzun boylu tartışır. Kendisi de dahil olmak üzere Flaubert'in mirasçılarının çoğunun betimlemelerde daha az ihtiyatlı davrandığını kabul etse de, kendi betimlemelerinde dengeye ve seçiciliğe önem verdiğini,

27 Zola, *Œuvres complètes*, XII, s. 606-9

28 (Fr.) Bir bölgedeki mal sahipleri ve çiftçilerin deneyimlerini paylaşmak için topladıkları kurul – e.n.

29 Bkz. Robert Lethbridge, "La pot-bouille des genres: adultération et originalité chez Zola", *Les Cahiers naturalistes*, sayı 74, 2000, s. 17-32; Bill Overton, *Fictions of Female Adultery, 1684-1890*, Palgrave-Macmillan, Basingstoke, 2002, bölüm 7 ve Jacques Noiray, "*Pot-Bouillet* ou 'L'Education sentimentale' de Zola", *Les Cahiers naturalistes*, sayı 69, 1995, s. 113-26.

Flaubert'in eserlerinin bu kadar kayda değer olmasının sebebinin bu nitelikler olmadığını eklemiştir. Flaubert'le görünürde benzer pasajlarla yan yana konulduğunda, Zola'nın betimlemeleri çok daha anlaşılır, resimsel bir dildedir. İtinayla çizilmiş bir tablo olduğunun altını çizer ve sanatsallığının fark edilmesini ister gibidir. Flaubert'de okurun bir ya da daha fazla ayrıntıya gözünün "takıldığı" betimlemelere zıt bir şekilde, her ayrıntı gayet "okunaklı"dır ve biriktiği zaman muğlaklığında hiçbir aykırılık olmayan bir izlenim oluşturur. Flaubert'in can alıcı "karar verilemezliği"nin yerinde yeller eser. Tüm zindeliğine rağmen, Zola'nın betimlemelerinde Flaubert'inkilerin asla edinemeyeceği bir işlevsellik vardır. Amaçlılıkları, bu betimlemeleri birbirine bağlayan ve açıklayan belirteçler ve bağlaçların sürekli kullanımından anlaşılır. Zola'nın kurduğu egemenlik, okuru zorlamaktan çok ikna etmeye dayalıdır. Bu yüzden Barthes'ın, natüralist edebiyatın Flaubert'in eksik kalmış bir yan ürünü ["une sous-écriture"] olduğu sözüne karşı çıkmak güçtür.

"Usta Flaubert" düşüncesinin altını temellendiren Maupassant olmuştur. "Le Roman" (1888) adlı denemesinde *Duygusal Eğitim*'in yazarından betimleme sanatı hakkında aldığını iddia ettiği dersi anlatır, yazar ona bir bakkalı ya da kapıcıyı diğer tüm örneklerinden ayıracak bir şekilde anlatmasını söyler. Bu tavsiyeyi Flaubert'in kendi eserlerinde yerine getirip getirmediği tartışmalıdır. Yine de kurmaca eserlerinde Maupassant'ın Flaubertyen ilkelere uyduğu yalnızca metni yineleyen semantik bileşenlerden dikilmiş bir kapalı yapı olarak görmesinden değil, anlatının okura hitap ettiği gerçeğinden istifade eden sivri bir ironiyi kullanmasından da anlaşılır. İnsanlık hakkında sahip oldukları ortak alaycı yargıdan çıkarılabilecek benzerlikler bir kenara,"Yağ Tulumu" (1880) gibi hikâyelerinde birbirinden itinayla aykırı tutulmuş karakterleri, önemsiz gelen ayrıntıların metne hem biçimsel hem anlam olarak katkıda bulunduğu zoraki betimlemelerle okura sunar.

Flaubert'in yüzyılın ikinci yarısında aldığı örnek işlevi konusuna, natüralizmin kendine has temsilcilerinden olan Huysmans'ın elinde gelişmesiyle devam edilebilir. Huysmans'ın erken dönem romanlarında natüralist geleneği reddetmesi, *A rebours*'da dekadan bir estetti anlatması ve sonunda sembolist ilkelerle renklendirilmiş bir Katolik inancı benimsemesi, Flaubert'in mirasıyla yalnız natüralist roman üzerinden yapılamayacak kadar topyekûn bir çatışmadır dene-

bilir. Flaubert'in geç dönem Roma tarihi ve Hıristiyanlığın erken dönemine olan merakı, *A rebours*'un (1884) "kahramanı" Des Esseintes'in dekadan zevkinde karşılığını bulur. Saplantılı koleksiyoncunun metinlere ve eserlere olan yaklaşımında, üç yıl önce yayımlanmış *Bilirbilmezler* etkisini hissettirir. Moreau'nun *Salomé*'si hakkında uzun *ekphrasis* (bir resmin ya da heykelin sözlü anlatımı) örnekleri Flaubert'le aralarındaki bir bağlantıyı daha sağlar. Praz'ın gözlemlediği gibi: "bu Salomé, [Flaubert'in] *Ermiş Antonius*'undaki Saba Melikesi'nin kardeşi gibidir."[30] Flaubert'in sadistlik ve sapkınlığa olan saplantısı Huysmans'ın natüralist-sonrası döneminde gerçekten de devam eder, yalnız burada parodiye yakın bir okumayı davet eden bir müphemliğe rastlanır.

Sembolistlerin romandan esirgediği itibar ve 19. yüzyıl sonu eleştirmenlerinin türün bir kriz halinde olduğunu ilan etmesi de Flaubertyen mirasın makul bir uzantısı olabilir. Çünkü Zola ve natüralistlerin yapmış olduğu kısmi okumanın diğer yüzüne bakacak olursak, Flaubert mimesisi geçersiz saymış, düzyazı anlatımını yazının kendi doğası üzerinde kafa yormak üzere kullanmıştı. Yazmış olduğu kendine dönüşlü şaheserinde, Flaubert'in hayranı olan Proust, Balzac'ı yeniden yazmayı seçerek hünerini sergileyecekti. Diğer taraftan, Remy de Gourmont'un kimilerince sembolist romanın en üstün örneği olarak sayılabilecek, Flaubert'in sanatı üzerine uzun düşünceler barındıran *Sixtine*'i (Sistina, 1890) kalıplaşmış türlerin *A rebours* ile başlayan yıkımını devam ettirecek, ana karakterin yazdığı romandan parçaları okura göstererek André Gide'in *Kalpazanlar* (1925) eserini müjdeleyecekti. Gide'in ironik kurmacaları sembolist estetiğin onda bıraktığı derinlemesine etkiyi ele vermekle kalmaz, Flaubert'in vermiş olduğu şu dersi de anlatır: Edebi eser, okurun karşısındaki temsilin doğal ya da sorunsuz olduğuna dair hislerini yok etmek üzere her sözcüğün stratejik olarak yerleştirildiği kasıtlı ve yapmacık bir faaliyettir. Yine de türün yenilenmesinde Flaubert'in baş köşeye oturması *nouveau roman*[31] sayesinde olmuştur. Sarraute, *Kuşku Çağı*'nda (1956) Flaubert'i Balzac'la aynı köşeye koyup ikisine devri geçmiş bir edebi düşüncenin üstün yaratıcıları adını gönül rahatlığıyla koysa da, yirmi yıl sonra modern romanın öncüsü ol-

30 Mario Praz, *The Romantic Agony*, s. 326.

31 (Fr.) Yeni roman, 1950'lerde Fransa'da ortaya çıkan roman akımı – e.n.

duğunu hiç şüphesiz söyleyecekti. *Nouveau roman*'ın Flaubert'le paylaştığı betimleme saplantısını ilk olarak Robbe-Grillet *Pour un nouveau roman* [Yeni roman için]'de (1963) söyleyecekti. *Nouveau romancier*'nin [Yeni romancının] ödevinin, natüralist gündeme girmesinden önce Flaubert'in eserlerini incelemek olduğunu ifade ediyordu.

Yine de böyle bir görüş, natüralistlerin Flaubert okumasından daha kapsamlı değildir. Bu gerçek, Sarraute'un *Flaubert le précurseur* (Öncü Flaubert) adlı revizyonist okumasında kabul edilir.[32] Sonuç olarak, "gerçekçiliğin ustası mı, soyutçuların ilki mi?" tartışmasını çözmek mümkün değildir. Flaubert'in metinleri her biri sağlam alternatif okumalara olanak tanır. Çözüme yapısından ötürü ulaşamamamız bizi bu okumalar arasındaki tereddüte yoğunlaşmaya ve metnin yapılan okumanın sınırlarını belli ettiği bazı geçici anlarda "metnin keyfini" tespit etmeye davet eder. Dönüp dolaşıp konumuza uygun bir şekilde başladığımız yere dönecek olursak, "metnin keyfi" düz olanla parodi olan arasında, Flaubert'in akla düzdüğü bir methiyeyle *bêtise*'in vücut bulduğu bir ucube arasındaki çözümsüz anlaşmazlığa maruz kalmamızla eşit sayılabilir.

Çeviren EMRAH SERDAN

32 Nathalie Sarraute, *Paul Valéry et l'enfant d'éléphant; Flaubert le précurseur*, Gallimard, Paris, 1986.

Paris Barosu üyesi,
Eski Millet Meclisi Başkanı ve eski İçişleri Bakanı,
MARIE-ANTOINE-JULES SENARD'a

Sevgili ve saygıdeğer dostum,
İsmini bu kitabın başına koymama izin ver lütfen, çünkü bu kitap yayımlanabilmesini herkesten çok sana borçlu. Senin muhteşem savunmanla beraber, en azından benim nazarımda, kitabım umulmadık bir güç kazandı. O yüzden, minnetimin nişanesi olan bu ithafı kabul etmeni rica ediyorum – ki ne kadar büyük olursa olsun, senin belagatinle boy ölçüşemez.

GUSTAVE FLAUBERT
Paris, 12 Nisan 1857

Birinci Bölüm

I

Ders çalışıyorduk. Derken içeriye lise müdürü girdi. Arkasında şehir elbisesi giymiş bir yeni öğrenci, bir de kocaman bir sıra taşıyan sınıf hademesi vardı. Uyuyanlar uyandı, herkes sanki çalışırken baskına uğramış gibi ayağa kalktı.

Müdür bize "oturun" diye işaret etti; sonra etüt hocasına dönerek alçak sesle, "Bay Roger," dedi, "bu öğrenciyi size emanet ediyorum. Beşinci sınıfa giriyor. Çalışmasından, hal ve gidişinden memnun kalırsak daha büyük sınıfa geçecek. Zaten yaşı da böyle gerektiriyor."

Yeni öğrenci kapının arkasında, köşede kalmıştı. Onun için, kendisini zar zor görebiliyorduk. On beş yaşlarında bir köy çocuğuydu, boyu hepimizden uzundu. Saçları, tıpkı bir köy ilahicisi gibi, alnının üstünde dümdüz kesilmişti. Akıllı uslu, fakat pek sıkılgan bir hâli vardı. Omuzları geniş değildi, ama yeşil çuhadan, siyah düğmeli ceketi epey sıkıyor olmalıydı; ayrıca kol ağızlarından, çıplak durmaya alışmış kırmızı bilekleri görünüyordu. Ayaklarında mavi çoraplar vardı. Bacakları ise askıyla fazlaca çekilmiş sarımtırak renkli bir pantolondan dışarıya çıkmaktaydı. İyi boyanmamış, altları çivili, kaba saba kunduralar giymişti.

Derslerimizi anlatmaya başladık. Vaaz dinlermiş gibi dikkat kesilerek bunları can kulağıyla dinledi. Hatta ayak ayak üstüne atmaya, dirseğine dayanmaya bile cesaret edemiyordu. Saat iki olup da zil çaldığı zaman öğretmen, kalkıp bizimle birlikte sıra olsun diye, ona seslenmek zorunda kaldı.

Sınıfa girerken, ellerimiz boş kalsın diye, kasketlerimizi yere atmayı huy edinmiştik. Daha kapıdan girer girmez kasketleri, sıranın altına, duvara çarparak toz çıkaracak şekilde atmak gerekiyordu. İşin fiyakası böyleydi çünkü.

Yalnız, bu işin farkına varmadığından mı, yoksa aynı şeyi yapmaya cesaret edemediğinden mi ne, dua bittiği halde bizim yeni arkadaş kasketini iki dizinin üstüne koymuş, hâlâ öylece duruyordu. Bu kasket de biraz acayipti: Tüylü kasketle kalpak, melon şapka, samur kasket, pamuklu takke arası bir şeydi. Zavallı bir hali vardı. Sessiz çirkinliği de tıpkı aptal bir adamın yüzündekine benzeyen bir ifade derinliği taşımaktaydı. Yumurta biçimindeydi, balinalarla kabartılmıştı, çepeçevre üç halkayla başlıyordu. Sonra da birbirlerinden kırmızı bir şeritle ayrılmış olan kadife, tavşan tüyü, eşkenar dörtgenler geliyordu. Bundan sonra bir çeşit torba gelmekteydi ki bu da içi mukavvalı bir çokgenle sona eriyordu. Bu torba gibi kısmın üzeri, karışık bir şerit işlemeyle kaplıydı. En tepeden de ince bir kaytanın ucunda, sarı sırmadan bir püskül sarkmaktaydı. Kasket yepyeniydi, güneşliği pırıl pırıldı.

Öğretmen "Kalk bakayım," dedi.

Çocuk kalkınca kasketi yere düştü, bütün sınıf gülmeye başladı.

Almak için eğildi. Yanındaki çocuklardan biri dirseğiyle dürterek kasketi yine düşürdü, çocuk yerden bir kere daha aldı.

Öğretmen alaycı bir adamdı. "Bıraksana şu kapelayı elinden," dedi.

Çocuklar hep birden gülüşmeye başladılar, bunun üzerine yeni arkadaş ne yapacağını bilemez hale geldi: Kasketi elinde mi tutacak, yere mi bırakacak, yoksa başına mı giyecekti? Tekrar yerine oturdu, kasketi de dizlerinin üzerine koydu.

Öğretmen "Kalk ayağa bakayım," dedi. "Adın ne senin?"

Yeni gelen, kekeleyerek anlaşılmaz bir ad söyledi.

"Anlamadım."

Yine aynı anlaşılmaz kekeleyiş işitildi, ama sınıfın yuhaları arasında kaybolup gitti.

Öğretmen "Daha yüksek sesle söyle, daha yüksek sesle!" diye bağırdı.

Yeni arkadaş bunun üzerine kesin bir karar verdi, ağzını han kapısı gibi açtı, sanki birisini çağırıyormuş gibi, avazı çıktığı kadar "*Charbovari!*" diye bağırdı.

Derken, bir gürültüdür koptu, tiz çığlıklarla yükseldikçe yükselmeye başladı. Bağıran bağırana, uluyan uluyanaydı artık. Herkes tepiniyor, boyuna "*Charbovari! Charbovari!*" deyip duruyordu. Gürültü tek sesler halinde uzadı, güçlükle yatışabildi; ara sıra bir sıradan ya da şuradan buradan, iyice sönmemiş bir kestane fişeği gibi, yine boğuk bir gülüş işitiliyordu.

Bunun üzerine, öğretmen herkese cezalar yağdırmaya başladı, sınıf yavaş yavaş yatıştı. Beri yandan da öğretmen, Charles Bovary adının nasıl yazılıp okunduğunu sorup öğrenmiş, yazdığını yeniden okuyarak adın nasıl olduğunu sonunda anlamıştı. Bu iş biter bitmez zavallı çocuğa hemencecik, gidip kürsünün dibindeki tembeller sırasına oturmasını emretti. Çocuk davrandı ama, gitmeden önce duraladı.

Öğretmen "Ne arıyorsun?" diye sordu.

Yeni gelen, kaygılı kaygılı çevresine bakınarak utangaç bir tavırla "Kasketimi..." dedi.

Yeni bir kahkaha tufanı daha koptu, ama öğretmen öfkeli bir sesle "Herkes ceza olarak beşer yüz satır yazacak," diye bağırınca gürültü birden kesiliverdi.

Öğretmen pek kızmıştı.

"Doğru otursanıza yahu!" diye bağırdı, sonra başındaki takkenin içinden çıkardığı mendiliyle alnındaki terleri kurulayarak "Sen de, yeni gelen, 'ridiculus sum'u[1] yirmi kere, bütün kiplerde yazacaksın bana," dedi. Sonra daha alçak bir sesle, "Kasketini de bulursun, çalmamışlardır, merak etme," diye ekledi.

---

1 (Lat.) Ben gülüncüm – ç.n.

Ortalık yeniden yatıştı. Bütün başlar kâğıtların üzerine eğildi, yeni öğrenci de iki saat boyunca örnek bir tavırla durdu. Ara sıra kâğıt topaklarını kalemin ucuna kıstırıp suratına attılar ama o yine istifini bozmadı. Yüzünü eliyle sıvazlıyor, gözlerini önüne dikmiş, hiç kımıldamadan duruyordu.

Akşam etüdünde sırasından kolluklarını çıkardı, ufak tefek eşyasına çekidüzen verdi, kâğıdını özene bezene çizdi. Bütün kelimeleri sözlükte arayarak, ıkına sıkına yoğun bir şekilde çalıştığını gördük. Herhalde gösterdiği bu iyi niyet yüzünden olacak, onu bir alt sınıfa indirmediler. Gerçi kuralları şöyle böyle biliyordu ama cümlelerinde zarafet yoktu. Anasıyla babası fazla masraf olmasın diye onu okula ellerinden geldiğince geç göndermiş olduklarından, Latinceyi başlangıçta köyün papazından öğrenmişti.

Babası Charles-Denis-Bartholomé orduda başcerrah yardımcısıymış. 1812 yılına doğru asker alma işlerinde lekelenmiş, o sıralarda da askerlikten ayrılmak zorunda kalmış. Yakışıklılığından yararlanarak giderayak bir tuhafiyecinin kızıyla evlenip altmış bin franklık bir drahomaya konmuş. Kızcağız adamın halini tavrını görür görmez ona vuruluvermiş. Yakışıklı, palavracı bir adammış, mahmuzlarını şıkırdata şıkırdata yürürmüş. Favorileri bıyıklarına kadar ulaşmaktaymış. Parmaklarına hep yüzük takar, göz alıcı renkte kumaşlardan elbiseler giyermiş. Yiğit bir görünüşü varmış, ama kasaba kasaba dolaşıp öteberi satan gezginci tacirler gibi ağzı kalabalık, neşeli bir adammış. Evlenince iki üç yıl kadar karısının parasını yiyerek geçinmiş. İyi şeyler yiyip içermiş, yataktan geç kalkarmış, iri porselen pipolar tüttürürmüş, akşamları eve tiyatrolar dağıldıktan sonra dönermiş, bol bol da kahveye gidermiş. O sırada kaynatası ölmüş, ama miras olarak az bir şey bırakmış. Adam buna içerlemiş, fabrikatörlüğe başlayıp biraz para batırmış, sonra parasını daha iyi işletmek için köye yerleşmiş. Dokumacılıktan anlamadığı gibi rençberlikten de anlamadığından, atlarını çifte gönderecek yerde bunlara binip dolaştığından, elma şarabını fıçı fıçı satacak yerde şişe şişe içtiğinden, kümesindeki en iyi tavukları yediğinden, domuz-

larının yağıyla da av çizmelerini yağladığından, çok geçmeden bu tür ticaret işleriyle uğraşmamanın daha doğru olacağını anlamış.

Caux bölgesiyle Picardie arasında bir köyde, yılda iki yüz franga yarı çiftlik, yarı ağa evi olan bir yer kiralamış. Üzüntü, pişmanlık duyarak, suçu Tanrı'ya yükleyerek, herkesi kıskanarak henüz kırk beş yaşındayken evine kapanmış, "İnsanlardan iğrendim, dinç kafayla yaşayacağım artık," demeye başlamış.

Eskiden karısı çılgınca tutkunmuş ona. Adamı kul köle olurcasına sevmiş, ama adam tam bu yüzden karısından daha fazla soğumuş. Kadın eskiden neşeli, konuşkan, sevgi doluyken, yaşlandıkça –tıpkı ağzı açık kalınca sirkeleşen şarap gibi– çekilmez, yaygaracı, sinirli bir kadın olmuş. Önceleri kocasını bütün köy yosmalarının peşinde koşar, bir sürü kötü yerlere girip çıktıktan sonra akşamları ağzı leş gibi içki kokar bir halde eve döner gördükçe çok üzülmüş ama "gık" bile dememiş. Sonradan bu hal onuruna dokunmuş. Bunun üzerine, hiç ses çıkarmamış, sakin bir boyun eğişle öfkesini içine atmış, ölünceye kadar da bunu içinde saklamış. Kadıncağız boyuna sokağa çıkar, birtakım işler peşinde koşarmış. Gidip dava vekillerini, mahkeme başkanını görür, senetlerin vadelerinin geldiğini hatırlar, ödemelerin ertelenmesini sağlarmış. Evde de durmadan ütü yapar, dikiş diker, çamaşır yıkar, işçilere göz kulak olur, faturaları ödermiş. Beri yandan da kocası olacak o beyefendi, somurtkan bir tavırla, hep uyuklar gibi uyuşuk oturur, bu uyuşukluktan kurtulunca karısına kırıcı birtakım sözler söyler, ateşin başına geçerek çubuğunu tüttürür, arada bir de küllerin içine tükürürmüş.

Kadıncağız günün birinde doğurunca çocuğu sütnineye vermek gerekmiş. Çocuk eve dönünce de prensler gibi şımartılıp nazlandırılmaya başlanmış. Annesi onu reçellerle besliyormuş. Babası ise yalınayak koşturuyor, hatta filozofça bir tavırla, "Hayvan yavruları gibi çırılçıplak dolaşsa da olur," diyormuş. Karısının düşüncelerinin tersine, adamın kafasında az çok örnek bir çocuk tipi varmış. Oğlunu da bu örneğe uygun yetiştirmeye çabalıyormuş. Çocuğun sağlam yapılı olması

için eski Spartalılar gibi, sert yöntemlerle yetiştirilip büyütülmesini istemekteymiş. Onun için, soğuk odada yatırıyor, çocuğa bol bol rom içiriyor, dinsel törenlere küfretmesini öğretiyormuş. Çocuk durgun yaradılışlı olduğundan, babasının bu isteklerini tam anlamıyla yerine getiremiyormuş. Annesi ise çoğunlukla onu dizinin dibinden ayırmıyormuş. Mukavvaları keserek ona oyuncaklar yapıyor, masallar anlatıyor, çocuğu karşısına alıp onunla saatlerce, sonu gelmez biçimde konuşuyormuş. Hayatta yalnız kalmış olduğundan, kadıncağız içine attığı ne kadar dağınık, kırık sevgi duygusu varsa hepsini bu çocuğa vermiş. Oğlunun büyük büyük işler başaracağını düşlüyormuş, daha şimdiden onu büyümüş, güzelleşmiş, nükteli bir insan olarak ya bayındırlık ya da adliye işlerinde, iyi bir işin başına geçmiş görmekteymiş. Kadıncağız çocuğuna okuma öğretmiş. Hatta evdeki eski bir piyanoda iki üç eski şarkıyı çalıp söylemesini bile öğretmiş ona.

Bütün bunları gören, bu gibi şeylere pek aldırış etmeyen Mösyö Bovary, "Adam sen de! Zahmetine değmez," diyormuş. "Onu devlet okullarında okutsak bile yine para ister; sonra, memurluk ya da bir ticaret işi için gerekli parayı bulabilecek miyiz bakalım? Hem zaten insan biraz açıkgöz oldu mu hayatta daima başarı kazanır."

Bunun üzerine Madam Bovary gülmemek için kendisini zor tutuyor, çocuk da köyde haylazlık edip duruyormuş.

Rençberlerin peşinden ayrılmıyor, toprak yumruları fırlatıp uçan kargaları kovalıyormuş. Hendeklerin kıyılarında dut koparıp yiyor, eline bir değnek alıp hindi çobanlığı yapıyor, harmanda ekin saplarını kurutuyor, korulukta koşup zıplıyor, yağmurlu günlerde kilisenin kemeri altında kaydırak oynuyor, büyük yortularda da, "Çanları ille ben çalayım," diye zangoça yalvarıyor, sonra bütün ağırlığıyla en kalın ipe asılarak ipin her sallanışında kendisini alıp götürüşünü hissetmeye can atıyormuş.

Bu yüzden de meşe ağaçları gibi gelişip serpiliyor, elleri tuttuğunu koparacak bir hale geliyormuş. Yüzüne vursan kan fışkıracakmış.

Çocuk on iki yaşına gelince annesi onun okumaya başlama-

sını sağladı. Bu işi papaza havale ettiler. Dersler kısaydı, ayrıca çocuk bunları doğru dürüst öğrenemiyordu. Onun için, derslerin pek de işe yaradığı yoktu. Papaz çocuğu ancak boş zamanlarında okutuyordu. Bu işi de kilisedeki papaz odasında, ayaküstü, bir vaftizle bir cenaze töreni arasında yapıyordu. Ya da akşam duasından sonra bir yere çıkmayacaksa haber gönderip öğrencisini çağırtıyordu. İkisi de papazın odasına çıkıyorlar, bir masanın başına oturuyorlardı. Şamdanın çevresinde sineklerle pervaneler uçuşup duruyordu. Hava sıcak olduğundan çocuk uyuklamaya başlıyordu. Papaz da ellerini göbeğinin üstünde kavuşturarak uykuya dalıyor, çok geçmeden, ağzı açık, horlamaya başlıyordu. Başka seferler de papaz efendi o dolaylardaki bir ağır hastaya din icabı şaraplı ekmek yedirdikten sonra dönüşte, Charles'ı kırlarda haylazlık ederken yakalıyordu. O zaman onu yanına çağırıyor, tam bir çeyrek saat öğütler veriyor, sonra bu fırsattan yararlanarak bir ağacın altında ona fiilleri çektiriyordu. Bazen yağmur bazen de yoldan geçen bir tanıdık, onların bu işini yarıda bıraktırıyordu. Ama papaz, öğrencisinden pek memnundu, "Delikanlının çok iyi hafızası var maşallah!" diyordu.

Yalnız, Charles bu durumda kalamazdı. Annesi işi sıkı tuttu. Babası da utancından, daha doğrusu usancından, fazla diretmeden peki dedi. Öyleyken yine de oğlanın liseye başlaması için bir yıl daha beklediler.

Derken altı ay daha geçti. Ertesi yıl da Charles artık temelli olarak Rouen Lisesi'ne verildi. Ekim ayının sonuna doğru, Saint-Romain Panayırı sıralarında, babası onu kendisi alıp oraya götürdü.

Şimdi herhangi birimizin onunla ilgili bir şeyi hatırlaması doğrusu imkânsız. Kendi halinde bir çocuktu, teneffüslerde oynuyor, etütte çalışıyor, sınıfta ders dinliyor, yatakhanede horul horul uyuyor, yemekhanede iştahlı iştahlı yemek yiyordu. Velisi, Ganterie Sokağı'nda toptan hırdavat ticareti yapan bir adamdı. Çocuğu ayda bir kere, pazar günleri, dükkânını kapadıktan sonra okuldan çıkartıyor, gidip gezsin, gemileri seyretsin diye limana gönderiyor, sonra da akşam yemeğinden önce, tam saat yedi-

de okula geri getiriyordu. Charles her perşembe akşamı oturup annesine kırmızı mürekkeple uzun bir mektup yazıyordu. Sonra tarihe çalışıyor ya da etütte elden ele sürünen *Anacharsis* adlı eski bir kitabı okuyordu. Bu kitap, M.Ö. dördüncü yüzyılda Greklerin genel ve özel yaşayışlarını anlatıyordu. Gezintilerde de Charles kendisi gibi köylü olan hademeyle konuşuyordu.

Çalışa çabalaya sınıfta orta dereceli öğrenciler arasında tutunabildi; hatta bir seferinde tabiat bilgisinden az daha birincilik alıyordu. Yalnız, üçüncü sınıfı bitirdiği zaman annesiyle babası, "Nasıl olsa bakaloryaya kendi kendine hazırlanır," diye düşünerek tıp fakültesine vermek üzere onu okuldan aldılar.

Annesi ona Robec Deresi kıyısındaki bir evin dördüncü katında bir oda tuttu. Burası, kadının tanıdıklarından bir boyacının eviydi. Kadıncağız oda kirası ve yemek giderleri üzerinde anlaşmaya vardı, eşya bulup buluşturdu, bir masa, iki iskemle aldı, evinden eski bir tahta karyola getirtti. Ayrıca bir de küçük dökme soba aldı, zavallı yavrucağı üşümesin diye odun bulup buluşturdu. Sonra, hafta sonunda "Bak artık tek başına kalacaksın, uslu otur," diye binbir öğüt verip kalktı gitti.

İlan tahtasının üzerindeki ders programını okuyunca Charles'ın başı döner gibi oldu. Anatomi dersi, patoloji dersi, fizyoloji dersi, eczacılık dersi, kimya, botanik, klinik, tedavi dersleri, ayrıca sağlık, tıp bilgisi dersleri... Bütün bu adların köklerini dahi bilmiyordu. Bunların her biri, içi ürkütücü loşluklarla dolu birer tapınağın kapısı gibiydiler sanki.

Bunlardan hiçbir şey anlamadı. Boyuna dinliyordu ama nafile, kafasına hiçbir şeyin girdiği yoktu. Çalışıyordu da hani, ciltli defterleri vardı, bütün derslere giriyor, tek viziteyi kaçırmıyordu. Gündelik işini tıpkı bir dolap beygiri gibi yapmaktaydı: Nitekim o zavallı da gözleri bağlı, olduğu yerde boyuna döner de ne iş yaptığının farkına varmaz.

Oğlu fazla masrafa girmesin diye, annesi ona her hafta emanetçiyle fırında pişmiş bir parça dana eti yolluyor, o da sabahları bununla kahvaltı ediyor, hastanede de ayağının tabanını duvara vura vura bununla karın doyuruyordu. Sonra derslere, amfilere, hastaneye koşması, bir sürü sokaklardan geçerek eve

dönmesi gerekiyordu. Akşamları, ev sahibinin verdiği iki lokma yemeği yedikten sonra odasına çıkıp yine çalışmaya koyuluyordu. Sırtındaki ıslak giysilerin de kıpkırmızı sobanın karşısında dumanları tütüyordu.

Güzel yaz akşamları sokakların tenha olduğu, hizmetçi kızların kapı önlerinde top oynadıkları saatte o da penceresini açıyor, dirseklerini dayayıp çevreyi seyrediyordu. Rouen'ın bu mahallesini küçük, iğrenç bir Venedik haline sokan dere aşağıda akıp gidiyor; köprülerin, parmaklıkların arasından geçtiği sırada sarıya, mora, maviye bürünüyordu. Dere kıyısına çömelen işçiler, suda kollarını yıkıyorlardı. Çatı katlarından yükselen sırıkların üzerlerinde, pamuk çileleri kuruyordu. Karşıda, damların ilerisinde temiz bir gök, göz alabildiğine uzayıp gidiyor, kızıl bir renk alan güneş, batmaya hazırlanıyordu. Kim bilir ne güzeldi oraları! Kayın ağaçlarının altı ne serindi! Bunun üzerine köylük, kırlık yerlerin o hoş kokusunu içine çekmek için burun deliklerini açıyordu, ama bu kokular bir türlü ona kadar ulaşamıyordu.

Zayıfladı, boyu uzadı, yüzünde hüzünlü bir hava belirdi. Bu yüzden yakışıklı bir hal aldı adeta.

Yalnız, sonunda gevşedi elbet, gevşeyince de önceden kendi kendine verdiği bütün kararları unuttu. Bir seferinde viziteye yetişemedi, ertesi gün derse gitmedi; tembelliğin tadını alınca da artık hiç okula gitmez oldu.

Derken, kahveye dadandı, dominoya merak sardı. Her akşam kirli bir kahveye kapanıp masaların mermerine kara kara noktalı küçücük koyun kemiklerini çat çat vuruyordu ya, bu ona özgürlüğünün değerli bir belgesi gibi görünüyor, kendine saygı duymasına yol açıyordu. Hayata giriş, yasak zevkleri tadış gibi bir şeydi bu. İçeriye girerken, elini kapının topuzuna adeta şehvetli bir zevk duyarak değdiriyordu. Bunun üzerine, içine attığı ne kadar şey varsa ortaya dökülüverdi. Şarkılar ezberleyip ziyafetlerde söyledi, o dönemin ünlü şarkıcısı Béranger'ye hayranlık besledi, punç yapmasını öğrendi, sonunda aşkı da tattı.

Bu hazırlık çalışmaları sayesinde de sınavlarda tam bir başa-

rısızlığa uğradı. Oysa yine o akşam, başarısını kutlamak için evde onu bekliyorlardı!

Yaya olarak yola çıktı, köye yaklaşınca durdu, annesini çağırtıp her şeyi anlattı ona. Kadıncağız, oğlunun başarısızlığını hoş gördü, bütün suçu mümeyyizlerin haksızlığında buldu.

"Sen merak etme, ben işleri düzeltirim," diyerek de oğlunun yüreğine biraz su serpti.

Mösyö Bovary işin iç yüzünü ancak beş yıl sonra öğrenebildi. Mesele eskimişti artık, o da bunu olduğu gibi kabul etti. Hem zaten kendisinden olma bir çocuğun aptal olabileceğine de aklı yatmıyordu.

Bunun üzerine, Charles yine çalışmaya koyuldu, durup dinlenmeden sınavlar için hazırlanmaya başladı. Bütün soruları, karşılıklarını önceden ezberledi. Epey iyi bir not alıp geçti. Annesi için ne güzel gündü o gün! Şerefe, büyük bir akşam yemeği verildi.

Hekimliği nerede yapacaktı? Tostes'ta. Burada yalnız yaşlı bir hekim vardı çünkü. Charles'ın annesi de ne zamandır adamcağız ölsün diye bekliyordu. Ama adam daha mezarlığı boylamaya vakit bulamadan, Charles da onun "halefi" olarak karşısındaki eve yerleşti.

Oğlanı yetiştirmek, ona hekimliği öğretmek ve çalışsın diye Tostes'a yerleştirmekle iş bitmiş değildi: Bir kadın da gerekliydi ona. Annesi bunu da buldu: Kadın Dieppeli bir adliye başkâtibinden dul kalmıştı, kırk beş yaşındaydı, bin iki yüz frank geliri vardı.

Madam Dubuc çirkindi, kara kuruydu, yüzü sivilcelerle doluydu, ama onu isteyenler de az değildi. Madam Bovary amacına ulaşabilmek için bu taliplerin hepsini atlatmak zorunda kaldı; hatta papazların da desteklediği bir sucukçunun çevirdiği dolapları çok ustaca önledi.

Charles evlenince daha iyi bir hayata kavuşacağını sanmış, daha özgür olacağını, parasını da, kendi kişiliğini de dilediği gibi kullanabileceğini düşünmüştü. Ne var ki kadın dizginleri ele aldı; Charles herkesin içinde şunu söyleyecek, bunu söylemeyecekti. Her cuma günü perhiz yapacak, karısının istediği

biçimde giyinecek, vizitelerini ödemeyen hastaları, yine onun emriyle, sıkıştıracaktı. Charles'ın mektuplarını kadın açıyor, haline tavrına göz kulak oluyor, muayene odasında kadınlar bulunduğu zaman, bölmenin arkasından içeride konuşulanları dinliyordu.

Her sabah sütlü kahve içsin, bir dediği iki olmasın isterdi. Durup dinlenmeksizin sinirlerinden, göğsünden, daha başka sıkıntılarından yakınıp duruyordu. Ayak sesi duyunca rahatsız oluyordu. Bırakıp giderseniz, yalnız kalmaktan hoşlanmıyordu. Yanına gelirseniz onun öldüğünü görmek için geliyordunuz muhakkak. Akşamları Charles eve dönünce, kadın sıska kollarını yorganın altından çıkarıp onun boynuna doluyor, kocasını karyolanın kenarına oturtuyor, ona üzüntülerini anlatmaya başlıyordu.

"Sen beni unutuyorsun, başkasını seviyorsun galiba," diyordu. "Mutsuz olacaksın demişlerdi bana zaten."

Sonunda da kocasından sağlığı için bir şurup, biraz daha fazla sevgi isteyerek sözlerini bitiriyordu.

II

Bir gece saat on bire doğru karı-koca tam kendi kapılarının önünde duran bir atın gürültüsüyle uyandılar. Hizmetçi çatı katının penceresini açtı; aşağıda, sokakta duran bir adamla bir şeyler konuştu. Adam doktoru görmeye gelmiş, ona bir mektup getirmişti. Nastasie, yani hizmetçi, titreye titreye merdivenden indi, sonra birbiri ardından, kapının kilidini açıp sürgüsünü çekti. Adam atını bıraktı, hizmetçinin ardı sıra birden içeriye girdi. Kurşuni püsküllü yün başlığının içinden, bez parçasına sarılı bir mektup çıkarıp terbiyeli bir eda ile Charles'a uzattı. O da mektubu okumak için dirseğini yastığa dayadı. Nastasie karyolanın yanında durmuş, ışık tutuyordu. Hanım ise utancından duvarla karyolanın arasındaki geçitten yana dönmüştü, yalnız sırtı görünüyordu.

Mavi mühür mumuyla mühürlenmiş olan bu mektupta Char-

les Bovary'den, kırılan bir bacağı iyileştirmek üzere hemen Bertaux Çiftliği'ne gelmesi rica ediliyordu. Tostes'la Bertaux'nun arası tam altı fersahtır. Oraya gitmek için de Longueville ile Saint-Victor'dan geçilir. Gece zifiri karanlıktı; doktorun başına bir kaza gelecek diye karısının ödü kopuyordu. Bunun üzerine, seyisin önden gitmesi kararlaştırıldı. Charles da üç saat sonra, ay doğunca yola çıkacaktı. Çiftliğin yolunu göstersin, o gelince kapıları açsın diye, bir çocuğu onu karşılasın diye göndereceklerdi.

Charles, paltosuna iyice sarınıp sarmalandıktan sonra, sabahın saat dördüne doğru Bertaux'ya gitmek üzere yola çıktı. Uykunun ılıklığı içinde hâlâ uyuyor gibiydi, kendisini hayvanın sakin gidişine bırakmış, hafif hafif sallanıyordu. Hayvan evleklerin kenarında kazılan dikenlerle dolu çukurların önüne gelip kendiliğinden durdu mu Charles irkilip uyanarak hemen kırık bacağı hatırlayıveriyor, sonra okuduğu bütün kırık çıkık konularını hatırlamaya çalışıyordu. Yağmur dinmişti. Neredeyse gün doğacaktı. Yapraksız elma ağaçlarının dalları üzerinde kuşlar kımıldamadan duruyorlar, sabahın soğuk rüzgârında ufacık tüylerini kabartıyorlardı. Dümdüz kırlar göz alabildiğine uzanıyor, çiftliklerin çevrelerindeki ağaç kümeleri, uzun aralarla, bu uçsuz bucaksız, kurşuni düzlük üzerinde, karaya çalan morumsu birer leke gibi duruyordu. Düzlük ise gökyüzünün donuk rengi altında ta göz kesimine kadar uzayıp kaybolmaktaydı. Charles arada bir gözlerini açıyordu; sonra, zihni yorulduğu, uykusu yine kendiliğinden geldiği için, çok geçmeden bir çeşit uyuşukluğa giriyordu. O zaman da yeni duymuş olduğu duygular eski hatıralarıyla birbirine karışıyor, kendi kendini hem öğrenci hem evlenmiş olarak iki ayrı adam gibi görüyordu; hem biraz önce olduğu gibi yatağında yattığını hem eskiden olduğu gibi ameliyatlı hastalarla dolu bir koğuştan geçtiğini sanıyordu. Kafasının içinde kataplazmaların sıcak kokusu çiyin yeşil kokusuna karışıyordu. Karyolaların demir halkalarının çubuklar üzerindeki yuvarlanışını, karısının da uyuyuşunu duyuyordu... Vassonville'den geçtiği sırada, bir hendeğin kenarında otların üzerine oturmuş küçük bir çocuk gördü.

Çocuk "Hekim siz misiniz?" diye sordu.

Charles'ın cevabı üzerine, tahta kunduralarını eline aldı, onun önü sıra koşmaya başladı.

Diplomasız hekim[2] yolda giderken kılavuzu olan çocuğun sözlerinden, Bay Rouault'nun hali vakti çok yerinde çiftçilerden olduğunu anladı. Adamcağız bir akşam önce bir komşusunda yiyip içtikten sonra eve dönerken bacağını kırmıştı. Karısı iki yıl önce ölmüştü. Evde yalnız kızı vardı. Evi çekip çevirme işinde babasına yardım ediyordu.

Yoldaki tekerlek izleri derinleşti. Bertaux Çitliği'ne yaklaşıyorlardı. O zaman çocuk, çitteki bir delikten içeriye süzülüp kayboldu, sonra bir avlunun ön tarafına gelerek kapıyı açtı. At ıslak otlar üzerinde kayıyor, Charles dalların altından geçmek için başını eğiyordu. Kulübelerindeki bekçi köpekler, zincirlerine asılarak havlamaktaydı. Charles, Bertaux Çiftliği'ne girdiği sırada hayvanı ürktü, yana doğru sıçradı.

Güzel görünüşlü bir çiftlikti burası. Ahırlarda, açık kapıların üzerinden, semiz çift atları görülüyordu; hepsi de uslu uslu, yemliklerde karınlarını doyuruyordu. Binalar boyunca geniş bir gübre yığını vardı, üzerinden buğu yükseliyordu; tavuklarla hindilerin arasında, Caux çiftliklerinin süsü olan beş altı tane tavuskuşu da gübreleri gagalayarak yem arıyordu. Ağıl uzun, tahıl ambarı yüksekti; ambarın duvarları da el aynası gibi dümdüzdü. Sundurmanın altında iki büyük araba, dört saban vardı. Kamçıları, hamutları, takımları tastamamdı. Bu takımların mavi yünden örtüleri, samanlıklardan dökülen ince tozla kirlenmişti. Avlu gittikçe yükseliyordu, içinde aralıklı olarak aynı hizada ağaçlar dikiliydi. Su birikintisinin yakınında da bir kaz sürüsünün neşeli sesleri çınlıyordu.

Mavi merinostan üç peşli entari giymiş genç bir kadın Charles Bovary'yi karşılamak üzere kapının önüne çıktı, sonra onu mutfağa aldı. Burada büyük bir ateş yanıyordu. Ateşin kenarında çiftlik yanaşmalarının yemeği, irili ufaklı çömlekler, güveçler içinde kaynamaktaydı. Ocağın içinde, ıslak giysiler kuru-

2 Charles Bovary aslında tıp doktoru değil, "officier de santé"dir, yani hekimlik unvanını almaksızın mesleği icraya izinlidir. Fransa'da bu uygulama 1892'de kaldırılmıştır – ç.n.

yordu. Kürek, maşa, körüğün başı, hepsi kocaman kocamandı, cilalı çelik gibi pırıl pırıl parlıyordu. Duvarlar boyunca bir sürü kap kacak sıralanmıştı. Ocağın parlak alevi, pencerelerden giren ilk güneş ışıklarıyla birlikte, bunların üzerinde titrek titrek yansımaktaydı.

Charles hastayı görmek üzere üst kata çıktı. Adamcağızı yatağında, yorganın altında ter dökerken buldu, pamuklu takkesini de epeyce uzağa fırlatmıştı. Elli yaşında, ufak tefek, tıknaz bir adamdı bu; beyaz tenli, mavi gözlüydü. Başının ön kısmındaki saçlar dökülmüştü, kulaklarında küpeler vardı. Yanında, bir iskemlenin üzerinde büyük bir şişe konyak duruyor; adamcağız, kalbine kuvvet gelsin diye, ara sıra bundan biraz içiyordu. Hekimi görür görmez coşkunluğu duruldu. On iki saattir boyuna küfretmekteyken şimdi hafif hafif inlemeye başladı.

Bacaktaki kırık basit bir şeydi, hiçbir çapraşık yanı yoktu. Charles bundan daha kolayını ummazdı doğrusu. O zaman, yaralıların yatakları başında hocalarının takındıkları tavrı anımsayarak hastayı yatıştırmak için şakalar yaptı: Bu şakalar, tıpkı neşterleri yağlamak için kullanılan yağ gibi, cerrahlara özgü birtakım okşayışlardır. Kırıkları tutturmak için arabalıktan bir demet lata tahtası getirdiler. Charles bunlardan bir tanesini seçti, parça parça kesti, bir cam kırığıyla rendeleyip cilaladı. Beri yandan, hizmetçi sargı yapmak için çarşafları yırtıyor, Emma –yani çiftçinin kızı– da küçük küçük yastıklar dikmeye çalışıyordu. Dikiş sepetini bulmak için epey arandığından, babası sabırsızlandı.

Kız hiç karşılık vermedi. Bir yandan dikiş dikerken öbür yandan iğneyi parmaklarına batırıyor, sonra emmek için parmağını ağzına götürüyordu.

Charles kızın tırnaklarının beyazlığını görünce şaştı. Tırnaklar parlak, uçları inceydi, badem biçimi kesilmişlerdi, Dieppe'te görülen fildişlerinden daha temizdiler. Yalnız, kızın eli güzel değildi, belki gereği kadar solgun değildi yani, parmak boğumları da az çok kemikliydi. Sonra, bu el fazlaca uzundu, çevresinde yumuşak bükümlü çizgiler yoktu. Kızın güzel tarafı gözleriydi. Gözleri kestane rengindeydi ama uzun kirpikleri yüzün-

den siyah gibi duruyorlardı. Bakışı dosdoğru, saf bir pervasızlıkla ulaşıyordu size.

Yarayı sarma işi bitince, Bay Rouault, hekimi gitmeden önce bir iki lokma bir şey yemeye davet etti.

Charles alt kattaki büyük odaya indi. Burada üzeri kubbeli, büyük bir karyola vardı, üstüne Türk örnekleriyle süslü alaca bir basma örtülmüştü. Karyolanın ayakucunda, küçük bir masanın üzerine iki kişilik sofra kurulmuş, ayrıca gümüş su kupaları konulmuştu. Pencerenin karşısında duran meşe tahtasından yüksek dolaptan lavanta çiçeği, nemli çarşaf kokuları yayılıyordu etrafa. Yerde, köşelerde, buğday çuvalları diklemesine yerleştirilmişti. Hemen oracıktaki tahıl ambarına sığdırılamayan çuvallardı bunlar; ambara da üç basamak merdivenle çıkılıyordu. Duvarın yeşil boyası güherçilenin altında çatlamaya başlamıştı. Odayı süslemek için de bu duvardaki bir çiviye, karakalemle yapılmış, yaldız çerçeveli bir Minerva başı asılmıştı. Resmin altında, gotik harflerle "Sevgili babacığıma" yazılıydı.

İlkin hastanın durumundan, sonra havadan, sert soğuklardan, geceleri tarlalarda dolaşan kurtlardan söz edildi. Emma hele şimdi çiftliğin hemen hemen bütün işlerini kendisi gördüğünden, köy hayatını hiç eğlenceli bulmuyordu. Oda soğuk olduğundan, yemeğini yerken titriyor, bu da etli dudaklarını biraz aralıyordu. Sustuğu zamanlarda ise dudağını hafif hafif ısırmayı huy edinmişti.

Boynu, devrik beyaz bir yakadan çıkmaktaydı. Saçlarını ince bir çizgiyle başının tam ortasından ayırmıştı. Bu çizgi, kafatasının yuvarlaklığını izleyerek hafifçe aşağıya doğru iniyordu. Çizginin iki yanındaki siyah saç tutamları öyle parlaktı ki gören bunları tek parçadan ibaret sanırdı. Bu tutamlar genç kızın kulak memelerini ancak ortaya çıkardıktan sonra, şakaklara doğru hafifçe dalgalı bir hareket yaparak başın gerisindeki iri bir topuzun içinde kayboluyordu. Genç kızın elmacık kemikleri pembeydi. Giysisinin göğsüne, iki düğme arasına, erkekler gibi bağa bir gözlük geçirmişti.

Charles üst kata çıkıp Rouault Baba'ya "allahaısmarladık" di-

yerek gitmeden önce aşağıdaki odaya tekrar indiği zaman, kızı ayakta buldu: Gidip alnını pencereye dayamış, bahçeye bakıyordu. Bahçedeki fasulye sırıkları rüzgârdan yerlere devrilmişti. Kız döndü.

"Bir şey mi arıyorsunuz?" diye sordu.

Charles "Kırbacımı arıyordum da..." dedi.

Sonra karyolanın üstünde, kapıların arkasında, sandalyelerin altında aranmaya başladı; kırbaç yere, çuvallarla duvarın arasına düşmüştü. Emma gördü. Charles, nezaket olsun diye hemen koşup kendisi de aynı hareketi yaparak kolunu uzattığı sırada, göğsünün, altında eğilmiş olan kızın sırtına değdiğini hissetti. Emma, kıpkırmızı, doğruldu, kırbacı uzatarak omzunun üstünden doktora baktı.

Charles üç gün sonra yine geleceğine söz vermişti, ama bu kadar beklemeden ertesi gün yine geldi. Sonra haftada iki defa gelip gitmeye başladı. Ayrıca, hiç beklenmedik zamanlarda, sanki kendisi de farkında değilmiş gibi, ara sıra uğradığı da oluyordu.

İşler de yolunda gitti zaten. Hasta tıp kurallarına uygun biçimde iyileşti. Aradan kırk altı gün geçip herkes Rouault Baba'yı evinde tek başına yürümeye çabalar görünce Charles Bovary'yi çok bilgili bir adam saymaya başladılar. Rouault Baba, "Yvetot'nun, hatta Rouen'ın en iyi hekimleri bile beni bundan daha mükemmel iyileştiremezlerdi doğrusu," diyordu.

Charles'a gelince, Bertaux Çitliği'ne niçin bu kadar zevk duyarak geldiğini kendi kendine uzun boylu soruşturmadı. Böyle bir şey aklına gelse bile gösterdiği bu ilgiyi herhalde hastalığın önemine ya da bu işten elde etmeyi umduğu çıkara yorardı. Çiftliğe gidişleri, gündelik hayatının saçma işleri arasında, bunun için mi sevimli bir istisna oluyordu acaba? O günlerde erkenden kalkıyor, dörtnala yola çıkıyor, hayvanını sürdükçe sürüyordu. Sonra yere inerek ayaklarını otlara sürtüp temizliyor, içeriye girmeden de siyah eldivenlerini giyiyordu. Kendini avluya girerken, dönen kapı omzuna sürtünürken, horoz duvarın üstünde öterken, çiftlik yanaşmaları da karşılamaya gelirken gördükçe pek hoşlanıyordu. Tahıl ambarıyla ahırları sevi-

yor; kendisine "kurtarıcım" diyerek elini okşayan Rouault Baba'dan da hoşlanıyordu. Ayrıca Emma'nın mutfağın yıkanmış taşları üzerinde duran minicik tahta kunduralarını da seviyordu; yüksek ökçeler, kızı biraz uzun boylu gösteriyordu, Emma önü sıra yürüdüğü zaman, tahta tabanlar çabuk çabuk kalkarak kızın ayağındaki kunduranın tabanına sert bir gürültüyle çarpıyordu.

Sonra da kız onu dış merdivenin son basamağına kadar geçiriyordu. Atını henüz getirmemişlerse orada durup bekliyordu. Daha önce vedalaşmış oldukları için artık konuşmuyorlardı. Açık hava kızı her yandan sarıyor, ensesindeki darmadağın kısacık saçları uçuşturuyor ya da önlüğünün şeritlerini kalçası üzerinde sallayarak bunları incecik bayraklar gibi dalgalandırıyordu. Charles Bovary buzların çözülme zamanında yine çiftliğe gittiği bir sefer, avludaki ağaçların kabuklarından sular sızıyor, yapıların damlarındaki karlar eriyordu. Emma kapının önündeydi. Gidip şemsiyesini getirdi, açtı. Şemsiyenin yanardöner kumaşı beyaz tenini kımıltılı yansımalarla ışıldatıyordu. Kız şemsiyesinin altında, ılık ılık gülümsemekteydi. Gergin, hareli kumaşın üzerine de su damlalarının teker teker düşüşleri işitiliyordu.

Charles'ın Bertaux Çiftliği'ne gittiği ilk zamanlar karısı da hastanın nasıl olduğunu sormaktan geri durmuyordu. Hatta ikili usule göre tuttuğu hesap defterinde Bay Rouault için bomboş, güzel bir sayfa da ayırmıştı. Adamın bir kızı olduğunu duyunca sağdan soldan bilgi topladı. Emma Rouault'un Ursulines rahibeleri okulunda yetiştiğini, iyi bir eğitim görmüş olduğunu öğrendi: Bu yüzden de kız dans etmeyi, resim yapmayı, gergef işlemeyi biliyormuş. Coğrafyayı, piyano çalmayı öğrenmiş. Özellikle bu, onu büsbütün çileden çıkardı.

Kendi kendine "Demek onu görmeye gittiği zamanlar, bizimkinin ağzı bundan kulaklarına varıyor; yağmurda lekeleneceğinden korkmaksızın yeni yeleğini bundan giyiyor! Vay mendebur karı vay!" diye söylendi.

Bunun üzerine, içgüdüyle o kızdan tiksiniverdi. Önceleri dokunaklı sözler söyleyerek içini boşalttı. Charles bunları anla-

madı; sonra da kadın ileri geri birtakım laflar etmeye başladı, ama Charles fırtınanın patlak vermesinden çekindiği için bunları geçiştirdi. En sonunda kadın, damdan düşercesine, açıktan açığa çıkışmaya başladı; Charles bunlara ne karşılık vereceğini bilemiyordu.

Karısı diyordu ki: "Rouault iyileştiğine, sonra henüz vizite paralarını da ödemediğine göre, ne var sanki ikide bir Bertaux Çiftliği'ne gidecek? Ha, demek birisi var orada öyleyse: Sözü, sohbeti yerinde, dikiş nakış bilen, kafalı birisi var. Sen de bundan hoşlanıyorsun: Şehirli küçükhanımlar gerek sana!"

Sonra ekliyordu:

"Rouault Baba'nın kızı şehirli bir küçük hanımmış ha? Hadi canım sen de! Büyükbabaları çobandı. Sonra bir amcaoğulları var, kavga sırasında elinden kaza çıktığı için az daha mahkemeye düşüyordu. Bütün bunlar bu kadar palavraya, pazar günleri kontesler gibi ipekli giysiler giyip kilisede boy göstermeye değmez. Geçen yıldan kalma kolzalar olmasaydı birikmiş borçlarını zor öderdi adamcağız!"

Charles'a bu laflardan usanç geldiği için artık Bertaux Çiftliği'ne uğramaz oldu. Karısının birdenbire aşkı kabarmış, uzun uzun ağlayıp kocasını şapur şupur öptükten sonra, dua kitabına el bastırarak oraya bir daha gitmeyeceğine yemin verdirmişti ona. Charles boyun eğdi, ama içindeki arzunun yarattığı pervasızlık, takındığı bu kölece tavır karşısında başkaldırdı. Bunun üzerine kendince şöyle düşündü:

"Mademki karım bana bu kızı görmeyi yasak etti, öyleyse benim de onu sevmeye hakkım var."

Sonra, karısı sıskaydı. Kazma gibi dişleri vardı. Yaz kış omuzlarına bir atkı örtüyor, bunun sivri ucu kürek kemiklerinin arasına kadar iniyordu. Kaskatı bedenini daracık, çok kısa giysiler sarmaktaydı. Bu yüzden de ayak bilekleri, kurşuni çoraplarının üzerine çaprazlama sarılmış ayakkabı bağları görülüyordu.

Charles'ın annesi, zaman zaman oğluyla gelinini görmeye geliyordu, ama aradan birkaç gün geçince, gelin kaynanasını oğluna karşı kışkırtır gibi bir tavır takınıyordu. Bunun üzerine ikisi de sanki birer bıçak haline girerek, olur olmaz düşünce-

ler ileri sürüp laflar ederek, adamcağızı koyun kurban eder gibi boğazlıyorlardı:

"Fazla yemek yiyorsun, hiç doğru yapmıyorsun! Hem ne diye her önüne gelene içki ikram ediyorsun? Fanila giymeyeceğim diye boyuna direnip duruyorsun, neden yani?"

Derken bahar başlarında Charles'ın karısının paralarını saklamakta olan Ingouville kasabası noterlerinden biri, kendisine emanet edilmiş ne kadar para varsa cebine indirerek savuşup gitti. Kadıncağızın elinde gerçi değeri altı bin frank kadar tutan bir gemi hissesiyle Saint-François Sokağı'ndaki evi kalmıştı ama bu kadar şişirilen o servetten –birkaç parça eşya ile biriki giysi bir yana– evde kimse bir şey görmemişti. İşi aydınlatmak gerekiyordu. O zaman, Dieppe'teki evin temel direklerine kadar ipotekli olduğu anlaşıldı. Kadının noterde ne kadar parası olduğunu yalnız Tanrı biliyordu. Gemi hissesinin değeri ise üç bin franga geçmiyordu bile. Kadıncağız yalan söylemişti demek!

Charles'ın babası dehşetli öfkelendi, bu yüzden bir sandalyeyi yere çarpıp kırdı, karısına çıkışarak, "Sen soktun oğlanın başını derde bu metelik etmez karıyla," dedi.

Kalkıp Tostes'a geldiler. Yüz yüze konuştular. Kavgalar, gürültüler oldu. Héloise ağlayarak kocasının kucağına atıldı, "Kurtar beni ananla babandan," diye yalvardı.

Bu sefer Charles karısı hesabına konuşmaya kalkıştı. Bunun üzerine anasıyla babası öfkelendiler, çekip gittiler.

Yalnız, atılan taş yerini bulmuştu bir kere. Bir hafta sonra, kadıncağız avluda çamaşır asarken ağzından kan gelmeye başladı. Ertesi gün, Charles pencerenin perdesini kapamak için arkasını döndüğü sırada kadın, "Aman Tanrım!" dedi, içini çekti, sonra bayıldı. Ölmüştü! Hayret!

Mezarlıkta her şey olup bittikten sonra Charles eve döndü. Alt katta kimseler yoktu. Yukarıya, yatak odasına çıktı. Kadının entarisinin hâlâ karyolanın ayakucunda asılı durduğunu gördü. Bunun üzerine, küçük yazı masasına dayanarak akşama kadar acıklı hayaller kurup öylece kaldı. Ne de olsa kendisini sevmişti bu kadın!

III

Bir sabah Rouault Baba, Charles'a iyileşen bacağının vizite ücretini getirdi; ikişer franklık çil paralarla bir hindiden ibaretti bu. Rouault Baba Charles'ın başına gelen felaketi de duymuştu. Elinden geldiğince avutmaya çalıştı onu.

Doktorun omzuna vurarak, "Bunun ne olduğunu bilirim ben," diyordu. "Benim de başımdan geçti çünkü. Zavallı rahmetli karımı kaybettiğim zaman yalnız kalayım diye kırlara gidiyor, bir ağacın altına çökerek ağlayıp sızlıyordum. Tanrı'ya seslenip saçma sapan şeyler söylüyordum. Bazen dallarda ölmüş köstebekler görüyordum, karınlarında kurtlar kaynaşıyordu. Ben de tıpkı onlar gibi olmak, ölmek istiyordum yani. Şu anda başkaları karıcıklarıyla sarmaş dolaş olmuşlar, diye düşündükçe elimdeki değnekle küt küt yere vuruyordum. Deli gibiydim adeta, yemeden içmeden kesilmiştim. Tanrı seni inandırsın, kahveye gitmeyi aklımdan geçirdiğim zaman bile tiksiniyordum. Neyse, yavaş yavaş günler birbirini kovalamaya başladı, bahar gitti kış geldi, güz gitti yaz geldi; derken parça parça, lokma lokma bu da akıp gitti. Gitti dedimse lafın gelişi hani, yoksa insanın içinde ne de olsa bir şeyler kalır... Göğsünün üstüne bir ağırlık çökmüş gibi olur sanki! Ama mademki hepimizin alınyazısı bu, insan kendisini öyle fazla koyvermemeli. Ölenle ölünmez derler, malum ya... Onun için, sen de kendini şöyle silkele bir, Mösyö Bovary. Bu da geçer elbet! Gel bizi gör. Kızım ara sıra senden söz ediyor. Laf arasında 'Bizi unuttu galiba,' diyor. Neredeyse bahar gelecek. Bir tavşan vurdurturum senin için, kederini unutursun biraz."

Charles onun öğüdüne uydu. Kalkıp yine Bertaux Çiftliği'ne gitti. Her şeyi daha dünkü gibi, beş ay önceki gibi buldu. Armutlar çiçeklenmişti. Artık ayaklanmış olan Rouault Baba da gezip dolaşıyor, bu yüzden çiftlik daha canlı bir hal alıyordu.

Doktor yaslı olduğundan, Rouault Baba ona karşı elden geldiğince terbiyeli davranmayı ödev bildi.

"Tanrı aşkına şapkanızı çıkarmayın," dedi.

Charles sanki hastaymış gibi, alçak sesle konuştu onunla.

Sonra onun için neden öteki yemeklerden daha hafif bir şey, mesela kaymak, armut hoşafı filan gibi şeyler hazırlamadılar diye öfkelenir gibi bile yaptı. Hikâyeler anlattı. Charles birdenbire güldüğünü fark etti; sonra, karısının hatırası birden aklına gelince suratı asıldı.

Derken kahve geldi; Charles da karısını düşünmez oldu.

Yalnız yaşamaya alıştıkça karısını daha az düşünür oldu. Bağımsızlığın verdiği o yeni, hoş duygu, çok geçmeden yalnızlığı kendisi için çekilir hale getirdi. Şimdi artık istediği saatte yemek yiyebiliyor, sebebini söylemek zorunda olmaksızın eve girip çıkıyor, çok yorgun olduğu zamanlar da kolunu bacağını uzatarak karyolasına boylu boyunca yatabiliyordu. Onun için, kendine iyi baktı, kendini naza çekti, avutmak için söylenen sözleri de can kulağıyla dinledi. Beri yandan, karısının ölümü meslek bakımından da işine yaramamış değildi hani. Çünkü herkes tam bir ay, "Biçare delikanlı! Ne felaket bu böyle!" deyip durmuştu. Bu yüzden, adı duyulmuş, hastaları artmıştı. Sonra, Bertaux Çiftliği'ne de istediği zaman gidebiliyordu. İçinde amaçsız bir ümit, belirsiz bir mutluluk vardı. Aynanın karşısında favorilerini fırçaladığı zaman, yüzünü daha hoş buluyordu.

Bir gün çiftliğe saat üçe doğru geldi. Herkes tarladaydı. Mutfağa girdi. İlkin Emma'yı göremedi, panjurlar kapalıydı çünkü. Tahtaların aralıklarından giren güneş, döşeme taşları üzerine ince uzun çizgiler halinde vuruyor, bu çizgiler eşyanın keskin yerlerinde kırılıyor, tavanda yansırken de titriyordu. Masanın üstünde sinekler kirli bardakların üzerinde dolaşıyor, dipte kalan elma şarabının içine düşerek boğulurken vızıldıyorlardı. Bacadan girmekte olan gün ışığı kaplamanın işlemesine kadife gibi bir görünüm veriyor, soğumuş külleri de hafifçe mavileştiriyordu. Emma pencereyle ocağın arasına oturmuş, dikiş dikiyordu. Sırtına atkı örtmemişti. Çıplak omuzlarında ufak ufak ter damlacıkları görülüyordu.

Köylerde âdet olduğu üzere, kız doktora içecek bir şey sunmak istedi. Charles istemedi, kız diretti.

Sonunda da gülerek doktora "Birer kadeh likör içelim isterseniz," dedi.

Sonra gidip dolaptan bir şişe portakal likörü çıkardı; rafa uzanıp iki kadeh aldı; birini silme doldurdu, ötekine azıcık likör koydu, kadehi tokuşturduktan sonra dudaklarına götürdü. Kadeh hemen hemen boş olduğundan, kız içindeki likörü içmek için arkaya doğru eğiliyordu; başı geride, dudakları ileride, boynu gerilmiş olduğu halde, ağzında bir şey hissetmediği için gülüyor, beri yandan da dilinin ucunu ince dişlerinin arasından çıkararak kadehin dibini hafif hafif yalıyordu.

Sonra yine yerine oturup dikişini eline aldı: Beyaz, pamuklu bir çoraptı bu, deliklerini dikiyordu. Başını önüne eğmiş, öyle çalışıyordu, hiç konuşmuyordu. Charles'ın da bir şey söylediği yoktu. Kapının altından giren hava, tozları önüne katmış, döşeme taşlarının üzerinde itiyordu. Charles tozların yerde sürüklenişini seyrediyordu. Sonra, yalnız kafasının için için zonklayışıyla kümeste yumurtlamakta olan bir tavuğun gıdaklayışını işitiyordu. Emma zaman zaman yanaklarını serinletmek için avuçlarını yüzüne bastırıyor, sonra bunları ocaktaki iri sacayakların demir saplarında soğutuyordu.

"Yaz başından beri başım dönüyor," diye sızlandı. "Deniz banyosu iyi gelir mi acaba?"

Sonra o okuduğu rahibe okulundan, Charles da liseden söz etti, sohbete başladılar. Derken, Emma'nın odasına çıktılar. Kız ona notalarını, kendisine armağan olarak verilen küçük kitaplarla meşe yaprağından taçları gösterdi. Bunların hepsi bir dolabın alt gözünde yüzüstü kalmıştı. Sonra Emma ona annesinden, mezarlıktan söz etti, hatta bahçedeki bir çiçek tarhını bile gösterdi: Her ayın ilk cuması bu tarhtaki çiçekleri toplar, annesinin mezarına götürürmüş. Evlerindeki bahçıvan bir şeyden anlamıyormuş, işler de o kadar kötü yapılmaktaymış ki! Gerçi yazın o uzun günleri boyunca köy hayatı çekilmez oluyormuş, ama hiç olmazsa kışın şehirde oturmayı canı pek istiyormuş. Söylediği sözlere uygun olarak sesi berraklaşıyor, tizleşiyor ya da birdenbire nazlı bir hal alıyordu; kendi kendineymiş gibi konuştuğu zamanlar bu ses, hemen hemen bir fısıltı halini alan dalgalanışlarla uzayıp gidiyordu. Kız bazen neşelenip gözlerini saf saf açıyor, derken göz kapaklarını yarı kapatıyor, o za-

man bakışları can sıkıntısıyla dolup taşıyor, düşünceleri avareleşiveriyordu.

Akşam dönüşte, Charles onun söylediği sözleri bir bir aklından geçirerek bunları hatırlamak, anlamlarını kendince tamamlamak istedi. Böylelikle kızı henüz tanımadığı zamanlar onun sürmüş olduğu hayatı zihninde canlandırmaya çalışıyordu. Yalnız, zihninde hiçbir zaman onu, ilk defa gördüğünden ya da biraz önce yanından ayrıldığı zamanki halinden başka türlü canlandıramadı.

Sonra kendi kendine "Bu kızın hali ne olacak? Evlenecek mi? Kiminle?" diye düşündü. "Rouault Baba çok zengin; sonra, kız da o kadar güzel ki!"

Emma'nın yüzü ikide bir gözlerinin önüne geliyor, tıpkı dönmekte olan bir topacın hırıltısı gibi tekdüze bir uğultu kulaklarında çınlıyor, boyuna "Evlensen ya işte! Evlensen ya!" diyordu. Geceleyin uyuyamadı, boğazı düğümlenmişti, canı su içmek istiyordu. Gidip testiden su içmek için kalktı, pencereyi açtı; gökyüzü yıldızlarla doluydu, sıcak bir yel esiyor, uzakta köpekler havlıyordu. Başını Bertaux Çiftliği'nden yana çevirdi.

"Adam sen de! Bir şey kaybedecek değilim ya," diye düşünerek bir fırsat çıkar çıkmaz kızı babasından istemeye karar verdi. Sonra, bu fırsatın çıktığı her sefer, uygun sözleri bulamamak korkusundan ağzını bir türlü açamadı.

Birisi kızını başından alıp giderse Rouault Baba kızmazdı doğrusu, evde kızın kendisine hiç yararı dokunmuyordu çünkü. İçin için kızını haklı da buluyordu:

"Okumuş kızdır o, kendini çiftliğe veremez ki," diye düşünüyordu. "Hem bu çiftçilik dediğin, Tanrı'nın lanetine uğramış bir zanaat olsa gerek. Çiftçilerden milyoner çıktığı görülmüş şey mi hiç?"

Hatta zenginleşmek şöyle dursun, adamcağız her yıl zarar bile ediyordu. Alışverişten çok iyi anlıyor, zanaatın kurnazlık yanlarından hoşlanıyordu, ama buna karşılık çiftliğin iç yönetimi hiç mi hiç uymuyordu ona. Ellerini öyle kolay kolay ceplerinden çıkarmıyor, yaşayışıyla ilgili konularda masraftan hiç

kaçınmıyor, hep iyi şeyler yemek, iyi ısınmak, iyi bir yatakta uyumak istiyordu. Sert elma şarabına, kanlı but ızgaralarına, bol şekerli, konyaklı kahveye, çaya bayılıyordu. Yemeklerini tek başına mutfakta, ateşin karşısında yiyordu. Yemeğini tiyatrodaki gibi, küçük bir masanın üstünde hazırlanmış olarak önüne getiriyorlardı.

Rouault Baba kızının yanında Charles'ın yüzünün kızardığını fark etti. Bu da onun, bugünlerde kızla evlenmek isteyeceği anlamına geliyordu. Bunun üzerine, yaşlı adam konuyu kafasında enine boyuna ölçüp biçti. Charles'ı biraz çelimsiz buluyordu, tam istediği gibi bir damat denemezdi ona; beri yandan herkes onu akıllı uslu, tutumlu, çok bilgili bir insan olarak tanıyordu. Kızının drahoması üzerinde uzun boylu kavga çıkarmayacağı kesindi. Sonra, Rouault Baba mülkünden yirmi iki dönümlük bir parçayı satmak zorunda kalacaktı; duvarcıya, saraca dünya kadar borcu vardı çünkü; şarap presinin tahtalarını da yenilemek gerekiyordu.

Onun için, kendi kendine "Charles kızı isterse veririm," dedi.

Eylül sonunda Charles, üç günlüğüne Bertaux Çiftliği'ne konuk olmuştu. Sonuncu gün de daha öncekiler gibi, çeyrek saat, bir çeyrek saat daha derken akıp gidivermişti. Rouault Baba Charles'ı uğurlamak için yola çıktı; çukur bir yolda yan yana yürüyorlardı, birazdan ayrılacaklardı; tam sırasıydı.

Charles çitin köşesine kadar kendisine zaman verdi, çiti geçtikleri zaman "Rouault Usta," diye fısıldadı, "sana bir şey söyleyecektim de."

Durdular. Charles susuyordu.

Rouault Baba tatlı tatlı gülerek "Söyle bakalım ne söyleyeceksen," dedi. "Ama ben hepsini bilmiyor muyum sanki?"

Charles "Rouault Baba... Rouault Baba..." diye kekeledi.

Çiftçi devam etti:

"Vallahi, ben çoktan razıyım, kız da benim gibi düşünüyordur muhakkak; ama yine ona danışmalı bir. Hele sen kalk git, ben de eve döneyim. Kız evet derse, iyi dinle bak, kalkıp yine gelme buralara, elâlem dedikodu yapar sonra, kız da şaşırır. Ama sen merakta kalmayasın diye, pencerenin panjurunu ar-

dına kadar açıp duvara dayayacağım: Çitin üstünden şöyle bir eğildin mi arkadan görürsün."

Sonra uzaklaşıp gitti.

Charles atını bir ağaca bağladı. Sonra gidip keçi yolunda dikildi, bekledi. Aradan yarım saat geçti; Charles saatine bakarak on dokuz dakika daha saydı. Birdenbire, duvara çarpan bir şeyin gürültüsü işitildi. Panjur açılmıştı, mandalı da hâlâ sallanıyordu.

Ertesi gün saat dokuz olur olmaz Charles çiftliğe geldi, içeriye girince Emma kızardı, sonra kendini toparlamak için biraz gülümsemeye çalıştı. Rouault Baba "müstakbel" damadına sarıldı. Parayla ilgili konuşmaları, uzlaşmaları sonraya bıraktılar. Hem zaten nikâh Charles'ın yası sona ermeden yapılamayacağına göre, önlerinde epey zaman da vardı, gelecek yılın baharında evlenebilirlerdi yani.

Kış bu bekleyişle gelip geçti. Emma çeyizini hazırladı. Çeyizin bir bölümü Rouen'a ısmarlandı. Emma da kendisine gömlekler, gece başlıkları dikti, bunu da şundan bundan ödünç aldığı moda dergilerine bakarak yaptı. Charles çiftliğe konuk geldiği zamanlar düğün hazırlıklarından söz ediyorlar, "Sofrayı hangi odada kurarız acaba?" diyorlar, kaç türlü yemek pişirileceğini, baş yemeklerin neler olabileceğini düşünüyorlardı.

Emma ise, tersine, geceleyin, şamdanların ışığında evlenmek istiyordu. Rouaut Baba'nın aklı, kızının bu düşüncesine hiç yatmadı. Onun için, bir düğün yapıldı: Kırk üç kişi geldi, on altı saat sofra başında kalındı ve düğün ertesi gün, daha sonraki günler de birazcık sürüp gitti.

IV

Davetliler, çeşit çeşit arabalarla erkenden çıkageldiler. En yakın köylerin delikanlıları uzun yük arabalarına binmişler, sıra sıra ayakta duruyorlar, düşmemek için kenarlardaki parmaklıklara tutunuyorlardı. Arabalar tırıs gidiyor, içindekiler dehşetli sarsılıyordu. Tam on fersah uzaktan, Goderville'den, Normanvil-

le'den, Candy'den bile gelen arabalar vardı. İki ailenin bütün hısımları çağrılmış, uzun zamandır selam sabah kesilmiş tanıdıklara bile mektuplar yazılmıştı.

Zaman zaman çitin arkasından kırbaç sesleri işitiliyordu; çok geçmeden parmaklıklı kapı açılıyor, içeriye bir araba giriyordu. İlk basamağa kadar hızlı giderek orada zınk diye duruyordu. Sonra içeridekiler dizlerini ovuşturarak, kollarını gererek arabanın her yanından dışarıya çıkıyorlardı. Hanımlar başlarına başlıklar, sırtlarına şehir usulü entariler giymişler, altın saat zincirleri takmışlar, pelerinlerinin uçlarını da çaprazlamasına kemerlerinin içine sokmuşlardı. İçlerinde, omuzlarına birer atkı örtüp bunu sırtlarına birer iğneyle tutturmuş olanlar da vardı. Bu atkılar kadınların boyunlarını açıkta bırakıyordu. Tıpkı babaları gibi giyinmiş olan çocukların, yeni kıyafetleri içinde rahatsızmış gibi bir halleri vardı. Birçoğuna hayatlarında ilk defa o gün çizme giydirilmişti. Çocukların yanında da on dört on altı yaşlarında büyücek kızlar görüldüğü oluyordu. Bunların sırtlarında kiliseye başlama günü giydikleri, düğün dolayısıyla biraz daha uzatılmış beyaz giysiler vardı. Hiç seslerini çıkarmıyorlardı. Oğlanların teyze kızları ya da ablalarıydılar herhalde. Hepsinin yüzleri kıpkırmızı, şaşkındı. Saçları gül yağından pırıl pırıldı; eldivenlerimizi kirleteceğiz, diye ödleri kopuyordu. Bütün arabaların hayvanlarını çözecek kadar çok sayıda seyis bulunmadığı için, erkekler kollarını sıvayıp kendi işlerini kendileri görüyorlardı. Toplumdaki yerlerine göre ya frak ya redingot ya da ceket giymişlerdi. İyi giysilerdi bunlar, bütün aile üstlerine titriyordu, dolaptan da ancak çok önemli günlerde çıkarılıyorlardı. Yuvarlak yakalı, torba gibi kocaman cepli redingotların etekleri rüzgârda uçuşuyordu. Kimisi kaba çuhadan ceketlerle beraber, genel olarak, güneşlikleri bakırla çevrili kasketler giymişlerdi. Kimisinin sırtında da çok kısa ceketler vardı. Bunların arkasında birer çift göz gibi, birbirine çok yakın ikişer düğme görülüyordu. Ceketlerin etekleri doğramacı baltasıyla sanki bir vuruşta kesilmiş gibiydi. Daha başka bazıları ise –bunlar muhakkak sofranın alt başında oturup yemek yiyeceklerdi– yabanlık gömlekler giymişlerdi. Gömleklerin yakala-

rı omuzlar üzerine dökülüyordu. Sırt kısımları ince kıvrımlarla buruş buruştu. Bel ise çok aşağıdan dikili bir kemerle tutturulmuştu.

Kolalı gömlekler ise göğüsler üzerinde birer zırh gibi şişkin durmaktaydı. Herkes saçlarını yeni kestirmiş olduğundan, kulaklar meydana çıkmıştı. Hepsi sinekkaydı tıraş olmuştu. Hatta sabahleyin daha şafak sökmeden kalkmış olan bazıları, tıraş olurken önlerini iyice göremediklerinden, burunlarının altında çaprazlamasına kesikler ya da çeneleri boyunca birer beşlik büyüklüğünde çizikler vardı. Yolda gelirken bu kesiklerle çizikler açık havada yanıp azdıklarından, bütün bu ağzı kulaklarına varan beyaz, kocaman yüzlerde pembe lekeler belirmişti.

Belediye dairesi çiftlikten yarım fersah uzaklıkta olduğundan oraya yayan gittiler, kilisedeki tören sona erdikten sonra da yine yayan döndüler. Düğün alayı ilkin kırlarda dalgalanan tek renkli bir çevre gibi, yeşil buğdaylar arasında kıvrıla kıvrıla uzayan dar yolda ilerlerken çok geçmeden yayıldı; kendi aralarında lafa dalarak oyalanan çeşitli kümelere ayrıldı. Kemancı, elinde ucu püsküllü kurdelelerle süslü kemanı, en önde yürüyordu. Onun arkasından gelin güvey, peşlerinden de karmakarışık bir halde hısım akraba, eş dost geliyordu. Arkada kalmış olan çocuklar yulaf saplarının çan şeklindeki tepelerini koparıyorlar, kimse görmeden kendi aralarında oynuyorlardı. Emma'nın gelinliği çok uzun olduğundan, eteği yerde sürünüyordu. Ara sıra eteğini çekmek için duruyor, sonra da eldivenli parmaklarıyla, eteğine takılmış olan sert otları, küçük dikenleri özene bezene çıkarıyordu. Charles da kollarını yana sarkıtmış, Emma bu işi bitirsin diye bekliyordu. Rouault Baba başına kara bir ipek şapka giymişti. Siyah frakının kol kapakları ellerini ta tırnaklarına kadar örtmekteydi. Kolunda Charles'ın annesi vardı. Charles'ın babasına gelince, aslında onun bütün bu kalabalığa aldırdığı yoktu, asker biçimi dikilmiş, tek sıra düğmeli bir redingot giyerek gelmişti. Yanındaki sarışın genç bir köylü kızına kahve ağzıyla iltifatlar yağdırıp duruyordu. Kızcağız teşekkür ediyor, kızarıyor, ne diyeceğini bilemiyordu. Düğün alayında bulunan öteki insanlar ise kendi işlerini konuşu-

yorlar, neşelenmeye şimdiden hazırlanarak birbirlerine oyunlar, muziplikler yapıyorlardı. İnsan biraz kulak kabartınca kırlarda hâlâ kemanını çalmaya devam eden çalgıcının gıy gıylarını duyabiliyordu. Kemancı, düğün halkının çok geride kaldığını fark edince soluk almak için duruyor, teller iyi gıcırdasın diye keman yayını uzun uzun reçineliyordu. Sonra yine yürümeye başlıyor, tempoyu iyice tutabilmek için kemanın sapını bir kaldırıp bir indiriyordu. Çalgının sesi uzaktaki küçük kuşların havalanmasına yol açıyordu.

Sofra, araba sundurmasının altına kurulmuştu. Üstünde dört sığır filetosu, altı sahan tavuk yahnisi, tepside pişmiş dana bifteği, üç tane but, tam ortada da kızartılmış enfes bir süt domuzu vardı. Bunun yanında ayrıca dört kangal domuz sucuğu duruyordu. Masanın köşelerine sürahilerle konyak konulmuştu. Şişelerdeki tatlı elma şarabının koyu köpükleri mantarların çevresinden dışarıya taşmış, bütün kadehler de önceden, ağız ağıza şarapla doldurulmuştu. Kocaman tabaklardaki muhallebiler masanın en ufak sarsılışında kendiliklerinden dalgalanıyorlardı. Her tabaktaki muhallebinin üzerine de yeni evlilerin adlarının ilk harfleri tarçınla süslü püslü yazılmıştı. Börekleri, çörekleri yaptırmak için Yvetot'dan özel olarak bir pastacı getirtilmişti. Bu adam bu civarlarda ilk defa çalışmakta olduğundan, işini canla başla yapmıştı. Yemek bitip sıra tatlıya gelince bir pasta getirdi ki bunu gören herkes çığlıklar kopardı. İlkin en altta, dört köşe bir mukavva vardı. Bu mukavva, çevresinde kapıları, sütunlarıyla, çikolata kâğıdından yıldızlar serpiştirilmiş oyuklarında minicik heykelcikleriyle bir tapınak haline sokulmuştu. İkinci katta, pastadan bir burç, çevresinde de çubuk şekerlerden, bademlerden, kuru üzümlerden, portakal dilimlerinden yapılmış minicik surlar vardı. Nihayet pastanın reçelden göller, fındık kabuğundan sandallar bulunan yeşil bir çayırlık haline getirilmiş üst katlarında ise çikolatadan bir salıncakta sallanan küçük bir aşk meleği görülüyordu. Salıncağın iki direğinin tepesine, iki tane sahici gül goncası oturtulmuştu.

Akşama kadar yenilip içildi. Oturmaktan usananlar ya avlularda şöyle bir dolaşmaya çıkıyorlar ya da samanlıkta bir şişe

mantarının üzerine gümüş para yerleştirerek bunu taşla devirmece oynuyorlardı. İyi nişan alıp mantarı deviren parayı kazanıyordu. Sonra yine herkes sofranın başına dönüyordu. Sonlara doğru birkaç kişi sofranın başında sızıp horlamaya başladı. Kahve faslı gelince herkes yine canlandı. Bunun üzerine, şarkılar söylendi, herkes marifetlerini gösterdi: Ağır şeyler kaldırıyorlar, yük arabalarının altlarına girip omuzlarıyla kaldırmaya uğraşıyorlar, açık saçık şakalar yapıyorlar, kadınları kucaklayıp öpüyorlardı. Akşam olup gitme zamanı gelince patlayasıya yulaf yemiş olan atlar, arabaların okları arasına güçlükle girdi. Çifte atıp şahlanıyorlar, koşumları koparıyorlardı; sahipleri ya küfrediyor ya gülüyorlardı. Bütün gece ay ışığı altında o civardaki yollarda dörtnala giden, su arklarında zıplayan, çakıl yığınları üzerinden atlayarak, hendeklere takılarak doludizgin ilerleyen arabalar görüldü; kadınlar da dizginleri yakalamak için arabaların kapılarından dışarıya sarkıyorlardı.

Bertaux Çiftliği'nde kalanlar geceyi mutfakta içmekle geçirdiler. Çocuklar sıraların altında uyuyakalmışlardı.

Gelin, geleneğe uyularak yapılması gereken şakaların dışında tutulması için babasına yalvarmıştı. Bununla birlikte, hısımlarından bir balıkçı (Hatta düğün armağanı olarak bu adam bir çift dilbalığı da getirmişti.) ağzına su doldurmuş, bunu anahtar deliğinden içeriye püskürtmeye hazırlanıyordu ki, Rouault Baba tam zamanında yetişerek bu işi yapmaktan alıkoydu onu:

"Bizim damat ağırbaşlı adamdır, böyle uygunsuz işler yapmak doğru olmaz," dedi.

Ama hısım bu nedenler karşısında güçlükle boyun eğdi. İçinden de Rouault Baba için, "Amma da kibirli şey ha!" diye geçirdi. Sonra bir köşede duran dört beş misafirin yanına gitti. Tesadüf bu ya, sofrada bunların önüne art arda birkaç kere etlerin kötü parçaları gelmişti. Onun için, iyi ağırlanmadıklarını ileri sürerek ev sahiplerini çekiştiriyorlar, üstü kapalı sözlerle "İki yakası bir araya gelmesin inşallah!" diyorlardı.

Charles'ın annesi bütün gün ağzını açıp tek söz söylememişti. Ne gelinin giysisi ne de şölenin düzenleniş tarzı hakkında

düşüncesini soran olmuştu. Erkenden gitti yattı. Kocası onun ardından gidecek yerde, adam gönderip Saint-Victor'dan yaprak sigaraları getirterek sabaha kadar bunları orada tüttürdü; beri yandan da kiraz likörüyle yapılmış "grog"lar içti durdu. Orada bulunanların böyle bir içkiden haberleri olmadığı için, bu yüzden adama daha büyük saygı gösterir oldular.

Charles şen, şakacı bir adam olmadığından, düğünde pek silik kalmıştı. Daha yemek başlar başlamaz herkes ona iğneli sözler, cinaslı laflar söylemeyi, açık saçık şakalar yapmayı kendine görev bildi ama o bunlara pek sudan cevaplar verdi.

Buna karşılık, ertesi gün bambaşka bir adam olmuştu sanki. Kendisini gören, bir gün önceki bakirenin o olduğunu sanırdı, gelinin ise halinden tavrından hiçbir şey anlaşılmıyordu. En açıkgözleri bile diyecek söz bulamıyorlar, genç kadın yanlarından geçtiği sırada düşünceli düşünceli ona bakıyorlardı. Charles'ın hiçbir şeyi gizlediği yoktu. Emma'ya "karıcığım" diyor, onunla senli benli konuşuyor, herkese onu soruyor, her yanda onu arıyordu. Çoğu zaman onu alıp bahçeye götürmekteydi. O zaman uzaktan, ağaçların arasında Charles'ın kolunu Emma'nın beline doladığı, ona abanmış yürümeye devam ettiği, bir yandan da başıyla genç kadının göğsündeki işlemeli yakayı buruşturduğu görülüyordu.

Düğünden iki gün sonra karı-koca gittiler: Hastaları yüzünden Charles daha fazla evinden uzak kalamıyordu çünkü. Rouault Baba onları kendi arabasıyla yolcu etti, Vassonville'e kadar gelerek ikisini de uğurladı. Orada kızını son bir defa öptü, arabadan indi, dönüş yolunu tuttu. Yüz adım kadar gittikten sonra durdu, arabanın tekerlekleri tozlar içinde döne döne uzaklaştığını görünce derin derin içini çekti. Sonra kendi düğününü, eski zamanlardaki halini, karısının ilk gebeliğini hatırladı, kızı babasının evinden alıp atının terkisine yerleştirerek karlar içinde yol alırken o da pek sevinçliydi; çünkü Noel yortusu sıralarıydı o zaman; kırlar, tarlalar bembeyazdı, karısı bir koluyla onu kavramıştı, öteki kolunda da sepeti asılıydı; rüzgâr, kadının Caux işi başlığının uzun dantellerini uçuruyor, danteller bazen ağzının üzerine gelip yapışıyor, Rouault Baba da başını

çevirdiği zaman omzunun üzerinden onun pembeleşmiş yüzünü görüyordu. Genç kadın altından tepeliği altında sessiz sessiz gülümsüyordu. Parmaklarını ısıtmak için elini zaman zaman kocasının göğsüne sokmaktaydı. Ne kadar eski şeylerdi bütün bunlar! Yaşasaydı oğulları şimdi otuz yaşında olacaktı! Bunun üzerine dönüp arkasına baktı, yolda hiçbir şey görmedi. Boş bir ev kadar hüzünlü hissetti kendini; sonra, içtiği şaraptan uyuşmuş beyninde tatlı hatıralar kara düşüncelere karıştığından, bir ara, şöyle kiliseden yana doğru gitmeye niyetlendi, ama orada göreceği manzara ile daha da hüzünlenmekten korktuğu için, doğruca evine döndü.

Karı-koca saat altıya doğru Tostes'a ulaştılar. Konu komşu, hekimlerinin yeni karısını görmek için pencerelere üşüştü.

Yaşlı hizmetçi kadın kendini hanımına tanıttı:

"Hoş geldiniz, sefalar getirdiniz, akşam yemeği henüz hazır değil, kusura bakmayın. Yemek hazır oluncaya kadar isterseniz evi şöyle bir dolaşın," dedi.

V

Evin tuğladan yapılmış ön cephesi tam sokağın, daha doğrusu yolun hizasındaydı. Kapının arkasında dar yakalı bir palto, gemler, dizginler, meşinden bir kara kasket asılıydı. Yerde, bir köşede de hâlâ kuru çamurla kaplı bir çift tozluk duruyordu. Sağda yemek ve oturma odası vardı. Üst yanı soluk çiçeklerden yapılmış çelenklerle süslü kanarya sarısı duvar kâğıdı, iyi gerilmemiş bezinin üzerinde baştan başa titriyordu; pencerelere kıyıları kırmızı şeritli beyaz bezden perdeler asılmıştı. Ocağın dar pervazı üzerinde de yumurta biçimi fanuslu gümüş kaplama iki şamdanın arasında, üzerinde Hipokrat'ın başı bulunan bir saat durmaktaydı. Koridorun öbür yanında Charles'ın muayene odası vardı. Altı adım kadar genişlikte, küçük bir odaydı burası; içinde bir masa, üç iskemleyle bir de koltuk bulunmaktaydı. Çam tahtasından yapılmış bir kitaplığın altı rafını *Tıp Bilimleri Sözlüğü*'nün ciltleri hemen hemen baştan ba-

şa doldurmuştu. Ciltlerin sayfaları kesilmemişti ama satıla satıla birkaç el değiştirdiklerinden, kapakları epeyce yıpranmıştı. Muayene sırasında, mutfakta kavrulan salça kokuları duvardan içeriye sızıyor, buna karşılık da muayene odasında hastaların öksürdükleri, dertlerini anlattıkları mutfaktan duyuluyordu. Sonra kapısı doğrudan doğruya ahırın bulunduğu avluya açılan büyük, harap bir oda geliyordu. İçinde bir de fırın vardı. Burası şimdi odunluk, kiler, ambar olarak kullanılıyordu. İçerisi hurda demir, boş fıçı, eskiyip kullanılmaz hale gelmiş tarım araçları ve ne işe yaradıkları bilinemeyen daha bir sürü tozlu eşya ile doluydu.

Geniş değil de uzunca olan bahçenin iki yanında kerpiçten iki duvar vardı. Bu duvarların üzerine yerleştirilmiş tahta kafeslere, kenarda dikili kayısı ağaçlarının dalları dolanmıştı. Bahçe, ta dipteki dikenli çite kadar uzanıyor, çit de burasını tarlalardan ayırıyordu. Ortada, tuğladan bir kaide üzerinde mavimsi taştan yapılmış bir güneş saati vardı. Birbirine simetrik olacak şekilde çizilmiş, cılız yaban gülleriyle süslü dört tarhın ortasındaki dörtgen biçimli başka bir tarha daha yararlı başka bitkiler dikilmişti. Ta dipteki bodur çamların altında, elindeki dua kitabını okuyan, alçıdan bir papaz heykeli görülmekteydi.

Emma odalara çıktı. Birincisi döşeli değildi. Karı-kocanın odası olan ikincisinde ise kırmızı kumaş döşeli bir yataklığın içinde akaju bir karyola vardı. Komodinin üzerine, süs olsun diye, deniz kabuklarından yapılma bir kutu konulmuştu. Pencerenin yanındaki küçük yazı masasının üzerinde ise bir sürahide, beyaz saten kurdelelerle sarılmış bir portakal çiçeği demeti duruyordu. Bir gelin demetiydi bu, "öteki"nin demeti yani! Emma demete baktı. Charles işi anladı, demeti alıp sandık odasına götürdü. Eşyasını odaya yerleştirirlerken bir koltuğa oturmuş olan Emma da şimdi bir mukavva kutuda bulunan kendi gelin demetini düşünüyor, içinden "Ben ölürsem bunu ne yaparlar acaba?" diyordu.

İlk günler, evinde ne gibi değişiklikler yapacağını düşündü. Şamdanların fanuslarını çıkardı, duvarlara yeni kâğıtlar geçirtti, merdiveni boyattı, bahçede, güneş saatinin çevresine sıralar

yaptırdı. Hatta içinde kırmızı balıklar bulunan, fıskıyeli bir havuz yaptırmanın yollarını bile araştırdı. Kocası onun araba ile gezmeyi sevdiğini bildiğinden, elden düşme bir küçük araba buldu. Yeni fenerler takılıp meşin çamurlukları değiştirilince araba bayağı eli yüzü düzgün bir hal aldı.

Charles mutluydu, dünyada hiçbir şeye aldırdığı yoktu. Baş başa yenen bir yemek, akşamları anayolda yapılan bir gezinti, Emma'nın bir pencere mandalına asılı hasır şapkasını görmek, Charles'ın o güne kadar insana zevk verebileceklerini düşünemediği daha bir sürü şey, şimdi mutluluğunun sürekli bir hal almasını sağlıyordu. Sabahları karısıyla bir yastıkta yan yana yatarken güneş ışığının Emma'nın yanaklarındaki sarışın, incecik ayva tüylerinin arasından süzülüşünü seyrediyordu. Yanakları da gece başlığının düğmeli şeritleriyle yarı örtülü bir haldeydi. Yakından baktığında, hele uyanırken, genç kadın göz kapaklarını art arda birkaç kere kırpıştırdığı zaman, Emma'nın gözleri irileşmiş gibi geliyordu ona; gölgede siyah, gün ışığında koyu mavi olan bu gözlerde sanki üst üste renk katmanları vardı, dipte daha koyu duran bu katmanlar, yüzeye doğru daha açık bir hal alıyorlardı. Charles'ın kendi gözü bu derinliklere dalıp gidiyor, o zaman kendisini başında mendil, geceliğinin üst kısmı aralık olduğu halde, omuzlarına kadar, bu gözlerin içinde küçücük görüyordu. Derken, kalkıyordu. Emma da o giderken arkasından bakmak için pencerenin önüne geçiyordu; sırtında iğreti gibi duran sabahlığı, iki sardunya saksısının arasında dirseklerini pencerenin kenarına dayayarak duruyordu. Charles sokakta, ayağını binek taşına dayayarak mahmuzlarını tokatlıyordu. Emma ise yukarıdan onunla konuşmaya devam ediyor, beri yandan ağzıyla ya bir çiçek ya da bir yeşillik parçası koparark ona doğru üflüyordu. Bu minicik parça uçuyor, bir ara duruyor, kuş gibi havada yarın halkalar çiziyor, yere düşmeden önce de kapının önünde kımıldamadan duran yaşlı, kır kısrağın üstünkörü taranmış yelesine takılıyordu. Charles ata binince karısına bir öpücük gönderiyor, Emma da bir işaretle karşılık veriyor, sonra pencereyi kapatıyor, Charles da yola çıkıyordu. Bunun üzerine Charles tozlu bir şerit gibi uzayıp giden

anayoldan, ağaçların dallarını eğip çardak gibi örttükleri çukur yollardan, buğdayların dizlerine kadar ulaştığı keçi yollarından ilerliyordu. Omuzlarında güneş, burun deliklerinde sabahın temiz havası vardı. Gönlü geceki mutluluklarla dolu, zihni sakin, bedeni doygundu. Bir şölenden sonra, yedikleri nefis yemeklerin tadını hâlâ damaklarında duyan insanlar gibi, o da mutluluğunun tadını çıkara çıkara gidiyordu.

Şimdiye kadar hayatta iyi olarak ne görmüştü ki? Okula gittiği zamanlar dese o günler hep dört duvar arasında hapsolmuş, kendisinden ya daha zengin ya da daha çalışkan arkadaşlar arasında yalnız kalmış, dangıl dungul konuşması yüzünden kendisiyle hep alay etmişlerdi. Giyinişiyle de eğleniyorlardı. Sonra onların anneleri ne zaman kendilerini görmeye gelseler yanlarında pasta filan gibi şeyler de getiriyorlardı. Daha sonraları, tıp öğrenimine başladığı zaman dese cebinde hiçbir zaman yeteri kadar para bulunmamıştı ki küçük bir işçi kızı alıp dansa götürsün de sonra onu kendisine metres edinsin. Sonra da tam on dört ay, ilk karısı olacak o dul kadınla birlikte yaşamıştı. Yatakta kadının ayakları buz parçaları gibi soğuktu. Şimdi ise ömrü boyunca bu güzel kadına sahip bulunuyordu artık, ona tapınıyordu. Bütün evreni, karısının ipek etekliğinin çevresinden ileriye gitmiyordu. Onu yeteri kadar sevemediği duygusuna kapılıp kendi kendisine kızıyor, onu sürekli yeniden görmek için çırpınıyordu. Bunun üzerine çabucak eve dönüyor, yüreği çarpa çarpa merdivenlerden çıkıyordu. O sırada Emma odasında saçlarını tarıyor oluyordu. Charles sessiz adımlarla usulcacık gelerek onu arkadan öpüyor, genç kadın bir çığlık koparıyordu.

Boyuna Emma'nın tarağına, yüzüklerine, atkısına dokunmaktan kendini alamıyordu. Kimi zaman onu şap diye yanağından öpüyor; kimi zaman da parmaklarının ucundan başlayıp ta omzuna kadar, çıplak koluna birbiri ardınca ufak ufak öpücükler konduruyordu. Bunun üzerine, tıpkı fazlaca musallat bir çocuğa yapıldığı gibi, genç kadın yarı gülümseyip hafif can sıkıntısıyla onu itip uzaklaştırıyordu.

Evlenmeden önce Emma gönlünde sevgi olduğunu sanmıştı, ama bu sevginin sonucu olan mutluluk gelmediğinden, "Al-

danmışım herhalde," diye düşünüyordu. Sonra mutluluk, sevgi, sarhoşluk gibi sözlerin hayatta tam olarak ne anlama geldiğini bulmaya çalışıyordu: Kitaplarda bu sözler ona o kadar hoş görünmüştü ki!

VI

Bir zamanlar *Paul ile Virginie*'yi okumuş, ufacık bambu kulübeyi hayalinde canlandırmıştı, ama onu asıl düşündüren, küçük bir kardeşin tatlı arkadaşlığı olmuştu; öyle bir küçük kardeş ki minare boyu ağaçlara tırmanıp sizin için kırmızı kırmızı yemişler toplar ya da kum üzerinde yalınayak koşarak bir kuş yuvası getirir size.

On üç yaşına girdiği zaman babası onu rahibe okuluna vermek için alıp şehre götürmüştü. Baba-kız Saint-Gervais Mahallesi'ndeki bir hana inmişler, yemeklerini de Matmazel de la Valliére'in hayatını anlatan resimlerle süslü tabaklarda yemişlerdi. Resimlerin yanı sıra, şurada burada bıçak kesikleriyle çizilmiş yazılar da vardı. Bu yazılar dini göklere çıkarıyor, duygulu yürekleri, sarayda görülen debdebeyi anlata anlata bitiremiyordu.

Emma ilk zamanlar okulda sıkılmak şöyle dursun, rahibelerden hoşlandı bile. Onu oyalamak için alıp okulun kilisesine götürüyorlardı. Kiliseye yemekhaneden sonra uzun bir koridordan geçilerek girilmekteydi. Emma teneffüslerde pek az oyun oynuyor, din dersini iyi anlıyor, derste zor bir soru geldi miydi papaz yardımcısına hep o cevap veriyordu. Böylece, sınıfların ılık havasından hiç çıkmayarak, bakır haçlı tesbihler taşıyan bu beyaz yüzlü kadınlar arasında yaşayarak mihrabın hoş kokularından, okunmuş su dolu kapların serinliğinden, mumların parıltısından doğan o huşu dolu uyuşukluğa yavaş yavaş kendini bırakıverdi. Kilisede ayini dinleyecek yerde elindeki kitabın açık mavi çerçeveli dinsel resimlerini seyrediyor, kitapta sözü geçen hasta koyunu seviyor, Hz. İsa'nın sivri oklarla delinmiş kutsal yüreğini ya da çarmıha doğru ilerlerken düşen zaval-

lı peygamberi seviyordu. Çile çekmiş olmak için bütün bir gün yemek yemeden durmayı denedi. Kafasının içinde, yerine getirilecek bir dilek arıyordu.

Günah çıkarmaya gittiği zamanlar loşlukta diz çökerek ellerini kavuşturmuş, yüzünü parmaklığa dayamış, papazın fısıltıları altında daha uzun zaman kalabilmek için küçük günahlar uyduruyordu. Vaazlarda sık sık geçen nişanlı, koca, semavi sevgili gibi benzetişler ruhunun derinliklerinde beklenmedik ürpertiler uyandırıyordu. Akşamleyin duadan önce, etütte dinle ilgili bir parça okunurdu: Hafta araları kutsal tarihten bir özet ya da Rahip Frayssinous'nun konferansları; pazar günleri ise daha değişik olsun diye, Chateaubriand'ın *Hıristiyanlığın Hikmeti* adlı eserinden parçalar okunurdu. İlk zamanlar, içli romantik yazarların dünyanın, sonsuzluğun bütün yankılarında tekrarlanan o acıklı iniltilerini nasıl can kulağıyla dinlemişti! Çocukluğu bir çarşıdaki dükkânın arka bölümünde geçmiş olsaydı belki o zaman kendini içli birtakım doğa duygularına kaptırırdı ki bunlar bize ancak yazarlar aracılığı ile ulaşırlar. Ne var ki o, kırları, köylük yerleri fazlasıyla tanıyordu; sürülerin meleyişlerini, sütü, sütlü şeyleri, sabanları biliyordu. Sakin görünüşlü şeylere alışmış olduğundan, tersine, sarp, çetin şeylere yöneliyordu. Denizi ancak fırtınaları yüzünden, yeşilliği ise yıkıntıların arasına serpiştirilmiş olduğu zaman seviyordu. Her şeyden kendine bir yarar çıkarabilmesi gerekiyordu; sanatçı değil de duygulu bir yaradılışı olduğu için manzaralar yerine heyecanlar aradığından, gönlünün hemen beslenemeyeceği her şeyi yararsız diye kaldırıp atıveriyordu.

Manastırda yaşlı bir kız vardı. Her ay bir hafta gelir, çamaşırhanede çalışırdı. Bu kadın Devrim sırasında mahvolmuş eski bir kibar aileden olduğundan, başpiskoposluk onu koruyordu. Yemekhanede rahibelerin sofrasında oturup yemek yiyor, yemekten sonra da işinin başına dönmeden oturup onlarla kısaca sohbet ediyordu. Çoğu zaman öğrencilerin onu görmek için etütten kaçtıkları oluyordu. Geçen yüzyılın çapkınca şarkılarını ezbere biliyor, bir yandan elindeki dikişi dikerken bir yandan da bu şarkıları alçak sesle söylüyordu. Hikâyeler anlatıyor,

havadisler veriyor, bir istediğiniz varsa çarşıdan alıp getiriyor, büyük kızlara da gizli gizli romanlar ödünç veriyordu. Bu romanları hep önlüğünün ceplerinde taşırdı, işine ara verdiği zamanlar kendisinin de bunlardan uzun bölümler okuduğu olurdu. Bu kitaplarda yalnız sevişmeler, kız-erkek sevgililer, ücra köşklerde işkence gören hanımlar, her konakta öldürülen seyisler, her sayfada çatlatılan atlar, gönül yaraları, yeminler, hıçkırıklarla gözyaşları, öpüşmeler, ay ışığında sandallar, korulardaki bülbüller, aslan gibi yiğit, kuzu gibi yumuşak, görülmedik biçimde erdemli, hep iyi giyinen, zırıl zırıl ağlayan beyefendiler anlatılıyordu. Emma on beş yaşındayken tam altı ay, kiralık roman veren köhne okuma odalarında görülen türden bu kitapları harıl harıl okudu. Daha sonraları Walter Scott'u okumaya başlayınca tarihsel şeylere merak sardı. Hayalinde eski biçim kocaman sandıklar, muhafız koğuşları, saz şairleri canlanmaya başladı. Hani eski zaman şatolarında yaşayan hanımlar vardır: Pencere kemerlerinin yonca yaprağı biçimi süsleri altında bütün gün dirseklerini taşa, çenelerini avuçlarına dayarlar da yağız bir atı dörtnala koşturan beyaz sorguçlu bir binicinin gelişini seyrederler! İşte Emma da tıpkı bu, giysileri uzun bedenli hanımlar gibi, eski bir şatoda yaşamayı özlüyordu. O zamanlar Mary Stuart'a adeta tapınırdı; ünlü ya da bahtsız kadınlara karşı şevkle, coşkuyla karışık derin bir saygı, hayranlık beslerdi. Onun gözünde Jeanne d'Arc, Héloise, VII. Charles'ın gözdesi Agnés Sorel, I. François'nın gözdesi Güzel Ferronnière, Clémence Isaure, tarihin uçsuz bucaksız loşluğu ortasında birer yıldız gibi ışıldıyorlardı. Yine bu loşluğun şurasında burasında –karanlığa daha gömülmüş, aralarında hiçbir bağlantı bulunmaz bir halde– Kral Saint Louis ile altında oturduğu meşe ağacı, ünlü Bayard'ın ölümü, XI. Louis'nin birkaç zulmü, Saint-Barthélemy katliamından birkaç sahne, IV. Henri'nin miğferi, sonunda da XIV. Louis'yi öven o resimli yemek tabakları canlanıyordu.

Müzik sınıfında söylediği şarkılarda yalnız altın kanatlı küçük meleklerin, madonnaların, Venedik'teki gibi kanallarla, adacıklarla dolu şiirsel yerlerin, gondolcuların sözü geçiyordu.

Zararsız bestelerdi bunlar, ama üsluplarındaki bönlüğün, edalarındaki ihtiyatsızlığın arkasından, Emma'ya, duygusal gerçeklerin çekici hayal oyununu görme imkânını veriyorlardı. Emma albümlerin satenden, güzel ciltlerini özene bezene elleyerek şiirlerinin altlarına imzalarını atmış olan bilinmez yazarların adlarına hayran hayran bakıyordu. Bunların çoğu ya kont ya da vikonttu, soyluydu yani.

Resimlerin arasındaki ipek gibi ince, saydam kâğıdı soluğuyla kaldırırken ürperiyordu: Kâğıt yarı katlanmış olarak kalkıyor, sonra yine yavaşça sayfanın üstüne düşüyordu. Resimlerde, bir balkonun parmaklıkları arasındaki beyaz giysili genç kızı kollarında sıkan, kısa harmanili bir delikanlı görülüyordu; kızın kemerinde bir ipek kese asılıydı. Ya da kim oldukları bilinmeyen, sarı lüleli İngiliz "lady"lerinin resimleri vardı albümde: Yuvarlak hasır şapkalarının altında berrak gözleriyle size bakıyorlardı bunlar. Albümde bunların her türlüsü görülmekteydi: Kimisi, arabalara kurulmuş, parkların ortasından süzülüp gidiyor, beyaz pantolonlu iki küçük seyisin sürdüğü arabanın önünde tazılar sıçrıyordu. Başka "lady"ler ise divanlara uzanmışlar, zarfı açık bir mektubun yanı başında düşler kuruyorlar, kara bir perdeyle yarı örtülü, aralık bir pencereden ay ışığını seyrediyorlardı. Saf saf kadınlar, yanaklarında bir damla gözyaşıyla, gotik biçimi kafesin parmaklıkları ardındaki bir kumruyu okşuyorlar ya da başlarını hafifçe omuzlarına eğip gülümseyerek, uçları havaya kalkık sivri parmaklarıyla papatya falına bakıyorlardı. Sonra albümde, çardakların altında, Hint rakkaselerinin kollarında kendilerinden geçmiş hanım sultanlar; gâvurlar, Türk kılıçları, Grek başlıkları, asıl en önemlisi, birtakım şiir diyarlarının donuk görünümleri vardı. Bu manzaralarda neler görülmezdi ki: palmiyeler, çam ağaçları, sağda kaplanlar, solda bir aslan, ufukta Tatar minareleri, önde Roma yıkıntıları, sonra çökmüş develer... Bunların hepsi balta girmemiş, pırıl pırıl bir ormanla çevriliydi. Dikine inen büyük bir güneş ışığı suyun içinde titrer, suyun yüzünde de çelik mavisi bir zemin üzerinde beyaz birer leke gibi, yüzmekte olan kuğular görülürdü.

Duvarda, Emma'nın başı üzerinde asılı duran lambanın abajuru bütün bu dünya manzaralarını aydınlatıyor, yatakhanenin sessizliği içinde, caddeden ilerleyen gecikmiş bir arabanın sesi uzaktan uzağa çınlarken bu görüntüler birbiri ardınca kızın gözleri önünden geçiyordu.

Annesi ölünce ilk günler çok ağladı. Rahmetlinin saçlarıyla bir yas tablosu yaptırdı kendine; eve yolladığı, hayat üzerine kederli düşüncelerle dolu bir mektupta da ileride kendisinin de aynı mezara gömülmesini istedi. Adamcağız kızını hastalandı sanarak görmeye geldi. Emma, bayağı gönüllerin hiçbir zaman ulaşamadıkları bu çok az bulunur, soluk hayat ülküsüne bir anda ulaşmış olmaktan için için zevk duydu. Bunun üzerine kendisini Lamartinevari dolambaçlı duygulara bırakıverdi; göller üzerindeki harp seslerini, ölen bütün kuğuların ötüşlerini, dökülen bütün yaprakların hışırtısını, göğe çıkan bütün saf bakireleri, küçük vadilerde konuşan Tanrı'nın sesini dinledi. Sonunda usanç duydu ama bunu kabul etmek istemedi; önce alışkanlık, sonra gurur yüzünden bu işleri sürdürdü, sonunda yüreğinde hiçbir keder, alnında hiçbir kırışık bulunmaksızın yatıştığını hissederek pek şaştı.

Emma'nın da günün birinde kendisini Tanrı'ya adayacağını sanan iyi yürekli rahibeler ise onun artık kendi etkilerinden sıyrılır gibi olduğunu görünce büyük bir şaşkınlığa düştüler. Gerçekten, ona bir sürü ayinler harcamışlar, günlerce dünyadan elini eteğini çekip ibadetle uğraşmasını sağlamışlar, vaazlar dinletmişler, ermişlere, din şehitlerine gösterilmesi gereken saygıyı o kadar iyi aşılamışlar, bedenin bayağılığı, ruhun kurtuluşu üzerine o kadar iyi öğütler vermişlerdi ki sonunda kız, dizgininden tutulup çekilen atlar gibi davrandı, zınk diye durdu, gem de ağzından çıktı. Duyduğu şevklerle coşkuların ortasında olumlu olarak kalan, kiliseyi çiçekleri, müziği şarkı sözleri, edebiyatı da tutkuyu kamçılayışı için seven bu kafa, dinsel inancın gizemli yanı karşısında başkaldırıyor, okulun sıkılığı karşısında ise derin bir öfke duyuyordu: Bu sıkılık onun yaradılışına uymayan, sevimsiz bir şeydi çünkü. Babası Emma'yı okuldan aldığı zaman, rahibeler onun gidişine uzun boylu

üzülmediler. Başrahibe onun son zamanlarda okul topluluğuna karşı epey saygısızca bir tavır takındığı düşüncesindeydi hatta.

Emma eve dönünce ilkin uşaklara, hizmetçilere emirler vermekten hoşlandı; sonraları ise köy hayatından tiksinmeye, rahibeler okulunu özlemeye başladı. Charles'ın Bertaux Çiftliği'ne geldiği ilk zamanlar, kız kendisini çok derin bir hayal kırıklığına uğramış sayıyor, öğrenecek hiçbir şeyi kalmadığından, hiçbir şey hissedemeyeceğini düşünüyordu.

Yalnız, yeni bir duruma geçmiş olmanın verdiği kaygı ya da belki bu erkeğin varlığının neden olduğu tedirginlik, onu sonunda o olağanüstü tutkuyu ele geçirdiğine inandırmıştı: O tutku ki o zamana kadar şiirsel göklerin görkemi içinde, pembe bir kuş gibi kanat çırpıp durmuştu. Şimdiyse Emma'nın, içinde yaşadığı bu sükünun, hayal ettiği mutluluk demek olduğuna bir türlü aklı yatmıyordu.

VII

Ara sıra hayatının en güzel günlerinin yine de bunlar olduğunu düşünüyordu: Hani balayı derler ya, bu oydu işte. Yalnız, bunun tadına varmak için, hiç kuşkusuz, adları insanın kulağında çınlayan o uzak diyarlara gitmek gerekti. Ancak oralarda insan, evlilikten hemen sonraki günleri daha tatlı tembellikler içinde geçirirdi. Posta arabasının içinde, inik duran mavi ipekli perdelerin arasında dik yolları tırmanır, beri yandan arabacının türküsünü dinlerdi. Bu türkü, keçilerin çıngırakları, çağlayanın boğuk gürültüsüyle birlikte, dağlarda yankılanırdı. Gün batarken insan, körfezlerin kıyılarında limon çiçeklerinin kokularını içine çeker, sonra, akşamleyin de köşklerin taraçalarında kocasıyla baş başa, parmakları birbirine kenetli olarak yıldızlara bakıp hayaller kurardı. Ona öyle geliyordu ki tıpkı filan yerde yetişip falan yerde yetişmeyen bitkiler gibi, mutluluk denen bitkiyi de ancak dünyanın belirli bazı yerleri yetiştirebilirdi. N'olurdu, İsviçre'deki bir köşkün balkonuna dirseklerini dayayabilseydi ya da yanında uzun etekli siyah kadife bir ceket giy-

miş, ayağında yumuşak deriden çizmeler, başında sivri bir şapka, kolunda kolluklar bulunan bir koca ile birlikte, içi hüzünle dolu olduğu halde, İskoçya'da bir köşke kapak atabilseydi!

Bütün bu şeyleri birisine açıklamayı özlüyordu belki de. Ama tıpkı bulutlar gibi şekil değiştiren, rüzgâr gibi anaforlar yaratan, elle tutulup gözle görülmez bir derdi nasıl anlatır insan? Bu halini anlatacak sözleri bulamadığından, bu iş için gerekli fırsatı, pervasızlığı da bulamıyordu.

Yalnız, Charles istese, genç kadının içinden geçenleri sezse, bakışı bir kere olsun onun düşünceleriyle göz göze gelse, Emma öyle sanıyordu ki, yüreğini bol bol dökme imkânını bulacaktı: Olgun yemişler de insan daha elini ağaca değdirir değdirmez dökülüverirler. Yalnız, yaşayışlarının içli dışlılığı derinleştikçe Emma'nın yüreğinde de bir çözülme oluyor, bu çözülme genç kadını kocasından uzaklaştırıyordu.

Charles'ın sohbeti tıpkı bir kaldırım gibi dümdüz, yavandı. Bu kaldırımda ise herkesin ağzına sakız ettiği birtakım düşünceler, insanda coşku, gülme ya da hayal kurma isteği uyandırmaksızın bayağı kılıklarıyla geçip gidiyorlardı.

Charles "Ben Rouen'dayken tiyatroya gidip de Paris'ten gelmiş aktörleri seyretmeyi aklımdan geçirmedim hiç," diyordu.

Ne yüzme biliyordu ne eskrim. Tabanca atmak da elinden gelmiyordu. Günün birinde Emma bir romanda bir binicilik terimine rastlamıştı. Charles bunun ne olduğunu bile karısına anlatamadı.

Bir erkek her şeyi bilmeli, çeşit çeşit işleri büyük bir başarıyla yapmalı değil miydi? Size tutkunun gücünü, hayatın zevkli yanlarını, yeryüzündeki bütün sırları öğretmeli değil miydi? Bizimkinin hiçbir şey öğrettiği, hiçbir şey bildiği, hiçbir şey arzuladığı yoktu. Karısını mutlu da sanıyordu üstelik. Emma da onun bu kadar oturaklı bir sükûnet içinde bulunmasına, böyle huzurlu bir vurdumduymazlığa gömülmesine, hatta kendisinin ona verdiği mutluluğa kadar, her şeye kızıyordu.

Ara sıra resim yaptığı oluyordu: Emma önündeki mukavvaya eğilmiş çalışırken, yaptığı resmi daha iyi görmek için gözlerini kırpıştırırken ya da baş parmağıyla ekmek içlerini yuvar-

latırken, Charles da tepesine dikilip onu seyretmekten büyük zevk alıyordu. Piyanoya gelince, genç kadının parmakları tuşların üstünde ne kadar hızlı koşarsa Charles da o kadar büyük hayranlık gösteriyordu. Genç kadın tuşlara kendine güvenen bir eda ile basıyor, bir an durup dinlenmeksizin ellerini klavyenin bir başından öbür başına koşturuyordu. Onun böylece sarstığı eski çalgının telleri inim inim inliyor, pencerenin açık olduğu zamanlar piyano sesi köyün ta öbür ucundan duyuluyordu. Ayağında yünlü terlikler, başı açık, anayoldan geçmekte olan noter kâtibi de, elinde kâğıtları, çoğu zaman durup onu dinliyordu.

Beri yandan Emma, evini iyi çekip çeviriyordu. Fatura havası taşımayan, iyi yazılmış mektuplarla hastalara vizitelerin hesabını gönderiyordu. Pazar günleri komşulardan birini yemeğe çağırdıkları zaman, ne yapıp edip iyi hazırlanmış bir yemek sunmanın yolunu buluyor, asma yaprakları üzerine mürdüm eriklerini ehram biçimi istif etmesini beceriyor, reçel kavanozlarını sofraya bir tabağın içine baş aşağı kapanmış olarak getiriyor, hatta meyve yenildiği sırada el yıkamak için küçük gümüş taslar almaktan söz ediyordu. Charles Bovary de bütün bunlar yüzünden dehşetli saygı görüyordu.

Charles böyle bir karısı olduğu için böbürlendikçe böbürleniyordu. Karısının kurşun kalemle yaptığı iki resmi eve gelenlere övünerek gösteriyordu: Bunları çok geniş çerçevelere yerleştirtip misafir odasındaki duvar kâğıdının üzerine uzun, yeşil kordonlarla asmıştı. Kiliseden çıkanlar onu evinin kapısı önünde, işlemeli güzel terlikler giymiş olarak görüyorlardı.

Charles eve geç dönüyordu. Saat onda, hatta gece yarısı geldiği oluyordu. O zaman yemek istiyor, hizmetçi yatmış olduğu için, sofrayı Emma hazırlıyordu. Charles daha rahat yemek yiyebilmek için redingotunu çıkarıyordu. O gün kimlere rastlamışsa, hangi köylere uğramışsa, ne gibi reçeteler yazmışsa bir bir anlatıyor; sonra, hayatından memnun, soğanlı yahninin kalanını yiyor, peynirin kabuğunu soyuyor, bir elmayı hart diye ısırıyor, sürahideki şarabı bitiriyor, sonra da yatağa girip sırtüstü yatarak horlamaya başlıyordu.

Geceleri hep pamuklu bir takke giymeye alışmış olduğu için, şimdi yatarken başına sardığı sargı yerinde duramayıp kayıyordu. Bu yüzden de sabahları saçları karmakarışık yüzünün üzerine dökülmüş uyanıyordu. Bu arada, yastığının şeritleri de geceleyin çözülmüş olduğundan, sabahları saçları, yastığın içindeki kuş tüylerinden bembeyaz bir hale geliyordu. Hantal çizmeler giyiyordu hep. Bu çizmelerin alt yanlarında, ayak bileklerine doğru bükülen iki tane kalın kıvrım vardı. Çizmenin ayak giren bölümünün geri kalanı ise içinde sanki tahta bir ayak varmış da onu geriyormuş gibi düz bir çizgi halinde uzayıp gidiyordu.

Charles "Köyde oturuyoruz nihayet, bu bile fazla," diyor, annesi de onun böyle tutumlu davranmasını iyi buluyordu.

Çünkü, hele evde sıkı bir kavga çıktığı zamanlar, annesi Charles'ı yine eskisi gibi görmeye geliyordu. Yalnız, yaşlı Madam Bovary'nin gelinine karşı cephe almış gibi bir hali vardı. Para durumlarına göre gelininin yaşayış biçimini fazlaca "yüksek" buluyordu. Odun, şeker, mum gibi şeyler "tıpkı zengin evlerindeki gibi" eriyip gidiyormuş. Mutfakta boşuna yanıp kül olan o bir sürü korla insan yirmi beş kap yemek pişirebilirmiş. Kaynana gelininin çamaşırlarını dolaplara yerleştiriyor, kasap et getirdiği zaman neler getirdiğine dikkat etmesi gerektiğini öğretiyordu ona. Bol bol öğüt veriyor, Emma da bunları dinliyordu. Bütün gün dudakları hafifçe ürpererek birbirlerine karşılıklı "kızım", "anneciğim" diyorlardı, her biri öfkeden titreyen bir sesle tatlı tatlı sözler söylüyordu.

Charles ilk karısıyla evli olduğu sıralarda annesi oğlunun kendisini daha çok sevdiğini hissediyordu; şimdiyse Charles'ın Emma'ya beslediği sevgi kendisinden çalınmış, kendinin olan bir şey elinden alınmış gibi geliyordu ona.

Yaşlı kadın, oğlunun mutluluğunu kederli bir sessizlikle seyretmekteydi. Bunu yaparken de tıpkı malını mülkünü yitiren bir insanın, eski evinin penceresinden, içeride, sofraya oturmuş insanları seyretmesi gibi bir hali vardı. Kadıncağız, kulak bükme kabilinden, oğluna kendi çektiği çileleri, katlandığı özverileri hatırlatıyor, bunları Emma'nın savrukluklarıyla karşılaştı-

rarak sözlerini "Bu kadına bu kadar körü körüne tapınmak hiç de akıllıca bir hareket değil" cümlesiyle bitiriyordu.

Charles ne diyeceğini bilemiyordu. Annesine saygı, karısına ise sonsuz bir sevgi beslemekteydi. Annesinin yargılarında hiç yanılmadığına inanıyor, karısını ise kusursuz buluyordu. Annesi gidince utana sıkıla, onun kullandığı sözleri de kullanarak o da en önemsiz tarafından, annesinin yaptığı bir iki uyarıyı yinelemeye kalkışıyordu, ama Emma, kocasına aldanmakta olduğunu kanıtlayarak onu hastalarıyla baş başa bırakıyordu.

Beri yandan da genç kadın, iyi olduklarını sandığı birtakım kurallara uyarak aşkı kendi kendine vermeyi denedi. Bahçede, ay ışığında, aşk şiiri olarak ezbere bildiği ne kadar şey varsa okuyor, içini çeke çeke kocasına yanık şarkılar söylüyordu; sonra yine eskisi gibi sakinleşiyor, Charles ise bu yüzden ne daha fazla sevdalı ne de daha fazla heyecanlanmış görünüyordu.

Emma böylece kocasının gönlünde bir iki çakmak çaktı, ama hiçbir kıvılcım çıkaramadı. Zaten duymadığı bir şeyi anlamaktan aciz bir kadın olduğundan, belirli biçimlerde ortaya çıkmayan hiçbir şeye inanmadığından, sonunda Charles'ın sevgisinde artık hiçbir aşırı taraf kalmadığına inandı. Kocasının sevgi gösterileri bile düzenli bir hal almıştı; karısını belli saatlerde öpüyordu. Bu da ötekiler gibi bir alışkanlıktı; yavan bir yemekten sonra, ne olduğu önceden kestirilen bir tatlı gibiydi sanki.

Charles'ın zatürreeden kurtardığı bir av bekçisi Emma'ya küçük bir İtalyan tazısı vermişti; genç kadın gezmeye çıkarken bunu da yanına alıyordu. Çünkü bir an için yalnız kalmak, karşısında boyuna bahçeyle tozlu yolun o hiç değişmeyen halini seyretmekten kurtulmak için, ara sıra sokağa çıktığı oluyordu.

Banville'deki kayın ağacı korusuna kadar uzanıyordu. Burada, kırlara bakan duvarın köşesinde, içinde kimsenin oturmadığı bir köşk vardı. Kapısının önündeki hendekte, otların arasında, yaprakları bıçak gibi keskin, uzun kamışlar bitmişti.

Geçen gelişinden beri hiçbir şeyin değişmediğini anlamak için, Emma ilkin çevresine bakınıyordu. Yüksükotlarını, yaban turplarını, iri iri çakılların çevresindeki ısırgan kümelerini, üç pencereyi boylu boyunca saran yosun tabakalarını hep yerli ye-

rinde buluyordu. Pencerelerin hep kapalı duran panjurları ise paslı demir çubukları üzerinde çürüyerek dökülmeye başlamıştı. İlkin hiçbir amaç gütmeyen düşünceleri, tıpkı yanındaki tazı gibi, gelişigüzel, avare avare dolaşıyordu. Tazı da kırlarda halkalar çiziyor, sarı kelebeklerin ardından havlıyor, tarla farelerini kovalıyor ya da bir buğday tarlasının kıyısındaki gelincikleri dişliyordu. Derken genç kadının düşünceleri yavaş yavaş bir noktada toplanıyor, sonra çimenlerin üstüne oturarak, şemsiyesinin ucuyla otların arasını karıştırarak boyuna "Neden evlendim sanki, ulu Tanrım!" deyip duruyordu.

"Talihin başka cilveleriyle başka bir adama rastlayamaz mıydım acaba?" diye soruyordu kendi kendine.

Sonra da bu gerçekleşmemiş olayların, bu başka hayatın, bu tanımadığı başka kadının ne gibi şeyler olabileceğini hayalinde canlandırmaya çalışıyordu. Gerçekten de hiçbiri bu adama benzemiyordu. Kocası pekâlâ yakışıklı, nükteli, kibar, sevimli olabilirdi; rahibeler okulundaki eski arkadaşları da böyle adamlarla evlenmişlerdi kuşkusuz. Bu arkadaşları şimdi ne yapıyorlardı ki acaba? Şehirde sokakların gürültüsü, tiyatroların uğultusu, baloların ışıklarıyla dolu, insanın yüreğini şişiren, duygularını geliştiren bir hayat sürüyorlardı herhalde. Kendi hayatı, tıpkı penceresi poyraza bakan bir tavan arası gibi soğuktu. Can sıkıntısı, tıpkı bir örümcek gibi sessiz sedasız, karanlıkta ağını genç kadının yüreğinin bütün köşelerine geriyordu. Emma çalışkan öğrencilere armağanların dağıtıldığı günleri hatırlıyordu! Böyle günlerde küçük taçlarını almak için kürsüye çıkıyordu. Örgülü saçları, beyaz giysisi, üstleri açık rugan iskarpinleriyle pek sevimliydi. Dönüp yerine giderken baylar ondan yana eğilip iltifatlar yağdırıyorlardı; avlu arabalarla doluydu, arabaların kapılarından ona "allahaısmarladık" diye sesleniyorlar, müzik hocası da, koltuğunun altında keman kutusu, selam vererek geçip gidiyordu. Ne kadar uzaktı şimdi bunlar! Ne kadar uzak!

Genç kadın Cali'yi, yani tazıyı, yanına çağırıp dizlerinin arasına alıyor, parmaklarını hayvanın ince uzun başından geçirerek "Hadi bakalım, öp hanımını, senin bir derdin yok hiç olmazsa," diyordu.

Sonra ağır ağır esneyen narin hayvanın hüzünlü haline bakarak içleniyor, hayvanı kendisiyle kıyaslayarak sanki kederli bir insanı avuturmuş gibi yüksek sesle konuşuyordu onunla.

Ara sıra rüzgâr sağanakları, deniz yelleri esiyor, bu rüzgârlar bütün Caux Yaylası'nı bir sıçrayışta kaplayıvererek ta uzaklara, tarlaların içine kadar tuzlu bir serinlik getiriyordu. Hasırotları yerlere yatarak ıslık sesleri çıkarıyorlar, kayın yaprakları hızlı bir ürpertiyle hışırdıyorlar, beri yanda ağaçların tepeleri boyuna sallanarak kımıldanmaya devam ediyorlardı. O zaman Emma atkısını omuzlarına bastırıyor, ayağa kalkıyordu.

Ağaçlık yolda, yapraklardan süzülen yeşil bir gün ışığı, genç kadının ayakları altında yavaşçacık çıtırdayan kısacık yosunları aydınlatıyordu. Güneş batmak üzereydi; dalların arasında gökyüzü kıpkırmızıydı, düz bir çizgi halinde dikilmiş ağaçların bir örnek gövdeleri, altın yaldızlı bir zemin üzerinde beliren kahverengi, sıra sıra sütunları andırıyordu. O zaman Emma'nın içine bir korku düşüyor, Cali'yi çağırıyor, anayoldan çabucak Tostes'a dönüyordu. Eve gelince bir koltuğa yığılıyor, bütün akşam boyunca da ağzını açıp tek laf etmiyordu.

Eylül sonuna doğru, hayatında olağanüstü bir şey oluverdi; Vaubyessard'a, Marki d'Andervilliers'nin şatosuna çağırıldı.

Restorasyon döneminde bakanlık etmiş olan marki, politik hayata yine atılmak istediğinden, milletvekilliğine adaylığını koymak için ne zamandır hazırlık yapıyordu. Kışın yoksullara birkaç kere odun dağıttırıyor, il genel meclisinde de her zaman söz alarak kendi ilçesine yol yapılması için büyük bir coşkunlukla konuşuyordu. Büyük sıcaklar sırasında ağzında bir çıban çıkmış, Charles da çıbana bıçağı vurduğu gibi markiyi mucizeli bir biçimde iyileştirivermişti. Marki, ameliyat ücretini ödemesi için vekilharcını Tostes'a göndermiş, adam da akşam döndüğü zaman, hekimin bahçesinde enfes kirazlar gördüğünü söylemişti. Aksi gibi Vaubyessard'da kiraz ağaçları iyi yetişmiyordu. Marki, Charles Bovary'den bu ağaçların birkaç çeliğini istedi, bu iş için teşekkürlerini kendisi sunmaya özen gösterdi. O sırada Emma'yı gördü, kadının çok güzel boyu bosu olduğunu, insanı hiç de köylüler gibi selamlamadığını fark etti; öyle ki şa-

todakiler genç karı-kocayı çağırmakla fazla alçalacaklarını da uygunsuz bir iş yapmış olabileceklerini de düşünmediler bile.

Bir çarşamba günü saat üçte Mösyö ve Madam Bovary arabalarına binerek Vaubyessard'a yollandılar. Arabanın arkasına kocaman bir bavul bağlanmış, arabanın meşin örtüsünün önüne de bir şapka kutusu konulmuştu. Charles'ın bacaklarının arasında bir mukavva kutu daha vardı.

Şatoya gece olurken ulaştılar; o sırada da uşaklar, gelen arabalar önlerini görebilsinler diye, şatonun korusundaki fenerleri yakıyorlardı.

VIII

Şato, İtalyan tarzında yeni bir yapıydı, ileriye doğru çıkık bir kanadıyla üç kapısı vardı. Bina, uçsuz bucaksız bir çayırlığın alt başına alabildiğine yayılmıştı. Çayırlıkta, birbirlerinden uzak ağaç kümeleri arasında birkaç inek otluyor, şimşirlerden, yabani yaseminlerden, ortancalardan oluşan küçük fidan kümeleri de kumlu yolun eğri çizgisi üzerinde, inişli çıkışlı yeşilliklerıyle kabarık bir halde sıralanmış duruyordu. Bir köprünün altından dere akmaktaydı. Sisin içinde, hayal meyal, damları saz kaplı yapılar seçiliyordu. Bunlar, çayırlığın şurasına burasına serpiştirilmiş durumdaydı. Çayırlığın kıyısında ise koruluklarla kaplı, hafif eğimli iki tepe, daha geride, sık ağaçlar arasında da arabalıklarla ahırlar bulunuyordu. Bunlar, yıkılmış olan eski şatonun kalıntılarıydı.

Charles'ın arabası ortadaki kapının önünde durdu. Uşaklar göründüler. Marki ilerledi, kolunu hekimin karısına vererek onu alıp taşlıktan içeri soktu.

Burası mermer taşlarla döşeliydi. Tavanı çok yüksekti. İnsan sesleriyle ayak sesleri tıpkı bir kilisedeki gibi çınlıyordu. Karşıda dik bir merdiven yükseliyor; solda, bahçeye bakan bir koridordan, bilardo salonuna gidiliyordu. Buranın kapısından da fildişi yuvarlakların birbirlerine çarptıkları işitiliyordu. Emma salona gitmek üzere buradan geçtiği sırada, bilardo masa-

sının çevresinde ciddi yüzlü erkekler gördü. Çenelerinin altında yüksek kravatlar, yakalarının iliklerinde nişan rozetleri vardı. Ellerindeki ıstakaları iterken sessiz sessiz gülümsüyorlardı. Duvarlardaki koyu renk tahta kaplamalar üzerinde kocaman kocaman yaldızlı çerçeveler, bu çerçevelerin alt kenarlarında siyah harflerle yazılmış adlar vardı. Emma bunlardan birinde şu ayrıntıları okudu:

> "Vaubyessard Kontu ve Fresnaye Markisi Jean-Antoine d'Andervilliers d'Yerbonville. 20 Ekim 1587 günü Coutras Savaşı'nda ölmüştür."

Başka birinde de şunlar yazılıydı:

> "Jean-Antoine-Henry-Guy d'Andervilliers de la Vaubyessard, Fransa amirali ve Saint-Michel tarikatı şövalyesi, Hogue-Saint-Waast Savaşı'nda, 29 Mayıs 1692 günü yaralanmış, Vaubyessard'da 23 Ocak günü ölmüştür."

Daha sonraki resimleri ise insan ancak hayal meyal seçebiliyordu. Çünkü lambaların bilardo masasının yeşil çuhası üzerine vuran ışıkları salonu epeyce loşlukta bırakmaktaydı. Bu ışık, yatay duran tabloları koyulaştırıyor, üzerlerindeki cilanın çatlaklarına göre, gelip bu tablolar üzerinde ince kılçıklar halinde kırılıyordu. Bütün bu yaldızla çevrili kocaman dörtköşelerden, şurada burada, resmin daha açık renk bir parçası göze çarpıyordu: Bunlar da soluk bir alın, size bakan bir çift göz, kızıl elbiselerin pudralı omuzlarına dökülen peruklar ya da şişkin bir baldırın üzerindeki diz bağının tokası gibi şeylerdi.

Marki salonun kapısını açtı; içerideki hanımlardan birisi kalktı (Markizdi bu), Emma'ya doğru ilerledi, onu alıp bir kanepeye, hemen yanına oturttu; sonra da kendisini sanki çok eskiden beri tanıyormuş gibi, onunla dostça konuşmaya başladı. Kırk yaşlarında kadar bir kadındı; güzel omuzları, nazlı bir sesi, kemerli bir burnu vardı. O akşam, kestane rengi saçlarının üzerine, arkası üçgen biçiminde aşağıya doğru sarkan, danteller bir örtü örtmüştü. Yanında, uzun arkalıklı bir iskemlede de genç, sarışın bir kadın oturuyordu. Fraklarının yakalarında kü-

çük birer çiçek bulunan baylar ocağın çevresine halka olmuşlar, hanımlarla konuşuyorlardı.

Saat yedide akşam yemeğine buyur edildi herkes. Daha kalabalık olan erkekler, taşlıktaki birinci sofraya, kadınlar da marki ve markizle birlikte, salondaki sofraya oturdular. Emma içeriye girerken her yanını sıcak bir havanın bürüdüğünü hissetti. Çiçek kokularıyla temiz sofra takımlarının, etlerle lezzetli mantarların kokularından oluşan bir sıcaklıktı bu. Kollu şamdanlarda yanan mumlar, çan biçimi altlıkları üzerinde alevlerini uzatıyorlardı; donuk bir buğu ile kaplı kesme billurlar, karşılıklı olarak birbirlerine soluk ışıklar gönderiyorlardı. Masanın uzunluğunca sofraya demet demet çiçekler konmuştu, geniş kenarlı tabaklarda ise piskopos başlığı biçimi devşirilmiş peçetelerin iki büklümü arasında, yumurta biçimi küçük birer francala vardı. Istakozların kırmızı ayakları tabaklardan dışarıya taşıyordu. Geniş örgülü sepetlerde, yosunlar üzerine kat kat yerleştirilmiş iri meyveler vardı. Bıldırcınların tüyleri üzerlerindeydi. Her yandan dumanlar yükseliyordu. İpek çorapla kısa pantolon giymiş, beyaz kravatla dantel bir yaka takmış baş garson, yargıç gibi ciddi bir edayla, konukların omuzları arasından yemekleri kesilmiş, hazır olarak uzatıyor, seçtiğiniz parçayı bir kaşık vuruşta sizin için kaldırıveriyordu. Bakır çubuklu büyük çini sobanın üstünde, çenesine kadar örtünmüş bir kadın heykeli, hiç kımıldamaksızın, tıklım tıklım dolu salona bakıyordu.

Madam Bovary birçok hanımın eldivenlerini bardaklarının içine koymadıklarını fark etti.

Beri yanda da, sofranın üst başında, bütün bu kadınlar arasında yapayalnız, yaşlı bir adam, ağzından yemeklerin sularını damlata damlata tıkınıp duruyordu. Tepeleme dolu tabağının üzerine eğilmiş, peçetesini çocuklar gibi ensesi hizasından düğümletmişti. Gözlerinin akı çizgi çizgi kanlıydı, başının arka yanında, siyah bir kurdeleye sarılı bir saç örgüsü bulunmaktaydı. Bu adam, markinin kaynatasıydı. Vaudreuil'de Marki de Conflans'ın şatosunda av partileri yapıldığı devirde, Kont d'Artois'nın eski gözdesiydi. Söylediğine göre Mösyö de Lauzun'den önce de, Mösyö de Goigny'den sonra da Kraliçe Marie-

Antoinette ona metreslik etmişti. Yaşlı adam çapkınlıklar, düellolar, iddialar, kaçırılan kadınlarla dolu gürültülü bir hayat sürmüş, elindekini avcundakini yiyip bitirmiş, bütün ailesini yıldırmıştı. Adamcağız kekeleyerek parmağıyla yemekleri gösteriyor, sandalyesinin arkasında duran bir uşak da kulağına eğilerek ona yüksek sesle bu yemeklerin adlarını söylüyordu. Emma'nın bakışları da tıpkı olağanüstü, heybetli bir şeye takılırmış gibi, kendiliklerinden, boyuna bu sarkık çeneli ihtiyara dikiliyordu. Demek bu adam sarayda yaşamış, kraliçelerin yataklarında yatmıştı!

Kadehlere buzlu şampanyalar konuldu. Emma bu soğukluğu ağzında hissedince tepeden tırnağa ürperdi. Ömründe nar görmüş, ananas yemiş değildi. Toz şeker bile başka yerlerdekine göre daha ince, daha beyaz göründü ona.

Sonra, hanımlar baloya hazırlanmak üzere odalarına çıktılar.

Emma tıpkı sahneye ilk defa çıkan bir aktris gibi, tuvaletini özene bezene yaptı. Saçlarını berberin öğütlerine uygun olarak düzenledi, sonra yatağın üzerinde serili duran ince yünlü elbisesini giydi. Charles'ın pantolonu göbeğini sıkmaktaydı.

"Dans ederken ayağımın altındaki kayışlar rahatsız edecek beni," dedi.

Emma, "Dans ederken mi?" diye sordu.

"Evet!"

Genç kadın, "Delirdin mi ayol!" dedi. "Alay ederler seninle, otur oturduğun yerde! Hem bir hekime böylesi daha çok yaraşır."

Charles sesini çıkarmadı. Emma'nın giyinmesini beklerken odada bir aşağı bir yukarı dolaşıyordu.

Karısını aynada, iki şamdanın arasında, arkadan görmekteydi. Kara gözleri daha da kara görünüyordu. Kulaklarına doğru hafifçe kabarmış olan saç tutamları, mavi bir parıltıyla ışıldamaktaydı; saçının topuzunda sallanan bir sap üzerindeki gül, boyuna titreyip durmaktaydı. Gülün yapraklarının ucunda da yapma su damlacıkları vardı. Giysisi açık sarıydı, kırmaları yeşilliklerle karışık, küçük çiçekli üç tane gül demetiyle tutturulmuştu.

Charles gelip onu omzundan öptü.

Genç kadın, "Bırak beni," dedi, "üstümü başımı buruşturuyorsun!"

O sırada bir kemanın çalmaya başladığı, boruların öttüğü duyuldu. Emma koşmamak için kendini zor tutarak merdivenden indi.

Kadriller başlamıştı. Boyuna konuklar geliyor, herkes itişip kakışıyordu. Emma kapının yanında bir sıraya oturdu.

Kadril bitince salonun ortası boş kaldı. Erkekler öbek öbek ayakta durarak konuşmaya, üniformalı uşaklar da kocaman kocaman tepsiler getirmeye başladılar. Sıra sıra oturan kadınlar, üstleri resimli yelpazelerini sallıyorlar, çiçek demetleri yüzlerdeki gülümseyişleri yarı saklıyor, alttan tıpalı şişeler yarı açık ellerde dönüyordu. Bu ellerdeki beyaz eldivenler tırnakların biçimlerini belli ediyor, bilek hizasında eti sıkıyorlardı. Dantel süsler, elmas iğneler, madalyonlu bilezikler titreşiyor, göğüslerde ışıldıyor, çıplak kollar üzerinde hışırdıyordu. Alınlara iyice yapıştırılıp ensede bükülmüş saçların üzerinde demet, salkım ya da dal halinde sevda ve nar çiçekleri, yaseminler, başağı andırırcasına sıralanmış çiçeklerle mavi mavi peygamberçiçekleri de vardı. Köşelerinde akıllı uslu oturan asık yüzlü anneler, sarık biçimi kırmızı başlıklar giymişlerdi.

Kavalyesi parmaklarının ucundan tutup da genç kadın sıraya girerek dansa başlamak için kemanın çalmasını beklerken yüreği biraz çarptı. Az sonra heyecanı geçti. Orkestranın ahengine uyarak, boynuyla hafif hareketler yaparak ileriye doğru kayıyordu. Ara sıra, öteki çalgılar susunca keman tek başına çalıyor, parçanın güzel yerlerinde Emma'nın dudaklarında bir gülümseyiş beliriyordu. Bitişik salonda, masaların çuhaları üzerine dökülen çil çil altınların şıngırtısı işitiliyordu. Derken çalgıların tümü çalmaya başlıyor, pistonlu korno uzun uzun ötüyordu. Bunun üzerine ayaklar tempolu tempolu yere vuruyor, etekler kabarıp birbirine sürtünüyor, eller birleşiyor, sonra ayrılıyordu. Aynı gözler de önce önünüzde yere bakarken sonra gelip yine sizin gözlerinize dikiliyorlardı.

Yirmi beşle kırk yaş arasında birkaç erkek dans edenlerin arasına yayılmışlar ya da kapıların önlerinde sohbete dalmışlar-

dı. Aralarındaki yaş farkı, giyim ya da yüz biçimi ne olursa olsun, hepsinin aynı aileden olduklarını belli eden bir halleri vardı. Bu bakımdan kalabalıktan ayrı duruyorlardı.

Bunların daha iyi dikilmiş olan frakları daha yumuşak kumaştandı sanki. Daha iyi cins yağlarla parlatılmış olan saçları da lüleler halinde şakaklarına doğru indirilmişti. Yüzlerinde zenginliğin rengi vardı: Porselenlerin solukluğu, satenlerin hareleri, güzel mobilyaların cilalarıyla daha da beliren, lezzetli yemeklerin sağlık içinde korudukları bir renkti bu. Alçak bağlanmış kravatların içinde boyunlarını rahat rahat çeviriyorlardı. Uzun favorileri devrik yakaların üzerlerine dökülüyordu. Dudaklarını, köşelerine büyük birer marka işlenmiş mendillerle siliyorlar, mendillerden de hoş bir koku çıkıyordu. Yaşlanmaya başlamış olanlarının genç bir hali vardı; gençlerin yüzlerinde ise olgun bir eda görülüyordu. Aldırmaz bakışlarında, her gün doyuma ulaştırdıkları tutkularının sakinliği sezilmekteydi. Yumuşak tavırlarının arkasında da yarı kolay şeylere egemen olmanın verdiği o özel hoyratlık görülüyordu. İnsanın gücü bu gibi şeylerle bilenir, gururu bunlar sayesinde okşanır: Cins atlara binmek, kötü kadınlarla düşüp kalkmak gibi şeylerdir bunlar.

Emma'nın üç adım ilerisinde, mavi giysili bir erkek, inciden bir mücevher takımı takmış, solgun yüzlü bir kadınla İtalya'dan söz ediyordu. İkisi de Roma'daki San Pietro Kilisesi'nin sütunlarının kalınlığını, Tivoli'yi, Vezüv'ü, Castellamare'yi, Cassino'yu, Cenova'nın güllerini, Kolosseum'un ay ışığındaki halini anlata anlata bitiremiyorlardı. Emma, bir yandan da anlayamadığı kelimelerle dolu başka bir konuşmaya kulak misafiri olmaktaydı. Herkes ufak tefek bir delikanlının çevresine toplanmıştı. Bu delikanlı geçen hafta Miss Arabelle ve Romulus adlı atları geride bırakmış, İngiltere'de de bir hendekten atlayarak iki bin altın kazanmıştı. Birisi, koşu atlarının şişmanlamaya başladıklarından yakınıyor; bir başkası ise atının adını anlaşılmaz hale sokan dizgi yanlışlarından yakınıyordu.

Baloda hava ağırdı; lambaların ışıkları donuklaşıyordu. Herkes bilardo salonuna akın ediyordu. Bir uşak, bir iskemlenin

üzerine çıkarak iki cam kırdı. Cam parçalarının şangırtısı üzerine Madam Bovary başını çevirdi, bahçede, başlarını camlara dayayıp içerisini seyreden köylülerin yüzlerini gördü. Bunun üzerine Bertaux Çiftliği'nin hayali gözlerinin önünde canlandı. Çiftliği, çamurlu su birikintisini, sırtında gömleğiyle elma ağaçlarının altında duran babasını gördü. Sonra kendisini de gördü: Mandırada, parmağıyla süt çömleklerinin kenarından sütlerin kaymağını alıyordu. Yaşadığı anın parıltısı karşısında, o ana kadar çok belirli olan geçmişteki hayatı olduğu gibi kayboluveriyor, bu hayatı yaşamış olduğundan neredeyse şüpheye düşesi geliyordu. Emma buradaydı; balo salonunun çevresinde, bütün başka şeylerin üzerine çökmüş olan loşluktan başka bir şey görülmüyordu. O sırada şaraplı dondurma yiyordu. Yaldızlı gümüşten bir kupanın içindeki dondurmayı sol eliyle tutuyor, kaşık dişlerinin arasında, gözlerini yarı kapatıyordu.

Yanında duran bir hanım yelpazesini yere düşürdü. O sırada bir erkek oradan geçiyordu.

Hanım "Zahmet olmazsa şu yelpazemi yerden alır mısınız lütfen, kanepenin arkasına düştü," dedi.

Adam eğildi, kolunu ileriye doğru uzattığı sırada, Emma kadının eliyle adamın şapkasının içine, üçgen biçimi katlanmış, beyaz bir şey attığını gördü. Erkek yelpazeyi kanepenin arkasından çıkarıp saygı dolu bir havayla hanıma uzattı; hanım ona bir baş işaretiyle teşekkür etti, sonra da elindeki çiçek demetini koklamaya başladı.

Gece yemeğinde bol bol İspanya, Rhine şarapları, nefis çorbalar, Trafalgar işi pastalar, çevrelerinde titreşen peltelerle çeşit çeşit soğuk et vardı. Yemek bittikten sonra arabalar art arda gitmeye başladı. Penceredeki muslin perdenin ucunu kaldırınca insan karanlıkta fener ışıklarının kayıp gittiğini görüyordu. Kanepeler, koltuklar boşaldı. Yalnız, oyun oynamakta olan birkaç kişi kalmıştı; çalgıcılar, dilleri üzerinde parmaklarının uçlarını serinletiyorlardı; Charles bir kapıya sırtını dayamış, ayakta uyuyordu.

Sabahın üçünde kotiyon başladı. Emma vals bilmiyordu; Matmazel d'Andervilliers ile markiz de dahil, herkes valse kalk-

mıştı, ortalıkta kala kala şatodaki konuklarla birlikte on iki kişi kadar kalmıştı.

Bu arada herkesin teklifsiz bir tavırla "vikont" dediği bir adam ikinci defa gelerek Madam Bovary'yi dansa kaldırdı. Adamın çok açık yeleğinin göğsünün üzerine kalıpla oturtulmuş gibi bir hali vardı:

"Ben sizi idare ederim, merak etmeyin, çok güzel başaracaksınız," dedi.

Yavaş yavaş başladılar, sonra gittikçe hızlandılar. Onlar döndükçe çevrelerindeki her şey, lambalar, mobilyalar, duvarın kaplamaları, yerdeki parke de tıpkı eksen üzerindeki bir levha gibi, fır fır dönüyordu. Kapıların yanlarından geçtikleri sırada, Emma'nın giysisi alt tarafından adamın pantolonuna dolanıyor, bacakları birbirinin içine geçiyordu; erkek bakışlarını genç kadına doğru indiriyor, Emma da gözlerini ona doğru kaldırıyordu, her yanını bir uyuşukluk kaplamaktaydı, bir ara durdu. Sonra yeniden dansa başladılar, vikont genç kadını daha hızlı bir hareketle sürükleyerek onunla ta salonun öbür ucuna kadar gidip kayboldu. Soluk soluğa olan Emma, buraya ulaşınca düşecek gibi oldu, bir an başını adamın göğsüne dayadı. Sonra adam, bu sefer daha yavaş dönerek genç kadını tekrar yerine götürdü; Emma duvara yaslandı, elini gözlerinin üzerine kapadı.

Tekrar gözlerini açtığı zaman salonun ortasında bir iskemleye oturmuş bir hanım gördü. Önünde üç delikanlı diz çökmüştü. Kadın vikontu seçti, keman yine çalmaya başladı.

Herkes onlara bakıyordu. Geçip gidiyorlar, sonra yine geri geliyorlardı. Kadın bedenini dimdik, yüzünü eğik tutuyor, erkek ise hep aynı duruşta, gövdesini germiş, dirseğini bükmüş, ağzını ileriye doğru çıkarmış dans ediyordu. Bu kadın da vals biliyordu hani! Ötekiler birer ikişer yorulup çekildikleri halde onlar uzun zaman valsi sürdürdüler.

Bir süre daha konuşuldu, herkes birbiriyle vedalaştıktan, daha doğrusu birbirine iyi günler diledikten sonra, şatonun konukları yatmaya gittiler.

Charles'ın dizleri tutmuyor, merdivenleri sürüklenircesine çıkıyordu. Tam beş saat masaların önünde ayakta dikilerek

hiçbir şey anlamadığı halde başkalarının vals yapışını izlemişti. Onun için, çizmelerini ayağından çıkarınca hayatından memnun, derin derin içini çekti.

Emma omuzlarının üzerine bir atkı örterek pencereyi açtı, dirseklerini pervaza dayadı.

Gece zifiri karanlıktı. İncecikten bir yağmur yağıyordu. Genç kadın, göz kapaklarını serinletmekte olan nemli rüzgârı içine çekti. Balodaki çalgı hâlâ kulaklarında uğulduyor, çok geçmeden ayrılmak zorunda kalacağı bu lüks hayatın hayalini biraz daha uzatmak için uyanık durmaya çabalıyordu.

Derken şafak söktü. Emma uzun uzun şatonun pencerelerine bakarak bir gün önce görmüş olduğu kimselerin odalarının hangileri olduğunu bulmaya çalıştı. Yaşayış tarzlarını öğrenmek, bu hayata girip onlarla haşır neşir olmak isteğindeydi.

Yalnız, soğuktan da tir tir titriyordu. Soyundu, yorganın içine büzüldü, uyumakta olan Charles'a sokuldu.

Sofra çok kalabalıktı. Yemek faslı on dakika sürdü; hiçbir içki ikram edilmedi, Charles da bu işe şaştı. Sonra Matmazel d'Andervilliers çörek parçalarını toplayıp havuzdaki kuğulara götürmek üzere küçük bir sepete koydu. Daha sonra, sıcak limonlukta gezmeye gittiler. Burada, tavana asılı saksılarda ehram biçimi, kat kat yükselen, üzerleri kıllı kıllı acayip bitkiler vardı. Saksılar tıpkı tıklım tıklım dolu yılan yuvaları gibi birbirlerine dolanmış uzun, yeşil birtakım şeritleri kenarlarından dışarıya sarkıtıyorlardı. Ta dipte bulunan portakal bahçesinden şatonun eklentilerine kadar ağaçlar altından gidiliyordu. Marki genç kadını eğlendirmek için götürüp ahırları gösterdi. Sepet biçimi yemliklerin üzerindeki porselen levhalarda kara harflerle atların adları yazılıydı. Her hayvan, yanından geçildiği sırada, dilini şaklatıyor, bölmesinde kımıldanıyordu. Eyer takımlarının durduğu yerin döşemesi, tıpkı bir salonun parkeleri gibi pırıl pırıldı. Araba koşumları orta yerdeki iki tane döner direğin üzerine yerleştirilmişti. Gemler, kırbaçlar, üzengiler, gem zincirleri de duvar boyunca sıralanmıştı.

Beri yandan Charles bir uşağın yanına giderek "Benim arabayı koşuverin lütfen," dedi.

Arabayı kapının önüne getirdiler. bütün çıkınlarını içine yerleştirdikten sonra karı-koca marki ile markize veda ettiler. Tostes'a dönmek üzere yola çıktılar.

Emma hiç sesini çıkarmadan tekerleklerin dönüşünü seyrediyordu. Charles iskemlenin en ucuna oturmuş, kollarını açmış arabayı sürüyor, küçük at da boyuna göre çok geniş olan okların arasında eşkin gidiyordu. Gevşek duran dizginler sağrısına çarptıkça köpüğe bulanıyor, arka tarafa bağlı kutu, düzenli olarak arabanın sandığına küt küt çarpıyordu.

Thibourville tepelerine varmışlardı ki birdenbire önlerinden, gülüşe gülüşe birtakım atlılar geçti. Hepsinin ağızlarında yaprak sigaraları vardı. Emma bunlar arasında vikontu tanır gibi oldu, döndü, ta uzakta, tırısın veya dörtnalın eşitsiz temposuna uyarak kalkıp inen başların hareketlerinden başka şey göremedi.

Bir çeyrek fersah daha ileride, kopan koşum kayışını iple bağlayıp onarmak için durmak zorunda kaldı.

Charles koşumlara son bir defa göz attığı sırada yerde, atın bacakları arasında bir şey gördü; bir yaprak sigarası tabakasıydı bu, kıyısında yeşil ipekten bir şerit, ortasında da araba kapılarında olduğu gibi bir arma vardı.

"İçinde iki tane de sigara var," dedi. "Bu akşam, yemekten sonra içerim."

Emma sordu:

"Ay! Sen yaprak sigarası içer miydin?"

Charles "Bazı bazı, fırsat düştüğü zamanlar," dedi.

Sonra tabakayı cebine koydu, atını kamçıladı.

Evlerine geldikleri zaman akşam yemeği hazır değildi. Emma kızdı, hizmetçi Nastasie terbiyesizce karşılık verdi.

Emma "Defol bakayım!" dedi. "Alay etmek derler buna. Seni kovuyorum."

Akşam yemeği olarak soğanlı çorba ile dana eti vardı.

Charles karısının karşısına oturdu, hayatından memnun bir eda ile ellerini ovuşturarak "Eve dönmek hoş oluyor doğrusu," dedi.

Beri yandan, Nastasie'nin ağladığı işitiliyordu. Charles bu kı-

zı biraz severdi. Karısı öldükten sonra yalnız kalınca hizmetçi kız ona çoğu akşamlar arkadaşlık etmişti. Sonra, ilk müşterisi, buradaki en eski tanıdığı da o idi.

Sonunda karısına "Gerçekten kovdun mu onu?" diye sordu.

Genç kadın cevap verdi:

"Evet! Kim karışabilir buna?"

Sonra, odaları hazırlanırken gidip mutfakta ısındılar, Charles yaprak sigarasını içmeye başladı. Dudaklarını ileriye uzatarak, ikide bir tükürerek, her nefesi çektikten sonra geriye doğru eğilerek yapıyordu bu işi.

Emma küçümser bir tavırla "Hasta olacaksın," dedi.

Charles sigarasını bıraktı, bir bardak soğuk su içmek için tulumbanın başına koştu. Emma tabakayı kaptığı gibi dolabın dibine fırlattı.

Ertesi gün, saatler geçmek bilmedi! Genç kadın, evinin küçük bahçesinde dolaştı, bahçenin aynı yollarında gidip geldi, meyve dallarının dolandığı duvardaki kafesin, alçıdan yapılmış papaz heykelinin önünde durdu; eskiden çok iyi bildiği bütün bu şeyleri şaşkın şaşkın seyretti. Balo şimdi ona ne kadar da uzak görünüyordu! Önceki günün sabahıyla bugünün akşamını birbirinden kim böyle uzaklaştırıyordu? Hani bazen fırtına, bir gece içinde, dağlarda geniş bir gedik açıverir... Emma'nın Vaubyessard'a yaptığı yolculuk da onun hayatında böyle bir gedik açmıştı adeta. Bununla birlikte, kadere boyun eğdi; o güzelim tuvaletini, parkenin kaygan cilasıyla tabanları sararmış saten iskarpinlerine varıncaya kadar her şeyini huşu dolu bir eda ile konsolun gözüne kitledi. Gönlü de tıpkı iskarpinleri gibiydi: Zenginliğe sürtününce üzerine hiç silinmeyecek olan bir şey sinmişti.

Emma için bu balonun hatırası, hep zihinini kurcalayan bir şey oldu. Her çarşamba günü sabahleyin uyanırken, "Hah! Sekiz gün önce...On beş gün önce... Üç hafta önce oradaydım," diyordu kendi kendine. Yavaş yavaş zihninde çehreler birbirine karıştı, kadril havalarını unuttu, uşak üniformalarını, odaları eskisi kadar açık göremez oldu; birtakım ayrıntılar zihninden silindi, ama üzüntü olduğu gibi içinde kaldı.

IX

Çoğu defa, Charles evde yokken Emma gidip dolaptan, çamaşır yığınlarının arasından yeşil ipekli tabakayı alıyordu. Uzun uzun bakıyor, kapağını açıyor, içinin astarını kokluyordu hatta. Astar mine çiçeğiyle karışık tütün kokmaktaydı.

Kimindi bu tabaka?.. Vikontundu. Belki de metresinin bir armağanıydı. Pelesenk ağacından bir gergef üzerinde işlemiş, sonra da bu minnacık şeyi bütün gözlerden saklamış olmalılardı. Üzerinde kim bilir kaç saat çalışılmıştı! İş işleyen kadının düşünceli başı, saçlarının gevşek lüleleriyle birlikte, bunun üzerine kim bilir kaç kere eğilmişti! Kanaviçenin örgüleri arasından bir sevda soluğu geçmiş; iğnenin her batışı oraya bir umut ya da bir hatıra kondurmuştu. Bütün bu birbirlerine dolanmış ipek iplikler, hep aynı sessiz sevginin uzantısından başka bir şey değildi. Sonra bir sabah vikont, bunu yanına alıp götürmüştü. Tabaka geniş raflı ocakların üzerinde, çiçek vazolarıyla Pompadour tarzı saatlerin arasında durduğu sırada nelerden söz edilmişti acaba? Emma Tostes'taydı; vikont ise şimdi Paris'te bulunuyordu; evet, oradaydı! Bu Paris, nasıl yerdi acaba? Ne büyük bir addı bu! Emma sırf zevk duymuş olmak için, bu adı kendi kendine alçak sesle tekrar ediyordu; kulaklarında tıpkı büyük bir kilisenin çanı gibi çınlıyordu, krem kavanozlarının etiketlerine varıncaya kadar her şeyin üzerinde, gözleri önünde ışıldıyordu bu ad!

Geceleyin, arabalarına binmiş balıkçılar "Marjolaine" şarkısını söyleyerek penceresinin altından geçtikleri sırada, genç kadın uyanıyor, demir çemberli tekerleklerin gürültüsünü dinliyordu. Araba kasabadan çıkınca toprak yolda tekerleklerin sesleri susuveriyordu.

Kendi kendine "Yarın ulaşacaklar oraya," diyordu.

Sonra zihninde onları izliyor, onlarla birlikte yokuşları çıkıp iniyor, köylerden geçiyor, yıldızların ışığı altında anayolda ilerliyordu. Belirsiz bir mesafenin sonunda da hep belli belirsiz seçilen bir yer vardı ki genç kadının rüyası da işte burada son buluyordu.

Paris şehrinin bir planını satın aldı, parmağının ucunu haritanın üzerinde dolaştırarak başkentte gezintiler yaptı. Bulvarlardan ilerliyor; her köşede, sokakların çizgileri arasında, evleri gösteren beyaz dörtgenlerin önünde duruyordu. Sonunda gözleri yorulduğundan göz kapaklarını yumuyor, karanlıkların içinde havagazı alevlerinin rüzgârda titreştiğini, tiyatroların kapıları önünde araba basamaklarının gürültüyle indiğini görüyordu.

Kadın gazetelerinden *Corbeille*'e kibar çevrelerin hayatından söz eden *Sylphe des Salons* dergisine abone oldu. Tek satırı bile atlamaksızın ilk temsillerin ayrıntılarını, at yarışlarıyla, eğlentilerle ilgili haberleri yutarcasına okuyor, bir şarkıcı kadının ilk defa sahneye çıkışıyla, yeni bir mağazanın açılışıyla ilgileniyordu. Yeni modaları, iyi terzilerin adlarını, Boulogne Ormanı ile operaya hangi günler gidildiğini ezbere biliyordu. Eugéne Sue'nün romanlarındaki mobilya tasvirlerini de inceledi; Balzac'la George Sand'ı okudu, bu yazarların eserlerinde, kendi özlemlerini giderecek hayali çareler aradı. Kitabını sofraya bile getiriyor, Charles ona bir şeyler anlatarak yemeğini yerken Emma da sayfaları çeviriyordu. Kitapları okuduğu sırada vikontun hatırası dönüp dolaşıp aklına geliyordu. Onunla romanlardaki uydurma kişiler arasında yakınlıklar, benzerlikler kurmaya çalışıyordu. Vikontun ortasında bulunduğu halka, onun çevresinde gitgide genişledi, başının üzerindeki hale ondan uzaklaşarak başka hayalleri aydınlatmak üzere daha uzaklarda ışıldamaya başladı.

Böylece, okyanustan daha geniş olan Paris, Emma'nın gözleri önünde kırmızı bir hava içinde parıldıyordu. Ama bu hayhuy içinde kıpırdanan gürültülü hayat, orada yine de parçalara bölünmüş, ayrı tablolar halinde sınıflanmıştı. Emma bu tablolardan ancak ikisini, üçünü görüyordu. Bunlar, ötekileri genç kadının gözlerinden gizliyorlar, bütün insanlığı kendi başlarına temsil ediyorlardı sanki. Elçilikler halkı pırıl pırıl cilalı parkeler üzerinde yürüyor; duvarları aynalar döşeli salonlarda, üzerlerine sırma saçaklı kadifeler örtülmüş yumurta biçimi masaların çevresinde dolaşıyordu. Buralarda uzun etekli giysiler, bü-

yük sırlar, gülümseyişler altında gizlenen tasalar vardı. Sonra düşesler topluluğu geliyordu. Burada herkes solgun benizliydi. Yataktan saat dörtte kalkılıyordu. Zavallı kadıncağızlar alt kenarları İngiliz danteliyle süslü eteklikler giyiyorlardı. Erkekler ise dışlarından havai, boş görünürlerdi, ama her biri değerleri bilinmeyen marifetlere sahipti. Her eğlencede bir at çatlatıyorlar, yaz mevsimini Baden'da geçiriyorlar, kırk yaşlarına geldiler mi dolgun miraslara konmuş kadınlarla, kızlarla evleniyorlardı. Gece yarısından sonra yemek yenen lokantaların özel salonlarında, mumların ışığında, edebiyat adamlarından, aktrislerden oluşan renkli bir kalabalık gülüşüp oynaşıyordu: Krallar kadar eli açık, erişilmez ülkülerle, akla sığmaz sayıklamalarla dolu kimselerdi bunlar. Öteki insanların üstünde, yerle gök arasında, fırtınalar içinde geçen bir hayattı bunlarınkisi, pek yüce bir şeydi. Toplumun geri kalan bölümüne gelince, yitip gitmişti, belirli bir yeri yoktu, neredeyse yok gibiydi. Zaten nesneler birbirlerine ne kadar yakınlarsa genç kadının düşünceleri de onlara o kadar fazla yüz çeviriyordu. Çevresini doğrudan doğruya saran ne varsa (sıkıcı köy hayatı, orta halli budala insanlar, hayatın bayağılığı filan) dünyada bir istisna, kendisini kaptırmış olduğu bir özel tesadüf gibi geliyordu ona. Bunun ötesinde, uçsuz bucaksız bir halde, mutlulukların, tutkuların diyarı uzayıp gidiyordu. Beslediği arzular içinde lüksün verdiği şehvetleri gönül sevinçleriyle, zarif alışkanlıklarla, nazik duygularla birbirine karıştırıyordu. Tıpkı Hint bitkileri için olduğu gibi, sevgiye de iyi hazırlanmış bir zemin, özel bir ısı gerekli değil miydi? Ay ışığında iç çekişler, uzun uzun kucaklaşıp öpüşmeler, bırakılıveren bir elin üzerine akan yaşlar, tenin hummaları, sevginin bitkinlikleri, Emma'ya göre, insanların tembel tembel oturdukları şato balkonlarından, kalın bir halısı, inik ipek perdeleri olan, çiçeklikleri dopdolu, karyolası kürsü gibi bir seddin üzerine yerleştirilmiş bir kadın odasından, mücevherlerle uşak üniformalarındaki kordonların parıltısından ayrılamaz bir haldeydi.

Her sabah atı tımar etmeye gelen han uşağı, ayağındaki kaba saba tahta kunduralarla koridordan geçiyordu; sırtındaki göm-

lekte delikler vardı, kunduralarının içinde ayakları çıplaktı. Emma'nın yetinmesi gereken kısa pantolonlu küçük uşak buydu işte! İşi bitti mi artık bütün gün bir daha ortalıkta görünmüyordu. Çünkü Charles eve dönünce atını kendisi ahıra çekiyor, eyerini çıkarıp yularını geçiriyor, beri yandan da hizmetçi kız bir kucak saman getirip yemliğe atıveriyordu.

Nastasie seller gibi gözyaşları dökerek sonunda Tostes'tan ayrıldı, Emma da onun yerine hizmetçi olarak on dört yaşında bir genç kız aldı.

Yetim, temiz yüzlü bir kızcağızdı bu. Kızın pamuklu başlıklar giymesini yasak etti, karşısındakiyle "siz" diyerek konuşmasını, bir bardak suyu bir tabağa koyarak getirmesini, içeriye girmeden kapıyı vurmasını, ütü, kola yapmasını, kendisini giydirmesini öğretti ona; yani kızı kendi oda hizmetçisi haline sokmak istedi. Yeni hizmetçi kovulmamak için ne denirse hiç ses çıkarmadan yapıyordu. Hanım öteden beri anahtarı büfenin üzerinde bıraktığından, Félicité her akşam buradan bir avuç şeker alıp duasını ettikten sonra, tek başına yatağında yiyordu.

Bazen öğleden sonra karşıdaki hanın sürücüleriyle konuşmaya gidiyordu. Hanım da yukarıda, odasında oturuyordu.

Emma önü açık bir sabahlık giyiyor, şal yakası arasından, üç tane sırmalı düğmesi olan, kırmalı bir bluz görünüyordu. Kemer yerine beline iri püsküllü kalın bir kordon takıyordu. Nar çiçeği rengi küçük terliklerinin ucundaki geniş kurdelelerden oluşan yığın, ayağının ön kısmının üzerine dökülüyordu. Kimseye mektup yazdığı yoktu ama bir kurutmaç, bir kalem, kâğıtlar, zarflar almıştı. Etajerinin tozunu alıyor, aynada kendini seyrediyor, eline bir kitap alıyor, sonra satırlar arasında hayaller kurarak kitabı dizlerinin üzerine bırakıveriyordu. Yolculuklar yapmak ya da dönüp rahibeler okulunun manastırında yaşamak isteğiyle yanıp tutuşuyordu. Hem ölmeyi hem Paris'te oturmayı özlüyordu.

Charles kar, yağmur demeksizin kestirme yollardan at sırtında dolaşıp duruyordu. Çiftliklerin sofralarında omletler yiyor, kolunu nemli yatakların içine sokuyor, hacamat yaptığı zaman ılık kanlar yüzüne fışkırıyor, hastaların hırıltılarını dinliyor, le-

ğenlerin içindekileri inceliyor, hastaların sırtlarındaki kirli çamaşırları sıyırıyordu. Yalnız, her akşam da alev alev yanan bir ateş, yumuşacık koltuklar, saçlarını taramış, mis gibi kokan hoş bir kadın buluyordu karşısında; Hatta bu güzel kokunun nereden geldiğinin farkında değildi. "Emma'nın teni mi gömleğine bu güzel kokuyu veriyor acaba?" diye soruyordu kendi kendine.

Emma türlü türlü ince davranışlarla büyülüyordu onu. Bazen yepyeni bir biçimde, kâğıttan şamdanlar yapıyor, bazen giysisinin bir volanını değiştiriyor, bazen de hizmetçinin iyi pişiremediği çok basit bir yemeğe olmayacak bir isim takıyor, Charles da oturup bunu, son lokmasına kadar, tadını çıkararak yiyordu. Genç kadın Rouen'da bazı hanımların saatlerine bir sürü sallangaç taktıklarını gördü, kendisi de sallangaçlar satın aldı. Ocağın üstü için iki tane mavi camdan vazo, aradan biraz zaman geçince de fildişinden bir dikiş kutusuyla yaldızlı gümüşten bir de yüksük aldı. Charles bu zarif şeyleri ne kadar az anlıyorsa bunlara o oranda fazla hayran oluyordu. Bunlar duyularının zevkine, aile ocağının tatlı havasına daha da bir şeyler eklemekteydi. Sanki bir altın tozuydu bu da, hayatının o daracık yoluna kum gibi serpiliyordu.

Charles'ın sağlığı yerindeydi; yüzünden kan fışkıracaktı neredeyse, ünü iyiden iyiye yerleşmişti. Kibirli bir insan olmadığından köylüler seviyorlardı onu. Çocukları okşuyor, meyhaneye hiç gitmiyor, ahlâkı düzgün olduğundan ayrıca çevresindekilere güven veriyordu. Daha çok nezle ve göğüs hastalıklarında başarı gösteriyordu. Charles hastalarını öldürmekten çok çekindiği için, yalnız yatıştırıcı, ara sıra da kusturucu ilaçlar salık veriyor, "Ayaklarını sıcak suya koy, sülük tutun," diyordu. Cerrahlıktan korktuğundan yapmıyordu bunu: İnsanlardan, tıpkı atlardan olduğu gibi, bol bol kan alıyordu. Sonra diş çekmekten yana da bileği demir gibiydi.

Sonunda, mesleğin gidişatından haberi olsun diye, *Ruche Médical* adlı yeni bir tıp gazetesine abone oldu. Zaten kısa bir süre önce kendisine gazetenin bir de reklam broşürünü göndermişlerdi. Akşam yemeğinden sonra oturup bu gaze-

teyi biraz okuyordu, ama odanın sıcaklığına sindirimin verdiği gevşeklik de eklenince beş dakika geçmeden uykuya dalıveriyordu. Çenesi iki elinin üstünde, saçları da aslan yelesi gibi, ta lambanın yanına kadar yayılmış olduğu halde, orada öylece kalıyordu. Emma ona bakarak omuzlarını silkiyordu. Ne diye sanki geceleri kitapların üzerine kapanıp sessiz sessiz, harıl harıl çalışan bir kocası yoktu? Hiç değilse böyleleri, altmış yaşlarına ulaşıp romatizmadan kıvranmaya başlayınca kötü dikilmiş siyah giysilerinin yakasında haç biçimi bir nişan rozeti taşırlardı. Genç kadın, kendisinin de taşıdığı bu Bovary adının çok ün kazanmasını, kitapçıların vitrinlerinde görülmesini, gazetelerde sık sık geçmesini, bütün Fransa'da duyulmasını istiyordu. Ama, Charles'da yükselme tutkusu denen şey yoktu ki! Geçenlerde Charles'ın birlikte konsültasyon yaptığı Yvetotlu bir hekim, hastanın yatağı başında, oraya toplanmış hısım akrabanın önünde Charles'a az buçuk hakaret bile etmişti. Akşam Charles bu olayı anlatınca Emma o meslektaşı hakkında ağzına geleni bağıra çağıra söyledi. Charles'ın bu yüzden yüreği yufkalaştı. Gözleri yaşardı, karısını alnından öptü. Emma utancından çileden çıkmış durumdaydı, genç kadının içinden kocasını dövmek geliyordu, koridora çıkıp pencereyi açtı, yatışmak için serin havayı ciğerlerine çekti.

Bir yandan da dudağını ısırarak alçak sesle "Ne zavallı adam! Ne zavallı adam!" diyordu.

Kocası gittikçe daha çok sinirine dokunmaya başlıyordu zaten. Yaşlandıkça tavırları da hantallaşıyordu; yemekten sonra sıra tatlıya geldi mi oturup boş şişelerin mantarlarını kesmeye başlıyordu; yemek yedikten sonra dilini dişlerinin üzerinde dolaştırıyordu; çorbasının her yudumunu höpürdete höpürdete içiyordu; beri yandan, şişmanlamaya da başladığı için, zaten küçük olan gözleri, elmacık kemiklerinin şişliğinden, şakaklarına doğru çıkar gibi olmuştu.

Kimi zaman Emma Charles'ın fanilalarının kırmızı eteklerini yeleğinin içine sokuyor, kravatını düzeltiyor ya da eline giymeye hazırlandığı rengi uçmuş eldivenlerini bir daha kullanmasın diye kaldırıp atıyordu. Yalnız, Charles'ın sandığı gibi,

bunları kocası için filan değil, sırf kendini düşündüğü, bu gibi şeyler sinirine dokunduğu için yapıyordu. Bazen de okuduğu şeylerden, bir romanın parçasından, yeni bir oyundan ya da bir gazete haberinde anlatılan sosyete olayından söz ediyordu ona; çünkü Charles bir insandı nihayet, hep kulak verip kendisini dinliyordu, hep karısını onaylamaya hazırdı. Ne var ki Emma küçük birçok sırrını tazısına da anlatıyordu! Hatta ocağın odunlarına, saatin rakkasına da sırlarını açacaktı neredeyse.

Beri yandan da benliğinin ta içlerinde, bir olay, bir tesadüf olmasını bekleyip duruyordu. Tıpkı kazaya uğramış bir gemici gibi, hayatının çoraklığı üzerinde umutsuz bakışlarını dolaştırıyor; ta uzaklarda, ufkun sisleri arasında beyaz bir yelken araştırıyordu. Bu tesadüfün ne gibi bir şey olacağını, hangi rüzgârın bu tesadüfü kendisine kadar sürüp getireceğini, kendisini alıp hangi kıyıya götüreceğini, bunun bir kayık mı yoksa kocaman bir yelkenli mi; kaygılar, tasalarla mı yoksa tıklım tıklım mutluluklarla mı dolu olacağını bir türlü kestiremiyordu. Her sabah uyandığı zaman bunun o gün olacağını umuyor, bütün gürültülere kulak kabartıyor, birden sıçrayıp yerinden fırlıyor, bu tesadüfün gelmeyişine şaşıyor, sonra, güneş battığı zaman, daha da kederlenerek "Ah bir yarın olsa," diyordu.

Bahar yine geldi. İlk sıcaklarla birlikte, armut ağaçları çiçek açtığı sırada, genç kadın nefes darlığı çekmeye başladı.

Daha temmuz başlarında ekim ayına ulaşmak için kaç hafta kaldığını parmaklarıyla hesaplamaya koyuldu. Marki d'Andervilliers'nin Vaubyessard'da belki yeni bir balo daha vereceğini düşünüyordu. Eylül gelip geçti, ne bir mektup ne de bir misafir geldi.

Bu hayal kırıklığının verdiği can sıkıntısından sonra, gönlü yine bomboş kaldı, bunun üzerine de günler, hep birbirine benzer biçimde, akıp gitmeye başladı.

Demek bu günler hep böyle birbirine benzer biçimde art arda akıp gitmeyi sürdürecek, bu sayısız günler kendisine hiçbir yenilik getirmeyecekti. Başkalarının, hayatları ne kadar yavan olursa olsun, hiç olmazsa bir olayla karşılaşma ihtimalleri vardı. Bazen bir serüven beklenmedik bir sürü değişiklik geti-

riyor, insanı çevreleyen dekor değişiveriyordu. Emma'nın başına hiçbir şey geldiği yoktu, Tanrı böyle istemişti çünkü! Gelecek günler zifiri karanlık bir geçitti, sonunda da sımsıkı kapalı bir kapı vardı.

Müziği bıraktı: Ne diye piyano çalacaktı? Kim dinleyecekti onu? Kısa kollu kadife bir rob giyerek konserde, bir Érard piyanosunda tüy gibi hafif parmaklarıyla tuşlara basamayacak, çevresinde, tıpkı hafif bir rüzgâr gibi kalbe ferahlık veren hayranlık mırıltıları işitemeyecek olduktan sonra, insanın piyanoya çalışıp kafasını yormasının anlamı yoktu. Resim kâğıtlarını, işleme gergeflerini dolapta yüzüstü bırakmıştı. Neye yarardı bütün bunlar, neye yarardı? Dikiş dikmek ise sinirine dokunuyordu.

Kendi kendine "Bütün kitapları okudum," diyordu.

O zaman, saç maşasını ateşte kızdırıyor ya da yağan yağmuru seyrediyordu.

Pazar günleri, kilisede ikindi duasının çanları çalmaya başladı mı içini nasıl bir hüzün kaplıyordu, ya Rabbi! Dikkat kesilmiş bir uyuşukluk içinde, çanın çatlak vuruşlarını bir bir dinliyordu. Damda ağır ağır yürümekte olan bir kedi, güneşin soluk ışığında sırtını kabartıyordu. Anayolda ise rüzgâr, toz bulutlarını önüne katmış, sürüyordu. Bazen uzaklarda bir köpek uluyordu: Beri yanda da çan, eşit aralarla, tekdüze bir biçimde çalışını sürdürüyor, sesi kırlarda, tarlalarda yitip gidiyordu.

Derken cemaat kiliseden çıkıyordu. Tahta kunduralarını boyamış kadınlar, yeni gömleklerini giymiş köylüler, bunların önünde başları açık, zıp zıp zıplayan küçük çocuklar, herkes evine dönüyordu. Gece olmcaya kadar da hep aynı olan beş altı kişi hanın büyük kapısı önünde durarak bir şişe mantarının üzerine yerleştirilmiş paraları yere düşürmece oyunu oynuyorlardı.

Kış soğuk geçti. Pencere camları her sabah buz tutuyordu. Buzlu camlardan sızarmış gibi, bu camlardan geçerken de aklaşan gün ışığı, bazen bütün gün hiç değişmeden kalıyordu. Akşamın saat dördünde lambayı yakmak gerekiyordu.

Havanın güzel olduğu günler, genç kadın bahçeye iniyordu. Çiy, lahanaların üzerinde gümüşten bir dantel bırakmıştı san-

ki; bu danteller uzun, açık renk çizgiler halinde birinden öbürüne uzanıyorlardı. Kuş sesi duyulmuyordu, her şey uyuyordu sanki. Meyve çardağı hasırla örtülüydü. Duvarın çatıyı andırır saçağının altında asma kocaman, hasta bir yılanı andırıyordu. İnsan, yaklaştı mı duvarın çatısında, bir sürü ayaklı tesbih böceklerinin süründüğünü görüyordu. Çitin yanındaki bodur çamlar arasında duran alçıdan papaz heykelinin sağ bacağı kopmuştu. Hava don yaptığı zamanlar çatlayan alçı, heykelin yüzünde beyaz beyaz lekeler bırakmıştı hatta.

Sonra, Emma yine yukarıya çıkıyor, kapıyı kapatıyor, ocaktaki korları yayıyor, oradan gelen sıcaklıkta bayılacak gibi olarak gittikçe daha ağır bir can sıkıntısının yeniden üzerine çöktüğünü duyuyordu. Neredeyse inip hizmetçiyle konuşacaktı ama bir utanç duygusu onu bundan alıkoyuyordu.

Okulun öğretmeni başına kara ipekten bir takke giymiş olduğu halde her gün aynı saatte evinin panjurlarını açıyor, kır bekçisi de gömleğinin üstüne kılıcını asmış olduğu halde sokaktan geçiyordu. Akşam sabah, handaki araba beygirleri çeşmeden su içmek için üçer üçer sokaktan geçiyordu. Ara sıra, bir meyhanenin kapısındaki çıngırak çınlıyor, rüzgâr estiği zamanlar ise berberin dükkânının önünde tabela niyetine asılı duran küçük bakır taslar, bağlı durdukları çifte demir çubuğun üzerinde gıcırdıyorlardı. Berberin dükkânında, süs olsun diye, bir moda dergisinden kesilme eski bir resim cama yapıştırılmıştı; ayrıca da balmumundan, sarı saçlı bir kadın büstü vardı. Berber de hayatta umduğunu bulamamış, geleceğini yitirmiş olmaktan yakınıyordu. O da büyük bir şehirde, diyelim Rouen'da, liman mahallesinde, tiyatronun yakınlarında bir dükkân sahibi olmayı isterdi. Bütün gün suratı asık bir halde müşteri bekliyor, belediye dairesiyle kilise arasında bir aşağı bir yukarı dolaşıp duruyordu. Madam Bovary başını kaldırdığı zaman hep berberi bir nöbetçi gibi beklerken görüyordu: Başında yan giydiği Grek biçimi takkesi, sırtında da ince yünlüden ceketi vardı.

Bazı günler öğleden sonra salonun camları arkasında bir adamın kafası görünüyordu. Kare favorili, güneşten yanmış bir

baştı bu, beyaz dişlerini göstererek, ağzı kulaklarına varırcasına, tatlı tatlı gülümsüyordu. Adamın bir de laternası vardı. Bu laternanın üzerindeki minnacık bir salonda da parmak boyunda insanlar görülmekteydi: Pembe türbanlı kadınlar, kısa ceketli Tirollüler, fraklı maymunlardı bunlar. Laternada bir vals çalmaya başlayınca hepsi birden koltukların, kanepelerin, konsolların arasında fır fır dönmeye başlıyorlar; bunların hayalleri de yerlerine birer yaldızlı kâğıt şeritle tutturulmuş ayna parçalarının içinde yansıyordu. Adam sağa sola, pencerelere bakınırken bir yandan da laternanın kolunu çeviriyordu. Zaman zaman, kaldırım kenarındaki binek taşına doğru uzun bir tükürük atarak, laternanın sert kayışı omzunu acıttığı için, aletini diziyle biraz kaldırıyordu. Kutudan çıkan ezgiler de bazen ağır ve nazlı, bazen şen ve kıvrak, pembe tafta bir perdenin arkasından çıkıp oymalı bir bakır levhayı aşarak çevreye yayılıyordu. Başka yerlerde, tiyatrolarda çalınan, salonlarda söylenen, akşamları ezgilerine ayak uydurularak pırıl pırıl avizeler altında dans edilen havalardı bunlar; dış âlemin Emma'ya kadar ulaşan yankılarıydı. Genç kadının kafası içinde, halka olmuş, bitmez tükenmez sıralar halinde dans eden insanlar geçip gidiyor, tıpkı bir halının çiçekleri üzerinde oynayan Hint rakkasesi gibi, ezgilerle birlikte Emma'nın düşünceleri de zıplıyor, düşten düşe, kederden kedere sallanıyordu. Adamın kasketinin içine birisi bir sadaka bıraktı mı o da laternasının üzerine mavi yünden bir örtü örtüyor, laternasını sırtına vurup hantal adımlarla uzaklaşıyordu. Emma da onun gidişini seyrediyordu.

Akşamla birlikte, ruhunun derinliklerinden de başka birtakım yavanlıklardan nem sızan, döşemesi ıslakmış gibi duran küçük yemek odasında tahammülü son haddine geliyordu. Hayatın bütün acılığı tabağının içinde kendisine sunulmuştu sanki, haşlama etin dumanıyla birlikte, ruhun derinliklerinden de başka birtakım yavanlıkların dumanları çıkıyordu sanki. Charles çok ağır yemek yiyordu: Emma ise ya birkaç fındık yiyor ya da dirseğiyle masaya dayanarak bıçağının ucuyla muşambanın üzerine birtakım çizgiler çizip oyalanıyordu.

Şimdi artık evde her işi yüzüstü bırakmıştı. Charles'ın anne-

si perhiz yortusunda birkaç günlüğüne Tostes'a gelince bu değişikliğe pek şaştı. Eskiden çok titiz, çok tendürüst olan gelini şimdi günlerinin çoğunu giyinmeksizin geçiriyor, kurşuni pamuklu çoraplar giyiyor, evini mumla aydınlatıyordu.

İkide bir "Biz zengin değiliz, tutumlu olmak gerek," diyordu. "Çok memnunum, çok mutluyum, Tostes pek hoşuma gidiyor," diye de ekliyordu.

Böyle daha başka birtakım yeni yeni nutuklar çekiyor, bu da kaynananın ağzını kapatıyordu. Hem zaten Emma artık kaynanasının öğütlerine uymaya pek de istekli görünmüyordu; bir seferinde yaşlı Madam Bovary "Efendiler yanlarında çalıştırdıkları kimselerin din durumlarıyla da ilgilenmelidir," diyecek olmuş, Emma ona öyle öfkeli bakışlarla, öylesine soğuk bir gülümseyişle karşılık vermişti ki kadıncağız bir daha bu konuya değinmemişti.

Emma müşkülpesent, onu bunu tutturur bir kadın olmaya başlıyordu. Kendisi için yemekler pişirtiyor, sonra bunlara el bile sürmüyordu. Bütün bir gün yalnız süt, daha ertesi gün de fincan fincan çay içiyordu. Çoğu zaman sokağa çıkmamakta ayak diriyor, derken boğulur gibi oluyor, pencereleri açıyor, sırtına ince giysiler geçiriyordu. Hizmetçisini iyice haşladığı zaman ona armağanlar veriyor ya da onu konu komşuya gezmeye gönderiyordu. Kimi zaman da kendisinde ne kadar ufak para varsa yoksullara dağıtıyordu. Aslında hiç de yufka yürekli bir kadın değildi, başkasının derdi onu pek öyle kolay kolay ilgilendirmezdi. Köylülerden doğma kimselerin çoğu böyledir; onların ruhları da babalarının elleri gibi az çok nasırlaşmıştır.

Şubat sonlarına doğru Rouault Baba, bacağındaki kırığın iyileşmesi anısı olarak damadına kendi eliyle kocaman bir hindi getirdi. Tostes'ta da üç gün konuk oldu. Charles hep hastalarının yanında olduğundan yaşlı adamla Emma ilgilendi. Adam odada tütün içti, ocağın ızgaralarına tükürdü, ekimden, tarımdan, danadan, inekten, kümes hayvanlarından, belediye meclisinden söz etti; öyle ki yola çıkıp da onun arkasından kapıyı kapattığı zaman Emma neredeyse sevinç duydu, buna kendisi de şaştı. Zaten, hiçbir şeye ve hiçbir kimseye karşı duyduğu kü-

çümseme duygusunu gizlediği yoktu artık; bazen de çok acayip düşünceler ileri sürdüğü oluyordu: Herkesin beğendiğini o yeriyor ya da sapıkça, ahlâksızca şeyleri övdüğü oluyordu. Bu yüzden şaşkına dönen kocasının gözleri fal taşı gibi açılıyordu.

Bu sefalet hep sürüp gidecek miydi böyle? Emma bundan yakasını sıyıramayacak mıydı? O da mutlu yaşayan kadınlardan farksızdı nihayet! Vaubyessard'da daha şişman, daha bayağı tavırlı ne düşesler görmüştü! Tanrı'nın adaletsizliğine lanetler yağdırıyordu; ağlamak için başını duvarlara dayıyor, gürültülü hayatlara, maskeli balolara, aşırı zevklere imreniyor, bunların vermesi gereken, fakat kendisinin tatmadığı ürpertileri özlüyordu.

Yüzü solmuş, yüreğinde çarpıntılar başlamıştı: Charles ona sinir ilaçları verdi, kâfurlu banyolar yaptırdı. Denenen her şey genç kadını daha da öfkelendiriyordu sanki.

Bazı günler çenesi açılıyor, boyuna gevezelik ediyordu; bu taşkınlıkların arkasından birdenbire uyuşukluklar geliyor, bunun üzerine, tek söz söylemeden, hiç kımıldamadan öylece duruyordu. Böyle zamanlarda, kollarına biraz kolonya sürdü mü canlanıveriyordu.

Boyuna Tostes'tan yakınmakta olduğu için, Charles karısının hastalığının herhalde bu köyün yaptığı herhangi bir etkiden ileri geldiğini sandı, bu düşünce üzerinde durarak gidip başka bir yere yerleşmeyi ciddi olarak düşünmeye başladı.

O gün bugün de Emma zayıflamak için sirke içmeye koyuldu, kuru kuru öksürmeye başladı, iştahı büsbütün kapandı.

Dört yıl kaldıktan sonra Tostes'tan ayrılmak Charles'a ağır geliyordu: Aksi gibi tam da burada işleri yoluna girmeye başlamıştı. Ama, gerekiyorsa bu, ne yapabilirdi? Karısını alıp eski hocasına göstermek için Rouen'a götürdü.

Hocası "Sinir hastalığı bu," dedi, "hava değiştirmesi gerek."

Charles sağa sola başvurduktan sonra, Neufchâtel ilçesinde Yonville adında, kalabalık bir köy olduğunu öğrendi: Buranın hekimi Polonyalı bir mülteciydi. Bir hafta önce savuşup gitmişti. Bunun üzerine, oradaki ezacıya bir mektup yazarak o yerin kaç nüfuslu olduğunu, en yakın hekimin ne kadar uzakta bu-

lunduğunu, kendinden önceki hekimin yıllık kazancının ne kadar olduğunu filan sordu. Gelen cevaplar memnuniyet verici olduğundan, Emma'nın sağlık durumu düzelmezse ilkbahara doğru taşınmaya karar verdi.

Genç kadın yola çıkmaya hazırlanıyordu. Bir gün bir çekmeceyi yerleştirirken parmağına bir şey battı. Gelin demetinin demir teliydi bu. Portakal tomurcukları tozdan sararmış, gümüş hareli saten kurdeleler de kenarlarından tarazlanmaya başlamıştı. Emma, demeti kaldırdığı gibi ateşe attı. Yapma çiçekler, kuru ottan daha çabuk alevleniverdi. Sonra da demet, küllerin üzerinde kırmızı bir çalı gibi kalakaldı, yavaş yavaş yine yanmaya devam ediyordu.Emma, onun yanışını seyretti. Mukavvadan tomurcuklar patlıyor, pirinç teller bükülüyor, şerit eriyordu; kâğıttan yapraklar büzülmüştü; kara kelebekler gibi sallandılar, sonra da bacadan uçup gittiler.

Martta Tostes'tan yola çıktıkları zaman, Madam Emma Bovary gebeydi.

İkinci Bölüm

I

Yonville Rouen'dan sekiz fersah uzakta, Abbeville ve Beauvais yolları arasında, bir vadinin dibinde bulunan bir kasabadır. Bu vadiden geçen Rieule Çayı, Andelle'e döküldüğü noktanın yakınlarında, üç değirmeni döndürür. İki suyun birleştiği noktada birkaç tane de alabalık bulunur. Pazar günleri çocuklar bu alabalıkları oltayla tutarak eğlenirler.

Boissière'de anayoldan ayrılınca Leux bayırına kadar hep düzlükte gidilir, bu bayırın üst başından bakılınca da bütün vadi ayaklarınızın altına serilir. Vadiden geçen dere, burasını iki ayrı çehreli bir bölgeye çevirir: Solda her yer otluktur, sağda ise her yer sürülmüş tarla. Çay çayırlık alçak tepelerin oluşturduğu kabarıklık altında uzanarak geri yandan, Bray dolaylarının otlaklarına ulaşır. Doğu yönünde ise ova yavaşça yükselerek genişlemeye başlar, uçsuz bucaksız, sarı buğday tarlalarını gözlerinizin önüne serer. Otların kıyısından akmakta olan su, çayırların rengiyle tarlaların rengini beyaz bir çizgiyle ayırır, böylece de bütün buralar, yere yayılmış kocaman bir harmaniye benzer: Öyle bir harmani ki yakası, kenarı gümüş şeritli yeşil kadifedendir.

İnsan buraya ulaştı mı göz kesiminde tam karşısında Argueil Ormanı'nın meşelerini görür. Ayrıca, yine buradaki Saint-Jean bayırının üstünde, yukarıdan aşağıya doğru giden, eşit eğri büğrü yarıklar vardır: Yağmurların izleridir bunlar, dağın boz rengi üzerinde ince çizgiler halinde göze çarpan bu tuğla kırmızısı, ta ötede, o dolaylardan kaynamakta olan birçok çelikli maden suyu pınarından ileri gelir.

Artık Normandiya'nın, Picardie'nin, İle-de-France'ın bitimindesiniz demektir: Soysuzlaşmış bir bölgedir burası; görünümlerinde nasıl bir özellik yoksa burada konuşulan dil de öylece yavandır, dümdüzdür. Bütün bu dolaylarda çıkan Neufchâtel peynirlerinin en kötüsü orada yapılır. Beri yandan kum, çakıl dolu bu gevrek toprakları verimli hale sokmak için bol gübre gerektiğinden, tarım da burada pahalıya mal olur.

1835'e kadar Yonville'e ulaşmak için doğru dürüst bir yol yoktu; o zamanlara doğru burada "tali" bir yol yapıldı. Bu da Abbeville ve Amiens şoselerini birbirine bağladı. Rouen'dan Flanderlere giden yük arabacıları da bazen bu yolu kullanırlardı. Yalnız, Yonville yeni yeni kasabalara bağlanmış olmakla birlikte, yine yerinde saydı. Burada halk, tarım işlerini düzeltecek yerde, para etmeyen otlaklara hâlâ saplanıp kalmıştır. Tembel kasaba da ovadan ayrılıp, elbette dereden yana doğru genişlemiştir. Uzaktan bakıldığında tıpkı su kıyısında uyku çeken bir sığırtmaç gibi kasabanın da bu derenin kıyısında upuzun yattığı görülür.

Yokuşun alt başında, köprüyü geçtikten sonra, iki yanına körpe akçakavaklar dikilmiş bir yol başlar; bu yol da sizi doğruca kasabanın ilk evlerine ulaştırır. Bu evlerin çevresi çitlerle sarılıdır; her biri, dağınık yapılarla dolu avluların ortasındadır. Her biri birer preshane, arabalık ya da içinde imbik bulunan bir kulübe olan bu yapılar sık ağaçlıkların altına serpiştirilmiştir. Ağaçların dallarına merdivenler, uzun sırıklar, oraklar asılı durur. Evlerin saz damları, tıpkı kaşların üzerlerine kadar indirilmiş kalpaklar gibi, alçak pencerelerin hemen hemen üçte birine kadar iner. Bu pencerelerin kabarık, iri camlarının ortalarında, tıpkı şişe dipleri gibi, bir düğüm bulunur. İçinden kara

kara tahta kirişlerin eğrilemesine geçtiği kireç duvara bazen cılız bir armutun dolandığı görülür. Alt katların kapılarında, civcivlerin içeriye girmelerini önlemek için, küçük bir döner parmaklık vardır. Bu civcivler kapının önüne gelip elma şarabına batırılmış ekmek topaklarını gagalar. Derken avlular daralır, evler birbirine yaklaşır, çitler yok olur. Bir pencerenin altında, bir süpürge sapının ucunda bir bağ eğreltiotu sarkar. Sonra bir nalbant dükkânı, onun peşinden bir arabacı dükkânı gelir. Bu dükkânın önünde iki üç tane yeni araba vardır. Bunlar dışarıda durur, yolu da az buçuk kapatırlar. Ondan sonra, kafesli bir parmaklık arasından, beyaz bir ev görünür. Bu ev, üzeri bir aşk heykeliyle süslü, çimenlik bir göbeğin gerisindedir. Aşk heykeli parmağını ağzının üstüne koymuştur. Giriş yerinin iki başında dökme demirden iki saksı vardır. Kapıda bir tabelanın ışıldadığı görülür. Noterin evidir burası, kasabanın en güzel evi.

Kilise sokağın öbür başında, yirmi adım ötede, meydanlığın başladığı yerdedir. Kiliseyi çevreleyen, etrafı alçak bir duvarla kapatılmış olan mezarlık, kabirlerle öylesine tıklım tıklım doludur ki yerle bir olan eski mezar taşları, artsız aralıksız döşeme taşlarını andırır; bunların arasında da otlar, kendiliklerinden, düzgün düzgün dörtgenler çizmişlerdir. Kilise Kral IX. Charles'ın saltanatının son yıllarında yeniden yapılırcasına onarılmıştır. Tahtadan çatısı yukarıdan çürümeye başlamıştır, mavimtırak yüzünde yer yer kara çukurluklar oluşmuştur. Kapının üzerinde, orgların bulunması gereken yerde, döner merdiveniyle erkeklere ayrılmış bir minber vardır. Bu döner merdiven, tahta kunduraların altında tın tın öter.

Düz renkli camlardan giren gün ışığı, duvara dikey olarak yerleştirilmiş sıraları eğrilemesine aydınlatır. Sıralardan kimisi hasır örtülerle örtülüdür. Bu hasırların altlarında iri harflerle "Bu sıra Bay falancanındır" diye yazılar vardır. Daha ileride, yapının biraz daraldığı bölümde birbirine bakışık olarak günah çıkarma yeriyle küçük bir Meryem Ana heykeli görülür. Bu heykelin üstünde saten bir giysi, başında üzerine gümüş yıldızlar serpiştirilmiş tülden bir peçe vardır. Meryem Ana'nın yanakları, tıpkı Sandwich Adalarında görülen tanrı heykellerin-

de olduğu gibi, al aldır. Meryem Ana ile İsa'yı gösteren, üzerinde "İçişleri bakanının armağanıdır" yazılı ünlü *Kutsal Aile* tablosunun bir kopyası da büyük mihrabın üzerine, dört şamdanın arasında başköşeye asılmıştır ki böylece, dipteki manzara tamamlanmış olur. Koronun bulunduğu yerdeki çam tahtasından sıralar, boyanmaksızın, olduğu gibi kalmıştır.

Pazar yerine gelince, burası yirmi kadar direğin tuttuğu kiremit kaplı bir damdır. Bu sundurma tek başına Yonville'in büyük alanının hemen hemen yarısını kaplar. Parisli bir mimarın çizdiği planlara uygun olarak yapılmış bulunan belediye dairesi, bir Grek tapınağını andırır, eczacının evinin yanındaki köşededir. Birinci katında İyon tarzı üç sütun, ikinci katında da kemerli bir balkon vardır. Bu balkonun üzerinde, cephedeki üç kornişin en tepesinde Fransa'nın sembolü olan bir Gaulois horozu görülür. Bu horoz bir ayağıyla anayasaya dayanır, öbür ayağında da adalet terazisini tutar.

Bakışları en çok çeken yer, "Lion d'Or" Hanı karşısında, Bay Homais'nin eczanesidir! Hele akşamları, eczanenin lambası yanıp da camekânı süsleyen kırmızı-yeşil kavanozlar renkli çifte ışıklarını ta ileriye, yere doğru serperken bu ışıkların ardından, tıpkı bir havai fişeğin aydınlığının içinde olduğu gibi masasına dayanmış duran eczacının gölgesi görünür. Eczacının dükkânı yukarıdan aşağıya doğru türlü türlü harflerle yazılmış kelimelerle kaplıdır. Bunlar Vichy, Seltz ve Baréges suları, kan temizleyici macunlar, Raspail müshil şurubu, Arap kuvvet macunu, Darcet pastilleri, Regnaoult merhemi, sargı bezleri, banyolar, tıbbi çikolatalar... gibi şeylerdir. Bütün dükkânın genişliğini kaplamakta olan tabelada, yaldızlı harflerle "Homais Eczanesi" yazılıdır. Ayrıca, dükkânın bitiminde, tezgâhın üzerine yerleştirilmiş büyük terazinin arkasındaki bir camlı kapının üzerinde "Laboratuvar" diye bir yazı görülür. Bu camlı kapının ortalarında da kara zemin üzerine yaldızlı harflerle yazılmış "Homais" adı bir kere daha karşınıza çıkar.

Yonville'de de artık bundan başka görülecek şey yoktur. Kasabanın bir tüfek menzili uzunluğunda olan tek sokağının iki yanında birkaç dükkân vardır. Bu sokak anayolun dönemecin-

de zınk diye sona erer. Yolu sağınızda bırakıp da Saint-Jean bayırının alt başından ilerlerseniz çok geçmeden mezarlığa ulaşırsınız.

Kolera salgını sırasında, mezarlığı büyütmek için duvarın bir kanadı yıkılmış, bitişikteki üç dönüm toprak da satın alınıp mezarlığa eklenmişti. Yalnız, bu yeni bölüm hemen hemen bomboştur; çünkü mezarlar, eskiden olduğu gibi, yine kapıdan yana yığılmaya devam ederler. Aynı zamanda hem mezarcı hem de kilisenin hademesi olan adam (Bölgenin cenazelerinden böylece iki katı kazanç sağlar), bu boş topraktan patates ekmek suretiyle yararlanmaktadır. Bununla birlikte, yıldan yıla onun küçük tarlası daha da ufalmaktadır; öyle ki yeni bir salgın olursa adamcağız ölümlerin çokluğuna sevinmek mi yoksa mezarların artışına üzülmek mi gerektiğini kestirememektedir.

Günün birinde rahip efendi de ona, "Ölülerin sırtından geçiniyorsun sen, Lestiboudois," demişti.

Bu dokunaklı söz adamı düşündürdü, birkaç zaman için de işi durdurdu; ama o, bugün bile patateslerini ekmeye, hatta onların kendi kendine yetiştiklerini hiç çekinmeksizin iddia etmeye devam ediyor.

Anlatacağımız olaylardan bu yana, Yonville'de hiçbir şey değişmiş değildir gerçekten. Kilisenin çan kulesinin tepesinde tenekeden, üç renkli bayrak yine dönüyor; tuhafiye dükkânında iki tane uzun, alaca bez hâlâ rüzgârda sallanıp duruyor; eczacının camekânında kavanozlarda duran düşük çocuklar, bulanık ispirtolarının içinde, gittikçe daha fazla çürümeye devam ediyorlar; hanın cümle kapısının üzerindeki yağmurlardan rengi solmuş, yaldızlı eski aslan resmi de yoldan gelip geçenlere hâlâ fino köpekleri gibi kıvırcık tüylerini gösteriyor.

Bovarylerin Yonville'e gelecekleri akşam, bu hanın sahibi olan dul Madam Lefrançois'nın o kadar çok işi vardı ki kulplu tencerelerini sallarken boncuk gibi ter taneleri döküyordu. Ertesi gün kasabanın pazarı vardı. Önceden etleri kesmek, piliçlerin içlerini temizlemek, çorba, kahve hazırlamak gerekiyordu. Sonra, hancı kadın handa kalacakların, yani hekimle karısının, hizmetçisinin yemeklerini de hazırlayacaktı. Bilardonun

bulunduğu oda kahkahadan çınlıyordu; küçük salonda oturan üç değirmenci "Hey, konyak getirin bize!" diye sesleniyorlardı; odunlar yanıyor, korlar çıtırdıyor, uzun mutfak masasının üstünde, çiğ koyun eti parçaları arasında üst üste konulmuş tabaklar, tavana doğru yükseliyordu. Kütüğün üzerinde o sırada ıspanak doğranmakta olduğundan, kütük sarsıldıkça tabaklar da titremekteydi. Kümeste, hizmetçi kızın kesmek üzere kovaladığı tavuklar bağırışıp duruyorlardı.

Ayağına yeşil deriden terlikler, başına sırma püsküllü takke giymiş hafifçe çiçekbozuğu bir adam, ocağın önünde sırtını ısıtıyordu. Bu adamın halinden memnun olduğu yüzünden belliydi; tıpkı başının üstünde asılı kalmış kafesteki saka kuşu kadar sakin bir tavrı vardı: Eczacıydı bu.

Hancı kadın "Artemise! Odun kır, sürahileri doldur, konyak getir, çabuk ol hadi!" diye bağırıyordu. "Gelecek olanlara ne gibi bir tatlı ikram edebileceğimi bilseydim bari! Hay Allah müstahakını versin! Eşyaları getiren adamlar bilardo odasında yine gürültü etmeye başladılar! Arabalarını da büyük kapının önünde bırakmışlar! Kırlangıç gelirken çarpıp bir yerini zedeleyebilir!" Kırlangıç dediği, hanın arabasıydı. "Çağır şu Hippolyte'i de arabalığa çeksin onu! .. Tanrı sizi inandırsın, Bay Homais, sabahtan beri belki on beş parti bilardo oynadılar, sekiz sürahi de elma şarabı içtiler!.." Sonra, elinde kevgir, onlara uzaktan bakarak "Bilardonun çuhasını yırtacaklar, işe bakın!" diye söylendi.

Bay Homais cevap verdi:

"Adam sen de! Pek büyük bir zarar sayılmaz, yeni bir bilardo masası alırsın, olur biter."

Dul kadın "Yeni bir bilardo masası mı?" diye bağırdı.

"Baksana, bunun iler tutar yeri kalmamış, Madam Lefrançois; yine söylüyorum doğru yapmıyorsun, hiç doğru yapmıyorsun. Hem şimdiki bilardo meraklıları, dar bilye dedikleri ağır ıstakalar istiyorlar. Her şey değişti artık, zaman sana uymazsa sen zamana uy! Bak mesela Tellier'ye..."

Hancı kadın öfkesinden kıpkırmızı oldu.

Eczacı ekledi:

"Sen ne dersen de, onun bilardosu seninkinden daha güzel;

sonra, mesela Polonya'da ya da Lyon'da sel felaketine uğrayanlar yararına bir yarışma yapmak gerekti mi..."

Hancı kadın tombul omuzlarını silkerek eczacının sözünü kesti:

"Onun gibi serseriler korkutamaz bizi," dedi. "Siz keyfinize bakın, Bay Homais, 'Lion d'Or' yaşadıkça buraya gelen müşteriler de bulunacaktır. Biz de işimizi biliriz yani! Ama, bir sabah bakarsınız ki 'Café Français' kapanmış, kepenklerinde de kocaman bir ilan asılı!"

Sonra, kendi kendine söylenmeye başladı: "Bilardo masamı değiştirecekmişim ha? Çamaşırlarımı yerleştirmek için ne çok işime yarıyor o benim... Sonra, av mevsiminde, üzerinde altı kişiye kadar yatırdığım oluyor!.. Bu uyuşuk Hivert de nerede kaldı, canım!"

Eczacı sordu:

"Bayların akşam yemeği için mi bekliyordun onu?"

"Onu mu bekleyecekmişim? Bay Binet'yi unuttunuz galiba! Saat tam altıyı çalarken bakarsınız, o da kapıdan girer; onun gibi her şeyi saati saatine yapan bir insan daha yoktur dünyada! Ölür de yine yemeğini başka yerde yemez! Öyle de titiz ki! Elma şarabını pek güç beğenir! Bay Léon gibi değildir o. Bay Léon'un bazen saat yedide, hatta yedi buçukta bile geldiği olur; ne yediğinin farkında bile değildir. Ne iyi delikanlıdır! Ötekinden daha yüksek sesle konuştuğu duyulmuş değildir hiç."

"Eee, tahsil terbiye görmüş birisiyle, eskiden jandarmayken sonradan tahsildar olmuş bir adam arasında bu kadar fark olacak elbet!"

Saat altıyı çaldı, Binet içeriye girdi.

Sırtında, sıska bedenini saran dümdüz, kendiliğinden aşağıya dökülen mavi bir redingot vardı. Dilimleri kordonlarla başının tepesinde tuturulmuş olan meşin kasketi, kalkık duran güneşliğinin altından, dazlak bir alnı ortaya çıkarıyordu. Bu alın, jandarma miğferini giye giye yorulmuştu sanki. Ayrıca, siyah çuhadan bir yelek, kurşuni bir pantolon giymiş, kıldan bir yaka takmıştı. Çizmeleri her mevsimde pırıl pırıl boyalıydı. Ayak parmaklarının çıkıntısı yüzünden, bu çizmelerde karşılıklı iki

tane şişkinlik görülmekteydi. Soluk uzun yüzünü tıpkı bir çiçek tarhının kıyısı gibi çevreleyen kumral sakalının bir tek kılı bile sakal çizgisinden dışarıya taşmıyordu. Gözleri ufak, burnu kemerliydi. Bütün kâğıt oyunlarını iyi bilirdi, iyi avcıydı, güzel bir el yazısı vardı. Ayrıca, evinde bir de torna tezgâhı vardı, bunda boyuna peçete halkaları yapar, bu halkaları da bir sanatçı kıskançlığı, bir burjuva bencilliğiyle evinde saklardı.

Küçük odaya doğru yöneldi. İlkin o üç değirmenciyi buradan çıkarmak gerekti. Sofra hazırlanıncaya kadar da Bay Binet sobanın yanındaki yerinde sessiz sessiz oturdu. Sonra, her zamanki gibi kapıyı kapattı, kasketini başından çıkarttı.

Eczacı, hancı kadınla yalnız kalınca "İki çift tatlı söz söylese çenesi mi aşınır yani?" dedi.

Kadın cevap verdi:

"Hiçbir zaman fazla konuşmaz. Geçen hafta buraya iki tane gezginci kumaş satıcısı gelmişti. İkisi de çok şakacı delikanlılardı. Akşamları öyle tuhaf şeyler anlatıyorlardı ki gözlerimden yaş geliyordu gülmekten; ne dersiniz, bizim Bay Binet dut yemiş bülbül gibi oturuyor, tek laf etmiyordu!"

Eczacı "Orası öyle," dedi. "Herifin kafası işlemiyor ki, şakadan da anlamaz. Toplulukta iki çift söz etmekten aciz bir adam, vesselam."

Hancı kadın, "Ama söylendiğine göre epey parası varmış," dedi.

Homais cevap verdi:

"Parası mı? Onun mu parası varmış?" Sonra, daha sakin bir sesle ekledi: "Ama onun gibi işi olan bir adamın parası da olabilir. Bir sürü tanıdığı olan bir tacirin, bir hukukçunun, bir hekimin, bir eczacının işleri başlarından aşkın olduğu için acayip huylu, hatta ters olmalarını anlarım. Bu gibi insanlarla ilgili türlü hikâyeler vardır hatta. Ama bu adamlar bir şey düşünürler hiç olmazsa. Mesela ben, kaç kere başıma gelmiştir: Bir ilaç etiketi yazmak için kalemi masanın üzerinde ararım da sonunda bakarım ki kulağıma kıstırmışım!"

O sırada Madam Lefrançois "Kırlangıç"ın gelip gelmediğine bakmak için kapının önüne gitti. Sonra irkildi. Karalar giymiş

bir adam birdenbire mutfaktan içeriye girivermişti. Akşamın alacakaranlığında adamın kırmızı yüzlü, pehlivan yapılı olduğu seziliyordu.

Hancı kadın "Bir emriniz mi var, papaz efendi?" diye sordu.

Bir yandan da ocağın üzerinde mumlarıyla sıra sıra dizili duran bakır şamdanlardan birine uzanıyordu.

"Bir şey içmez misiniz? Azıcık frenküzümü likörü ya da bir kadeh şarap mesela?" diye sordu.

Papaz gayet nazik bir tavırla "İstemem," dedi. "Şemsiyemi almaya geldim de."

Şemsiyesini geçen gün Ernemont Manastırı'nda unutmuştu.

Kadına "Sana zahmet olacak, şemsiyeyi bu akşam kiliseye göndertiver," dedikten sonra kiliseye gitmek üzere yola çıktı.

Beri yandan, akşam duasının çanları çalmaya başlamıştı.

Eczacı, köy alanında papazın ayak seslerini artık duymaz olunca onun biraz önce takındığı tavrı pek densiz bulduğunu açıkça söyledi:

"İkram edilen içkiyi içmiyor, ne densizlik bu!" dedi. "Bundan iğrenç bir ikiyüzlülük görülmüş müdür? Bu papaz milleti patlıyasıya yer içer de beri yandan köylüden ondalık toplama zamanının gelmesini bekler."

Hancı kadın papazdan yana çıktı:

"Ama sizin gibi dört tanesini de dizinin üstünde büküverir ha!" dedi. "Geçen yıl bizim çocuklar samanı içeriye alırlarken yardım etti onlara; öylesine güçlü ki bir seferinde altı demet saman birden taşıyordu!"

Eczacı, "Çok güzel," dedi. "Öyleyse hiç durma, kızlarını böyle ateşli heriflere günah çıkarmaya gönder! Ben hükümetin yerinde olsam papazları ayda bir defa kan aldırmaya zorunlu tutardım. Evet, Madam Lefrançois, her ay şöyle dört başı mamur bir hacamat; hem polisin hem de ahlâkın yararına olur bu!"

"Susun Tanrı aşkına, Bay Homais! Kâfir oluyorsunuz! Dinle ilginiz yok sizin!"

Eczacı cevap verdi:

"Benim de dinim var; onlardan daha dindarım hatta; onlar gibi şaklabanlıklar, hokkabazlıklar yapmıyorum çünkü. Ter-

sine, Tanrı'ya tapınıyorum ben! Yüce bir varlığa –n'olursa olsun, orası önemli değil– bir Yaradan'a tapıyorum. Çünkü yurttaş olarak, aile babası olarak ödevlerimizi yerine getirelim diye bu dünyaya bizi gönderen odur. Ama buna karşılık kiliseye gidip de birtakım gümüş tepsileri öpemem, bizden daha iyi yiyip içen bir sürü soytarıyı, cebimden para vererek besleyemem doğrusu. Çünkü insan Tanrı'ya bir korulukta, bir tarlada, hatta eskilerin yaptıkları gibi, sadece gökyüzünü seyrederek de tapınabilir. Benim Tanrım Sokrates'in, Franklin'in, Voltaire'in, Béranger'nin Tanrı'sıdır! Jean-Jacques Rousseau'nun *Émile* adlı eserinde "Savoieli Papazın Amentüsü" başlıklı bir bölüm vardır. İşte ben, din hakkında orada yazılı olan şeyleri bir de 1789 Devrimi'nin ölümsüz ilkelerini benimsemiş bulunuyorum! Onun için, elinde bastonu çiçek bahçesinde dolaşan, dostlarını balinaların karnında oturtan, bir çığlık koparıp ölen, üç gün sonra da dirilen bir adamcağıza aklım ermez benim: Aslında saçma şeylerdir bunlar; sonra, fizik yasalarına da aykırıdır; bu da bize, papazların hep utandırıcı bir bilgisizlik içinde yüzdüklerini, halkı da kendileriyle birlikte böyle bir bilgisizlik içine sürüklemek istediklerini gösterir."

Gözleriyle çevresinde dinleyiciler aradı, sonra sustu. Çünkü coşkunluğu sırasında, belediye meclisi toplantısında sanmıştı kendini. Hancı kadın onu dinlemiyordu artık; uzaktan gelen bir tekerlek gürültüsüne kulak kabartmıştı çünkü. Yere çarpan gevşek demir çatırtılarıyla birlikte, bir arabanın gürültüsü işitildi, sonra "Kırlangıç" kapının önünde durdu.

İki tekerlek üzerine oturtulmuş sarı bir sandıktı bu. Tekerlekler arabayı örten muşambaya kadar yükseliyor, yolcuların yolu görmelerine engel olduktan başka omuzlarını da kirletiyordu. Dar pencerelerin küçük camları, araba kapalıyken çerçevelerinde titriyordu. Bu camların üzerlerinde, şurada burada, kalın bir toz tabakası arasında, çamur lekeleri de vardı. Yağmur sağanakları bile bunları iyice yıkamaya yetişemiyordu. Arabaya üç at koşulmuştu, bunlardan birisi öbür iki tanesinin önünde gidiyordu. Yokuş aşağı gidildiği sırada arabanın dibi sarsıntılar arasında yere değmekteydi.

Alana birkaç tane Yonvilleli geldi; bunların hepsi birden konuşuyorlar, havadis soruyorlar, açıklama istiyorlar, "Benim sepet nerede, yahu?" diyorlardı.

Hivert ne karşılık vereceğini bilememekteydi.

Kasabada köyün alışverişini yapan oydu. Dükkân dükkân dolaşıyor sonra kunduracıya tomar tomar deriler, nalbanta hurda demirler, hanımına bir fıçı ringa balığı, modistradan başlıklar, berberden takma saç topuzları getiriyordu; dönerken de yol boyunca oturduğu yerde ayağa kalkarak paketleri çitlerin üstünden içeriye atıp dağıtıyor, atlar kendi kendilerine giderlerken avazı çıktığı kadar da bağırıyordu.

Bir terslik yüzünden gecikmişti: Madam Bovary'nin küçük tazısı başını aldığı gibi tarlalara kaçmıştı çünkü. Belki bir çeyrek saat ıslık çalıp köpeği çağırmışlardı. Hatta Hivert yarım fersah geriye dönmüş, her an da köpeği gördüğünü sanmıştı, ama sonunda yine yola devam etmek gerekmişti. Emma ağlayıp kızmış, bu felaketten kocası Charles'ı sorumlu tutmuştu. Arabada bulunanlardan kumaşçı Bay Lheureux, kaybolan bir sürü köpekten örnekler getirerek genç kadını avutmaya çalışmıştı: Bu gibi köpekler, aradan yıllar geçtikten sonra bile sahiplerini yine de tanırlarmış.

"Hele bunlardan biri ta İstanbul'dan Paris'e dönmüş," diyordu. "Bir başkası da dosdoğru tam elli fersah yol gitmiş, dört dereyi yüzerek geçmiş. Bizim rahmetli pederin de bir fino köpeği vardı. Tam on iki yıl ortadan kayboldu. Bir akşam babam dışarıda yemek yiyecek olmuş. Sokakta giderken bir de ne görsün? Köpek birdenbire sırtına doğru sıçramıyor mu?"

II

Arabadan ilkin Emma, onun arkasından hizmetçi Félicité, kumaşçı Lheureux, sonra da bir dadı indi. Charles'ı ise oturduğu köşede zorla uyandırdılar. Gece olunca adamcağız iyiden iyiye uykuya dalmıştı çünkü.

Homais kendini tanıttı; hanımla beye saygılarını sundu; ken-

dilerine ufak da olsa bir hizmette bulunduğundan ötürü çok memnun olduğunu söyledi, sonra içten bir tavırla ekledi:

"Karım burada yok da, ben de çağırılmadan geldim, kendi kendimi davet ettim yani."

Madam Bovary mutfağa girince ocağa yaklaştı. İki parmağının ucuyla giysisini dizleri hizasından tuttu, eteklerini böylece ayak bileklerinin hizasına kadar kaldırdıktan sonra, ocakta döne döne kızarmakta olan koyun budunun üstünden, siyah ayakkabılı ayağını alevlere doğru uzattı. Ateş, çiğ bir ışıkla giysisinin dokularına girerek genç kadını, beyaz teninin pürüzsüz gözeneklerini, hatta göz kapaklarını bile aydınlatıyordu. Emma arada bir göz kapaklarını kırpmaktaydı. Aralık kapıdan gelen rüzgâra uyarak üzerinden de büyük bir kızıllık geçmekteydi.

Ocağın öbür yanında, sarı saçlı bir delikanlı, hiç ses çıkarmaksızın genç kadına bakıyordu.

Bu delikanlı Noter Guillaumin'in yanında kâtipti, adı da Léon Dupuis. "Lion d'Or" Hanı'nın ikinci müdavimi de oydu işte. Akşamleyin hana konuşacak bir yolcu gelir diye umarak, yemek saatini geciktirmişti. İşini bitirdiği günler ne yapacağını bilemediğinden, ister istemez tam saatinde buraya geliyor, çorbadan tatlıya kadar bütün yemek boyunca Bay Binet ile burun buruna oturmak zorunda kalıyordu.

Onun için, hancı kadın kendisine "Siz de yeni gelenlerle yemek yiyin isterseniz," dediği zaman, bu öneriyi sevinçle kabul etti.

Madam Lefrançois, gösteriş olsun diye, dört kişilik sofrayı salonda kurdurmuştu. Hep birden buraya geçtiler.

Eczacı Homais "Nezleden pek korkarım, onun için izin verin de takkemi başımdan çıkarmayayım," dedi.

Sonra Madam Bovary'ye sordu:

"Biraz yoruldunuz galiba, hanımefendi. Bu bizim mübarek 'Kırlangıç' da insanı salıncak gibi öyle sallar ki!"

Emma cevap verdi:

"Orası öyle ama rahatsızlık daima hoşuma gider, yer değiştirmekten hoşlanırım çünkü."

Noter kâtibi de içini çekerek söze karıştı:

"Evet, insanın hep aynı yere mıhlanarak yaşaması öyle tatsız oluyor ki!"

Charles, "Ya benim gibi hep at sırtında dolaşmak zorunda olsaydınız ne yapardınız?.." diye sordu.

Léon, Madam Bovary'ye dönerek ekledi:

"Ama insanın elinde oldukça bundan daha hoş şey yoktur galiba," dedi. "Elbet, insan yapabilirse..."

Eczacı da söze karışmıştı:

"Zaten bizim buralarda hekimlik pek o kadar güç bir iş değildir," diyordu. "Yollarımızın durumu araba kullanılmasına elverişlidir çünkü. Çiftçilerin halleri vakitleri yerinde olduğundan, oldukça iyi para da verirler. Tıbbi bakımdan ise sıradan bağırsak iltihapları, bronşit, safrakesesi hastalıkları falan bir yana, hasat zamanı bazen sıtma nöbetleri görüldüğü de olur; ama aslında önemli olaylar yoktur, özel birtakım şeylerle karşılaşılmaz.

"Ha, bol miktarda sıraca vakaları da görülür. Bu da, bizim köy evlerinin çok kötü sağlık koşulları içinde bulunmasından ileri gelse gerek.

"Doğrusu şu ki burada pek çok boş inançlarla, alışkanlıklardan ileri gelme türlü direnişlerle karşılaşacaksınız. Bilginizin çabaları her gün bunlarla çatışacak. Çünkü halk hekime, eczacıya başvuracak yerde hâlâ hastalıklarını okuyup üfletmekle, muska yazdırmakla, papaza akıl danışmakla iyileştirmeye uğraşıyor. Bununla birlikte, doğrusunu söylemek gerekirse, buranın havası hiç de kötü değildir, hatta bucağımızda birkaç tane doksanlık adam bile var. Dikkat ettim, kışın termometre dört dereceye kadar düşüyor, sıcak mevsimde de çok çok yirmi beş otuz dereceye kadar çıktığı oluyor. Bu da en çok yirmi dört Réaumur ya da İngiliz ölçüsüyle elli dört Fahrenheit tutar, fazla tutmaz! Gerçekten de kuzey rüzgârlarından bir yanda Argueil Ormanı'yla, öte yanda Saint-Jean Bayırı'yla korunuruz. Dereden su buharı çıkar. Sonra, çayırlarda bir sürü hayvan vardır. Bunlar da, bildiğiniz gibi, çok miktarda amonyak, yani azot, hidrojen ve oksijen –yok yok, yalnız azotla hidrojen– çıkarırlar. Bu ise humusları, yani toprağın çürümüş bitki özlerini kendine çekerek, bütün bu çeşitli uçuntuları birbirine ka-

rıştırıp –tabir caizse– bir demet halinde birleştirerek, havada elektrik olduğu zamanlar da bu elektriğe kendiliğinden karışarak sonunda, tıpkı tropikal bölgelerde olduğu gibi, zararlı miyazmalar doğurabilir. Bu yüzden, demin sözünü ettiğim sıcaklık da tam geldiği, daha doğrusu gelmesi gereken yerde, yani güneyde, güneydoğu rüzgârlarıyla ılınır, ki bu rüzgârlar Seine Nehri üzerinden geçerken kendiliklerinden serinlediklerinden, bize bazen tıpkı Rusya rüzgârları gibi, birdenbire ulaşıverirler!"

Madam Bovary delikanlıyla konuşmasını sürdürerek "Çevrede gezintiler filan yaptınız mı bari?" diye sordu.

"Pek az! Bayırın üstünde, ormanın kıyısında 'Otlak' denen bir yer var. Ara sıra pazar günleri oraya gider, elimde bir kitapla otururum, batan güneşi seyrederim."

"Batan güneşi seyretmek kadar hoş şey yoktur bence, hele deniz kıyısında olursa!"

Bay Léon "Denize bayılırım," dedi.

Madam Bovary cevap verdi:

"Sonra, size de öyle mi gelir bilmem: İnsanın düşünceleri bu sınırsız düzlükte daha özgürce dolaşır; bunu seyretmek bile ruhunuzu yükseltir, size sonsuzluk, yücelik düşünceleri verir."

Bay Léon "Dağ manzaraları da öyledir," dedi. "Bir yakınım var, geçen yıl İsviçre'ye gitmişti. 'Göllerin güzelliğini, çağlayanların hoşluğunu, buzulların dev gibi görünüşünü aklın almaz!' diyordu. Sellerin bir kıyısından öbür kıyısına uzanan, inanılmaz büyüklükte çam ağaçları görürmüş insan. Uçurumların kıyılarına asılı gibi duran kulübeler varmış. Bulutlar sıyrıldığı zaman bin ayak aşağınızda da geniş vadiler görürmüşsünüz. Bu manzaralar insana şevk, coşku verir. Dua etmek, vecde gelmek isteği uyandırır! Hani ünlü bir çalgıcı varmış, hayalini daha iyi coşturmak için gidip güzel bir manzara karşısında piyano çalmayı âdet edinmiş. Bu durumu düşündükçe onun bu yaptığına şaşmıyorum doğrusu."

Genç kadın "Müzikle uğraşır mısınız?" diye sordu.

"Hayır ama, pek severim."

Homais tabağının üzerine eğilerek "İnanmayın ona, Madam Bovary," dedi. "Alçakgönüllü olduğundan böyle söylüyor."

Sonra delikanlıdan yana dönerek ekledi: "Nasıl olur, azizim, geçen gün odanızda, 'Koruyucu Melek'i çok güzel söylüyordunuz. Ben de sizi laboratuvardan dinliyordum; tıpkı bir aktör gibi okuyordunuz bunu doğrusu!"

Gerçekten Léon eczacının evinde oturuyordu. İkinci katta olan küçük odası alana bakmaktaydı. Ev sahibinin kendisine yaptığı bu iltifat karşısında yüzü kızardı. Eczacı ise bu arada hekimden yana dönmüş, ona birbiri peşi sıra Yonville'de oturan başlıca kimseleri sayıyordu. Fıkralar anlatmakta, bilgiler vermekteydi. Noterin serveti tam olarak bilinmiyordu, sonra bir de Tuvachelar vardı ki durumu büyük güçlükler yaratıyordu.

Emma devam etti:

"Peki, en çok hangi tarz eserleri seversiniz?"

"Alman musikisini; insanı hayallere daldırır da."

"İtalyan bestecilerini de tanır mısınız?"

"Henüz tanımıyorum; ama onları da gelecek yıl tanıyacağım; hukuk öğrenimimi tamamlamak için gidip Paris'te oturacağım da."

Eczacı "Buradan kaçıp giden o zavallı Yanoda var ya, demin onun hakkında konuşuyordum kocanızla," dedi. "Adamın yaptığı çılgınlıklar sayesinde, Yonville'in en rahat evlerinden birine konacaksınız.

Bu evin bir hekim için çok elverişli bir yanı var: Kapılarından birisi ağaçlıklı bir yola açılıyor, bu da insana kimseye görünmeden eve girip çıkmak imkânını veriyor. Zaten evde bir aile için gerekli çamaşırlık, mutfak, kiler, salon, yemiş bahçesi filan gibi her şey var. Allah selamet versin, Yanoda masraftan kaçmayan bir adamdı! Bahçenin bitiminde, dere kıyısına, sırf yazın bira içmek için bir çardak da yaptırmıştı. Sonra, hanımefendi bahçeyle uğraşmaktan hoşlanıyorsa..."

Charles "Karım bahçeyle hiç uğraşmaz," dedi. "Herkes ona, 'Vücudunuzu çalıştırın,' diye öğüt veriyor ama o boyuna odasına kapanıp kitap okuyor."

Léon "Ben de öyleyim," dedi. "Akşamları rüzgâr camları döver, lamba da yanarken insanın ateşin karşısına geçip bir kitap okuması kadar hoş şey var mıdır?"

Emma Bovary iri siyah gözlerini iyice açıp delikanlıya bakarak "Değil mi ya?" dedi.

Léon devam etti:

"İnsan hiçbir şey düşünmez, saatler geçip gider. Yerinizden bile kımıldamazsınız ama görür gibi olduğunuz diyarlarda dolaşırsınız ya da serüvenlerin gidişini izlersiniz. Romandaki kişilerle haşır neşir olursunuz. Onların kılıkları altında siz varsınızdır sanki."

Emma "Doğru! Doğru!" diyordu.

Léon "Sizin de başınıza geldi mi bilmem" dedi. "Hani insanın kafasında belirsiz bir düşünce yer eder ya da silik, karanlık bir hayal belirir. Derken bir de bakarsınız ki kitapta bütün bunlar gayet açık, belirli biçimde anlatılıvermiştir."

Emma "Evet, ben de hissettim bunu," diye cevapladı.

Léon "İşte ben de bunun içindir ki en fazla şairleri severim," dedi. "Mısralar düz yazıya göre daha duyguludur, insanı daha iyi ağlatır."

Genç kadın "Ama sonunda da insana usanç verir," dedi. "Şimdi ben, tersine, bir solukta akıp giden, insanı korkutan serüvenlere bayılıyorum. Gündelik hayatta da rastlanan bayağı kahramanlardan, durgun hislerden nefret ediyorum."

Noter kâtibi cevap verdi:

"Gerçekten, bu gibi eserler insanın yüreğine dokunmadıklarından, sanatın gerçek amacından da uzaklaşmış oluyorlar galiba. Hayatın bin türlü dırıltısı arasında insanın, zihninden olsun, soylu kişilere, temiz sevgilere, mutluluk tablolarına dalabilmesi o kadar hoş şeydir ki! Kendi payıma ben, burada toplumdan uzak yaşadığım için, tek eğlencem bu. Ama zaten Yonville'de imkânlar o kadar az ki!"

Emma "Burası da Tostes gibi herhalde," dedi. "Onun için, ben daima kira ile roman, dergi veren bir okuma odasına aboneyimdir."

Bu son sözleri işitmiş olan eczacı yine söze karıştı:

"Hanımefendi, işinize yararsa benim kitaplığımdan da yararlanabilirsiniz," dedi. "Kitaplığımda Voltaire, Rousseau, Delille, Walter Scott gibi en iyi yazarların eserleriyle 'Echo des Feuille-

tons' vb. koleksiyonları vardır. Ayrıca bana çeşitli gazeteler de gelir. Bu arada *Fanal de Rouen*'ı her gün alırım. Buchy, Forges, Neufchâtel ve dolayları için bu gazetenin muhabiriyim çünkü."

İki buçuk saatten beri sofradaydılar; çünkü hizmetçi Artémise terliklerini döşeme taşları üzerinde tembel tembel sürüyerek tabakları birbiri ardından getiriyor, her şeyi unutuyor, hiçbir şeyden anlamıyor, bilardo salonunun kapısını da ikide bir aralık bırakıyordu. Mandalın ucu da ikide bir duvara çarpmaktaydı.

Léon bir yandan konuşurken kendi de farkında olmaksızın ayağını Madam Emma Bovary'nin oturmakta olduğu sandalyenin çubuklarından birine koymuştu. Emma dimdik duran kıvrımlı bir patiska yakanın üzerine, mavi ipekliden küçük bir kravat takmıştı, yüzünün alt yanı da yaptığı baş hareketlerine uygun olarak yakaya hafifçe gömülüyor ya da bundan dışarıya çıkıyordu.

Böylece Charles ile eczacı konuşurlarken onlar da birbirlerine sokularak dereden tepeden konuşmaya başladılar; böylece de, sözün gelişiyle, gittikçe birbirlerine daha çok yakınlık duymaya başladılar. Paris'te oynanan piyesler, roman adları, yeni kadriller, tanımadıkları âlem, genç kadının oturmuş olduğu Tostes, şimdi bulunmakta oldukları Yonville... Bunların hepsini gözden geçirdiler, yemeğin sonuna kadar her şeyden söz ettiler.

Kahveler içildikten sonra, Félicité yeni evdeki odayı hazırlamaya gitti; yemektekiler de sofradan kalktılar. Madam Lefrançois ocağın başında uyuyakalmıştı; seyis de, elinde fener, evlerine götürmek için Mösyö ve Madam Bovary'yi bekliyordu. Kızıl saçlarının arasında saman parçaları vardı, sol bacağı da topaldı. Öbür eline papaz efendinin şemsiyesini aldı, sonra hep birden yola çıktılar.

Köy uykuya dalmıştı. Pazar yerinin direklerinin uzun gölgeleri yere vurmuştu. Toprak, tıpkı yaz gecelerinde olduğu gibi, kurşuniydi.

Hekimin evi handan elli adım ileride olduğundan, çok geçmeden herkesin birbirinden ayrılması gerekiverdi, topluluk dağıldı.

Emma daha kapıdan girer girmez tıpkı ıslak bir bez gibi sıvaların soğukluğunun omuzlarına çöktüğünü hissetti. Duvarlar yeniydi, merdivenin tahta basamakları gıcırdıyordu. Birinci kattaki odada, pencerelerdeki perdelerden içeriye beyazımtırak bir ışık giriyordu. Ağaçların tepeleri, daha ileride de sislere yarı gömülmüş çayırlık görülüyordu. Ay ışığı altında çayırlıktan, derenin yatağının gidişine uygun olarak buğular yükselmekteydi.

Odanın ortasında karmakarışık bir halde dolaplar, çekmeceler, şişeler, demir çubuklar, yaldızlı değnekler yığılıydı. Sandalyelerin üzerinde şilteler, döşemenin üzerinde leğenler sürünüyordu: Eşyaları getiren iki kişi her şeyi gelişigüzel oraya bırakıvermişlerdi çünkü.

Genç kadın dördüncü kere yabancı bir yerde yatıyordu. Birincisi rahibe okuluna girdiği gün, ikincisi Tostes'a geldiği gün, üçüncüsü Vaubyessard'da kaldığı sefer, dördüncüsü de buydu; her seferinde hayatında yeni bir sayfa açılır gibi olmuştu. Olayların başka başka yerlerde hep aynı olabileceklerine inanmıyordu. Sonra, yaşadığı dönem kötü olduğuna göre, bundan sonra yaşayacağı günler daha iyi olacaktı herhalde.

III

Emma ertesi gün uyanınca noter kâtibini köy alanında gördü. Sırtında sabahlık vardı. Delikanlı başını kaldırıp onu selamladı. O da çabucak başını eğdi, sonra pencereyi kapadı.

Léon bütün gün akşamın altısını iple çekti. Ne yazık ki hana girince sofranın başında Bay Binet'den başka kimseyi göremedi.

Bir gün önceki akşam yemeği delikanlı için çok önemli bir olaydı; o güne kadar hiçbir zaman sırtı sıra iki saat bir hanımefendiyle konuşmuş değildi. Nasıl olmuştu da eskiden hiçbir zaman böyle güzel anlatamayacağı bir sürü şeyi, hem de böyle bir dille, anlatıvermişti ona? Öteden beri utangaç bir insandı; hem sıkılganlıktan hem ikiyüzlülükten ileri gelen bir çekingenlik vardı onda hep. Yonville'de herkes onun kibar tavır-

lı bir genç olduğunu söylüyordu. Olgun insanların düşüncelerini dinliyor, politika konusunda hiç de ateşli davranmıyordu; bir delikanlı için bu, dikkate değer bir şeydi. Sonra birtakım becerileri de vardı: Suluboya resim yapıyor, nota okumasını biliyor, akşam yemeğinden sonra, kâğıt oynamadığı zamanlar, seve seve edebiyatla uğraşıyordu. Bay Homais, bilgisi yüzünden ona saygı göstermekteydi; Madam Homais de onun hatırseverliğinden hoşlanırdı. Çünkü Léon çoğu zaman bahçede Homaislerin çocuklarına arkadaşlık ediyordu. Üstleri başları hep kir içinde olan bu çocuklar pek arsız şeylerdi, anneleri gibi de biraz saz benizliydiler. Onlara hizmetçiden başka eczacı kalfası Justin de bakıyordu. Bu Justin, Bay Homais'nin yakınıydı, acıdıkları için yanlarına almışlardı onu, aynı zamanda uşak gibi de kullanıyorlardı.

Eczacı çok iyi bir komşu gibi davrandı. Esnaf hakkında Emma Bovary'ye bilgi verdi, elma şarabı aldığı şarapçıyı özel olarak çağırttı, içkinin tadına kendisi baktı, fıçıların bodruma iyice yerleştirilmelerine göz kulak oldu; ucuz tarafından yağ elde etmek için ne yapmak gerektiğini genç kadına öğretti; ayrıca kilise hademesi Lestiboudois ile bir anlaşma yaptı. Bu adam kilisedeki, mezarlıktaki işlerinin dışında olarak Yonville'deki belli başlı bahçelerin bakımıyla da uğraşıyor, herkesin isteğine göre, bunu ya saat hesabıyla ya da yıllık bir ücret karşılığı yapıyordu.

Eczacının bu kadar yakın dostluk göstermesi, sadece başkalarına yardım etme isteğinden ileri gelmiyordu, bir tasarı da gizliydi bunun altında.

Eczacı, diplomasız kimselerin hekimlik etmelerini yasak eden yasanın birinci maddesine aykırı hareket etmişti; öyle ki, kim olduğunu bilmediği birtakım kimselerin ihbarı üzerine Homais'yi savcı Rouen'a çağırmıştı. Savcı çalışma odasında eczacıyı ayakta karşılamıştı; sırtında cübbesi, omzunda kakım kürkü, başında takkesi vardı. Vakit sabahtı, duruşma başlamamıştı. Koridordan jandarmaların hantal çizmeleriyle geçip gittikleri işitiliyor, uzaktan uzağa da gacır gucur kapanan kilitlerin gürültüleri duyuluyordu. Eczacının kulakları öylesine zonkluyordu ki beynine kan hücum edip yere düşüverecek-

ti neredeyse; yeraltı zindanlarını, ailesinin ağlayışını, eczanenin satılışını, bütün kavanozların darmadağın oluşunu görür gibi oldu; sonunda da kendine gelebilmek için bir kahveye girip bir kadeh sodalı rom içmek zorunda kaldı.

Yavaş yavaş bu korkunç anı zihninden silindiği için, eczanenin arka tarafında hastaları suya sabuna dokunmaz biçimde muayene etmeyi yine sürdürüyordu. Yalnız, belediye başkanı ona garezdi, meslektaşları onu kıskanıyorlardı, her şeyden korkulabilirdi. Onun için Homais nazik hareketlerle Mösyö Bovary'nin dostluğunu kazanarak onu minnet altında da bırakmış oluyordu. Böylece, doktor bir şeyin farkına varırsa ileride Homais onun konuşmasına engel olabilecekti. Bu düşünceyle her sabah eczacı ona gazeteyi getiriyor, öğleden sonra da çoğu zaman bir an için eczaneden ayrılıp hekimin yanına giderek sohbet ediyordu.

Charles üzgündü: Hasta gelmiyordu çünkü. Saatler boyunca hiç konuşmaksızın oturup kalıyor, ya gidip muayenehanesinde uyuyor ya da karısının dikiş dikmesini seyrediyordu. Oyalanmak için evinde işçi gibi çalıştı, hatta boyacıların bıraktıkları boyadan artanlarla tavan arasını boyamaya bile kalkıştı. Zihnini de boyuna para işleri kurcalıyordu. Tostes'taki onarım işlerine, karısının tuvaletlerine, taşınmaya o kadar çok para harcamıştı ki karısının drahoması olan dokuz bin franka aşkın para iki yıl içinde eriyip gitmişti. Sonra, Tostes'tan Yonville'e taşındıkları sırada bir sürü eşya kırılıp dökülmüş ya da kaybolmuştu. Bu arada alçıdan papaz heykeli de çok zorlu bir sarsıntı sırasında arabadan düşerek Quincampoix kasabasının kaldırımları üzerinde bin parça olmuştu!

Derken, ortaya çıkan daha iyi türden bir kaygı Charles'ı oyaladı; bu karısının gebeliğiydi. Doğum günü yaklaştıkça Charles da karısını daha çok seviyordu. Bedenleri arasında başka bir bağ kuruluyordu, daha çapraşık bir birleşmenin sürekli duygusu gibi bir şeydi bu. Uzaktan karısının tembel tavırlarını, korsesiz kalçaları üzerinde belinin tembel tembel dönüşünü gördükçe, karşılıklı oldukları zaman onu rahat rahat seyrettikçe, genç kadın koltuğuna oturup yorgun bir hal takındıkça Char-

les da mutluluğunu gizleyemiyordu; yerinden kalkıp onu kucaklıyor, ellerini karısının yüzünde dolaştırıyor, ona "annecik" deyip dans ettirmek istiyor, yarı gülüp yarı ağlayarak aklına gelen türlü türlü okşayıcı şakalar yapıyordu. Karısını gebe bıraktığını düşündükçe pek keyifleniyordu. Şimdi hiçbir eksiği yoktu artık. İnsan varlığını iyice biliyordu, iki dirseğini de huzur içinde bu bilgisine dayıyordu.

Emma ilkin büyük bir şaşkınlık duydu; sonra da, ana olmanın ne demek olduğunu öğrenmek için, bir an önce doğurmak hevesine kapıldı. Yalnız, istediği masrafları yapacak, pembe ipek perdeli hasırdan bir beşik, işlemeli takkeler alacak durumda olmadığından, birden pek kederleniverdi; bu yüzden de hiçbir şey seçmeden, hiçbir tartışma yapmadan gerekli bütün eşyayı köydeki bir dikişçi kadına ısmarladı. Böylece, annelerin sevecenliğini gıcıklayan bu türlü hazırlıklarla oyalanamadı, daha başlangıçtan da sevgisinden, belki bu nedenle, bir şeyler eksildi.

Yalnız, Charles bütün yemeklerde, doğacak çocuktan söz ettiği için, çok geçmeden genç kadın da çocuğu daha sürekli olarak düşünmeye başladı.

Bir oğlu olsun istiyordu; güçlü, esmer olacaktı; adını Georges koyacaktı; bir erkek çocuğu olacağını düşündükçe de geçmişteki bütün yoksunluklarının öcünü umut halinde almış gibi oluyordu. Bir erkek özgürdür hiç olmazsa; her tutkuyu tadabilir, her diyarı dolaşabilir, engelleri aşabilir, en uzak görünen mutluluklara erişebilir. Bir kadının önünde boyuna bir sürü engel vardır. Hem hareketsiz hem gevşek olduğundan, bedeninin gevşekliği, boyun eğmek zorunda olduğu yasal bağlar onun aleyhine işler. Tıpkı bir şapkanın şeritle tutturulmuş peçesi gibi, iradesi de rüzgârın her esişinde çırpınır; böylece, bir kadını daima sürükleyen bir arzu, daima alıkoyan bir bağ, bir düzen vardır.

Emma bir pazar sabahı saat altıya doğru, gün doğarken doğurdu.

Charles "Kız!" dedi.

Emma başını çevirip bayıldı.

Hemen o anda da Madam Homais koşup geldi, genç kadını kucaklayıp öptü. "Lion d'Or" Hanı'nın sahibi Lefrançois Ana da aynı şeyi yaptı. Eczacı saygılı bir adam olduğundan, kapının aralığından genç kadına şimdilik bir iki kutlama sözü söyledi. Çocuğu görmek istedi.

"Sağlam yapılı, maşallah!" dedi.

Emma lohusalığında kızına bir ad aramak için epey uğraştı. Önce, sonları İtalyan usulü biten Clara, Louisa, Amanda, Atala gibi bütün adları gözden geçirdi; Galsuinde'i oldukça, Yseult ya da Leocadie'yi ise daha çok beğeniyordu. Charles çocuğa annesinin adı verilsin istiyor, Emma ise buna yanaşmıyordu. Takvime bir baştan öbür başa baktılar, yabancılara akıl danıştılar.

Eczacı "Geçen gün Bay Léon'la konuşuyordum," diyordu. "Çocuğun adını niçin Madeleine koymuyorsunuz diye şaşıyor. Şimdilerde bu ad pek modaymış."

Charles'ın annesi yaşlı Madam Bovary *İncil*'de sözü geçen günahkâr bir azize adının torununa verileceğini duyunca çığlığı bastı. Bay Homais'ye gelince o, büyük bir adamı, ünlü bir olayı ya da yüksek bir kavramı hatırlatan adları seviyordu. Dört çocuğunu da bu yönteme uyarak vaftiz ettirmişti. Böylece Napoleon ün ve şanı, Franklin özgürlüğü temsil ediyordu; Irma, romantizme verilmiş bir ödündü belki. Athalie, Fransız sahnesinin en ölümsüz başyapıtına sunulan derin bir saygıydı. Çünkü eczacının felsefi inançları sanat bakımından birtakım hayranlıklar beslemesine engel olamıyordu. Onun düşünür yanı ise duygulu yanını hiçbir zaman alt etmiyordu; araya bir sınır çizmesini, düşle bağnazlığın payını vermesini biliyordu. Filan tragedyadaki düşünceleri beğenmiyordu ama üslubuna bayılıyordu; ana düşünceye lanet okuyordu da tüm ayrıntıları alkışlıyordu; tragedyadaki kişiler onu çileden çıkarıyorsa da söyledikleri sözler pek coşturuyordu onu. Büyük eserleri okuyunca kendinden geçerdi; papaz milletinin bu eserlerden kendi çıkarları için yararlandıklarını düşündükçe üzülürdü. İçinde bulunduğu bu duygu kargaşalığı yüzünden Racine'e kendi eliyle taç giydirmek ister, beri yandan da onunla tam bir çeyrek saat tartışmayı özlerdi.

Sonunda Emma, Vaubyessard Şatosu'nda markizin bir genç kadını Berthe diye çağırdığını hatırladı; o anda başlayarak o ad seçildi. Rouault Baba gelecek durumda olmadığından, vaftiz babalığını yapması Bay Homais'den rica edildi. Eczacı armağan olarak hep kendi dükkânından çıkma mallar verdi. Bunlar altı kutu hünnaptan, bir kavanoz dolusu kuvvet macunundan, üç kavanoz hatmi macunundan ibaretti. Ayrıca bunlara, bir dolapta bulduğu altı çubuk meyve şekerini de eklemişti. Tören gününün akşamı büyük bir yemek verildi; yemekte papaz efendi de vardı; hepsi coştular. Yemek bitip de sıra likörlere gelince Bay Homais "İyi insanların Tanrı'sı" adlı şarkıyı söylerdi. Bay Léon bir barkarol, çocuğun vaftiz annesi olan yaşlı Madam Bovary imparatorluk zamanından kalma bir romans söylediler.

Yaşlı Mösyö Bovary, yani büyükbaba da "Çocuğu getirin bakayım," dedi.

Sonra onu, yüksekten başının üzerine döktüğü bir kadeh şampanya ile vaftiz etmeye başladı. Dinsel bir törenle böyle alay edilmesi, Rahip Bournisien'i kızdırdı; yaşlı Mösyö Bovary buna "Tanrıların Savaşı"ndan bir parçayı okuyarak cevap verdi. Bunun üzerine papaz gitmeye kalktı; hanımlar yalvarıp yakarıyorlardı; araya Homais girdi; sonunda papazı yine yerine oturtabildiler, adam da yarısını içmiş olduğu kahvesini tabağa dökerek sakin sakin içmeye devam etti.

Yaşlı Mösyö Bovary Yonville'de bir ay daha kaldı. Sabahları, alanda çubuğunu içerken başına giydiği gümüş sırmalı bir polis başlığı ile kasaba halkının gözlerini kamaştırıyordu. Sonra, çok konyak içmeyi de huy edinmiş olduğundan, çoğu zaman hizmetçiyi "Lion d'Or" Hanı'na göndererek bir şişe konyak aldırtıyor, bunun parası da oğlunun hesabına yazılıyordu; ayrıca, boyun atkılarını kokulandırmak için, gelininin ne kadar kolonyası varsa hepsini kullandı.

Gelin de onunla birlikte olmaktan hoşlanmıyor değildi. Kaynata, dünyanın her yanını dolaşmıştı: Berlin'den, Viyana'dan, Strasbourg'dan, subaylık ettiği zamanlardan, metres tuttuğu kadınlardan, bulunduğu büyük şölenlerden söz ediyordu. Sonra nazikleşiyor, hatta bazen merdivende ya da bahçede kolunu

gelininin beline doluyor, sonra oğluna "Charles, ayağını denk al!" diye sesleniyordu.

Bunun üzerine, yaşlı Madam Bovary oğlunun mutluluğundan yana tasalanmaya başladı, zamanla kocasının genç kadının düşünceleri üzerinde ahlâka aykırı bir etki yapmasından korktuğu için, yola çıkmak üzere acele etmeye başladı. Daha ciddi kaygıları vardı belki de. Kocası Bovary hiçbir şeye saygı göstermeyen bir adamdı çünkü.

Emma kızını, emzirsin diye, marangozun karısına vermişti. Günün birinde birdenbire çocuğu görmek hevesine kapıldı. Lohusalığının kırkı çıktı mı çıkmadı mı diye aldırmaksızın Rollet'nin evine yollandı. Bu ev köyün ta bitiminde bayırın alt başında, anayolla çayırların arasındaydı.

Vakit öğleydi; evlerin panjurları kapalıydı, mavi göğün sert ışığı altında parıldayan arduvaz damların tepelerinden kıvılcımlar saçılıyordu sanki. Ağır bir rüzgâr esiyordu. Emma yürürken kendini bitkin hissediyordu; kaldırımın taşları ayaklarını acıtıyordu. Bir ara "Eve mi dönsem, yoksa bir yere girip otursam mı?" diye düşündü.

O sırada komşu kapıların birinden dışarıya Bay Léon çıktı. Koltuğunun altında bir tomar kâğıt vardı. Gelip genç kadını selamladı, sonra da Bay Lheureux'nün dükkânının önünde, ileriye doğru çıkık kurşuni tentenin altına girerek gölgede durdu.

Emma Bovary "Çocuğu görmeye gidiyordum da," dedi. "Ama, şimdiden yoruldum bile."

Léon, "Eğer..." diye söze başladı, alt tarafını getirmeye cesaret edemedi.

Genç kadın, "Bir yerde işiniz mi var?" diye sordu.

Noter kâtibinin cevabı üzerine, "Öyleyse benimle gelin, n'olur," dedi.

Daha o akşam, havadis her yana yayıldı, belediye başkanının karısı Madam Tuvache, hizmetçisinin önünde "Bu Madam Bovary'nin adı kötüye çıkacak," dedi.

Sütninenin evine ulaşmak için sokağı geçtikten sonra sanki mezarlığa gidilecekmiş gibi sola sapmak, iki yanında kınaçiçekleri bitmiş dar bir yoldan geçerek küçük kulübeler, avlular

arasından ilerlemek gerekiyordu. Kınalar çiçek açmıştı; fundalıklardan fışkıran tavşanotları, yabangülleri, ısırganlar, böğürtlenler de çiçeklenmişlerdi. Çitlerin deliklerinden bakılınca viran evlerin bahçelerinde, gübre yığınlarının üzerinde birkaç domuz yavrusu, yularları boyunlarında inekler görülüyordu. Bunlar boynuzlarını ağaçların gövdelerine sürtüyorlardı. İkisi de yan yana, ağır ağır yürüyorlardı. Genç kadın delikanlıya yaslanıyor, o da adımlarını Emma'ya uydurarak hızlı gitmekten kaçınıyordu; önleri sıra bir yığın sinek sıcak havada vızıldayarak uçuşuyordu.

Evi, yaşlı bir ceviz ağacı gölgelendiriyordu, bundan tanıdılar. Ev basıktı. Kararmış kiremitlerle kaplıydı. Tavan arasındaki küçük pencerenin önünde, dışarıya bir kangal soğan asılmıştı, dikenli çite dayanmış çalı çırpı yığınları evlek evlek dikilmiş marullarla lavanta çiçeklerini, hereklere tırmanan, çiçeklenmiş nohutları çevreliyorlardı. Çirkef sular otların üzerine yayılarak akıyordu. Etrafta ne idüğü belirsiz, çorap gibi, kırmızı bezden entari gibi eski püskü birtakım giyim eşyası vardı. Ayrıca, kalın bezden kocaman bir örtü, çitin üzerine uzunlamasına yayılmıştı. Kapının gürültüsünü duyunca sütnine göründü. Kucağında, meme emen bir çocuk vardı. Öbür eliyle de yüzü sıraca yaralarıyla kaplı, cılız, biçare bir çocuğu tutmuş, çekiyordu. Bu çocukcağız, Rouen'da bir tuhafiyecinin oğluydu; anasıyla babası kendi alışverişleriyle pek meşgul olduklarından, çocuğu köye bırakmışlardı.

Sütnine "Buyrun," dedi. "Sizin çocuk içeride, uyuyor."

Bahçeden hemen odaya giriliveriyordu. Evin tek odası da buydu. Dip tarafta, duvarın kenarında perdesiz, geniş bir karyola vardı. Hamur teknesi pencerenin önünde duruyordu. Pencerenin kırık camı, mavi kâğıt yapıştırılarak onarılmıştı. Kapının arkasındaki köşede, musluk taşının altına parlak çivili postallar yerleştirilmişti. Bunların yanında içi yağ dolu, ağzında da bir tüy bulunan bir şişe durmaktaydı. Ocağın tozlu rafı üzerinde, tüfek çakmakları, mum parçaları, kav kırıntıları arasında, bir *Mathieu Laensberg* yıllığı sürünüyordu. Evdeki gereksiz şeylerin sonuncusu da "şöhret"i temsil eden bir kadın resmiy-

di. Bu resim, bir lavanta reklamından kesilmiş olacaktı, duvara altı tane kundura çivisiyle tutturulmuştu. Resimdeki kadın da elindeki borulara üflüyordu.

Emma'nın çocuğu yerde, sepet bir beşikte uyuyordu. Genç kadın çocuğu, üzerine örten battaniyeyle birlikte aldı, hafif hafif sallayarak ninni söylemeye başladı.

Léon odada dolaşıyordu; şık giyinmiş bu güzel hanımı bütün bu acı yoksulluğun ortasında görmek acayip bir şey gibi geliyordu ona. Madam Bovary kızardı; Léon bakışlarıyla belki bir saygısızlık yapmış olacağını düşünerek başka yana döndü. Genç kadın da işlemeli yakasının üzerine kusmuş olan çocuğu yine beşiğine yatırdı. Sütnine hemen koşup yakayı sildi.

"Leke yapmaz merak etmeyin," diyordu.

"Bana daha neler yapıyor bilseniz!" diye ekledi: "İşim gücüm onu yıkayıp temizlemek! Bari bakkal Camus'ye tembih edin de gerektikçe biraz sabun versin bana. Böylesi daha rahat olur, ben de sizi rahatsız etmem."

Emma "Peki peki, hadi allahaısmarladık Rollet Ana," dedi.

Sonra eşiğe ayaklarını silip dışarıya çıktı.

Kadıncağız da avlunun sonuna kadar onu geçirdi. Beri yandan, geceleri kalkmanın kendisi için ne kadar güç olduğunu anlatıyor:

"Bazen öyle yoruluyorum ki iskemlenin üzerinde uyuyakalıyorum," diyordu. "Onun için bana hiç olmazsa bir libre çekilmiş kahve verirseniz fena olmaz. Bir ay gider bu bana, sabahları sütle içerim."

Emma Bovary sütninenin teşekkürlerini dinledikten sonra dışarıya çıktı; dar yolda birkaç adım ilerlemişti ki ayak sesleri işiterek başını çevirdi: Gelen yine sütnineydi!

"Ne var?"

Köylü onu bir karaağacın arkasına çekti, kocasından söz etmeye başladı:

"Zavallı bir zanaatıyla, bir de yüzbaşının yılda verdiği altı frankla..." diyordu.

Emma "Daha çabuk söyle," dedi.

Sütnine her sözün arasında içini çekerek devam etti:

"Benim tek başıma kahve içtiğimi görürse üzülür diye korkuyorum. Malum ya, erkekler..."

Emma "Kahve vereceğim dedim ya sana," dedi. "Vereceğim işte!.. Sıkmaya başladın artık!"

"Evet ama, hanımcığım! Aldığı yaralar yüzünden ara sıra dehşetli göğsü tutuluyor. 'Elma şarabı beni zayıf düşürüyor,' diyor hatta."

"Ne istiyorsan çabuk söyle, Rollet Ana!"

Kadın yerlere kadar eğilerek "Vallahi, fazla şey mi istiyorum bilmem ki..." dedi. Bir kere daha eğildi: "Canınızın istediği zaman..." Yalvaran gözlerle bakıyordu... Sonunda da baklayı ağzından çıkardı: "Şöyle küçük bir şişe konyak gönderseniz diyorum yani. Çocuğunuzun tabanlarını da ovardım hem bununla. Zavallının tabanları dil gibi yumuşacık."

Emma, dadıyı başından savdıktan sonra, Bay Léon'un koluna girdi. Bir zaman hızlı hızlı yürüdü; sonra yavaşladı, çevresine göz gezdirirken bakışları delikanlının omzuna ilişti. Léon'un redingotunun kadife bir yakası vardı. İyi taranmış, kestane rengi düz saçları yakasının üzerine dökülüyordu. Sonra genç kadın onun tırnaklarına da dikkat etti. Tırnakları Yonville'de âdet olduğundan daha uzundu. Zaten noter kâtibi tırnaklarına iyi bakmak için çok uğraşıyordu; bu iş için, yazı takımının içinde özel bir çakı bulundururdu hatta.

Derenin kıyısından ilerleyerek Yonville'e döndüler. Yazın yatağı daha genişlediği için, dere, bahçelerin duvarlarını temellerine kadar açıkta bırakıyordu. Bahçelerin önünde de suya dek inen birkaç basamaklık bir merdiven vardı. Dere sessiz sedasız, hızlı hızlı akıp gidiyordu; göze soğuk gelen bir görünümü vardı; ince uzun otlar, suyun akıntısına uyarak hep birden eğiliyorlar, sanki oracığa bırakılmış yeşil saçlar gibi, suyun berraklığı içinde yayılıyorlardı. Ara sıra, sazların tepelerinde ya da nilüferlerin yaprakları üzerinde ince ayaklı bir böcek yürüyor, gelip bunların üstüne konuyordu. Güneşin ışığı, dalgaların içindeki ufacık hava kabarcıklarından geçiyor, bu kabarcıklar birbirlerini kovalarken patlıyorlardı; dal diye bir şeyleri kalmamış yaşlı söğütler, suyun içinde kendi kuru kabuklarının yansımalarını

seyretmekteydiler. Daha ileride çepeçevre, çayırlık boş gibi duruyordu. Çiftliklerde yemek saatiydi şimdi, genç kadınla arkadaşı yürürlerken yolun toprağı üzerinde ayaklarının çıkardığı ölçülü sesleri, birbirlerine söyledikleri sözleri, Emma'nın giysisinin hışırtısını işitiyorlardı.

Üst yanlarında kırık şişe parçaları bulunan bahçe duvarları, tıpkı bir limonluğun camekânı gibi sıcaktı. Tuğlaların arasında şebboylar bitmişti. Emma geçerken açık şemsiyesinin ucuyla bunların soluk çiçeklerine dokunduğu zaman, çiçekler sarı bir toz halinde dağılıp dökülüveriyor ya da dışarıya sarkan hanımellerinin, filbaharların bir iki dalı şemsiyenin saçaklarına takılarak ipek kumaşın üzerinde bir ara sürükleniyordu.

Yakın zamanda Rouen'daki tiyatorada sahne alması beklenen İspanyol dans grubundan bahsediyorlardı.

Genç kadın "Gidecek misiniz?" diye sordu.

"Fırsat bulursam."

Birbirlerine söyleyecek başka şeyleri yok muydu hiç? Bununla birlikte, gözleri daha ciddi sözlerle doluydu; bir yandan beylik cümleler bulmaya çalışırlarken bir yandan da kendilerini aynı gevşekliğin kapladığını duyuyorlardı; ruhun bir mırıltısıydı bu, derindi, sürekliydi; seslerin mırıltısından daha baskın çıkıyordu. Bu yepyeni, hoş halden dolayı şaşırmışlardı. Ama bu yüzden ne duyduklarını birbirlerine anlatmayı, bunun neden ileri geldiğini araştırmayı düşünmüyorlardı. Gelecek mutluluklar da tıpkı tropik ülkelerin kıyıları gibi, önlerindeki sonsuzluk üzerine kendi gevşekliklerini yansıtırlar, hoş bir meltem estirirler. İnsan bu sarhoşluk içinde kendinden geçer, görünmeyen ufka aldırmaz bile.

Bir yerde toprak, hayvanların gelip geçmeleri yüzünden çökmüştü; bunun üzerine, çamurun içine aralıklı olarak yerleştirilmiş kocaman kocaman yeşil taşlara basarak yürümeleri gerekti. Çoğu zaman genç kadın, ayağını nereye basacağını görmek için bir dakika duruyor, dirseklerini havaya kaldırıp gövdesini eğerek kararsız gözlerle bakınıyor, sallanmakta olan taşın üzerinde sendeliyor, o zaman da su birikintilerinin içine düşmekten korkarak gülmeye başlıyordu.

Kendi bahçesinin önüne geldikleri zaman, Emma küçük kapıyı itti, basamaklardan çıktı, kayboldu.

Léon da dairesine döndü. Patron yoktu; delikanlı dosyalara bir göz attı, sonra kalemini yonttu, sonunda da şapkasını alarak çıkıp gitti.

Argueil Bayırı'nın üzerinde, ormanın kıyısında bulunan Otlak'a gitti; çamların altında yere uzandı, sonra parmaklarının arasından gökyüzüne baktı.

Kendi kendine "Nasıl da canım sıkılıyor! Nasıl da canım sıkılıyor!" diye söyleniyordu.

Arkadaş olarak Homais ile, patron olarak Bay Guillaumin'le bu köyde yaşadığı için halini pek firaklı buluyordu.

Hele Bay Guillaumin'in işten başını kaldırdığı yoktu. Altın saplı gözlükleri, beyaz kravatının üzerinde kırmızı favorileri vardı. İlk zamanlar kâtibinin gözlerini kamaştıran İngilizvari, sert tavırlar takınmıştı ama ruh inceliklerinden habersizdi. Eczacının karısına gelince; bu kadın Normandiya'daki eşlerin en iyisiydi. Koyun gibi yumuşak başlıydı; çocuklarını, anasını babasını, yakınlarını severdi; birisinin başına bir felaket gelse oturup ağlardı. Evinin içi darmadağındı, kadıncağız da korse takmaktan nefret ediyordu. Yalnız hareketleri çok hantal, sözleri çok can sıkıcı, görünüşü pek bayağı, sohbeti pek yavandı. Kadın otuzunda, Léon yirmisindeydi; yatak odaları karşı karşıyaydı; kadınla her Tanrı'nın günü konuşuyordu ama onun birisine karılık edebileceğini, sırtındaki entariden başka dişiliğini gösterir bir şeyi olabileceğini düşünemiyordu bile.

Sonra, başka kim vardı? Binet, birkaç tacir, iki üç meyhaneci, nihayet Belediye Başkanı Bay Tuvache ile iki oğlu vardı. Bu ikisi halleri vakitleri yerinde, ters, kalın kafalı şeylerdi. Topraklarını kendileri ekip biçerler, ailece tıka basa yiyip içerlerdi. Sofu şeylerdi de ha; ama sözleri sohbetleri çekilir gibi değildi.

Bütün bu insan topluluğu arasında Emma'nın çehresi, daha uzak olmakla birlikte, tek başına belirmekteydi. Evet, uzaktı bu çehre, Léon kendisiyle genç kadın arasında uçurumları andıran bir şeyler bulunduğunu sezmekteydi çünkü.

İlk zamanlar delikanlı, eczacıyla birlikte birkaç kere genç

kadının evine gitmişti. Charles onu evinde ağırlamaya hiç de uzun boylu istekli görünmemişti; Léon da saygısızlık etmek korkusuyla hemen hemen imkânsız olan bir yakınlık kurma arzusu arasında ne yapacağını bilemiyordu.

IV

İlk soğuklar başlar başlamaz Emma odasını bıraktı, salonda oturmaya başladı. Burası basık tavanlı, uzun bir odaydı. Ocağın üzerinde, aynaya doğru yayılmış, sık yapraklı bir çiçek saksısı vardı. Emma pencerenin önündeki koltuğuna oturduğu zaman, köydeki insanların kaldırımdan geçtiklerini görüyordu.

Léon günde iki kere dairesinden "Lion d'Or" Hanı'na gidiyordu. Emma uzaktan onun geldiğini duyuyor, kulak kabartarak eğiliyordu; delikanlı da hep aynı tarzda giyinmiş olduğu halde, başını çevirmeksizin perdenin önünden geçip gidiyordu. Akşam olurken genç kadın başladığı gergef işini dizlerinin üstüne bırakıp çenesini sol avcuna dayadığı zaman, bu birdenbire kayıp giden gölge ortaya çıkıverince irkiliyordu. Bunun üzerine, kalkıyor, hizmetçiye "Sofrayı kur," diyordu.

Akşam yemeği yendiği sırada Bay Homais geliyordu. Takkesi elinde, kimseyi rahatsız etmemek için sessiz adımlarla içeriye giriyor, her zaman aynı şeyi söyleyerek "İyi akşamlar, çocuklar," diyordu. Sonra, masanın başında, karı-kocanın arasındaki yerine yerleşiyor, hekime hastaları hakkında havadis soruyordu. Charles da vizite ücretlerinin ne kadar olabileceği hakkında ona akıl danışıyordu. Sonra, gazetenin yazdığı şeylerden söz ediliyordu. O saatte Homais, gazetede ne varsa hepsini hemen hemen ezbere biliyordu; bütün bunları, kendisi de gazeteci olması dolayısıyla birtakım düşünceler ileri sürerek anlatıyor, Fransa'da olsun, yabancı ülkelerde olsun, ne kadar felaket haberi varsa bunları da unutmuyordu. Konuşacak laf kalmayınca bu sefer de sofrada gördüğü yemekler hakkında fikir yürütmeye başlıyordu. Hatta kimi zaman yerinden yarım kalkarak nazik bir tavırla evin hanımına en yumuşak parçayı göste-

riyor ya da hizmetçiden yana dönerek yahnilerin nasıl pişirileceği, baharatın sağlığa zarar vermeden nasıl kullanılacağı hakkında akıl öğretiyordu; bu arada da yemeğin kokusundan, et suyunun lezzetinden, özsulardan, peltelerden göz kamaştırıcı biçimde söz ediyordu. Zaten eczanesinin içi nasıl kavanozlarla doluysa Homais'nin kafası da öylece türlü reçetelerle doluydu. Çeşit çeşit reçelleri, sirkeleri, tatlı likörleri gayet iyi yapıyor, sonra az ateşte yemek pişirmek için yeni icat edilmiş maltız, mangal gibi ne varsa hepsini, peynirleri uzun süre koruma, sirkeleşmeye yüz tutmuş şarapları içilir hale getirme yöntemlerini çok iyi biliyordu.

Saat sekizde Justin, eczaneyi kapamak için, onu almaya geliyordu. Bunun üzerine, hele hizmetçi Félicité de odadaysa Homais kalfaya alaylı gözlerle bakıyordu. Justin'in hekimin evine gelmekten pek hoşlandığını sezmişti çünkü.

"Bizim oğlan bugünlerde bir acayipleşti, sizin hizmetçiye abayı yakmadıysa ben de n'olayım!" diyordu.

Justin'in daha büyük bir kusuru vardı, Homais de bu yüzden ona boyuna çıkışıyordu: Bu kusur, konuşulanları dinlemekti. Pazar günleri Justin'i salondan çıkarmaya imkân yoktu. Homais, gelip de çocukları alsın diye çağırıyordu onu. Çocuklar koltukların üstlerinde uyuyakalıyorlar, çok bol olan bez kılıfları da sırtlarıyla aşağıya çekiyorlardı çünkü. Eczacının evindeki bu akşam toplantılarına çok sayıda insan gelmiyordu. Dedikoduculuğu, politik düşünceleri yüzünden, birçok saygıdeğer insan birbiri ardı sıra ondan soğumuşlardı. Yalnız, noter kâtibi bu akşam misafirliklerini hiç kaçırmıyordu. Çıngırağın sesini duyar duymaz hemen Madam Bovary'yi karşılamaya koşuyor, atkısını alıyor, kar yağdığı zamanlar ayakkabılarının üstüne giydiği kocaman şosonları eczanenin masası altına, şöyle ayrı bir yere koyuyordu.

İlkin birkaç el otuz bir oynuyorlardı; sonra Homais, Emma ile ekarte oynuyordu. Léon genç kadının arkasında durarak nasıl oynayacağı hakkında öğütler veriyordu. Ayakta durup ellerini sandalyesinin arkalığına dayayarak tarağındaki dişlerin saç topuzunu ısırır gibi duruşuna bakıyordu. Emma'nın iskambil-

leri atmak için yaptığı her harekette, giysisinin sağ yanı yukarıya kalkıyordu. Başının üzerine topladığı saçlarından sırtına doğru esmer bir renk iniyor, sonra bu renk derece derece, yavaş yavaş soluklaşarak loşlukta kayboluyordu. Giysisi iskemlenin iki yanından sarkarak kabarık kıvrımlar halinde yere kadar dökülüyordu. Bazen Léon çizmesinin tabanıyla bu giysiye bastığını hissedince sanki bir adamın üzerine basmış gibi hemen geri çekiliyordu.

Kâğıt oyunu sona erince eczacıyla doktor domino oynuyorlardı; Emma da yer değiştirerek dirseklerini masaya dayıyor, *Illustration* dergisini karıştırmaya başlıyordu. Moda gazetesini de yanında getirmişti. Léon da onun yanına oturuyor, dergilere birlikte bakıyorlar, sayfaların alt başına geldikleri zaman öteki okumasını henüz bitirmemiştir diye, birbirlerini bekliyorlardı. Çoğu zaman genç kadın kendisine şiir okumasını istiyordu ondan; Léon mısraları nazlı, gevşek bir sesle okuyor, aşktan, sevdadan söz eden yerlere gelince sesini alçaltıyordu. Dominoların gürültüsüne de içerlemekteydi. Homais çok güzel domino oynuyor, Charles'ı boyuna yeniyordu. Sonra, üç yüz sayı tamam oldu mu ikisi de ocağın başındaki koltuklara kuruluyorlar, çok geçmeden uyuyakalıyorlardı. Ateş, küllerin içinde can çekişiyordu; demlikte çay bitmişi; Léon ise hâlâ okuyordu. Emma makineleşmiş bir hareketle lambanın abajurunu çevirerek onu dinliyordu. Abajurun tülü üzerine arabalara binmiş palyaçoların, ellerinde denge için kullandıkları uzun sopalarla kadın ip cambazlarının resimleri vardı. Léon duruyor, eliyle uyuklamakta olan dinleyicileri gösteriyordu; bunun üzerine, alçak sesle konuşmaya başlıyorlar, bu konuşma da başkaları işitmediği için daha tatlı geliyordu onlara.

Böylece aralarında bir arkadaşlık başladı, karşılıklı kitap, nota alıp vermeye koyuldular. Pek fazla kıskanç olmayan Charles Bovary'nin bu işe şaştığı yoktu.

Doğum gününde armağan olarak güzel bir anatomik büst geldi. Göğse kadar her yanında rakamlar vardı, rengi maviydi. Noter kâtibinin bir inceliğiydi bu. Daha başka birçok incelikler gösteriyor, hatta Rouen'da Charles'ın alışverişlerini bile

yapıyordu. O sıralarda çıkan bir roman kalın yapraklı bitkilere olan merakı moda haline getirdiğinden, Léon, Emma için bu gibi bitkiler alıyor, "Kırlangıç"a binerek bunları kucağına koyup öyle getiriyordu. Beri yandan bu bitkilerin dikenleri, delikanlının eline batmaktaydı.

Emma penceresinin önüne saksıları için parmaklıklı bir raf yaptırdı. Derken Léon da kendisine böyle ufak bir asma bahçe yaptı; pencerelerinin önünde çiçekleriyle ilgilenirlerken birbirlerini görüyorlardı.

Köydeki pencereler arasında bir tanesi vardı ki önünde daha sık olarak birisini görmek mümkündü; çünkü pazar günleri sabahtan akşama kadar, her gün de hava açıksa öğleden sonraları, bir çatı katının penceresinde Binet'nin sıska yüzü yandan görülüyordu. Adamcağız tornasının üstüne eğilmiş çalışıyor, tornanın tekdüze uğultusu ise "Lion d'Or" Hanı'ndan bile işitiliyordu.

Bir akşam eve dönünce Léon odasında kadife ve yünle karışık bir halı buldu; halının soluk zemini üzerinde yaprak resimleri vardı, hemen Homais'ye, Justin'e, çocuklara, aşçı kadına seslendi, patronuna da söz etti bundan; herkes bu halıyı görme isteğine kapıldı. Hekimin karısı noterin kâtibine ne diye böyle armağanlar veriyordu yani? Acayip gördüler bunu, sonunda herkes Emma'nın Léon'un sevgilisi olduğunda karar kıldı.

Zaten Léon da genç kadının hoşluğundan, akıllılığından o kadar çok söz ediyordu ki herkesin işin böyle olduğunu sanmamasına imkân yoktu.

Öyle ki, yine bir gün Léon Emma'yı ballandıra ballandıra överken Binet çok sert bir tavırla, "Bana ne yahu? Hiç görüştüğüm yok ki onunla!" dedi.

Beri yandan Léon, genç kadına sevgisini açmak için bir çare bulmak üzere çırpınıp duruyordu; onun hoşuna gitmeyecek bir iş yapmak korkusuyla pısırık görünme utancı arasında bocalıyor, duyduğu umutsuzluk ve arzu yüzünden ağlamaklı oluyordu. Derken kesin kararlar veriyordu; mektuplar yazıp yırtıyor, "Filan gün harekete geçeceğim," deyip o günü daha sonralara bırakıyordu. Çoğu zaman her pervasızlığı yapmaya hazır

bir halde yola çıkıyor; Emma'nın karşısında, verdiği kararı çabucak unutuyordu. Derken, o sırada Charles çıkageliyor, "Hadi arabaya binelim de şurada bir hasta var, gidip onu görelim," deyince Léon hemen kabul ediyor, Emma Bovary'yi selamlayıp yola çıkıyordu. Zaten kocası da genç kadından bir parça sayılmaz mıydı?

Emma ise onu sevip sevmediğini kendi kendine hiç düşünmedi. Ona göre aşk büyük gürültülerle, ışıklarla, kıvılcımlarla gelen bir şeydi: Göklerin bir kasırgasıydı, hayatın üzerine çöküp onu altüst ediverir, insanın iradesini kuru yaprak gibi koparır, yüreğini olduğu gibi uçuruma sürüklerdi. Genç kadın bilmiyordu ki yağmur boruları tıkalı olduğu zaman, yağmur suları evlerin taraçalarında gölcükler oluşturur. İçinde olduğu güven duygusu ile böylece kalacaktı ama birdenbire, duvarda bir çatlak bulunduğunu fark etti.

V

Şubat ayının bir pazar günü, karlı bir öğle sonunda oldu bu iş. Hep birden, yani Bay ve Madam Bovary, Homais, Léon, Yonville'den yarım fersah uzakta, ovada kurulmakta olan bir keten ipliği fabrikasını görmeye gitmişlerdi. Eczacı, biraz hava alıp yürüyüş yapsınlar diye, Napoleon'la Athalie'yi de birlikte getirmişti. Yanlarında Justin de vardı, omzunda şemsiye taşıyordu. Ama merak ettikleri meğerse hiç de merak edilecek bir şey değilmiş. Büyük, boş bir alandı burası; üzerinde de kum, çakıl yığınları arasında, daha şimdiden pas tutmuş birkaç dişli çark duruyordu. Orta yerde, küçük küçük pencereleri bulunan dörtköşe, uzun bir yapı vardı. Yapı henüz tamamlanmadığından, çatının kirişleri arasından gökyüzü görülüyordu. En tepedeki kirişe bağlanmış, başaklarla karışık bir sap demeti üç renkli kurdelelerini rüzgârda şaklatıyordu.

Homais habire konuşuyordu. Orada bulunanlara bu kuruluşun gelecekteki önemini anlatıyor, döşemelerin sağlamlığını, duvarların kalınlığını tahmin ediyor, "Ah! Ne diye yanımda bir

metre getirmedim sanki, Binet de kendi işleri için kullanır bundan," diye hayıflanıyordu.

Emma onun koluna girmiş, yavaş yavaş omzuna yaslanıyordu. Beri yandan da uzakta, sislerin içinde ışıldayan güneş, onun göz kamaştırıcı solukluğunu seyrediyordu. Birden başını çevirdi: Charles oradaydı çünkü. Kasketini kaşlarının üzerine kadar bastırmıştı, kalın dudakları hafifçe titremekte olduğu için bu durum, yüzüne daha aptalca bir hava veriyordu; hatta sırtı, o sakin sırtı bile, baktıkça insanın sinirine dokunuyordu; Emma bu sırtta, redingotun üzerine yayılmış bir halde, kocasının bütün yavanlığını bulabiliyordu.

Emma kocasını seyreder, duyduğu öfke yüzünden de bir tür sapıkça şehvet duyarken Léon ileriye doğru bir adım attı. Yüzünü solgunlaştırmış olan soğuk, çehresine daha tatlı, daha nazlı bir hava vermiş gibiydi; kravatıyla boynu arasından, gömleğin biraz bol olan yakasından teni görünüyordu; bir saç tutamının altından da kulağının ucu çıkmıştı. Bulutlara doğru kaldırdığı iri mavi gözleri Emma'ya, gökyüzünün içlerinde kendini seyrettiği o dağ göllerinden daha duru, daha güzel göründü.

Eczacı birdenbire "Ne yapıyorsun sersem?" diye bağırdı.

Sonra da oğluna doğru seğirtti. Napoleon ayakkabılarını beyaza boyamak için bir kireç yığınının içine dalmıştı. Azarı işitince uluya uluya ağlamaya başladı; beri yandan, Justin, bir avuç kuru otu bez gibi kullanarak çocuğun ayakkabılarını temizliyordu. Çakı, bıçak filan gibi bir şey de gerekti; Charles kendi bıçağını verdi.

Genç kadın içinden, "A! Köylüler gibi cebinde bıçak taşıyor demek!" diyordu.

Kırağı yağmaya başlamıştı, hep birden Yonville yolunu tuttular.

Akşam Emma komşularına gitmedi, Charles gidip o da yalnız kaldığını hissedince adeta hemen beliriveren bir duygunun kesinliği içinde, hatıranın eşyaya verdiği o uzamış gibi görünüşle, ikisi arasında yeniden kıyaslama yapmaya başladı. Yatağından yanmakta olan parlak ateşe bakarken o gün orada olduğu gibi, yine Léon'u ayakta dururken görüyordu. Delikanlı bir eliyle in-

ce bastonunu yere bastırarak büküyor, öbür eliyle de sakin sakin bir buz parçasını emmekte olan Athalie'yi tutuyordu. Genç kadın delikanlıyı pek sevimli buluyor, bir türlü aklından çıkaramıyordu. Léon'un başka günlerdeki başka tavırlarını, söylediği sözleri, sesinin çınlayışını, bütün kişiliğini hatırladı.

Beri yandan da, tıpkı öpüşmek için dudaklarını uzatır gibi kendi kendine, "Evet, pek sevimli, pek sevimli!" diyordu. "Birisini sevmiyor mu acaba? Kimi seviyor ki?.. Kimi olacak, beni seviyor işte!"

O anda bütün kanıtlar gözlerinin önüne seriliverdi; yüreği hop etti. Ocaktaki alev tavana neşeli, titrek bir aydınlık yansıtmaktaydı; gerinerek döndü, sırtüstü yattı.

Bunun üzerine o bitip tükenmek bilmeyen sızlanma yeniden başladı:

"Ah! Tanrı isteseydi eğer! Neden ama, değil mi? Kim engel oluyordu ki?.."

Charles gece yarısı eve dönünce genç kadın uyanmış gibi yaptı; kocası soyunurken gürültü ettiği için başının ağrıdığından yakındı; sonra da gevşek gevşek akşam olup bitenleri sordu.

Charles "Léon erkenden odasına çıktı," dedi.

O zaman Emma gülümsemekten kendini alamadı; sonra, ruhu yeni bir mutlulukla dolu, uykuya daldı.

Ertesi gün, karanlık bastırırken Tuhafiyeci Lheureux genç kadını ziyarete geldi. Bu dükkâncı çok kurnaz bir adamdı.

Gaskonya'da doğmuştu ama sonradan Normandiyalı olmuştu. Güneylilerde görülen ağzı kalabalıklığa Cauxlularda görülen o ihtiyatlı kurnazlığı da eklemişti. Şişman, yumuşak, sakalsız suratı, kaynatılmış meyankökü yle boyanmış gibiydi. Ak saçları, küçük kara gözlerinin sert pırıltısını daha canlı bir hale sokuyordu. Eskiden ne iş yaptığını kimse bilmiyordu; kimisine göre işportacılık, kimisine göre ise Routot'da bankerlik etmişti. Kesin olan bir şey varsa o da Lheureux'nün en karışık hesapları bile, zihninden, çabucak yapıverdiğiydi. Bu hesaplardan Binet dahi korkuyordu. Aşırı derecede terbiyeliydi, selam veren ya da birini çağıran bir kimse gibi, daima belini hafifçe bükük tutuyordu.

Bir kreple süslü olan şapkasını kapıda bıraktıktan sonra, masanın üzerine yeşil bir mukavva kutu koydu, sonra çok nazik bir eda ile "bugüne kadar hanımefendinin güvenini kazanamamış olduğu için" sızlanmakla söze başladı:

"Bizimki gibi yoksul bir dükkân şık bir hanımı ilgilendirmez elbette," diyordu. Bu "şık" kelimesini de üzerine basa basa söyledi. "Ama, siz ne isterseniz ısmarlayın," dedi. "Tuhafiye eşyası olsun, çamaşır ya da son moda eşya olsun, ne isterseniz bulurum size. Ayda dört defa düzenli olarak şehre inerim çünkü. En büyük mağazalarla alışveriş yaparım. 'Trois Frères', 'Barbe d'Or', 'Grand Sauvage' mağazalarından sorabilirsiniz: Hepsi beni çok yakından tanırlar! Bugün de yolum bu yana düştü de hiç beklemediğim anda elime geçen birkaç çeşit malı göstereyim dedim size."

Sonra kutudan yarım düzine işlemeli yaka çıkardı.

Emma Bovary bunları inceledikten sonra, "Hiçbir şeye ihtiyacım yok," dedi.

Bunun üzerine Lheureux genç kadına özene bezene üç tane Cezayir işi atkı, birkaç paket iğne, bir çift hasır terlik, en sonra da mahkûmlar tarafından oyulup işlenmiş dört tane yumurta kabı çıkarıp gösterdi. Sonra iki elini masaya dayayarak, başını uzatıp gövdesini eğerek, ağzını da açmış olduğu halde, Emma'nın bu mallar üzerinde kararsız kararsız dolaşmakta olan bakışını izlemeye başladı. Ara sıra, sanki tozunu silkmek istermiş gibi, boylu boyunca serili duran atkıların ipek kumaşı üzerine bir fiske vuruyordu; o zaman, atkılar hafif bir hışırtıyla akşamın yeşilimsi alacakaranlığında titreşiyor, üzerlerindeki altın pulları da, küçücük yıldızlar gibi, ışıldatıyorlardı.

"Kaça bunlar?"

Lheureux cevap verdi:

"Sudan ucuz! Acelesi yok; parasını ne zaman isterseniz o zaman verirsiniz. Yahudi değiliz biz!"

Genç kadın biraz daha düşündü; sonunda "İstemem, teşekkür ederim," dedi, ama adam hiç istifini bozmadan cevap verdi:

"Peki, ileride anlaşırız öyleyse; hem zaten, benimki bir yana, hanımlarla anlaşmışımdır ben!"

Emma gülümsedi.

Lheureux de yaptığı bu şakadan sonra babacan bir tavırla ekledi:

"Yani demek istiyorum ki para meselesinden yana kaygılandığım yok... Hatta para gerekiyorsa ben vereyim size!"

Genç kadın, hayretini gösteren bir hareket yaptı.

Lheureux ise hemen atılarak alçak sesle:

"Merak etmeyin canım," dedi, "para bulmak güç şey değil benim için; güvenin sözüme!"

Sonra "Café Français"nin sahibi olan Tellier Baba hakkında havadis sormaya başladı. O sıralarda hastalanmış olan bu adama Charles Bovary bakmaktaydı çünkü.

"Nesi var Tellier Baba'nın acaba?.. Öksürdüğü zaman ev temelinden sarsılıyor. Korkarım ki zavallı, fanila giyecek yerde mezara girecek. Gençliğinde de o kadar çok hovardalık yaptı ki! Çok düzensiz bir hayat sürerdi bu adam, hanımefendi! O da konyak içe içe içini, bağrını yaktı! Ama ne de olsa insan bir ahbabının öleceğini görünce üzülüyor."

Bir yandan mukavva kutusunu kapatırken bir yandan da hekimin hastaları hakkında böylece söylenip duruyordu.

Ters ters pencereden yana bakarak "Havalar neden oluyor sanırım bu hastalıklara," dedi. "Ben de kendimi pek iyi hissetmiyorum, sırtım ağrıyor. Gelip bugünlerde doktor beyi görmek istiyorum hatta. Neyse, allahaısmarladık, Madam Bovary; her zaman emrinizdeyim."

Sonra kapıyı yavaşça kapattı.

Emma yemeğini tepsiyle odasına getirterek ateşin başında yedi, yemesi epey uzun sürdü; yediklerinin hepsi de iyi göründü ona.

Atkıları düşünerek kendi kendine, "Ne akıllıca davrandım," diyordu.

Merdivende ayak sesleri işitti: Léon'du bu. Ayağa kalktı, konsolun üzerinde duran, kenarı bastırılacak mutfak bezleri yığını üzerinden bir tanesini aldı. Léon göründüğü zaman, genç kadının pek meşgulmüş gibi bir hali vardı.

Emma ikide bir sustuğu için, konuşmaları sönük geçti. Léon

da pek sıkılmış gibiydi. Ocağın önünde alçak bir iskemleye oturmuş, fildişi kutuyu parmaklarının arasında çeviriyordu; Emma ise iğnesini batırıp çıkarıyor ya da ara sıra tırnağıyla bezin üzerindeki kıvrımları bastırıyordu. Bir şey söylediği yoktu; Léon o konuştuğu zaman nasıl büyülenmiş gibi oluyorsa sustuğu zaman yine öyle oluyor, sessiz sessiz duruyordu.

Genç kadın "Zavallı çocuk!" diye düşünüyordu.

Léon ise kendi kendine "Acaba ne tarafım onun hoşuna gitmiyor?" diye soruyordu.

Sonunda "Bugünlerde Rouen'a gideceğim, bizim noterin orada bir işi var da," dedi. Sonra sordu:

"Notalara aboneliğiniz sona erdi. Yeniden abone yazdırayım mı?"

Genç kadın, "Hayır," dedi.

"Neden?"

"Öyle işte..."

Sonra dudaklarını büzerek iğnesiyle kurşuni iplikten uzun bir sap çekti.

Bu iş Léon'un sinirine dokunuyordu. Emma'nın parmaklarının uçlarındaki derilerin bu yüzden yüzülmüş gibi bir halleri vardı. Léon'un aklına çapkınca bir söz geldi ama söylemeyi göze alamadı.

Sözlerini sürdürerek "Vaz mı geçiyorsunuz yoksa?" diye sordu.

Emma birden atılarak "Neden? Müzikten mi?" diye sordu. "E, öyle elbette. Evimle ilgilenmek, kocama bakmak zorundayım. Ayrıca daha bir sürü şey, birtakım işler var ki hepsi müzikten daha ağır basıyor!"

Sonra saate baktı. Charles geç kalmıştı. Bunun üzerine merak etmiş gibi bir tavır takındı. Hatta iki üç kere, "Charles o kadar iyidir ki!" diye yineledi.

Noter kâtibi de Charles Bovary'yi seviyordu ama genç kadının onun hakkında gösterdiği bu sevecenlik delikanlıyı tatsız bir hayrete düşürdü, yine de hekimi övmeye devam etti:

"Herkese övüyorum onu, hele en başta eczacıya," dedi.

Emma "Eczacı da iyi adam," dedi.

Léon "Evet," diye cevap verdi.

Sonra Madam Homais'den söz etmeye başladı: Bu kadıncağızın rüküş kılığıyla hep alay ederlerdi zaten.

Emma, Léon'un sözünü keserek "Ne önemi var bunun?" dedi. "İyi bir aile kadını pek o kadar üstüne başına düşkün olmaz."

Sonra yine konuşmadan, sessiz sessiz durdu.

Ertesi günlerde yine öyle oldu; genç kadının konuşması, hali tavrı, her şeyi değişti. Evine yakın ilgi gösterdiği, hiç aksatmadan kiliseye gittiği, hizmetçisini daha sıkı çekip çevirdiği görüldü.

Sonra Berthe'i sütninenin yanından aldı. Evde konuk olduğu zamanlar Félicité çocuğu getiriyor, Emma da herkes kollarını, bacağını görsün diye, kızını soyuyordu:

"Çocuklara bayılırım," diyordu. "Tek avuntum, tek neşem, tek deliliğim bu benim."

Sonra okşayışlarına içli sözler de karıştırıyordu. Onu Yonville'dekilerden başkası görse Victor Hugo'nun *Notre Dame de Paris* adlı romanında, kızını çok seven Sachette adındaki kadın konuşuyor sanırdı.

Charles eve döndüğü zaman, terliklerini ocağın başında ısınırken buluyordu. Şimdi artık ne yeleklerinin astarı ne gömleklerinin düğmesi eksikti. Hatta dolapta, eşit yükseklikte yığınlar halinde sıralanmış pamuklu takkeleri seyretmek bile insana zevk veren bir şeydi. Emma, eskiden olduğu gibi bahçede dolaşınca öfkelenmiyordu; kocası ne derse –hiç ses çıkarmadan katlandığı isteklerin neler olduğunu arayıp sormadan– hemen yapıyordu. Léon da Charles'ın akşamları yemekten sonra ateşin başına geçerek iki eli göbeğinin, iki ayağı ızgaraların üzerinde, yanakları sindirimin verdiği sıcaklıkla kıpkırmızı, gözleri mutluluktan nemli nemli oturuşunu seyrediyordu. O sırada çocuk halının üzerinde emekliyor; o narin endamlı kadın da koltuğun arkalığı üzerinden eğilerek kocasını alnından öpüyordu.

Léon kendi kendine, "Ne çılgınlık!" diyordu. "Ne yapmalı da bu kadına ulaşmalı?"

İşte böylece Emma ona öylesine namuslu, erişilmez göründü ki sonunda en ufak umut bile besleyemez oldu.

Artık Emma'dan umudu kesmişti ya, bu vazgeçişten dolayı

genç kadını göklere yükseltiyordu: Emma onun gözünde, artık elde edemeyeceği maddi meziyetlerden sıyrılmıştı. Genç kadın delikanlının gönlünde, tıpkı kanatlanıp uçan olağanüstü bir varlık halinde, yükseldikçe yükseliyordu. Çok saf duygulardan biriydi bu, insanın yaşayışını engellemiyordu; sırf ender olduğu için besliyordu insan bunu; böyle bir duygu beslemekle uzun boylu sevinemezdi ama bunu yitirince daha fazla üzülürdü.

Emma zayıfladı, yanakları solgunlaştı, yüzü uzadı. Ortadan ikiye ayrılmış siyah saçları, iri gözleri, düz burnu, kuş gibi edası, şimdi daima sessiz haliyle, hayatın içinden ona ancak şöyle bir dokunarak geçer, alnında da herhangi yüce bir yazgının belirsiz izini taşır gibi değil miydi? Öyle hüzünlü, öyle durgun, aynı zamanda öyle yumuşakbaşlı, öyle çekingendi ki insan onun yanında bulunduğu zaman içini soğuk bir büyünün kapladığını seziyordu; nitekim kiliselerde de insan, mermerlerin soğuğuna karışan çiçek kokuları altında böylece ürperir. Başkaları da onun bu etkisinden kurtulamıyorlardı hatta.

Eczacı "Çok yetenekli bir kadın doğrusu," diyordu. "Bir ilçe merkezinde bile yerini doldurur, neme lazım!"

Ev kadınları onun tutumluluğuna, hastalar kibarlığına, yoksullar merhametine hayran kalıyorlardı.

O ise büyük emellerle, öfkeyle, hınçla doluydu. Bu düz kıvrımlı giysinin altında altüst olmuş bir yürek saklıydı, bu çok utangaç dudaklar bu yüreğin üzüntülerini kimseye anlatmıyorlardı. Genç kadın Léon'a tutkundu; onun hayaliyle daha rahat baş başa olabilmek için boyuna yalnız kalmak istiyordu. Delikanlıyı görmek, beslediği hayallerden duyduğu zevki bulandırıyordu. Onun ayak seslerini duyunca yüreği çarpmaya başlıyor, onunla karşı karşıya geldi mi heyecanı yatışıveriyor, sonra içinde keder biçimine giriveren sonsuz bir şaşkınlık kalıyordu.

Léon umutsuz bir halde genç kadının evinden çıktığı zaman, Emma'nın kendisini sokakta seyretmek için ardı sıra kalktığını bilmiyordu. Genç kadın delikanlının halini tavrını gözlüyor, yüzüne dikkat ediyordu. Léon'un odasına girmek için bir bahane bulmak üzere baştan başa bir hikâye uydurdu. Eczacının karısı delikanlıyla aynı çatı altında yatıyordu ya; bu yüzden o,

Emma'ya, çok daha mutluymuş gibi görünüyordu. Emma'nın düşünceleri boyuna bu evin üzerine üşüşmekteydi; "Lion d'Or" Hanı'nın güvercinleri de gidip orada, yağmur saçaklarına pembe ayaklarını, beyaz kanatlarını bastırıyorlardı. Yalnız, Emma sevdalı olduğunun ne kadar fazla farkına varıyorsa bunu da o kadar çok içine atıyordu. Sevgisi ortaya çıkmasın, ufalsın diye yapıyordu bunu. Léon bu sevginin farkına varsın istiyordu; bu işin kolaylaşması için de birtakım rastlantılar, felaketler olmasını özlüyordu. Genç kadını alıkoymakta olan tembellik ya da korkuydu, ama bunda utancın da payı vardı kuşkusuz, "Çok uzaklaştırdım onu kendimden, vakit geçti artık, her şey mahvoldu," diye düşünüyordu. Sonra kendi kendine, "Ben namuslu bir kadınım," diyebilmenin verdiği gururla sevinçli, tevekküllü tavırlar takınarak aynaya bakabilme imkânı onu katlandığını sandığı özveriden ötürü biraz avutuyordu.

Bunun üzerine teninin duyduğu açlık, para tutkusu, sevginin verdiği keder hep birden, aynı ıstırap içinde, birbirine karıştı; o da zihnini bunlardan uzaklaştıracak yerde daha çok bunlara bağlanmaya, duyduğu acı ile daha fazla coşmaya, her yanda her çeşit fırsatı aramaya başladı. Bir yemeğin kötü pişmesine, bir kapının aralık kalmış olmasına öfkeleniyor, istediği kadife kumaşa sahip olamadığı, mutluluğa erişemediği, kendini çok yüksek hayallere kaptırdığı, çok dar bir eve tıkılıp oturduğu için sızlanıyordu.

Onu asıl çileden çıkaran, Charles'ın çekmekte olduğu acıdan haberi yokmuş gibi bir tavır takınmış olmasıydı. Charles karısını mutlu ettiğine inanmıştı, bu da genç kadına aptalca bir hareket gibi geliyordu. Charles'ın buna inanmasını ise bir nankörlük saymaktaydı. Ne diye uslu duruyordu sanki? Her mutluluğa engel olan, her türlü sefalete neden olan Charles değil miydi? Genç kadını her yanından sımsıkı bağlamış olan kayışın tokasındaki sivri uçlu dil gibi değil miydi o?

Bunun üzerine, Emma canının sıkıntılarından doğan sayısız hıncı kocasının üzerine yükledi, bu hınçları azaltmak için yaptığı her çaba da bunları artırmaktan başka şeye yaramadı; çünkü başka umutsuz nedenlerine bir de bu boşuna acı ekleni-

yor, genç kadının kocasından soğumasında daha fazla rol oynuyordu. Hatta Emma'nın kendi durgunluğu bile kendisini isyana sürüklüyordu. Ev hayatının bayağılığı onu lüks fanteziler yapmaya zorluyor; evliliğin sevecenliği ise içinde kocasını aldatmak için arzular uyandırıyordu. Charles'dan daha fazla nefret edebilsin de öç alabilsin diye, kocasının kendisine dayak atmasını ne kadar isterdi! Ara sıra, aklına gelen korkunç tasavvurlara şaşıyordu; sonra da üstelik gülümsemeye devam etmek, mutlu olduğu yinelenince bunu dinlemek, mutlu gibi görünmek, çevresindekileri de buna inandırmak gerekiyordu!

Bununla birlikte, bu ikiyüzlülükten tiksindiği oluyordu. Kimi zaman içinden Léon'la birlikte bir yerlere kaçmak geliyordu; çok uzaklara gidecek, yeni bir hayata başlamayı deneyecekti; yalnız, hemen o anda da ruhunda karanlıkla dolu, belirsiz bir uçurum açılıveriyordu.

"Hem zaten beni sevmiyor artık," diye düşünüyordu. "N'olacak benim halim? Kimden yardım, avuntu, ferahlık umacağım?"

Bitkin düşüyor, soluk soluğa, kımıltısız kalıyor, alçak sesle hıçkırıyor, gözünden yaşlar akıyordu.

Emma bu bunalımları geçirdiği sırada içeriye giren hizmetçi, "Ne diye bunu beyefendiye söylemiyorsunuz?" diyordu.

Emma "Sinirden oluyor, bir şey söyleme, üzersin onu," diye cevap veriyordu.

O zaman Félicité: "Ha, anladım, hanımcığım; siz de Guérine gibisiniz: Pollet'de balıkçılık yapan Guérin Baba'nın kızıydı o. Sizin yanınıza gelmeden, Dieppe'te tanışmıştım onunla. Öyle kederli, öyle kederliydi zavallı ki kapısının önünde gördüğünüz zaman kapıya gerilmiş bir kefen sanırdınız. Hastalığı, kafasının içini kaplayan bir sisten ileri geliyormuş; hekimler de papaz efendi de çare bulamamışlar. Hastalığı arttığı zamanlar zavallıcık başını alıp yapayalnız deniz kıyısına gidiyordu. Sonunda da gümrük teğmeni devriye gezerken onu çakılların üstüne yüzükoyun yatmış, hüngür hüngür ağlarken bulmuş. Evlenince bu hali geçti, dediler."

Emma "Ama benimki evlendikten sonra başladı," diyordu.

VI

Bir akşam Emma açık pencerenin önüne oturmuş, bahçedeki şimşirleri budayan kilise hademesi Lestiboudois'yı seyrediyordu. Birdenbire, akşam duası için kilise çanının çalmaya başladığını duydu.

Nisan başlarıydı, papatyalar yeni açmıştı; çapalanmış çiçek tarhlarının üzerinden ılık bir rüzgâr esiyordu; bahçeler de tıpkı kadınlar gibi, yaz şenlikleri için süsleniyorlardı sanki. Çardağın parmaklıkları arasından da daha ileride de, her yanda, çayırlıktan akan dere görünüyordu. Dere otların üzerinde avare kıvrımlar oluşturmaktaydı. Yapraksız kavakların arasından geçen akşam buğusu, bunların gövdelerini mora boyayarak belirsizleştiriyordu. Bu morluk, ağaçların dallarına gerilmiş ince bir tülden daha solgun, daha saydamdı. Uzaklarda hayvanlar yürüyorlardı, ama ne ayak sesleri ne de böğürtüleri işitiliyordu; kilisenin çanı ise boyuna çalarak sakin iniltilerini havaya yaymayı sürdürüyordu.

Bu boyuna yinelenen çan sesleri yüzünden, genç kadının düşünceleri eski gençlik, yatılı okul anılarına dalıp dalıp gidiyordu. Mihrabın üzerindeki çiçek dolu vazoları, küçük sütunlu kuddas dolabını aşan büyük şamdanları hatırladı. Yine eskisi gibi ak duvaklı kızların uzun safına karışmış olmayı özlüyordu. Bu uzun safın şurasında burasında, dua iskemlelerinin üzerine eğilmiş iyi yürekli rahibelerin katı, siyah kukuletaları kapkara benekler halinde durmaktaydı; pazar günleri ayinde, başını kaldırdığı zaman, döne döne yükselen mavimsi günlük dumanları arasında, Meryem Ana'nın tatlı çehresini görüyordu. O zaman birden yüreği yufkalaştı, kendisini gevşek, biçare hissetti: Bir kuştüyü gibiydi sanki, fırtınanın içinde döne döne uçuyordu. Bunun üzerine, kendi bile farkında olmaksızın kilisenin yolunu tuttu; her türlü duayı, yakarışı yapmaya hazırdı, yeter ki ruhu bunun içinde erisin, bütün hayatı bunun içinde yitip gitsin.

Köyün alanında, kiliseden dönmekte olan Lestiboudois'ya rastladı. Gününü yitirmiş olmamak için, adam işini yarıda bı-

rakıp sonra bunu sürdürmeyi daha elverişli buluyordu çünkü. O kadar ki akşam ayininin çanını bile kendi işine nasıl geliyorsa öyle çalmaktaydı. Zaten çan daha erken saatte çalınınca köyün haylazlarına din bilgisi saatinin de gelmiş olduğunu hatırlatıyordu.

Bu çocuklardan birkaçı daha şimdiden gelmişler, mezarlığın taşları üzerinde zıp zıp oynuyorlardı. Başka birtakım çocuklar da ata biner gibi duvarın üstüne oturmuş, bacaklarını sallıyorlar, son mezarlarla duvarın arasında bitmiş olan ısırganların tepelerini ayaklarındaki tahta kunduralarla koparıyorlardı. Tek yeşil yer burasıydı. Geri kalan her yer taştı, kilise hademesinin süpürgesine karşın, boyuna ince bir tozla kaplıydı.

Ayakları çarıklı çocuklar burada, sanki kendileri için yapılmış bir taşlıktaymış gibi koşuyorlar, çanın uğultusu arasından onların çığlıkları da işitiliyordu. Çan kulesinin yüksekliklerinden inen ucu yerde sürünen kalın ipin sallantılarıyla beraber, çanın uğultusu da azalıyordu. Kırlangıçlar ufak ötüşlerle geçerken havayı uçuşlarıyla bıçak gibi kesiyorlar, sonra da saçağın kiremitleri altındaki yuvalarına giriveriyorlardı. Kilisenin dip tarafında bir lamba yanıyordu, asma bir cam içinde bir kandil fitiliydi bu. Uzaktan bakılınca ışığı, yağın üzerinde titreyen beyazımsı bir leke gibi görünüyordu. Uzun bir güneş ışığı kubbeyi baştan başa geçiyor, kıyılarla köşeleri daha loş bir hale sokuyordu.

Emma çok gevşek olan deliğinde turnikeyi sallayıp oynayan bir çocuğa yaklaştı:

"Papaz efendi nerede?" diye sordu.

Çocuk "Şimdi gelecek," dedi.

Gerçekten de papaz evinin kapısı gıcırdadı, Rahip Bournisien göründü; çocuklar çil yavrusu gibi kilisenin içinde kaçıştılar.

Papaz, "Ah bu haylazlar ah! Hiç adam olmayacaklar!" diye söylendi.

O sırada ayağı, paramparça bir din bilgisi kitabına takıldı. Eğilip kitabı yerden alarak "Hiçbir şeye saygı gösterdikleri yok bunların!" diye homurdandı.

Sonra, Madam Bovary'yi görür görmez "Bağışlayın, birden tanıyamadım da..." dedi.

Din bilgisi kitabını cebine soktu, iki parmağının arasında papaz evinin kocaman anahtarını sallayarak durdu.

Batan güneşin olduğu gibi yüzüne vuran ışığı, sırtındaki cübbenin kumaşını solgunlaştırıyordu. Cübbenin dirsekleri parlamış, etekleri tarazlanmıştı. Geniş göğsünde, ince düğmelerden oluşan sıra boyunca yağ, tütün lekeleri vardı. Kırmızı derisinin katmer katmer yığıldığı yakasından başlayarak da bu lekeler daha da sıklaşıyordu; yakanın şurasında burasındaki sarı lekeler, kırlaşmaya başlayan sakalının sert kılları arasında kaybolmaktaydı. Akşam yemeğini biraz önce yemişti, gürültülü gürültülü soluk alıyordu.

"Nasılsınız, iyi misiniz?" diye sordu.

Emma cevap verdi:

"İyi değilim; dertliyim."

Papaz "Vallahi, ben de öyleyim," dedi. "Bu başlayan sıcaklar insanı şaşılacak derecede gevşetiveriyor. Ne yaparsınız, Havari Aya Pavlos'un dediği gibi, acı çekmek için dünyaya geldik hepimiz. Ama Mösyö Bovary ne diyor sizin bu halinize?"

Emma küçümser bir hareket yaparak "O mu? Umurunda mı sanki!" dedi.

Adamcağız pek şaşırmıştı:

"Ne! İlaç filan vermiyor mu size?" diye sordu.

Emma "Bana gerekli olan, bu dünyadaki ilaçlar değil," dedi.

Beri yandan da papaz ara sıra kilisenin içine doğru bakıyordu. Diz çökmüş olan yumurcaklar, omuzlarıyla birbirlerini iteleyerek tıpkı iskambil kâğıdındaki papazlar gibi düşürüyorlardı.

Genç kadın sözünü sürdürerek "Bir şey soracaktım da..." dedi.

Tam o sırada papaz öfkeli bir sesle bağırdı:

"Sen dur hele, Riboudet, birazdan nasıl çekeceğim kulaklarını, kerata seni!"

Sonra Emma'dan yana dönerek anlattı:

"Dülger Boudet var ya, onun oğludur bu; anasıyla babasının umurlarında değil, çocuğu başıboş bırakmışlar. İstese her

şeyi çabucak öğrenir, çok akıllıdır çünkü. Maromme'a giderken geçtiğimiz bir bayır vardır hani, adı da Riboudet'dir. Ben de bu oğlana şaka olsun diye o bayırın adını taktım. Ara sıra onu böyle çağırıyorum. Geçen gün bu şakayı Piskopos Hazretlerine de anlattım, öyle güldüler ki... Gülmek lütfunda bulundular yani...

"Ee, Mösyö Bovary ne âlemde?"

Genç kadın onu işitmiyormuş gibiydi. Papaz:

"Çok işi vardır herhalde," diye sürdürdü. "Çünkü o da ben de bu bölgenin işleri başından aşkın iki insanıyız." Sonra kahkaha ile gülerek ekledi: "Yalnız o, bedenlerin hekimidir, bense ruhların hekimiyim!"

Genç kadın papazın yüzüne yalvarır gibi baktı:

"Evet... Bütün dertlere çare bulursunuz siz," dedi.

"Aman, sormayın Madam Bovary! Daha bu sabah karnı şişmiş bir ineği görmek için ta Bas-Diauville'e kadar gittim. Adamlar ineğe büyü yapılmış sanıyorlardı. Bütün inekleri de böyle oluyormuş, nasıl bilmem... Bağışlayın!"

Böyle diyerek yine çocuklara çıkışmaya başladı:

"Longuemarre! Boudet! Keratalar sizi! Doğru dursanıza!"

Sonra kilisenin içine doğru seğirtti.

O sırada çocuklar büyük masanın çevresinde itişiyorlar, ilahi okuyan adamın iskemlesine tırmanıyorlar, dua kitabını açıyorlardı; başka çocuklar da ayaklarının ucuna basarak neredeyse günah çıkartma yerinin yanına kadar sokulacaklardı. Papaz hepsine birden yağmur gibi tokat yağdırmaya başladı. Çocukları ceketlerinin yakalarından tutup yerden kaldırıyor, sonra bunları sanki yere çakmak istermiş gibi, iki dizlerinin üstüne, koro yerinin döşemeleri üzerine kuvvetle indiriveriyordu.

Yeniden Emma'nın yanına gelince kocaman mendilini açıp bir köşesini dişlerinin arasına kıstırarak, "Çiftçiler çok acıklı durumda doğrusu," dedi.

Emma, "Acıklı durumda olan başkaları da var," diye cevap verdi.

"Orası öyle! Şehirlerde çalışan işçiler mesela."

"Onlar değil..."

"Bağışlayın ama şehirde ne zavallı analar tanıdım ben, hepsi de namuslu kadınlardı, gerçek birer ermiştiler ama yiyecek ekmekleri bile yoktu."

Emma cevap verirken konuştukça dudaklarının köşeleri büzülüyordu:

"Evet ama, papaz efendi, başka kadınların da ekmekleri var ama... Şeyleri yok..."

Papaz "Kışın yakacak ateşleri yok yani?" dedi.

"Ateşin ne önemi var!"

"Ne önemi var olur mu? Bana öyle geliyor ki insan iyi ısınıp iyice karnını doyurdu mu... Çünkü, ne de olsa..."

Emma içini çekerek "Tanrım! Tanrım!" diyordu.

Papaz kaygılı bir tavırla ona doğru ilerleyerek "Rahatsız mısınız yoksa?" diye sordu. "Hazımsızlıktan olacak herhalde. Eve dönün de biraz çay için. Güç verir bu size. Ya da bir bardak şekerli, soğuk su için."

"Neden?"

Genç kadın rüyadan uyanmış gibiydi.

Papaz "Elinizi alnınızdan geçirdiniz de başınız dönüyor sandım," dedi. Sonra birden hatırlayarak "Ha, bir şey soruyordunuz bana," dedi. "Neydi bu? Unutuverdim bakın."

Emma "Ben mi? Hiç..." dedi.

Bakışlarını çevresinde dolaştırdı; sonra ağır ağır cübbeli ihtiyarın üzerine dikti. İkisi de karşı karşıya durmuşlar, hiçbir şey söylemeksizin birbirlerinin yüzüne bakıyorlardı.

Sonunda papaz, "Eh, Madam Bovary, bana müsaade artık," dedi. "Malum ya, görev her şeyden üstündür, siz de bilirsiniz bunu. Hele şu yumurcakları başımdan savayım bir. Onların kiliseye ilk başlama zamanı yaklaştı. Yine gafil avlanacağız diye korkuyorum! Onun için, 'Ascension' yortusundan itibaren hepsini her çarşamba günü bir saat fazla tutuyorum. Zavallı çocuklar! Bunları Tanrı yoluna ne kadar erken sokarsak o kadar iyi olur. Zaten Tanrı'nın kendisi de kutsal oğlunun ağzından, bunu bize böylece öğütlememiş miydi?.. Kalın sağlıcakla, hanımefendi! Beyefendiye saygılarımı sunarım!"

Sonra kapının önünde diz kırdı, kilisenin içine girdi.

Emma papazın iki dizi halinde duran sıralar arasında kaybolduğunu gördü. Hantal adımlarla yürüyordu, başını hafifçe omzuna doğru eğmiş, aralık tuttuğu iki elini de yanlarına doğru sallandırmıştı.

Sonra Emma, tıpkı bir eksenin üzerinde dönen bir heykel gibi olduğu yerde döndü, evinin yolunu tuttu.

Beri yandan papazın kalın sesiyle oğlanların ince sesleri kulağına kadar geliyor, ardı sıra çınlamaya devam ediyordu:

"Hıristiyan mısın?"

"Evet, Hıristiyanım."

"Hıristiyan diye kime derler?"

"Hıristiyan diye, vaftiz olduktan sonra... Şey... Vaftiz... Vaftiz..."

Emma korkuluğa tutuna tutuna merdivenin basamaklarını çıktı, odasına girince kendisini bir koltuğun üzerine bırakıverdi.

Camlardaki beyazımtırak ışık dalgalana dalgalana, yavaş yavaş azalıyordu. Eşyalar durdukları yerlerde daha kımıltısız gibiydiler, karanlık bir okyanustaki gibi loşluğun içinde kayboluyorlardı sanki. Ocak sönmüştü, saat ise boyuna işliyordu. Emma da kendi benliği böylesine altüstken çevresindeki her şeyin bu kadar sakin olduğunu görerek belirsiz bir şaşkınlık duyuyordu. Küçük Berthe pencereyle iş masasının arasındaydı, örme ayakkabılarının üstünde sendeliyor, annesine yaklaşmaya çalışıyordu: Annesinin önlüğünün kurdelelerini uçlarından tutmak istiyordu çünkü.

Emma eliyle onu uzaklaştırarak "Bırak beni!" dedi.

Az sonra küçük kız annesinin dizlerine daha da yaklaştı; kollarıyla bu dizlere dayanarak iri mavi gözleriyle yüzüne bakıyordu; beri yandan da ağzından ipek önlüğünün üzerine, saydam bir ip gibi, salyası akmaktaydı.

Emma öfkelenmişti:

"Bırak beni!" diye yineledi.

Yüzünün hali çocuğu korkuttu, yavrucuk bağırmaya başladı.

Berthe şifoniyerin önüne düştü; şifoniyerin pirinç kulbu yanağını kesti; kanamaya başladı. Emma çocuğu yerden kaldır-

mak için koştu, çıngırağı çalayım derken ipi kopardı, avazı çıktığınca bağırarak hizmetçiyi çağırdı, tam kendi kendine lanetler yağdıracağı sırada Charles göründü. Akşam yemeği saati gelmişti ya, o da dönmüştü.

Emma sakin bir sesle, "Baksana şuna, şekerim," dedi. "Oyun oynarken yere düştü, yanağı kesildi."

Charles karısını yatıştırarak "Merak etme, önemli bir şey değil," dedi. Sonra, ilaç getirmeye gitti.

Emma yemek odasına inmedi; yalnız kalıp çocuğa bakmak istedi. Çocuğun uyuyuşunu seyrederken içinde kaygı namına kalmış ne varsa yavaş yavaş dağıldı, sonra biraz önce bu kadar önemsiz bir şey için böyle telaşlandı diye kendini pek aptal, pek saf buldu. Gerçekten de Berthe hıçkırmıyordu artık. Şimdi her soluk aldıkça yatağın pike örtüsünü hafifçe kaldırıyordu. Yarı kapalı duran göz kapaklarının kıyılarında kocaman kocaman yaşlar vardı. Kirpiklerin arasında da iki tane soluk, içeriye kaçmış gözbebeği görünüyordu, yanağına yapıştırılmış olan yakı, gergin derisini yana doğru çekiyordu.

"Tuhaf şey," diye düşündü Emma, "ne kadar çirkin bir çocuk bu!"

Charles yemekten sonra, yakıdan artakalanı geri vermek için eczaneye gitmişti. Gece saat on bire doğru eczaneden döndüğü zaman karısını beşiğin yanında, ayakta durur buldu.

Onu alnından öperek "Önemli bir şey değil, emin ol," dedi. "Hadi bakayım, telaşlanma artık. Hasta olacaksın yoksa!"

Eczacının yanında uzun zaman kalmıştı. Oradayken pek heyecanlı görünmemişti ama Homais yine de onun yüreğine su serpmeye, maneviyatını yükseltmeye çalışmıştı. Bunun üzerine çocukları tehdit eden çeşitli tehlikelerden, hizmetçilerin şaşkınlığından söz etmişlerdi. Eczacının karısı da "Bunun ne demek olduğunu çok iyi bilirim ben," diyordu. "Göğsümde hâlâ bir kürek dolusu bıraktığı yanık izleri var: Vaktiyle evde bir aşçı kadın üstüme ateş düşürmüştü. Onun için, annemle babam türlü önlemler almışlardı. Bıçakları hiç biletmezler, odaların döşemelerini hiç cilalatmazlardı. Pencerelerde demir parmaklıklar, ocağın önünde de kalın demir çubuklar vardı. Bizim ço-

cukları kendi hallerine bırakıyorum ama arkalarında bir bakıcı olmadan tek adım atmıyorlar; ufacık bir nezleye tutulsalar babaları hemen ilaçlar içiriyor onlara. Ayrıca, dört yaşlarından çok sonraya kadar da gözlerinin yaşına bakmadım, yere düşüp başlarını çarptıkları zaman acımasın, incinmesin diye, pamuklu takkeler giydirdim onlara."

Şu var ki Madam Homais bütün bunları fazla meraklı bir kadın olduğundan yapıyordu. Kocası bu duruma için için üzülmekteydi. Böyle sımsıkı bir takkenin beyin organlarına zarar vermesinden çekiniyordu. Hatta bazen işi, karısına "Karayipli, Bootukodstlu vahşiler haline sokacaksın galiba çocukları!" diyecek kadar ileriye vardırıyordu.

Beri yandan da Charles birkaç kere boş yere konuşmayı kesmek istemişti.

Bir ara noter kâtibinin kulağına, "Size söyleyeceklerim var," diye fısıldadı.

Léon merdivenden onun önü sıra inmeye başladı.

Kendi kendine de "Bir şeyler mi sezinledi yoksa?" diye soruyordu.

Yüreği küt küt atıyor, kafasının içinde bin türlü ihtimal kaynaşıyordu.

Sonunda Charles kapıyı kendi eliyle kapadı:

"Sizden bir ricam var," dedi. "Rouen'a gittiğiniz zaman bir soruşturun bakalım, şöyle iyi çekilmiş bir resim kaça çıkar acaba? Karıma beklenmedik bir armağan vereyim diyorum da, siyah giysisiyle bir resim çektirmeyi tasarlıyorum. Ama daha önce 'Kaça çıkar bu iş?' diye bir soruşturayım dedim. Hemen her hafta şehre indiğinize göre, bu iş sizin için pek güç olmasa gerek."

Léon şehre niçin gidiyordu? Homais bu işin altında delikanlıca bir serüven, bir entrika bulunduğundan kuşkulanıyordu. Ama aldanıyordu; Léon kimseye tutkun filan değildi. Her zamankinden daha hüzünlü görünüyordu. Madam Lefrançois da delikanlının şimdi tabağında bırakmakta olduğu yemeğin miktarına bakarak bunun böyle olduğunu pek iyi anlıyordu. Daha başka şeyler öğrenmek için tahsildarı sorguya çekti.

Binet de ters bir tavırla, "Beni polis hafiyesi mi sandın yoksa?" diye cevapladı.

Bununla birlikte, arkadaşının hali tavrı pek acayip görünüyordu ona, çünkü çoğu zaman Léon kollarını yana açarak sandalyesinin arkalığına dayanıyor, hayat denen şeyden belli belirsiz yakınıyordu.

Tahsildar "Yeterince eğlenmiyorsun da ondan," diyordu.

"Nasıl eğlenecekmişim?"

"Ben senin yerinde olsam bir torna tezgâhı alırdım!"

Noter kâtibi cevap veriyordu:

"İyi ama ben tornacılık bilmem ki!"

Bunun üzerine, öteki, memnunlukla karışık küçümser bir tavırla çenesini okşayarak "Ha! Sahi!" diyordu.

Léon boşu boşuna sevmekten usanmıştı; sonra, hani insan tekdüze bir hayat sürer, hiçbir şeye ilgi duymaz, hiçbir umut kendisini desteklemezse bir bitkinlik hisseder ya, Léon da işte böyle bir bitkinlik hissetmeye başlıyordu. Yonville'den de Yonvillelilerden de öylesine bezmişti ki bazı insanları, bazı evleri gördükçe elinde olmaksızın öfkeleniyordu; hatta pek babacan bir adam olan eczacıya bile zaman zaman hiç katlanamadığı oluyordu. Bununla birlikte, ortaya yeni bir durum çıkması ihtimali hoşuna gittiği kadar onu korkutuyordu da.

Bu sıkıntı çabucak bir sessizliğe dönüşüverdi. Bunun üzerine, gözlerinin önünde, ta uzaklarda, maskeli baloların çalgısı, dikişçi kızlarının gülüşleriyle Paris canlanmaya başladı. Mademki hukuk öğrenimini orada tamamlayacaktı, neden gitmiyordu? Kim alıkoyuyordu bundan onu? Böylece kafasının içinde birtakım hazırlıklar yapmaya başladı; ne gibi şeylerle uğraşacağını önceden düzenledi. Yine zihninden, kendisine bir oda döşedi. Bir artist hayatı sürecekti orada! Bir hırka, bir takke, mavi terlikler giyecekti! Hatta daha şimdiden ocağın üzerinde iki meçle bir kurukafanın, bunların üstünde de bir gitarın asılı durduğunu görür gibi oluyordu.

Asıl işin güç yanı, annesini razı edebilmekti; hoş, bu kadar akla yakın ne olabilirdi ki? Hatta patronu kendisine "Bir başka noter dairesinde çalış, böylelikle işleri daha iyi kavrarsın," di-

yordu. Bunun üzerine, Léon ikisi ortası bir karar verdi. Rouen'da bir ikinci kâtiplik aradı, bulamadı; sonunda da annesine uzun, ayrıntılı bir mektup yazdı, hemen gidip Paris'e yerleşmesini gerektiren nedenleri anlattı. Annesi razı oldu.

Léon hiç acele etmedi. Tam bir ay her gün Rivert onun hesabına Yonville'den Rouen'a, Rouen'dan Yonville'e sandıklar, bavullar, çıkınlar taşıdı durdu; sonra Léon giysilerini tamamladı, üç tane koltuğunun yüzlerini değiştirtti, birkaç tane boyun atkısı aldı; yani bir dünya turu için gerekli önlemlerden de fazlasını aldıktan sonra yola çıkmayı bir haftadan öbürüne bıraktı. Tam o sırada annesinden ikinci bir mektup aldı. Kadıncağız bu mektupta, "Madem tatillerden önce sınavlarını vermek istiyorsun, hemen yola çık," diyordu.

Sıra vedalaşma faslına gelince Madam Homais ağladı. Justin hıçkırıyordu; Bay Homais sinirlerine hâkim bir adam olduğundan heyecanını belli etmedi, hatta Léon'un paltosunu noterin evinin bahçe kapısına kadar kendisi taşımak istedi; Léon'u noter, kendi arabasıyla Rouen'a kadar götürecekti çünkü. Delikanlının ancak Mösyö Bovary'ye allahaısmarladık diyecek kadar zamanı vardı.

Merdivenin üst başına ulaştığı zaman kendisini öyle soluk soluğa hissediyordu ki durakladı. İçeriye girince Emma Bovary birden yerinden kalktı.

Léon "Yine ben geldim!" dedi.

"Biliyordum zaten!"

Genç kadın dudağını ısırdı, yüzüne kan hücum etti, saçlarının kökünden yakasının kıyısına dek teni pespembe oldu. Ayakta duruyordu, omzuyla da duvarın tahta kaplamalarına dayanmıştı.

Léon "Doktor evde yok mu?" diye sordu.

Emma, "Yok," dedi. Sonra yineledi: "Yok."

Bunun üzerine bir sessizlik oldu. Bakıştılar; aynı kaygının pençesinde kıvranan düşünceleri, tıpkı çarpıntılı iki göğüs gibi, birbirine kenetlenmişti.

Léon "Berthe'i bir öpeyim diyordum da," dedi.

Emma birkaç basamak inip Félicité'ye seslendi.

Léon da çabucak çevresine bir göz atarak duvarlara, raflara, ocağa baktı: Hepsinin derinliklerine girmek, hepsini alıp götürmek istiyordu sanki.

Emma yine içeriye girdi, hizmetçi de Berthe'i getirdi. Küçük kız, bir sicimin ucuna baş aşağı bağlı duran oyuncak bir yeldeğirmeni sallıyordu.

Léon onu birkaç defa boynundan öptü.

Beri yandan da "Allahaısmarladık evladım! Allahaısmarladık yavrum!" diyordu.

Sonra çocuğu annesine verdi.

Genç kadın hizmetçiye "Al götür çocuğu," dedi.

Yalnız kaldılar.

Emma Bovary arkasını dönmüş, alnını cama dayamıştı: Léon kasketini elinde tutuyor, yavaş yavaş bacağına vuruyordu.

Emma "Yağmur yağacak," dedi.

Léon cevap verdi:

"Paltom var."

Emma "Ya?" dedi.

Sonra döndü, başı eğik, alnı ilerideydi. Işık bu alından ta kaşların yuvarlaklıklarına kadar, tıpkı bir mermerin üzerinden olduğu gibi, kayıyordu, ama genç kadının ufukta neye baktığı, benliğinin derinliklerinde neler düşündüğü belli olmuyordu.

Léon içini çekerek "Eh, allahaısmarladık!" dedi.

Emma ani bir hareketle başını kaldırarak "Güle güle gidin!" dedi.

Birbirlerine doğru ilerlediler; Léon elini uzattı, kadın durakladı.

Sonra gülümsemeye çalışarak elini ona bıraktı:

"İngiliz usulü demek?" dedi.

Léon bu eli parmaklarının arasında hissetti, bütün varlığının özü bu nemli avuca iniyormuş gibi geldi ona.

Sonra avcunu açtı; bakışları bir kere daha karşılaştı, delikanlı da çıkıp gitti.

Pazar yerine gelince durdu, dört yeşil panjuru olan bu beyaz evi son defa seyretmek için bir direğin arkasına gizlendi. Odada, pencerenin arkasında bir gölge görür gibi oldu; perde, sanki

kendiliğindenmiş gibi askısından ayrıldı, uzun, eğri kıvrımları yavaşça kımıldadı ve bir hamlede hep birden yayılıverdi, sonra bir duvardan daha kımıltısız, dümdüz kalakaldı. Léon koşmaya başladı.

Yolda uzaktan patronunun arabasını gördü. Arabanın yanında önlüklü bir adam atı tutuyordu. Homais ile Guillaumin konuşuyorlardı. Kendisini beklemekteydiler.

Eczacı, gözleri dolu dolu "Sarıl bana," dedi. "Palton da burada, azizim. Soğuğa dikkat et! Kendine iyi bak!"

Noter de "Hadi bakalım, Léon, bin arabaya!" dedi.

Homais çamurluğun üzerine eğildi, hıçkırıklarla titreyen bir sesle şu hüzünlü sözleri söyledi:

"Yolun açık olsun!"

Guillaumin "Size de Allah rahatlık versin" dedi. "Hadi bakalım."

Yola çıktılar. Homais de geri döndü.

Madam Bovary bahçeye bakan penceresini açmış, bulutları seyrediyordu.

Bulutlar batı yönünde, Rouen tarafına toplanıyorlar, kara yığınlar halinde hızlı hızlı gidiyorlardı. Bu yığınların ardından, tıpkı duvara asılı bir silah takımının altın okları gibi, güneşin kocaman çizgileri geçiyordu. Beri yanda boş gökyüzünün geri kalanı bir çini gibi bembeyazdı. Tam o sırada bir rüzgâr çınar ağaçlarını eğdi, sonra birden yağmur yağmaya başladı; yeşil yapraklar üzerinde pıtırtılar çıkarıyordu. Derken güneş yine göründü, tavuklar gıdakladı; serçeler nemli fundalıklarda kanat çırpıyor, kumların üzerindeki su birikintileri akarken bir akasyanın pembe çiçeklerini de sürükleyip götürüyordu.

Genç kadın "Kim bilir ne kadar uzakta o şimdi!" diye düşündü.

Homais her zaman olduğu gibi saat altı buçukta, tam yemek sırasında geldi.

Sofraya oturarak "E! Bizim delikanlıyı biraz önce yolcu ettik!" dedi.

Hekim "Öyleymiş!" diye cevap verdi. Sonra sandalyesinde dönerek sordu: "Sizde ne var ne yok?"

"Pek bir şey yok. Yalnız, karım bugün öğleden sonra biraz üzüldü. Malum ya, kadınlar en ufak şeyden heyecanlanıverirler! Hele benimkisi! Buna kızmak da doğru olmaz, onların sinir düzeni bizimkine göre daha zayıftır çünkü."

Charles, "Zavallı Léon!" dedi. "Paris'te nasıl yaşayacak acaba?.. Alışabilecek mi oraya?"

Emma içini çekti.

Eczacı dilini şaklatarak "Adam sen de!" dedi. "Lokantada nefis yemekler yer! Maskeli balolara gider! Şampanya içer! Bütün bunların gırla gideceği kesin."

Bovary "Baştan çıkacağını sanmıyorum," dedi.

Homais "Ben de," diye atıldı. "Ama, ne de olsa softa görünmemek için o da başkalarına uyacak. Bu kerataların Quartier Latin'de aktrislerle ne çeşit bir hayat sürdüklerini bilemezsiniz! Zaten Paris'te öğrencileri el üstünde tutarlar. Hele hoşa giden bir iki marifetleri de varsa en kibar topluluklara kabul ederler onları. Hatta Faubourg Saint-Germain gibi kibar mahallelerinden hanımlar bunlara tutulurlar, onlar da sonradan çok iyi biriyle evlenme imkânını bulurlar."

Hekim "Evet ama," dedi, "korkarım ki onun için... Orada..."

Eczacı onun sözünü keserek "Hakkınız var," dedi, "madalyonun ters tarafıdır bu! Sonra, insan kesesine göz kulak olmak zorundadır orada. Bir parka gittiniz diyelim; karşınıza bir adam dikilir; temiz pak giyinmiştir, nişanı vardır hatta, gören diplomat sanır. Yanınıza yaklaşır, konuşmaya başlarsınız; ustaca sokulur, size enfiye ikram eder ya da şapkanızı yerden alır. Derken daha sıkı fıkı olursunuz; sizi kahveye götürür, yazlıktaki evine çağırır, iki kadeh şarap arasında çeşit çeşit adamlarla tanıştırır, çoğu zaman ya cüzdanınızı aşırmaya ya da kötü yollara sürüklemeye kalkışır sizi."

Charles "Orası öyle," dedi. "Ama ben asıl hastalıkları, hele tifoyu düşünüyorum. Bu tifo en çok taşralı öğrencilere musallat olur."

Emma irkildi.

Eczacı ekledi:

"Yiyip içme değişikliğinden, bunun insanın yaşayış biçimin-

de yarattığı düzensizlikten ileri gelir bu. Sonra, Paris'in suyu da var! Lokantacıların yemekleri, o türlü türlü baharatlı, biberli yemekler sonunda midenizi kaynatır, kim ne derse desin, evde pişmiş nefis bir yemeğin yerini tutmaz. Ben kendi payıma ev yemeğini hep üstün tutmuşumdur. Sağlık için daha iyidir bu! Onun için, Rouen'da eczacılık okurken bir ailenin yanında pansiyoner kalmıştım; yemeğimi profesörlerle yiyordum."

Sonra genel olarak düşündüklerini, hoşlandığı özel şeyleri anlatmaya devam etti, bu da Justin gelip bir yumurtalı süt hazırlaması için kendisini çağırıncaya kadar sürdü.

Eczacı "Bir dakika bile rahat yok," diye bağırdı. "Çalış babam, çalış! Bir an dışarıya çıkamam! Tıpkı bir çift hayvanı gibi geberesiye çalışmak gerek! Ne sefalet bu, Tanrım!"

Sonra, kapının önüne gidince sordu:

"Ha, havadisi duydunuz mu?"

"Hangi havadisi?"

Homais kaşlarını çatıp çok ciddi bir tavır takınarak anlattı:

"Bu yıl Aşağı Seine ilinin hayvan emtia panayırı Yonville'de açılacakmış. Ağızdan ağıza böyle bir söylenti dolaşıyor yani. Bu sabah gazetede de bununla ilgili bazı şeyler vardı. İlçemiz için çok önemli bir şey bu! Neyse, sonra konuşuruz artık. Önümü görüyorum, teşekkür ederim; Justin'de fener var zaten."

VII

Ertesi gün, Emma için kasvetli bir gün oldu. Her taraf kapkara bir havaya bürünmüş gibi geldi ona; bu hava belirsiz biçimde her şeyin üzerinde dalgalanıyor, keder de genç kadının ruhuna hafif çığlıklarla işliyordu. Kış rüzgârı da terk edilmiş şatoların içine böyle dalar. Bir daha geri gelmeyecek şeyler için kurulan düştür bu, her oldu bittiden sonra içinizi kaplayan yorgunluktur, alışılmış bir gidişin birden durması, uzayan bir titreşimin ani kesilişi yüzünden duyulan kederdir.

Emma, tıpkı Vaubyessard'dan gelişinde, kadrillerin kafası içinde dönüp durduğu zaman olduğu gibi, kederli bir hüzün,

uyuşuk bir umutsuzluk içindeydi. Léon şimdi gözlerinin önünde daha büyük, daha güzel, daha hoş, daha silik bir halde canlanıyordu; ondan ayrılmıştı, ama bırakmış değildi, yine oradaydı, evin duvarları bile hâlâ onun gölgesini yansıtır gibiydi. Emma gözlerini onun üzerinde yürümüş olduğu şu halıdan, oturmuş olduğu şu boş koltuklardan ayıramıyordu. Dere durmadan akıyor, kaygan kıyı boyunca küçük dalgacıklarını yavaş yavaş sürüp götürüyordu. Yine dalgalar yosun tutmuş çakılların üzerinde böyle mırıldanırlarken Léon'la bu kıyıda kaç kere gezinmişlerdi! Ne hoş güneşli günler görmüşlerdi! Sonra, bahçenin bitiminde, gölgelikte baş başa ne hoş öğle sonları geçirmişlerdi! Léon açık başını kuru değneklerden yapılma bir sandalyeye dayamış, yüksek sesle kitap okuyordu; çayırlıktan gelen serin rüzgâr kitabın safyalarını, çardağın yapraklarını titretiyordu... Ah, ah! Hayatının tek hoş şeyi, gerçekleşebilecek bir mutluluğun tek umudu gitmişti artık! Bu mutluluk karşısına çıktığı zaman ne diye yakalamamıştı onu? Léon gitmek istediği zaman niçin dize gelip de iki eliyle tutmamıştı onu? Léon'u sevmemiş olduğu için kendi kendine lanet etti; onun dudaklarına susadı adeta. İçinde birdenbire koşup ona yetişmek, kollarına atılmak, "Ben geldim bak, seninim artık!" demek için bir istek duydu.

Yalnız, daha şimdiden, böyle bir işin güç yanlarını düşündükçe bocalıyordu; duyduğu üzüntüyle daha da artan arzuları, bu yüzden daha canlı bir hal alıyorlardı.

O gün bugün de Léon'un anısı, duyduğu can sıkıntısının odağı gibi bir şey oldu; hani Rusya bozkırında, yolcuların yakıp bıraktığı bir ateş karlar üzerinde parıldar ya, Léon da onun zihninde bu ateşten daha çok ışıldıyordu. Genç kadın ona doğru koşuyor, ona sokuluyor, bu sönmek üzere olan ateşi yavaşça karıştırıyor, çevresinde bu ateşi daha da canlandırabilecek ne varsa boyuna araştırıyordu; en uzak anılarla karşısına hemen çıkıveren fırsatlar, hissettikleriyle hayal ettikleri, dağılmakta olan şehvet arzuları, rüzgârda kuru dallar gibi çıtırdayan mutluluk tasarıları, hiçbir şeye yaramayan namusluluğu, yıkılmış umutları, aile ocağı adına nesi varsa hepsini toplayıp alıyor, bütün bunları kederini ısıtmak için kullanıyordu.

Sonra, ya çalı çırpı kendiliğinden bittiği ya da ortaya çıkan yığın pek büyük olduğu için, alevler yatıştı; sevgilinin yokluğu yüzünden sevgi yavaş yavaş söndü; keder, alışkanlıkların altında yok oldu; genç kadının solgun ufkuna kızıllık veren bu yangın ateşi, gölgelerle gittikçe daha çok örtüldü, derece derece silinip gitti. Hatta bilincinin uyuşukluğu içinde kocasından tiksinişini sevgiliye bir yöneliş, hıncın yanıklarını da sevgi ateşi saydı. Yalnız, kasırga hâlâ esmekte olduğu için, tutkusu kül olup gittiğinden, hiçbir yerden yardım gelmediğinden, hiçbir güneş görünmediğinden, her yanını zifiri karanlık bir gece sardı; Emma da içini kaplayan korkunç soğuğun içinde yitip gitti.

Bunun üzerine Tostes'taki gibi kara günler yeniden başladı. Genç kadın şimdi kendini daha bahtsız sayıyordu, keder denen şeyi denemişti çünkü, bu kederin bitmeyeceğine de emindi.

Kendini böylesine büyük özverilerde bulunmaya zorlayan bir kadın, boş heveslerden pekâlâ vazgeçebilirdi. Kendine gotik biçimde bir dua iskemlesi aldı, tırnaklarını temizlemek için bir ayda tam on dört franklık limon harcadı; mavi Keşmir kumaşından bir giysi getirtmek için Rouen'a mektup yazdı; Lheureux'nün mağazasına gidip atkıların en güzelini seçti; bu atkıyı sabahlığının üstünden beline sarıyor, panjurları kapatıp eline bir kitap alarak bu kılıkta bir kanepenin üzerine uzanıyordu.

Çoğu zaman saç biçimini değiştiriyordu: Bazen yumuşak lülelerle, örgülerle Çinli kılığına giriyordu; bir seferinde de saçlarını yandan ayırıp içeriye doğru kıvırarak erkeğe benzedi.

İtalyanca öğrenmeye kalkıştı: Sözlükler, bir gramer kitabı, beyaz yazı kâğıtları aldı. Tarih gibi, felsefe gibi ciddi konularla ilgili kitaplar okumayı denedi. Bazı geceler Charles kendisini bir hastaya çağırmak için geldiklerini sanıp sıçrayarak uyanıyor, "Şimdi geliyorum," diye kekeliyordu.

O anda Emma ise lambasını tekrar yakmak için bir kibrit çakmış bulunmaktaydı. Okuduğu kitaplar da tıpkı yaptığı işlemeler gibiydi; hepsini, daha başlar başlamaz dolabın içine atıveriyordu; sonra bunları yeniden alıyor, yine bırakıyor, başka şeylere geçiyordu.

Kimi zaman öyle bunalımlar geçiriyordu ki böyle zamanlarda olmayacak, acayip acayip şeyler yaptırılabilirdi ona.

Bir gün kocasıyla bahse tutuştu:

"Büyük bir şişe konyağın yarısını içerim ben," dedi.

Charles da aptallık edip "İçemezsin," dediğinden, genç kadın konyağı son damlasına kadar yuttu.

Yonville'deki kadınların dedikleri gibi "hoppa" tavırlıydı, ama yine de neşeli değildi. Öteden beri dudaklarının kıyısındaydı. Kımıltısız bir kasılma vardı hep; evde kalmış kızlarla amaçlarına erişememiş hırslı kimselerin yüzlerinde de görülür bu. Her yanı solgundu, kireç gibi bembeyazdı. Burnunun derisi burun deliklerine kadar geriliyor, gözleri insana bulanık bakıyordu. Şakaklarında üç tel ak saç buldu diye, yaşlandığından söz etmeye başladı.

Sık sık baygınlıklar geçiriyordu. Bir gün kan bile tükürdü hatta, Charles duyduğu kaygıyı açığa vurup çırpınmaya başlayınca o, "Adam sen de!" Ne çıkar bundan?" diye cevap verdi.

Charles gidip odasına kapandı. Léon'un armağanı olan anatomik büstün altına, masasının başındaki koltuğa oturup iki dirseğini masaya dayayarak ağladı.

Bunun üzerine, Charles annesine mektup yazarak hemen gelmesini istedi, ana oğul oturup Emma hakkında uzun uzun konuştular.

Genç kadın kendine baktırmaya hiç yanaşmadığına göre neye karar vermeli, ne yapmalıydı?

Annesi, "Senin karına ne gerek, biliyor musun?" diyordu. "Zorla iş gördür ona, el işleri yaptır hem! O da başka bir sürü kadın gibi ekmeğini kazanmak zorunda olsaydı böyle evhamlara kapılmazdı. Bütün bunlar, kafasına doldurduğu bir sürü fikirden, işsiz güçsüz yaşamaktan ileri geliyor."

Charles, "İyi ama, yine de çalışıyor o," diyordu.

"Çalışıyor ha? Ne iş yapıyor? Boyuna roman okuyor, kötü kötü kitaplar okuyor, din aleyhinde şeyler okuyor. Bu kitaplarda, Voltaire'den alınma parçalarla papazların aleyhinde atılıp tutuluyor. Bunun sonu yoktur, yavrucuğum, dini bütün olmayan bir kimse eninde sonunda kötü yola sapar muhakkak!"

Bunun üzerine, Emma'nın roman okumasına engel olmayı kararlaştırdılar. Hiç de kolay görünmüyordu bu iş. Ama kadıncağız bunu kendi üzerine aldı: Rouen'a yolu düştüğü zaman, kiralık roman veren kitapçıya gidecek, Emma'nın artık kitap istemediğini söyleyecekti. Kitapçı bu zehirleyici zanaatını sürdürmek için ayak direrse polise bile haber vermeye hakları yok muydu nihayet?

Gelin-kaynana birbirlerinden pek soğuk ayrıldılar. Bir arada oldukları üç hafta içinde, sofrada karşılaştıkları, akşamları da yatmaya gittikleri sırada hatır sormalar, selam sabah bir yana, karşılıklı dört kelime bile konuşmamışlardı.

Yaşlı kadın bir çarşamba günü yola çıktı; o gün kasabada pazar kurulmuştu.

Meydanlık daha sabahtan, bir araba dizisiyle dolmuştu; hepsi de arkaları yerde, okları havada olduğu halde, kiliseden hana kadar evlerin boyunca sıralanmış, duruyorlardı. Öte yandan çadır bezinden barakalar vardı. Bunlarda da pamuklu kumaşlar, yatak örtüleri, yün çoraplardan tutun da at yularlarına, uçları rüzgârda uçuşan kurdele paketlerine kadar her şey satılıyordu. Ayrıca, ehram biçimi istiflenmiş yumurta yığınları, içlerinden yapış yapış otlar çıkan peynir sepetleri arasında, yerlere birtakım kaba hırdavat eşyası da serilmişti. Buğday makinelerinin yanında, yassı kafeslerde gıdaklayan tavuklar, boyunlarını parmaklıkların arasından çıkarmıştı. Hep bir yere birikip hiç kımıldamak istemeyen kalabalık, ara sıra eczanenin camekânını yıkacak gibi oluyordu. Çarşamba günleri eczane tıklım tıklım doluyor, herkes birbirini itip kakıyordu, ama bunu ilaç almak değil de Homais'ye muayene olmak için yapıyorlardı: Homais'nin komşu köylerde o kadar büyük bir ünü vardı çünkü. Eczacının kendinden emin tavırları köylüleri büyülemişti adeta. Bütün hekimler arasında en büyük hekim sayarlardı onu.

Emma dirseklerini penceresine dayamıştı, sık sık böyle yapıyordu; taşrada pencere tiyatroların, gezintinin yerini tutar çünkü. Genç kadın kaba saba insanlar kalabalığını seyrederek oyalandığı sırada, yeşil kadifeden redingot giymiş bir adam gördü. Ayaklarında kalın tozluklar vardı ama ellerine sarı eldivenler ge-

çirmişti. Arkasında, başını eğmiş, düşünceli düşünceli yürüyen bir de köylü olduğu halde, doktorun evine doğru ilerliyordu.

Kapının önünde Félicité ile çene çalmakta olan Justin'e, "Beyefendiyle görüşmek istiyorum," dedi.

Sonra, onu evin uşağı sanarak haber saldı: "Söyle ona, La Huchette malikânesinin sahibi Rodolphe Boulanger gelmiş, de."

Yeni gelen, adının başına La Huchette malikânesini övünmek için değil, kendisini daha iyi tanıtmak için eklemişti. Gerçekten de La Huchette, Yonville yakınlarında bir malikâneydi. Buradaki şatoyu bu adam almıştı. Şatoya bağlı iki çiftliği de kendini pek sıkıya koymaksızın kendisi ekip biçmekteydi. Bekâr yaşıyordu, en azından on beş bin frank geliri olduğunu söylüyorlardı.

Charles salona girdi. Bay Boulanger de ona adamını tanıttı: Adamcağız bütün vücudunda karıncalanmalar hissettiğinden, kan aldırmak istiyormuş.

Kendisine itiraz yollu söylenen her söze, "Beni ferahlatır," karşılığını veriyordu.

Charles Bovary bir sargıyla bir leğen getirtti, Justin'e "Sen de şu leğeni tut bakayım," diye emretti. Sonra, yüzü daha şimdiden sapsarı olan köylüye döndü:

"Hiç korkma, aslanım," dedi.

Öteki "Yok, yok, işinize bakın siz," diye cevap verdi.

Sonra yiğitlik taslayan bir eda ile kolunu uzattı. Neşter damara batınca kan fışkırdı, gidip ta aynaya kadar sıçradı.

Charles "Leğeni yaklaştır!" diye bağırdı.

Köylü "Vay canına!" diyordu. "Gören çeşme akıyor sanır! Kanım da amma kırmızıymış! İyiye alamet olsa gerek bu, değil mi?"

Hekim "Bazen başlangıçta hiçbir şey duyulmaz; sonra da, hele böyle kanlı canlı kimselerde, bayılma baş gösterir," dedi.

Köylü bu sözleri duyunca parmaklarının arasında evirip çevirmekte olduğu tabakayı bırakıverdi. Omuzları sarsılınca sandalyenin arkalığı çatırdadı. Şapkası yere düştü.

Charles Bovary damarın üzerine bastırarak "Böyle olacağını anlamıştım zaten," dedi.

Justin'in elindeki leğen titremeye başlamıştı; dizleri gevşedi, yüzü sarardı.

Charles "Hanım! Hanım!" diye seslendi.

Emma merdivenlerden çarçabuk indi.

Charles "Sirke getir!" diye bağırdı. "Hay Allah, ikisiyle de uğraşmak zorundayım!"

Telaşı sırasında, kompresi koymakta güçlük çekiyordu.

Bay Boulanger Justin'i kollarının arasına alırken beri yandan da sakin sakin, "Bir şey yok, canım, bir şey yok," diyordu.

Sonra delikanlıyı masanın üstüne oturtup sırtını duvara dayadı.

Madam Bovary onun kravatını çıkarmaya başladı. Gömleğin şeritlerinde bir düğüm vardı; birkaç dakika hafifçe parmaklarını oğlanın boynunda gezdirdi; sonra mendilinin üzerine sirke döktü; mendille hafif hafif vurarak delikanlının şakaklarını ıslatıyor, sonra yavaşça üzerine üflüyordu.

Arabacı kendine geldi ama Justin'in baygınlığı hâlâ devam ediyordu. Tıpkı sütün içine düşmüş mavi çiçekler gibi, gözlerinin akları içinde gözbebekleri kayboluyordu.

Charles "Bunu ondan saklamalı," dedi.

Emma leğeni aldı, masanın altına koymak için eğilerek bir hareket yapınca giysisi salonun döşeme tahtaları üzerinde, çevreye yayıldı. (Dört peşli, uzun bedenli, güneş etekli, yazlık bir sarı giysiydi bu). Yere eğilmiş olan Emma, kollarını ileriye uzattığı sırada biraz sendelediğinden, kumaşın şişkinliği, belinin büzülüşlerine uyarak yer yer çöküyordu. Sonra gidip bir sürahi su getirdi, içine şeker parçaları atarak erittiği sırada, eczacı çıkageldi. Bu hengâmede hizmetçi koşup onu çağırmıştı. Homais kalfasını gözleri açık görünce rahat bir soluk aldı. Sonra çevresinde dönerek, onu baştan ayağa şöyle bir süzdü.

"Aptal! Aptallar şahı!" dedi. "Kan almak çok önemli bir şey demek, ha? Hani hiçbir şeyden korkmazdın? Sincaplar gibi, ceviz koparmak için baş döndürücü yükseklere çıkmışsın! Hadi, konuşsana, övünsene! İleride eczacılık yapmak için çok güzel yeteneklerin var maşallah; çünkü önemli durumlarda yargıçların vicdanlarını aydınlatmak için mahkemelere çağırabi-

lirler seni; ama sen yine de soğukkanlılığını yitirmemek, kafanı işletmek, erkek gibi görünmek zorundasındır, yoksa enayi derler adama!"

Justin sesini çıkarmıyordu. Eczacı ekledi:

"Hem, kim gel diye yalvardı sana? Beyefendiyle hanımefendiyi rahatsız ediyorsun hep! Zaten çarşamba günleri bana daha çok gereklisin. Şu sırada eczanede yirmi kişi var. Sana gösterdiğim ilgi yüzünden her şeyi yüzüstü bıraktım. Hadi defol! Koş git! Beni bekle, kavanozlara da göz kulak ol!"

Tekrar giyinmekte olan Justin çıkıp gidince biraz baygınlıklardan söz edildi. Madam Bovary "Ömrümde bayılmadım ben," dedi.

Bay Boulanger "Bir hanım için olağanüstü bir şey bu!" dedi. "Hem zaten bazı insanlar çok zayıf olurlar. Mesela bir düelloda bir tanık görmüştüm. Adam daha tabancalara fişek sürüldüğünü duyar duymaz düşüp bayılmasın mı?"

Eczacı da söze karışarak "Vallahi, başkalarının kanını görmek hiç dokunmaz bana," dedi. "Ama kendi kanımın aktığını aklıma getirmek bile, fazla düşündüm mü bayılmam için yeter."

Beri yandan Boulanger uşağına "Hadi sen git artık," dedi. "Hevesini aldın ya, yüreğini de ferah tut." Sonra ekledi. "Bu vesileyle sizinle de tanışmış oldum."

Bu sözü söylerken Emma'ya bakıyordu.

Sonra masanın üstüne üç frank bıraktı, gelişigüzel bir selam verip gitti.

Çok geçmeden derenin karşı kıyısına ulaştı. Zaten La Huchette'e dönmek için buradan geçmek zorundaydı. Emma onun çayırlıkta, kavak ağaçlarının altında yürüdüğünü gördü. Ara sıra da düşünen bir insan gibi adımlarını yavaşlatıyordu.

Kendi kendine "Çok hoş, şu hekimin karısı çok hoş doğrusu," diyordu. "İnci gibi dişleri, kara kara gözleri, minicik ayakları var. Hali tavrı da tıpkı Parisli bir kadını andırıyor. Nereden çıkmış bu böyle? O göbekli herif nereden bulmuş onu acaba?"

Rodolphe Boulanger otuz dört yaşındaydı; haşin yaradılışlı, keskin zekâlıydı. Zaten kadınlarla epeyce düşüp kalkmıştı, on-

ları pek de iyi tanırdı. Bu kadın da kendisine hoş görünmüştü; onun için şimdi onunla kocasını düşünüyordu!

"Herif çok aptal olsa gerek. Kadın ondan bıkmıştır kesinlikle. Adamın kirli kirli tırnakları, üç günlük sakalı var. O hastaların yanlarına koşarken kadın da evde kalıp çorap yamıyor. Canı sıkılıyor elbet! Şehirde oturmak, her akşam polka oynamak istiyor! Zavallı kadıncağız! Sudan çıkmış bir sazan balığı mutfak masasının üstünde nasıl ağzını açıp hava ararsa bu kadın da aşka susamış, öylece ağzını açmış. Şöyle üç dört tane çapkınca sözle insan onu kendine bağlayıverir, kesinlikle! Çok hoş, çok güzel bir şey olur bu!.. Yalnız, sonra ondan yakayı nasıl kurtarmalı?"

Bunun üzerine, karşısında beliren zevkin yarattığı engeller, tersine bir düşünceyle kendi metresini hatırlattı ona. Metresi Rouen'da tiyatrocu bir kızdı, ona Boulanger bakıyordu. Onun hayali üstünde durup da daha anısıyla bile doymuşluk, bıkkınlık hissedince "Yok canım; Madam Bovary ondan çok daha güzel!" diye düşündü. "Daha da körpe hem, Virginie bugünlerde epey şişmanladı. Sonra, neşesiyle o kadar can sıkar ki. Ayrıca, karidese de pek düşkündür!"

Kırlar ıssızdı, Rodolphe çevresinde ayakkabılarını dövmekte olan otların düzenli vuruşlarıyla uzakta, yulafların altına gizlenmiş cırcır böceklerinin ötüşlerinden başka bir şey duymuyordu; Emma'yı salonda gördüğü gibi giyinik olarak yine gözünün önüne getiriyor, sonra kadını zihninde soyuyordu.

Bastonuyla bir vuruşta bir toprak yumrusunu ezerek "Elde ederim onu!" diye bağırdı.

Sonra hemencecik, girişeceği işin politik yanını inceledi. Kendi kendine şöyle soruyordu:

"Nerede buluşmalı? Nasıl bir yol tutmalı? Yumurcak boyuna tepemizde olacak, ayrıca hizmetçi var, komşular var, kocası var, daha bir sürü yabana atılmaz dırıltı var. Adam sen de, insan çok zaman yitirir bu işte!"

Sonra yine başladı:

"Öyle güzel gözleri var ki burgu gibi saplanıyor insanın yüreğine! Sonra o solgun renk!.. Solgun kadınlara bayılırım ben!.."

Argueil Bayırı'nın üst başına geldiği zaman, kararını verdi:

"Fırsat kollamaktan başka yapacak şey yok. Ara sıra evlerine uğrarım, av eti, tavuk, piliç gönderirim; gerekirse ben de kan aldırırım; dost oluruz, onları evime çağırırım..." Sonra ekledi: "Ha! Tamam! Yakında panayır kurulacak ya; o da gelir oraya, görürüm kendini. Ondan sonra da işe başlarız, cesaretle başlarız hem, en güvenilir yol budur çünkü."

VIII

En sonunda şu ünlü Hayvan ve Emtia Panayırı geldi çattı! Töreni günü daha sabahtan bütün kasaba halkı kapılarının önüne çıkmış, hazırlıklarından söz ediyordu; belediye sarayının cephesi defne dalından çelenklerle süslenmiş, çayırda şölen için bir çadır kurulmuştu; alanın ortasında, kilisenin önüne yerleştirilen bir havan topu valinin gelişini, armağan kazanan çiftçilerin adlarını bildirmek için atılacaktı. Buchy'deki ulusal muhafız kıtası da (Yonville'de böyle bir kıta yoktu çünkü.) gelip itfaiyeye katılmıştı. İtfaiye reisi tahsildar Binet idi. O gün, her zamankinden daha yüksek bir yaka takmıştı; ceketinin sımsıkı sardığı gövdesi öylesine kaskatı, öylesine kımıltısızdı ki bedeninin bütün canlı kısmının bacaklarına indiğini sanırdı insan: Bu bacaklar talimli adımlarla, tempolu tempolu, tek hareketle kalkıyordu. Tahsildarla albay birbirlerini çekemediklerinden, ikisi de becerilerini göstermek için adamlarına ayrı ayrı talim yaptırıyorlardı. Sıra ile bir kırmızı apoletlerin, bir kara göğüslüklerin geçtiği, sonra yeniden geçtiği görülüyordu. Bir türlü bitmek tükenmek bilmiyordu bu, boyuna yeniden başlıyordu! Böyle parlak, şatafatlı bir hal hiç görülmüş değildi! Halktan birçoğu, daha bir gün önceden, evlerinde temizlik yapmıştı; aralık duran pencerelere üç renkli bayraklar asılmıştı; bütün meyhaneler tıklım tıklım doluydu; hava da güzel olduğundan kolalı başlıklar, altın haçlar, renkli atkılar kardan daha beyaz görünüyor, parlak güneşte ışıldıyor, dağınık alacalıklarıyla redingotların, mavi köylü gömleklerinin koyu renk tekdüzeliği-

ni gideriyorlardı. O dolaylardan gelen çiftçi kadınlar atlarından inerlerken lekelenmesin diye eteklerini kaldırıp bellerine doladıkları giysilerinden kocaman kocaman iğneler çıkarıyorlardı; kocaları ise, tersine, şapkalarını korumak için, bunların üstlerine mendillerini örtmüşler, mendilin bir köşesini de dişlerinin arasına kıstırmışlardı.

Köyün her iki başından, kalabalık ana caddeye gelmekteydi. Yan sokaklardan, dar yollardan, evlerden kalabalık taşıyor, ara sıra da tire eldivenler giymiş kadınlar şenliği görmek için dışarıya çıktıkça arkalarından kapı tokmaklarının tıngırdadığı işitiliyordu. Herkes en çok, üzerleri kadifelerle donanmış üç köşe iki tane uzun donanma fenerini beğenmekteydi: Bunlar, kodamanların oturacakları kürsünün iki yanına dikilmişti; ayrıca, belediye sarayının dört sütununun önünde de birer direk vardı. Bunların her birinde yeşilimsi bezden küçük birer bayrak asılıydı. Bayraklardan birincisinin üzerinde yaldızlı harflerle "Ticarete", ötekinin üzerinde "Tarıma", üçüncüsünün üzerinde "Sanayiye", dördüncüsünün üzerinde de "Güzel Sanatlara" diye ithaflar yazılmıştı.

Bütün yüzlere sevinç veren bu bayram havası hancı Madam Lefrançois'nın keyfini kaçırmış gibiydi. Mutfak merdiveninin basamakları üstünde, dikilmiş, söyleniyordu:

"Ne saçma şey! Ne saçma şey bu bezden baraka! Vali bir soytarı gibi bu çadırın altında yemek yemekten hoşlanacak mı sanıyorlar yani? Sonra da bütün bu dırıltıların adına 'yurda iyilik etmek' demişler! Öyleyse Neufchâtel'den bir aşçı getirmek zahmetine değer miydi? Hem de kimin için? Sığırtmaçlar için! Baldırı çıplaklar için!"

O sırada eczacı geçti. Siyah bir giysi, nankin kumaşından bir pantolon, kunduz derisinden kunduralar giymişti. Alışılmışın dışında olarak başında bir şapka, silindir değil de basık bir şapka vardı.

"Merhaba!" dedi. "Kusura bakma, acele işim var."

Şişman dul ona "Nereye gidiyorsunuz?" diye sorunca cevap verdi:

"Tuhafına gidiyor değil mi? Ben hep, tıpkı peynir kalıbının

içinde kapanıp kalan fareler gibi, laboratuvarıma kapanıp kalırdım da."

Hancı kadın "Hangi peynir?" diye sordu.

Homais "Hiç canım! Bir şey yok!" dedi. "Yani, Madam Lefrançois, sana öteden beri hep evde kapalı kaldığımı anlatmak istiyordum. Ama bugün, durumu göz önünde bulundurarak elbette ki..."

Kadın küçümser bir tavırla "Ha! Siz de mi oraya gidiyorsunuz?" dedi.

Eczacı şaşırarak "Evet, ben de oraya gidiyorum," diye cevap verdi. "Ben de danışma kurulunda üyeyim çünkü, haberin yok mu?"

Lefrançois Ana birkaç dakika eczacının yüzüne baktı. Sonunda gülümseyerek şu karşılığı verdi:

"Ama o başka! Ama sizin tarımla ne ilginiz var kuzum? Bu işten anlar mısınız siz?"

"Anlarım elbet, eczacıyım çünkü, kimyagerim yani! Kimya denen şeyin konusu, doğadaki bütün cisimlerin karşılıklı molekül etkilerini bilmek demek olduğuna göre, tarımın da onun çerçevesine girdiği sonucu çıkar bundan! Gerçekten de gübrelerin bileşimi, sıvıların mayalanması, gazların çözümlenmesi, miyazmaların, yani çürümüş şeylerden çıkan buğuların etkisi, düpedüz kimya değil de nedir sorarım sana!"

Hancı kadın cevap vermedi. Homais sürdürdü:

"Tarımcı olmak için insanın toprağı kendisinin ekmesi, kümes hayvanlarını kendisinin beslemesi mi gerek sanıyorsun sen? Her şeyden önce, söz konusu olan cevherlerin yapısını, topraktaki maden yataklarının durumunu, havanın etkilerini, toprakların, madenlerin, suların niteliğini, türlü cisimlerin yoğunluğunu, bunların, ne bileyim yani, su çekme yeteneklerini bilmek gerektir. Sonra, insan yapıların inşasını, hayvanların, hizmetçilerin beslenmesini çekip çevirebilmek için sağlık bilgisinin bütün inceliklerini iyice bilmelidir! Ayrıca, Madam Lefrançois, bitkileri birbirlerinden ayırt etmek için bunlardan anlamak gerekir, anladın mı? Yararlı bitkilerle zararlı bitkiler nelerdir, verimsiz bitkilerle besleyici bitkiler hangileridir; bunların kimisini buradan

söküp şuraya dikmek, kimisini yayıp çoğaltmak, kimisini yok etmek iyi midir; yani, sözün kısası, kitapları, gazeteleri okuyup bilim konusunda fikir sahibi olmak, her zaman tetikte bulunmak, böylece de yapılacak iyileştirmeleri göstermek..."

Hancı kadın gözlerini "Café Français"nin kapısından bir an bile ayırmıyordu. Eczacı ise hâlâ konuşuyordu:

"Allah vere de tarımcılarımız kimyager olsalar ya da hiç değilse bilimin öğütlerini daha can kulağıyla dinleseler! Mesela ben geçenlerde kalın bir kitap, tam yetmiş iki sayfalık bir eser yazdım: Adı da şu: *Elma Şarabı: Yapılışı ve Etkileri. Bu Konuda Bazı Yeni Düşünceler*. Bunu da Rouen'daki Tarım Kurumuna yolladım. Hatta bu yüzden beni kurumun tarım kolunun elmacılık şubesine üye yazdılar; eserim bir de yayımlansaydı..."

Madam Lefrançois'nin o kadar kaygılı bir hali vardı ki eczacı en sonunda sustu.

Kadın "Şu hale bakın," diyordu. "Akıl sır erdirilecek şey değil! Böyle kötü bir meyhane!"

Sonra, sırtındaki fanilanın örgülerini geren omuz silkişlerle iki elini uzatıp rakibinin meyhanesini gösteriyordu. O sırada meyhaneden şarkı sesleri yükselmekteydi.

Hancı kadın ekledi:

"Zaten herifin günleri sayılı; sekiz güne kadar işi tamamdır."

Homais şaşkınlıktan geriledi. Kadın da üç basamak merdiveni inip onun kulağına fısıldadı:

"Nasıl? Haberiniz yok mu?" dedi. "Bu hafta haciz koyacaklar. Lheureux sattırıyor dükkânı. Senetleri üst üste dayayıp adamın canına okudu."

Eczacının akla gelebilecek her duruma uygun sözleri vardı. Bu sefer de "Ne korkunç felaket!" diye bağırdı.

Hancı kadın da işin iç yüzünü anlatmaya başladı. Olayı Guillaumin'in uşağı Théodore'dan öğrenmişti. Tellier'yi hiç sevmemekle birlikte, yine de haczi koyduran Lheureux'yü ayıplıyordu: İçinden pazarlıklı, alçak bir herifti bu Lheureux.

"Hah, bakın Lheureux pazar yerinde," dedi. "Emma Bovary'ye selam verdi. O da başına yeşil bir şapka giymiş. Boulanger'nin de koluna girmiş hatta."

Homais "Madam Bovary ha?" dedi. "Dur da gidip bir selam vereyim, hatırını sorayım. Avlunun içinde, saçağın altında bir yer bulursa hoşuna gider belki."

Madam Lefrançois eczacıya daha başka şeyler anlatmak için onu çağırıyordu ama Homais hızlı hızlı uzaklaştı. Dudaklarında bir gülümseyiş vardı, bacakları gergindi, sağa sola selamlar yağdırıyor, sırtındaki siyah giysinin etekleriyle epeyce yer kaplıyordu. Bu etekler de ardı sıra rüzgârda uçuşmaktaydı.

Rodolphe uzaktan onu görünce hızlanmaya başlamıştı, Emma soluk soluğa kaldı.

Bunun üzerine Rodolphe yavaşladı, gülümseyerek, sert bir tavırla ona "Bu şişko heriften yakamızı sıyıralım diyorum; eczacı var ya hani," dedi.

Genç kadın dirseğiyle onu dürttü.

Adam da içinden "Bu da ne demek yani?" dedi.

Sonra yürümeye devam etmekle birlikte göz ucuyla genç kadına baktı.

Yüzü yandan bakınca öylesine sakin görünüyordu ki hiçbir şey sezilmiyordu. Genç kadının sırtında, yakası saz yapraklarını andıran açık renk şeritlerle süslü bir manto vardı. Yüzü, mantonun yakasının yuvarlaklığı içinde, bol ışığın altında, belirli olarak görünüyordu. Uzun, kıvrık kirpikli gözleriyle önüne bakıyordu. Bu gözler iyice açıktı, ama ince teninin altında hafif hafif atan kan yüzünden, elmacık kemikleri onları biraz ufaltmış gibiydi. Burnunun kemerinden bir pembelik geçmekteydi. Başını omzuna doğru eğmişti, dudaklarının arasından da beyaz dişlerinin sedef gibi uçları görünüyordu.

Rodolphe "Benimle alay mı ediyor acaba?" diye düşünüyordu.

Emma bu hareketi sırf onu uyarmak için yapmıştı; yanlarında Lheureux de vardı çünkü zaman zaman, konuşmalarına katılmak istermiş gibi, onlara bir iki söz söylüyordu:

"Hava çok güzel maşallah! Herkes sokaklara dökülmüş! Rüzgâr da doğudan esiyor!"

Emma da Rodolphe da ona hiç karşılık vermiyorlardı. Ancak, en ufak bir hareket yaptıkları zaman adam hemen yaklaşarak "Efendim?" diyor, elini şapkasına götürüyordu.

Nalbantın evinin önüne geldikleri zaman Rodolphe kapıya kadar yoldan gidecek yerde birdenbire dar bir patikaya saptı, ardından Emma'yı da sürükleyerek "İyi akşamlar, Bay Lheureux! Yine görüşürüz inşallah!" diye seslendi.

Genç kadın gülerek "Amma da güzel sepetlediniz onu!" dedi.

"Ne diye başkalarını başımıza musallat edelim? Hem bugün sizinle olmak gibi bir mutluluğa da kavuştum..."

Emma kızardı. Erkek de sözlerini bitirmedi. Ondan sonra havadan, çayırda yürümenin zevkinden söz etti. Mevsim ilerlemişti ama şurada burada yeniden papatyalar bitmişti.

Rodolphe "Ne güzel papatyalar bunlar!" dedi. "Hem, bizim buranın bütün sevdalı kızlarına fal baktıracak kadar da çok. Biraz toplayayım mı? Ne dersiniz?"

Genç kadın hafifçe öksürerek "Sevdalı mısınız yoksa?" dedi.

Rodolphe "E, belli olmaz," diye cevap verdi.

Çayırlık dolmaya başlıyor, ev kadınları kocaman şemsiyeleri, sepetleri, çocuklarıyla gelene geçene çarpıyorlardı. Çoğu zaman, uzun köylü kadın dizileri karşısında yol değiştirmek gerekiyordu. Bunlar arasında mavi çoraplı, altı düz ayakkabılı, parmakları gümüş yüzüklü hizmetçi kadınlar da vardı. Yanlarından geçerken hepsi süt kokuyordu. El ele tutuşarak yürüyorlar, böylece kavakların bulundukları yerden şölen çadırına kadar çayırlığın üstüne uzunlamasına yayılmış bulunuyorlardı. Yarışma başlamak üzereydi, çiftçiler de birbiri ardı sıra, sırıklara gerilmiş uzun bir ipten oluşan hipodrom gibi bir yere giriyorlardı.

Hayvanlar oradaydı, burunlarını ipten yana çevirmişler, eşit büyüklükte olmayan sağrıları karışık biçimde sıralanmıştı. Uyuklayan domuzlar burunlarını toprağa daldırmıştı; danalar böğürüyor, koyunlar meliyordu; inekler bir dizlerini bükerek karınlarını çimenlerin üzerine yaymış, ağır ağır geviş getiriyordu. Çevrelerinde uçuşmakta olan küçük sinekler yüzünden de hantal göz kapaklarını kırpıştırmaktaydılar. Kolları sıvalı arabacılar, kısraklardan yana kişneyip şahlanan damızlık aygırların yularlarını tutuyorlardı. Kısraklar ise başlarını uzatıp yelelerini sarkıtarak sakin sakin duruyordu. Taylar analarının gölgelerinde dinleniyor, ara sıra gelip meme emiyordu. Bütün bu

yığılmış gövdelerin uzun dalgalanışı üzerinde, rüzgârda bir dalga gibi beyaz bir yelenin havalandığı, sivri boynuzların yükseldiği görülüyordu. Bu arada, koşuşan insanların başları da göze çarpmaktaydı. Kapalı alanın dışında, yüz adım kadar ileride, kimseyi ısırmasın diye ağzı sarılmış, burun deliğinden demir halka geçirilmiş iri bir boğa vardı. Sanki tunçtan bir hayvan gibi, hiç kımıldamadan duruyordu. Üstü başı yırtık pırtık bir çocuk, boğayı bir iple tutuyordu.

Beri yanda da iki sıranın arasından geçen birtakım erkekler ağır adımlarla ilerliyorlar, her hayvanı inceliyorlar, sonra kendi aralarında konuşuyorlardı. İçlerinde daha önemliye benzeyen birisi vardı, yürürken bir deftere bir şeyler yazıyordu. Jürinin başkanı Derozerays'dı bu. Rodolphe'u görür görmez birden ilerledi, gülümseyerek nazik bir tavırla "Ne, Bay Boulanger, bizi bırakıyor musunuz?" dedi.

Rodolphe Boulanger "Gelirim canım, merak etmeyin," diye cevap verdi, ama başkan gidince "Yok canım, gitmem oraya," dedi. "Onunla olmaktansa sizin yanınızda olmak daha iyi."

Rodolphe, Hayvan ve Emtia Panayırı ile alay ediyordu ama daha rahat dolaşabilmek için jandarmaya mavi davetiyesini gösteriyor, hatta ara sıra güzel bir hayvanın önüne gelince durup bakıyordu. Emma'nın hayvana aldırdığı yoktu. Rodophe bunun farkına vardı, Yonvilleli hanımların giyim kuşamları hakkında şakalar yapmaya başladı; sonra, kendisi de pek düzgün giyinmemiş olduğu için özür diledi. Kılığında hem bayağı hem özentili şeyler karmakarışık bir halde birleşmişti. Öteden beri sıradan bir insan böyle giyinmiş birini görünce acayip bir hayat sürdüğünü, karmakarışık duygular beslediğini, sanata kul köle olduğunu, toplumun göreneklerini az çok küçümsediğini sanır. Bu hal ya hoşuna gider ya da çileden çıkarır onu. Rodolphe'un kollukları kıvrımlı patiska gömleği, kurşuni ketenden yeleğinin açıklığından, rüzgâra uyarak kabarıyordu. Geniş çizgili pantolonun paçalarından, burunlarıyla yanları rugan deri kaplı kumaş ayakkabıları görünüyordu. Rugan deri öylesine parlaktı ki otlar bunların içinde yansıyordu. Bir eli ceketinin cebinde, hasır şapkası da başının üstünde yan yatmış, ayakkabılarıyla at fışkılarını çiğnemekteydi.

"Hem insan böyle köyde oturdu mu..." diye ekledi.

Emma "Ne yapsa boşunadır," dedi.

Rodolphe "Orası öyle," diye cevap verdi. "Düşünün bir: Bu zavallıların bir teki bile bir giysinin biçiminden anlamaz."

Bunun üzerine, taşranın bayağılığından, birçok kimseyi boğulacak hale getirdiğinden, hayallerin burada yitip gittiğinden söz ettiler.

Rodolphe "İşte ben de bunun için böyle kederliyim ya..." diyordu.

Genç kadın şaşırarak "Siz mi?" dedi. "Pek neşeli sanmıştım ben sizi!"

"Ha evet, görünürde öyleyimdir, çünkü kalabalıkta yüzüme alaycı bir hava vermesini beceririm; bununla birlikte ay ışığında bir mezarlık gördüğüm zaman, 'Ben de gidip şu uyuyanlar arasına katılsam,' demişimdir kendi kendime..."

"Ya dostlarınızın hali n'olur, bunu hiç düşündünüz mü?"

"Dostlarım mı? Hangi dostlarım? Dostum var mı ki? Kim düşünür beni?"

Bu son sözlerle birlikte, dudaklarının arasından ıslığı andırır bir ses çıkardı.

Sırtında iskeleyi andırır bir sandalye yığını ile arkalarından gelen bir adam yüzünden, birbirlerinden ayrılmak zorunda kaldılar. Adam öylesine yüklüydü ki yalnız düzlemesine yana açtığı iki kolunun ucu, bir de tahta ayakkabılarının burunları görünüyordu. Mezarcı Lestiboudois idi bu, kalabalığın arasında, kilisenin sandalyelerini sırtlamış götürüyordu. Kendi çıkarıyla ilgili her konuda kafası gayet işlek olduğundan, o da Hayvan ve Emtia Panayırı'ndan kâr sağlamak için bu çareyi düşünmüştü; parlak bir fikirdi de bu, sandalye isteyenlerin hangisine cevap yetiştireceğini bilemez haldeydi. Gerçekten de sıcaktan bunalan köylüler, hasırları günlük kokan bu sandalyeleri kapışıyorlar, mumların yağlarıyla kirlenmiş arkalıklarına da az çok saygılı bir eda ile yaslanıyorlardı.

Emma Bovary yine Rodolphe'un koluna girdi; o da kendi kendine konuşur gibi devam etti:

"Evet! O kadar çok şeyin eksikliğini duydum ki! Tek başıma

kaldım hep! Ah, n'olurdu, hayatta bir amacım olsaydı, bir sevgiye rastlasaydım, birini bulsaydım... O zaman gösterebileceğim bütün çabayı harcardım, her engeli aşar, her şeyi kırıp geçirirdim!"

Emma "Bana öyle geliyor ki halinizde yakınacak bir yan yok," dedi.

Rodolphe "Ya, öyle mi sanıyorsunuz?" diye sordu.

Genç kadın "Çünkü... Yalnızsınız nihayet," dedi. Biraz çekindikten sonra ekledi: "Zenginsiniz de."

"Benimle alay etmeyin, Allah aşkına!"

Emma, yeminler ederek alay etmediğini söylüyordu ki, patlayan bir topun gümbürtüsü duyuldu; ardından da herkes köye doğru karmakarışık bir halde itişmeye başladı.

Ortalık boş yere velveleye verilmişti; vali bey gelmiyordu, jüri üyeleri de törene başlamak mı yoksa daha beklemek mi gerektiğini bilemediklerinden, çok güç durumdaydılar.

Sonunda, meydanlığın ta dibinde kocaman bir kira arabası göründü. Beyaz şapkalı bir arabacı, iki sıska atı habire kırbaçlayıp duruyordu. Binet "Silah başına!" diye bağırmaya ancak vakit bulabildi. Albay da onun gibi yaptı. Herkes çatılmış silahlara doğru koşuştu. Birbirlerine girdiler. Yakalarını unutanlar bile oldu hatta. Valinin arabasının bu sıkıntılı hali sezmiş gibi bir durumu vardı, iki sıska at zincirlerini şıkırdatıp salına salına ağır ağır belediyeyi çevreleyen sütunların önüne geldiler. Tam o sırada ulusal muhafızlarla itfaiyeciler trampetlerini çalıp uygun adım yürüyerek avluya sıralanmaya başlıyorlardı.

Binet "İleri!" diye bağırdı.

Albay "Dur! Sola çark!" diye komut verdi.

Kıta selam durdu, tüfek bilezikleri merdivenlerden aşağıya yuvarlanan bakır bir kazan gibi bir gürültü çıkardı, sonra bütün tüfekler yine yere indi.

Bunun üzerine, arabadan, sim işlemeli kısa bir ceket giymiş, yalnız başının arkasında bir tutam saç bulunan dazlak kafalı, solgun benizli, gayet manasız görünüşlü bir adam indi. Kalın göz kapaklarıyla örtülü gözlerini kısarak kalabalığa bakı-

yor, aynı zamanda da sivri burnunu havaya kaldırarak içeriye kaçmış ağzıyla gülümsüyordu. Belediye başkanını belindeki üç renkli kuşaktan tanıdı:

"Vali Bey gelemediler, çok özür dilediler," dedi. "Ben il genel meclisi üyesiyim."

Tuvache buna kibar sözlerle karşılık verdi, öteki "Estağfurullah, mahcup ediyorsunuz," dedi.

Böylece karşı karşıya duruyorlardı, alınları birbirine değecekti neredeyse. Çevrelerini jüri üyeleri, belediye meclisi üyeleri, eşraf, ulusal muhafızlar ve kalabalık sarmıştı. İl genel meclisi üyesi, üç köşeli siyah tören şapkasını göğsüne bastırarak habire selamlar veriyor; beri yandan da Tuvache iki büklüm olmuş gülümsüyor, kekeliyor, ne söyleyeceğini bilemiyor, krallığa olan bağlılığını belirtiyor, "Yonville'e büyük onur verdiniz doğrusu," diyordu.

Hanın uşağı Hippolyte gelip arabacının atlarını dizginlerinden tuttu, sonra aksak bacağıyla topallaya topallaya hayvanları alıp "Lion d'Or" Hanı'nın saçağı altına götürdü. Bir sürü köylü de oraya toplanıp arabayı seyretmeye başladı. Trampet çaldı, top gümbürdedi, baylar da dizi halinde kürsüye çıkıp Madam Tuvache'ın evden göndermiş olduğu kırmızı kadife kaplı koltuklara kuruldular.

Bütün bu adamlar birbirlerine benziyorlardı. Güneşin hafifçe yaktığı sarışın, gevşek yüzleri tatlı elma şarabı rengindeydi. Kocaman, sert yanaklarından kabarık favorileri çıkıyordu. Bu yanakların üzerinde de fiyonkları iyice yayılmış beyaz boyunbağları vardı. Bütün yelekler şal örneği kadifedendi; bütün saatlerin kurdelelerinin ucundan akikten yapılmış, yumurta biçimi birer mühür sarkıyordu. Hepsi bacaklarını açarak ellerini dizlerine dayamıştı. Pantolonlarının kaba kumaşı da hantal çizmelerin meşini gibi parıl parıl parıldıyordu.

Kasabanın hatırlı hanımları arkada, sütunların arasında yer almışlardı. Kalabalık ise karşıda, sandalyelere oturmuş ya da ayakta duruyordu. Gerçekten, Lestiboudois çayırlıktan taşıdığı bütün iskemleleri oraya getirmişti. Hatta her dakika başında koşup kiliseden yeni yeni iskemleler getiriyordu. Bu alışve-

riş yüzünden de ortalığı öylesine karıştırmaktaydı ki insan kürsünün küçük merdivenine kadar ulaşabilmek için akla karayı seçiyordu.

O sırada eczacı yerine oturmak üzere oradan geçmekteydi. Bay Lheureux ona döndü:

"Bence şuraya iki direk dikmeliydiler," dedi. "Yenilik bakımından biraz ciddi, zengin bir şey olurdu bu. Çok güzel dururdu doğrusu."

Homais "Orası öyle," dedi. "Ama, n'aparsın, belediye başkanı hep 'Ben bilirim, ben yaparım,' diyor. Uzun boylu zevki de yok bu zavallı Tuvache'ın. Sanat sevgisi denen şeyden ise büsbütün nasipsiz."

Bu arada Rodolphe, Emma Bovary ile birlikte belediye dairesinin birinci katına, toplantı salonuna çıkmıştı. Salon o sırada boş olduğundan "Hah, buradan olup bitenleri daha rahat seyrederiz," demişti. Gidip kralın büstü altında duran masanın çevresinden üç iskemle aldı, götürüp pencerelerden birinin önüne koydu, yan yana oturdular.

Kürsünün üzerinde bir kımıldama, upuzun fısıltılar, baş başa konuşmalar oldu. Sonunda il genel meclisi üyesi bay ayağa kalktı. Herkes onun adının Lieuvain olduğunu öğrenmişti, kalabalık arasında da bu ad ağızdan ağıza dolaşıyordu. Elindeki kâğıt tomarını düzelttikten, daha iyi görmek için gözlerine yaklaştırdıktan sonra söze başladı:

"Sayın Baylar,

"Bugün burada, Yonville Hayvan ve Emtia Panayırı'nı açmak için toplanmış bulunuyoruz. Bu panayırla güdülen amaçtan söz etmeden önce, izninizle bir noktayı belirtmek isterim ki sizin de bu konuda benimle aynı fikirde olduğunuzdan emin bulunuyorum: Her şeyden önce, bize böyle güzel günler yaşattıkları için üst düzey yöneticilerine, hükümete ve kralımız efendimize minnetlerimizi sunmalıyız. Bildiğiniz gibi, yüce hükümdarımız halkın her alanda refaha kavuşması konusuna derin ilgi göstermektedirler. Fırtınalı bir denizde de devlet gemisini bilgili ve güçlü elleriyle yürütmektedirler. Devlet gemisi bu fırtınalı denizde yol alırken sevgili hükümdarımız barışı olduğu

kadar savaşı da saydırmakta, sanayi, ticaret, tarım ve güzel sanatların gelişmesi için var güçleriyle çalışmaktadırlar."

O sırada Rodolphe, "Ben biraz geri çekileyim," dedi.

Emma, "Neden?" diye sordu.

Tam o sırada genel meclis üyesi sesini birden yükseltti. Bağıra bağıra şöyle diyordu:

"Halk arasındaki anlaşmazlıkların meydanları, sokakları kana boyadığı günler artık geçmiştir, arkadaşlar. Bir zamanlar emlak sahibi, tacir ya da işçi, bütün yurttaşlar akşamları rahat uykularına dalarlarken birdenbire tehlike işareti veren çan sesleriyle uyanmaktan korkuyorlar, en yıkıcı sözler toplumu temelinden yıkıyordu..."

Rodolphe yine söze başlayarak "Aşağıdan beni görebilirler de," dedi. "Böyle bir şey olursa tam on beş gün herkesten ayrı ayrı özür dilemek zorunda kalırım; sonra, adım da kötüye çıkmış olduğundan..."

Emma, "Yok canım, kendinize iftira ediyorsunuz," dedi.

"Yok yok, adım gerçekten pek kötüye çıkmıştır, emin olun."

İl genel meclisi üyesi sözlerini sürdürüyordu:

"Fakat, arkadaşlar, gözlerimi bir an için o demin anlattığım karanlık tablolardan ayırıp da güzel yurdumuzun bugünkü durumuna çevirdiğim zaman ne görüyorum? Ticaret ve güzel sanatlar her yanda gelişmektedir. Devlet denen varlığın vücudundaki bir sürü yeni damar gibi, birçok yeni yol, yurdun her yanını birbirine bağlamaktadır; sanayi merkezlerimiz çalışmaya yeniden başlamışlardır; eskisinden daha sağlam olan kutsal dinimiz, bütün insanların gönüllerine ferahlık vermektedir; limanlarımız doludur, güven geri gelmektedir ve nihayet Fransa, rahat bir soluk almaktadır!.."

Rodolphe "Zaten işi toplumsal bakımdan ele alırsak belki de haklıdırlar!" dedi.

Emma "Nasıl yani?" diye sordu.

"E tabii. Siz de bilirsiniz, birtakım insanlar vardır, bir dakika yerlerinde duramazlar. Zaman zaman düş kurmaları, harekete geçmeleri, en temiz tutkuları tatmaları gerekir. Bu yüzden de türlü heveslere, çılgınlıklara kaptırırlar kendilerini."

Bunun üzerine genç kadın ona, çok uzak, bilinmeyen diyarlardan gelmiş bir yolcuya bakar gibi baktı:

"Biz zavallı kadınların böyle bir eğlencesi bile yok," dedi.

"İç karartıcı bir eğlencedir bu, insan bununla mutluluğa erişemez çünkü."

Emma sordu:

"İyi ama mutluluğa erişmiş kimse var mı ki?"

"Evet. Günün birinde insanın karşısına çıkıverir o."

Genel meclis üyesi devam ediyordu:

"İşte, sizin de anlamış olduğunuz nokta budur, arkadaşlar. Köylerimizin çiftçileri, işçileri olan sizler! Uygar bir eserin barış duygusuyla dolu öncüleri olan sizler! İlerleyiş ve ahlâk yanlısı olan sizler! Hepiniz şu anda anlamış bulunuyorsunuz ki siyasal fırtınalar, gerçekten, doğa fırtınalarından çok daha korkunçtur..."

Rodolphe tekrar etti:

"Günün birinde insan birdenbire, umudunu bile kesmişken rastlayıveriyor ona. O zaman ufuktaki bulutlar sıyrılıverir, 'İşte!' diye bağıran bir ses duyar gibi olursunuz. Bu insana siz hayatınızın sırlarını anlatmak, her şeyinizi vermek, her şeyinizi onun uğrunda feda etmek ihtiyacını duyarsınız! Birbirinizle uzun boylu konuşmazsınız bile, ikiniz de karşılıklı ne diyeceğinizi anlıyorsunuzdur çünkü." Rodolphe bunları söylerken bir yandan da genç kadına bakıyordu. "Nihayet oradadır o, o kadar aradığınız hazine orada, karşınızdadır; parıldar, kıvılcımlar saçar. Ama siz yine de kuşku duyarsınız, buna inanmaya cesaret bulamazsınız kendinizde; sanki karanlıklardan ışığa çıkmış gibi, gözleriniz kamaşır."

Rodolphe, sözlerini bitirirken bu sözlere bazı hareketler de ekledi. Başı dönmekte olan bir adam gibi, elini yüzünden geçirdi; sonra, elini indirip Emma'nın eli üzerine koydu. Genç kadın elini çekti. Genel meclis üyesi ise hâlâ elindeki kâğıttan okumayı sürdürüyordu:

"Buna kim şaşabilir, arkadaşlar? Ancak kör olan ve –çekinmeden söylüyorum– birtakım örümcekli, köhnemiş düşüncelere saplanmış olan kimsedir ki köylülerimizin zihniyetini tak-

dir edemez. Sorarım size: Köylüden daha yurtsever bir insan var mıdır? Kamu işleriyle köylüden daha canla başla uğraşan bir kimse var mıdır? Yani, sözün kısası, köylüden daha akıllı, daha zeki bir kimse var mıdır? Arkadaşlar, zekâ derken işsiz güçsüz birtakım insanların süs diye kullandıkları yalınkat zekâdan söz etmiyorum. Derin, soğukkanlı zekâ benim dediğim. Böyle bir zekâ her şeyden önce yararlı amaçlara ulaşmaya uğraşır, böylece herkesin hayrına hizmet eder, toplumun iyileşmesini sağlar, devleti destekler, o destek ki yasalara gösterilen saygının, ödevleri yerine getirmiş olma duygusunun ürünüdür..."

Rodolphe "Yine mi?" dedi. "Boyuna ödev, ödev, kafam şişti bu laftan! Bir sürü örme yelekli bunak pinponla elleri tesbihli, mangal başından ayrılmayan sofu kocakarı boyuna kulağımıza "Ödev! Ödev!" diye fısıldar dururlar. Evet, anladık! Ödev denen şey büyük olanı duymak, güzel olanı sevmek demektir, yoksa toplumun bütün basmakalıp şeylerine, bize zorla kabul ettirdiği bütün kepazeliklerine boyun eğmek demek değildir."

Emma ikide bir "Evet ama... Evet ama..." diyordu.

"Yok yok! Tutkulara niçin atıp tutmalı? Yeryüzünde tek güzel şey tutku değil midir? Yiğitliğin, şevk ve coşkunun, şiirin, musikinin, güzel sanatların, yani tek kelimeyle her şeyin kaynağı o değil midir?"

Genç kadın "Evet, ama insanın toplumun düşüncelerine uyması, onun ahlâk kurallarına az çok boyun eğmesi gerekir," dedi.

Rodolphe cevap verdi:

"Ha, bakın: İki türlü ahlâk vardır. Birisi küçüktür, beyliktir, durmadan değişir, bar bar bağırır, tıpkı şu gördüğünüz aptallar topluluğu gibi yerlerde sürünür, kımıldar durur. Ama ötekisi, yani sonsuz ahlâk, tıpkı bizi çevreleyen şu manzara, bizi aydınlatan şu gök gibi, bunun dışında, üstündedir."

Bay Lieuvain mendiliyle dudaklarını sildi. Sonra ekledi:

"Tarımın yararlarını buradan size anlatmak bilmem gerekli mi, arkadaşlar! İhtiyaçlarımızı karşılayan kimdir? Bizi kim yaşatmaktadır? Çiftçi, değil mi? Arkadaşlar, köylerdeki verim-

li toprakları çalışkan eliyle tohumlayan çiftçi, buğday yetiştirir, birtakım makinelerde öğütülüp toz haline gelen buğday, un olur; sonra şehre gider, fırıncının eline varır. Fırıncı ondan, zenginin de yoksulun da kullanacağı bir yiyecek maddesi yapar. Şu giydiğiniz elbiseler için otlaklarda kalabalık sürülerini besleyen insan da yine çiftçi değil midir? Çiftçi olmasaydı nasıl giyinir, nasıl karnımızı doyururduk? Hatta, arkadaşlar, örnekleri bu kadar uzakta aramaya ne hacet! Hani kümeslerimizi süsleyen kendi halinde bir hayvan vardır, bize hem yataklarımız için yumuşak bir yastık hem de sofralarımız için lezzetli bir et ve yumurta verir. İşte bu kendi halinde hayvandan elde edilen yararların önemi hakkında sık sık düşünmeyeniniz var mıdır? İyi ekilmiş bir toprak, tıpkı cömert bir ana gibi, çocuklarına bir sürü nimet verir. Bunları burada birbiri ardı sıra saymakla bitiremem. Burada bu işi bağ yapar, başka yerde, şarap çıkarmak için kullandığımız elmaların ağaçları yapar; sonra, kolza fasulyesi var, çeşit çeşit peynirler var. Ha, arkadaşlar, keteni de unutmayalım! Keten ekimi şu son yıllarda geniş ölçüde gelişmiştir, bu noktaya da özellikle dikkatinizi çekerim."

Dikkatleri çekmeye gerek yoktu: Çünkü bütün kalabalığın ağızları, sözlerini içmek istermiş gibi, açık duruyordu. Tuvache genel meclis üyesinin yanında durmuş, gözlerini faltaşı gibi açarak onun söylediklerini dinliyordu. Bay Derozerays ise zaman zaman gözlerini yavaşça yummaktaydı; daha ileride de eczacı, oğlu Napoleon'u dizlerinin arasına almış, söylevin tek hecesini bile kaçırmamak için elini yuvarlatıp kulağının yanında tutuyordu. Jürinin öteki üyeleri, "çok doğru" der gibi, çenelerini yeleklerinin üzerinde ağır ağır sallamaktaydılar. Kürsünün altında durmakta olan itfaiyeciler, süngülerine dayanmış, dinleniyorlardı. Binet de kılıcının ucu havada, dirseği çıkık, kımıldamadan duruyordu. Söylenenleri işitiyordu belki, ama hiçbir şey göremiyor olmalıydı, miğferinin güneşliği burnunun üzerine kadar inmişti çünkü. Binet'nin teğmeni olan Tuvache'ın küçük oğlu ise daha da ileri gitmişti; kafasında, boyuna oynayıp duran koskocaman bir miğfer vardı, bunun yanından da yazma mendilinin ucu dışarıya sarkıyordu. Miğferin altında çocuk gi-

bi tatlı tatlı gülümsüyordu. Ter içindeki solgun, küçücük yüzünde bir zevk, bitkinlik, uyku ifadesi okunmaktaydı.

Alan ta evlere kadar, insanlarla dolmuştu. Bütün pencerelere birtakım insanların dirseklerini dayamış oldukları, başka birtakım insanların da bütün kapıların önlerinde ayakta durdukları görülmekteydi. Eczanenin camekânı önünde durmuş olan Justin, gözlerini diktiği şeye yiyecekmiş gibi bakıyordu. Hiç ses çıkaran yoktu ama, Lieuvain'in sesi yine de havada kayboluyordu. Bu ses size cümle parçaları halinde geliyor, bunları da zaman zaman kalabalığın oturduğu sandalyelerin gürültüsü bastırıyordu. Derken insan birdenbire arkasından bir öküzün uzun uzun böğürdüğünü, sokak köşelerinde, kuzuların karşılıklı birbirlerine meleyişlerini işitiyordu. Gerçekten, sığırtmaçlarla çobanlar hayvanlarını oraya kadar getirmişlerdi, bunlar da bir yandan burunlarının üzerinde asılı duran bir tutam otu ağızlarıyla koparırlarken zaman zaman böğürüyorlardı.

Rodolphe, Emma'ya yaklaşmıştı; alçak sesle çabuk çabuk konuşarak şöyle diyordu:

"Topluluğun bu hainliği karşısında isyan duymuyor musunuz? Kötülemediği tek bir duygu var mı onun? En soylu içgüdüler, en temiz sevgiler ezilir, iftiraya uğrar; sonra da iki zavallı insan en sonunda birbirlerine rastladılar mı birleşemesinler diye elden gelen her şey yapılır. Ama bu insanlar yine de birleşmeye çalışacaklardır; kanat çırpacaklar, birbirlerini çağıracaklardır. Eninde sonunda, altı ayda, bir yılda birleşip sevişeceklerdir. Kader bunun böyle olmasını istemektedir çünkü; bu iki insan birbirleri için yaratılmıştır."

Kolları dizleri üzerinde kavuşmuş öyle duruyor, yüzünü Emma'ya doğru kaldırarak gözlerini ona dikmiş, yakından bakıyordu. Genç kadın onun gözbebeklerinin çevresinde ufacık, altın rengi ışıltılar görüyor, saçlarına sürmüş olduğu briyantinin kokusunu duyuyordu hatta. O zaman içine bir gevşeklik çöktü, Vaubyessard'da kendisiyle vals yapmış olan o vikontu hatırladı. Onun sakalı da tıpkı bu saçlar gibi vanilya ile karışık bir limon kokusu saçıyordu çevreye; sonra Emma, makineleşmiş bir hareketle, bu kokuyu daha iyi içine çekebilmek için gözlerini ka-

padı. İskemlesinde geriye doğru eğilerek yaptığı bu hareket sırasında, uzakta, ta ufukta, "Kırlangıç" adındaki eski yolcu arabasını gördü. Külüstür araba, ardından bir toz bulutu kaldırarak Leux yokuşundan aşağıya iniyordu. Léon da sık sık bu sarı arabaya binerek gelmişti ona; sonra yine bu yoldan bir daha gelmemecesine gitmişti! Onu karşıda, evinin penceresinde görür gibi oldu; öyle sandı ki yine avizelerin ışığı altında, vikontun kolları arasında vals yaparak dönmektedir, Léon da pek uzaklarda değildir de neredeyse gelecektir... Bununla birlikte Rodolphe'un başını da hep yanında hissediyordu. Bu duygunun tatlılığı böylece eski arzularının içine işliyordu, tıpkı rüzgârın önüne katılmış kum tanecikleri gibi, bu arzular da ruhunun üzerine yayılmakta olan güzel kokulu soluğun içinde kaynaşıp durmaktaydılar. Sütun başlıklarını çevreleyen sarmaşıkların serinliğini içine çekmek için, burun deliklerini birkaç kere, iyice açtı. Eldivenlerini çıkarıp ellerini kuruladı; sonra mendiliyle yüzünü yelpazelemeye başladı; beri yandan da şakaklarının zonklayışı içinde, kalabalığın uğultusunu, yavan yavan konuşmakta olan genel meclis üyesini duydu.

Adam şöyle diyordu:

"Devam edin, arkadaşlar, sebat edin! Ne geleneklere fazla kapılın ne de fazla cüretli denemelere kalkışın! Bütün çabanızı toprağı iyileştirmek, iyi gübreler elde etmek, at, sığır, tavuk, domuz döllerini geliştirmek için kullanın! Bu Hayvan ve Emtia Panayırı sizin için bir er meydanı olsun: Yenen de yenilen de bu meydandan çıkarken birbirleriyle el sıkışacak, daha iyi bir başarı kazanmak umuduyla, kardeşçe duygular içinde birlikte yaşayacaktır! Ve sizler, yaşlı uşaklar, mütevazı yanaşmalar, sizler ki şimdiye kadar hiçbir hükümet zahmet dolu çalışmalarınızı değerlendirmemişti, gelin, sessiz erdemlerinizin armağanlarını alın. Şunu da iyi bilin ki bundan sonra devletin gözleri sizin üzerinizdedir. Sizi desteklemekte, korumaktadır, haklı isteklerinizi yerine getirecek, katlandığınız ağır özverilerin yükünü, elinden geldiğince hafifletmeye çalışacaktır!"

Sonra Lieuvain yerine oturdu; bunun üzerine Derozerays kalktı, o da bir nutuk çekmeye başladı. Onun nutku belki ge-

nel meclis üyesininki kadar süslü olmadı ama daha elle tutulur bir yanı vardı, yani daha özel bilgiler, daha yüksek fikirlerle doluydu. Hükümeti öven sözlere daha az yer ayırmıştı; buna karşılık, din ve tarını daha geniş bir yer tutuyordu. Nutukta, bu ikisi arasındaki bağlantı görülüyor, her ikisinin de uygarlığa her zaman nasıl hizmet etmiş oldukları belirtiliyordu. Rodolphe ise Emma Bovary ile rüyalardan, önsezilerden, manyetizmadan söz ediyordu. Konuşmacı toplumların doğuşuna kadar çıkıyor, insanların ormanlar içinde, kozalaklar yiyerek yaşadıkları o haşin dönemleri anlatıyordu. Derken insanlar hayvan postlarını çıkarmışlar, kumaş giymişler, tarlalar sürmüşler, bağlar yetiştirmişlerdi. İyi bir şey miydi bu? Bu buluşta yararından çok zarar yok muydu? İşte Derozerays ortaya bu soruyu atıyordu. Rodolphe manyetizmadan sonra sözü benzerliklere, yakınlıklara getirmişti. Bay başkan sabanı başındaki Cincinnatus'tan, lahanalarını eken Dioclétien'den, ekin yılını törenle açan Çin hakanlarından söz ederken delikanlı da genç kadına, karşılıklı duyulan yakınlıkların, aslında, daha önce yaşamış olan varlıklardan ileri geldiğini anlatıyordu.

"Biz mesela," diyordu, "neden tanıştık? Hangi rastlantı bu tanışmayı hazırladı? Ta uzaklardan gelip birbirlerine kavuşan ırmaklar gibi, geçtiğimiz yollar da bizi birbirimize ulaştırmış olacak herhalde."

Sonra genç kadının elini kavradı. Emma bu sefer elini çekmedi artık.

Başkan şimdi de kimlere niçin armağan verildiğini anlatıyordu. "Genel olarak iyi ekim yaptığı için!" diye bağırdı.

"Mesela, az önce, sizin eve geldiğim zaman..."

"Quincampoix'dan Bay Bizet'ye."

"Sizinle buraya geleceğimi biliyor muydum?"

"Yetmiş frank ödül!"

"Belki yüz kere gitmek istedim hatta, ama peşinizi bırakamadım, yine kaldım."

"Gübreler için."

"Nitekim bu akşam da yarın da başka günler de ömrüm boyunca kalırım yanınızda!"

"Argueil'den Bay Caron'a, bir altın madalya!"

"Çünkü başka hiç kimsenin yanında böylesine büyülenmiş hissetmedim kendimi."

"Givry-Saint-Martin'den Bay Bain'e!"

"Onun için de kendi hesabıma, anınızı hep yüreğimde taşıyacağım."

"Bir adet merinos koçu için..."

"Ama unutacaksınız beni. Hayatınızdan bir gölge gibi gelip geçeceğim."

"Notre Dame'dan Bay Belot'ya..."

"Yok yok, öyle demeyin. Düşüncelerinizde, yaşayışınızda ufacık bir yer olsun tutacağım, değil mi?"

"Domuz yetiştirmeciliğinde: İki kişiye aynı ödül verilmiştir. Bay Leherisse'le Bay Gullembourg'un her birine altmışar frank!"

Rodolphe genç kadının elini sıkıyor, bu elin, yakalanıp da yine kaçmak isteyen bir kumru kuşu gibi, sıcacık ve ürpertiler içinde olduğunu hissediyordu. Fakat Emma elini çekmek istediğinden mi neden, parmaklarıyla bir hareket yaptı; bunun üzerine Rodolphe, "Ah! Çok teşekkür ederim, beni reddetmiyorsunuz demek," diye güldü. "Ne kadar iyisiniz! Size kul köle olduğumu anlayıverdiniz hemen! Durun da yüzünüze bakayım, doya doya seyredeyim sizi!"

O sırada pencerelerden içeri giren bir rüzgâr masanın örtüsünü buruşturdu, aşağıda, alanda da bütün köylü kadınların başlıkları, tıpkı hareket halindeki kelebek kanatları gibi, havaya kalktı.

Başkan devam ediyordu:

"Yağlı tohumlar küspelerinin kullanılışı." Artık acele etmeye başlamıştı: "Flaman gübresi... Keten ekimi... Bataklık kurutma... Uzun süreli kira sözleşmeleri... Tarım işçilerinin hizmetleri."

Rodolphe artık konuşmuyordu. Birbirlerine bakıyorlardı. Kurumuş dudakları büyük bir arzu ile titremekteydi; parmakları da hiçbir çaba göstermeksizin gevşek gevşek birbirine kenetlendi.

Başkan "Sassetot-la-Guerriere'den Catherine-Nicaise-Elisabeth Leroux'ya, aynı çiftlikte elli dört yıl hizmet ettiği için, yirmi beş frank değerinde bir adet gümüş madalya!" dedi.

Genel meclis üyesi sordu:

"Catherine Leroux nerede?"

Catherine Leroux ortaya çıkmıyordu, bu arada birtakım seslerin de şöyle fısıldaştıkları işitiliyordu:

"Gitsene hadi?"

"Gidemem!"

"Soldan, soldan!"

"Korkma canım!"

"Amma aptal karı yahu!"

Tuvache, "Nerede bu, canım?" diye bağırdı.

"Burada, burada!"

"Gelsin buraya, ne duruyor?"

Bunun üzerine kürsüye doğru çekingen tavırlı, ufak tefek, yaşlı bir kadının ilerlediği görüldü. Eski püskü giysilerinin içinde daha da ufalmış gibi bir hali vardı. Ayaklarına koca koca tahta kunduralar giymiş, beline kocaman, mavi bir önlük bağlamıştı. Kenarsız bir başlığın çevrelediği zayıf yüzü, kurumuş bir elmadan daha çok buruşukluklarla doluydu. Kırmızı entarisinin kollarından da ek yerleri boğum boğum, uzun uzun iki el sarkıyordu. Zahire ambarlarının tozu, çamaşırların sodası, yapağıların yağı bu elleri öylesine kabuklandırmış, çatlatmış, nasırlaştırmıştı ki temiz suyla yıkanmış olmakla birlikte, yine pis gibi duruyorlardı. Sonra, boyuna iş görmüş oldukları için, katlandıkları acıların küçücük bir ifadesi gibi, aralık durmaktaydılar. Manastıra kapanmış insanlarda görülen katı bir hal, yüzünün ifadesine ayrı bir çeşni vermekteydi. Bu fersiz bakışı ne bir keder ne de bir heyecan yumuşatmaktaydı. Hayvanlarla haşır neşir ola ola o da onlar gibi sessiz, durgun olmuştu. İlk defadır ki kendisini bu kadar büyük bir kalabalığın ortasında görüyordu. Bayraklardan, trampetlerden, siyahlar giymiş baylardan, genel meclis üyesinin nişanından için için ürktüğünden, ilerlemek mi kaçmak mı gerektiğini, kalabalığın kendisini neden ittiğini, jüri üyelerinin kendisine niçin gülümsediklerini

anlamaksızın öylece duruyordu. Bu yarın yüzyıllık kölelik anıtı, ağızları kulaklarına varan bayların önünde, böyle durmaktaydı işte.

Genel meclis üyesi, armağan kazananların listesini başkanın elinden almıştı:

"Gel bakayım, saygıdeğer Catherine-Nicaise-Elisabeth Leroux," dedi. Sonra, bir elindeki kâğıda, bir yaşlı kadının yüzüne bakarak kabaca bir havayla "Gel bakayım, yaklaş şöyle!" diye yineledi.

Tuvache koltuğundan zıplayarak "Sağır mısın yahu?" diye bağırdı. Sonra da ağzını yaşlı kadının kulağına yaklaştırarak "Elli dört yıl hep o çiftlikte çalıştın ya! Bir gümüş madalya verdiler sana! Yirmi beş frank değerinde! Senin bu, al bakalım," dedi.

Kadıncağız madalyasını alınca uzun uzun baktı. Bunun üzerine, yüzünde memnun bir gülümseyiş belirdi. Giderken de şöyle mırıldandığı işitildi:

"Bizim köyün papazına veririm bunu, ayinler okusun benim için."

Eczacı notere doğru eğilerek "Amma sofu kadın!" dedi.

Tören bitmişti; kalabalık dağıldı; şimdi artık söylevler okunmuştu ya, herkes sırasına giriyor, her şey eski haline dönüyordu. Efendiler uşaklarına çıkışıyorlar, onlar da hayvanları dövüyorlardı. Günün kahramanı olan bu vurdumduymaz hayvanlar, boynuzlarının arasında yeşil birer çelenkle, şimdi ahırlarına dönmekteydiler.

Beri yandan, ulusal muhafızlar, süngülerine halka çörekler geçirmişler, belediye sarayının ilk katına çıkmışlardı. Taburun trampetçisi de içi şişe dolu bir sepet taşımaktaydı. Madam Bovary, Rodolphe'un koluna girdi. Evinin kapısı önünde birbirlerinden ayrıldılar; sonra Rodolphe, şölen saatinin gelmesini beklerken tek başına çayırlıkta gezindi.

Şölen uzun sürdü, gürültülü oldu, sofra hizmeti iyi yapılamadı; sofranın başına herkes öylesine yığılmıştı ki insanın dirseklerini bile oynatmasına imkân yoktu. Sandalye yerine kullanılan dar tahtalar, davetlilerin ağırlığı altında az daha çöküyor-

du. Herkes patlayasıya yiyip içiyordu. Bütün alınlardan terler akmaktaydı; bir güz sabahı nehirlerin üzerlerinde görülen buğular gibi beyazımsı bir buğu, sofranın üzerinde asılı lambaların arasında dalgalanmaktaydı. Rodolphe sırtını çadırın bezine dayamış, Emma'yı öylesine kuvvetle düşünüyordu ki kulağına hiçbir şey girmiyordu. Arkasında, çimenlerin üstünde, uşaklar kirli tabakları üst üste yığıyorlardı; yanındakiler bir şeyler söylüyorlardı ama Rodolphe'un onlara cevap verdiği yoktu; kadehini dolduruyorlardı, çevresinde gürültü artıyordu ama onun zihnine gittikçe bir sessizlik yerleşmekteydi. Genç kadının neler söylediğini, dudaklarının biçimini düşünüyordu; Emma'nın yüzü, büyülü bir aynadaki gibi, üniforma ceketlerinin yakalarındaki madeni tokalarda ışıldıyordu; giysisinin kıvrımları duvarlardan aşağıya doğru iniyor, geleceğin düşleri içinde sevda dolu günler birbiri ardı sıra uzayıp gidiyordu.

Akşam, havai fişekler atıldığı sırada, Rodolphe Emma'yı yine gördü. Kadının yanında kocası, Madam Homais, eczacı vardı. Eczacı, yolunu şaşıran fişeklerden yana pek büyük bir telaş gösteriyor, ikide bir yanındakilerden ayrılarak gidip Binet'ye birtakım öğütler veriyordu.

Havai fişekler belediye başkanı Tuvache'un adresine gönderilmiş, o da aşırı bir sakınganlık göstererek bunları evinin bodrumunda saklamıştı; bu yüzden nemlenmiş olan barut bir türlü ateş almıyordu. Donanma sırasında başlıca bir numara vardı: Bir ejderha kendi kuyruğunu ısıracaktı. Barutun nemli oluşu yüzünden bu numara fiyasko verdi. Ara sıra zavallı bir fişek ışıldayarak havaya yükseliyor, bunun üzerine kalabalık, ağzı bir karış açık, çığlıklar koparıyordu. Bu çığlıklara karanlıkta delikanlıların gıdıkladıkları kadınların feryatları da karışmaktaydı. Emma hiç sesini çıkarmıyor, hafifçe Charles'ın omzuna doğru sokuluyordu. Sonra başını kaldırarak kapkara gökte fişeklerin ışıklı oyunlarını seyrediyordu. Rodolphe ise yanmakta olan fenerlerin ışığında genç kadını seyretmekteydi.

Lambalar yavaş yavaş söndü. Yıldızlar yandı. Birkaç damla yağmur düştü. Emma da başına başörtüsünü örttü.

O sırada genel meclis üyesinin arabası handan çıktı. Sarhoş

arabacı birdenbire sızıverdi; uzaktan bakılınca körüğün üzerinden, iki fenerin arasında arabanın yaylanışına uyarak külçe gibi vücudunun sağa sola sallandığı görülüyordu.

Eczacı "Şu içkiyle adamakıllı savaşmak gerek doğrusu," dedi. "Şöyle bir şey yapmalı mesela: Belediye sarayının kapısına bir kara tahta asmalı, hafta içinde kafayı çekip sarhoş olmuş bütün kimselerin adlarını o kara tahtaya yazmalı. Zaten istatistik yapmak bakımından da yararı olur böyle bir şeyin, gerekirse elde edilen bu bilgiler... Şey, bağışlayın, izninizle."

Sonra yüzbaşıya doğru koştu.

Yüzbaşı evine dönüyordu. Tomasına tekrar kavuşacaktı.

Homais ona "Adamlarınızdan birini yollasanız ya da kendiniz gitseniz fena olmaz galiba..." dedi.

Tahsildar "Yok canım, bırakın beni, merak edecek bir şey yok," diye karşılık verdi.

Eczacı arkadaşlarının yanına geldiği zaman onlara "Korkmayın," dedi. "Bay Binet 'Gerekli önlemler alınmıştır' dedi bana. Tek kıvılcım düşmeyecekmiş. Tulumbalar da doluymuş. Gidip yatalım."

Boyuna esnemekte olan Madam Homais, "Yatmaya da ihtiyacım var doğrusu," dedi. "Ama n'olursa olsun, bayram günü hava çok güzeldi doğrusu."

Rodolphe da alçak sesle, tatlı bir bakışla, "Evet, çok güzeldi," dedi.

Selamlaştıktan sonra birbirlerinden ayrıldılar.

İki gün sonra *Fanal de Rouen* gazetesinde Hayvan ve Emtia Panayırı ile ilgili uzun bir yazı vardı. Ertesi gün hemen kolları sıvamış olan Homais döktürmüştü bunu:

"Bu demetler, bu çiçekler, bu çelenkler niçindi? Coşmuş bir denizin dalgalarını andıran bu kalabalık, tarlalarımız üzerine sıcaklığını saçan bu tropik güneşinin altında, nereye koşuyordu?"

Sonra köylülerin durumundan söz ediyordu. Evet, hükümet çok şeyler yapıyormuş ama yeteri kadarını yapmıyormuş. O da hükümete şöyle sesleniyordu: "Cesaret! Binlerce devrim yapmamız gerek. Başaralım bunları." Sonra, genel meclis üyesinin

gelişinden de söz ederek ne "milisimizin yiğit tavırlarını" ne "güzel köylü kızlarımızı" ne de saçları dökülmüş yaşlıları unutuyordu: Şenliklerde hazır bulunan, eski zamandaki nur yüzlü dedeleri andıran bu yaşlılardan birkaçı "ölümsüz ordularımızın kalıntıları gibiydiler, trampetlerin erkekçe sesleriyle, yüreklerinin yine eskisi gibi çarptığını hissediyorlardı." Jüri üyeleri arasına kendi adını da sokuşturmuştu. Hatta yazının bir yerinde, "Eczacı Bay Homais'nin Tarım Birliği'ne elma şarabı hakkında bir muhtıra" göndermiş olduğunu bile hatırlatıyordu. Sözü armağanların dağıtımına getirdiği zaman, ödül alanların sevincini ballandıra ballandıra anlatmaktaydı: Baba oğlunu, kardeş kardeşini, koca da karısını kucaklıyordu. İçlerinden çoğu kazandığı mütevazı madalyayı övünçle gösteriyordu. Evine, karısının yanına döndüğü zaman da damı saz örtülü kulübesinde bu madalyayı, sevinçten ağlayarak duvara asacaktı.

Yazı şöyle devam etmekteydi:

"Saat altıya doğru Bay Liégeard'ın çayırında kurulmuş olan bir şölen sofrası başında, şenlikte hazır bulunanlardan bazıları toplanmış bulunmaktaydılar. Ziyafet çok sıcak bir hava içinde geçti. Yemeğin sonuna doğru Bay Lieuvain kralımızın, Bay Tuvache sayın valinin, Bay Derozerays tarımın, Bay Homais birbirlerinin kardeşi demek olan güzel sanatlarla sanayinin, Bay Leplichey de tarım alanındaki ıslahatın onuruna kadeh kaldırmışlardır. Gece bir donanma yapılmış, havai fişekler gökyüzünü birdenbire aydınlatmıştır. Gerçek bir renk ve ışık cümbüşü, gerçek bir opera dekoru olmuştur bu; küçük kasabamız kendisini bir an için *Binbir Gece Masalları*'ndaki bir rüyanın ortasında sanmıştır.

"Bu içten toplantının havasını bozacak hiçbir can sıkıcı olayın olmadığını özellikle belirtmek isteriz."

Sonra Homais yazısını şöyle bitirmekteydi:

"Yalnız, şenliklerde hazır bulunanlar, din adamlarından hiç kimsenin bunlara katılmadığına dikkat etmekten kendilerini alamamışlardır. Ancak, kilisenin ilerleyişi bambaşka bir manada anladığı da kuşku götürmez bir gerçektir. Nasıl bilirseniz öyle yapın artık, softa bozuntuları!"

IX

Aradan altı hafta geçti; Rodolphe ortalıkta görünmedi. Derken bir akşam çıkageldi.

Hayvan ve Emtia Panayırı'nın ertesi günü, kendi kendine "Hemen gitmeye gelmez, yanlış olur bu," diye düşünmüştü.

Hafta sonunda da avlanmak için yola çıkmıştı. Avdan sonra, "Çok geç oldu artık," diye düşünmüştü. Sonra kendi kendine şöyle bir hesap yaptı:

"İyi ama bu kadın daha ilk günden beni sevdiyse yine görmenin sabırsızlığı içinde, beni daha çok sevmiş olmalı. Onun için, devam edelim bakalım!"

Yaptığı hesabın yerinde olduğunu anladı; salona girerken Emma'nın sarardığını gördü çünkü.

Genç kadın yalnızdı. Akşam oluyordu. Pencerelerin önlerindeki küçük müslin perdeler, akşamın alacakaranlığını daha da artırmaktaydı. Güneş ışığı barometrenin yaldızları üzerine vurmakta olduğundan yaldızlar, süs çiçeği saksısının gölgeleri arasından aynanın içine alevler yansıtıyordu sanki.

Rodolphe ayakta durdu: Söylediği birkaç basmakalıp söze Emma üstünkörü cevaplar verdi.

Rodolphe onun yanı başında bir sandalyeye oturarak "İşin doğrusu şu ki gelmek istemedim," dedi.

"Neden?"

"Neden olduğunu anlamadınız mı?"

Genç kadına bir kere daha baktı, öylesine derin bir bakıştı ki bu, Emma kızararak başını eğdi.

Rodolphe devam etti:

"Emma..."

Kadın biraz uzaklaşarak sert bir tavırla "Rica ederim..." dedi.

O zaman Rodolphe melankolik bir sesle "Görüyorsunuz ya," dedi, "gelmemekte haklıymışım demek; çünkü bu ad, benliğimi dolduran bu ad, ki ağzımdan kaçıverdi, onu söylememi bile yasak ediyorsunuz bana! Madam Bovary!.. Evet, herkes sizi bu adla çağırıyor!.. Zaten sizin adınız değil ki bu, başka birinin adı!" Durdu, yine tekrarladı: "Başka birinin adı!"

Sonra ellerini yüzüne kapatarak "Boyuna sizi düşünüyorum," dedi. "Sizi hatırlamak umutsuzluğa sürüklüyor beni! Bağışlayın... Gidiyorum işte... Allahaısmarladık... Uzaklara gidiyorum... Öyle uzaklara gidiyorum ki artık benden söz edildiğini işitmeyeceksiniz!.. Bununla birlikte... Bugün, bilmem hangi kuvvet beni size doğru bir kere daha itti! İnsan Tanrı'nın takdirine karşı gelemez, meleklerin gülümseyişlerine karşı koyamaz çünkü! İnsan güzel, sevimli, tapınılacak bir şey gördü mü ona doğru sürükleniverir!"

Emma kendisine böyle şeyler söylendiğini ilk defa duyuyordu; bu yüzden de gururu, tıpkı sıcak hamamda yorgunluğunu gideren bir insan gibi, bu konuşma tarzının ateşliliği karşısında bütün varlığıyla gevşeyip yayılıyordu.

Rodolphe devam etti:

"Gerçi gelmedim, sizi göremedim, ama hiç olmazsa çevrenizdeki şeyleri seyrettim. Geceleyin, her gece kalkıp buraya kadar geliyor; evinizi, ay ışığı altında parıldayan damı, pencerenizin önünde sallanan bahçedeki ağaçları, camların ardında, loşluk içinde parıldayan küçük lambanın ışığını seyrediyordum. Sizin ise buracıkta, size bu kadar yakında, sizden bu kadar uzakta, biçare bir insanın bulunduğundan haberiniz yoktu..."

Genç kadın bir hıçkırıkla ondan yana dönerek "Ah! Ne kadar iyisiniz siz!" dedi.

"Hayır, sadece sizi seviyorum, o kadar! Haberiniz yok bundan, değil mi? Söyleyin bunu bana; bir kelime, tek bir kelime olsun söyleyin!"

Beri yandan Rodolphe, yavaş yavaş sandalyeden yere doğru kayıyordu; tam o sırada mutfakta takunya sesler işitildi; Rodolphe da salonun kapısının kapalı olmadığını fark etti.

Ayağa kalkarak devam etti:

"Küçük bir dileğim var, bana şu kadarcık olsun acıyorsanız bu dileğimi yerine getirin, n'olur!"

Dileği, genç kadının evinin içini dolaşmaktı; tanımak istiyordu burasını. Emma Bovary bunda sakınılacak bir taraf görmediğinden, ikisi de ayağa kalkıyorlardı ki içeriye Charles girdi.

Rodolphe "Günaydın, doktor," dedi.

Charles, kendisine hiç beklemediği böyle bir paye verildiği için böbürlenerek nazik tavırlar takındı, öteki de bundan yararlanarak biraz kendini toparladı:

"Hanımınız sağlık durumundan söz ediyordu bana..." dedi.

Charles onun sözünü keserek "Gerçekten ben de çok meraklanıyorum," dedi. "Karımda nefes darlıkları, çarpıntılar yine başladı."

O zaman Rodolphe sordu:

"Ata binmek iyi gelmez mi acaba kendisine?"

"Çok iyi gelir, mükemmel olur hem!.. Gayet parlak bir fikir! Ata binsen hiç fena olmaz, karıcığım."

Emma "İyi ama atım yok ki benim," deyince Rodolphe "Ben size bulayım," dedi.

Genç kadın onun bu önerisini reddetti; o da ayak diremedi. Sonra, eve yaptığı bu ziyareti haklı göstermek için "Hani şu bizim arabacı var ya, kan almıştınız ondan," dedi, "hâlâ baş dönmesinden yakınıyor."

Charles Bovary "Uğrar bir bakarım," dedi.

"Yok yok, ben gönderirim onu size ya da birlikte geliriz, böylesi daha rahat olur sizin için."

"Öyleyse pekâlâ. Teşekkür ederim."

Yalnız kaldıkları zaman Charles karısına sordu:

"Niçin Rodolphe Boulanger'nin önerisini kabul etmiyorsun? Çok nazik bir öneri doğrusu!"

Emma somurtkan bir tavır takındı, bin dereden su getirdi, sonunda "Belki herkese acayip görünür bu," dedi.

Charles olduğu yerde dönerek "Adam sen de!" dedi. "Vız gelir tırıs gider! İnsana her şeyden önce sağlık gerek! Doğru düşünmüyorsun bak."

"İyi ama binici giysim yok ki, nasıl ata binerim ben?"

"Bir giysi ısmarlarsın, olur biter."

Emma binici giysisi yüzünden bu işe razı oldu.

Elbise hazır olunca Charles, Rodolphe Boulanger'ye, "Karım hazır, lütfunuzu bekliyoruz," diye bir mektup yazdı.

Ertesi gün öğle üzeri Rodolphe iki atla birlikte Charles'ın evinin önüne geldi. Atlardan birinin kulaklarında pembe ponpon-

lar, üzerinde de ceylan derisinden bir kadın eyeri vardı.

Rodolphe uzun, yumuşak çizmeler giymişti; içinden, "Emma böylesini görmemiştir herhalde," diyordu. Gerçekten de Rodolphe sahanlıkta uzun kadife ceketi, örme beyaz pantolonuyla görününce onun bu kılığı Emma'nın pek hoşuna gitti. Genç kadın da hazırdı, onu bekliyordu.

Justin eczaneden savuşarak gidip Emma Bovary'yi seyretti. Eczacı bile bu zahmete katlandı hatta. Bir yandan da Rodolphe Boulanger'ye birtakım öğütler veriyordu:

"Felaket birden geliverir insanın başına! Dikkatli olun! Atlarınız azgın olmasın sakın?"

Genç kadın yukarıdan gelen bir gürültü işitti: Küçük Berthe'i oyalamak için, hizmetçi Félicité trampet çalar gibi yaparak pencerenin camına vuruyordu. Çocuk uzaktan bir öpücük yolladı; annesi de kırbacının sapıyla bir işaret yaparak karşılık verdi ona.

Homais "Hadi güle güle gezin!" dedi. "Ama dikkatli olun ha! Çok dikkatli olun!"

Sonra onların uzaklaşıp gidişlerini seyrederken elindeki gazeteyi salladı.

Emma'nın hayvanı ayağının altında toprak yolu hisseder etmez dörtnala kalktı. Rodolphe da onun yanında dörtnala ilerlemekteydi. Zaman zaman bir iki laf ediyorlardı. Genç kadın yüzünü hafifçe yere eğmiş, elini kaldırmış, sağ kolunu uzatmış, eğerin üzerinde sallamakta olan hareketin ahengine bırakmıştı kendini.

Yokuşun alt başında Rodolphe dizginleri bıraktı; ikisi birden bir sıçrayışta ileriye atıldı; sonra yokuşun üst başında hayvanlar birdenbire durdu, Emma'nın büyük mavi peçesi de düşüverdi.

Ekim ayının ilk günleriydi. Kırların üzerinde sis vardı. Ufukta, tepelerin kıvrıntıları arasında buğu bulutları uzanıp gitmekteydi; başka bulutlar da yırtılarak yükselip gözden kayboluyordu. Ara sıra, bulutların aralıklarından, bir güneş ışığı altında, uzakta Yonville'in damları, suyun kıyısındaki bahçeleri, avlular, duvarlar, kilisenin çan kulesi görülüyordu. Emma ken-

di evini seçebilmek için gözlerini yarı kapıyordu. İçinde yaşamakta olduğu bu yoksul köy hiçbir zaman böylesine küçük görünmemişti ona. Bulundukları yüksek yerden, bütün vadi buğu olup havaya uçan çok geniş, solgun bir göl gibi görünüyordu. Yer yer, topraktan kara kara kayalar gibi fışkıran ağaç kümeleri görülmekteydi; uzun birer çizgi halinde sisleri aşan kavaklar ise rüzgârın hareket ettirdiği bir kıyı idiler sanki.

Yanlarında, çimenliğin üzerinde, çamlar arasında koyu renk bir ışık ılık havanın içinde dolaşmaktaydı. Tütün tozu gibi kızılımsı toprak ayak seslerini yok ediyordu; atlar da yürürken nallarının ucuyla ağaçlardan dökülmüş olan çam kozalaklarını önleri sıra itiyordu.

Rodolphe ile Emma böylece ormanın kıyısından ilerlediler. Genç kadın, delikanlıyla göz göze gelmemek için ara sıra başını çeviriyor, o zaman da sıra sıra dizili çamların gövdelerinden başka şey görmüyordu. Bunlar birbiri ardı sıra geldikçe biraz başı dönüyordu. Atlar soluk soluğa idi. Eyerlerin meşinleri gıcırdıyordu.

Ormana girdikleri sırada, güneş göründü.

Rodolphe "Tanrı bizi koruyor," dedi.

"Öyle mi dersiniz?"

Rodolphe "İlerleyelim! İlerleyelim!" dedi.

Sonra dilini şaklattı. İki hayvan da koşmaya başlamıştı.

Yolun kıyısındaki uzun eğreltiotları Emma'nın üzengisine takılıyordu. Rodolphe bir yandan ilerlerken öbür yandan da eğilerek bunları üzengiden çıkarıyordu. Başka sefer de dalları aralamak için genç kadının yanından geçiyor, Emma onun dizinin kendi bacağına sürtündüğünü duyuyordu. Gök mavileşmişti. Yapraklar kımıldamıyordu. Çiçek açmış fundalıklarla dolu geniş alanlar vardı; bazen mor alanlar, bazen sık ağaçlıklar görülüyordu; ağaçlar da yapraklarının türlerine göre kurşuni, boz, yaldızlı gibi durmaktaydılar. Çoğu zaman çalılıkların altından, bir kuşun hafifçe kanat çırparak kayıp gidişi, uçuşup meşe ağaçlarının üzerine konan kargaların boğuk, hafif sesleri duyuluyordu.

Yere indiler. Rodolphe hayvanları bağladı. Genç kadın ara-

ba tekerleklerinin izleri arasında, yosunların üzerinden önde ilerliyordu.

Eteğini kaldırmıştı ama çok uzun olan giysisi ayağına dolaşıyordu. Onun arkasından yürümekte olan Rodolphe da bu siyah kumaşla siyah ayakkabı arasında beyaz çorabının inceliğini seyrediyordu: Genç kadının çıplaklığından bir parçaymış gibi geliyordu bu ona.

Emma durdu:

"Yoruldum," dedi.

Rodolphe cevap verdi:

"Hadi bakalım, biraz daha gayret!"

Sonra, yüz adım ileride, genç kadın yeniden durdu. Başındaki erkek şapkasından eğrilemesine kalçalarına doğru inen peçesinin arkasında, yüzü mavimsi bir saydamlık içinde seçiliyordu; genç kadın deniz mavisi dalgalar altında yüzermiş gibiydi sanki.

"Nereye gidiyoruz böyle?" diye sordu.

Rodolphe sesini çıkarmadı. Emma kesik kesik soluk alıyordu. Rodolphe da çevresine bakınıyor, bıyıklarını ısırıyordu.

Kesilmesi yasak olan birkaç ağaç devrilmiş olduğu için daha geniş olan bir yere geldiler, yerde yatan bir kütüğün üzerine oturdular. Rodolphe da aşkından söz etmeye başladı ona.

Önce iltifatlar filan yapıp onu ürkütmedi. Sakin, ciddi, durgun bir hali vardı.

Emma başını önüne eğmiş onu dinliyor, bir yandan da ayağının ucuyla yerdeki talaşları kımıldatıyordu.

Rodolphe bir ara "Kaderlerimiz artık birleşmeli mi?" deyince, "Hayır!" diye cevap verdi. "Olamaz bu, siz de biliyorsunuz pekâlâ."

Sonra gitmek için ayağa kalktı. Rodolphe onu bileğinden yakaladı. Genç kadın durdu. Ardından, Rodolphe'a birkaç dakika sevgi dolu, nemli gözlerle baktıktan sonra "Bu gibi şeylerden söz etmeyelim artık... Atlar nerede? Dönelim," dedi.

Rodolphe kızdığını, canının sıkıldığını gösteren bir hareket yaptı. Emma yine sordu:

"Atlar nerede? Atlar nerede canım?"

Bunun üzerine Rodolphe acayip bir halle gülümserken gözlerini ona dikip dişlerini sıktı, kollarını açıp ilerledi.

Genç kadın titreyerek geri çekildi. Bir yandan da "Beni korkutuyorsunuz! Üzüyorsunuz beni! Gidelim hadi!" diye kekeliyordu.

Rodolphe yüzündeki ifadeyi değiştirerek "Madem istiyorsunuz, öyle olsun!" dedi. Sonra hemen saygılı, okşayıcı, utangaç bir tavır takındı.

Emma onun koluna girdi. Geriye döndüler.

Rodolphe "Neniz vardı, kuzum?" diyordu. "Neden yani? Anlayamadım doğrusu. Yanlış anladınız herhalde. Siz benim benliğimde, yüksek, sağlam, lekesiz bir yerde, bir kaidenin üzerinde duran bir madonna gibisiniz. Ama yaşamak için ihtiyacım var size! Gözlerinize, sesinize, düşüncelerinize ihtiyacım var. Arkadaşım, kardeşim, meleğim olun benim!"

Bir yandan kolunu uzatıp genç kadının beline dolamıştı. Emma gevşek gevşek onun kolundan sıyrılmaya çalışıyordu. Rodolphe bir yandan yürürken öbür yandan da onu böylece belinden tutmaktaydı.

O sırada, yaprakları yemekte olan atların seslerini işittiler.

Rodolphe "Hemen gitmeyelim. Biraz daha kalın n'olur!" dedi.

Sonra da onu alıp daha ileriye, bir su birikintisinin kıyısına götürdü. Su çiçekleri dalgacıkların üzerine yeşil bir halı gibi serilmişti. Sazların arasında da kımıldamadan duran solgun nilüferler vardı. Otların üzerinde onların ayak seslerini işittikçe kurbağalar saklanmak için zıplıyordu.

Genç kadın "Doğru yapmıyorum! Doğru yapmıyorum! Sizi dinlemekle çılgınlık ediyorum," diyordu.

"Niçin Emma?.. Emma?"

Genç kadın onun omzuna yaslanarak "Ah! Rodolphe!.." dedi.

Giysisinin kumaşı, Rodolphe'un ceketinin kadifesine takılıyordu. Bir iç çekişle şişen beyaz boynunu eğdi, bayılacakmış gibi olarak, gözleri de yaşla dolu olduğu halde, uzun bir ürperti geçirdi, sonra ellerini yüzüne kapayarak kendisini ona bıraktı.

Akşam karanlığı çökmeye başlamıştı; batmakta olan güneşin yatık ışıkları, dalların arasından süzülerek genç kadının gözle-

rini kamaştırmaktaydı; çevresinde, şurada burada, yaprakların arasında, yerde, ışıklı lekeler titreşmekteydi: Çalıkuşları uçarken tüylerini etrafa saçmışlar gibi bir şeydi bu. Her yan sessizlik içindeydi; ağaçlardan tatlı bir şeyler çıkıyor gibiydi. Emma yüreğinin yine çarpmaya başladığını, kanının da etinin içinde tıpkı sütten bir nehir gibi dolaştığını hissediyordu. O sırada ta uzaklarda, ormanın ilerisinde, öteki tepelerin üzerinde belirsiz, uzun bir çığlık işitti. Sürüklenen bir sesti bu, genç kadın da gerilmiş sinirlerinin son titreşimlerine karışan bir nağme gibi, bunu hiç ses çıkarmadan dinliyordu. Rodolphe ise dişlerinin arasına bir yaprak sigarası kıstırmış, kopan dizginlerden birini çakısıyla onarıyordu.

Aynı yoldan Yonville'e döndüler. Çamurların üzerinde atlarının nal izlerini yan yana tekrar gördüler, sonra aynı çalılıkları, otların içindeki aynı taşları da gördüler. Çevrelerindeki hiçbir şey değişmiş değildi; fakat Emma için, sanki dağlar yerlerinden oynamış gibi, çok önemli bir şey olup bitmişti. Rodolphe ara sıra eğiliyor, genç kadının elini tutup öpüyordu.

At üzerinde pek sevimli bir hali vardı. İnce beliyle dimdikti, dizini hayvanının yelesi üzerinde bükmüştü; akşamın kızıllığı içinde, açık hava yüzünden yanaklarına biraz renk gelmişti.

Yonville'e girdikleri sırada, kaldırım taşları üzerinde atına çark yaptırdı. Pencerelerden herkes ona bakıyordu.

Akşam yemeğinde, kocası onun halini iyi buldu. Yalnız, gezintisi hakkında havadis sorduğu zaman, Emma onu işitmezlikten geldi; dirseklerini tabağının yanına dayamış, yanmakta olan iki mumun arasında öylece duruyordu.

Charles "Emma?" dedi.

"Ne var?"

"Bugün öğleden sonra Alexandre'a uğradım; küçük bir kısrağı var, yaşlı ama çok güzel; yalnız, düşmüş, biraz dizi sıyrılmış, üç yüz franka bırakır onu, eminim... Hatta, belki hoşuna gider diye, hayvanı ayırttım... Satın aldım yani... İyi yaptım, değil mi? Söylesene, canım?"

Emma "İyi yapmışsın," dercesine başını salladı.

Sonra, aradan bir çeyrek saat geçince "Bu akşam çıkacak mısın?" diye sordu.

"Evet. Neden sordun?"

"Hi-i-iç."

Charles'ı başından savar savmaz gidip odasına kapandı.

İlkin baş dönmesi gibi bir şey oldu bu; ağaçlar, yollar, hendekler, Rodolphe tekrar gözünün önüne geliyor; yapraklar titreşir, kamışlar ıslık gibi sesler çıkarırken onun kollarıyla kendisini sardığını hâlâ hissediyordu.

Aynada kendisini görünce yüzünün haline şaştı. Gözleri hiçbir zaman bu kadar iri, bu kadar siyah, bu kadar derin bakışlı olmamıştı. Benliğine yüce bir şey yayılmıştı da onu değiştirivermişti sanki.

Kendi kendine "Bir sevgilim var! Bir sevgilim var!" diye yineliyor; bunu düşündükçe, sanki yeniden erginlik çağına ulaşmış da bundan zevk alıyormuş gibi hoş bir duyguya kapılıyordu. En sonunda, sevginin zevklerine, mutluluğun artık umudunu kesmiş olduğu o hummasına kavuşacaktı demek, ha? Olağanüstü bir şeyin içine girer gibiydi, burada da her şey tutkudan, coşkudan, sayıklamadan ibaretti; mavimsi bir sonsuzluk her yanını sarmıştı; duyguların doruğu, düşüncelerinin altında ışıldıyordu; sıradan, gündelik hayat ise ta uzaklarda, aşağıda, loşluk içinde, bu yüksekliklerin arasından görünüyordu gözlerine.

Bunun üzerine, okuduğu romanların kadın kahramanlarını hatırladı, kocalarını aldatan bu kadınların şiirsel topluluğu zihninde tıpkı kendisini büyüleyen birer kız kardeş sesiyle şarkı söylemeye başladı. O da bu düşlerin gerçek bir parçası haline geliyor, bu kadar imrendiği o seven kadın haline girdiğini görerek, gençliğinde uzun uzun kurduğu düşlerin gerçek olduğunu anlıyordu. Zaten Emma, öç almış olmaktan ileri gelen bir zevk de duymaktaydı. Çektiği acı yetmez miydi yani? Yalnız, şimdi muzaffer tavırlar takınıyor, uzun zaman dizginlenmiş olan sevgi, neşeli fıkırtılarla, olduğu gibi fışkırıyordu. O da hiçbir pişmanlık, hiçbir kaygı, hiçbir heyecan duymaksızın bunun tadını çıkarmaktaydı.

Ertesi gün, yepyeni bir tatlılık içinde geçti. Karşılıklı yeminler, antlar verdiler. Genç kadın üzüntülerini anlattı ona. Rodolphe ikide bir onu öperek sözünü kesiyordu; Emma da göz-

leri yarı kapalı onu seyrederken "Yine adımı söyle, 'Seni seviyorum,' de bana," diyordu. Yine bir gün önceki gibi ormanın içinde, bir takunya damının altındaydılar. Duvarlar hasırdandı. Çatı o kadar alçaktı ki insanın iki büklüm durması gerekiyordu. Kuru otlardan bir şilte üzerine yan yana oturmuşlardı.

O günden sonra her akşam birbirlerine mektup yazdılar. Emma mektubu bahçenin bitiminde, dereye yakın bir yerde, seddin bir yarığına bırakıyordu. Rodolphe gelip onu alıyor, yerine başka bir mektup bırakıyordu. Emma her seferinde mektubun çok kısa oluşundan sızlanmaktaydı.

Bir sabah Charles daha şafak sökmeden çıkıp gitmişti. Genç kadının içine hemen o anda Rodolphe'u görmek arzusu geldi. Henüz herkes uykudayken insan çabucak La Huchette'e gidebilir, orada bir çeyrek saat kalıp Yonville'e dönebilirdi pekâlâ. Bu düşünce yüzünden yüreği istekle çarptı, çok geçmeden kendisini çayırlığın ortasında buldu: Hiç arkasına bakmadan, hızlı adımlarla ilerliyordu.

Gün doğmaya başlamıştı. Emma uzaktan sevgilisinin evini tanıdı. Damdaki iki yelkovanın kırlangıçlarınkini andırır kuyrukları, sabahın soluk alacakaranlığında siyah siyah resimlenmekteydi.

Çiftliğin avlusundan sonra bir sıra yapı vardı ki şato burası olmalıydı. Yaklaşınca sanki duvarlar kendiliklerinden yarılacaklarmış gibi, genç kadın binaya daldı. Düz, büyük bir merdiven, bir koridora doğru çıkmaktaydı. Emma bir kapının topuzunu çevirdi. Birden, odanın ta bitiminde, uyumakta olan bir adam gördü: Rodolphe idi bu. Bir çığlık kopardı.

Rodolphe ise boyuna "Sen ha?" diyordu. "Nasıl gelebildin?.. A! Bak, üstün başın da ıslanmış!"

Emma kollarını onun boynuna dolayarak "Seni seviyorum," dedi.

Bu ilk pervasızca hareketi başarmıştı ya, şimdi Charles'ın evden erken çıktığı her sefer Emma çabucak giyiniyor, dere kıyısına giden merdivenden sessiz adımlarla aşağıya iniyordu.

İneklerin geçmesi için konulmuş olan kalas kaldırılmışsa o zaman derenin kıyısındaki duvarlar boyunca ilerlemek gereki-

yordu. Kıyı kaygandı; Emma da düşmemek için, eliyle solmuş şebboy demetlerine tutunuyordu. Sonra yeni sürülmüş tarlalardan yana vuruyor, çamura batıyor, sendeliyor, ince tabanlı ayakkabılarını kirletiyordu. Çayırlıktan geçerken başının üzerinde düğümlediği başörtüsü rüzgârda uçuşuyordu; öküzlerden korktuğu için koşmaya başlıyordu; derken soluk soluğa, yanakları pembe pembe, bütün varlığından taze bir özsu, yeşillik, açık hava kokusu saçılarak gideceği yere ulaşıyordu. O saatte Rodolphe henüz uyumaktaydı. Odasına bir bahar sabahı girmiş gibi oluyordu sanki.

Pencerelerdeki sarı perdelerden içeriye tatlı, sarı, bol bir ışık süzülüyordu. Emma gözlerini kırpıştırıp el yordamıyla ilerliyor, saçlarına asılı kırağı tanecikleri, yüzünün çevresinde sarı yakuttan bir hale gibi duruyordu. Rodolphe gülerek onu kendine doğru çekip bağrına basıyordu.

Sonra Emma odayı inceliyor, çekmeceleri açıyor, Rodolphe'un tarağı ile saçlarını tarıyor, tıraş olmak için kullandığı aynada kendi yüzünü seyrediyordu. Hatta çoğu zaman, komodinin üzerinde, bir sürahi suyun yanında, limonlarla şeker parçalarının arasında durmakta olan kocaman bir pipoyu ağzına aldığı oluyordu.

Vedalaşmaları belki bir çeyrek saat sürüyordu. O zaman Emma ağlamaya başlıyordu; imkân olsa onun yanından hiç ayrılmayacaktı. Elinde olmayan bir kuvvet genç kadını ona doğru itiyordu; öyle ki günün birinde Rodolphe onun yine böyle beklenmedik bir anda çıkageldiğini görünce canı sıkılmış gibi surat astı.

Emma "Nen var?" dedi. "Bir yerin mi ağrıyor? Söyle bana!"

Sonunda Rodolphe ciddi bir tavırla, "Bu ziyaretlerin ihtiyatsızca bir hal almaya başlıyor," dedi. "Kendini güç duruma sokuyorsun."

X

Yavaş yavaş Rodolphe'un bu kaygıları ona da geçti. Önceleri sevgiden sarhoş olmuş, ondan öteye hiçbir şey düşünmemişti.

Şimdi Rodolphe hayatında çok gerekli bir hale gelmişti, ya ondan bir parçayı bile yitireceğini ya da canının sıkılacağını düşünerek korkmaya başlamıştı. Rodolphe'un evinden dönerken çevresine kaygılı bakışlarla bakıyor, ufukta geçen her gölgeyi, köyün kendisini görebilecekleri her penceresini gözetliyordu. Ayak seslerine, bağırışmalara, sabanların gürültülerine kulak kabartıyordu; sonra da başının üzerinde sallanmakta olan kavakların yapraklarından daha solgun, daha titrek bir halde duraklıyordu.

Bir sabah yine böyle oradan dönerken kendisine nişan alınmış gibi duran bir tüfeğin uzun namlusunu fark etti. Namlu, bir hendeğin kenarında otların arasına yarı gömülmüş küçük bir fıçının kenarından eğrilemesine çıkmaktaydı. Emma korkudan bayılacaktı neredeyse, yine de ilerledi. Fıçının içinden, tıpkı kutuların kapakları açılınca fırlayan o yaylı oyuncak şeytanlar gibi, dışarıya bir adam çıktı. Ta dizlerine kadar ilikli tozlukları vardı, kasketini gözlerinin üstüne kadar indirmişti, dudakları titriyordu, burnu kızarmıştı. Yüzbaşı Binet idi bu, yaban ördeği avlamak için pusuya yatmıştı.

"Uzaktan seslenmeliydiniz!" diye bağırdı. "İnsan bir tüfek gördü mü haber verir daima."

Tahsildar böyle yaparak geçirdiği korkuyu gizlemeye çalışıyordu; valiliğin bir emriyle yaban ördeği avının sandaldan başka şey kullanılarak yapılması yasak edilmişti çünkü; Binet de yasalara beslediği saygıya karşın, yasadışı bir durumda bulunuyordu. Onun için, ikide bir kır bekçisinin geldiğini sanır gibi oluyordu. Bu kaygı aynı zamanda duyduğu zevki de kamçılamaktaydı, fıçısının içinde yapayalnız olduğu halde, "Ne mutluyum, ne kurnazım!" diye düşünerek kendi kendini alkışlıyordu.

Emma'yı görünce üzerinden büyük bir yük kalkmış gibi oldu, hemencecik söze başlayarak "Hava hiç de sıcak değil, ısırıyor adeta," dedi.

Emma karşılık vermedi. Binet ekledi:

"Bu sabah pek erken çıkmışsınız bakıyorum."

Genç kadın kekeleyerek "Evet," dedi. "Çocuğumu sütnineye bırakmıştım da. Oradan geliyorum."

"Ya? Çok güzel! Çok güzel! Ben de, görüyorsunuz işte, daha şafak sökmeye başlayalıdan beri buradayım; ama hava öylesine puslu ki kuş burnunun dibine gelmedikçe insan..."

Emma onun sözünü keserek "Allahaısmarladık Bay Binet," dedi, sonra ona arkasını döndü.

Binet ters bir tavırla "Güle güle, hanımefendi, güle güle," dedi. Sonra yeniden fıçısının içine girdi.

Emma tahsildarın yanından böylesine damdan düşercesine ayrıldığına pişman oldu. Aleyhine birtakım düşünceler yürütecekti kesinlikle. Sütnine hikâyesi de pek kötü bir mazeretti, Yonville'de herkes çocuğun bir yıldan beri anasıyla babasının evine döndüğünü biliyordu çünkü. Zaten o dolaylarda başka kimsenin oturduğu yoktu; bu yol yalnız La Huchette malikânesine gidiyordu; şu halde Binet onun nereden geldiğini anlamıştı; çenesini tutamayacak, gevezelik edecekti. Emma, akşama kadar azap içinde kıvrandı, zihninde türlü türlü yalan tasarıları hazırladı, bu av çantalı budala da bir türlü gözlerinin önünden gitmiyordu.

Charles akşam yemeğinden sonra karısını düşünceli görünce oyalansın diye onu eczacıların evine götürmek istedi; fakat eczanede Emma'nın ilk gördüğü insan yine o, tahsildar oldu yani! Tezgâhın önünde ayakta durmuş, kırmızı kavanozun ışığı da üzerine vurmuştu:

"Yarım ons kezzap verin bana lütfen!" diyordu.

Eczacı "Justin, asitsülfiriği getir oradan bana!" diye bağırdı. Sonra, Madam Homais'nin odasına çıkmak isteyen Emma'ya dönerek "Yok, yok, zahmet etmeyin, o insin aşağıya. O gelinceye kadar da sobada ısının biraz..." dedi. "Bana bir dakika müsaade... Merhaba, doktor." Eczacı bu "doktor" sözünü söylemekten pek hoşlanıyordu: Bu sözü başkasına söylediği zaman, bundaki onurdan bir parçasının da kendisine ait olacağını sanır gibi bir hali vardı. "Dikkat etsene yahu, havanları devireceksin! Git de küçük odadaki sandalyeleri getir, daha iyi; salondaki koltuklara dokunmak doğru değil, biliyorsun."

Sonra koltuğunu yerine koymak için, tezgâhtan dışarıya uğradığı sırada, Binet ondan yarım ons da şeker asidi istedi.

Eczacı küçümser bir tavırla, "Şeker asidi mi?" dedi. "Böyle bir şey ne biliyorum ne tanıyorum! Asitoksalik istemiş olmayasınız sakın? Oksalik dedinizdi, değil mi?"

Bunun üzerine, Binet derdini anlattı:

"Çeşitli av aletlerinin paslarını temizlemek için bir temizleme suyuna ihtiyacım var da, bunu kendim yapıvereyim diyorum," dedi.

Emma irkildi.

Eczacı da "Hava iyi değil gerçekten, rutubet var," dedi.

Tahsildar kurnaz bir eda ile karşılık verdi:

"Ama rutubete filan aldırmayanlar da var."

Emma boğulacaktı neredeyse.

"Sonra, şey de istiyorum..."

Genç kadın "Bu adam hiç gitmeyecek mi acaba?" diye düşünüyordu.

"Yarım ons reçineyle terebentin, dört ons sarı balmumu, bir buçuk ons da yanmış kemik tozu lütfen; bunlarla da benim av takımlarının rugan çizmelerini temizleyeceğim."

Eczacı balmumundan bir parça kesmeye başlamıştı ki Madam Homais, kucağında İrma, çıkageldi. Napoleon yanı sıra yürüyor, Athalie de arkasından geliyordu. Gidip pencerenin önündeki kadife peykeye oturdu, oğlan bir iskemleye çöktü, ablası da babacığının yanında, içi hünnap dolu kavanozun çevresinde dolaşıyordu. Eczacı hunilere bir şeyler dolduruyor, şişeleri kapatıyor, etiketler yapıştırıyor, paketler yapıyordu; ara sıra yalnız dirhemlerin terazinin içinde şıkırdadığı, eczacının da kalfasına alçak sesle öğütler verdiği işitiliyordu.

Madam Homais birdenbire "Sizin küçük nasıl?" diye sordu.

O sırada karalama defterine birtakım sayılar yazmakta olan kocası "Sus!" diye bağırdı.

Madam Homais alçak sesle yine sordu:

"Neden onu da getirmediniz?"

Emma parmağıyla eczacıyı göstererek "Hişşt! Hişşt!" yaptı.

Hesabı büyük bir dikkatle gözden geçirmekte olan Binet galiba bir şey duymamıştı. Sonunda çıkıp gitti. Bunun üzerine, Emma ferahladı, rahat bir soluk aldı.

Madam Homais "Ne kadar da kuvvetli soluk aldınız!" dedi.

Genç kadın:

"Burası biraz sıcak da ondan," diye cevap verdi.

Bunun üzerine, iki sevgili buluşmalarını bir düzene sokmayı tasarladılar; Emma hizmetçisini bir armağan filan vererek ayartmak istiyordu; ama Yonville'de kimsenin farkına varamayacağı bir ev bulmak daha iyi olacaktı.

Bütün kış boyunca, haftada üç dört kere, gecenin zifiri karanlığında Rodolphe bahçeye geliyordu. Emma bahçe kapısının anahtarını mahsus çıkarmıştı, Charles anahtarı kayboldu sanıyordu.

Geldiğini haber vermek için, Rodolphe panjurlara bir avuç kum atıyor, Emma sıçrayarak kalkıyordu. Bazı sefer beklemesi gerekiyordu; Charles'ın ocak başına oturup gevezelik etmek gibi bir huyu vardı çünkü, bir kere lafa başladı mı da susmak bilmiyordu. Sabırsızlıktan Emma'nın içi içini yiyordu; elinde olsa gözleriyle pencereden aşağı atardı kocasını. Sonunda gece için tuvaletini yapmaya başlıyordu; sonra eline bir kitap alıyor, okuduğu şey sanki kendisini çok eğlendiriyormuş gibi, gayet sakin, okumaya devam ediyordu.

Charles yatağa yatıyor "Hadi gel sen de yat, vakit geldi artık," diye onu çağırıyordu.

Genç kadın "Geliyorum," diyordu.

Mumların ışığı Charles'ın gözlerini kamaştırdığı için duvardan yana dönüyor, uykuya dalıyordu. Bunun üzerine, Emma da soluğunu tutarak, gülümseyerek, yüreği de küt küt atarak, soyunmuş olduğu halde dışarıya fırlıyordu.

Rodolphe'un sırtında geniş bir palto vardı; bununla genç kadının her yanını sarıyor, sonra kolunu onun beline dolayarak, tek söz söylemeksizin, alıp bahçenin bitimine doğru götürüyordu.

Gidip çardağın altına, çürük sırıklardan yapılmış o aynı sıranın üzerine oturuyorlardı. Eskiden de yaz akşamları Léon yine bu sıranın üzerinde Emma'nın yüzüne sevgi dolu bakışlarla bakardı. Ama şimdi genç kadının onu hiç mi hiç düşündüğü yoktu!

Yaprakları dökülmüş yaseminin dalları arasından yıldızlar ışıldıyordu. Arkalarında, akmakta olan derenin şırıltısını işitiyorlardı; zaman zaman da kıyıda, kuru kamışların çatırdadığı işitiliyordu. Şurada burada, karanlığın içinde gölgelik kümeler şişiyor, ara sıra hep birden ürpererek, ikisini de içlerine alıverecekmiş gibi, kocaman kara dalgalar halinde dikilip dikilip eğiliyorlardı. Gecenin ayazı yüzünden birbirlerine daha sıkı sarılıyorlardı; dudaklarındaki iç çekişler daha kuvvetliymiş gibi geliyordu onlara. Hayal meyal seçebildikleri gözleri daha büyükmüş gibi görünüyordu. Sessizliğin ortasında çok alçak sesle söyledikleri sözler de ruhları üzerine bir billur çınlayışıyla düşüyor, sonra çoğalan titreşimler halinde yankılanıyordu.

Yağmur yağdığı geceler gidip sundurma ile ahırın arasında bulunan muayene odasına sığınıyorlardı. Emma mutfaktaki şamdanlardan birini kitapların arkasına saklamıştı, hemencecik onu yakıyordu. Rodolphe kendi evindeymiş gibi yerleşiyordu oraya. Kitaplıkla yazı masasını, bütün odayı seyrettikçe güleceği geliyordu; Charles hakkında da bir sürü şaka yapmaktan kendini alamıyor, bu ise Emma'yı güç bir durumda bırakıyordu. Rodolphe'u daha ciddi, hatta sırasına göre daha heyecanlı görmek istiyordu, bahçe yolunda, yaklaşmakta olan bir ayak sesi işittiği sefer de onun böyle görünmesini istemişti.

"Birisi geliyor," dedi.

Rodolphe ışığı söndürdü.

Emma "Tabancaların yanında mı?" diye sordu.

"Neden sordun?"

"Neden olacak... Kendini korumak için."

Rodolphe "Kocandan mı koruyacakmışım kendimi? Bırak canım şu zavallıyı!" dedi.

Sonra sözlerini "Bir fiskede eziveririm ben onu," anlamına gelen bir hareketle bitirdi.

Genç kadın onun bu hareketinde bir nezaketsizlik, bönce bir kabalık sezdi, bu yüzden alındı ama yine de onun yiğitliğine hayran oldu.

Rodolphe bu tabanca hikâyesi üzerine uzun uzun düşündü. "Emma ciddi konuştuysa çok gülünç, iğrenç bir şey hatta bu,"

diye düşünüyordu. Çünkü kendisinin o zavallı Charles'dan nefret etmesine hiçbir neden yoktu, kıskançlıktan yanıp tutuşmuyordu çünkü; sonra, bu konuda Emma ona büyük bir de yemin etmişti ki bu da hiç hoşuna gitmiyordu.

Zaten genç kadın pek duygulu olmaya başlamıştı. Resimler alıp vermişler, saçlarından tutamlar kesmişlerdi. Şimdi de Emma bir yüzük, sahici bir evlenme yüzüğü istiyordu ondan, sonsuz bağlılıklarının bir simgesi olacaktı bu. Çoğu zaman Rodolphe'a akşamüstü çalınan çanlardan ya da doğanın seslerinden söz ediyordu; sonra ona kendi annesinden, Rodolphe'un annesinden söz açıyordu. Rodolphe'un annesi öleli yirmi yıl olmuştu. Bununla birlikte, Emma kimsesiz bir çocuğu avutur gibi yapmacık sözlerle onu teselli ediyor, hatta ara sıra aya bakarak "Eminim ki annelerimiz cennette, bizim sevgimizi beğeniyorlardır," diyordu.

Yalnız, öylesine de güzeldi ki! Rodolphe onun kadar saf pek az kadın elde etmişti! Çapkınlık yanı olmayan bu sevgi onun için yeni bir şeydi, kolay alışkanlıklarının çerçevesinden çıkarak aynı zamanda hem gururunu hem şehvetini okşuyordu. Kendi halinde, sağduyulu bir adam sıfatıyla Emma'nın coşkunluğunu küçümsüyordu ama bu coşkunluk sırf kendisine karşı gösterildiğinden, yüreğinin derinliklerinde onu yine de hoş, sevimli buluyordu. Bunun üzerine, sevildiğine inandı, utanmayı sıkılmayı bir yana bıraktı, hali tavrı yavaş yavaş değişmeye başladı.

Artık eskisi gibi, genç kadını ağlatan o çok tatlı sözleri söylemez olmuştu. Emma'yı çıldırtan coşkun okşayışları da unutmuştu artık; öyle ki Emma'nın içine gömülü yaşadığı büyük sevgileri, sanki altından azalıyormuş gibi göründü, tıpkı bir ırmağın yatağının içinde, toprağın emip azalttığı sular gibi, Emma birden, dipteki çamuru görür gibi oldu. Buna inanmak istemedi; sevgisini iki katına çıkardı; Rodolphe ise kayıtsızlığını gittikçe daha az saklar oldu.

Emma ona teslim olduğuna pişman mıydı yoksa, tersine, onu daha çok mu sevmek istiyordu, bunu kendisi de bilememekteydi. Aciz olduğunu bilmenin verdiği aşağılık duygusu bir

hınç haline geliyordu; ama bunu da şehvet duyguları hafifletmekteydi. Bir bağlılık değildi de sürekli bir büyüleniş gibi bir şeydi bu artık. Rodolphe buyruğu altına almıştı onu, Emma bu yüzden korkuyordu adeta.

Yalnız, Rodolphe kocasını aldatmış olan bu kadını kendi bildiği gibi parmağında çevirmeyi başarmış olduğundan, işin dış görünüşü yine de her zamankinden daha sakindi; altı ay geçip bahar geldiği zaman, ikisi de birbirlerine karşı sakin bir aile hayatı süren iki evli insan gibi davranmaktaydı.

Rouault Baba da iyileşen bacağının anısı olarak hindisini hep baharda gönderirdi. Bu armağan daima bir mektupla gelmekteydi. Emma mektubu sepete bağlayan sicimi kesti, aşağıdaki satırları okudu:

> Sevgili yavrularım,
> Bu mektubumun sizleri sağlıklı bulacağını umarım, bu sefer gönderdiğim hindi de bundan öncekileri aratmaz inşallah; çünkü biraz daha gevrek, daha semiz gibi geliyor bana. Gelecek sefer, değişiklik olsun diye, bir horoz yollayacağım size. Ama siz ille baba hindi isterseniz o başka. Sepeti de bundan önceki iki sepetle birlikte, bana geri yollayın lütfen. Bizim arabalığın başına bir felaket geldi, rüzgârın sert estiği bir akşam, çatısı ağaçlardan yana doğru uçtu. Ürün de pek iyi olmadı. Sizleri ne zaman görmeye geleceğimi bilemiyorum. Yalnız kalalı beri, evden ayrılmam şimdi o kadar güçleşti ki Emmacığım!

Adamcağız biraz hayale dalmak için kalemi elinden bırakmış gibi, mektubun burasında, satırlar arasında bir açıklık vardı:

> Beni sorarsanız, hamdolsun iyiyim. Yalnız geçen gün Yvetot Panayırı'na gitmiştim, nezle olmuşum. Panayıra bir çoban bulmaya gitmiştim. Bizim çobanı, gerektiğinden fazla kibar ağızlı olduğundan kovmuştum. Bu haydutlar yüzünden insan o kadar acınacak hale düşüyor ki! Üstelik bizimkisi ahlâksızdı da.
>
> Bu kış bir işportacı sizin o taraflara gitmiş, bir de dişini çektirmiş. Ondan öğrendiğime göre Bovary her zamanki gibi çok çalışmaktaymış. Buna da şaşmam doğrusu, adam bana dişini

de gösterdi; birlikte kahve içtik onunla. "Kızımı gördün mü?" diye sordum ona. "Hayır, ama ahırda iki tane at gördüm," dedi. Bundan da işlerinizin iyi gittiğini anlıyorum. Böylesi çok iyi, sevgili yavrularım, Tanrı hepinizi mesut, bahtiyar etsin.

Çok sevgili torunum Berthe Bovary'yi hâlâ görememiş olduğuma pek üzgünüm. Onun için bahçeye, senin odanın önüne bir erik ağacı diktim. Kimsenin buna el sürmesini istemiyorum. Yalnız, ileride, ona komposto yapmak için dokunulacak bu ağaca, kompostoları da o buraya gelince yesin diye dolapta saklayacağım.

Tanrı'ya emanet olun, sevgili yavrularım. Çok çok gözlerinizden öperim. Kucak dolusu selamlar.

Sizi çok seven babanız
Théodore Rouault.

Emma bu kalın kâğıdı birkaç dakika elinde tutarak öylece durdu. Mektupta yazım yanlışları birbirini kovalıyordu. Emma da tıpkı dikenli bir çitin içinde yarı saklanıp gıdaklayan bir tavuk gibi, mektubun içinde gizli tatlı düşünceleri izlemekle meşguldü. Yazı ocağın külleriyle kurutulmuş olacaktı, mektuptan bir tutam kurşuni kül, giysisinin üzerine kaydı çünkü, o anda da babasını, maşayı almak için ocağa doğru eğilirken görür gibi oldu. Ocağın başında, bir iskemleye oturmuş olarak onun yanında değildi artık, uzun zamandan beri değildi hem: O zamanlar Emma, çıtırdayarak yanan deniz kamışlarının kocaman alevinde, bir sopanın ucunu yakarak oyalanırdı!.. Güneşle dopdolu yaz akşamlarını hatırladı. Yanlarından geçildiği zaman taylar kişniyor, sonra da koşuyor ha koşuyorlardı... Penceresinin altında bir arı kovanı vardı; bazı zaman arılar, gün ışığında döne döne, tıpkı bir yere çarpıp da seken altından mermiler gibi, pencerenin camına vuruyordu. Ne mutluydu o zamanlar! Ne özgürdü! Ne umutluydu! Ne çok hayali vardı! Şimdi bunlardan hiçbiri kalmamıştı! Bunların çoğunu geçirdiği ruh serüvenlerinde, birbirini kovalayan durumlarda, yani kızlığında, evliliğinde, sevişmesinde harcamıştı. Hani yolu üzerindeki bütün hanlarda zenginliğinden bir şeyler bırakan yolcular

vardır: Emma da tıpkı böyle bir yolcu gibi, bütün bunları ömrü boyunca sürekli olarak yitirmişti.

İyi ama kimdi onu böylesine bahtsız eden? Kendisini altüst etmiş olan felaket neredeydi? Bunun üzerine, kendisine acı çektiren nedeni arayıp bulmak istermiş gibi, başını kaldırıp çevresine bakındı.

Etajerdeki vazoların üzerinde nisan gününün ışıkları oynaşıyordu; ateş yanıyordu; genç kadın terliklerinin altında halının yumuşaklığını duymaktaydı; gün ışığı beyaz, hava ılıktı, kahkahalar koparmakta olan çocuğun gülüşlerini işitiyordu.

Gerçekten de küçük kız o anda çimenlerin üzerinde, biçilmekte olan otların ortasında yuvarlanmaktaydı. Bir ot yığınının üstüne yüzükoyun yatmıştı. Dadısı eteğinden tutmuştu onu. Lestiboudois yanı başında otları taraklamakla meşguldü; onun her yaklaşışında, küçük kız kollarını havada sallayarak eğiliyordu.

Annesi kızını kucaklamak için koşarak "Getir onu bana," diye seslendi. "Nasıl seviyorum seni, yavrucuğum! Nasıl seviyorum seni!"

Sonra, kulaklarının biraz kirli olduğunu gördü, hemen sıcak su getirtip onu yıkadı; çamaşırlarını, çoraplarını, ayakkabılarını değiştirdi; sanki yolculuktan dönmüş gibi, sağlığı hakkında bir sürü soru sordu, sonunda onu tekrar öpüp biraz da ağlayarak yine hizmetçisinin kucağına verdi. Hizmetçisinin ise bu aşırı sevgi gösterileri karşısında ağzı bir karış açık kalmıştı.

Akşam Rodolphe onu her zamankinden daha ciddi buldu. "Bir hevese kapılmış olmalı, geçer elbet," diye düşündü.

Sonra da birbiri ardından üç randevuya gelmedi. Sonunda tekrar geldiği zaman Emma soğuk, hatta biraz küçümser davrandı ona.

Buna karşılık Rodolphe "Boşuna vakit kaybediyorsun, cicim," dedi.

Genç kadının mahzun mahzun iç çekişini, mendilini çekiştirişini fark etmezmiş gibi göründü.

İşte Emma, o anda pişman oldu!

Hatta "Neden sanki Charles'dan nefret ediyorum? Onu sev-

meye çalışsam daha iyi olmaz mı acaba?" diye sordu kendi kendine. Yalnız kocası, genç kadının duygularındaki bu değişikliklere pek aldırır görünmüyordu; öyle ki bir özveride bulunmaya hevesli bulunan Emma, çok güç bir durumda kalmıştı. Bereket versin eczacı tam zamanında yetişerek genç kadına özveride bulunma fırsatını verdi.

XI

Eczacı son günlerde topal bacakları tedavi için bulunmuş yeni bir yöntemi öven bir yazı okumuştu; kendisi de ilerlemeden yana bir adam olduğundan, aklına pek yurtseverce bir şey geldi: Yonville kasabasının başka yerlerden geri kalmaması için, burada da topal bacakları düzeltme ameliyatının yapılması gerekti!

Emma'ya şöyle diyordu: "Ne yitiririz yani? Bakın..." Böyle derken parmaklarıyla böyle bir işin sağlayacağı yararları sayıyordu. "Başarı ihtimali yüzde doksan, hasta hem sıkıntısından kurtuluyor hem güzelleşiyor; operatör de bu sayede çabucak ün kazanıveriyor. Kocanız neden 'Lion d'Or' Hanı'ndaki o zavallı uşak Hippolyte'i ameliyat etmiyor mesela? Unutmayın ki Hippolyte iyileşince nasıl iyileştiğini bütün yolculara anlatmaktan geri durmayacak, sonra..." Sözünün burasında sesini alçaltarak çevresine bakınıyordu... "Gazeteye bu iş hakkında ufacık bir haber gönderiversem kim ne karışır buna? Gazetede çıkan bir yazı ise yayıldıkça yayılır... Bunun sözü edilir her yerde... Sonunda da yuvarlanıp çığ haline gelen kar topu gibi bir şey olur! Hem, kim bilir canım, kim bilir!"

Gerçekten Charles Bovary pekâlâ başarabilirdi bu işi, Emma'ya onun beceriksiz olduğunu gösteren bir şey yoktu; sonra, kocasını böyle bir iş yapmaya zorlar da ününün, servetinin artmasına neden olursa genç kadın için ne memnunluk verici şey olacaktı bu! Emma'nın da sevgiden daha sağlam bir şeye dayanmaktan başka istediği yoktu zaten.

Eczacı ile Emma'nın direnişleri karşısında, Charles'ın bu işe

aklı yattı. Dr. Duval'in yazdığı kitabı Rouen'dan getirtti; her akşam, kafasını elleri arasına alarak kitabı okumaya dalıyordu.

Charles her akşam ayağın aşağıya, içeriye, dışarıya doğru olan çarpıklıklarıyla alta doğru kıvrılışını, üste doğru dikilişini harıl harıl okurken beri yandan da eczacı, hanın uşağını boyuna ameliyat olmaya heveslendiriyordu:

"Belki ufacık bir acı duyacaksın, o kadar; küçücük bir kan alma gibi, ufak bir iğne batışı gibi; nasır çıkarırkenki kadar bile acı vermez insana."

Hippolyte düşünüyor, gözlerini aptal aptal sağa sola deviriyordu.

Eczacı devam ediyordu:

"Hem bana ne bundan, canım! Senin için söylüyorum! İnsaniyet olsun diye! Azizim, ben kendi hesabıma, seni bu korkunç topallıktan kurtulmuş görmek isterim. Baksana, yürürken boyuna kalçalarını kıvırıp duruyorsun; aksini iddia ediyorsun ama işini görürken epey zarar veriyordur bu durum."

Sonra Homais ona kendini nasıl daha zinde, daha çevik hissedeceğini anlatıyor, hatta üstü kapalı biçimde, "Kadınların da daha fazla hoşuna gideceksin," demeye getiriyordu. Bunun üzerine, uşak aptal aptal sırıtmaya başlıyordu. Derken eczacı onun gururunu gıdıklıyordu:

"Hem, sen erkek değil misin be? Ya savaşa gitseydin, asker olsaydın halin n'olacaktı?.. Ah, Hippolyte, ah!" Sonra "Bu inadını, bilimin iyiliklerini böyle körü körüne reddedişini anlayamıyorum vallahi!" diyerek uzaklaşıyordu.

Herkes öylesine ağız birliği edip üzerine düştü ki sonunda razı oldu zavallı. Başkalarının işine hiç karışmayan Binet, Madam Lefrançois, Artémise, konu komşu, hatta Belediye Başkanı Tuvache'a varıncaya kadar herkes ayak diredi, öğütler verdi, onu ayıpladı. Ama ona asıl karar verdiren, "bu işin bedavaya çıkacağı" noktası oldu. Charles Bovary, ameliyat için gerekli makineyi de kendisinin vereceğini söylüyordu hatta. Bu cömertliğin yapılmasını Emma akıl etmişti. Charles da içinden "Benim karım bir melektir," diyerek buna razı oldu.

Eczacının öğütlerine uyarak, işe üç kere yeniden başlaya-

rak, çilingirin de yardımıyla marangoza aşağı yukarı sekiz libre ağırlıkta, kutuya benzer bir şey yaptırdı. Kutuyu yapmak için de demiri, tahtayı, sacı, meşini, vida ve cıvataları bol bol harcamaktan kaçınmadılar.

Yalnız, Hippolyte'in hangi kasının ucunun kesileceğini bilmek için onun topallığının ne cinsten olduğunu öğrenmek gerekiyordu.

Bacağıyla birlikte hemen hemen düz bir çizgi halinde inen bir ayağı vardı ama ayağı yine de içeriye dönüktü; öyle ki ayak aşağıya doğru kıvrık olmakla beraber epey de içeriye dönük bulunmaktaydı. Bir at ayağı iriliğindeki bu sert derili, kuru kaslı, kocaman parmaklı ayakla –ki kara tırnaklar da bunun üzerinde nal çivileri gibi duruyorlardı– bizim topal sabahtan akşama kadar ceylan gibi sekiyordu. Alanda, aksak ayağını öne doğru atarak arabaların çevresinde boyuna zıp zıp sıçradığı görülüyordu; topal bacağının ötekinden daha sağlammış gibi bir hali vardı hatta. İş göre göre sabır gibi, güç gibi manevi birtakım yetenekler edinmişti sanki: Hippolyte de ağır bir iş verdikleri zaman, en çok bu ayağına yükleniyordu.

Şu halde, ayak dışarıya doğru kıvrık olduğuna göre, ökçe kasının ucunu kesmek gerekiyordu; sonra içeriye doğru olan kıvrıklığı düzeltmek için, ileride incik kemiğinin ön kasına el atmak gerekecekti; hekim bir seferde iki ameliyatın tehlikesine katlanmak istemiyordu çünkü. Bilmediği önemli bir yere de saldırmaktan çekindiği için, daha şimdiden tir tir titremekteydi.

Bilindiği gibi Ambroise Paré, bin beş yüz yıllık bir aradan sonra, Celse'ten beri ilk defa, bir damarı hemen o anda bağlamıştır; Dupuytren da kalın bir beyin tabakasından geçerek bir çıbanı deşmiştir; Gensoul ise çene kemiğini kesip çıkarmıştır. Yalnız, bunların hiçbiri bu işleri yaparken, muhakkak ki, parmaklarının arasında neşteriyle Hippolyte'e yaklaşan Charles Bovary kadar heyecanlı değildi: Ne yürekleri onunki kadar çarpıyor ne elleri onunki kadar titriyor ne de zihinleri onunki kadar meşgul bulunuyordu. Kıyıda, bir masanın üzerinde, tıpkı hastanelerde olduğu gibi, bir yığın sargı, mumlu iplikler, bir

sürü gazlı bez, yani eczacının dükkânında ne kadar gazlı bez varsa hepsi, görülmekteydi. Sabahtan beri bütün bu hazırlıkları yapmış olan, Homais idi. Çevredekilerin gözlerini kamaştırmak için olduğu kadar, kendini de aldatmak için yapmıştı bunu. Charles deriyi deldi; sert bir çatırtı işitildi. Kasın ucu kesilmiş, ameliyat bitmişti.

Hippolyte'in şaşkınlığına son yoktu; öpmek için Charles Bovary'nin ellerine sarılıyordu.

Eczacı "Hadi, sakin ol bakayım," diyordu. "Doktora minnetini sonra gösterirsin!"

Sonra aşağıya inerek avluda beklemekte olan beş altı meraklıya ameliyatın sonucunu anlattı. Bunlar da Hippolyte'in hiç topallamadan yürüyerek gelmesini beklemekteydiler. Sonra Charles, hastasını o makine gibi şeyin içine yerleştirdi, evine döndü. Evde, Emma heyecan içinde kendisini kapının önünde bekliyordu. Kocasının boynuna sarıldı; sofraya oturdular; Charles tıka basa yemek yedi, yemeğin sonunda da bir fincan kahve içmek istedi hatta; oysa böyle bir hovardalığı yalnız pazar günleri, evde konuk varken yapardı.

Gece sohbetlerle, ortaklaşa düşlerle dolu olarak çok güzel geçti. İleride edinecekleri servetten, evlerinde yapacakları değişikliklerden söz ettiler; Charles ününün yayıldığını, rahatının arttığını, karısının hep kendisini sevdiğini görür gibi oluyordu; Emma ise daha iyi, daha esen yeni bir duygu içinde ferahlamaktan, kendisini seven bu zavallı çocuğa karşı sonunda azıcık sevgi duyabilmekten ötürü mutluydu. Bir an için aklına Rodolphe geldi ama sonra gözlerini yine Charles'a çevirdi: Hatta, dişlerinin o kadar çirkin olmadığını bile fark etti.

Karı-koca yatağa girmişlerdi ki Homais, aşçı kadına aldırmaksızın birdenbire odadan içeriye giriverdi. Elinde, yeni yazılmış bir sayfa kâğıt tutuyordu. *Fanal de Rouen* gazetesine göndereceği reklam yazısıydı bu. Okusunlar diye getirmişti onlara.

Charles Bovary "Siz kendiniz okuyuverin," dedi.

O da okumaya başladı:

"Avrupa'nın bir bölümünü hâlâ örümcek ağı gibi kaplayan köhne inançlara karşın, bilginin nuru köylerimize de girmeye

başlamıştır. Bu cümleden olarak küçük Yonville kasabamız geçen salı günü, aynı zamanda yüksek bir hayırseverlik hareketi olan, bir cerrahlık deneyine sahne olmuştur. En seçkin hekimlerimizden biri olan Bay Charles Bovary..."

Heyecandan boğulacak gibi olan Charles, "Yo! Bu kadarı da fazla doğrusu!" diyordu.

"Yok canım, hiç de değil! Ne demek yani!.. Bir topalı ameliyat etmiş... Tıbbi terimi koymadım da 'topal' dedim sadece, malum ya, gazeteyi okuyan herkes anlamaz bunu belki; öyle ki büyük yığınlar..."

Charles "Orası öyle, devam edin," dedi.

Eczacı biraz geriden okumaya devam etti:

"En seçkin hekimlerimizden biri olan Bay Charles Bovary bir topalı ameliyat etmiştir. Adı Hippolyte Tautain olan bu adam, yirmi beş yıldan beri Talimhane Meydanı'nda Madam Lefrançois'nın sahibi bulunduğu 'Lion d'Or' Hanı'nda seyislik yapmaktadır. Bu girişimin yeniliği, hastaya gösterilen alaka, halkı öylesine ilgilendirmekteydi ki ameliyatın yapılacağı binanın önünde oldukça büyük bir kalabalık birikmişti. Zaten ameliyat da çok iyi geçmiş, derinin üzerinde beliren birkaç damla kan, hastayı topallatan o dikbaşlı adalenin nihayet bilimin çabaları altında yola geldiğini göstermiştir. İşin dikkate değer yanı şudur, ki bunu da gözümüzle gördüğümüz için söylüyoruz, hasta en ufak bir acı bile duymamıştır. Durumda, şimdilik, merak edilecek hiçbir şey yoktur. Her şey, nekahet devresinin kısa süreceğini göstermektedir. Hatta belki de köyümüzün gelecek bayramında, bizim Hippolyte'i şen bir arkadaş topluluğu ortasında neşeli neşeli dans ederken görmemiz, böylece, adamakıllı iyileştiğini herkese gösterdiğine tanık olmamız da mümkün olacaktır. Şu halde, cömert yürekli bilginleri ne kadar övsek azdır. Bu yorulmak bilmez insanlar geceli gündüzlü çalışarak insanlığı acıdan kurtarmaya, daha iyi günlere kavuşturmaya çalışmaktadırlar! Bu koşullar altında körlerin görmeye, topalların yürümeye başlayacakları günün yakın olduğunu söylemekte hata yoktur. Eskiden softaların cennetliklere vaat ettiğini şimdi bilim, bütün insanlar için yerine getirmektedir! Bu çok dikka-

te değer tedavi olayının öteki ayrıntılarını da okuyucularımıza bildirmekten geri durmayacağız."

Ama bütün bu yazılanlar, beş gün sonra Madam Lefrançois'nın şaşkın şaşkın bağırarak koşup eve gelmesini önleyemedi.

Kadıncağız, "Yetişin! Ölüyorum!.. Aklım başımdan gitti!" diye çığlıklar atıyordu.

Charles hemen "Lion d'Or" Hanı'na koştu. Eczacı da onun, başı açık, alandan geçtiğini görünce eczaneyi bırakıp dışarıya fırladı. Soluk soluğa, kıpkırmızı, kaygı içinde, o da çıkageldi.

Merdivenden çıkan herkese "Nesi var bizim hastanın?" diye soruyordu.

Hasta ise korkunç biçimde kıvranmaktaydı. Öyle ki bacağının içinde bulunduğu o acayip makineyle, çökertircesine duvara küt küt vurmaktaydı.

Bacağın duruşunu bozmamak için büyük bir dikkatle kutu çıkartıldı, o zaman da ortaya korkunç bir manzara çıktı. Ayak öylesine şişmişti ki biçimi bozulmuştu adeta; derinin her yanı çatlayacaktı neredeyse. Ayrıca derinin üzerinde, o acayip makinenin yol açtığı birtakım bereler vardı. Hippolyte daha önce de "Bu makine ayağımı acıtıyor," diye sızlanmıştı ama aldıran olmamıştı; sonunda onun büsbütün haksız olmadığını kabul etmek gerekti; hasta da birkaç saat kendi haline bırakıldı. Şiş biraz iner inmez iki bilgin bacağı yine aygıtın içine yerleştirmeyi uygun buldular. Üstelik işleri çabuklaştırmak için, kutunun vidalarını daha da sıkıştırdılar... En sonunda üç gün sonra, artık Hippolyte'in dayanacak hali kalmadığı için, kutuyu bir daha çıkardılar; gördükleri sonuçtan ötürü de çok büyük bir şaşkınlığa kapıldılar: Bacağın üstünü mor bir şişkinlik kaplamıştı, yer yer kabarcıklar vardı, bunlardan da kara bir sıvı sızmaktaydı. İşler sarpa sarıyordu. Hippolyte'in canı sıkılmaya başladığından, Lefrançois Ana, biraz oyalansın diye, onu mutfağın yanındaki küçük odaya yerleştirdi.

Her gün bu odada yemek yemekte olan tahsildar, Hippolyte ile böyle burun buruna olmaktan acı acı sızlandı. Bunun üzerine Hippolyte'i götürüp bilardo salonuna yatırdılar.

Burada, kalın yorganlar altında inliyordu zavallı; yüzü sapsa-

rıydı, sakalı uzamış, gözleri çukura kaçmıştı; zaman zaman, sineklerin üşüştüğü kirli yastığın üzerinde, terli başını sağa sola çeviriyordu. Emma Bovary de gelip onu yokluyordu. Şişin üzerine konulacak lapalar için bezler getiriyor, zavallıyı avutuyor, yüreklendiriyordu. Hippolyte'in, hele kasaba pazarının kurulduğu günler, hiç yalnız kaldığı yoktu: Çevresindeki köylüler bilardo oynuyorlar, ıstakalarla cebelleşiyorlar, içki içiyorlar, şarkı söyleyip bağrışıyorlardı.

Arada bir zavallının omzuna vurarak "Ee, nasılsın bakalım?" diye soruyorlardı. "Pek de iyi değilsin galiba! Ama suç sende. Şöyle yapmak gerek, böyle yapmak gerek!"

Sonra ona, kendi kullandıklarından başka ilaçlarla iyileşen insanların başlarından geçenleri anlatıyorlar, sonunda da avuntu yerine geçsin diye ekliyorlardı:

"Kendini fazla dinliyorsun sen, azizim! Kalksana şu yataktan! Krallar gibi yan gelip yatıyorsun! Ama pis pis de kokuyorsun ha, koca herif!"

Gerçekten de kangren ilerledikçe ilerliyordu, Charles Bovary bile hastaydı bu yüzden. Her saat, her dakika çıkageliyordu.

Hippolyte korku dolu gözlerle ona bakıyor, hıçkıra hıçkıra "Ne zaman iyileşeceğim, Doktor?" diye kekeliyordu. "Kurtarın beni, nolur!.. Ne talihsiz başım varmış, ulu Tanrım! Ne talihsiz başım varmış!"

Hekim de her seferinde, "Perhize devam et," diyerek çıkıp gidiyordu.

Lefrançois Ana ise "Sen ona aldırma, oğlum," diyordu. "Az mı işkence ettiler sana! Al bakayım, şunu da ye!"

Sonra ona bir kâse dolusu et suyu, bir dilim but eti, bir parça domuz pastırması, hatta ara sıra birkaç kadeh konyak da veriyordu ama Hippolyte bunları dudağına götürmeye cesaret edemiyordu.

Rahip Bournisien, hastanın ağırlaştığını duyunca gelip kendisini görmek için haber yolladı. İlkin hastalandığı için ona acıdığını söylemekle söze başladı.

Sonra "Sevinmelisin buna, Tanrı böyle istiyor çünkü," dedi. "Bu fırsattan yararlan bari de Tanrı ile aranı düzelt."

Papaz bir baba tavrı takınarak ekliyordu: "Din ödevlerini biraz savsaklıyordun çünkü; kiliseye pek seyrek geliyordun; kaç yıldır da kutsal mihraba yaklaşmadın. Anladık, işin gücün var, bu ölümlü dünyanın hayhuyu yüzünden ruhunun esenliğini düşünmeye vakit bulamadın. Ama şimdi bunu düşünmek zamanı geldi çattı artık. Bununla birlikte, umudunu da kesme. Ben ne büyük günahkârlar tanıdım, tam Tanrı katına çıkacakları sırada –ki senin için iş o raddeye gelmedi henüz, biliyorum– onun rahmetini dilediler de çok daha iyi koşullar içinde öldüler. Sen de onlar gibi bize iyi örnekler verirsin umarım! Sabah akşam Meryem Ana ile göklerdeki babamıza birer dua etsen ne çıkar sanki? Evet, yap bunu, hatırım için yap. Ne yitirirsin yani?.. Söz veriyorsun değil mi?"

Söz verdi zavallı. Papaz öteki günlerde de görmeye geldi onu. Hancı kadınla konuşuyor, kelime oyunlarıyla, şakalarla dolu hikâyeler de anlatıyordu hatta; ama Hippolyte'in bunları anladığı yoktu. Sonra, durumu elverişli bulur bulmaz kendini toparlayarak yine din konularından söz etmeye başlıyordu.

Çabaları boşa gitmemişe benziyordu; çünkü çok geçmeden bizim topal, "İyileşirsem Bon-Secours'a hacca gideceğim inşallah," demeye başladı.

Bournisien de "Fena etmezsin," dedi. "Fazla mal göz çıkarmaz. Ne kaybedersin bu yüzden?"

Eczacı, "papazın dalavereleri" dediği bu işler karşısında öfkelendi; ona bakılırsa bu işlerin Hippolyte'in iyileşmesine zararı dokunuyordu. Onun için, Madam Lefrançois'ya boyuna, "Bırakın onu kendi haline canım, bırakın!" diyordu. "Böyle sofuca şeylerle moralini bozuyorsunuz onun!"

Kadıncağızın artık hiçbir şeyi dinlediği yoktu. Her şeyin nedeni oydu. Hatta inat olsun diye, hastanın başucuna içi okunmuş su dolu bir kap astı, üstüne de bir şimşir dalı yerleştirdi.

Göründüğü kadarıyla, cerrahlık kadar dinin de Hippolyte'e bir yardımı dokunmuyordu. Bacağındaki o önlenemez çürüklük, aşağıdan karına doğru çıkmaya devam ediyordu. İlaçları boyuna çeşitlendiriyorlar, lapaları boyuna değiştiriyorlardı ama kaslar her gün biraz daha gevşiyordu. Öyle ki günün birin-

de Madam Lefrançois, Charles'a, "Bu işten umut kalmadı artık, Neufchâtel'den Canivet'yi getirtsek mi acaba? Çok ünlü hekimdir o," dediği zaman, adamcağız başıyla "evet" diye işaret etti.

Canivet tıp doktoruydu, elli yaşındaydı, durumu çok iyiydi, kendine de pek güveniyordu. Dize kadar kangren olmuş bu bacağı görünce küçümser bir eda ile gülmekten kendini alamadı. Peşinden, kesin bir eda ile, "Kesmek gerek bu bacağı," dedikten sonra, "zavallı adamcağızı bu hale sokmuş olan eşeklerin" ağızlarının payını vermek için eczacının yanına gitti. Homais'yi redingotunun düğmesinden tutup sarsalayarak ezcanede şöyle bağırıyordu:

"Paris'in buluşları bunlar! Başkentteki bayların parlak düşünceleri bunlar işte! Şaşılık ameliyatı, hastayı bayıltmak için kloroform kullanmak ya da böbrek taşlarını çıkarmak gibilerden bir şey bu! Hükümet bu gibi canavarlıkları yasak etmeli! Kurnaz davranmak istiyorlar, birtakım ilaçlar atıyorlar ortaya, ama sonunun nereye varacağını düşünmüyorlar bile. Henüz bu kadar güçlü değiliz biz; bilgin değiliz, kendini beğendirmeye çalışan züppeler, çıtkırıldımlar değiliz; biz hastalara bakar, onları iyileştiririz, sağlığı yerinde olan bir insana ameliyat yapmayı aklımızdan bile geçirmeyiz! Topallığı düzeltmek, ha? Topallık düzelir miymiş? Bir kamburu düzeltmek gibi bir şey bu!"

Homais bu sözleri dinlerken acı duyuyordu, ama hissettiği huzursuzluğu dalkavukça bir gülümseyiş altında gizliyordu: Canivet'yi idare etmek zorundaydı, çünkü bu doktorun yazdığı reçetelerin ta Yonville'e kadar geldiği oluyordu; onun için, Charles Bovary'yi savunmaya kalkışmadı, hiçbir itirazda bulunmadı, bağlı bulunduğu ilkeleri bir yana bırakarak onurunu, kendi alışverişinin daha önemli olan çıkarları uğrunda feda etti.

Canivet'nin Hippolyte'in bacağını kesmesi, köyün içinde büyük bir hadise oldu! O gün bütün kasabalılar erkenden kalkmışlardı; anacadde de kalabalıkla doluydu, ama sanki birisi idam edilecekmiş gibi, iç karartıcı bir hali vardı.

Bakkalın orada, Hippolyte'in hastalığı üzerinde tartışmalar oluyordu; dükkâncıların hiçbir şey sattıkları yoktu. Belediye

başkanının eşi Madam Tuvache da penceresinin önünden bir yere kımıldamıyordu: Operatörün gelişini görmek için o kadar sabırsızlanmaktaydı çünkü.

Derken doktor, arabasının içinde, çıkageldi, kendisi kullanıyordu bunu. Şişman bedeninin ağırlığı altında arabanın sağ yayı çökmüş olduğundan, araba yürürken biraz yana yatıyordu. Doktorun yanındaki öteki minderin üzerinde de meşin kaplı kocaman bir kutu görülmekteydi. Kutunun bakırdan kilitleri göz alıcı biçimde parıldıyordu.

Doktor "Lion d'Or" Hanı'nın sundurması altına kasırga gibi girince avazı çıktığı kadar bağırarak "Atı çözün!" dedi. Sonra atın yulaf yiyip yemediğini görmek için ahıra gitti. Çünkü hastalarının yanına geldi mi daha önce atı, arabasıyla uğraşıyordu. Onun için, hekim hakkında, "Çok acayip adamdır doğrusu," deniyordu. Yalnız, böyle kendinden emin oluşu yüzünden, ona karşı daha çok saygı gösterilmekteydi. Kıyamet kopsa Canivet en ufak bir alışkanlığından vazgeçmezdi.

Homais hemen koştu:

Doktor "Size güveniyorum," dedi. "Hazır mıyız? Hadi bakalım, marş!"

Eczacı kulaklarına kadar kızararak "Ben çok duygusalımdır, böyle bir ameliyatta hazır bulunamam," dedi. "İnsan ameliyatta seyirci olarak bulunursa hayali daha çok işler. Sonra, sinir düzenim de o kadar..."

Canivet sözünü keserek "Yok canım, tersine, duygusuzluğa daha eğilimli görünüyorsunuz," dedi. "Buna şaşmam da hani. Çünkü siz eczacılar hiç mutfaktan dışarıya çıkmazsınız, bu da sonunda mizacınızı etkiliyor olmalı. Bakın bana: Her gün sabah saat dörtte kalkarım, soğuk suyla tıraş olurum, hiç üşümem; fanila giymem, hiç nezle olmam! Naturam sağlamdır! Bazen şu, bazen bu biçimde, filozofça yaşarım. Ne bulursam onu yerim. Onun için, sizin gibi çıtkırıldım değilim, Tanrı'nın bir kulunu kesmek de bir tavuk kesmek gibi vız gelir bana. Bundan sonra da yine, 'Alışkanlık, alışkanlık!..' diyebilir misiniz bakalım?"

Bunun üzerine, yorganlarının altında buram buram terlemekte olan Hippolyte'e hiç aldırmaksızın iki bay bir konuşma-

dır tutturdular. Eczacı bir operatörün soğukkanlılığını, bir generalinkine benzetti; bu benzetiş Canivet'nin hoşuna gitti, mesleğinin gerekleri hakkında uzun uzadıya konuştu durdu: Diplomasız hekimler mesleği küçük düşürüyorlardı ama o, mesleğini yine de kutsal bir ödev saymaktaydı. Sonunda yeniden hastanın durumuyla ilgilenerek Homais'nin getirdiği sargıları inceledi; bu sargılar, ilk ameliyat sırasında da kullanılmıştı; sonra hastanın bacağını tutacak birisini istedi. Adam gönderip Lestibodois'yı çağırttılar, Canivet de kollarını sıvadıktan sonra, bilardo salonuna geçti. Eczacı ise Artémise ile hancı kadının yanında kaldı. İki kadının yüzleri, önlükleri gibi bembeyaz olmuştu, hepsi kapıdan yana kulak kabartıyorlardı.

Bütün bunlar olup biterken Charles Bovary evinden dışarıya adım atma yürekliliğini gösteremiyordu. Aşağıda, salondaydı; ateşi yanmayan ocağın başına oturmuş, başını önüne eğmiş, iki elini kavuşturarak gözlerini bir noktaya dikmişti. "Ne terslik ya Rabbi, ne berbat iş!" diye düşünüyordu. Akla gelebilecek bütün ihtiyat önlemlerini almıştı da. İşe kaderin parmağı karışmıştı. Kim ne derse desin, Hippolyte sonradan ölürse onu kendisi öldürmüş olacaktı. Sonra, hastalarını ziyarete gittiği zaman, kendisine bir şey sorulursa ne diyecekti? Bununla birlikte, belki bir noktada aldanmış mıydı acaba? Arıyordu ama bulamıyordu bunu. En ünlü operatörler bile aldanabiliyorlardı pekâlâ. Ama böyle dese kimse inanmazdı ki! Tersine, herkes güler, olmayacak dedikodular yapardı! Ta Forges'a, Neufchâtel'e, Rouen'a, her yana yayılacaktı bu! Kim bilir, belki de meslektaşları aleyhinde yazılar yazacaklardı! Bundan da bir kalem kavgasıdır kopacak, gazetelerde şuna buna cevaplar vermek gerekecekti. Hippolyte de pekâlâ dava edebilirdi onu hatta. Şerefinin lekelendiğini, iflas ettiğini, mahvolduğunu görür gibi oluyordu! Bin çeşit ihtimalle dolu zihni, bunların ortasında, tıpkı denizde çalkalanan, dalgaların alıp götürdüğü boş bir fıçıyı andırmaktaydı.

Emma da karşısına oturmuş, onu seyrediyordu; kocasının duyduğu utanç duygusunu paylaşmamaktaydı, başka türden bir utanç duyuyordu o. Böyle bir adamın az buçuk değeri ol-

duğunu sanmıştı. Onun ne beceriksiz bir adam olduğunu belki yirmi kere denememiş gibi sanki.

Charles odanın içinde bir aşağı bir yukarı dolaşıyordu. Çizmeleri döşeme tahtasının üzerinde gıcırdamaktaydı.

Emma "Otur Tanrı aşkına, sinirime dokunuyorsun!" dedi.

Charles yerine oturdu.

Emma ki o kadar akıllı bir kadındı, nasıl olmuştu da bir kere daha aldanmıştı? Hem ne vardı sanki budalaca bir meraka kapılıp boyuna özveride bulunarak hayatını berbat edecek? Lükse karşı beslediği bütün arzularını, ruhunun yoksun kaldığı bütün şeyleri, evlenmenin, aile hayatının bayağılıklarını, yaralı kuşlar gibi çamurlar içine düşen hayallerini, arzuladığı, yoksun kaldığı, isteseydi elde edebileceği her şeyi hatırladı! Neden yapmıştı bunları? Neden?

Köyün üzerine çökmüş olan sessizliğin içinde birdenbire iç paralayıcı bir çığlık yükseldi. Charles bayılacakmış gibi sapsarı oldu. Emma da sinirli bir hareketle kaşlarını çattı, sonra yine düşünmeye devam etti. Bunun için, bu hiçbir şeyden anlamayan, hiçbir şey duymayan adam için katlanmıştı bütün bunlara! Çünkü o adam karşısındaydı şimdi, rahat rahat oturuyordu; adının gülünç olması yüzünden, kendisinin olduğu kadar, karısının da lekeleneceğinden haberi bile yoktu. Emma onu sevebilmek için kendini zorlamış, başka birine teslim olduğu için gözyaşı dökerek pişmanlık duymuştu.

Derin derin düşünmekte olan Charles Bovary birdenbire "Yoksa adamın ayağı dışarıya doğru mu kıvrıktı?" diye bağırdı.

Bu beklenmedik sözler, tıpkı gümüş bir tepsinin içine düşen kurşundan bir bilye gibi, genç kadının düşüncelerinin orta yerine düşüverdi. Emma irkildi, kocasının ne demek istediğini anlayabilmek için başını kaldırdı. Sessiz sessiz bakıştılar. Bilinçleriyle birbirlerinden o kadar uzaklaşmışlardı ki, birbirlerini görünce şaşırdılar adeta. Charles sarhoş gibi bulanık bir bakışla karısına bakıyor, beri yandan da, bacağı kesilen hastanın son çığlıklarını hiç kımıldamadan dinliyordu. Çığlıklar sürüklenip dalgalanarak birbirini kovalıyor, uzaklarda boğazlanan bir hayvanın uluyuşları gibi, bazen tiz haykırışlarla kesili-

yordu. Emma solgun dudaklarını ısırıyor, ocağın üstündeki çiçekten kopardığı bir yaprağı parmaklarının arasında yuvarlayarak gözlerini Charles'a dikmiş, bakıyordu: Hemen ileriye fırlamaya hazır ateşli iki ok gibiydi bu gözler. Şimdi artık Charles'ın her şeyi, suratı, giysisi, söylemediği sözler, bütün benliği, kısaca bütün varlığı genç kadının sinirine dokunuyordu. Eskiden namuslu davranmış olduğu için, sanki bir cinayet işlemişçesine pişmanlık duymaktaydı. İçinde bu namustan henüz artakalmış ne varsa gururunun delice vuruşları altında yıkılıyordu. Kocasını aldatmıştı ya, bunun verdiği zafer duygusunun benliğinde yarattığı kötü bir alaycılık hissinin tadını çıkarıyordu şimdi. Sevgilisinin anısı, baş döndüren bir çekicilikle yine aklına geliyordu; ruhunu bu anısının içine atıyor, yeni bir şevkle, coşkuyla bu hayale doğru sürüklendiğini seziyordu. Charles ise sanki ölmek üzereymiş, gözlerinin önünde can çekişiyormuş gibi, hayatından silinip gitmiş, sonsuza kadar yok olmuş da geri dönmesi imkânsızmış gibi geliyordu ona.

Kaldırımın üzerinde ayak sesleri işitildi. Charles gidip baktı, kapalı panjurun arkasından pazar yerinin yakınında, güneş ışığının tam altında Dr. Canivet'yi gördü, mendiliyle alnındaki terleri siliyordu. Homais de onun arkasındaydı. Elinde kocaman, kırmızı bir kutu taşıyor, ikisi de eczaneden yana yürüyorlardı.

Bunun üzerine, Charles ani bir sevecenlikle derin bir cesaretsizlik duydu, karısından yana döndü:

"Sarıl bana, sevgilim," dedi.

Emma öfkeden kıpkırmızı olmuştu:

"Bırak beni!" diye bağırdı.

Charles şaşırmıştı:

"Nen var? Nen var, kuzum?" diye yineliyordu. "Sakin ol! Toparla kendini!.. Seni seviyorum, biliyorsun işte!.. Gel hadi!.."

Emma korkunç bir tavırla "E-e-e-e! Yeter artık!" diye bağırdı.

Sonra da salondan dışarıya fırlayarak kapıyı öylesine çarpıp kapadı ki barometre duvardan sıçradı, yere düşerek paramparça oldu.

Charles bitkin bir halde koltuğuna çöktü.

"Nesi var acaba?" diye düşünüyordu, "Sinirden yapıyor galiba," diyordu.

Beri yandan da ağlıyor, çevresinde korkunç, anlaşılmaz bir şeylerin dolaşmakta olduğunu belli belirsiz seziyordu.

Akşam Rodolphe yine bahçeye geldiğinde Emma'yı basamakların alt başında buldu. Kucaklaştılar, Emma'nın bütün hınçları da bu öpüşmenin sıcaklığı altında kar gibi eriyip gitti.

XII

Yeniden sevişmeye başladılar. Hatta çoğu zaman, günün orta yerinde, Emma birdenbire oturup ona mektup yazıyordu; sonra pencereden Justin'e işaret ediyor, o da önlüğünü çözüp çıkardığı gibi uçarcasına La Huchette'in yolunu tutuyordu. Derken Rodolphe koşup geliyordu; Emma ona "Pek sıkılıyorum, kocam çekilmez oldu, hayatım korkunç bir hal aldı," diyordu.

Günün birinde Rodolphe'un sabrı tükendi:

"Ben ne yapayım yani!.." diye bağırdı.

"Ah! Sen istesen!.."

Genç kadın yere, onun dizleri arasına oturmuştu, saçları dağınık, gözleri dalgındı.

Rodolphe "İstesem n'olurmuş?" diye sordu.

Emma içini çekti:

"Gidip başka bir yerde yaşardık... Neresi olursa olsun..."

Rodolphe gülerek "Delisin vallahi," dedi. "Olur mu hiç böyle şey canım!"

Emma yine ayak diredi; Rodolphe anlamamış göründü, lafı değiştirdi. Onun anlamadığı, aşk gibi basit bir şeyde ortaya çıkan bu gibi çapraşıklıklardı. Emma'nın bir nedeni, bir saiki, sevgisine yardımcı gibi bir şeyi vardı. Gerçekten de kocasına duyduğu hınç yüzünden, bu sevgi her gün biraz daha artıyordu. Genç kadın kendini sevgilisine daha çok verdikçe kocasından da daha çok soğuyordu. Rodolphe ile buluştuktan sonra eve dönüp kocasıyla karşı karşıya geldiği zaman, Charles'ın

parmaklarının küt, kafasının az işlek, halinin tavrının daha bayağı olduğunu daha iyi görüyordu. Kocası hiç bu kadar çirkin görünmemişti ona. Bunun üzerine, bir yandan namuslu eş rolü oynamakla birlikte, öbür yandan da Rodolphe'un güneşten yanmış alnına dökülen siyah saçlı başını, gürbüz, zarif görünüşlü boy posunu, nihayet akıldan yana çok görgülü, sevişmekten yana da çok coşkun, ateşli olan bu erkeği düşündükçe daha çok yanıp tutuşmaya başlıyordu! Tırnaklarını onun için bu kadar özene bezene törpülüyordu, tenine onun için bol bol krem sürüyordu; mendillerine de onun için lavanta çiçeği suyu damlatıyordu. Bilezikler, yüzükler, gerdanlıklar takıyordu. Onun geleceği zamanlar, mavi billur büyük vazosunu güllerle dolduruyor, evini de kendi vücudunu da tıpkı bir prensi bekleyen kibar fahişe gibi hazırlıyordu. Hizmetçi boyuna çamaşır yıkıyordu; Félicité de bütün gün mutfaktan çıkmamaktaydı. Çoğu zaman kızın yanından ayrılmayan eczacı kalfası Justin de Félicité'yi çalışırken seyrediyordu.

Justin dirseğini Félicité'nin ütü yaptığı uzun tahtanın üzerine dayıyor, çevresine yayılmış olan bütün kadın çamaşırlarıyla giyecek eşyasına yiyecekmiş gibi bakıyordu. Bunlar arasında pazen eteklikler, atkılar, yakalar, belleri bol, paçaları dar, fistolu donlar vardı.

Delikanlı elini etekliklere, kopçalara değdirerek "Ne işe yarar bunlar?" diye soruyordu.

Félicité de gülerek "Hiç görmedin mi? Sanki hanımın da benzerlerini giymiyor mu bunların?" diye soruyordu.

Justin "Karım mı? Hadi canım sen de!" diyor, sonra düşünceli bir tavırla ekliyordu:

"Sizin hanımefendi gibi bir hanım mı ki o?"

Félicité onun böyle çevresinde dört dönmesine içerliyordu. Genç kız, Justin'den altı yaş daha büyüktü, Noter Guillaumin'in uşağı Thédore da kendisine kur yapmaya başlamıştı.

Kola çanağını biraz öteye koyarak "Rahat bırak beni Tanrı aşkına!" diyordu. "Hem sen git de biraz badem döv havanda. Boyuna kadınların peşinde dolaşıyorsun. Bu işlerle uğraşmak için bekle bari de sakalın çıksın, anladın mı, enayi?"

"Hadi hadi, kızma, ben de hanımın ayakkabılarını boyayayım bari."

Sonra gidip kapının önünden Emma'nın çamurdan kirlenmiş ayakkabılarını alıyordu. Sevgilisiyle giderken çamurlanıyordu bu ayakkabılar. Justin'in parmakları değince çamurlar toz haline geliveriyor, delikanlı da bunların güneş ışığı içinde yavaşça yükselişlerini seyrediyordu.

Aşçı kadın ayakkabıları kendisi temizlerken pek o kadar kılı kırk yarmazdı. Ayakkabıların kumaşı biraz eskidi mi hanım bunları kendisine veriyordu çünkü. Onun için, Justin'in bunları örselemeden temizlemeye çalıştığını gördükçe "İncitmekten mi korkuyorsun onları?" diyordu.

Emma'nın, dolabında daha bir sürü ayakkabısı vardı, bunları har vurup harman savururcasına çok hor kullanıyor, Charles da bu hale gık bile diyemiyordu.

Emma "Hippolyte'e tahta bir bacak armağan etsen iyi olur," deyince, Charles bu bacak için üç yüz frank harcadı. Bacak mantar kaplıydı, oynak yerleri yaylıydı, sözün kısası, çapraşık bir makineyi andırıyordu. Üzerine kara bir pantolon geçirilmiş, ayağına da rugan bir çizme giydirilmişti. Hippolyte böyle güzel bir bacağı her gün kullanmaya kıyamadığından, Emma Bovary'ye "N'olur, daha rahat bir şey alıverin bana," diye yalvardı, doktor da bu yeni bacak için yeniden masrafa girmek zorunda kaldı.

Ahır uşağı da böylece yeniden zanaatıyla uğraşmaya başladı. Yine eskisi gibi kasabanın içinde dolaşıp duruyor, Charles da uzaktan Hippolyte'in bastonunun kaldırımlarda çıkardığı sert gürültüyü duyunca hemen başka bir sokağa sapıyordu.

Bu bacağı ısmarlamak işini Tuhafiyeci Lheureux üzerine almıştı. Böylece Emma ile sık sık görüşme imkânını buldu. Genç kadına Paris'ten yeni gelmiş ucuz mallardan, bin türlü kadın eşyasından söz ediyor, çok hatır sayıyor, hiçbir zaman para istemiyordu. Emma da bütün heveslerini kolayca yerine getirmek için karşısına çıkan bu fırsattan yararlanıyordu. Bu arada, Rodolphe'a armağan etmek için, Rouen'da bir şemsiye mağazasında satılmakta olan çok güzel bir kırbacı almak istedi. Ertesi hafta Lheureux kırbacı getirip masanın üstüne koydu.

Ertesi gün genç kadına, yuvarlak hesap, tam iki yüz yetmiş franklık bir fatura sundu. Emma çok güç durumda kaldı; masanın bütün çekmeceleri bomboştu; Lestiboudois'ya on beş günlük, hizmetçiye altı aylık borçtan başka, daha bir sürü borçları vardı. Charles Bovary de her yıl haziran sonlarına doğru para vermeyi âdet edinmiş olan Derozerays'den para gelsin diye sabırsızlıkla bekliyordu.

Emma ilkin Lheureux'yü başından savmanın yolunu buldu ama sonunda adamın sabrı tükendi:

"Benim de peşimi bırakmıyorlar, paramı sağa sola yatırdım, toplayamazsam verdiğim malların hepsini geri almak zorunda kalacağım," demeye başladı.

Emma "Al götür öyleyse," dedi.

Adam:

"Yok canım, şaka söyledim!" diye karşılık verdi. "Yalnız, kırbaca acıyorum, bakın. Bari gidip beyefendiden geri isteyeyim onu."

Genç kadın "Sakın ha!" dedi.

Lheureux de içinden "Hah, avcumun içindesin şimdi," diye düşündü.

Tam üstüne bastığından emindi; alçak sesle, her zamanki gibi de hafif bir ıslık sesi çıkararak "Peki peki, bir çaresine bakarız elbet," dedi.

Genç kadın bu işten yakasını nasıl kurtaracağını düşünüyordu ki o sırada aşçı kadın içeriye girerek ocağın üzerine yuvarlak bir mavi paket bıraktı:

"Bay Derozerays göndermiş," dedi.

Emma hemen paketin üzerine atıldı, açtı. İçeriden on beş altın çıktı. Hesap da bu kadar tutuyordu. Merdivende Charles'ın sesini işitti; parayı çekmecenin içine atıp anahtarı yanına aldı.

Üç gün sonra Lheureux yine çıkageldi:

"Size bir uyuşma önereceğim," dedi. "Eğer anlaştığımız paranın yerine şeyi almak isterseniz..."

Emma onun avcuna on dört altını koyarak "İşte para," dedi.

Dükkâncı şaşakaldı. Bunun üzerine de duyduğu düş kırıklığını gizlemek için özürler dilemeye, "Başka ne emriniz varsa

söyleyin," demeye başladı ama Emma hiçbir şey istemedi; sonra da önlüğünün cebinde, adamın kendisine verdiği, paranın üstü olan iki beş franklığı birkaç dakika kadar yokladı. "Masrafı biraz kısar, sonra bu parayı geri veririm..." diye düşünüyordu.

Sonra içinden, "Adam sen de, unutur gider!" dedi.

Rodolphe yaldızlı gümüş saplı kırbaçtan başka armağan olarak üzerinde Latince "Amor nel cor" (gönülde aşk) özdeyişi bulunan bir mühür, bir boyun atkısı, bir de yaprak sigarası koyacak tabaka aldı: Tıpkı vaktiyle Charles'ın yolda bulup aldığı, Emma'nın da sakladığı vikontun tabakası gibiydi bu. Yalnız, bu armağanlar Rodolphe'u mahcup ediyordu. Birkaç tanesini almak istemedi; Emma diretti, sonunda da Rodolphe kabul etti. Beri yandan, Emma'yı fazla zorba, yapışkan buluyordu.

Sonra, genç kadının birtakım acayip düşünceleri de vardı:

"Gece yarısı oldu mu beni düşüneceksin, olur mu?" diyordu.

Rodolphe kazara "Düşünmedim," derse o zaman Emma bir sürü sitemde bulunuyor, bu sitemler de sonunda hep şu aynı soruyla bitiyordu:

"Beni seviyor musun?"

"Seviyorum elbet."

"Çok mu seviyorsun?"

"Çok seviyorum elbet!"

"Benden başkasını sevmedin, değil mi?"

Bunun üzerine Rodolphe gülerek "Sana bakir geldiğimi de sanamazsın ya!" diye bağırıyordu.

Derken Emma ağlamaya başlıyor, Rodolphe onu avutmaya çalışıyor, yaptığı itirazları kelime oyunlarıyla süslüyordu.

Bunun üzerine Emma "Ben seni seviyorum da ondan," diyordu. "Öyle seviyorum ki hem, senden vazgeçemem. Bazen seni görmeyi öylesine özlüyorum ki aşkın ateşi içimi dağlıyor. Kendi kendime 'Nerede o acaba? Belki de başka kadınlarla konuşuyordur. Kadınlar ona gülümsüyorlar, o da onlara yaklaşıyordur...' diye düşünüyorum. Yok yok, hiçbir kadın hoşuna gitmiyor, değil mi? Belki benden daha güzelleri vardır, ama ben sevmesini daha iyi biliyorum! Senin hizmetçinim, senin odalığı-

nım ben! Sen de benim sultanımsın, Tanrımsın! İyisin! Güzelsin! Akıllısın! Güçlüsün!"

Rodolphe bu sözleri o kadar çok dinlemişti ki artık kendisi için bunların hiçbir özelliği kalmamıştı. Emma da bütün öteki metreslere benziyordu; yeniliğin büyüsü de yavaş yavaş bir giysi gibi sıyrılmaya başladığından, aşkın ebedi tekdüzeliğini ortaya çıkarıyordu: Nitekim aşkın biçimi de dili de hep aynıdır. Rodolphe o kadar görmüş geçirmiş bir adam olduğu halde, sözlerin benzerliği altında duyguların benzemezliğini ayırt edemiyordu. Çapkın kadınlar, satılık kadınlar da kendisine aynı şeyleri söylemişlerdi diye, Emma'nın söylediklerinin içtenliğine şöyle böyle inanıyordu; kendi kendine "Bu sözlerde daima biraz indirim yapmak gerek," diye düşünüyordu. "Böyle yüksekten atma sözler, sevginin bayağılığını gizlemek için söylenir. Oysa dolgun ruhlar bazen duyduklarını en boş gibi görünen benzetişlerle de açığa vurabilirler pekâlâ. Çünkü hiç kimse hiçbir zaman gereksinimlerini, düşüncelerini, acılarını tam anlamıyla anlatamaz. İnsanoğlunun sözleri tıpkı patlak bir davul gibidir: Bu davula vurup yıldızları dile getirmek isteriz ama ayıları oynatacak havalardan başka sesler çıkaramayız."

Yalnız, herhangi bir bağlantıda geride duran bir kimseye özgü o üstünlükle, Rodolphe da bu sevgide sömüreceği başka zevkler bulunduğunu fark etti. Her türlü utanç duygusunu rahatsızlık verici bir şey saydı. Emma ile istediği gibi oynadı. İradesiz, baştan çıkmış bir kadın haline getirdi onu. Kendisine karşı hayranlık dolu, aptalca bir bağlılıktı bu; Emma için ise şehvetle, uyuşturucu bir mutlulukla doluydu; genç kadının ruhu bu sarhoşluğa dalıyor, bunun içinde boğuluyordu; tıpkı şarap fıçısının içine düşüp de büzülekalan sarhoşun hali gibiydi bu.

Sırf aşk alışkanlıklarının etkisiyle Madam Bovary'nin hali tavrı değişiverdi; bakışları daha pervasız, sözleri daha serbest oldu; hatta el âlemle alay etmek istermiş gibi, Rodolphe ile ağzında bir sigara olduğu halde dolaşmak densizliğini bile gösterdi; günün birinde genç kadının erkekler gibi gövdesini sıkan bir yelek giymiş, "Kırlangıç" adındaki posta arabasından

indiği görülünce bu işten kuşkulananların kuşkusu kalmadı artık. O sırada kocasıyla dehşetli bir kavga etmiş olan yaşlı Madam Bovary, oğlunun evine sığınmıştı. Bu hali görünce duyduğu utanç da az olmadı. Ayrıca, kadıncağızın hoşuna gitmeyen daha bir sürü şey de vardı: İlkin, Charles, karısına roman okutmasın diye verdiği öğütlerin hiçbirini dinlememişti; sonra, evin "gidişatı" da yaşlı kadının hoşuna gitmiyordu; bir iki fikir ileri sürecek oldu, darıldılar; hele bir seferinde, Félicité yüzünden oldu bu.

Bir gün önce akşamleyin Charles'ın annesi koridordan geçerken, Félicité'yi bir erkekle yakalamıştı. Kumral sakallı bir adamdı bu, kırk yaşlarında kadardı, yaşlı kadının ayak seslerini duyar duymaz mutfaktan savuşmuştu.

Bunun üzerine Emma gülmeye başladı; yaşlı kadıncağız kızdı:

"İnsanda zerre kadar ahlâk duygusu varsa hizmetçilerinin ahlâkıyla da ilgilenmeli," dedi.

Gelini "Siz hangi âlemde yaşıyorsunuz, Tanrı aşkına?" dedi.

Bunu söylerken de öyle küstahçasına baktı ki yaşlı kadın ona "Yoksa sen kendi davanı mı savunuyorsun, kızım?" diye sordu.

Genç kadın bir sıçrayışta yerinden fırlayarak "Çık dışarıya!" diye bağırdı.

Charles ise onları yatıştırmak için "Emma!.. Anne!.." diye bağırıyordu.

Ama öfkeleri arasında ikisi de savuşup gitmişlerdi.

Emma ter ter tepinerek boyuna "Ne biçim terbiye bu! Gören köylü sanır onu!" deyip duruyordu.

Charles annesinin yanına koştu. Kadın çileden çıkmış durumdaydı. Kekeleyerek "Utanmazın teki senin karın!" diyordu. "Şaşkın mı ne? Belki de daha kötüsü!"

Gelini gelip kendisinden özür dilemezse hemen çıkıp gideceğini söylüyordu. Charles da bunun üzerine karısının yanına gitti; dize gelerek "Allah aşkına şunun istediğini yap," diye yalvardı.

Sonunda Emma "Peki! Şimdi geliyorum," dedi.

Gerçekten de bir markiz vakarıyla elini kaynanasına uzatarak ona, "Özür dilerim," dedi.

Sonra odasına çıktı, yüzükoyun yatağına kapandı, başını yastığa gömerek hüngür hüngür ağladı.

Rodolphe ile şöyle bir anlaşma yapmışlardı: Olağanüstü bir şey olursa Emma panjura beyaz bir kâğıt parçası iliştirecekti. Rodolphe da tesadüfen Yonville'de bulunup bu kâğıdı görürse hemen koşup evin arkasındaki dar sokağa gelecekti. Emma işareti panjura iliştirdi. Üç çeyrek saatten beri beklemekteydi ki birdenbire Rodolphe'u pazar yerinin köşesinde gördü. Pencereyi açıp ona seslenmek geldi içinden; ama Rodolphe gözden kaybolmuştu bile; bunun üzerine genç kadın umutsuz umutsuz olduğu yere yığılıverdi.

Çok geçmeden birisi kaldırımda yürüyormuş gibisine geldi. Oydu herhalde; Emma merdivenden inip bahçeyi geçti. Rodolphe orada, dışarıdaydı. Genç kadın onun kollarına atıldı.

Rodolphe "Dikkat et biraz," dedi.

Emma cevap verdi:

"Ah, neler oldu bilsen!"

Sonra her şeyi acele acele, ipsiz sapsız anlatmaya, olayları abartmaya, olmayan şeyleri uydurmaya, ara yere bir sürü başka şeyler de sokuşturmaya başladı. Öyle ki Rodolphe onun söylediklerini anlayamıyordu.

"Hadi yavrucuğum, yürekli ol biraz, üzülme, sabret," dedi.

"İyi ama dört yıldır sabredip acı çekiyorum!.. Bizimkisi gibi bir sevgiyi herkes bilmelidir! Hepsi bir olmuşlar, bana işkence ediyorlar. Dayanamıyorum artık! Kurtar beni!"

Beri yandan da Rodolphe'a sokuluyordu. Yaşlarla dolu gözleri, yağmur altındaki alevler gibi ışıldamaktaydı; göğsü hızlı hızlı kalkıp iniyordu; Rodolphe hiç bu kadar sevmemişti onu; öyle ki sonunda onun da aklı başından gitti:

"Peki, ne yapayım istiyorsun?" diye sordu.

Emma "Beni al götür," diye bağırdı, "Kaçır beni!.. Ah! N'olur, yalvarıyorum sana!"

Sonra da bir öpücükle ağzından "evet" cevabı çıkacakmış gibi, Rodolphe'un dudaklarına doğru atıldı.

Rodolphe "İyi ama..." dedi.

"Ne var?"

"Kızın n'olacak?"

Emma birkaç dakika düşündü, sonra cevap verdi:

"Onu da alırız, sorun kalmaz!"

Emma uzaklaşırken Rodolphe onun arkasından bakarak içinden "Ne kadın, ya Rabbi!" diye söylendi.

Emma bahçeye kaçmıştı çünkü. Onu çağırmışlardı.

Sonraki günlerde yaşlı Madam Bovary, gelinindeki değişikliğe pek şaştı. Gerçekten de Emma pek yumuşak başlı davranıyordu; hatta saygısını, kaynanasından hıyar turşusunun nasıl yapıldığını soracak kadar ileriye vardırdı.

Kocasıyla kaynanasını daha iyi aldatmak için mi yapıyordu bunu? Yoksa acı çekmekten bir çeşit şehvet duyarak yüzüstü bırakacağı şeylerin acılığını daha derinden mi tatmak istiyordu? Hayır, tersine, buna aldırdığı bile yoktu. Yakında erişeceği mutluluğun tadına şimdiden vararak kendinden geçmiş bir halde yaşıyordu. Rodolphe ile bitmez tükenmez bir sohbet konusuydu bu. Emma onun omzuna yaslanarak "Posta arabasına bindiğimizi bir düşün," diyordu. "Aklına getiriyor musun? Olabilir mi bu acaba? Bana öyle geliyor ki arabanın ilerlemeye başladığını hissettiğim anda, sanki balona binmişiz de yükseliyormuşuz, bulutlara doğru yol alıyormuşuz gibi bir şey olacak bu. Biliyor musun, günleri saymaya başladım artık!.. Ya sen?"

Madam Bovary hiçbir zaman o günlerdeki kadar güzel olmadı; neşeden, şevk ve coşkudan, başarıdan ileri gelme o anlatılamaz güzellik vardı onda; ki bu, insanın mizacının, günün koşullarıyla uygunluk halinde bulunmasından ileri gelir. Gübre, yağmur, rüzgârlar, güneş çiçekleri nasıl geliştirirse emelleri, kederleri, zevkte edindiği deneyimleri, daima diri olan düşleri de azar azar onu öylece geliştirmişti. Genç kadın, tabiatının bütün o dopdoluluğu içinde, boyuna açılıp gelişiyordu. Göz kapaklarının sanki sırf o aşk dolu derin bakışları için yapılmış gibi bir hali vardı, gözbebekleri bu bakışların içinde kayboluyordu adeta. Beri yandan da güçlü bir soluk, ince burun deliklerini, etli dudaklarının kıyılarını kabartıyordu. Işıkta bakılınca bu dudakların üzerinde incecik siyah tüyler görülmekteydi. Saç kıvrımlarını ensesinde, kadınları baştan çıkarmakta usta bir sanatçı dü-

zenlemişti sanki. Her günkü sevişme fasıllarının rastlantılarına uygun olarak rastgele çözülen bu saçlar, ağır bir yığın halinde, gelişigüzel dolanmışlardı. Sesinde şimdi daha yumuşak bükülüşler vardı, beli de öyleydi; hatta giysisinin kıvrımlarından, ayağının tombulluğundan saçılan ince, hoş bir şey, insanın içine kadar işliyordu. Tıpkı evlenişinin ilk günlerinde olduğu gibi, Charles onu çok tatlı, çok dayanılmaz bulmaktaydı.

Gece yarısı eve döndüğü zaman, karısını uyandırmaya kıyamıyordu. Porselen kandilden tavana titrek, yuvarlak bir aydınlık vuruyor, küçük beşiğin kapalı duran perdeleri de karyolanın yanında, çocuğunun hafif soluğunu işitir gibi oluyordu. Şimdi büyüyecekti o artık: Her mevsimle birlikte, çabucak bir ilerleme görülecekti. Daha şimdiden kızını akşamleyin okuldan dönerken görür gibi oluyordu; yüzü gülmekteydi, çantasının kayışlarında mürekkep lekeleri vardı, sepetini de kolunda taşıyordu; sonra, onu yatılı okula koymak gerekecekti; çok pahalıya mal olacaktı bu; ne yapmalıydı ki acaba? Bunun üzerine, düşünmeye başlıyordu. O dolaylarda küçük bir çiftlik kiralamayı düşünüyordu; her sabah hastalarını görmeye giderken çiftliğin işlerine kendisi göz kulak olacaktı. Bunun gelirini harcamayıp bankaya yatıracaktı; sonra, nereden olursa olsun, bir yerden hisse senetleri satın alacaktı; zaten o zamana kadar hastalarının sayısı da artacaktı; buna güveniyordu da, Berthe'in iyi yetişmesini, marifetli bir kız olmasını, piyano öğrenmesini istiyordu çünkü. İleride, on beş yaşına gelip de annesine benzeyerek yazın onun gibi geniş kenarlı hasır şapkalar giydiği zaman ne güzel olacaktı kim bilir! Uzaktan iki kız kardeş sanacaktı onları herkes! Kızını akşamları, lambanın ışığı altında, kendi yanlarında çalışırken görür gibi oluyordu; babasına terlikler işleyecekti; evin işlerine bakacak, sevimliliği, neşesiyle bütün evi dolduracaktı. Sonra, onu evlendirme işini düşüneceklerdi: Durumu sağlam olan iyi bir çocuk bulacaklar, kız onu mutlu edecek, bu da sonsuza dek sürüp gidecekti.

Emma uyumuyordu ama uyur gibi yapıyordu; kocası yanı başında uykuya dalarken genç kadın da başka düşler görerek uyanıyordu.

Sekiz gündür, dörtnala giden iki çift at sevgilisiyle onu bilinmeyen bir diyara doğru götürmekteydi, ikisi de bir daha geri gelmeyeceklerdi. Kollarını kenetlemişler, hiçbir şey konuşmaksızın boyuna gidiyorlar, gidiyorlardı. Çoğu zaman, bir dağın tepesinden görkemli bir şehir görüyorlardı: Kubbeler, köprüler, gemiler, limon ağacı koruları, ak mermerden kiliseler vardı burada; kiliselerin sivri çan kuleleri üzerinde de leylek yuvaları bulunmaktaydı. Sokaktaki büyük kaldırım taşları yüzünden araba ağır ağır ilerliyordu; yerde çiçek demetleri vardı, kırmızı, sımsıkı bluzlar giymiş kadınlar da bunları size sunuyorlardı. Çanlar çalınır, katırlar kişnerken gitarlar çalıyor, çeşmeler şırıldıyor, bunlardan toz halinde savrulan sular, fıskiyelerin altında gülümsemekte olan soluk heykellerin dibine yerleştirilmiş meyve yığınlarını serinletiyordu. Derken bir akşam, bir balıkçı köyüne ulaşıyorlardı. Burada, kulübelerin, denize inen dik yarlar boyunca, kahverengi balık ağları rüzgârda kurumaktaydı. İşte, durup burada bir körfezin ta sonunda, denizin kıyısında, bir palmiyenin gölgelediği, düz damlı basık bir evde oturacaklardı. Gondola binip gezecekler, hamakta sallanacaklardı: Hayatları da tıpkı giydikleri ipekli giysiler gibi bol, rahat, seyrine baktıkları ılık geceler gibi sıcak, yıldızlı olacaktı. Genç kadının gözleri önüne serdiği bu geleceğin sonsuzluğu üzerinde, göze çarpacak hiçbir şey görünmemekteydi; hepsi birbirlerine benzemekteydiler; bütün bunlar da ufukta sonsuz, uyumlu, mavimsi, güneşle örtülü bir halde sallanıyordu. Tam o sırada çocuk beşiğinde öksürmeye başlıyor ya da Charles Bovary daha kuvvetle horulduyor, Emma da ancak sabahleyin, şafak pencereleri ağartır, küçük Justin alanda, eczanenin kepenklerini açarken uykuya dalabiliyordu.

Lheureux'yü çağırtmış "Bir manto gerek bana, geniş bir manto, yakası uzun, içi astarlı olacak," demişti.

Adam sordu:

"Yola mı çıkıyorsunuz?"

"Hayır ama... Nenize gerek! Size güveniyorum ha, anlaşıldı mı? Sonra, çabuk tarafından olsun."

Lheureux "Başüstüne," dedi.

Emma devam etti:

"Ha, sonra, bir de sandık gerekiyor... Fazla ağır olmasın... Kullanışlı bir şey olsun."

"Evet evet, anladım; elli santim genişlikte, doksan iki santim uzunlukta olacak yani, şimdi böyle yapıyorlar bunları zaten."

"Bir de el çantası istiyorum."

Lheureux içinden "Bunun içinde bir iş var kesinlikle," diyordu.

Sonra Emma Bovary kemerinden saatini çıkardı:

"Alın bunu," dedi. "Kaç para tutuyorsa içinden alırsınız."

Dükkâncı "Doğru değil bu yaptığınız," diye bağırdı. "Birbirimizi bunca zamandır tanıyoruz; sizden kuşku mu ediyorum sandınız yoksa? Amma da çocukça şey doğrusu!"

Genç kadın, hiç olmazsa saatin zincirini alsın diye ayak diredi; Lheureux de bunu cebine indirmiş gidiyordu ki Emma onu yine çağırdı:

"Bütün bunlar sizin orada kalsın," dedi, "Mantoya gelince..." düşünür gibi bir tavır takındı. "... Onu da getirmeyin; yalnız terzinin adresini verin bana, sonra benim için hazır tutmasını söyleyin ona."

Gelecek ay kaçacaklardı. Emma Rouen'a alışverişe gidecekti sözde. Rodolphe da yerleri ayırtacak, pasaportları çıkartacak, hatta Marsilya'ya kadar arabaya kendilerinden başkası binmesin diye Paris'e mektup yazacaktı. Marsilya'da kendileri bir araba satın alacaklar; oradan da hiç durmaksızın Cenova üzerinden yollarına devam edeceklerdi. Emma eşyalarını daha önce Lheureux'nün dükkânına yollayacak, bunlar hanın "Kırlangıç" adındaki arabasına yüklenecek, böylece de hiç kimse kuşkulanmayacaktı. Bütün bunları tasarlarken, çocuğunu hiç düşündüğü yoktu. Rodolphe bundan söz etmekten kaçınıyordu; Emma da bunu düşünmüyordu bile belki.

Rodolphe bazı işlerini bitirebilmek için ondan iki hafta süre istedi; aradan sekiz gün geçince on beş günlük yeni bir süre istedi, derken "Hastayım" dedi; sonra geziye çıktı, ağustos ayı geldi geçti. Bütün bu gecikmelerden sonra, bir pazartesiye rastlayan 4 Eylül günü yola çıkmayı kesin olarak kararlaştırdılar.

Sonunda pazartesiden iki gün öncesi, yani cumartesi günü gelip çattı.

Rodolphe o akşam her zamankinden daha erken geldi.

Emma "Her şey hazır mı?" diye sordu ona.

"Evet."

Bunun üzerine, bir çiçek tarhının çevresinden dolaşarak gidip seddin yanına, duvarın üzerine oturdular.

Emma "Üzgünsün," dedi.

"Yo, neden üzüleyim?"

Rodolphe böyle diyordu ama genç kadının yüzüne acayip bir tarzda, sevecenlikle bakıyordu.

Emma yine sordu:

"Yola çıkacağına, sevdiklerini, yaşayışını bırakacağına mı üzülüyorsun? Evet, anlıyorum... Ama, bak, benim dünyada hiçbir şeyim yok! Her şeyim sensin. Onun için, ben de senin her şeyin olacağım; bir aile, bir yurt olacağım senin için; sana bakacağım, seni seveceğim."

Rodolphe da onu kucaklayarak "Ne şeker şeysin sen!" diyordu.

Emma şehvetli bir gülüşle "Gerçek mi?" dedi. "Beni seviyor musun? Yemin et bakayım!"

"Seni seviyor muyum? Sevmek ha? Sevmek de ne, sana tapıyorum, sevgilim!"

Tostoparlak, kıpkırmızı bir ay, çayırlığın ta bitiminde, yerin hizasından doğmaya başlıyordu. Kavakların dalları arasından hızla yükseliyor, dallar da delik, siyah bir perde gibi, yer yer gizliyorlardı onu. Sonra, aydınlattığı boş gökyüzü içinde, göz kamaştırıcı bir beyazlıkla göründü; bunun üzerine, yavaşlayarak derenin üzerine kocaman bir leke düşürdü, bu leke de sayısız yıldız yarattı; bu gümüşi ışık, tıpkı parıldayan pullarla kaplı başsız bir yılan gibi, bu lekenin üzerinde ta ırmağın dibine kadar kıvranıp duruyordu sanki. Koskocaman bir şamdana da benziyordu bu; öyle bir şamdan ki yukarısından aşağıya doğru erimiş elmas damlaları akmaktaydı. Durgun gece, çevrelerine yayılmıştı; yaprakları gölge yığınları dolduruyordu. Emma gözlerini yarın kapamış, derin derin iç çekiyor, esmekte olan

serin rüzgârı ciğerlerine dolduruyordu. Düşlerinin içine öylesine dalmışlardı ki birbirleriyle konuşmuyorlardı. Eski günlerin sevgisi gönüllerinde yeniden canlanıyordu: Akan dere kadar gür, sessizdi bu sevgi; yaban yaseminlerinin kokuları kadar yumuşacıktı; anılarının üzerine de kımıltısız söğütlerin otları üzerinde uzanan gölgelerinden daha büyük, daha hüzünlü gölgeler halinde vuruyordu. Ara sıra, geceleri dolaşan kirpi gibi, gelincik gibi bir hayvan avını kovalarken yaprakları hışırdatıyor ya da zaman zaman, olgun bir şeftalinin duvardaki çardaktan kendi kendine yere düştüğü işitiliyordu.

Rodolphe "Ne güzel, değil mi?" dedi.

Emma cevap verdi:

"Daha böyle ne gecelerimiz olacak!"

Sonra, kendi kendine konuşur gibi sözlerini sürdürdü:

"Evet, hoş olacak yola çıkmak... Ama neden yine de yüreğim üzgün? Bilinmeyen şeylerin verdiği korku mu bu acaba?.. Bazı alışkanlıkları bırakmış olmanın etkisi mi... Yoksa? Hayır, aşırı mutluluktan bu! Ne kadar zayıfım, değil mi? Bağışla beni!"

Rodolphe "Daha vakit var," dedi, "iyi düşün bak, belki pişman olursun."

Genç kadın şiddetle, "Asla!" diye cevap verdi.

Sonra ona sokularak devam etti:

"Ne felaket gelebilir ki başıma? Seninle olduktan sonra aşmayacağım çöl, uçurum, engin yoktur. Birlikte yaşadıkça her gün daha sıkışan, daha tam bir kucaklaşma gibi olacak bu! Zihnimizi kurcalayan hiçbir şeyimiz, kaygımız, tasamız olmayacak! Sonuna dek yalnız, tamamen birbirimizin olacağız... Sen de bir şey söylesene, cevap ver bana."

Rodolphe ise düzenli aralarla "Evet... Evet..." diye karşılık veriyordu. Emma parmaklarını onun saçlarının arasına sokmuş, gözlerinden akan iri iri yaşlara aldırmaksızın çocukça bir sesle boyuna yineliyordu:

"Rodolphe! Rodolphe!.. Ah, sevgili Rodolphecuğum benim!"

Saat gece yarısını çaldı.

Emma "O! Saat iki olmuş," dedi. "Hadi bakalım, yarın da var! Bir günümüz daha kaldı!"

Rodolphe gitmek üzere ayağa kalktı; onun yaptığı bu hareket sanki kaçışlarının belirtisiymiş gibi, Emma birden neşeli bir tavır takınarak sordu:

"Pasaportları aldın mı?"

"Aldım."

"Hiçbir şey unutmadın ya?"

"Hayır."

"Emin misin?"

"Elbette eminim."

"Öğle üzeri, Provence Oteli'nde bekleyeceksin beni, değil mi?"

Rodolphe başıyla "evet" dercesine bir işaret yaptı.

Emma onu son defa kucaklayarak "Yarına öyleyse," dedi.

Sonra da onun uzaklaşışını seyretti.

Rodolphe arkasına bakmıyordu.

Emma onun peşinden koştu, suyun kıyısında, çalıların arasından eğilerek "Yarına," diye seslendi.

Rodolphe derenin öbür kıyısına geçmişti bile, çayırlıkta hızlı hızlı ilerliyordu.

Birkaç dakika sonra durdu; genç kadını beyaz giysisiyle loşluğun içinde bir hayalet gibi yavaş yavaş kaybolur görünce yüreği öylesine çarpmaya başladı ki düşmemek için bir ağaca dayandı.

Okkalı bir küfür sallayarak "Ne aptal herifim ben be!" dedi. "Ama n'olursa olsun, güzel bir metresti ha!"

Hemen o anda da Emma'nın güzelliği, bu sevginin bütün zevkleriyle birlikte gözlerinin önünde yine canlandı. İlkin yüreği yufkalaştı, sonra da ona karşı isyan etti.

Eliyle koluyla birtakım hareketler yaparak "Yerimden yurdumdan ayrılamam, bir çocuğun yükünü üstüme alamam ya!" diye bağırıyordu. Daha fazla güçlenmek için söylüyordu bu sözleri kendi kendine:

"Üstelik de bir sürü dırıltı, masraf... Hayır, hayır bin kere hayır! Çok budalaca bir şey olur bu!"

XIII

Rodolphe evine gelir gelmez hemen masasının başına, duvarda av anısı olarak asılı geyik kafasının altına oturdu. Yalnız, kalemi eline alınca yazacak hiçbir şey bulamadı; bunun üzerine, dirseklerini masaya dayayıp düşünmeye başladı. Vermiş olduğu karar ikisi arasına birdenbire kocaman bir aralık koymuş gibi, Emma uzak bir geçmişin içinde yitmiş gibi geliyordu ona.

Genç kadınla ilgili bir şeyler elde edebilmek için, karyolasının başucundaki dolaptan gidip eski bir bisküvi kutusunu aldı. Kadınların mektuplarını öteden beri bunun içinde saklardı. Kutunun kapağını açınca içinden nemli bir tozla solgun güllerin kokusu çıktı. İlkin üzerinde soluk damlalar bulunan bir mendil gördü. Emma'nın mendiliydi bu, bir gün gezerlerken burnu kanamıştı da buna silmişti; ama Rodolphe bunu hatırlamıyordu. Bunun yanında da Emma'nın kendisine verdiği resim vardı, boyuna kutunun o köşesinden bu köşesine çarpıp duruyordu; genç kadının tuvaletini pek iddialı, yan yan, baygın baygın bakışını da pek zavallı buldu; sonra, boyuna bu resme bakıp modelinin hatırasını ana ana Emma'nın yüz çizgileri zihninde karışmaya başladı: Canlı kadınla resimdeki kadın birbirlerine sürtüne sürtüne, karşılıklı olarak birbirlerini silmişlerdi sanki. En sonunda onun birkaç mektubunu da okudu; yolculuklarıyla ilgili açıklamalarla doluydu bu mektuplar; iş mektupları gibi kısa, teknik, ısrarcıydılar. Eski günlerin mektuplarına, daha uzun olanlarına bakmak istedi; kutunun dibinde onları bulmak için de bütün öteki mektupları karıştırdı; sonra, makineleşmiş bir hareketle bu kâğıt ve eşya yığını içinde araştırma yapmaya başladı; bu arada karmakarışık bir halde çiçek demetleri, bir jartiyer, kara bir maske, firketeler, saç tutamları buldu: Saçların arasında kumralı, sarışını vardı; kimileri kutunun demirlerine takılmışlardı da kutu açıldıkça kopuyorlardı hatta.

Rodolphe anıları arasında böyle avare dolaşarak mektupların imlaları kadar değişik olan yazılarını, üsluplarını inceliyordu. İçlerinde sevecen, neşeli. alaycı, hüzünlü olanları vardı; para is-

teyenleri de vardı sevgi isteyenleri de. Bir tek kelime yüzünden bazı yüzleri, bazı hareketleri, bir sesin çınlayışını hatırlıyordu; bazen de hiçbir şey hatırlayamamaktaydı.

Gerçekten de hep birden zihnine üşüşen bu kadınlar, orada birbirlerini rahatsız ediyorlar, hepsini eşit hale sokan aynı aşk tesviye aletinin altında, ufalıveriyorlardı. Bunun üzerine, Rodolphe da karmakarışık mektupları avuç avuç alıp bunları birkaç dakika sağ elinden sol eline çağlıyormuş gibi düşürerek oyalandı. Sonunda canı sıkıldı, gevşedi; kutuyu yine dolaba götürürken kendi kendine, "Bir sürü palavra!.." diye söylendi.

Bu sözler düşüncesini özetliyordu; çünkü zevkler de tıpkı bir okulun bahçesindeki öğrenciler gibi gönlünün üstünde öylesine tepinmişlerdi ki orada hiçbir yeşillik bitmiyordu artık; buradan geçenler de çocuklardan daha şaşkın olduklarından, onlar gibi, duvarın üzerine kazılmış bir ad olsun bırakmıyorlardı orada.

Kendi kendine "Hadi bakalım, başlayalım!" dedi.

Yazmaya başladı:

> Emmacığım sana bir şey söyleyeceğim ama yürekli ol; bana da kızma! Hayatını yıkmak istemiyorum...

Sonra şöyle düşündü: "Alt tarafı onun iyiliği için böyle yapıyorum; dürüst davranıyorum yani."

Yine yazmaya devam etti:

> Verdiğin kararı iyice ölçüp tarttın mı? Seni ne türlü bir uçuruma sürüklemekte olduğumun farkında mıydın, sevgilim? Hayır, değil mi? Geleceğe, mutluluğa inanarak, güven içinde, çılgın gibi yolunu tutmuş gidiyordun... Ah! Ne bahtsız, ne deli insanlarız biz!

Rodolphe mektubun burasında, şöyle ağır basacak bir mazeret bulmak için duraladı:

"Bütün servetimi yitirdiğimi söylesem ona?.. Yok, yok, zaten hiçbir şeyi önlemez bu. İleride yeniden başlamak gerekir. Böyle kadınlara insan laf anlatamaz ki!"

Düşündü, sonra devam etti:

Seni hiç unutmayacağım, inan buna; sana karşı daima derin bir sevgi besleyeceğim. Günün birinde, er geç bu ateşli duygu azalacaktı elbet.

Beşeri şeylerin yazgısı böyledir zaten! Birbirimizden bıkacaktık; hatta, kim bilir, belki de senin pişman olduğunu görmek gibi acı bir felaketle karşılaşacak, bunlara neden olduğum için kendim de pişmanlık duyacaktım! Senin başına gelecek üzüntüleri düşünmek bile beni azap içinde bırakıyor, Emma! Beni unut artık! Sanki ne diye tanıdım seni? Niçin bu kadar güzeldin? Ah Tanrım! Hayır, hayır! Yalnız kaderi suçla bu yüzden!

Kendi kendine "İşte her zaman için dokunaklı bir söz," dedi, yazmaya devam etti:

Ah! Sen o hep rastlanan, hercai gönüllü kadınlardan biri olsaydın ben de sırf bencilliğim yüzünden senin için tehlikeli olmayan bir deney yapmaya kalkışabilirdim. Ama seni hem güzelleştiren hem tasalı bir hale sokan o tatlı coşkunluğun var ya, bizim ilerideki durumumuzun ne kadar yanlış olduğunu anlamaktan alıkoydu seni, güzel kadın. Ben de ilkin düşünmemiştim bunu, tıpkı zehirli bir ağacın gölgesinde yan gelip yatar gibi, bu ulaşılmaz mutluluğun gölgesinde yan gelip yatmış, işin sonunun neye varacağını kestirememiştim.

O zaman şöyle düşündü: "Belki de cimrilik yüzünden vazgeçtiğimi sanır bu işten... Ama ne önemi var! Bitirmek gerek bunu!"

Sonra mektuba devam etti:

İnsanlar acımasızdır, Emma. Nerede olursak olalım, peşimizi bırakmayacaklardı. Birtakım saygısızca sorularla karşılaşmamız, iftiraya uğramamız, küçümsenmemiz, hakaret görmemiz gerekecekti. Sana hakaret, ha? Bense seni bir tahtın üzerine oturtmak isterdim! Zihnimde senin anını bir muska gibi taşıyorum! Çünkü sana yaptığım kötülük yüzünden, sürgünün yolunu tutarak cezalandırıyorum kendimi. Evet, gidiyorum. Nereye mi? Kendim de bilmiyorum, deli gibiyim! Alla-

hasmarladık! Bana karşı yine iyi davran! Seni mahva sürükleyen bahtsızın anısını yine sakla, e mi? Adımı çocuğuna öğret de dualarında beni de ansın.

İki mumun fitili titriyordu. Rodolphe pencereyi kapamak için ayağa kalktı, yine yerine oturunca "Hepsi bu kadar galiba," dedi. "Ha, şunu da ekleyeyim de balta olmaya kalkmasın bana":

Bu acı satırları okuduğun zaman, ben çok uzaklarda olacağım. Seni yine görmek arzusuna kapılmamak için hemen kaçıp gitmek istedim çünkü. Zaaf göstermeye gelmez! Ama yine geleceğim; belki ileride baş başa verip eski sevgimizden soğukkanlılıkla söz ederiz. Allahasmarladık!

Kendi kendine "İmzayı nasıl atmalı?" dedi. "Seni çok seven," desem?.. Hayır, "Arkadaşın" desem mi?.. Evet, evet, tamam":

Arkadaşın.

Mektubu yeni baştan okudu. Güzel buldu.

İçi ezilerek "Zavallı kadıncağız," diye düşündü, "bir kayadan daha duygusuz sanacak beni; mektubun üstüne bir iki damla gözyaşı da isterdi ama ağlayamam ki, elimde değil."

Bunun üzerine, bir bardağa su koydu, parmağını buna batırdı, yukarıdan iri bir damla damlattı, mürekkebin üstünde soluk bir leke belirdi. Sonra mektubu mühürlemek için bakındı, eline vaktiyle Emma'nın kendisine armağan ettiği "Amor nel cor" özdeyişini taşıyan mühür geçti.

"Bu duruma pek uymuyor ama, adam sen de," dedi.

Bu işi bitirince üst üste üç pipo içti, sonra gidip yattı.

Ertesi gün ancak saat ikiye doğru uyanabildi, geç yatmıştı çünkü. Bahçıvana bir sepet kayısı toplattı. Mektubu sepetin dibine, asma yapraklarının altına yerleştirdi, sonra hemen çiftlik yanaşması Girard'ı çağırdı:

"Al bunu bakayım, bozmadan, dökmeden Madam Bovary'nin evine götür," dedi.

Emma ile mektuplaşmak için bu yöntemi kullanıyor, mevsimine göre ya meyve ya da av eti gönderiyordu.

Uşağa "Benden haber sorarsa geziye çıktı dersin," dedi. "Sepeti hanımın kendi eline ver ha!.. Hadi, şimdi git bakalım, ters bir iş yapma!"

Girard yeni ceketini giydi, kayısıların çevresine mendilini sardı, çivili, hantal kunduralarıyla geniş, ağır adımlar atarak sakin sakin Yonville yolunu tuttu.

Madam Bovary'nin evine ulaştığı zaman genç kadın, Félicité ile mutfaktaki masanın üzerinde çamaşırları çıkın yapıyordu.

Uşak "Buyrun," dedi, "bizim efendi yolladı bunu size."

Emma'nın yüreği birden hop etti; bir yandan cebinde bozuk para ararken şaşkın şaşkın köylünün yüzüne bakıyordu. Köylü ise böyle bir armağanın bir insanı bu kadar şaşırtabileceğine akıl erdiremediğinden, o da genç kadına şaşkın şaşkın bakmaktaydı. En sonunda çıkıp gitti. Félicité mutfakta kalmıştı. Emma dayanamadı, kayısıları götürüyormuş gibi yaparak salona koştu, sepeti boşalttı, yaprakları çıkardı, mektubu buldu, açtı, sanki arkasında korkunç bir yangın varmış gibi, korku içinde odasına doğru kaçmaya başladı.

Odada Charles vardı; bir şeyler söyledi ama sözlerinin hiçbiri Emma'nın kulağına girmedi, yine çabuk çabuk basamakları çıkmaya devam etti. Soluk soluğaydı, telaşlıydı, sarhoştu sanki. Parmaklarının arasında teneke levha gibi çatırdayan bu korkunç kâğıt parçasını hâlâ elinde tutuyordu. İkinci kata gelince tavan arasının kapısı önünde durdu. Kapı kapalıydı.

O zaman sakinleşmek istedi; mektubu hatırladı, okuyup bitirmek gerekti bunu ama cesaret edemiyordu. Hem nerede, nasıl yapabilirdi bu işi? Onu görürlerdi belki.

"Yok, yok, burada," diye düşündü, "Burası iyi."

Sonra, kapıyı açıp içeriye girdi.

Kiremitlerden aşağıya ağır bir sıcaklık iniyor, bu da genç kadının şakaklarını sıkarak onu boğuyordu sanki; kapalı duran çatı penceresine kadar sürüklendi, sürgüsünü çekti, içerisini birden göz kamaştırıcı bir ışık doldurdu.

Karşıda, damların üzerinden, kırlar, tarlalar alabildiğine uzanıp gidiyordu. Aşağıda, köyün alanı boştu; kaldırım taşları ışıldıyor, evlerin çatılarındaki yelkovanlar kımıldamadan duru-

yordu; sokağın köşesindeki bir evin alt katından, keskin cızırtılarla karışık bir çeşit uğultu yükseldi. Binet tornasında bir şeyler yapıyordu yine.

Emma, çatı penceresinin pervazına dayanmış, öfkeyle gülerek mektubu yeni baştan okuyordu. Dikkatini mektubun üzerinde topladıkça düşünceleri karmakarışık bir hal alıyordu. Rodolphe'u yeniden görüyor, sesini duyuyor, kollarıyla kucaklıyordu onu; yüreğinin bir koçun tos vuruşunu andıran çarpışları ise göğsünün içinde birbirini kovalayarak birbirini tutmayan aralıklarla hızlanıyordu. Çevresine göz gezdirirken içinden, "Dünya yıkılsa da kurtulsam," diyordu. Ne diye bir son vermiyordu bu işe? Kim alıkoyuyordu ki onu? Özgürdü.

Bunun üzerine, ilerledi, kaldırım taşlarına bakarak kendi kendine, "Hadi! Hadi!" diye söylendi.

Aşağıdan dosdoğru yükselmekte olan ışık çizgisi bedeninin ağırlığını boşluğa doğru çekiyordu. Ona öyle geliyordu ki alanın zemini sallanarak duvarlar boyunca yükseliyor, odanın döşemesi de yalpa vuran bir gemide olduğu gibi, bir ucundan eğilmeye başlıyordu.

Emma ta kenarda durmaktaydı, asılı gibiydi adeta, çevresinde büyük bir boşluk vardı. Gökyüzünün maviliği her yanını kaplıyor, hava boş kafasının içinde dolaşıyordu; kendini bırakmaktan, koyuvermekten başka yapacağı şey yoktu. Beri yanda da tornanın uğultusu, tıpkı kendisini çağıran öfkeli bir ses gibi, artsız aralıksız sürüp gidiyordu.

Charles "Karıcığım! Karıcığım!" diye seslendi.

Emma durdu.

"Neredesin? Gelsene!"

O anda, ölümden kurtulduğunu düşününce korkudan bayılacaktı neredeyse; gözlerini kapadı; sonra bir elin koluna değdiğini hissederek irkildi. Félicité'ydi bu.

"Beyefendi sizi bekliyor, hanımcığım, yemek hazır," dedi.

Bunun üzerine aşağıya inmesi, sofraya oturması gerekti!

Yemeğini yemeye çalıştı. Lokmalar onu boğuyordu sanki. Peçetesini örgülerini incelemek istermiş gibi ağır ağır açtı. Gerçekten bu işe kendini vermek, bezin ipliklerini saymak istedi.

Birdenbire yine mektubu hatırladı. Yitirmiş miydi yoksa? Nerede bulacaktı onu? Kafası öyle yorgundu ki, sofradan kalkabilmek için hiçbir bahane uyduramadı. Ayrıca, korkmaya başlamıştı; Charles'dan çekiniyordu. Her şeyi biliyordu o muhakkak! Gerçekten kocası acayip bir eda ile şöyle dedi:

"Rodolphe'u epey zaman göremeyecekmişiz galiba."

Emma irkilerek "Kim söyledi?" diye sordu.

Charles karısının bu sert tavrından biraz şaşırarak "Kim mi söyledi?" dedi, "Girard söyledi, demincek 'Café Français'nin kapısında gördüm. Yola çıkmış galiba ya da çıkacakmış."

Emma'nın boğazında bir hıçkırık düğümlendi.

"Ne var bunda şaşacak? Zaman zaman böyle eğlenmeye gider o, hakkı da var doğrusu. İnsanın parası oldu mu, hele bekâr da oldu mu!.. Hem zaten dostumuz adamakıllı eğleniyor! Numaracının biri, Langlois diyor ki..."

O sırada hizmetçi içeriye girdiğinden, ayıp olmasın diye sustu.

Hizmetçi rafın üzerine dağılmış duran kayısıları yine sepete yerleştirdi; Charles, karısının yüzünün kızardığını fark etmeksizin kayısıları getirtti, bir tanesini alıp ısırdı.

"O! Enfes!" dedi. "Sen de al da tadına bak."

Sonra sepeti uzattı ama Emma yavaşça itti.

Charles elindeki kayısıyı karısının burnuna doğru uzatarak "Kokla bir: Ne de güzel kokuyor!" dedi.

Emma bir sıçrayışta ayağa kalkarak "Ay boğulacağım!" diye bağırdı. Kendini zorladı, sıkıntısını geçiştirdi; sonra:

"Bir şey yok canım, bir şey yok," dedi. "Sinirden. Otur da yemeğini ye!"

Kendisine bir şeyler soracaklar, tedaviye kalkışacaklar, başından ayrılmayacaklar diye ödü patlıyordu.

Charles onun dediğini yapmış olmak için yeniden oturmuştu, kayısıların çekirdeklerini avcuna tükürüyor, sonra tabağına koyuyordu.

Birdenbire alandan hızla mavi bir fayton geçti. Emma bir çığlık kopardı, kaskatı kesilerek sırtüstü yere düştü.

Gerçekten de Rodolphe iyice düşünüp taşındıktan sonra, Rouen'a gitmeye karar vermişti. La Huchette Çiftliği'nden Bu-

chy'ye gitmek için Yonville'dekinden başka yol olmadığı için, köyün içinden geçmesi gerekmişti; Emma da alacakaranlığı bir şimşek gibi yaran fenerlerin ışığında, onu tanımıştı.

Eczacı evdeki gürültü patırtıyı duyunca hemen koşup geldi. Sofra, üzerindeki bütün tabaklarla birlikte devrilmişti; yemek salçaları, etler, bıçaklar, tuzluk, zeytinyağı şişesi odanın her yanına yayılmıştı; Charles "Yetişin!" diye bağırıyor, Berthe şaşırmış, feryat ediyordu; elleri titremekte olan Félicité de hanımın korsesini çözmeye uğraşıyordu, genç kadının bütün vücudu kıvranıyordu.

Eczacı "Durun da sirke ruhu getireyim hemen," dedi. Emma şişeyi koklayıp gözlerini açınca da "Biliyordum zaten," dedi, "bir ölüyü bile diriltir bu alimallah!"

Charles "Söyle bakayım, nen var?" diyordu. "Kendini toparla biraz! Benim, bak, seni seven Charles'ınım ben! Tanıdın beni, değil mi? Bak, küçük kızın da burada, kucaklasana onu!"

Çocuk annesinin boynuna sarılmak üzere kollarını onu doğru uzatıyordu. Emma başını çevirerek kesik bir sesle, "Hayır, hayır... Kimseyi istemiyorum!" dedi.

Sonra yeniden bayıldı. Alıp yatağına götürdüler.

Ağzı açık, gözleri kapalı, elleri dümdüz, hiç kımıldamadan sırtüstü yatıyordu; balmumundan bir heykel gibi bembeyazdı. Gözlerinden sel gibi dökülen yaşlar yavaşça yastığın üzerine akıyordu.

Charles yataklığın dip tarafında dikilmiş duruyordu, eczacı da onun yanında ayaktaydı. Hayatın ciddi geçitlerinde takınılması âdet olan sessiz, düşünceli bir tavır takınmış, öylece duruyordu.

Charles'ın dirseğini dürterek "Telaşa gerek yok," dedi. "Bunalımın zorlu yanını atlattı sanırım."

Charles karısının uyuyuşunu seyrediyordu:

"Evet," diye cevap verdi. "Şimdi dinleniyor biraz. Zavallı kadıncağız!.. Zavallı kadıncağız!.. Hastalığı yine başladı!"

Bunun üzerine Homais "Nasıl oldu bu iş?" diye sordu.

Charles cevap verdi:

"Kayısı yiyordu, birdenbire oldu."

Eczacı "Tuhaf şey!.." dedi. "Ama, bayılmaya kayısılar neden olmuştur belki de! Bazı insanların mizacı o kadar nazik olur ki birtakım kokulardan bile rahatsızlanırlar! İncelemeye değer bir sorun bu, patolojik bakımdan olduğu kadar fizyolojik bakımdan da incelemeye değer hem. Papazlar da bunun önemini çok iyi bilirler de ayin filan yaparken daima birtakım kokular karıştırırlar işin içine. Zihninizi bulandırmak, coşku hali yaratmak için yaparlar bunu. Kadınlarda ise böyle bir sonuca varmak çok kolaydır; erkeklere göre daha naziktir onlar, malum ya. Yanık boynuz, taze ekmek kokusundan bile bayılanlar varmış..."

Charles Bovary alçak sesle "Aman dikkat edin, uyandıracaksınız," dedi.

Eczacı devam etti:

"Hem bu gibi durumlar yalnız insanlarda değil, hayvanlarda da görülür. Hani halk dilinde "kediotu" denen, asıl adı "nepeta cataria" olan bir ot vardır. Bu ot, kedi cinsinden hayvanlar üzerinde şehveti kamçılayıcı bir etki yaratır, biliyorsunuz elbet. Bir örnek daha vereyim size, doğru olduğuna da yemin ederim, bakın. Eski arkadaşlarımdan Bridoux adında biri vardı, şimdi Malpalu Sokağı'nda oturur, işte bu Bridoux'nun bir köpeği var. Burnuna doğru bir enfiye kutusu uzattınız mı kıvranıp sarsılmaya başlıyor. Bridoux çoğu sefer bu denemeyi Bois-Guillaume'daki köşkünde, arkadaşlarının gözü önünde de yapmıştır. Böyle basit, aksırtıcı bir tozun dört ayaklı bir hayvanın bünyesinde böyle sarsıntı yapması inanılır şey değil doğrusu. Çok tuhaf, değil mi?"

Charles onu dinlemiyordu ama yine de "Evet," dedi.

Öteki, gülümser bir kendini beğenmişlikle ekledi:

"İşte bu da sinir düzeninin sayısız aksaklıklarından birini gösteriyor bize. Hanımefendiye gelince; doğrusunu söylemek gerekirse, o hep fazla duygulu bir insan gibi görünmüştür bana. Onun için, azizim, size o sözüm ona ilaçlardan hiçbirini salık verecek değilim. Hastalığın belirtileriyle savaşayım derken, insanın mizacını, huyunu, ahlâkını bozar bunlar. Hayır, yararsız ilaçlara gerek yok! Perhiz gerek, perhiz! Bunun yanı sıra da

yatıştırıcı ilaçlar, ekşiliği giderici ilaçlar vermeli! Hem sonra, imgelemi de şöyle bir sarsmak gerekmiyor mu, ne dersiniz ha?"

Charles Bovary "Neden? Nasıl yani?" diye sordu.

"Hah! Bütün iş de burada ya! Geçenlerde gazetenin de yazdığı gibi: 'That is the question!'

O sırada Emma uyanarak birden bağırdı:

"Mektup! Mektup ne oldu?"

Sayıklıyor sandılar; gece yarısından sonra gerçekten sayıkladı: Bir beyin humması baş göstermişti.

Tam kırk üç gün, Charles onun başucundan ayrılmadı. Bütün hastalarını yüzüstü bıraktı; artık yatağına bile yatmıyordu; boyuna karısının nabzını yokluyor, hardal lapaları, soğuk su kompresleri koyuyordu. Justin'i ta Neufchâtel'e kadar yollayıp buz getirtiyordu; buz yolda eriyor, Justin'i yine yolluyordu. Canivet'yi çağırdı: Rouen'dan eski hocası Dr. Larivière'i getirtti. Umutsuz durumdaydı. Onu en çok korkutan, Emma'nın içinde bulunduğu dermansızlıktı; genç kadın hiç konuşmuyordu çünkü hiçbir şey işitmiyor, hiç acı çekmemiş gibi görünüyordu hatta. Bedeni de ruhu da bir arada, bütün hareketlerini durdurmuşlardı sanki.

Ekimin ortalarına doğru, arkasında yastıklarla, yatağının içinde oturabildi. Charles onun ilk defa reçelli bir dilim ekmek yediğini görünce ağladı. Genç kadının gücü kuvveti yerine geldi; öğleden sonra birkaç saat yataktan kalkıyordu. Kendisini daha iyi hissettiği gün Charles koluna girip onu bahçede şöyle bir dolaştırmak istedi. Bahçe yollarındaki kumlar, kuru yaprakların altında görünmez olmuştu; Emma küçük adımlarla, terliklerini sürüye sürüye yürüyor, omzuyla Charles'a yaslanarak boyuna gülümsüyordu.

Böylece ta öteye, seddin yanına kadar gittiler. Emma yavaş yavaş doğruldu, çevreyi seyretmek için elini gözlerinin önüne koydu; uzaklara, ta uzaklara baktı. Ufukta, dumanları tepelerin üstünde tütmekte olan büyük ot ateşlerinden başka şey yoktu.

Charles Bovary "Yorulacaksın, sevgilim," dedi. Sonra çardağın altına sokmak için onu yavaşça iterek "Şu sıranın üstüne otur hele; rahat edersin," dedi.

Eınma ölgün bir sesle "Yok yok, oraya değil, oraya olmaz!" dedi.

Bir an başı döndü ve akşamında hastalığı yeniden başladı; hem de bu sefer dış görünüşü daha belirsiz, belirtileriyse daha karışıktı. Kısa bir süre sonra kalbi, daha sonra göğsü, başı, kolları ve bacakları da ağrıyordu; kusmaya başladı. Bu noktada Charles, kanserin ilk belirtileriyle karşı karşıya olduğuna inandı.

Zavallı çocuk, bütün bunların üstüne, bir de para için endişeleniyordu!

XIV

llk olarak, Homais'den aldığı bir sürü ilacın parasını nasıl vereceğini bilemiyordu; hekim sıfatıyla bunların parasını vermese de olurdu ama böyle boynu eğri durumda kalmış olmaktan biraz utanıyordu. Sonra, evi artık aşçı kadın çekip çeviriyordu ya, masraflar da korkunç bir dereceye varmıştı; her yandan eve hesap pusulaları, faturalar geliyordu; esnaf söylenmeye başlamıştı. Hele Lheureux, Charles'ı pek sıkıştırıyordu. Gerçekten de Emma'nın hastalığının en civcivli zamanında Lheureux faturasını şişirmek için bu durumdan da yararlanarak hemencecik mantoyu, el çantasını, bir yerine iki sandığı, daha bir sürü şeyi getirivermişti.

Charles "Gerekli değil bunlar," dedi ama boşuna.

Dükkâncı küstah bir tavırla, "Hanım ısmarladı bunları, geri alamam," diye karşılık verdi. "Hem zaten tam hanımefendi iyileşmeye başladığı zaman onu üzmek olur bu; neyse, siz yine düşünün hele bir; ama hakkımdan vazgeçmekten, malları alıp geri götürmektense sizi dava ederim, bilmiş olun."

Charles sonradan eşyayı onun mağazasına götürsünler diye tembih etti; Félicité eşyayı götürmeyi unuttu; Charles'ın başında bin türlü dert vardı; bu iş herkesin hatırından çıktı. Derken Lheureux yine saldırıya geçti, bazen korkutarak, bazen yalvararak öyle bir dolap çevirdi ki sonunda Charles altı ay süreli

bir senet imzalamak zorunda kaldı. Daha bu senedi imzalar imzalamaz da aklına parlak bir şey geldi: Lheureux'den bin frank ödünç alacaktı!

Bunun üzerine, ezile büzüle "Bana bin frank veremez misiniz acaba?" diye sordu. "Bir yıl sonra öderim, istediğin faizi de veririm."

Lheureux hemen dükkânına koşup paraları getirdi. Charles'a bir senet daha yazdırdı. Bu senetle Charles gelecek 1 Eylül, Lheureux'nün emrine bin yetmiş frank ödemeyi taahhüt ediyordu; bu paraya, eskiden borçlu olduğu yüz seksen frank da eklenince borcu tam bin iki yüz elli franga buluyordu. Böylece Lheureux yüzde altı faizle ödünç para veriyor, faize yüzde yirmi beş komisyon ekliyordu. Sattığı malların parasının en azından üçte biri kâr olduğundan, böylece on iki ayda yüz otuz frank kâr etmiş olacaktı; sonra, işin bu kadarla kalmayacağını, senetlerin ödenemeyeceğini, bunları yenilemek gerekeceğini, zavallı paracıklarının da hekimin evinde, tıpkı bir sağlık yurdundaki gibi beslenerek günün birinde daha dolgun, torbayı delecek kadar çok miktarda kendisine geri geleceğini umuyordu.

Neye el atsa başarıyordu zaten. Neufchâtel Hastanesi'ne elma şarabı almak için yapılan eksiltmeyi o kazanmıştı. Guillaumin "Grumesnil Kömür Madenleri'nden hisse senedi alırım sana," diye söz vermişti kendisine. Ayrıca Argueil ile Rouen arasında yeni araba seferleri yapmayı tasarlıyordu. Bu arabalar işlemeye başladı mı "Lion d'Or" Hanı'nın külüstür arabasına kısa zamanda top attıracaktı. Sonra Lheureux'nün arabaları daha hızlı gittiğinden, bilet fiyatları daha ucuz olduğundan, bunlara daha fazla yük yüklenebileceğinden, Lheureux böylelikle Yonville'in bütün alışverişini kendi avcuna almış olacaktı.

Charles birkaç defa kendi kendine, "Gelecek yıl bu kadar parayı nasıl ödeyeceğim acaba?" diye sordu. Beri yandan boyuna araştırıp duruyor, birtakım çareler düşünüyordu: Babasına başvurmak ya da bir şeyi satışa çıkarmak gibi çarelerdi bunlar. Yalnız, babası kulak bile asmayacaktı; Charles'ın ise satacak bir şeyi yoktu. Bunun üzerine öyle çok dırıltılarla karşılaşıyordu ki

kafasından bu kadar kötü bir düşünceyi hemen uzaklaştırıveriyordu. Bu yüzden Emma'yı unuttuğu için kendi kendisine kızıyordu; bütün düşünceleri sanki Emma'nın malıydı da boyuna karısını düşünmezse ondan bir şey çalmış gibi oluyordu sanki.

Kış sert geçti. Emma'nın iyileşmesi uzun sürdü. Hava iyi olduğu zamanlar onu koltuğuna oturtup pencerenin –köy alanına bakan pencerenin– önüne götürüyorlardı, şimdi bahçeden nefret eder olmuştu çünkü; bahçeye bakan pencerenin panjuru da hep kapalı duruyordu. Atı satsınlar istedi; eskiden hoşuna giden hiçbir şey şimdi hoşuna gitmiyordu artık. Kendine bakmaktan başka bir şey düşünmüyor gibiydi. Yatağından kalkmadan ufak kahvaltılar ediyor, hizmetçisini çağırıp "Ihlamur n'oldu?" diye soruyor ya da onunla söyleşiyordu. Pazar yerinin damındaki karlar odaya beyaz, kımıltısız yansımalar yolluyordu. Derken yağmur yağmaya başladı. Emma da her gün, içinde bir tür kaygıyla birtakım önemsiz olayların şaşmaz biçimde geri gelmesini bekliyordu ama bunlara aldırdığı da yoktu pek. Bu olayların en önemlisi, akşamleyin "Kırlangıç"ın gelişiydi. O zaman hancı kadın bağırıyor, başka sesler cevap veriyor, arabanın örtüsü üzerindeki sandıkları araştırmakta olan Hippolyte'in feneri, karanlıkta bir yıldız gibi görünüyordu. Charles öğle üzeri eve geliyor, sonra yine çıkıp gidiyordu; peşinden Emma bir et suyu içiyor, saat beşe doğru, hava kararırken okuldan dönmekte olan çocuklar, kunduralarını kaldırımların üzerinde sürüye sürüye, ellerindeki cetvellerle hep birden, birbiri ardı sıra kepenklerin kanatlarına vuruyorlardı.

Rahip Bournisien de genç kadını o saatlerde görmeye geliyordu. Emma'nın hatırını soruyor, ona havadisler getiriyor, hoş yanları da olan eğlenceli bir gevezelikle dine, sofuluğa özendiriyordu onu. Papazın cübbesini görmek bile Emma'nın içini ferahlatıyordu.

Emma, bir gün hastalığının en zorlu anında, can çekiştiğini sanmış, günah çıkarmak istemişti, odasında kutsama töreni için hazırlıklar yapılıp üzeri ilaçlarla dolu konsol mihrap haline sokulur, hizmetçi Félicité de yere yıldız çiçekleri serperken Emma üzerinden güçlü bir şeyin geçtiğini, ağrılarını dindirdi-

ğini, bütün anlayışını, bütün duygularını yok ettiğini sanıyordu. Hafiflemiş olan vücudu artık düşünmüyor, başka bir hayat başlıyordu; ona öyle geldi ki Tanrı'ya doğru yükselmekte olan varlığı, tıpkı yakılıp da buğu halinde dağılan bir buhur gibi, Allah sevgisi içinde yok olacaktı. Yatak çarşaflarına okunmuş su serpildi; papaz kuddas kabından beyaz hamursuz ekmeği çıkardı; Emma da göksel bir coşkuyla adeta baygınlık geçirerek İsa'nın kendisine uzatılan vücudunu kabul etmek için dudaklarını uzattı. Çevresinde, yatağının perdeleri tıpkı birer bulut gibi, hafifçe şişiyordu; konsolun üzerinde yanmakta olan iki mumun ışığı göz kamaştırıcı birer hale gibi göründü ona. Bunun üzerine, gökte meleklerin çaldıkları harpların seslerini işitir, masmavi gökyüzünde, altın bir taht üzerinde, ellerinde yeşil dallar tutan ermişlerin ortasında, Allah Baba'yı bütün o parlak görkemi içinde görür gibi olarak başını yastığa bıraktı: O sırada Tanrı da Emma'yı alıp götürsünler diye, ateş kanatlı meleklere yeryüzüne inmeleri için işaret ediyordu.

Bu görkemli hayal zihninde, görülebilir şeylerin en güzeli olarak yer etti; o kadar ki bu hali yeniden duymak için kendini zorluyordu. Bu duygu yine de sürmekteydi; eskisi kadar güçlü olmamakla birlikte, yine de derin bir tatlılıkla devam ediyordu. Gururdan acı içinde kıvranan ruhu sonunda dindarlığa yaraşan bir alçakgönüllülük içinde rahata kavuşmuştu; aciz olmanın zevkini tadarak benliğinde iradesinin yok oluşunu seyrediyordu ki böylelikle Tanrı'nın inayeti, içine daha kolay, daha bol biçimde dolabilecekti. Demek ki saadetin yerini alabilecek daha büyük mutluluklar vardı; bütün sevgilerin üstünde, aralıksız, sonsuz, ebediyen artmakta olan başka bir sevgi vardı! Umudunun hayalleri arasında, yeryüzünün üzerinde uçmakta olan, gökle haşır neşir bir temizlik hali gördü, kendisi de orada olmayı özledi. Bir azize olmak isteği duydu. Tesbihler aldı, muskalar taktı; odasında, karyolasının başucunda zümrütlerle süslü bir kutsal emanetler mahfazası bulunsun istiyordu; her akşam öpecekti onu.

Papaz, Emma'ya göre dinin bu türlü bir ateşlilikle zındıklığa, hatta çılgınlığa varan bir kılığa girebileceğini düşünmekle

birlikte, ondaki bu eğilimleri görerek çok seviniyordu. Ama bu konularda pek fazla bilgisi olmadığından, bunlar belirli bir ölçüyü aşar aşmaz, piskopos hazretlerinin kitapçısı Boulard'a bir mektup yazarak "akıllı bir kadın için şöyle dokunaklı tarafından birkaç kitap" göndermesini istedi. Kitapçı da sanki zencilere incik boncuk gönderiyormuş gibi büyük bir ilgisizlikle o sırada din kitapları arasında geçer akçe olan ne varsa hepsini karmakarışık paket edip yolladı. Din hakkında sorulu cevaplı küçük küçük kitaplardı bunlar, aralarında Maistre'i andıran bir üslupla yazılmış küstah edalı yergiler; papaz okullarındaki şair öğrencilerin ya da tövbekâr olmuş iddialı, ukala kadınların yazdıkları pembe mukavva kaplı, üslubu tatlımsı romanlar vardı. Başlıkları da şöyleydi: "Bunu iyi düşünün", "Meryem'in ayaklarına kapanan salon adamı, yazan: M., kendisi birçok nişanları hamildir", "Delikanlılar okusun: Voltaire'in yanılgıları" falan filan.

Madam Bovary'nin zihni, herhangi bir şeye ciddi olarak kendini verecek kadar aydın değildi; sonra, bu kitapları okuma işine pek aceleyle girişti. Din buyruklarını okuyunca kızdı; tartışma yazılarında ise kendisinin tanımadığı birtakım kimselere var gücüyle yüklenen küstahça bir eda vardı, içine bunlar da karıştırılmış birtakım hikâyeler ona dış âlem üzerinde öylesine bilgisiz kimseler tarafından yazılmış gibi göründü ki kanıtlanmasını beklediği gerçeklerden kendisi de farkında olmaksızın, uzaklaşmış oldu. Öyleyken de yılmadı, bunları okumakta ayak diredi; öyle ki kitabı elinden bıraktığı zaman, ulu bir ruhun edinebileceği dinsel hüzünlerin en incesine tutulduğunu sanıyordu. Rodolphe'un anısına gelince, gönlünün ta dibine indirmişti bunu. Bu anı da tıpkı bir yeraltı mahzeninde yatmakta olan bir kral mumyası gibi, görkemli ve kımıltısız, orada yatıyordu. Bu tahnit edilmiş büyük aşktan hoş kokular saçılıyor, her şeyi kaplayan bu kokular, genç kadının içinde yaşamak istediği o temiz, lekesiz havayı, sevgi ve sevecenlik havasına bürüyordu. Gotik tarzı dua iskemlesinde diz çöktüğü zaman Tanrı'ya, eskiden kocasını aldatırken kendinden geçerek sevgilisine söylediği aynı tatlı, hoş sözleri söylüyordu.

Dinsel inanca kavuşmak için yapıyordu bunu, ama göklerden hiçbir manevi haz inmiyordu. Bunun üzerine elleri, ayakları uyuşmuş bir halde kalkıyor, içinde de dehşetli aldanmış olduğuna dair belli belirsiz bir duygu yer ediyordu.

"Benim inancı bu arayışım bile başlı başına bir erdemdir," diye düşünüyordu.

Sofuluğun verdiği övünç içinde de kendisini eski dönemlerin o büyük hanımefendilerine benzetiyordu: Vaktiyle, XIV. Louis'ye gözdelik ettikten sonra manastıra kapanmış olan Madam de la Vallière'in resmi önünde düşlere dalmış, bu eski zaman hanımefendilerinin ünlerini düşünmüştü. Bunlar, uzun giysilerinin süslü püslü eteklerini peşlerinde sürükleyerek yine aynı görkemli eda ile bir köşeye çekiliyorlar, hayatın incittiği bir gönülden kopan ne kadar gözyaşı varsa Hz. İsa'nın ayakları dibine döküyorlardı.

Bunun üzerine, aşırı iyilikler yapmaya başladı: Yoksullar için giysiler dikiyor, lohusalara yakacak odun gönderiyordu. Charles bir gün eve dönünce mutfakta, masanın başına oturmuş çorba içmekle meşgul üç serseri gördü. Emma'nın hastalığı sırasında kocası küçük kızlarını yine sütannesinin yanına yollamıştı. Genç kadın kızı eve getirtti. Okuma öğretmek istedi ona. Berthe ne kadar ağlarsa ağlasın, Emma öfkelenmiyordu artık. Derin bir uysallık, sonsuz bir hoşgörü içindeydi. Hangi konuda olursa olsun söz söylerken yüce, yüksek deyimler kullanıyordu. Çocuğuna "Karnının ağrısı geçti mi, meleğim?" diyordu mesela.

Yaşlı Madam Bovary gelininin bu halinde ayıplanacak hiçbir yan bulamıyordu. Yalnız içinden, "Yoksullara giysi dikecek yerde, kendi mutfak bezlerinin yırtıklarını, söküklerini dikse daha iyi etmez mi acaba?" diye düşünüyordu. Şu da var ki kendi evindeki kavgalardan kafası şişmiş olduğu için, bu sessiz evde oturmak zavallı kadıncağızın hoşuna gidiyordu. Hatta her yılın Kutsal Cuma gününde perhiz yapacak yerde, kendisine domuz sucuğu ısmarlayan Bovary Baba'nın dokunaklı alaylarından kurtulmak için, Paskalya'dan sonraya kadar da gelininin evinde kaldı.

Yargılarındaki doğruluk, tavırlarındaki ciddilikle, kaynanası Emma'nın yüreğine güç veriyordu ama genç kadının yanında, hemen her gün, başka birtakım kimseler de vardı! Madam Langlois, Madam Caron, Madam Dubreuil, Madam Tuvache; ayrıca saat ikiyle beş arasında o çok iyi yürekli Madam Homais de geliyordu. Bu kadın, komşusu hakkında herkesin anlattığı dedikoduların hiçbirine inanmıyordu. Homaislerin çocukları da yanlarında Justin olduğu halde, Emma'yı görmeye geliyorlardı. Justin çocuklarla odaya çıkıyor, kapının yanında dikilerek, hiç kımıldamadan, hiçbir şey söylemeden öylece duruyordu. Hatta çoğu zaman Emma, onun orada oluşuna dikkat bile etmeksizin, üstünü değiştirmeye başlıyordu. İlkin tarağını çıkararak başını sert bir hareketle sallıyordu; Justin çözülen siyah lüle lüle saçların genç kadının ta dizlerine kadar indiğini görünce birdenbire hiç bilmediği harikulade, yepyeni bir âleme girmiş gibi oldu, zavallı çocuk bu görkemlilik karşısında korktu adeta.

Emma onun bu sessiz coşkularının, utangaçlıklarının farkında değildi elbet. Hayatından silinmiş olan sevginin hemen oracıkta, yanı başında, kaba bezden bir gömleğin altında, bu delikanlının, güzelliğinden saçılan büyülü havaya susamış yüreğinde çarptığının farkında bile değildi. Hem zaten şimdi hiçbir şeye aldırdığı yoktu: Mesela sevgi dolu sözler söylerken insanın yüzüne öylesine kibirli bir eda ile bakıyor, o kadar birbirini tutmaz tavırlar takınıyordu ki insan ondaki bencillikle acıma duygusunu, ahlâksızlıkla erdemi birbirinden ayırt edemiyordu. Bir akşam şöyle bir şey oldu: Hizmetçi sokağa çıkmak için izin istiyor, bir bahane uydurmak için bazı şeyler geveliyordu.

Emma birdenbire hizmetçiye çıkıştı, sonra damdan düşercesine "Seviyor musun onu yoksa?" diye sordu.

Félicité kıpkırmızı olmuştu. Genç kadın onun cevap vermesini bile beklemeden kederli bir tavırla ekledi:

"Öyleyse kaç git hadi! Keyfine bak!"

Baharın başlangıcında, kocasının sözlerine aldırış etmeksizin bahçeyi baştan başa değiştirtti. Adamcağız karısının sonunda bir şeyle ilgilendiğini görerek sevinmekten geri kalma-

dı. Emma iyileştikçe daha başka istekler peydahlamaya başladı. İlk olarak, çocuğunun sütninesi Madam Rollet'yi başından savmanın yolunu buldu. Sütnine emzirdiği iki çocukla bir yamyamdan daha obur olan emekli kocasını da yanına alıp ikide bir evin mutfağına geliyordu çünkü. Sonra Emma, Homaislerden de yakasını sıyırdı; öteki konukları da birbiri ardı sıra sepetledi, hatta kiliseye bile eskisi kadar sık gitmez oldu. "Papazların peşinden ayrılmaz olmuştunuz adeta!" dedi.

Bournisien din bilgisi dersinden çıktıktan sonra, eskiden olduğu gibi, her gün eve geliyordu ama dışarıda oturup "korulukta" –papaz çardağa "koruluk" diyordu çünkü– hava almayı işine daha uygun buluyordu. O sıralarda Charles da eve dönüyordu. İkisi de susamış olduklarından, hizmetçi tatlı elma şarabı getiriyor, birlikte "hanımefendinin tamamen iyileşmiş olması şerefine" kadeh tokuşturuyorlardı.

Binet de o sıralarda oradaydı; yani biraz daha aşağıda, seddin duvarı önünde ıstakoz avlamaktaydı. Charles Bovary "Buyrun, siz de bir kadeh için," diye onu çağırıyordu. Küçük şarap testilerini açmakta Binet kadar usta birisi daha yoktu.

Binet hayatından hoşnut bir eda ile ta uzaklara kadar her yana bakınıyor, sonra "Şişeyi şöylece, masanın üstüne sımsıkı, dikine oturtursunuz," diyordu, "sicimleri kestikten sonra mantarı yavaş yavaş, hafifçe itmeye başlarsınız. Lokantalarda maden suyu şişelerini de böyle açarlar."

Onun bu gösterisi sırasında elma şarabı çoğu zaman yüzlerine gözlerine sıçrıyor, o zaman da papaz bıyık altından gülerek hep aynı nükteyi yapmaktan geri durmuyordu:

"İyiliği nasıl da göze çarpıyor!"

Papaz babacan adamdı doğrusu, hatta bir gün eczacı Charles'a "Hanımı oyalamak için alıp Rouen'a götürün bari de ünlü tenor Lagardy'yi dinlesin," dediği zaman, hiç alınmadı. Homais onun ses çıkarmayışına şaşınca, papaz "Vallahi, ben bunu ahlâk için edebiyattan daha az tehlikeli bulurum," dedi.

Bunun üzerine, eczacı edebiyatı savunmaya başladı. İddiasına göre, tiyatro birtakım ön yargıları ayıplıyor, eğlendirme perdesi altında, erdemi öğretiyordu insana.

Homais Latince "*Castigat ridendo mores* (Güldürerek ahlâkı düzeltiyor), Mösyö Bournisien," dedi. "Voltaire'in tragedyalarından çoğuna bakın: Bunların içine çok ustalıkla birtakım felsefi düşünceler serpiştirilmiştir, böylelikle de halk için gerçek bir ahlâk ve terbiye dersi oluyor bunlar."

Binet "Vaktiyle 'Paris Çocuğu' adlı bir oyun görmüştüm," dedi. "Piyeste gerçekten kafadan sakat yaşlı bir general tipi vardı! Bir işçi kızı baştan çıkaran iyi aileden bir oğlanın ağzının payını veriyor, sonunda da..."

Homais devam etti:

"Kötü eczacılık olduğu gibi, kötü edebiyat da vardır elbet. Yalnız, güzel sanatların en önemlisini toptan kötülemek, yerinde olmayan, düşüncesizce bir davranış gibi geliyor bana: Eski kafalı adamların örümcekli fikridir bu, ancak Galileo gibi bilginlerin hapse tıkıldıkları o korkunç dönemlere yaraşır."

Papaz "Biliyorum, iyi eserler, iyi yazarlar var," dedi. "Bakıyorsunuz, erkekli kadınlı bir sürü insan çok güzel, süslü püslü bir odada toplanmışlar, birtakım dinsizce kılıklara girmişler, yüzlerini gözlerini boyamışlar, her yanda bir alay mum yanıyor, kadın seslerini andıran, edalı sesler duyuluyor. Sonunda bütün bunlar insanın zihninde fesatlık yaratıyor; dürüst olmayan düşünceler beslemeye, şeytana uyup temiz olmayan birtakım isteklere kapılmaya sürüklüyordu onu. Hiç değilse bütün papazlar böyle düşünürler." Sonra, sesine birden sofuca bir eda verip öte yandan baş parmağının üzerinde bir tutam enfiyeyi ezerek ekledi: "Hem canım, kilise tiyatroya gitmeyi yasak ettiyse haklı olarak yapmıştır bunu; bizim de onun kararlarına boyun eğmemiz gerek."

Eczacı sordu:

"Kilise tiyatro sanatçılarını ne diye aforoz ediyor? Çünkü eskiden bunlar din törenlerine açıktan açığa katılırlardı. Evet, kilisede, koroya ayrılan yerin ortasında, birtakım dinî piyesler oynanıyor, bu piyeslerde de çoğu zaman edebe aykırı şeyler bulunuyordu."

Papaz içini çekmekle yetindi, eczacı sözlerini sürdürdü:

"Kutsal Kitap'ta da böyledir bu; bilirsiniz elbet... Birçok dokunaklı yan... Gerçekten... Açık saçık şeyler vardır!"

Bournisien öfkeli bir hareket yapınca ekledi: "Evet, siz de kabul edersiniz ki genç bir çocuğun eline verilecek bir kitap değildir bu; sonra, gel de Athalie'yi..."

Papazın sabrı tükenmişti:

"İyi ama Kutsal Kitap'ı üstün tutanlar bizler değiliz ki, Protestanlardır!" diye bağırdı.

Homais, "Olsun!" dedi, "Benim asıl şaştığım şu: İçinde yaşadığımız böyle aydın bir çağda bile zararsız bir fikir eğlencesini hâlâ hoş görmeyip yasak edenler var. Böyle bir eğlence insanı ahlâk yoluna yöneltir, bazen sağlığa da iyi gelir hatta, değil mi, Doktor?"

Charles Bovary aynı düşünceleri beslediği halde kimseyi gücendirmek istemediği için ya da bu konuda hiçbir fikri bulunmadığından, gevşek gevşek, "Orası öyle," dedi.

Konuşma bitmişe benziyordu ama eczacı son bir kere daha papazı güç durumda bırakmak niyetiyle ekledi:

"Hem göbek atan kızları seyretmek için başıbozuk kılığa giren papazlar bilirim ben."

Papaz "Yok canım!" dedi.

Eczacı "Vallahi bilirim!" dedi. Sonra sözlerinin hecelerini ayırıp üstlerine basarak yineledi: "Bi-li-rim."

Bournisien her türlü sözü işitmeye katlanacağını gösteren uysal bir eda takınmıştı:

"Eh, n'apalım! İyi etmemişler," dedi.

Eczacı "Daha neler, neler yapıyorlar!" diye bağırdı.

Papaz, "Rica ederim!.." dedi.

Bunu söylerken gözlerinde öyle sert bir ifade vardı ki eczacı sindi. Daha yumuşak bir tavırla konuşarak "Yani ben şunu söylemek istiyorum ki," dedi, "hoşgörü insanları dine bağlamak için en güvenilir çaredir."

Adamcağız "Çok doğru! Çok doğru!" diyerek yine iskemlesine oturdu ama iskemlede ancak iki dakika kaldı.

O gider gitmez de Homais hekime "Ağız kavgası diye buna derler," dedi. "Ama, gördünüz ya, nasıl alaşağı ettim onu!.. Her neyse, siz yine bana inanın da hanımefendiyi tiyatroya götürün. Ömrünüzde bir kere olsun bu kara karga kılıklı papaz-

ları kızdırmak için yapın bunu canım! Hatta yerime bırakacak birini bulabilsem ben de gelirdim sizinle. Yalnız, çabuk olun! Lagardy yalnız bir temsil verecek; İngiltere'de çok yüksek ücretle iş bulmuş çünkü. Söylendiğine göre yaman adammış! Altınlar içinde yüzmekteymiş. Üç metresiyle aşçısını da yanında götürüyormuş! Bu büyük sanatçıların hepsi ellerine geçeni har vurup harman savururlar; şöyle imgelemi az buçuk gıdıklayacak bir hovardalık hayatı sürmek isterler. Gençliklerinde bir yana biraz para ayırmayı akıl etmediklerinden, sonunda hastanede can verirler. Eh hadi, yemeğinizi afiyetle yiyin, yarın görüşürüz!"

Bu tiyatroya gitme düşüncesi Charles Bovary'nin zihninde çabucak filizlendi; bundan hemencecik karısına söz etti.

Emma ilkin "Yorgunluk olur, masraf olur, rahatsızlık olur," diyerek istemedi ama Charles, o zamana kadar görülmedik bir şey yaptı, karısını dinlemedi. Onun böyle avunup eğlenmesini, sağlığı için çok yararlı buluyordu çünkü. Sonra, hiçbir engel yoktu; annesi kendisine üç yüz frank göndermiş, o da bunları gözden çıkarmıştı, her zamanki borçların ise hiç öyle büyücek bir yapıları yoktu. Lheureux'ye ödenecek senetlerin vadesine de uzun zaman vardı ki insan bunları düşünmese de olurdu. Zaten Charles karısının nezaket olsun diye kendisine böyle cevap verdiğini sanarak daha çok diretti. Sonunda Emma zorlana zorlana kararını verdi. Ertesi gün saat sekizde karı-koca hanın "Kırlangıç" adındaki arabasına bindiler.

Eczacının muhakkak Yonville'de kalmasına gerek yoktu ama o, kendisini buradan hiçbir yere gitmemek zorunda sanıyordu.

Onların yola çıkışlarını görünce içini çekerek "Eh hadi, yolunuz açık olsun! Gözümüz yok, Allah versin!" dedi. Sonra, mavi ipekliden dört peşli bir elbise giymiş olan Emma'ya dönerek "Pek şık, pek güzelsiniz, canım! Rouen'da herkes hayran olacak size!" diye ekledi.

Hanın arabası, Beauvoisine Alanı'ndaki Croix Rouge Oteli'ne inerdi. Bütün taşra şehirlerindeki gibi bir handı burası: Geniş ahırları, daracık yatak odaları vardı. Avlunun ortasında, gezici satış memurlarının çamurlu arabalarının altında, ta-

vukların yulaf tanelerini gagaladıkları görülürdü. Eski tertip, iyi barınaklardı bunlar, tahtaları çürümüş olan balkonları kış gecelerinde rüzgârda çatırdardı; içleri hep kalabalıktı, gürültüyle, yiyecekle doluydu. Kirli masaları konyaklı kahve döküle döküle kararmış, kalın camları sinekler kona kona sararmış, nemli peçeteleri de şarapla lekelenmişti. Tıpkı yabanlıklarını giymiş çiftlik yanaşmaları gibi, buraları da hep köy kokar adeta: Sokağa bakan yanlarında da bir sebze bahçesi bulunur. Charles hemen harekete geçti. Sahnenin yanındaki ön locaları balkonla, öteki locaları parterle karıştırdı, sorup soruşturdu, söyleneni kontrolör anlamadı, onu müdüre yolladı. Derken otele döndü, sonra yine tiyatro idaresine gitti, birkaç kere böyle yaparak tiyatrodan ta caddeye kadar şehri uzunlamasına arşınladı durdu.

Emma Bovary de kendisine şapka, eldiven, bir demet çiçek aldı. Charles oyunun başına yetişememekten pek korkuyordu. Bir çorba bile içmeye zaman bulamadan tiyatroya koştular ama kapılar henüz kapalıydı.

XV

Kalabalık duvarın önünde durmuş bekliyordu. O dolaylardaki sokakların köşelerinde, kocaman kocaman afişlerde boyunca "Lucia di Lammermoor... Lagardy... Opera..." gibi kelimeler okunmaktaydı. Hava güzeldi, insan sıcaktan bunalıyordu; kıvırcık saçlardan terler akıyordu, herkes mendilini çıkarmış, kızaran alnını siliyordu. Ara sıra ırmağın o yandan esen ılık bir rüzgâr, meyhanelerin kapılarına asılmış çadır bezinden tentelerin uçlarını hafif hafif sallıyordu. Biraz daha ileride insan don yağı, meşin, zeytinyağı kokan buz gibi bir hava akımıyla serinleyivermekteydi. Charrettes Sokağı'ndan geliyordu bu kokular; burası kapkara, koskocaman mağazalarla doluydu, yerlerde fıçılar yuvarlanıyordu.

Emma, gülünç olmaktan çekindiği için, tiyatroya girmeden limana doğru şöyle bir dolaşmak istedi; Charles da ihtiyatlı

davranmış olmak için, biletleri pantolonunun cebinde, avucunun içinde tutuyor, elini de karnına doğru bastırıyordu.

Daha içeriye girdiği sırada Emma'nın yüreği küt küt atmaya başladı. Kalabalık öteki koridordan sağa doğru koşarken o, "birinciler"in merdiveninden çıkmaya başladı; o sırada da elinde olmaksızın gururla gülümsedi. Üzerleri kabartmalı geniş kapıları parmağıyla iterken çocuk gibi zevk duydu. Koridorlardaki tozlu kokuyu var gücüyle içine çekti, locasına girip yerine oturduğu zaman, düşeslerde görülen bir aldırmazlıkla göğsünü kabarttı.

Salon dolmaya başlıyor, herkes dürbünleri kılıflarından çıkarıyor, uzaktan birbirlerini gören aboneler selamlaşıyorlardı. Alışverişin yarattığı kaygıları güzel sanatlarla gidermek için gelmişlerdi buraya; ama işi gücü de bir türlü unutamadıklarından, hâlâ pamuktan, ispirtodan, mavi boyadan söz ediyorlardı. Yaşlı adamların sakin, ifadesiz başları da görülmekteydi burada; saçları da renkleri de beyazımsı olan bu başlar, kurşun buğusuyla kararmış gümüş madalyonları andırıyordu. Yakışıklı gençler parterde kabara kabara dolaşıyorlar, yeleklerinin aralığından pembe, filizi yeşil boyunbağlarını herkesin gözü önüne seriyorlardı. Sarı eldivenlerinin gergin avuçlarıyla ince bastonlarının yuvarlak altın saplarına dayanan bu delikanlıları Emma Bovary de yukarıdan hayran hayran seyrediyordu.

Derken orkestrayı aydınlatan mumlar yandı; avize, minicik kesme billurdan sallangaçların ışıklarıyla salonun içine birdenbire neşe saçarak tavandan indi. Sonra, birbiri ardı sıra çalgıcılar içeriye girdiler; ilkin homurdanan basların, gıcırdayan kemanların, boğuk boğuk öten kornoların, cıvıldaşan flütlerin sesleri duyuldu. O sırada sahnede yere üç kere vurulduğu işitildi. Simbalolar çalmaya başladı, üflemeli sazlardan sesler yükseldi. Perde açılınca ortaya bir kır görüntüsü çıktı.

Orman içinde bir yol ağzıydı bu, solda bir çeşme vardı, bir meşe ağacı gölgelerini bu çeşmenin üzerine saçmıştı. Köylülerle derebeyleri, sırtlarında İskoç biçimi paltolar, hep bir ağızdan bir av şarkısı söylüyorlardı. Derken iki kolunu havaya kaldırarak kötülük meleğini yardıma çağıran bir adam göründü;

bir başkası daha çıkageldi; çekilip gittiler, avcılar da şarkılarını sürdürdüler.

Emma o anda gençliğinde okumuş olduğu kitapların içinde, tam Walter Scott'un havası ortasında buluyordu kendini. Sisler arasından İskoç gaydalarının seslerini, fundalıklar üzerinde çınlarken işitir gibi oluyordu. Zaten romanı hatırlayınca operanın "libretto"sunu da kolayca anladığından, konuyu cümle cümle izliyordu; beri yandan da zihnine üşüşen anlaşılmaz düşünceler, çalgı sağanakları altında hemencecik dağılıveriyordu. Genç kadın kendisini ezgilerin uyumuna bırakıyor, kemanların yayları sanki sinirlerinin üzerinde geziniyormuş gibi, bütün varlığıyla ürperdiğini duyuyordu. Kostümleri, dekorları, kişileri, yürüdükçe titreyen boyalı ağaç resimlerini, şapkaları, harmanileri, kılıçları... başka bir âlemin havası içindeymiş gibi ahenkle hareket etmekte olan bütün bu hayalleri seyretmeye doyamıyordu. Derken bir genç kadın ilerleyerek yeşiller giymiş bir kişizadeye bir kese fırlattı. Kadın sahnede yalnız kaldı; bunun üzerine, bir flütün çeşme şırıltısını, kuş cıvıltısını andırır biçimde ötmeye başladığı işitildi. Lucia ciddi bir tavırla "sol majör" şarkısını okumaya başladı; aşktan yakınıyor, kanatları olsun istiyordu. Emma da tıpkı onun gibi, hayattan kaçarak bir kucaklayış içinde uçup gitmek istiyordu. Birdenbire, Edgar Lagardy göründü.

Güneyin ateşli ırklarına mermerlerin görkeminden bir şeyler katan o çok güzel solgunluk vardı yüzünde. Kahverengi bir cepken gürbüz gövdesini sımsıkı sarmıştı; sol kalçasının üzerinde işlemeli, küçük bir hançer sallanıyordu. Adam beyaz dişlerini göstererek baygın baygın bakıyordu. Söylendiğine göre bu Lagardy, Biarritz'de, deniz kıyısında gemileri onarırken hep şarkı söylermiş. Bir akşam, Lehli bir prenses onun yine böyle şarkı söylediğini duyunca vuruluvermiş ona. Sonra da Lagardy yüzünden beş parasız kalmış. Adam prensesi bırakıp başka kadınların peşine düşmüş. Lagardy'nin duygusal bakımdan kazandığı bu ün kendisinin sanatçı sıfatıyla kazandığı şöhretine de yarar sağlamaktan geri durmuyordu. Hatta, kurnaz oyuncu reklamlara hep kendisinden ne çekici bir kişiliği ne duygulu bir ruhu olduğu hakkında şiirsel bir cümle sokuşturmaktan da ge-

ri durmazdı. Güzel bir sesi, kendine çok güvenen bir tavrı vardı. Zekâdan çok ateşli bir mizacı, içlilikten çok gösterişi bulunduğundan bütün bunlar, aynı zamanda bir berber, bir boğa güreşçisi ruhu taşıyan bu şaşırtıcı şarlatanın benliğini daha parlak bir hale sokuyordu.

Daha ilk sahnede herkesi coşturdu. Lucia'yı kolları arasında sıkıyor, onu bırakıp yine geliyor, umutsuz tavırlar takınıyordu: Bazen birden öfkeleniyor derken çok tatlı mırıltılar çıkarıyordu; o sırada çıplak boynundan hıçkırıklarla, öpücüklerle dolu ezgiler dökülmekteydi. Emma onu görmek için eğiliyor, beri yandan da tırnaklarıyla locasının kadifesini tırmalıyordu. Gönlünü, kontrbasların eşliğiyle sürüklenip giden bu uyumlu sızlanışlarla dolduruyordu: Bir fırtınanın gürültüsü içinde kazaya uğrayan insanların çığlıkları gibi bir şeydi bu. Kendisini az daha öldürecek olan bütün sarhoşlukları, bütün kaygıları yeniden tadıyordu. Şarkı söyleyen kadının sesi tıpkı ona, kendi bilincinin bir yankısıymış gibi geliyordu; kendi hayatından bir parçaydı sanki; bunu düşlemek de Emma'nın pek zevkine gidiyordu. Yeryüzünde hiç kimse onu böyle bir aşkla sevmemişti. Son akşam, ay ışığında birbirlerine "Yarın, yarın!" derlerken Rodolphe, böyle Edgar gibi ağlamıştı.

Salon "Bravo!" sesleriyle çınlamaktaydı. Sanatçılar, çalgının eşliğinde, son sahneyi yinelediler, sevgililer mezarlarındaki çiçeklerden, yeminlerden, sürgüne gitmelerden, yazgıdan, umuttan söz ediyorlardı. Birbirlerine son bir defa "Elveda!" dedikleri zaman Emma tiz bir çığlık kopardı ama bu haykırış son ezgilerin titreşimleri arasında yitip gitti.

Charles Bovary "Bu derebeyi ne diye kadına işkence edip durdu?" diye sordu.

Emma cevap verdi:

"İşkence falan ettiği yok, kadını seviyor o."

"İyi ama 'Ailenden öç alacağım,' diye yemin ediyor; demin gelen öbürü ise 'Lucia'yı seviyorum; o da beni seviyor, biliyorum,' diyordu. Zaten kızın babasıyla kol kola çıkıp gitti. Hani şapkasında bir horoz tüyü olan şu ufak tefek, çirkin adam var ya, babası değil mi o onun?"

Emma bir sürü açıklama yaptı ama Gilbert'in efendisi Ashton'a iğrenç dalaverelerini anlattığı sözlü düellodan sonra Charles, Lucia'yı aldatacak olan sahte nişan yüzüğünü görünce bunu Edgar tarafından kıza yollanmış bir sevgi anısı sandı.

"Zaten çalgı yüzünden konuyu anlayamıyorum ki," diyordu, "Sahnede söylenen sözlere çalgı çok zarar veriyor."

Emma "Zararı yok, canım, sus!" dedi.

Charles onun omzuna doğru eğilerek "Anlamaktan hoşlanırım, sen de bilirsin bunu," diye fısıldadı.

Genç kadın öfkeyle "Sus canım! Sus artık!" dedi.

Lucia, hizmetçilerinin yardımıyla ilerliyordu, başında portakal çiçeklerinden bir taç vardı; yüzü giysisinin beyaz sateninden daha solgundu. Emma da evlendiği günü düşünüyordu; düğün alayı kiliseye doğru ilerlerken kendisini buğdayların ortasında, dar yolun üzerinde tekrar görmekteydi. Niçin o da bu kadın gibi karşı koymamış, çırpınıp yalvarmamıştı sanki? Tersine, kendini attığı uçurumu fark etmemişti de sevinmişti üstelik... Ah ah! Henüz evlilikle kirlenmeden, kocasını aldatmanın verdiği düş kırıklığına uğramadan önce, güzelliğinin terütazeliği içinde hayatını cömert, sağlam bir gönül üzerine kurma imkânını bulabilseydi o zaman erdemin, sevginin, şehvetin, ödevin de yardımıyla asla böylesine yüksek bir mutluluktan aşağılara inmezdi. Ama böyle bir mutluluk, her isteği düş kırıklığına uğratmak için uydurulmuş bir yalandı elbet. Sanatın aşırı bir hale soktuğu tutku küçüklüğünü biliyordu şimdi. Onun için, düşüncelerini bundan uzaklaştırmaya çalışarak acılarının bu biçimde canlandırılışında, gözleri oyalamaktan gayrı yararı olmayan bir sanat fantezisinden başka şey görmemeye çalışıyordu. Hatta, küçümser bir acıma duyarak için için gülümsemekteydi. Tam o sırada sahnenin dibinde, kadife kaplı perdesinin önünde kara harmanili bir adam göründü.

Bir hareket yapınca İspanyol biçimi büyük şapkası yere düştü; bunun üzerine, çalgılarla şarkıcılar hemen hep bir ağızdan altılı şarkıya giriştiler. Edgar öfkeden ateşler saçarak daha gür sesiyle bütün ötekileri bastırdı. Ashton kalın sesler çıkararak onu adamı öldürmeye kışkırtıyor, Lucia tiz çığlıklarla sızlanı-

yor, Arthur ise bir kenarda ikisi ortası sesler çıkarıyordu. Papazın basla bariton arasındaki sesi bir org gibi homurdanıyor, kadınların sesleri onun sözlerini yineleyerek koro halinde, çok hoş biçimde yeniden yükseliyordu. Hepsi aynı hizada dizilmişler, ellerini, kollarını sallıyorlardı. Aralık duran ağızlarından da öfke, öç alma, kıskançlık, korku, acıma, şaşkınlık aynı anda çıkıp yayılıyordu. Hakarete uğramış sevdalı genç yalın kılıcını havaya kaldırıyordu; dantel yakası göğsünün kımıldanışlarına uyarak kesik kesik kalkıyordu; geniş adımlarla sağa sola giderek ayak bileklerinden beri açılan yumuşak çizmelerindeki yaldızlı gümüş mahmuzları ayağını yere her vuruşta şıkırdatıyordu.

Emma kendi kendine "Halkı böyle geniş ölçüde büyülediğine göre, bitmez tükenmez bir sevgisi olmalı bu adamın," diye düşünüyordu.

Rolün bütün benliğini kaplayan şiirselliği içinde, gönlündeki bütün alay etme, küçük düşürme istekleri yitip gidiyordu. Oyundaki kişinin yarattığı hayalin etkisiyle sahnedeki erkeğe doğru sürüklenerek tesadüf isteseydi kendi hayatının ne gibi bir şey olacağını düşündü: Gürültülü, harikulade görkemli bir hayat olacaktı bu, genç kadın da bunu yaşayabilecekti pekâlâ. Birbirleriyle tanışıp sevişeceklerdi! Onunla Avrupa'nın bütün krallıklarında o başkentten bu başkente dolaşacak; onun yorgunluklarıyla gururuna ortak olacak, ona atılan çiçekleri toplayacak, onun giysilerine kendi eliyle işlemeler yapacaktı. Sonra, her akşam bir locanın içinde, altın yaldızlı bir kafesin ardında, yalnız kendisi için şarkılar söyleyen bu ruhun içini döküşlerine ağzı açık, huşu içinde sırdaş olacaktı. O ise sahnede rolünü yaparken genç kadına bakacaktı. Birdenbire içini delice bir duygu doldurdu; şimdi de kendisine bakıyordu o, muhakkaktı bu! Birdenbire, sanki aşk canlanmış da karşısına çıkıvermiş gibi, onun gücüne sığınmak üzere kollarına atılmak, ona "Kaçır beni, al götür beni, gidelim hadi! Bütün ateşli duygularım, bütün düşlerim senindir!" diye bağırmak için derin bir istek duydu.

Perde indi.

İnsan soluklarına hava gazının kokusu da karışıyordu; yelpazelerin rüzgârı havayı daha boğucu hale sokmaktaydı. Emma çıkmak istedi; kalabalık, koridorları doldurmuştu; genç kadın da soluğunu kesen yürek çarpıntıları içinde yeniden koltuğuna yığılıverdi. Charles karısının bayılmasından korktuğu için, hemen büfeye, bir bardak şurup getirmeye koştu.

Yerine epey güçlükle dönebildi; iki eliyle tuttuğu bardak yüzünden, adım attıkça çevresindekiler dirseklerine çarpıyorlardı; hatta şurubun dörtte üçünü kısa kollu elbise giymiş Rouenlı bir kadının omuzlarına döktü. Kadıncağız soğuk şerbetin beline doğru aktığını hissedince sanki kendisini boğazlıyorlarmış gibi, keskin çığlıklar kopardı. Kadının kocası bir iplik fabrikatörüydü; bu beceriksizliği için Charles'a çıkışmaya başladı; kadıncağız mendiliyle al renkli güzel tafta robunun üzerindeki lekeleri kurularken kocası da ters ters homurdanarak "Tazminat, masraf, parayı istemek..." gibi sözler söylüyordu.

Sonunda Charles karısının yanına gelebildi, soluk soluğa ona, "Gelemeyeceğim sandım vallahi! Bir kalabalık var, bir kalabalık ki sorma!.." dedi. Sonra ekledi: "Yukarıda kimi görsem iyi, bil bakalım! Léon'u gördüm!"

"Léon'u mu?"

"Evet, ta kendisi! Birazdan gelip saygılarını sunacak sana."

Tam Charles bu sözleri bitirmişti ki Yonville'deki eski noter kâtibi locadan içeriye girdi.

Kibar bir insanın teklifsizliğiyle elini uzattı: Emma da makineleşmiş bir hareketle elini uzattı, daha güçlü bir iradenin çekimine boyun eğer gibi bir hali vardı. Yeşil yapraklar üzerine yağmur yağarken pencerenin önünde durarak birbirleriyle vedalaştıkları o bahar akşamından beri böyle bir şey hissetmiş değildi. Birden durumunu onun sayıverdi, anılarının verdiği uyuşukluğu bir çabayla silkeledi, sonra da çabuk çabuk bir şeyler söylemeye başladı:

"Vay! Hoş geldiniz... Buradasınız demek, ha?"

O sırada aşağıdan bir ses "Susun!" diye bağırdı. Üçüncü perde başlıyordu.

"Rouen'dasınız demek?"

"Evet."

"Ne zamandan beri?"

"Çıkın dışarıya! Çıkın dışarıya!"

Herkes dönüp onlara bakıyordu; sustular.

O andan sonra da genç kadın artık sahnedekileri dinlemez oldu; davetliler korosu, Ashton'la uşağı arasındaki sahne, "re majör" büyük düet... ve başka her şey onun için ta uzaklarda olup bitti; çalgılar daha az ses çıkarıyorlardı, insanlar da daha gerilere gitmişlerdi sanki. Emma eczacının evindeki iskambil partilerini, sütninenin evine yaptıkları gezintiyi, çardağın altında okudukları kitapları, ateşin karşısında baş başa geçirdikleri saatleri, yani bütün bu o kadar sakin, o kadar uzun, o kadar sessiz, o kadar şefkatli sevgiyi hatırlıyordu: Yalnız, bunu yine de unutmuştu. Léon ne diye dönüp gelmişti? Hangi serüven topluluğu delikanlıyı yine karşısına çıkarıyordu? Léon omzuyla bölmeye dayanmış, genç kadının arkasında duruyordu; Emma delikanlının burnundan saçlarına doğru inen ılık soluklar altında, zaman zaman ürperdiğini duyuyordu.

Léon "Oyun hoşunuza gidiyor mu?" diye sordu.

Bunu sorarken ona doğru öylesine eğildi ki bıyığının ucu onun yanağına değdi.

Emma gevşek gevşek cevap verdi:

"Yok canım... Hayır, pek de hoşuma gitmiyor."

Bunun üzerine Léon "İsterseniz dışarıya çıkalım da bir yere oturup dondurma yiyelim," dedi.

Charles Bovary "Yok yok! Hemen gitmeyelim, kalalım," dedi. "Bakın, kızın saçları dağınık: Acıklı bir şeyler olacak galiba."

Delilik sahnesi Emma'yı hiç ilgilendirmiyordu, şarkı söyleyen kadının oyununu da yapmacıklı buldu. Charles kadını dinliyordu.

Emma kocasından yana dönerek "Çok bağırıyor," dedi.

Charles, duyduğu zevkin derinliğiyle karısının düşüncelerine gösterdiği saygı arasında kararsız, "Evet... Öyle galiba... Biraz..." diye cevap verdi.

Léon da içini çekerek söze karıştı:

"Hava öyle sıcak ki..."

"Dayanılır gibi değil gerçekten."

Charles "Rahatsızlandın mı?" diye sordu.

"Evet, boğuluyorum; gidelim."

Léon genç kadının uzun dantel atkısını yavaşça onun omuzlarına koydu; üçü de liman mahallesine gidip bir kahvenin camekânı önünde, açık havada oturdular.

İlkin Emma'nın hastalığından söz edildi.

Emma "Léon sıkılır belki," diyerek birkaç sefer kocasının sözünü kesti.

Sonra Léon da kendi durumu hakkında bilgi verdi:

"Rouen'da, şöyle iyi bir noter dairesinde iki yıl geçirip işleri öğreneceğim," dedi. "Normandiya'daki işler Paris'tekilere benzemiyor çünkü."

Sonra Berthe hakkında, Homaisler, Lefrançois Ana hakkında haber sordu. Charles'ın önünde artık birbirlerine söyleyecek başka sözleri kalmadığı için, çok geçmeden konuşma durakladı.

Tiyatrodan çıkan birtakım insanlar kaldırımdan geçtiler. Bir yandan da "Lucia! Güzel meleğim benim!" diye mırıldanıyorlar ya da bar bar bağırıyorlardı. Bunun üzerine, Léon ince bir beğenisi olduğunu göstermek için müzikten söz etmeye başladı:

"Tamburini'yi, Rubini'yi, Persiani'yi, Grisi'yi seyrettim ben," diyordu. "Lagardy de çok ünlü ama bunların yanında beş para etmez."

Charles şerbetini küçük yudumlarla içiyordu. Léon'un sözünü kesti:

"Evet ama son perdede çok güzel oynadığını söylüyorlar," dedi. "Sonunu görmeden çıktığıma üzüldüm doğrusu, hoşuma gitmeye başlamıştı çünkü."

Léon "Zaten yakında bir temsil daha verecek," dedi.

Charles "Biz yarın yola çıkıyoruz," diye cevap verdi. Sonra karısına dönerek ekledi: "Ama sen tek başına kalmak istersen o başka elbette, şekerim."

Karşısına böyle beklenmedik bir fırsat çıkınca delikanlı hemen tavır değiştirerek Lagardy'nin son parçadaki başarısını övmeye koyuldu:

"Çok hoş, enfes bir şey bu doğrusu!" dedi.

Bunun üzerine Charles diretmeye başladı:

"Pazara dönersin. Karar ver hadi! Sana azıcık olsun iyi geleceğini sanıyorsan kalmamakla doğru yapmazsın bak."

Beri yandan, çevrelerindeki masalar boşalmaya başlıyordu; bir garson belli etmeden gelip yanlarında durdu. Charles işi anlayarak kesesini çıkardı. Noter kâtibi onun kolunu tuttu, garsona ufak bir bahşiş bırakmayı da unutmadı hatta, bunları da masanın mermeri üzerinde şıngırdattı.

Charles Bovary "Üzüldüm gerçekten, bıraktığınız para..." diye mırıldandı.

Öteki, içtenlik dolu küçümser bir hareket yaptı, sonra şapkasını alarak "Anlaştık değil mi? Yarın saat altıda!" dedi.

Charles bir kere daha "Vallahi," dedi, "ben daha fazla kalamam, ama Emma istiyorsa pekâlâ da..."

Bunun üzerine, genç kadın acayip bir gülümseyişle "Vallahi ben de bilmiyorum ki..." diye kekeledi.

Charles "Öyleyse düşünürsün, bir karar veririz. Gece öğüt verir derler insana, malum ya..." dedi. Sonra yanları sıra yürümekte olan Léon'a döndü: "Buralara döndünüz ya, ara sıra bize de akşam yemeğine buyurursunuz elbet."

Noter kâtibi "Gelirim inşallah," dedi. "Zaten bizim noterliğin bir işi için Yonville'e gitmem gerekiyor."

Sonra da kilisenin saati on bir buçuğu çaldığı sırada, Saint-Herbland Geçidi önünde birbirlerinden ayrıldılar.

Üçüncü Bölüm

I

Léon, bir yandan hukuk öğrenirken bir yandan da "Chaumière"e girip çıkmıştı. Hatta işçi kızlar arasında epeyce süksesi de vardı: Kızlar onu "kibar tavırlı" buluyorlardı çünkü. Üniversite öğrencilerinin en ölçülüsüydü: Saçlarını ne fazla uzun ne fazla kısa kestiriyordu. Kendisine yollanan üç aylık harçlığı daha ayın ilk günü yiyip bitirmemekteydi. Ayrıca bütün hocalarıyla iyi geçiniyordu. Aşırı davranışlardan hep kaçınmıştı, bu onun pısırıklığından olduğu kadar, nezaketinden de ileri geliyordu.

Çoğu zaman odasında kitap okurken ya da akşamları Luxembourg Bahçesi'ndeki ıhlamur ağaçlarının altında otururken kanun kitabını yere düşürüyor, Emma'nın anısı yine aklına geliyordu. Yalnız, bu duygu gitgide hafifledi, bunun üzerinde başka istekler birikmeye başladı ama genç kadının anısı yine de bunlar arasında direnip kaldı; Léon umudunu büsbütün kesmiyordu çünkü. Tıpkı masallardaki ağaçların yaprakları arasında asılı duran bir yemiş gibi, delikanlının karşısında da gelecek günler içinde sallanıp duran belirsiz bir vaat vardı sanki.

Derken, üç yıl süren bir ayrılıktan sonra Emma'yı görünce sevgisi yeniden canlandı. Kendi kendine "Onu elde etmeye ka-

rar vermek gerek artık," diye düşünüyordu. Zaten birtakım delişmen arkadaşlarla düşe kalka utangaçlığı epey azalmıştı. Paris kaldırımı çiğnemiş bir adam olarak da taşraya az çok küçümser hisler duyarak dönmüştü. Gerçi dantellere bürünmüş Parisli bir kadının yanında nişanları, arabası olan tanınmış bir doktorun salonunda bizim zavallı noter kâtibi bir çocuk gibi tir tir titrerdi ama burada, Rouen'da, Liman Mahallesi'nde, bu küçücük hekimin karısı karşısında kendinden pek emindi. Genç kadının gözlerini kamaştıracağına şimdiden güveniyordu. İnsanın kendisine beslediği güven bulunduğu yere göre değişir: Zemin kattaki konuşma, dördüncü kattaki konuşmaya benzemez; zengin bir kadının da, ırzını korumak için, çevresinde, tıpkı korsesinin astarı içindeki bir zırh gibi, bir sürü banknotu vardır sanki.

Léon, o akşam Mösyö ve Madam Bovary'nin yanından ayrıldıktan sonra uzaktan onları izlemişti; sonra Croix-Rouge Oteli'nin önünde durduklarını görerek geri dönmüş, bütün geceyi de kafasında bir plan tasarlamakla geçirmişti.

Onun için, ertesi gün saat beşe doğru, boğazı heyecandan düğümlenmiş, yanakları solgun, hanın mutfağına girdi. Tavrında, korkakların hiçbir şeyin durduramayacağı o iradeli hali vardı.

Bir hizmetçi "Mösyö Bovary odasında değil," diye cevap verdi ona.

Bu, Léon'a iyi bir belirti gibi göründü. Yukarıya çıktı.

Emma onu görünce hiç heyecanlanmadı; tersine, hangi otele indiklerini kendisine bildirmemiş olduğu için özür diledi.

Léon "Ben anlamıştım," dedi.

"Nasıl yani?"

"İçime öyle doğdu, rastgele yola çıktım, buldum burasını."

Genç kadın gülümsemeye başladı, delikanlı da yaptığı budalalığı onarmak için "Sabahtan beri şehirdeki bütün otelleri dolaştım, hepsinde sizi aradım," dedi. Sonra sordu: "Kalmaya karar verdiniz demek, ha?"

Emma cevap verdi:

"Evet, ama iyi yapmadım. İnsanın başında bin türlü dert varken kolayca gideremeyeceği zevklere alıştırmamalı kendini..."

"Ama, bana öyle geliyor ki..."

"Yok canım! Kadın değilsiniz ki siz."

Erkeklerin de kendilerine göre dertleri vardı; bunun üzerine, felsefi birkaç düşünceyle birlikte konuşma da başladı. Emma bu ölümlü dünyadaki sevgilerin zavallılığı, insanın gönlünün içine gömülüp kaldığı o sonsuz yalnızlık konusunda uzun uzadıya konuştu.

Léon da ya onun dikkatini kendi üzerine çekmek için ya da kendisinin de mahzunlaşmasına yol açan bu hüznü safça taklit ederek, "Öğrenimimi yaparken pek sıkıldım," dedi. "Hukuki yöntemler, düzenler sinirime dokunuyor, başka şeylere karşı heves duyuyorum. Üstelik annem de her mektubunda bana işkence etmekten geri durmuyor."

İkisi de duymakta oldukları üzüntülerin nedenlerini gittikçe daha belirli bir biçimde ortaya seriyordu. Her biri konuşmaya devam ettikçe bu gitgide genişleyen iç dökme de azar azar coşmaya başlıyordu. Ancak düşüncelerini enine boyuna anlatmak gerektiği zaman duralıyorlar; öyleyken yine de bu düşünceyi iyice anlatabilecek sözler bulmaya çalışıyorlardı. Genç kadın başka birini sevmiş olduğunu ona hiç açmadı; delikanlı da Emma'ya onu unutmuş olduğunu söylemedi.

Belki de Léon maskeli balolardan sonra, hamal kılığına girmiş kadınlarla yediği gece yemeklerini hatırlamıyordu artık; Emma da sabahleyin otlar arasından koşarak sevgilisinin şatosuna, onunla buluşmaya gittiği günleri aklına getirmiyordu herhalde. Şehrin gürültüleri onların bulundukları yere kadar ancak gelebilmekteydi; oda da yalnızlıklarını sanki mahsus daha sıkı, daha baş başa bir hale sokmak istermiş gibi, pek küçük görünüyordu. Emma pazen bir sabahlık giymiş, saçının topuzunu eski koltuğun arkalığına dayamıştı; duvardaki sarı kâğıt, arkasında yaldızlı bir zemin gibi durmaktaydı; açık başı, ortadaki beyaz çizgisi ve saçlarının altından çıkan kulak memeleri ile aynanın içinde yansıyordu.

Genç kadın "Bağışlayın," dedi, "bitmez tükenmez sızlanmalarımla başınızı ağrıttım yine."

"Yok canım, ne münasebet!"

Emma pınarlarında birer damla yaş beliren güzel gözlerini tavana dikerek "Ne düşler kurmuştum, bilseniz," dedi.

"Ya ben! Çok acı çektim! Çoğu zaman kendimi dışarı atıyor, rastgele yürüyor, rıhtımlar boyunca ilerleyerek kalabalığın gürültüsüyle sersemliyordum ama zihnimde yer etmiş olan o saplantıyı bir türlü uzaklaştıramıyordum. Bulvarda, basma resimler satan bir adamın dükkânında, Esin Perisi'ni gösteren bir İtalyan resmi vardı. Kolsuz, bol bir entari giymiş, dağınık saçlarının arasına sevda çiçekleri yerleştirmiş, ayı seyrediyordu. Bir şey beni boyuna oraya doğru itiyordu; saatlerce orada kaldığım olmuştur inanın."

Léon burada titrek bir sesle ekledi: "Bu Esin Perisi biraz size benziyordu."

Madam Bovary dudaklarında belirdiğini hissettiği, önleyemeyeceğini de anladığı gülümseyişi Léon görmesin diye başını çevirdi.

Delikanlı devam etti:

"Çoğu zaman size mektuplar yazıyor, sonra da yırtıyordum."

Genç kadın sesini çıkarmıyordu. Léon yine devam etti:

"Bazen bir rastlantının sizi bana getirivereceğini düşlüyordum. Sokakların köşelerinde sizi görür gibi oldum; arabaların kapılarında sizinkine benzer bir atkının, bir peçenin dalgalandığını görünce bunların ardından koşuyordum..."

Genç kadın delikanlıyı sözünü kesmeksizin dinlemeye kararlı gibi görünüyordu. Kollarını kavuşturup başını önüne eğmiş, terliklerinin püsküllerini seyrediyor ve terliklerin sateni içinde, ara sıra, ayak parmaklarıyla hafif hareketler yapıyordu.

Bir ara içini çekerek "İşin asıl acı yanı, benim gibi boş bir hayatı sürükleyip götürmek, değil mi?" dedi. "Acılarımız birinin işine yarasaydı bari, özveride bulunduğumuzu düşünerek kendimizi avuturduk."

Bunun üzerine, Léon erdemi, ödevi, sessizce katlanılan özverileri övmeye başladı:

"Belki inanmazsınız, bende de büyük bir özveri gereksinimi var, bir türlü gideremiyorum," dedi.

Emma cevap verdi:

"En çok istediğim şey ne, biliyor musunuz? Hastanelerde çalışan bir rahibe olmak!"

Léon, "Ne yazık ki erkekler için böyle kutsal görevler yapma imkânı yok," dedi. "Çevreme bakıyorum da hiç kendime uygun bir meslek göremiyorum... Belki hekim olmak var ama..."

Emma omuzlarını hafifçe silkerek onun sözünü kesti.

Sonra geçirdiği hastalıktan söz açarak "Ölüyordum az daha," dedi. "Keşke de ölseydim, şimdi acı çekmezdim hiç olmazsa."

Bunun üzerine Léon da hemencecik mezarın sakinliğini özlediğini söyledi:

"Hatta bir akşam vasiyetnamemi bile yazdım," dedi. "Ölünce beni o kadife şeritli, güzel örtüye sararak gömsünler, dedim. Siz vermiştiniz bu örtüyü bana hani."

İkisi de şu anda, geçmişte böyle olmuş olmayı özlüyorlardı; her biri kendi kafasında bir ülkü tasarlıyor, geçmişteki hayatını da şimdi bu ülküye göre ayarlıyordu. Zaten söz, bir haddeye benzer: Duyguları uzattıkça uzatır.

Léon'un uydurduğu bu örtü hikâyesini duyunca, Emma "Niçin vasiyetnamenize böyle yazdınız sanki?" diye sordu.

"Niçin mi?"

Delikanlı çekiniyordu: "Sizi çok sevdim de ondan."

Sonra, güç bir engeli böylece aşmış olduğundan dolayı kendinden memnun, göz ucuyla genç kadının yüzüne baktı. Hani bazı günler gökyüzünde bir rüzgâr sağanağı bulutları önüne katıp dağıtıverir, o anda da öyle oldu. Genç kadının gözlerini buğulamakta olan kederli düşünceler yığını bu mavi gözlerden çekildi sanki; bütün çehresi ışıldadı.

Léon bekliyordu. Sonunda Emma cevap verdi:

"Bunu hep tahmin etmiştim zaten..."

Bunun üzerine, artık arkada kalmış o hayatın küçük olaylarını birbirlerine anlatmaya başladılar: Bu hayatın zevklerini de kederlerini de bir tek sözle özetlemiş oluyorlardı. Léon filbahar çiçekleriyle süslü çardağı, genç kadının giymiş olduğu elbiseleri, odasındaki eşyayı, bütün evini hatırlıyordu.

"Ya bizim zavallı kaktüsler n'oldu?" diye sordu.

"Bu kış soğuktan hepsi kurudu gitti."

"Ya? Ne kadar çok düşündüm onları, bilseniz! Çoğu defa eskiden olduğu gibi gözlerimin önüne geliyordu onlar, hani yaz sabahları güneş panjurlara vururdu da... çiçeklerin arasından uzanan çıplak kollarınızı görürdüm."

Emma elini ona uzatarak "Vah yavrum vah!" dedi.

Léon da hemencecik dudaklarını bu ele yapıştırdı. Derin bir soluk aldıktan sonra "O zamanlar benim için anlaşılmaz bir güç halindeydiniz siz," dedi. "Hayatımı esaret altına almıştınız. Mesela bir gün sizin eve gelmiştim... Ama, bunu hatırlamazsınız herhalde."

Emma "Hatırlarım, devam edin," dedi.

"Siz aşağıda, kapıda sokağa çıkmak üzereydiniz, ayağınız basamaktaydı. Başınıza küçük, mavi çiçeklerle süslü bir şapka giymiştiniz. Sizden davet filan beklemeden, elimde olmaksızın yanınız sıra yürüdüm. Bununla birlikte, yaptığım budalalığı her an daha iyi anlıyordum. Yine de yanınızda yürümeye devam ediyordum. Ne peşinize takılmak ne de yanınızdan ayrılmak istiyordum. Siz bir dükkâna girdiniz mi ben dışarıda duruyor, camın arkasından eldivenlerinizi çıkarışınızı, tezgâhın üstünde parayı sayışınızı seyrediyordum. Derken gidip Madam Tuvache'ın kapısını çaldınız, kapı açıldı. Sonra ağır, hantal kapı sizin üstünüze kapanınca ben de oracıkta öylece, aptal gibi kalakaldım."

Emma onu dinlerken bu kadar yaşlı oluşuna şaşıyordu; gözlerinin önüne yeniden serilen bütün bu şeyler onun hayatını genişletiyor gibiydi sanki; yeniden içine daldığı, duygulardan oluşan bir sonsuzluk gibiydi bu. Zaman zaman da, gözleri yarı kapalı, alçak sesle "Evet, sahi!.. Sahi!.. Sahi!.." diyordu.

Beauvoisine Mahallesi yatılı okullarla, kiliselerle, içlerinde kimsenin oturmadığı büyük büyük konaklarla doludur. Bu çeşitli yapılardaki saatlerin sekizi çaldığını işittiler. Artık konuşmuyorlardı; yalnız, karşılıklı bakışırken kafalarının içinde bir hışırtı duyuyorlardı; sabit bakışlı gözbebeklerinden karşılıklı olarak sesli bir şey fırlamıştı sanki. Ellerini birbirlerine kenetlemişlerdi; geçmiş, gelecek anılar, düşler, hepsi bu coşkunluğun tatlılığı içinde birbirine karışmıştı. Duvarların üzerinde gece-

nin karanlığı koyulaşmaktaydı. Duvarlara asılı dört resmin çiğ renkleri, loşluğun içinde yarı kaybolmuş ışıldıyordu. Resimlerde, Marguerite de Bourgogne'un Nesle Kulesi'nde yaşadığı kanlı aşk serüvenlerinden alınmış dört sahne vardı. Her resmin altında da İspanyolca, Fransızca açıklamalar bulunuyordu. Pencereden, sivri damların arasında, kara bir gök parçası görülüyordu.

Emma konsolun üstündeki iki mumu yakmak için ayağa kalktı, sonra yine gelip yerine oturdu.

Léon "Ya, işte böyle..." dedi.

Genç kadın da "Böyle işte!.." dedi.

Delikanlı yarıda kalan söze yeniden nasıl başlayacağını düşünüyordu ki Emma "Nasıl oldu da şimdiye kadar hiç kimse bana böyle duyguları hiç anlatmadı acaba?" dedi.

Léon hemen atılarak "Bazen çok mükemmel yaradılışlı insanlar vardır," dedi, "Bunları anlamak çok güçtür. Ama ben daha ilk görüşte sevdim sizi; n'olurdu, iyi bir rastlantıyla daha önce karşılaşsaydık da çözülmez bağlarla bağlansaydık birbirimize! O zaman erişeceğimiz mutluluğu düşünüyorum da umutsuzluğa kapılıyorum adeta."

Emma "Ben de düşündüm bunu kimi zaman," dedi.

Léon "Ne hayal!" diye mırıldandı. Sonra uzun beyaz kemerinin mavi kenar şeridiyle kibar kibar oynayarak ekledi: "İyi ama, yeniden başlamamıza kim engel olabilir ki?.."

"Hayır, şekerim. Ben çok yaşlandım... Sense çok gençsin... Unut beni! Seni başkaları sevecek... Sen de onları seveceksin."

Léon "Sizi olduğu gibi değil!" diye bağırdı.

Emma "Çocuksun sen, ayol! Haydi, uslu olalım! Böyle istiyorum ben!" dedi. Sonra delikanlıya sevişmelerinin imkânsızlığını anlattı: "Eskisi gibi sadece dost, arkadaş kalalım, daha iyi."

Bunu ciddi olarak mı söylüyordu acaba? Kendisi de bunun farkında değildi, aklı fikri baştan çıkmak üzere oluşunun yarattığı büyüde, kendini bundan korumada toplanmıştı; üzgün bakışlarla genç adama bakarak onun çekingen okşayışlara girişebilmek için uzattığı titrek ellerini hafifçe itiyordu.

Léon geri çekilerek "A! Bağışlayın," dedi.

Emma da bu utangaçlık karşısında belirsiz bir korku duydu: Bu utangaçlık onun için, kollarını açıp ilerleyiveren Rodolphe'un gösterdiği pervasızlıktan daha da tehlikeliydi. Şimdiye kadar hiçbir erkek ona Léon kadar güzel görünmüş değildi. Halinde, tavrında çok hoş bir saflık vardı. Hafifçe kıvrık, ince uzun kirpiklerini indirmişti. Emma'ya öyle geliyordu ki delikanlının o güzel tenli yanağı, kendisine karşı duyduğu istek yüzünden kızarmaktadır. Bu yanağı öpmek isteğiyle yanıp tutuşuyordu.

Sanki saate bakmak için eğilerek "O, epey geç olmuş! Amma da lafa dalmışız!" dedi.

Léon onun ne demek istediğini anladı, şapkasını aradı.

Emma devam etti:

"Tiyatroyu bile unuttum bu yüzden! Zavallı Charles sırf bunun için bırakmıştı beni! Grand-Pont Sokağı'nda oturan Lormeaux karısıyla birlikte beni de tiyatroya götürecekti. Fırsat da kaçtı artık, yarın gidiyorum çünkü."

Léon "Sahi mi?" diye sordu.

"Evet."

"İyi ama sizi yine görmeliyim. Söyleyeceklerim vardı da..."

"Ne gibi?"

"Ciddi, önemli... bir şey söyleyecektim. Hem zaten gidemezsiniz, canım, olur şey değil bu! Bilseniz... Dinleyin beni... Beni anlamadınız mı? Hiç bir şeyler sezmediniz mi?.."

"İyi de konuşuyorsunuz hani."

"Aman! Bırakın şakayı, canım! Yeter artık! N'olur, izin verin de yine göreyim sizi... Bir kerecik... Bir tek defacık."

Emma "Peki ama..." dedi. Durdu; sonra fikir değiştirmiş gibi, "Ama burada olmaz!" dedi.

"Nerede isterseniz."

Genç kadın düşünür gibi bir tavır takındı, sonra sert bir tavırla "Yarın saat on birde, kilisede," dedi.

Léon onun ellerine sarılarak "Gelirim!" diye haykırdı. Emma ellerini geri çekti.

İkisi de ayaktaydı, Léon arkadaydı, Emma başını önüne eğmişti. Delikanlı onun boynuna doğru eğildi, uzun uzun ensesinden öptü.

Öpücükler birbirine kovalarken Emma küçük küçük, çın çın kahkahalar koparıyor, "Ama sen delirmişsin! Delirmişsin!" diyordu.

Bunun üzerine, Léon genç kadının omzu üzerinden başını uzatarak gözlerinde bir razı oluşun ifadesini arar gibi yaptı. Emma'nın gözleri buz gibi bir görkemle dolu olduğu halde, onun üzerine dikildi.

Léon dışarıya çıkmak için üç adım geriledi. Eşikte durakaldı. Titrek bir sesle "Yarın," diye fısıldadı.

Emma bir baş işaretiyle cevap verdi, sonra bitişik odaya geçerek bir kuş gibi kaybolup gitti.

Emma o akşam noter kâtibine çok uzun bir mektup yazdı:

"Verdiğim randevuya gelmekten vazgeçtim," diyordu. "Her şey bitti artık, mutlu olmak istiyorsak bir daha yüz yüze gelmeyelim."

Mektubu kapatınca Léon'un adresini bilmediği için çok güç bir durumda kaldı.

Kendi kendine "Neyse, kendim veririm mektubu ona," dedi. "Nasıl olsa gelecek ya!"

Léon ertesi sabah penceresini açtı, balkona çıkıp şarkılar mırıldanarak iskarpinlerini, üst üste birkaç sefer cila vurup kendi eliyle parlattı. Beyaz bir pantolon, ince çoraplar, yeşil bir ceket giydi, şişede ne kadar kolonya varsa mendiline sürdü. Saçlarını kıvırdıktan sonra kıvrımları yeniden bozdu, böylece de saçlarına daha kendiliğinden bir şıklık verdi.

Berberin saatine bakarak "Henüz çok erken," diye düşündü: Saat dokuzdu çünkü.

Eski bir moda dergisini okudu, dışarıya çıktı, bir yaprak sigarası içti, üç sokağı geçti, sonra Notre Dame Kilisesi'ne doğru hemen yollanmak vakti geldiğini düşündü.

Güzel bir yaz sabahıydı. Kuyumcu dükkânlarında gümüşler parıldıyor, kilisenin üzerine eğrilemesine vuran gün ışığı, kurşuni taşların kırık yerlerinde ışıltılar meydana getiriyordu. Yonca biçimi nakışlı küçük çan kulelerinin çevresinde mavi gökte bir sürü kuş dönüp duruyordu; bağrışmalarla çınlayan alan, kaldırımların kıyısına dikilmiş gül, yasemin, karanfil, ner-

gis gibi çiçeklerin kokularıyla doluydu; çiçekler arasında, düzensiz aralar halinde, ıslak yeşillikler vardı; orta yerde bir çeşme şırıldıyor, geniş şemsiyeler altında, istif edilmiş kavunların arasında, başları açık satıcı kadınlar menekşe demetlerini kâğıtlara sarıyorlardı.

Delikanlı da bir demet menekşe aldı. İlk defa bir kadın için çiçek alıyordu; çiçekleri koklarken göğsü kabardı; başka birine, bir kadına yapacağı bu saygı gösterisinin kendisine çevrilmiş gibi bir hali vardı.

Görülmekten de korkuyordu; kararlı bir tavırla kiliseye girdi.

O sırada kilise hademesi soldaki büyük kapının ortasında, eşikte, "Dans Eden Marianne" heykelinin altında duruyordu. Başında sorgucu, belinde ince uzun kılıcı, elinde asasıyla bir kardinalden daha heybetli, bir kudas kabından daha pırıl pırıldı.

Léon'a doğru ilerledi, kilise adamlarının çocuklara bir şey sordukları zaman takındıkları o yapmacık babaca gülümseyişle, "Buralı değilsiniz galiba?" diye sordu. "Kilisenin görülmeye değer yerlerini mi görmek istiyorsunuz?"

Léon "Hayır," dedi.

Önce kilisenin yan taraflarını dolaştı. Sonra gelip alana baktı. Emma görünürlerde yoktu. Bunun üzerine, koro yerine kadar ilerledi.

Kubbe, pencere kemerlerinin baş bölümleri, renkli camlardan birkaç parçayla birlikte, içleri okunmuş su dolu kaplarda yansıyordu. Boyaların akisleri mermerin kıyısında kırılarak daha ileride, döşeme taşlarının üzerinde, alacalı bir halı gibi sürüp gitmekteydi. Dışarısının parlak aydınlığı açık duran üç kapıdan girerek üç kocaman çizgi halinde kilisenin içinde uzanıyordu. Zaman zaman ta öteden bir kilise hademesi geçiyor, acele işi olan sofular gibi, mihrabın önünde şöyle eğrilemesine bir diz kırıveriyordu. Billur avizeler kımıltısız sarkmaktaydı. Koroya ayrılmış yerde gümüş bir lamba yanıyordu; yandaki mihraplardan ve kilisenin loş yerlerinden ara sıra iç çekişleri andıran sesler geliyor, yanı sıra parmaklıklı bir kapağın inişi duyuluyor, gürültünün yankısı da yüksek kubbeler altında uzayıp gidiyordu.

Léon ciddi adımlarla duvarların kıyısından yürümekteydi. Hayat hiç bu kadar güzel görünmemişti gözüne. Emma birazdan sevimli, telaşlı bir halde çıkagelecek, peşinden bakanlar var mı diye dönüp arkasını gözleyecekti. Volanlı giysisi, altın gözlüğü, incecik ayakkabılarıyla, Léon'un henüz tadına varmadığı türlü türlü şıklıklar içinde, kocasını aldatmak üzere olan bir kadının o anlatılamaz hoşluğuyla gelecekti. Kilise, tıpkı kocaman bir mahrem oda gibi, Emma'nın çevresini kaplıyordu; kubbeler, loşluğun içinde genç kadının aşkını açıklayışını dinlermişçesine eğiliyorlardı: Renkli camlar onun yüzünü aydınlatmak için ışıldıyorlar, buhurdanlar da Emma kokuların dumanları arasında bir melek gibi görünsün diye yanıyorlardı.

Emma bir türlü gelmiyordu. Léon bir iskemleye oturdu, gözü de mavi renkli, resimli bir cama ilişti: Camın üstünde, sepetler taşıyan kayıkçı resimleri vardı. Uzun uzun, dikkatle seyretti bunu; balıkların pullarını, cepkenlerin iliklerini sayarken, düşünceleri de Emma'yı arayarak avare avare dolaşıyordu.

Kilise hademesi geride durmuş, kilisedeki güzelliklere tek başına hayran olmaya kalkışan bu adama için için veriştirmekle meşguldü. Hiç doğru yapmıyordu bu adam, parasını çalıyor gibiydi onun, hemen hemen günah işliyordu.

Derken, döşeme taşlarının üzerinde bir ipek hışırtısı duyuldu; bir şapkanın kenarı, siyah bir pelerin göründü... O idi bu! Léon kalktı, onu karşılamak için seğirtti.

Emma'nın yüzü solgundu. Hızlı hızlı yürüyordu.

Delikanlıya bir kâğıt uzatarak "Okuyun!" dedi. Sonra "Yo! Olmaz!" diyerek birden elini geri çekti, peşinden de Meryem Ana mihrabına girerek bir iskemle üstünde dize geldi, dua etmeye başladı.

Delikanlı onun böyle sofuca bir hevese kapılışına içerledi ama buluşmanın tam orta yerinde onu, Endülüslü bir markiz gibi böyle dualara dalmış görünce yine de az çok güzellik buldu bunda. Sonra canı sıkılmaya başladı: Emma'nın duası bir türlü bitmek bilmiyordu çünkü.

Emma gökten kendisi için birdenbire bir karar inivereceğini umarak dua ediyor, daha doğrusu dua etmeye çalışıyordu. Tan-

rı'nın yardımını kendi üzerine çekmek için de gözlerini kuddas dolabının görkemiyle dolduruyor; büyük vazolardaki beyaz çiçeklerin kokularını içine çekiyor; kilisenin içindeki sessizliğe kulak kabartıyordu ama bu sessizlik onun yüreğindeki kargaşalığı artırmaktan başka şeye yaramıyordu.

Emma ayağa kalkmıştı, gitmek üzereydiler ki kilise hademesi çabucak yanlarına yaklaştı:

"Buralı değilsiniz galiba, hanımefendi," dedi. "Kilisenin görmeye değer yerlerini dolaşmak istemez misiniz?"

Léon "Yok, istemez," dedi.

Emma "Neden, canım?" diye sordu.

Kocasını aldatmak üzere, düşmek üzere olan bir kadındı ya, şimdi Meryem Ana'ya, heykellere, mezarlara, bütün fırsatlara tutunup sarılmak istiyordu.

Bunun üzerine kilise hademesi işe sırayla başlamak için onları ta giriş kapısına, alanın yakınına götürdü. Elindeki asa ile onlara yerdeki, siyah döşeme taşlarından oluşan kocaman bir yuvarlağı gösterdi. Bunun üzerinde ne bir yazı ne bir oyma vardı.

Resmi, ciddi bir tavırla "İşte, güzelim Amboise çanının çapı budur," dedi. "Kırk bin libre ağırlığındaydı bu çan. Bütün Avrupa'da bir eşi daha yoktu. Çanı dökmüş olan işçi sevinçten öldü bu yüzden..."

Léon "Gidelim," dedi.

Adamcağız yine yürümeye başladı; sonra yeniden Meryem Ana mihrabının önüne gelerek kolunu uzattı, yemiş ağaçlarını gösteren bir köylüden daha gururlu bir eda ile, "Şu gösterişsiz taşın altında Brézéli Pierre yatmaktadır," dedi. "Pierre aynı zamanda Varenne ve Brissac derebeyi, Poitou büyük mareşali, Normandiya valisiydi. 16 Temmuz 1465 günü, Morthléry Savaşı'nda öldü."

Léon dudaklarını ısırarak tepiniyordu; adam devam etti:

"Sonra, sağda, şahlanmış bir atın üzerindeki bu zırhlar kuşanmış kişizade de onun torunu Louis'dir. Bréval ve Montchauvet derebeyi, Maulevrier Kontu, Mauny Baronu, kralın mabeyincisi, Tarikat şövalyesi, yine Normandiya valisidir. Kitabede yazılı olduğu gibi bir pazar gününe rastlayan 23 Temmuz

1531'de ölmüştür; sonra, onun altında, mezara girmeye hazırlanan şu adam da onun tıpkısıdır. İnsan yokluğun bundan daha güzel betimlenişine imkânı yok rastlayamaz, değil mi?"

Madam Bovary gözlüğünü eline aldı. Léon kımıldamadan ona bakıyordu, bir tek söz söylemeye, bir tek hareket yapmaya çabaladığı yoktu, gevezelikle ilgisizliğin böyle el ele verişi karşısında cesaretinin pek kırılmış olduğunu anlıyordu çünkü.

Kılavuz bıkmadan, usanmadan devam ediyordu:

"Onun yanında, şu dize gelmiş ağlayan kadın da eşidir. Adı Poitiersli Diane'dır. Aynı zamanda Brézé Kontesi, Valentinois Düşesi'dir, 1499'da doğmuş, 1566'da ölmüştür. Sonra solda, kucağında bir çocuk taşıyan kadın da Meryem Ana'dır. Şimdi bu yana dönün: İşte Amboiseların mezarları. İkisi de Rouen'da kardinallik, başpiskoposluk etmişlerdir. Şuradaki, Kral XII. Louis'nin bakanıydı. Kiliseye çok iyilikleri dokunmuştur. Vasiyetnamesi açıldığı zaman yoksullara otuz bin altın bıraktığı görüldü."

Sonra adam hiç durmaksızın, beri yandan da habire konuşarak onları alıp içi tahta parmaklıklarla dolu bir mihraba doğru götürdü; bu parmaklıkların kimilerini yerlerinden oynattı, böylece ortaya, kötü yapılmış bir heykel de olabilecek, külçeye benzer bir şey çıkarttı.

Uzun uzun içini çekerek "Bir zamanlar İngiltere Kralı, Normandiya Dükü Aslan Yürekli Richard'ın mezarını süslüyordu bu," dedi. "Ama Kalvinistler bu hale sokmuşlar onu, bayım. Hainlik olsun diye götürüp piskopos hazretlerinin koltuğu altında toprağa gömmüşler. İşte, piskopos hazretlerinin kendi özel dairesine gitmek için geçtiği kapı da şu. Şimdi de gidip Gargouille'un renkli camlarını görelim."

O sırada, Léon cebinden hemencecik bir gümüş para çıkardı, Emma'yı da kolundan yakaladı. Hademenin ağzı bir karış açık kalmıştı, daha yabancıların görecekleri bir sürü şey varken bu vakitsiz cömertliğe akıl erdirememişti çünkü.

"Hey, bayım! Çan kulesi de var! Çan kulesi!.." diye Léon'un arkasından seslendi.

Léon "Teşekkür ederim," dedi.

"İyi etmiyorsunuz, bayım! Çan kulesi dört yüz kırk ayak yüksekliktedir, Mısır'daki Büyük Ehram'dan dokuz ayak eksik yani. Baştan başa dökme demirdendir, ayrıca..."

Léon kaçıyordu; ona öyle geliyordu ki iki saattir kilisede taşlar gibi hareketsizleşmiş olan sevgisi, şimdi uzun bir kafesi andıran bu bir çeşit borudan; bu işlemeli, parmaklıklı bacadan bir duman gibi buğulaşıp gidecekti; Sivri akıllı bir demirci tarafından tuhaflık olsun diye yapılmış gibi bir hali vardı bu kulenin!

Genç kadın "Nereye gidiyoruz?" diye soruyordu.

Léon karşılık vermeksizin hızlı hızlı yürümeye devam ediyordu. Emma Bovary parmağını okunmuş suya batırdığı sırada, arkalarında nefes nefese bir soluk işittiler, ara yerde de bir asanın düzenli düzenli yere çarptığı duyuluyordu. Léon arkasına dönüp baktı.

"Bayım!"

"Ne var?"

Léon gelenin hademe olduğunu gördü. Adam kolunun altına sıkıştırdığı yirmi cilt kadar kitabı göbeğinin üzerine bastırmış, düşürmemeye çalışarak geliyordu. "Kiliseden söz eden eserlerdi" bunlar.

Léon kiliseden dışarıya fırlayarak "Aptal herif!" diye homurdandı.

Kilisenin önündeki avluda bir çocuk oynuyordu.

Léon ona "Git bir araba çağır bana," dedi.

Çocuk Quatre-Ventes Sokağı'ndan ok gibi fırlayıp gitti. Bunun üzerine, ikisi de birkaç dakika, karşı karşıya yalnız kaldılar. Biraz şaşkın bir halleri vardı.

Emma "Ah! Léon!.. Gerçekten de... Bilmem ki... Ne yapsam!.." dedi. Kırıtıyordu. Sonra ciddileşerek "Hiç doğru değil bu, biliyor musun?" dedi.

Noter kâtibi cevap verdi:

"Doğru olmayan ne var bunda? Paris'te herkes yapıyor bunu!"

Bu söz üzerine genç kadın, çürütülmez bir kanıt karşısındaymış gibi, kararını verdi.

Araba da bir türlü gelmiyordu. Léon'un Emma yine kiliseye girecek diye ödü patlıyordu. En sonunda araba göründü.

Kapının önünde durmakta olan hademe onlara "Bari kuzey yönündeki kapıdan çıkın!" diye seslendi. "Böylelikle Diriliş, Mahşer Günü, Cennet, Hz. Davud, Cehennemin Ateşlerinde Yanan Lanetliler'i de görmüş olursunuz."

Arabacı "Nereye gideceğiz, bayım?" diye sordu.

Léon, Emma'yı arabanın içine doğru iterek "Çek nereye istersen!" dedi.

Hantal araba yola çıktı.

Grand-Pont Sokağı'ndan ilerledi, Sanatlar Meydanı'ndan, Napoleon Rıhtımı'ndan. Yeni Köprü'den geçti, Pierre Corneille'in heykeli önüne gelince zınk diye durdu.

Arabanın içinden yükselen bir ses "Devam et," dedi.

Araba yine yola koyuldu, La Fayette dörtyol ağzından sonra yokuş aşağı hızlanarak dörtnala istasyona saptı.

Aynı ses "Yok yok, doğru git!" diye bağırdı.

Araba parmaklıkların arkasından çıktı, çok geçmeden Geziyeri'ne ulaştı, büyük karaağaçlar arasından yavaş yavaş ilerledi. Arabacı alnındaki terleri sildi, meşin şapkasını bacaklarının arasına yerleştirdi, arabayı yan yolların dışına sürerek çimenliğin yanına, suyun kıyısına götürdü.

Sonra araba ırmak boyunca, yedekçilerin kullandıkları kuru çakılla döşeli yolda, daha sonra da adaların ötesinde, Oyssel yönünde ilerledi. Birdenbire ileriye atılarak Quatre-Mares'ı, Sotteville'i, Grande-Chaussée'yi, Elbeuf Sokağı'nı geçti, üçüncü defa Bitkiler Bahçesi'nin önünde durdu.

Ses daha öfkeli bir eda ile "Ne duruyorsun, yürüsene!" diye bağırdı.

Araba hemencecik yine yoluna devam ederek Saint-Sever'den, Curandiers Rıhtımı'ndan, Meules Rıhtımı'ndan geçti, köprüyü bir daha aşıp Talimhane'den, hastane bahçelerinin arkasından geçti. Bahçede siyah ceketler giymiş yaşlılar, bir sarmaşığın yeşerttiği set boyunca güneşte dolaşıyorlardı. Derken araba Bouvreuil Caddesi'nden geçip Cauchoise Caddesi'ni de aştıktan sonra, bütün Mont-Riboudet'yi dolanıp Deville Yokuşu'nun başına dek ulaştı.

Sonra geri döndü; bunun üzerine bir yol düşünüp bir yön

seçmeksizin gelişigüzel dolaşmaya başladı. Saint-Pol'da, Lescure'de, Gargan Tepesi'nde, Maladrerie Sokağı'nda, Dinanderie Sokağı'nda, Saint-Romain'in, Saint-Vivien'in, Saint-Maclou'nun, Saint-Nicaise'in –gümrüğün– önünde, aşağı Eski Kule'de, Üç Çubuk'ta, Mezarlık Önü'nde görüldü. Arabacı ara sıra oturduğu yerden umutsuz gözlerle meyhanelere doğru bakıyordu. Bu insanlar hangi çılgınlığa tutulmuşlardı da hiç durmak istemiyorlardı? Bir türlü anlamıyordu bunu. Ara sıra durmak istediği oluyordu ama arkasından hemencecik öfkeli bağırmalar işitiliyordu. Bunun üzerine kan ter içindeki beygirlerini daha fazla kırbaçlıyor, sarsıntılara bakmadan, şuraya buraya takılarak, yine de aldırmayarak, maneviyatı kırılmış, susuzluktan, yorgunluktan, kederden ağlamaklı, habire ilerliyordu.

Limanda, yük arabalarının, fıçıların ortasında, sokaklarda da binek taşlarının yanında birtakım insanlar, taşrada hiç görülmemiş bu durum karşısında gözlerini faltaşı gibi açıyorlardı: Perdeleri inik araba, bir mezardan daha kapalı, bir gemiden daha sallantılı bir halde, boyuna ortaya çıkmaktaydı.

Bir seferinde, tam öğle üzeri, araba kırlardan geçtiği, güneş de ışıklarını gümüşlü fenerlere en fazla vurdurduğu sırada, eldivensiz bir el sarı bez perdelerden dışarıya uzanarak yırtılmış birtakım kâğıt parçalarını dışarıya attı. Kâğıt parçaları da rüzgârda dağılıp biraz ileride, çiçek açmış bir yonca tarlasının üzerine ak kelebekler gibi kondular.

Sonra, saat altıya doğru, araba Beauvoisine Mahallesi'ndeki dar sokaklardan birinde durdu, içinden inen bir kadın, şapkasının tülünü indirmiş, başını çevirmeksizin yürüyüp gitti.

II

Madam Bovary hana geldiği zaman, posta arabasını göremeyince şaşırdı. Hivert genç kadını tam elli üç dakika beklemişti ama sonunda çekip gitmişti.

Kendisini gitmeye zorlayan hiçbir şey yoktu ama o akşam döneceğine söz vermişti. Charles da onu bekliyordu zaten. Em-

ma daha şimdiden yüreğinde, birçok kadın için kocalarını aldatmış olmanın hem cezası hem fidyesi gibi olan o korkakça uysallığı duymaktaydı.

Çabucak bavulunu hazırladı, otelin hesabını gördü, avluda tek katlı bir arabaya bindi, arabacıyı bazen sıkıştırıp bazen yüreklendirerek, ikide bir saatin kaç olduğunu, kaç kilometre yol aldıklarını sorarak "Kırlangıç"a Quincampoix'nın ilk evlerine ulaştığı sırada yetişti.

Bir köşeye oturur oturmaz gözlerini kapadı, ancak yokuşun alt başında açtı, o zaman da uzaktan Félicité'yi tanıdı. Hizmetçi, nöbet bekler gibi nalbantın evinin önüne dikilmiş duruyordu. Hivert atlarını durdurdu, hizmetçi de pencereye kadar uzanarak esrarlı bir tavırla seslendi:

"Hanımcığım, hemen Bay Homais'nin oraya gidin. Acele bir iş var da."

Köy her zamanki gibi sessizdi. Sokakların köşelerinde dumanları tüten pembe yığınlar vardı; reçel yapma zamanıydı çünkü, Yonville'de de herkes kışlık reçelini aynı günde kaynatıyordu. Eczacının dükkânı önünde herkes çok daha büyük bir yığını hayran hayran seyretmekteydi. Bir eczane için pişiyordu bu reçel nihayet, herkesin gereksinimi için pişiyordu; halkın kendi gereksinimi için olsun diye pişirdiği reçelden çok olmasından daha olağan ne vardı?

Emma içeriye girdi. Büyük koltuk devrilmişti, hatta *Fanal de Rouen* gazetesi bile iki tane havan elinin arasında, yerlerde sürünüyordu. Genç kadın koridorun kapısını açtı; mutfağın ortasında, tanelenmiş frenküzümlerinin, rendelenmiş, ufalanmış şekerlerin, masanın üstündeki terazilerin, ateşte kaynayan tencerelerin arasında irili ufaklı bütün Homais ailesini gördü: Hepsi çenelerine kadar çıkan önlükler takmışlardı, ellerinde çatallar vardı. Justin ayakta dikilmiş, başını önüne eğmiş duruyor, eczacı da bağıra bağıra ona "Kim dedi sana git de onu depodan al diye!" diyordu.

"N'oluyor? Ne var?"

Eczacı cevap verdi:

"Ne mi var? Reçel yapıyorduk, pişmeye başladı; ama fazla

kaynadığı için taşacaktı, ben de başka bir bakraç istedim. Bunun üzerine, tembelliğinden, uyuşukluğundan gidip laboratuvardaki çividen deponun anahtarını almış!"

Eczacının depo dediği yer çatı arasında bir odaydı, içinde zanaatıyla ilgili aletler, mallar doluydu. Çoğu zaman bu odaya tek başına kapanıp saatlerce etiketler yapıştırıyor, kaptan kaba ilaçlar aktarıyor, açtığı şeyleri sicimle yeniden bağlıyordu; burasını da öyle sıradan bir ardiye değil, bir tapınak sayıyordu adeta: Kendi eliyle yaptığı türlü türlü irili ufaklı haplar, şuruplar, losyonlar buradan çıkıp onun ününü bütün o dolaylara yayıyordu. Başka hiç kimse oraya ayak atamazdı; kendisi bile buraya öylesine saygı gösteriyordu ki içerisini kendi eliyle süpürmekteydi. Sözün kısası, herkese açık olan eczane, Homais'nin gururunu çevreye yaydığı yerdi, ama depo, eczacının kendisini bencilce işine vererek sevdiği şeyleri yapmanın hazzını tattığı sığınaktı. Onun için, Justin'in yaptığı düşüncesizce hareket, saygısızlığın son kertesi gibi geliyordu ona ve frenküzümlerinden daha kırmızı olduğu halde boyuna:

"Evet, deponun anahtarını!" diyordu. "Asitlerin, yakıcı alkalilerin saklı olduğu yerin anahtarını yani! Hem de sen git benim yedekte tuttuğum bir bakracı al! Kapaklı bir bakraç üstelik! Belki hiçbir zaman kullanmayacaktım onu! Bizim mesleğin ince işlerinde her şeyin kendine göre bir önemi vardır! Ama her şeyin yeri ayrıdır, ilaç yapmak için kullanılacak bir şeyi, ev işi denilecek şeylerde kullanmamak gerektir! Hani bir pilici neşterle kesmek gibi, sanki bir yargıcın..."

Madam Homais "Neyse canım, sakin ol biraz!" diyordu.

Athalie onu redingotundan çekerek "Baba! Baba!" demekteydi.

Eczacı ise devam ederek "Bırakın beni canım! Bırakın!" diyordu. "Allah kahretsin, bakkaldan farkımız kalmadı, namussuzum! Git hadi! Hiçbir şeye aldırma, kır, dök! Sülükleri salıver! Hatmiyi yak! İlaç kavanozlarında hıyar turşusu kur! Sargıları yırtıp parçala!"

Emma "Evet ama siz..." diyecek oldu.

"Bir dakika! Başına ne iş açacaktın, biliyor musun?.. Sol kö-

şede, üçüncü rafta bir şey görmedin mi hiç? Konuş, cevap ver, bir şey söyle!"

Çocuk "Bilmi... yorum," diye kekeledi.

"Bilmiyorsun ha? Ben biliyorum ama! Mavi camdan bir şişe gördün orada, üstünde sarı mumdan bir mühür, içinde beyaz bir toz vardı. Üstüne de 'Tehlikelidir!' diye yazmıştım hatta. İçinde ne var, biliyor musun? Arsenik var, arsenik! Sen de gidip buna dokunuyorsun! Tam bunun yanında duran bir bakracı alıyorsun!"

Madam Homais ellerini kavuşturarak "Yanında ha?" diye bağırdı. "Arsenik, öyle mi? Az kalsın hepimizi zehirleyecektin!"

Bunun üzerine, çocuklar da karınlarında daha şimdiden korkunç sancılar duyuyorlarmış gibi, çığlıklar koparmaya başladılar.

Eczacı devam ediyordu:

"Ya da bir hastayı zehirleyecektin! Ağır Ceza Mahkemesi'ne düşüp canilerin iskemlesine oturayım, darağacına sürükleneyim mi istiyordun yani? Ben bütün bu işlere yıllar yılı alışığım ama iş yaparken ne kadar dikkatli davrandığımı bilmiyor musun? Çoğu sefer, omuzlarımdaki sorumluluğu düşününce kendim bile korkuyorum! Hükümet peşimizi bırakmıyor çünkü, bizimle ilgili saçma yasalar da Demokles'in kılıcı gibi tepemizde asılı duruyor!"

Emma artık kendisinden ne istendiğini sormayı bile düşünemiyor, eczacı ise soluk soluğa devam ediyordu:

"Sana yapılan iyiliklere böyle karşılık veriyorsun demek, ha? Sana gösterdiğim babaca özenlerin ödülü bu, öyle mi? Çünkü ben olmasaydım nerede olacaktın sen? Ne iş yapacaktın? Yiyeceğini, eğitimini, giyeceğini ve günün birinde insanlar arasına onurla çıkma imkânını sana veren kim? Ama bunun için alınteri dökmek, elleri nasır tutana dek çalışmak ister: Fabricando fit faber, age quod agis." (Zanaatını yapan zanaatkâr olur: Yaptığını iyi yap!)

Öyle çileden çıkmıştı ki Latince sözler söylüyordu; Çince, Grönlandca bilse bu iki dilde de sözler söyleyecekti. Öyle bir bunalım içindeydi ki benliğinde ne varsa hepsini olduğu gibi

açığa vuruyordu; nitekim fırtına oldu mu okyanus da kıyısındaki yosunlardan derinliklerindeki kumlara kadar böylece açılıverir.

Yine devam etti:

"Seni yanıma aldığıma dehşetli pişman olmaya başlıyorum! Seni o yoksulluğun içinde, ortasında doğduğun pislik içinde çürüyesin diye bıraksaydım daha iyi ederdim muhakkak! Sen ancak bir sığır çobanı olabilirsin, anladın mı? Daha doğru dürüst etiket yapıştırmasını bile beceremiyorsun! Sonra evimde yan gelmişsin, yiyip içip yatıyorsun!"

O sırada Emma, Madam Homais'ye dönerek "Beni çağırtmışsınız da..." dedi.

Kadıncağız kederli bir tavırla onun sözünü keserek "Ah, Tanrım! Nasıl söyleyeyim bilmem ki!" dedi. "Bir felaket oldu!.."

Sözünü bitiremedi. Eczacı bar bar bağırıyordu:

"Boşalt onu! Temizle! Aldığın yere götür! Çabuk olsana!"

Sonra Justin'i keten ceketinin yakasından tutup sarsmaya başladı, o sırada çocuğun cebinden yere bir kitap düştü.

Justin eğildi ama Homais daha atik davrandı, kitabı yerden alıp bakmaya başladı. Gözleri faltaşı gibi, ağzı da bir karış açıktı.

İki kelimeyi ağır ağır birbirinden ayırarak "Evlilikte... Aşk!" dedi. "Maşallah! Maşallah! Çok güzel doğrusu! Resimleri de var ha?.. Yo, bu kadarı fazla artık!"

Madam Homais ilerleyerek "Dur, dokunma ona," dedi.

Çocuklar resimlere bakmak istediler.

Eczacı şiddetle "Çıkın dışarıya!" dedi.

Çıktılar.

Homais önce geniş adımlarla bir aşağı bir yukarı dolaşmaya başladı, açık kitabı elinde tutuyor, gözlerini sağa sola deviriyordu. Tıkanacak gibiydi, yüzü gözü şişmişti, bir yerine inecekti neredeyse. Sonra doğruca kalfasının üzerine yürüdü, kollarını kavuşturup onun karşısına dikildi:

"Her türlü ahlâksızlık var demek sende ha, mendebur herif!.." dedi. "Dikkat et, bir uçurumun kıyısındasın!.. Bu iğrenç kitap, çocuklarımın eline geçer de meraklarını gıcıklar, Athalie'nin yüzünü gözünü açar, Nopeleon'u baştan çıkarır diye dü-

şünmedin mi hiç? Napoleon koca adam oldu artık! Kitabı okumadıklarından emin misin bari? Yemin edebilir misin bunun için bana?"

Emma "Şey... Bay Homais, bana bir şey söyleyecekmişsiniz..." dedi.

"Ha, sahi, hanımefendi... Kaynatanız sizlere ömür!"

Gerçekten de yaşlı Mösyö Bovary iki gün önce, sofradan kalktığı sırada, beyin kanamasından ölmüştü; Charles da Emma'yı üzmekten pek çekindiğinden Homais'ye "Bu kara haberi şöyle uygun bir dille siz veriverin ona," demişti.

Eczacı bu haberi nasıl vereceğini tasarlamış, söyleyeceği sözleri cilalayıp parlatmış, ahenkli bir hale sokmuştu adeta; oldukça ölçülü, esnek, idareli, nazik bir cümle olmuştu bu; ama öfkesi baskın çıkınca bütün bu söyleyeceği sözleri unutuvermişti.

Emma da ayrıntıları öğrenmeye kalkışmaksızın eczaneden çıktı. Homais yeniden bağırıp çağırmaya koyulmuştu çünkü. Gittikçe yatışmaya başlıyordu, şimdi artık bir yandan takkesiyle yelpazelenerek, öbür yandan da bir baba tavrıyla "Kitabı bütünüyle kötülüyor değilim ha!" diyordu. "Yazar bir hekimdir. Sonra, içinde bilimle ilgili birtakım yerler var ki bir erkeğin öğrenmesi hiç fena olmaz, bir erkeğin böyle şeyleri bilmesi gerekir hatta. Ama sonra, daha sonra! Bekle de adam olasın, hiç olmazsa vücudun gelişsin bari."

Emma kapıyı çalınca karısını beklemekte olan Charles kollarını açarak ilerledi, ağlamaklı bir sesle ona "Gel yavrum..." dedi.

Sonra onu kucaklayıp öpmek için hafifçe eğildi. Kocasının dudakları yüzüne değince Emma'nın aklına öteki erkek geldi; bunun üzerine, ürpererek elini yüzünün üzerinden geçirdi. Yine de:

"Evet, haberim var... Haberim var..." diye cevap verdi.

Charles annesinin mektubunu gösterdi ona: Kadıncağız olayı, hiçbir duygu ikiyüzlülüğüne kalkışmaksızın, olduğu gibi anlatıyordu. "Yalnız bir tek şeye üzülüyorum," diyordu, "kocam eski subay arkadaşlarıyla yemek yedikten sonra Doudeville'de bir kahvenin önünde, sokak ortasında ölmüş. Onun için, başında bir papaz bulunup da dinsel telkin yapamamış."

Emma mektubu geri verdi; sonra akşam yemeğinde, nezaket gereği, biraz iştahsızlık gösterdi. Kocası zorlayınca gayrete gelip yemeğini yemeye başladı; beri yanda da Charles onun karşısına geçmiş, üzgün bir tavırla, hiç kımıldamadan, öylece duruyordu.

Ara sıra, başını kaldırarak üzgün bir bakışla karısına uzun uzun bakmaktaydı. Bir seferinde içini çekerek "Bir kere daha görmek isterdim onu," dedi.

Emma susuyordu. Sonunda kendisinin de bir şeyler söylemesi gerektiğini anlayarak "Baban kaç yaşındaydı?" diye sordu.

"Elli sekiz!"

"Ya!"

Hepsi bu kadarla kaldı.

Bir çeyrek saat sonra, Charles ekledi:

"Ya zavallı anneciğim?.. Onun hali n'olacak şimdi?"

Genç kadın, "Vallahi bilmem!" der gibilerden bir hareket yaptı.

Karısının böyle hiç konuşmadığını gören Charles, onun üzgün olduğunu sandı, karısını zaten kederlendiren bu acıyı daha çok artırmamak için, kendini zorlayarak başka bir şey söylemedi.

Bununla birlikte, kendi acısını bir an için unutarak "Dün iyi eğlendin mi bari?" diye sordu.

"Evet."

Sofra toplandıktan sonra Charles Bovary masanın başından kalkmadı, Emma da oturdu; kocasına baktıkça gördüğü manzaradaki bu tekdüzelik, yüreğinde yavaş yavaş acıma diye hiçbir şey bırakmıyordu. Kocası çelimsiz, zayıf, metelik etmez görünüyordu ona. Her bakımdan zavallı bir adamdı. Nasıl kurtulmalıydı ondan? Ne bitmez tükenmez akşamdı bu! Afyon dumanı gibi uyuşturucu bir şey genç kadını sersemletiyordu.

Sofradan, bir bastonun döşeme tahtaları üzerinde çıkardığı sert bir gürültü duydular. Hippolyte idi bu, hanımın eşyasını getirmişti. Elindeki öteberiyi bir yere koyabilmek için, tahta bacağıyla güçbela bir çark çevirdi.

Emma, gür kızıl saçlarından terler damlayan adamcağıza bakarak "Bacağını unuttu artık zavallı!" dedi içinden.

Charles Bovary kesesinde ufak para arıyordu: Bu adamın orada bulunuşu bile kendi beceriksizliğine karşı yapılmış canlı bir kızgınlıktı ama o, bu durumun kendisi için alçaltıcı yanını anlamaz görünüyordu.

Ocağın üzerinde Léon'un verdiği menekşeleri görerek karısına döndü:

"Vay! Ne güzel çiçek demeti bu böyle!" dedi.

Genç kadın aldırmaz bir eda ile "Evet," dedi, "bir dilenci kadından satın almıştım."

Charles menekşeleri eline aldı, ağlamaktan kıpkırmızı olmuş gözlerini çiçeklerin üzerinde serinleterek, incitmeksizin koklamaya başladı. Genç kadın çiçekleri çabucak kocasının elinden kaptı, götürüp bir bardak suya koydu.

Ertesi gün yaşlı Madam Bovary çıkageldi, Ana oğul epey ağlaştılar. Emma da gördürecek işleri olduğunu bahane ederek ortadan kayboldu.

Bir gün sonra, hep birlikte yas konusunu görüşmek gerekti. İki kadın dikiş kutularını alıp derenin kıyısına gitti; çardağın altına oturdular.

Charles babasını düşünüyor, o zamana dek pek az sevdiğini sandığı bu adama bu derece sevgi beslediğini görerek şaşıyordu. Annesi ise kocasını düşünmekteydi. Eski zamanın en kötü günlerini bile çok özlüyordu şimdi. Bu kadar uzun bir alışkanlığın verdiği o içgüdüsel acı karşısında, her şey silinip gidiyordu; ara sıra, kadıncağız elindeki iğneyi önündeki dikişe batırdıkça, kocaman bir gözyaşı damlası burnundan aşağıya doğru kayarak bir ara burnunun ucunda asılı duruyordu. Emma ise "Daha kırk sekiz saat önce birlikteydik; herkesten uzak, derin bir sarhoşluk içindeydik, birbirimize bakmaya doyamıyorduk," diye düşünüyordu. Şimdi yitip gitmiş olan o günün en ufacık ayrıntılarını bile hatırlamaya çalışmaktaydı. Yalnız kaynanasının, kocasının yanında oluşu rahatsız ediyordu onu. Sevgisinin yarattığı o huşu hali bozulmasın diye hiçbir şey dinlemek, hiçbir şey görmek istemiyordu. Oysa ne yaparsa yapsın bu huşu,

dış duyguların etkisi altında, gittikçe kaybolmaya başlıyordu.

Emma bir giysinin astarını sökmeye uğraşıyordu, astar parçaları çevresine saçılmıştı; yaşlı Madam Bovary başını önündeki işten kaldırmaksızın elindeki makası gıcırdatıyor; Charles, ayaklarında kumaş terlikleri, sırtında robdöşambr niyetine kullandığı eski kahverengi redingotu, iki elini cebine sokmuş, hiçbir şey söylemeksizin öylece duruyordu; Berthe de yanlarındaydı, küçük beyaz bir önlük takmıştı, elindeki kürekle bahçenin yollarındaki kumları kazımaktaydı.

Birdenbire bahçe kapısından içeriye dükkâncı Lheureux'nün girdiğini gördüler.

"Acı olay" dolayısıyla kendisinin de yapabileceği bir hizmet olup olmadığını sormaya gelmişti.

Emma "Vallahi, benim pek bir şeye gereksinmem yok," dedi.

Satıcı öyle kolay kolay atlayacağa benzemiyordu:

"Bağışlayın ama sizinle özel olarak görüşmek istiyorum," dedi. Sonra alçak sesle ekledi: "Şu meseleyle ilgili... Biliyorsunuz elbet."

Charles kulaklarına kadar kıpkırmızı oldu.

"Ha! Evet... Sahi," dedi. Sonra, şaşkınlığı arasında karısından yana dönerek "Sevgilim... Acaba sen..." diye kekeledi.

Emma onun ne demek istediğini anlamış olacak ki ayağa kalktı.

Charles annesine de "Bir şey yok, canım! Küçük bir aile işi olacak," dedi.

Annesi senet sorununu öğrensin istemiyordu. Bu yüzden, kendisine çıkışacağından korkmaktaydı çünkü.

İkisi yalnız kalır kalmaz, Lheureux, oldukça kesin sözlerle, Emma'yı mirastan dolayı kutladı, sonra birtakım havai şeylerden, meyve çardaklarından, üründen, kendi sağlık durumundan söz açtı:

"Sağlığım şöyle böyle, ne iyi ne kötü yani," dedi. "Hamal gibi de çalışıyorum gerçekten; ama el âlem ne derse desin, iki lokma ekmek parasını zor kazanıyorum."

O boyuna konuşuyor, Emma dinliyordu. İki gündür canı öylesine sıkılmaktaydı ki!

Lheureux devam ediyordu:

"Siz tamamen iyileştiniz maşallah! Ama zavallı kocanız acıklı durumdaydı doğrusu! Aramızda birtakım anlaşmazlıklar oldu ama yine de iyi adamdır o."

Emma "Ne gibi?" diye sordu.

Charles, Lheureux'den alınan bazı eşyayı karısı hastayken geri vermeye kalkıştığını ondan gizlemişti çünkü.

Lheureux "Siz de biliyorsunuz, canım," dedi, "Yol için bavullar ısmarlamıştınız hani."

Şapkasını başından çıkarmamıştı; ellerini arkasına kavuşturmuş, gülümseyip ıslık çalarak, çekilmez bir tavırla Emma'nın yüzüne bakıyordu. Bir şeyler mi sezmişti acaba? Emma kafasının içinde bin türlü kaygılar kaynaştığı halde, öylece duruyordu.

Sonunda Lheureux "Barıştık onunla, şimdi de yeni bir uzlaşma önermeye gelmiştim," dedi.

Charles Bovary'nin imzaladığı senedin yenilenmesi işiydi bu. Hem doktor nasıl isterse öyle yapardı; hele şimdi başında bir sürü dert bulunduğuna göre, bir iş için rahatsız olmasının gereği yoktu.

Lheureux, "Hatta birisine, diyelim size, bir vekâlet verip kendisi bu işten sıyrılsa daha iyi eder," dedi. "Vekâletnameyle çok rahat olur bu, o zaman sizinle ikimiz birtakım küçük işler de yaparız..."

Genç kadın anlamıyordu. Adam sustu. Sonra sözü alışverişe getirerek "Elimde çok güzel mallar var, almadan edemezsiniz doğrusu," dedi. "Çok güzel, ince bir yünlü kumaş göndereceğim size, on iki metre kadar, bir giysilik yani. Sırtınızdaki, evde giymeye yarar. Misafirliğe gitmek için de bir giysi gerek size. Daha gelir gelmez bir bakışta görüverdim bunu. Gözüm keskindir ha!"

Kumaşı göndermedi de kendisi getirdi. Sonra kumaşı ölçmek için yine geldi; başka bahaneler bularak tekrar tekrar geldi. Her seferinde sevimli görünmeye, yararlı olmaya çalışıyor, Homais'ye yaraşan bir deyimle "daima hizmete hazır" bulunuyordu. Ara yerde de Emma'nın kulağına hep vekâletnameyle ilgili bir-

kaç öğüt fısıldıyordu. Senetten söz açtığı yoktu. Emma da bunu düşünüyordu; nekahete girdiği sırada Charles ona bununla ilgili bir şeyler anlatmıştı ama zihninden o kadar karmakarışık şeyler geçmişti ki şimdi bunları hatırlamıyordu. Emma para işleriyle ilgili tartışmalar yapmaktan da kaçındı; kaynanası bu yüzden şaşırdı ama gelinindeki bu huy değişmesinin hastayken edindiği dinsel duygulardan ileri geldiğini sandı.

Kaynanası gider gitmez Emma her şeyi kolaylaştıran sağduyusuyla kocasını hayran bırakmakta gecikmedi. İşlerin gidişatı konusunda bilgi edinmek, ipotekleri incelemek, izale-i şüyua mı tasfiyeye mi gitmenin daha iyi olacağını anlamak gerekecekti. Emma rastgele hukuk terimleri kullanıyor, "istikbal", "basiret" gibi büyük büyük laflar ediyor, miras işinin güçlüklerini boyuna aşırı derecede büyütüp duruyordu: Öyle ki günün birinde kocasına bir vekâletname örneği gösterdi. Buna göre kocası "kendi namına bütün işlerini çekip çevirmek, ödünç para alıp vermek, her türlü seneti imza ve havale etmek, her türlü parayı kendi adına ödemek" için karısını vekil tayin ediyordu. Görünüşe göre Emma, Lheureux'nün derslerinden epeyce yararlanmıştı.

Charles, bön bön ona "Nereden buldun bu kâğıdı?" diye sordu.

Emma "Guillaumin'den," dedi. Sonra çok büyük bir soğukkanlılıkla ekledi: "Hoş, ona da uzun boylu güvenemiyorum ya. Noterlerin adı pek kötüye çıkmış çünkü! Belki akıl danışmak gerek... Bizim de tek tanıdığımız... Ama hiç kimseyi tanımıyoruz."

Charles düşünceye dalmıştı:

"Belki Léon..." dedi.

Bu iş üzerinde mektupla anlaşmak güç olacaktı. Bunun üzerine Emma "Ben kalkıp Rouen'a gideyim bari," dedi.

Kocası da ona teşekkür ederek "Zahmet olacak sana," dedi.

Emma ayak diredi. Karşılıklı bir nezaket yarışına giriştiler.

Sonunda genç kadın, yalandan isyan eder gibi bir tavır takınarak "Tanrı aşkına bırak beni... Giderim ben," dedi.

Charles da karısını alnından öperek "Ne iyi kadınsın sen!" diye mırıldandı.

Emma, Léon'a danışmak için gitmek üzere hemen ertesi günü "Kırlangıç" adındaki arabaya bindi. Rouen'da üç gün kaldı.

III

Dopdolu, enfes, harikulade üç gün oldu bu, gerçek bir balayı oldu.

Limandaki Boulogne Oteli'nde kaldılar. Panjurları kapatıp kapıları kilitleyerek, yerlere saçılmış çiçekler arasında, kendilerine sabahleyin getirilen buzlu şerbetlerini içerek yaşıyorlardı orada.

Akşama doğru üstü kapalı bir kayığa binip adalardan birinde yemek yemeye gidiyorlardı.

Gemi tezgâhlarında, kalafatçı çekiçlerinin gemi teknelerine vuruşlarının işitildiği saatti bu. Ağaçların arasından katran dumanları yükseliyor, ırmağın üzerinde kocaman kocaman yağlı lekeler görülüyordu. Bu lekeler, tıpkı Floransa işi pirinç levhalar gibi, güneşin kızıl rengi altında eğri büğrü dalgalanarak yüzüyorlardı.

İki sevgili, kıyıya bağlı gemilerin ortasında, kayıklarından iniyordu. Gemilerin eğrilemesine duran uzun halatları sandalın üstüne hafifçe değiyordu.

Şehrin uğultuları, arabaların tekerlek gürültüleri, seslerin uğultusu, gemilerin güvertesindeki köpeklerin havlayışı belirsizleşerek uzaklaşıyordu. Emma şapkasının kurdelelerini çözüyor, sonra "adalarına" yanaşıyorlardı.

Kapısında siyah ağlar asılı bir lokantanın basık salonuna girip oturuyorlar, tavada kızarmış balık, muhallebi, kiraz yiyorlardı. Çimenlerin üzerine yatıyorlar, kavakların altına gidip öpüşüyorlardı. Hayatlarından öylesine memnundular ki bu ufacık ada dünyanın en harikulade yeri gibi geliyordu onlara. İki Robinson gibi, ölünceye dek burada ömür sürmek istiyorlardı. Ağaçları, mavi göğü, yeşil çimenleri ilk defa görüyor değillerdi; suyun akışını, rüzgârın yapraklar arasında esişini de ilk defa duymuyorlardı; yalnız, eskiden sanki doğa denen şey

yokmuş ya da ancak onlar isteklerini yerine getireli beri güzelleşmeye başlamış gibi, bütün bunlara hiçbir zaman böylesine hayran hayran bakmamışlardı herhalde.

Geceleyin dönüyorlardı. Sandal adaların kıyısından ilerliyordu. İkisi de loşluğun içine gizlenmiş, hiç konuşmadan sandalın ta arkasında oturuyorlardı. Dörtköşe palalı kürekler demir iskarmozlara çarpıyordu; sessizliğin içinde bu, bir metronomun vuruşu gibiydi, sandalın arkasından sürüklenmekte olan dümen ise, suyun içinde boyuna hafif hafif, tatlı tatlı lıkırdıyordu.

Bir seferinde ay çıktı; bunun üzerine, onu hüzünle, şiirle dolu bularak şairane sözler ettiler; hatta Emma:

Bir akşam, hatırlıyor musun,
Suların üstünde
Süzülüp gidiyorduk...

diye şarkı söylemeye başladı.

Uyumlu hafif sesi dalgaların üzerinde kayboluyordu; rüzgâr bu sesin titrek çınlayışlarını alıp götürüyor, Léon da bunların, tıpkı çırpılan kanatlar gibi, etrafından geçişini dinliyordu.

Emma karşıda, kayığın bölmesine dayanarak duruyor, kamaranın açık bir penceresinden içeriye ay ışığı giriyordu. Kıvrımları yelpaze biçimi genişlemekte olan siyah giysisi, genç kadını daha ince, daha uzun boylu gösteriyordu. Başını havaya kaldırmış, ellerini bitiştirmiş, gözlerini gökyüzüne çevirmişti. Ara sıra söğütlerin gölgesi onu tümüyle gizleyiveriyordu; sonra ay ışığının içinde, birdenbire, bir hayalet gibi yeniden görünüyordu.

Léon'un eline Emma'nın yanında, yerde, kırmızı bir kurdele parçası geçti.

Sandalcı da kurdeleyi inceledi, sonunda "Geçen gün bir topluluğu gezmeye götürmüştüm de onlar düşürmüşlerdir belki," dedi. "Hepsi de kadınlı erkekli, bir sürü şakacı insandı. Yanlarında pastalar, şampanya, nefesli sazlar, daha bir sürü şey getirmişlerdi! Hele bir tanesi vardı, uzun boylu, ince bıyıklı, yakışıklı bir adamdı, öyle şakacıydı ki sormayın! Sandaldakilerin hepsi onu galiba "Adolphe, Dodolphe" gibi bir adla çağırarak "Haydi... Bir şeyler anlat bize," diyorlardı.

Emma irkildi.

Léon ona sokularak "Hasta mısın?" diye sordu.

"Yok canım, bir şey değil. Gecenin serinliğindendir."

Yaşlı kayıkçı da yabancıya kibar bir şey söylediğini sanarak alçak sesle ekledi:

"O adam kadınsız kalmaz muhakkak."

Sonra avuçlarına tükürerek yeniden küreklerine asıldı.

Gene ayrılmak gerekti! Vedalaşmaları acıklı oldu. Léon mektuplarını Rollet Ana'ya gönderecekti; Emma mektuplarını çift zarfın içine koyması için ona öyle sıkı tembihlerde bulundu ki Léon sevişme konusunda Emma'nın gösterdiği kurnazlığa hayran kaldı.

Genç kadın son bir defa öpüşürken "Demek her şey yolunda diyorsun sen, öyle mi?" diye sordu.

"Evet, elbette!"

Léon sokakta yalnız başına evine dönerken, kendi kendine "Emma bu vekâlet işi üzerinde niçin bu kadar fazla duruyor?" diye düşündü.

IV

Çok geçmeden Léon arkadaşlarına karşı küçümser tavırlar takındı, onlarla düşüp kalkmaktan kaçındı, dairedeki dosyalarla da hiç uğraşmaz oldu.

Emma'dan mektup bekliyor, gelince tekrar tekrar okuyordu. O da ona mektup yazıyordu. İsteklerinin, anılarının var gücüyle gözlerinin önüne getiriyordu onu. Emma'yı yeniden görme isteği, onun yokluğuyla azalacak yerde arttı; öyle ki bir cumartesi sabahı Léon noter dairesinden savuşup gitti.

Yokuşun üst başına ulaşıp ovada rüzgârın döndürdüğü tenekeden bayrağıyla kilisenin çan kulesini görünce, tıpkı yıllarca sonra doğdukları köyü ziyarete gelen milyonerlerin duyduklarını duydu: Onlar da köylerini gördükleri zaman zafer dolu bir gururla, bencilce bir içlilikle karışık tatlı bir his duyarlar herhalde.

Gidip Emma'nın evinin çevresinde dolaştı. Mutfakta ışık var-

dı. Perdelerin ardında onun gölgesini gözetledi. Hiçbir şey görünmedi.

Madam Lefrançois, Léon'u görünce uzun çığlıklar kopardı, onu "incelmiş, boyu uzamış" buldu. Artémise ise tersine "irileşmiş, esmerleşmiş" bulmaktaydı.

Yine eskisi gibi küçük salonda akşam yemeğini yedi ama yalnızdı, bu sefer tahsildar yoktu; çünkü Binet, "Kırlangıç"ı beklemekten usandığı için, yemek zamanını bir saat erkene almıştı, tam saat beşte akşam yemeğini yiyordu; yine de külüstür, eski arabanın sık sık geç kaldığını ileri sürmekteydi.

Sonunda, Léon kararını verdi, gidip hekimin kapısını çaldı. Emma odasındaydı, ancak bir çeyrek saat sonra aşağıya indi. Charles Bovary'nin Léon'u tekrar görmüş olmaktan pek sevinmiş gibi bir hali vardı; ama o akşam da ertesi gün de hiçbir yere kımıldamadı.

Léon, Emma'yı yalnız olarak ancak akşam, çok geç vakit, bahçenin arkasındaki dar sokakta görebildi... Dar sokakta, tıpkı ötekiyle olduğu gibi! Hava fırtınalıydı, bir şemsiyenin altında, şimşeklerin ışığında konuşuyorlardı.

Ayrılıkları dayanılmaz oluyordu.

Emma "Ölmek daha iyi!" diyordu. Bir yandan ağlayarak Léon'un kolu üzerinde kıvranmaktaydı. "Allahaısmarladık!.. Allahaısmarladık!.. Seni ne zaman göreceğim acaba?"

Ayrılmışken bir daha öpüşmek için geri döndüler; Emma da ona söz verdi:

"Ne yapıp edip hiç olmazsa haftada bir seninle serbestçe görüşebilmek için sürekli bir çare bulacağım yakında," dedi.

Bundan kuşku duymuyordu. İçi umutla doluydu zaten. Para da geçecekti eline.

Onun için, odasına, Lheureux'nün "Ucuzdur," diye övdüğü geniş çizgili bir çift sarı perde aldı; bir de halı almayı tasarladı, Lheureux "Atla deve değil ya bu," diyerek terbiyeli bir eda ile bir halı bulmaya söz verdi ona. Emma artık onsuz edemiyordu. Her Tanrı'nın günü belki yirmi kere Lheureux'yü eve çağırtıyor, adam da işini gücünü yüzüstü bırakıp, gık bile demeden, hemencecik geliyordu. Sonra, Rollet Ana'nın neden her

gün Emma'nın evinde yemek yiyişini, sırf onu görmeye gelişinin nedenini de kimse anlayamıyordu.

Yine o zamanlara, yani kışın başlangıcına doğru, Emma'da derin bir müzik merakıdır başladı.

Bir akşam, Charles da kendisini dinlediği sırada, Emma aynı parçayı birbiri ardı sıra dört sefer çaldı, her seferinde de kızdı.

Charles ise aradaki farkı seçemiyor, "Aferin!.. Çok güzel!.. Ne var kızacak? Devam et!" diye bağırıyordu.

"Yok canım! Berbat çalıyorum! Parmaklarım uyuşmuş!"

Ertesi gün Charles "Yine bir şeyler çalsana bana," diye yalvardı.

"Madem istiyorsun, peki..."

Charles, karısının biraz gerilemiş olduğunu gizlemedi: Emma porteyi şaşırıyor, karıştırıyordu.

Derken birden durarak "Yok yok! Bitti artık! Ders almam gerek ama..." dedi. Dudaklarını ısırdı, sonra ekledi: "Ders başına yirmi frank çok pahalı!"

Charles aptal aptal sırıtarak "Gerçekten de öyle, pahalı biraz," dedi. "Ama belki daha ucuza da ders alabilirsin gibime geliyor, çünkü bazen o kadar ünlü olmayan sanatçılar vardır, çoğunlukla büyük ünlülerden daha iyidir bunlar."

Emma "Ara da bul öylelerini," dedi.

Ertesi gün eve dönünce Charles kurnaz kurnaz karısına baktı, sonunda da baklayı ağzından çıkardı:

"Bazen ne kadar inatçısındır! Bugün Barfeuchères'e gittim. Madam Liégeard bana ne dese iyi? Miséricorde'da okuyan üç kızı var ya? Saati iki buçuk franktan ders alıyorlarmış, hem de çok iyi bir öğretmenden!"

Emma omuzlarını silkti, o günden sonra da bir daha piyanosunu açmadı.

Yalnız, piyanosunun yanından geçtiği zamanlar, eğer Charles da oradaysa içini çekerek "Zavallı piyanocuğum benim!" diye söyleniyordu.

Eve konuk geldiği zaman, "Piyanoyu bıraktım artık, bazı önemli nedenler yüzünden de yeniden başlamaya hiç niyetim yok," demekten geri durmuyordu.

Bunun üzerine herkes ona acıyor, "Vah, vah! Çok yazık olmuş! Müziğe ne de büyük yatkınlığınız var oysa!" diyordu.

Bu işten Charles'a söz edenler bile oldu. Herkes, hele eczacı, hekimi ayıplıyor, "Doğru yapmıyorsunuz," diyordu. "Bir Tanrı vergisi böyle yüzüstü bırakılmamalı. Hem düşünsenize azizim, hanımınıza piyano dersi aldırtmakla ileride kızınızın müzik öğrenimi için harcayacağınız parayı tasarruf etmiş olursunuz! Bana kalırsa anneler çocuklarının eğitimiyle kendileri uğraşmalıdır. Rousseau'nun fikridir bu, belki henüz biraz yenidir ama tıpkı çocukları annelerinin emzirmeleri, onlara aşı yapılması gibi, günün birinde bu fikir de üstün gelecek, eminim."

Bunun üzerine, Charles bu piyano dersi sorunu üzerine bir kere daha döndü. Emma ters ters, "Piyanoyu satalım, daha iyi," dedi. Kendisine bunca gururlu hazlar vermiş olan bu piyanonun gittiğini görmek, onun için, kendi varlığından bir parçanın kopup gitmesi gibi bir şeydi.

Charles, "İstersen... Zaman zaman şöyle bir ders almak, pek yıkım olmaz herhalde," diyordu.

Emma da cevap veriyordu:

"Evet ama dersler ancak sürekli olursa yararlanır insan."

İşte böylelikle Emma haftada bir gün, sevgilisini görmek üzere şehre gitmek için kocasından izin kopardı. Hatta, aradan bir ay geçince herkes onun piyanoyu epey ilerlettiğini söylemeye başladı.

V

Ders günü her perşembeydi. Emma kalkıyor, kocasını uyandırmamak için sessiz sessiz giyiniyordu. Yoksa Charles ona, "Çok erkenden hazırlanıyorsun," diye çıkışmaya kalkardı. Sonra bir aşağı bir yukarı dolaşmaya başlıyor, zaman zaman pencerenin önünde duruyor, alana bakıyordu. Tan yerinin ışığı pazar yerinin direkleri arasında dolaşıyor, eczacının panjurları kapalı evi, şafağın soluk rengi içinde, tabelasındaki büyük harfleri gözlerin önüne seriyordu.

Saat yediyi çeyrek geçe oldu mu "Lion d'Or" Hanı'na gidiyor, Artémise de esneye esneye gelip ona kapıyı açıyordu. Sonra gidip hanımın onuruna ocaktaki küle gömülü korları eşeliyordu. Emma mutfakta yalnız kalıyor, ara sıra dışarıya çıkıyordu. Hivert acele etmeksizin arabayı koşuyor; bir yandan da Lefrançois Ana'yı dinliyordu. Hancı kadın pamuklu bir başlık geçirmiş olduğu halde başını pencereden çıkararak ona siparişler veriyor, Hivert'den başka birini şaşırtacak olan bir sürü laf söylüyordu. Emma da ayakkabılarının tabanlarını avludaki taşlara vuruyordu.

En sonunda Hivert çorbasını içiyor, yağmurluğunu giyiyor, piposunu yakıyor, kırbacını eline alıyor, sakin sakin yerine geçip oturuyordu.

"Kırlangıç" ağır ağır yola çıkıyor, üç çeyrek fersah boyunca yer yer durup yolcu alıyordu. Yolcular yolun kıyısında, bahçelerin kapılarında durarak arabanın gelmesini bekliyorlardı. Bir gün önceden haber vermiş olanlar biraz gecikiyorlardı; hatta, kimileri evlerinde yatıyorlardı henüz. Hivert sesleniyor, bağırıp çağırıyor, küfürler ediyor, sonra iskemlesinden inip kapılara giderek güm güm vuruyordu. Arabanın çatlak camlarından içeriye rüzgâr giriyordu.

Derken arabanın dört kanepesi de doluyor, atlar ilerliyor, sıra sıra elma ağaçları birbirini kovalıyordu; yol da iki yanında sarı bir su ile dolu iki uzun hendeğin arasında, ufka doğru habire daralıyordu.

Emma bu yolu başından sonuna dek ezbere biliyordu; bir çayırdan sonra bir direk, sonra bir karaağaç, bir samanlık ya da bir bekçi kulübesi gelmekteydi; hatta kimi zamanlar, genç kadın kendi kendine oyun yapmak için gözlerini yumuyor, alınacak mesafenin ne kadar olduğunu her zaman kesin olarak biliyordu.

En sonunda, tuğla evler sıklaşıyor, tekerleklerin altında toprak çınlıyor, "Kırlangıç" bahçelerin arasından geçiyordu; bahçelerde de parmaklıkların arkasından heykeller, bir çardak, budanmış şimşir ağaçları, bir salıncak görülüyordu. Derken şehir birdenbire gözler önüne seriliveriyordu.

Basamak basamak inip sislere gömülen şehir, köprülerin ilerisinde belli belirsiz genişlemeye başlıyordu. Sonra kırlar, ovalar tekdüze bir gidişle yükselmeye başlıyor; ta uzakta, solgun göğün belirsiz çizgisine ulaşıyordu. Böyle yüksekten bakılınca görülen manzaranın, tıpkı bir resim gibi, kımıltısız bir hali vardı; bir köşeye, demirli duran gemiler yığılmıştı; ırmak, yeşil tepelerin eteğinden kıvrılıp dolanıyor, uzun biçimli adalar suyun üzerinde, öylece kalakalmış kocaman siyah balıklar gibi duruyordu. Fabrikaların bacalarından, uç taraflarından havalanıp giden kocaman, kahverengi duman sorguçları yükseliyordu. Dökümhanelerin homurtusuyla birlikte, kiliselerin sis içinde yükselen çan sesleri de işitiliyordu. Caddelerin yapraksız ağaçları evlerin ortasında mor çalılıkları andırıyor, yağmurdan pırıl pırıl parıldayan damlar, mahallelerin yüksekliklerine göre, eşit olmayan bir biçimde ışıldıyordu. Ara sıra bir rüzgâr sağanağı bulutları Sainte-Catherine Bayırı'na doğru sürüklüyordu: Bulutlar, sessiz sessiz bir kayalığa çarpıp köpüren göksel dalgalar gibi görünüyordu.

Bütün bu birbiri üstüne yığılı varlıklardan, Emma için baş döndürücü bir şeyler yükseliyor, bu yüzden de yüreği alabildiğine şişiyordu: Orada çarpan yüz yirmi bin yürek hep birden, içlerinde bulunduğunu varsaydığı tutkuların buğusunu yolluyordu kendisine sanki. Sonsuzluk karşısında sevgisi büyüyor, yükselmekte olan belirsiz uğultular yüzünden de gürültülerle doluyordu. Emma bunu yine dışarıya, alanların, gezi yerlerinin, sokakların üstüne döküyor, bu eski Normandiya şehri de gözlerinin önünde tıpkı kocaman bir başkent, içine girmekte olduğu bir Babil gibi uzanıp gidiyordu. İki eliyle dayanıp pencereden dışarıya eğiliyor, hafif rüzgârı ciğerlerine çekiyordu. Arabanın üç atı dörtnala ilerliyor, taşlar çamurun içinde gıcırdıyor, araba sallanıyor, Hivert uzaktan öteki arabalara seslenirken, geceyi Bois-Guillaume'da geçirmiş olan şehirliler, küçük aile arabalarının içinde, yokuşu sakin sakin iniyorlardı.

Şehrin kapısında duruyorlardı: Emma ayakkabılarının üstüne giydiği tahta tabanlı kunduraların tokalarını çözüyor, eldivenlerini değiştiriyor, atkısını düzeltiyor, yirmi adım ileride, "Kırlangıç"tan iniyordu.

O sırada şehir uyanmaya başlıyordu. Başlarında Grek biçimi takkelerle tezgâhtarlar dükkânların camekânlarını siliyorlar, kalçalarının üstünde sepetler taşıyan kadınlar sokak köşelerine gelince aralıklı bir şekilde, bar bar bağırıyorlardı. Genç kadın, başını önüne eğmiş, duvarlara sürtünerek ilerliyor, indirmiş olduğu siyah tülünün altında keyifle gülümsüyordu.

Kendisini görecekler diye korktuğu için, öteden beri, en kısa yoldan gitmiyordu. Dar, loş sokaklara dalıyor, kan ter içinde, Nationale Sokağı'nın sonlarına, oradaki çeşmenin yakınına geliyordu. Tiyatroların, meyhanelerin, yosmaların mahallesidir burası. Çoğu sefer yanından, içinde titreyen bir dekorla bir yük arabası geçiyordu. Önlüklü garsonlar, yeşil fidanların arasında, döşeme taşlarının üzerine kum serpiyorlardı. İnsanın burnuna pelin şarabı, yaprak sigarası, istiridye kokuları geliyordu.

Emma bir sokağa sapıyor, sonra şapkasının kıyılarından taşan kıvırcık saçlarından Léon'u tanıyordu.

Genç adam kaldırımın üzerinde yürümeye devam ediyor, Emma da otele kadar onun ardından gidiyordu; Léon yukarıya çıkıyor, kapıyı açıyor, içeriye giriyordu... Nasıl kucaklaşıp öpüşüyorlardı o zaman!

Derken, öpüşlerden sonra, sözler birbirini kovalamaya başlıyordu. Birbirlerine o haftanın üzüntülerini, mektuplar yüzünden duydukları kaygıları, tasaları anlatıyorlardı; o anda her şeyi unutuyorlar, şehvetli şehvetli gülerek, birbirlerine sevgi dolu sözler söyleyerek karşılıklı bakışıyorlardı.

Karyolaları beşik biçiminde, büyük bir akaju karyolaydı. Kırmızı ipekliden, Şark işi perdeler tavandan inerek karyolanın gittikçe genişleyen başucunda ta aşağılara doğru bir kubbe halini alıyordu. Emma'nın siyah saçlı başı, beyaz teni bu kırmızı renk üzerinde daha da belirdiği zaman, çıplak kollarını utangaç bir hareketle kavuşturuyor; ellerini yüzüne kapıyordu: İşte o zaman, dünyada bundan daha güzel bir şey göremezdi insan!

Ilık oda, ayak seslerini yok eden halısı, neşeli, çapkınca süsleri, sakin ışığıyla bu gibi sevda mahremiyetleri için pek elverişli görünüyordu. İçeriye güneş vurduğu zaman ok gibi sivri uçlu çubuklar, bakırdan giysi askıları, ocağın ızgarasının iri to-

puzları birdenbire ışıldayıveriyordu. Hani bazı deniz kabukları vardır, insan kulağına yaklaştırınca içinde denizin gürültüsünü duyar: Ocağın üzerinde, şamdanların arasında iki tane böyle büyük, pembe deniz kabuğu vardı.

Biraz modası geçmiş görkemine rağmen, bu neşe dolu iyi odayı ne kadar seviyorlardı! Eşyayı hep yerli yerinde, bazen de Emma'nın bir önceki perşembe unutmuş olduğu firketelerini saatin altında buluyorlardı. Yemeklerini ateşin başında, pelesenk ağacı kaplı küçük bir masanın üzerinde yiyorlardı. Emma parçaları kesip onun tabağına koyuyor, beri yandan türlü cilveler yapıyordu; sonra da şampanyanın köpüğü ince kadehten parmaklarındaki yüzüklerin üzerine taştı mı gürültülü, çapkın bir kahkaha koparıyordu. Birbirine sahip oluşun sarhoşluğu içinde, öylesine kendilerinden geçmişlerdi ki burada evlerindeymiş gibi davranıyorlar, iki ölümsüz genç evli gibi, ölünceye dek burada yaşayacaklarını sanıyorlardı. "Bizim odamız, bizim halımız, bizim koltuklarımız," diyorlardı. Hatta Emma "benim terliklerim" demekteydi; genç kadın heveslenmiş, Léon da bunları armağan etmişti ona. Pembe satenden, kıyıları kuğu tüyü işlemeli terliklerdi bunlar. Emma, Léon'un dizlerine oturduğu zaman kısa gelen bacağı havada sallanıyor, topuk kısmı açık olan cici terlik de çıplak ayağının ancak parmaklarına ilişik olarak duruyordu.

Léon, kadın şıklığının o anlatılmaz inceliklerinin tadına ilk defa varıyordu. Bu konuşma inceliğine, giyinişteki bu düzgünlüğe, bu uysal güvercin tavırlarına hiç rastlamış değildi. Emma'nın ruhundaki coşkunluğa da etekliğinin dantellerine de hayrandı. Hem "kibar bir kadın", üstelik de evli bir kadın değil miydi o? Sahici bir metresti kısacası.

Zaman zaman ya durgun ya neşeli, geveze ya sessiz, kızgın ya da baygın olan mizacındaki değişiklikle genç kadın Léon'a binlerce isteği hatırlatıyor, birtakım içgüdüleri ya da anışları gözlerinin önünde canlandırıyordu. Bütün romanlardaki sevdalı kadın, bütün dramların kahramanı, şiir kitaplarında üstü kapalı biçimde adı geçen "o kadın", hepsi, hepsi oydu. Léon onun omuzlarında, ressam Ingres'nin "Yıkanan Odalık" adlı tablo-

sundaki kehribar rengini buluyordu; Emma'da, derebeylik dönemi şatolarında yaşayan kadınların uzun bedeni vardı; ayrıca "Barcelona'nın solgun yüzlü kadını"na da benziyordu ama her şeyden önce, tam bir melekti o!

Çoğunlukla Léon ona bakarken öyle sanıyordu ki ruhu ona doğru atılıyor, başının çevresi üzerinde bir dalga gibi yayılıyor, sonra da göğsünün beyazlığına doğru sürüklenip iniyordu.

Genç kadının önünde yere çöküyordu; iki dirseğini onun dizlerine dayayarak başını uzatıyor, gülümseyerek onu seyrediyordu.

Emma da ona doğru eğiliyor, sarhoşluktan soluğu kesilmiş gibi, "Kımıldama sakın, konuşma, yüzüme bak!" diye mırıldanıyordu. "Gözlerinden çok tatlı bir şeyler çıkıyor, bu da çok iyi geliyor bana!"

Léon'u "çocuk" diye çağırıyordu:

"Beni seviyor musun, çocuk?"

Sonra, ağzına yükselen dudakların acelesi içinde, onun cevabını işitmiyordu bile.

Saatin üzerinde pirinçten, küçük bir Aşk Tanrısı heykeli vardı, yaldızlı bir çelenk altında kollarını yuvarlatarak kırıtıyordu. Sık sık gülmüşlerdi ona; ama ayrılmak gerektiği zaman, onlara her şey ciddi görünüyordu.

Karşılıklı, hareketsiz durarak, boyuna "Perşembeye!.. Perşembeye!.." diye yineliyorlardı.

Emma birdenbire Léon'un başını iki eliyle kavrıyor, "Allahaısmarladık!" diye bağırırken Léon'u çabucak alnından öpüyor, sonra merdivenleri koşa koşa inmeye başlıyordu.

Comédie Sokağı'nda bir berbere gidip saçlarını düzelttiriyordu; gece olmaktaydı; dükkânda hava gazı lambasını yakıyorlardı.

Sonra, oyuncuları sahneye çağıran tiyatro çıngırağını duyuyordu; karşıdan da beyaz yüzlü erkeklerin, partal tuvaletli kadınların geçtiklerini, kulislere giden kapıdan içeriye girdiklerini görüyordu.

Bu küçük, çok basık tavanlı dükkânın içi sıcak oluyordu. Perukların, kremlerle briyantinlerin ortasında, soba gürül gürül

yanıyordu. Başını mıncıklayan yağlı ellerle birlikte saç maşalarının kokusu çok geçmeden genç kadını sersemletiyor, o da omuzlarını örten beyaz bezlerin altında biraz şekerleme yapıyordu. Çoğu kere berber saçlarını yaparken ona maskeli balo biletleri satmaya da kalkışıyordu.

Sonra Emma gidiyordu! Sokaklardan yine geçiyor; Croix-Roug Oteli'ne ulaşıyordu; sabahleyin bir kanepenin altına saklamış olduğu tahta tabanlı kar kunduralarını yine alıyor, sabırsızlanan yolculardan kimileri arabadan iniyorlar, o zaman Emma arabada yalnız kalıyordu.

Her dönemeçte, şehirdeki tüm ışıklar gittikçe daha çok sayıda görülmekteydi. Bu ışıklar, birbirlerine karışmış evlerin üzerinde geniş, aydınlık bir buğu oluşturuyordu. Emma minderlerin üzerinde dizüstü duruyor, bakışları bu göz kamaştırıcı hale dalıp gidiyordu. Hıçkırıyor, Léon'u çağırıyor, ona sevecen sözler söylüyor, rüzgârda yitip giden öpücükler gönderiyordu.

Yokuşta, elinde sopasıyla posta arabalarının ortasında serseri gibi dolaşan zavallı bir yoksul vardı. Sırtına yırtık pırtık giysiler geçirmişti. Leğen gibi yuvarlak, kunduz tüyünden şapkası yüzüne doğru inmişti; yalnız, şapkayı çıkardığı zaman göz kapakları yerine, ortaya iki tane açık, kan çanağı gibi göz çukuru çıkıyordu. Bu çukurun etleri, kırmızı parçalar halinde tarazlanmıştı; buralardan akan sular da burnuna kadar olan yeri yeşil kabuklar halinde kaplamıştı. Adam ikide bir, delikleri kapkara burnunu çekiyor, konuşurken budalaca bir gülüşle başını arkaya atıyordu; o zaman, sürekli bir hareketle sağa sola devirdiği mavimsi gözbebekleri şakaklara doğru gidip bu cılk yaranın kenarına çarpıyordu.

Arabaların peşinden giderken adamcağız bir türkü tutturuyordu:

Güzel bir günün sıcağında
Sevdayı düşünür küçük kız hep.

Şarkının geri yanında da kuşlar, güneş, ağaç yaprakları vardı.

Bu adam ara sıra, başı açık, birdenbire Emma'nın arkasında beliriveriyor, genç kadın bir çığlık koparıp geri çekiliyordu.

Hivert adamla alay ediyor, "Saint-Romain Panayırı'nda bir baraka tutsana sen yahu!" diyor ya da "Senin yavuklu ne âlemde?" diye soruyordu.

Çoğu kere araba yürürken adamın şapkası ani bir hareketle pencereden arabanın içine giriyor, adam da tekerleklerden sıçrayan çamurların arasında, öbür koluyla çamurluğa asılıyordu. Başlangıçta hafif bir viyaklamayı andıran sesi, sonradan tizleşiyordu.

Bu ses, tıpkı belirsiz bir mutsuzluğun hafif iniltisi gibi, gecenin içinde sürüklenip gidiyordu. Çıngırakların şıngırtısı, ağaçların hışırtısı, arabanın tangırtısı içinde uzaklardan gelirmiş gibi bir hali vardı ki Emma'yı altüst ediyordu. Tıpkı bir uçurumun içine dökülen bir sel gibi, bu ses de genç kadının ruhunun derinliklerine iniyor, uçsuz bucaksız bir hüznün sonsuzluğu içine sürüklüyordu onu. Yalnız, arabanın bir yanının ağır bastığını fark eden Hivert, kamçısını boyuna kör adama indiriyordu. Kamçı adamın cılk yaraları üzerinde şaklıyor, adam da bir çığlık koparıp çamurların içine yuvarlanıyordu.

Sonra "Kırlangıç"ın yolcuları uykuya dalıyorlardı; kiminin ağzı açık, kiminin çenesi önüne eğikti; kimisi yanında oturan kimsenin omzuna yaslanıyor, kimisi de kollarını meşinden tutamağa geçirerek arabanın sarsıntısına uyup düzenli düzenli sallanıyordu. Dışarıdaki fenerin, atların sağrıları üzerinde sallanan ışığı, kahverengi perdelerden içeriye süzülerek bütün bu kımıltısız insanlar üstünde kan rengini hatırlatan gölgeler yaratıyordu. Emma kederden sarhoş bir halde, giysilerinin içinde titriyor, ruhunda bir ölüm acısı duyarken ayaklarının da gittikçe buz kesildiğini hissediyordu.

Evde Charles onu bekliyordu: Perşembe günleri "Kırlangıç" hep geç kalmaktaydı. Hanım da sonunda çıkageliyordu! Küçük kızı şöyle, üstünkörü bir öpüyordu. Yemek hazır değildi ama ne önemi vardı bunun, Emma aşçı kadının kusuruna bakmıyordu. Bu kızın aklına esen her şeyi yapmasına hiç ses çıkaran yoktu.

Çoğu zaman kocası onun yüzündeki solgunluğu görerek "Hasta değilsin ya?" diye soruyordu.

Emma "Hayır," diyordu.

Charles "Bir acayipsin bu akşam," diye üsteliyordu.

"Hiç canım, bir şeyim yok!"

Hatta bazı günler Emma eve gelir gelmez hemen odasına çıkıyordu; orada bulunan Justin sessiz adımlarla dolaşıyor, açıkgöz bir oda hizmetçisinden daha becerikli biçimde de hizmet ediyordu ona. Kibriti, şamdanı, bir kitabı yerli yerine koyuyor, geceliğini hazırlıyor, yatağı açıyordu.

Emma "Hadi bakalım, oldu, git artık," diyordu.

Çünkü Justin bu işleri yaptıktan sonra kollarını iki yanına sarkıtıp birdenbire beliren hayallerin sayısız telleri arasında kalmış gibi, gözlerini açarak öylece duruyordu.

Emma yitirdiği mutluluğunu yine elde etmek için o kadar sabırsızlanıyordu ki ertesi gün berbat, daha sonraki günler ise daha çekilmez bir hal alıyordu. Genç kadın pek iyi bildiği hayallerle alevlenen derin bir istek içinde kıvranıyor, yedinci günü ise bu istek, Léon'un okşayışları altında, rahatça boşanıveriyordu. Léon'un ateşliliği ise hayranlık, minnet gösterileri altında gizleniyordu. Emma bu aşkı sessiz, dalgın bir halde tadıyor, sevgisinin bütün yapmacıklarıyla canlı tutmaya çalışıyor, daha sonra yok olacak diye korkudan hafifçe ürperiyordu.

Çoğu zaman, sesinde tatlı bir hüznün çınlayışıyla, Léon'a şöyle diyordu:

"Biliyorum, beni bırakacaksın!.. Evleneceksin!.. Sen de başkaları gibi olacaksın!"

Léon soruyordu:

"Hangi başkaları?"

Emma "Erkekler işte, canım," diye cevap veriyordu. Sonra nazlı bir hareketle Léon'u iterek ekliyordu: "Hepiniz de hınzırsınızdır siz!"

Bir gün yine oturmuş, insanın bu ölümlü dünyada karşılaştığı düş kırıklıklarından tevekküllü bir eda ile söz ediyorlardı.

Emma bir ara "Bakalım beni kıskanıyor mu?" diye düşünerek ya da içini dökmek için duyduğu kuvvetli arzuyu yenemeyerek "Eskiden de birisini sevmiştim ben," dedi. Sonra çabucak ekledi: "Senin gibi değildi o ama; hem kızımın başına yemin ederim ki hiçbir şey olmadı aramızda."

Delikanlı ona inandı ama "Ne iş yapardı?" diye sormaktan da kendini alamadı.

"Deniz subayıydı."

Emma böylelikle hem Léon'un yapabileceği bütün araştırmaları önlemiş; hem de kavgacı yaradılışlı, saygı görmeye alışık bir erkeği sözde büyülemiş olmakla kendisini de çok yükseltmiş oluyordu.

Noter kâtibi o zaman durumundaki aşağılığı hissetti; kendisinin de apoletleri, nişanları, unvanları olsun istedi. Bütün bunlar Emma'nın hoşuna gidiyor olmalıydı: Genç kadının savurgan yaradılışından da bunu anlamıştı zaten.

Oysa Emma duyduğu acayip isteklerden çoğunu söylemiyordu ona: Mesela genç kadın Rouen'a, çizmelerinin konçları tersine kıvrık bir arabacının sürdüğü, İngiliz atı koşulu mavi bir faytonla gelmek istiyordu. "Nolur beni uşak diye yanınıza alın!" diyerek bu hevesi onda uyandıran, Justin olmuştu. Gerçi her buluşmalarında bu yoksunluk, gelişin verdiği zevki azaltmıyordu ama dönüşün hüznünü artırıyordu muhakkak.

Çoğu kere, baş başa oturup Paris'ten söz ettikleri zaman, Emma sonunda "Ah, orada olsak ne güzel yaşardık!" diye mırıldanıyordu.

Genç adam eliyle onun saçlarını okşayarak yavaşça "Mutlu değil miyiz ki?" diye soruyordu.

Emma "Evet, sahi, deliyim ben; öp beni!" diyordu.

Kocasını da her zamankinden çok daha hoş tutmaktaydı; ona fıstıklı kremalar pişiriyor, yemekten sonra valsler çalıyordu. Bu yüzden Charles hayatından pek hoşnuttu, Emma da kaygısız, tasasız yaşayıp gidiyordu.

Derken bir akşam kocası birdenbire sordu:

"Sana ders veren piyano hocasının adı Lempereur'dü, değil mi?"

"Evet."

Charles "Biraz önce Madam Liégeard'ın evinde onu gördüm," dedi. "Senden söz ettim, tanımıyor."

Yıldırım düşmüş gibi bir şey oldu bu. Genç kadın yine doğal bir eda ile cevap verdi:

"Adımı unutmuştur belki!"

Hekim "Rouen'da piyano öğretmenliği yapan birkaç tane Matmazel Lempereur mü var yoksa?" dedi.

Emma "Belki de!" dedi. Sonra birdenbire ekledi: "Iyi ama, makbuzları var onun bende, işte bak!"

Peşinden, küçük yazı masasının başına gidip bütün çekmeceleri araştırdı, bütün kâğıtları birbirine karıştırdı, sonunda öylesine şaşkın bir hale geldi ki Charles, "Bırak canım, ne diye bu kadar kendini üzüyorsun bu değersiz makbuzlar için!" dedi.

Emma, "Yok! Bulacağım" diyordu.

Gerçekten de Charles bir cuma günü, giysilerinin asılı durduğu karanlık odada çizmelerinden birini giyerken meşinle çorabı arasında bir kâğıt parçası bulunduğunu hissetti, eline alıp okudu.

Kâğıtta şunlar yazılıydı:

> Üç aylık ders ücretiyle çeşitli malzeme bedeli olarak altmış beş frank alınmıştır.
>
> Piyano Öğretmeni
> Félicie Lempereur.

"Nereden de girmiş bu çizmemin içine?"

Emma cevap verdi: "Eski fatura dosyası rafın kıyısında durur ya, oradan düşmüş olacak herhalde."

O andan sonra da hayatı bir yalan yığını haline geldi; aşkını, gizlemek için, tıpkı bir örtüye sarar gibi, bu yalanların içine sarıyordu.

Bir gereksinim, bir merak, bir zevkti bu; o kadar ki mesela Emma "Dün filan sokağın sağ yanından yürüdüm," dese onun muhakkak sokağın sol yanından gittiğine inanmak gerekti.

Bir sabah yine, âdet edindiği üzere, hafif giyimli olarak sokağa çıkmıştı; derken birdenbire kar yağmaya başladı. Charles da pencereden hava nasıl diye baktığı sırada, Rahip Bournisien'i, Tuvache'ın arabasında gördü. Bunun üzerine hemen aşağıya inerek papaza kalın bir atkı verdi:

"Croix-Rouge Oteli'ne varır varmaz bunu karıma verin," dedi.

Papaz otele gelince "Yonville'deki hekimin eşi nerede?" diye sordu.

Otelci kadın "Vallahi, buraya pek uğramaz o," diye cevap verdi.

Bunun üzerine, akşamleyin papaz "Kırlangıç"ta Emma Bovary'ye rastlayınca başına gelenleri ona anlattı ama buna uzun boylu önem verir görünmedi; çünkü ardından hemencecik bir vaizi göklere çıkarmaya başladı. Bu sefer büyük kilisede çok güzel vaazlar veriyor, bütün hanımlar da dinlemeye koşuyorlardı.

Ama neye yarardı ki! Papaz ondan bir şey sormadıysa da ileride başkaları pekâlâ boşboğazlık edebilirlerdi. Onun için, Emma Bovary her seferinde Croix-Rouge Oteli'ne inmeyi ihtiyata uygun buldu. Böylelikle merdivende kendisine rastlayan Yonvilleliler hiçbir şeyden kuşkulanmıyorlardı.

Günün birinde Emma, Léon'un kolunda, Boulogne Oteli'nden çıkarken Lheureux rastladı ona; adam bir boşboğazlık eder diye kadının ödü koptu ama herif o kadar enayi değildi.

Üç gün sonra Lheureux gelip Emma'nın odasına girdi, kapıyı kapatarak "Biraz para gerek bana," dedi.

Emma "Vallahi hiç param yok," deyince Lheureux sızlanmaya başladı, şimdiye dek yaptığı bütün iyilikleri hatırlattı ona.

Gerçekten de Charles'ın imzaladığı iki senetten o zamana dek Emma ancak bir tanesini ödemişti. Sonra dükkâncıya yalvarmış, o da ikinci senedin yerine ondan ayrı ayrı iki başka senet almış, bunlar da uzun birer vade ile yenilenmişlerdi hatta. Sonra Lheureux cebinden bir liste çıkardı. Bunda alınıp parası ödenmemiş eşya yazılıydı: Perdeler, halı, koltukların yüzü için kumaş, birkaç giysi, çeşitli tuvalet eşyasıydı bunlar; hepsinin değeri de iki bin frank kadar tutuyordu.

Emma başını eğdi; Lheureux devam etti:

"Paranız yoksa malınız var ya."

Sonra da Aumale yakınındaki Barneville'de bulunan pek de büyük bir kira getirmeyen külüstür bir evi hatırlattı. Yaşlı Mösyö Bovary'nin eskiden satmış olduğu bir çiftliğin parçasıydı burası, çünkü Lheureux, komşuların adlarıyla birlikte, buranın kaç dönümlük olduğuna kadar, her şeyi biliyordu.

"Ben sizin yerinizde olsam başımdan defederdim burayı, üstelik elime para da kalırdı," diyordu.

Emma "İyi ama alıcı bulmak güç olacak," deyince "Bakalım, ben bulurum belki," dedi.

Emma "Satmak için ne yapmak gerek?" diye sordu.

Lheureux "Elinizde vekâletname var ya," dedi.

Bu sözler kadının yüreğine su serpti adeta:

"Faturayı bırakın bana bakayım," dedi.

Lheureux "Yok canım, istemez," dedi.

Ertesi hafta dükkâncı yine çıkageldi, böbürlene böbürlene "Çok uğraştım ama en sonunda Langlois adında birini buldum," dedi. "Bu adam epeydir burasını almak istiyordu ama bir fiyat vermiyordu."

Emma "Ne fiyata olursa olsun!" diye haykırdı.

"Ama bekleyelim bakalım, herifi de yoklayalım. Bu iş bir yolculuğa değer doğrusu, ama siz gidemeyeceğinize göre, isterseniz kalkıp ben gideyim oraya, Langlois ile yüz yüze konuşayım."

Gidip döndükten sonra da "Alıcı dört bin frank veriyor," dedi.

Bu haberi alınca Emma'nın ağzı kulaklarına vardı:

"İyi para doğrusu," dedi.

Paranın yarısını hemen aldı.

Borcunu ödemeye kalkışınca dükkâncı ona "Vallahi, bu kadar büyük bir para ödeyeceğinizi düşündükçe çok üzülüyorum, şerefsizim," dedi.

Bunun üzerine Emma elindeki banknotlara baktı, bu iki bin frank sayesinde sevgilisiyle ne kadar çok buluşacağını düşünerek "Nasıl yani? Nasıl?" diye kekeledi.

Dükkâncı babacan bir tavırla gülümseyerek "Nasıl olacak!" dedi. "Faturalara her istenen yazılır. Aile işlerini bilmez miyim ben!" dedi.

Beri yandan, gözünü dikmiş, genç kadına bakıyor, bir yandan da elinde tuttuğu iki uzun kâğıdı tırnaklarının arasında kaydırıyordu. Sonunda cüzdanını açarak masanın üstüne her biri biner franklık dört tane senet koydu:

"Buyrun, imzalayın bunları, paranın hepsi sizde kalsın," dedi.

Emma alındı, "Olmaz" dedi.

Lheureux küstah bir tavırla "Üstünü veriyorum ya işte, size hizmet etmek değil de nedir bu?" dedi. Sonra eline bir kalem alarak faturanın altına "Madam Bovary'den dört bin frank alınmıştır." diye yazdı. Peşinden, "Ne telaş ediyorsunuz yani?" dedi, "O külüstür evden artakalan parayı altı aya kadar alacaksınız, ben de son senedin vadesini parayı alış tarihinden sonraya bırakıyorum."

Emma bu hesapların içinden pek çıkamıyordu; sonra sanki altın paralar torbalarından fırlamışlar da yerde şıngırdıyorlarmış gibi, kulakları çın çın ötmekteydi.

Sonunda Lheureux işi anlattı ona:

"Vinçart adında bir arkadaşım var," dedi, "Rouen'da bankerdir. Bu senetleri ona kırdıracağım, sonra da gerçek borçtan artakalanı size vereceğim."

Yalnız, iki bin frank getireceği yerde topu topu bin sekiz yüz frank getirdi. Çünkü dostu Vinçart (haklı olarak) komisyon ve iskonto gideri diye, paranın üzerinden iki yüz frank almıştı.

Sonra aldırmaz bir tavırla bir de makbuz istedi:

"Anlarsınız ya... Bazen... Ticarette... Tarih de koyun lütfen, tarih de."

Bunun üzerine Emma'nın önünde gerçekleşmeleri mümkün bir sürü hayalle dolu bir ufuk belirdi. Yine de sakıngan davranarak bir kenara üç bin frank ayırdı. Bu parayla da vadeleri gelince iki üç senedi ödedi.

Tesadüf bu ya, dördüncü senetle ilgili ihbarname eve tam bir perşembe günü geldi. Charles bunu görünce pek telaşlandı, işin iç yüzünü öğrenmek için karısının eve dönmesini sabırla beklemeye başladı.

Emma işi hemen idare etti:

"Evet, şekerim, bu senetten söz etmemiştim sana; ama ev işleriyle kafan şişmesin diye yapmıştım bunu," dedi.

Sonra kocasının kucağına oturarak onu öpüp okşamaya, cilveler yapmaya başladı. Veresiye alınan çok gerekli bir sürü eşyayı sayıp döktü:

"Sen de kabul edersin elbet, miktarı göz önünde tutulursa hiç de pahalı değil bunlar," dedi.

Charles ne yapacağını şaşırmıştı. Sonunda yine Lheureux'ye başvurmak zorunda kaldı.

Dükkâncı da ona: "Siz hiç merak etmeyin, ben işleri yoluna koyarım; yalnız, iki senet imzalayın bana, birisi yedi yüz franklık, üç ay vadeli olsun."

Charles borcunu ödeyebilmek için yardım istemek üzere annesine acıklı bir mektup yazdı.

Kadın cevap verecek yerde kendisi çıkageldi.

Emma kocasının annesinden bir şeyler koparıp koparamadığını öğrenmek istediği zaman Charles, "Evet; yalnız, faturayı bir göreyim, diyor," dedi.

Ertesi sabah Emma, erkenden Lheureux'nün dükkânına koştu:

"Yeni bir fatura daha yapın bana ama sakın bin franga geçmesin," dedi.

Çünkü dört bin franklık faturayı gösterdi mi bunun üçte ikisini ödediğini söylemesi, dolayısıyla da evin satıldığını açıklaması gerekecekti. Bu satış işini dükkâncı Allah için iyi kıvırmıştı; aslında mesele sonradan ortaya çıktı.

Her malın fiyatı çok düşüktü ama yaşlı Madam Bovary yine de giderleri pek aşırı bulmaktan geri durmadı:

"Halı almasanız olmaz mıydı? Ne vardı koltukların kumaşlarını değiştirecek? Bizim zamanımızda her evde bir tek koltuk vardı, ona da yaşlılar otururlardı. Annemin evinde bu böyleydi yani, kadıncağız da namuslu bir kadındı ha!

"Herkes zengin olamaz. Hazıra ise dağlar dayanmaz! Ben olsam sizin gibi böyle rahat yaşamaktan utanırdım doğrusu! Hem ben ihtiyarım, bakılmam gerek... Şuna bakın hele, bir sürü süsler, cici biciler! Ne? İki franga astarlık ipek, ha?.. Metresi elli santime, hatta kırk santime ne güzel pamuklu kumaşlar var! O da mükemmel iş görür."

Emma, koltuğa yaslanmış, elinden geldiğince sakin bir tavırla karşılık veriyordu:

"E, anne! Yeter artık! Yeter!.."

Kaynana ise yine öğütler vermeyi sürdürüyordu:

"Sonunda aç, çıplak kalacaksınız! Zaten kabahat benim oğ-

lumda. Bereket versin o vekâletnameyi iptal edeceğine söz verdi bana..."

"Nasıl, nasıl?"

Yaşlı kadın "Evet ya, yeminle söyledi," dedi.

Emma pencereyi açıp Charles'ı çağırdı. Zavallı adamcağız da annesinin kendisinden zorla böyle bir söz aldığını söylemek zorunda kaldı.

Emma ortadan kayboldu, sonra hemen geri gelerek kurumlu bir eda ile kocasına çarşaf kadar bir kâğıt uzattı.

Yaşlı kadın "Teşekkür ederim," dedi.

Sonra vekâleti kaldırdığı gibi ateşe attı.

Emma tiz, sürekli, çın çın bir kahkaha kopardı: Bir sinir bunalımı geçirmeye başlamıştı.

Charles annesine çıkıştı:

"Aman anne! Sen de haksızsın! Gelmiş, boyuna çıkışıyorsun ona!.."

Annesi ise omuzlarını silkerek "Hepsi yapmacık bunların," diyordu.

Charles ilk defa isyan edip karısını savunmaya başladı. Bunun üzerine, yaşlı Madam Bovary kalkıp gitmek istedi. Hemen ertesi gün yola çıktı.

Kapının önünde oğlu kendisini alıkoymaya çalıştığı sırada "Hayır, hayır," dedi, "Onu benden çok seviyorsun sen, hakkın da var, âdet böyledir çünkü. Hem, n'apalım canım, sonunda iş neye varacak görürsün elbet!.. Kal sağlıcakla, çünkü bir daha gelip ona senin dediğin gibi çıkışmaya hiç niyetim yok doğrusu."

Charles yine de karısının karşısında süklüm püklüm kalakaldı. Emma kocası kendisine güvenmedi diye duymakta olduğu öfkeyi hiç gizlemedi ondan; vekâletini yeniden kabul etsin diye Charles uzun uzun yalvarmak zorunda kaldı, hatta Emma'yı Guillaumin'in dairesine götürerek eskisinin tıpkısı olan ikinci bir vekâletname yaptırdı.

Noter "Evet, anlıyorum," dedi. "Bir bilim adamı hayatın ufak tefek şeyleriyle kafa yormak istemez."

Bu lastikli sözleri duyunca Charles'ın bayağı içi ferahladı, çünkü bu sözler onun gösterdiği zaafa, sanki çok önemli birta-

kım işleri varmış gibi bir hal veriyor, bu da hoşuna gidiyordu.

Ertesi perşembe, oteldeki odalarında, Léon'la birlikte ne coşkunluktu o! Emma güldü, ağladı, şarkılar söyledi, dans etti, odaya şerbetler getirtti, sigara içmek istedi; Léon'a acayip ama tapınılırcasına güzel, hoş göründü.

Emma'nın benliğinde ne gibi bir tepki vardı da onu hayattan böyle daha çok zevk almaya zorluyordu, Léon bunu bilemiyordu. Genç kadın hırçın, obur, şehvetli bir hal almaya başlıyordu; Léon'la kol kola, başını bile eğmeksizin dolaşıyor, "Dile düşmekten korktuğum filan yok," diyordu. Bununla birlikte, Rodolphe'a rastlayacağı birden aklına gelince irkiliyordu. Birbirlerinden büsbütün ayrılmışlardı ama, ona öyle geliyordu ki Rodolphe'un etkisinden henüz tümüyle kurtulmuş değildi.

Bir gece Yonville'e dönmedi. Charles'ın aklı başından gitmişti, küçük Berthe de "Ben annemsiz yatmam," diyerek iç paralayıcı biçimde ağlıyordu. Justin, rastgele bakmak için, yolun üzerine çıkmıştı. Homais de eczanesinden ayrılmıştı bu yüzden.

En sonunda, saat on bire doğru, Charles dayanamadı, tek atlı arabasını koştuğu gibi içine atladı, hayvanını habire kırbaçlayarak gecenin saat ikisinde Croix-Rouge Oteli'ne ulaştı. Kimseyi bulamadı.

"Belki noterin kâtibi Emma'yı görmüştür," diye düşündü ama Léon nerede oturuyordu acaba? Bereket versin, noterin adresini hatırladı, hemen oraya koştu.

Gün doğmaya başlıyordu. Bir kapının üzerinde gözüne levhalar ilişti; kapıyı çaldı. Birisi, kapıyı açmadan, onun istediği bilgileri yüksek sesle verdi, sonra da gece yarısı böyle rahatsız edildiği için epey küfür savurdu.

Noter kâtibinin oturduğu evin ne çıngırağı vardı ne tokmağı ne de kapıcısı. Charles panjurlara yumruklarıyla küt küt vurdu. O sırada bir polis geçti; bunun üzerine Charles korktu, çekip gitti.

Kendi kendine "Ben de deli miyim ne?" diyordu. "Lormeaux Emma'yı akşam yemeğine alıkoymuştur herhalde."

Ama soruşturunca Lormeaux ailesinin artık Rouen'da oturmadığını öğrendi.

"Belki Dubreuil'ün karısı hastadır da ona bakmak için kalmıştır" diyordu.

Yine soruşturdu: Dubreuil'ün karısı öleli altı ay olmuştu!.. Neredeydi bu kadın, ya Rabbi!

Aklına bir şey geldi. Bir kahveye gidip "Şehir Yıllığı"nı istedi. Bunun içinde de harıl harıl piyano hocası Matmazel Lempereur'ün adresini aradı: Öğretmen, Renelle Sokağı'nda, 74 No.'da oturuyordu.

Charles tam bu sokağa sapıyordu ki Emma da sokağın öbür başından görünüverdi. Charles ona sarılmadı da üstüne atıldı adeta:

"Kim alıkoydu dünden beri seni?" diye bağırdı.

"Hastalandım da."

"Neydi hastalığın?.. Nerede... Nasıl hastalandın?.."

Genç kadın elini alnından geçirdi:

"Matmazel Lempereur'ün evinde."

"Anlamıştım zaten! Ben de oraya geliyordum."

Emma, "Yok canım, hiç zahmet etme," dedi. "Biraz önce sokağa çıktı o; ama bundan sonra merak etme sakın. Böyle ufacık bir gecikmenin seni bu kadar altüst ettiğini düşünürsem içim rahat etmez çünkü."

Yaptığı kaçamaklarda rahatsız edilmemek için, Emma'nın kendi kendine verdiği bir izindi bu. Onun için, bundan bol bol, rahat rahat yararlandı. Canı Léon'u görmek istedi mi herhangi bir bahane uydurup yola çıkıyor, Léon onu o gün beklemediğinden gidip delikanlıyı dairesinde buluyordu.

İlk seferlerde ikisi için de büyük bir mutluluk oldu bu ama çok geçmeden Léon Emma'dan gerçeği saklamadı:

"Benim patron bu düzensizliklerden çok yakınıyor," dedi.

Emma ise "Adam sen de, gel hele," diyordu.

Bunun üzerine, Léon daireden yine sıvıştı.

Emma, Léon'un siyahlar giyinmesini, XIII. Lous'nin resimlerine benzemek için de çenesinde sivri bir sakal koyuvermesini istedi. Sonra delikanlının oturduğu yeri görmeye kalkıştı. Léon bu yüzden kızardı ama Emma aldırmadı.

"Sen de benimkilerle eş perdeler al," dedi.

Delikanlı "Masraf olur," deyince genç kadın gülerek "Paracıklarını pek seviyorsun demek, ha?" dedi.

Léon'un her seferinde, son buluşmalarından beri neler yapıp ettiğini ona anlatması gerekiyordu.

Emma "Şiir yaz, benim için olsun, benim onuruma yazılmış bir aşk şiiri olsun bu," diyordu.

Léon işe girişti ama ikinci mısranın kafiyesini bir türlü bulamadı, sonunda da bir şiir defterinde gördüğü "soneyi" kopya ederek işin içinden çıktı.

Léon gösterişten çok, sırf genç kadının hoşuna gitmek için yaptı bunu. Emma'nın fikirlerini tartışmıyor, onun tüm zevklerini olduğu gibi kabul ediyor, Emma kendisinin metresi değilmiş de onun dostuymuş gibi davranıyordu. Emma onu öperken öylesine sevecen sözler söylüyordu ki Léon'un ruhu kanatlanıp uçuyordu adeta. Derin, gizli olduğu için hemen hemen madde dışı bir hal alan bu baştan çıkarma yeteneğini Emma nereden öğrenmişti acaba?

VI

Emma'yı görmek için yaptığı yolculuklar sırasında Léon birkaç kere eczacının evinde yemek yemiş, sonra nezaket gereği, kendisi de onu çağırmak zorunda kalmıştı.

Homais "Seve seve!" diye cevap vermişti. "Hem burada körleniyorum; şöyle biraz silkinmem, canlanmam gerek. Tiyatroya, lokantaya gideriz, hovardalık ederiz!"

Madam Homais kocasının karşılaşmaya hazırlandığı gizli tehlikelerden korkarak sevecenlikle "Aman, sakın ha!" diye söylendi.

Homais "Ne yani?" dedi. "Eczanede, ilaçlardan çıkan kokular arasında yaşıyorum hep; bu yüzden sağlığıma zarar gelmiyor mu sanıyorsun! Kadınlar böyledir zaten; hem insanın bilgisini kıskanırlar hem de ona haklı eğlenceleri çok görürler. Sen aldırma, Léon, gelirim kesinlikle; bugünlerde Rouen'a kadar bir atlarım, birlikte şöyle bir güzel para yeriz."

Eskiden olsa eczacı böyle sözler söylemekten bucak bucak kaçınırdı ama şimdi Paris ağzıyla, deli dolu konuşuyor, bunu da pek hoş buluyordu. Tıpkı komşusu Madam Bovary gibi, Homais de noter kâtibine başkentin törelerine ilişkin meraklı meraklı sorular soruyordu, hatta kendi halinde insanların gözlerini kamaştırmak için külhanbeyi ağzı konuşuyor, mesela "gidiyorum" yerine "kırıyorum, tüyüyorum" diyordu.

Onun için, bir perşembe günü Emma, "Lion d'Or" Hanı'nın mutfağında Homais'yi yol kılığında görünce şaşırdı: Eczacı o zamana dek kimsenin görmediği eski bir palto giymişti. Bir elinde bavul, öbür elinde de eczanesinde ayaklarını sıcak tutmak için kullandığı kürklü ayak tandırı vardı. Yola çıkacağını söyleyerek herkesi telaşlandırmak istemediği için, tasarısını kimseye açmamıştı.

Gençliğini geçirmiş olduğu yerleri yine göreceğini düşündükçe pek seviniyor olmalıydı: Çünkü yol boyunca habire konuştu durdu. Sonra da gelir gelmez Léon'u arayıp bulmak için hemen arabadan atladı. Noter kâtibi epey çırpındı ama Homais onu aldığı gibi "Normandiya" adlı büyük kahveye götürdü, içeriye şapkasını bile çıkarmadan, kurumlu bir tavırla girdi: Herkesin girip çıktığı bir yerde şapka çıkarmayı pek taşra işi sayıyordu çünkü.

Emma Léon'u üç çeyrek saat bekledi. Sonunda delikanlının dairesine koştu, türlü şeyler tahmin ederek, Léon'u aldırmazlıkla suçlayarak, zayıf davrandığı için kendi kendine de sitemler ederek bütün öğleden sonrayı pencerenin önünde geçirdi.

Léon'la Homais ise saat ikiye geldiği halde hâlâ bir masada karşılıklı oturuyorlardı. Büyük salon boşalmaya başlamıştı; sobanın palmiye biçimi borusu beyaz tavanda yaldızlı demetini yuvarlatıyordu; yanı başlarında, camın arkasında, güneşin altında da küçük bir fıskiye fışırdayarak mermer havuza dökülüyordu. Havuzdaki dereotlarının, kuşkonmazların arasında üç tane uyuşuk ıstakoz, hepsi yığın halinde, yan yatmış bıldırcınlara kadar uzanıyordu.

Homais pek eğleniyordu. Yediği yemeklerden çok, lüks de-

korla sarhoş olmuştu ama içtiği Pomard şarabı da onu hafifften azdırıyordu. Şaraplı omlet gelince, kadınlar hakkında ahlâka aykırı birtakım görüşler sayıp dökmeye başladı. En çok hoşuna giden şey şıklıktı. İyi döşenmiş bir odada zarif bir tuvalet görmeye bayılıyordu; vücut güzelliklerine gelince, onları da beğenmemezlik etmiyordu ha!

Léon ise umutsuz gözlerle duvarda asılı saate bakmaktaydı. Eczacı habire yiyor, içiyor, konuşuyordu.

Birdenbire "Rouen'da çapkınlıktan yana işlerin pek yolunda olmasa gerek," dedi. "Ama sevgililerini pek öyle uzakta aramazsın sen!"

Léon kızarmıştı. Öteki devam etti:

"Hadi hadi, açık konuş!.. İnkâr edemezsin ya, Yonville'de..."

Delikanlı bir şeyler kekeledi.

"Madam Bovary'nin evinde birisiyle kırıştırmıyor muydun sen?"

"Kiminle yani?"

"Hizmetçiyle!"

Şaka etmiyordu. Yalnız, gururuna dokunulduğu için her türlü önlemi bir yana bırakan Léon, elinde olmaksızın karşı çıktı:

"Hem yalnız esmerleri severim ben," dedi.

Eczacı cevap verdi:

"Bunda haklısın bak; esmerler daha ateşli olurlar!"

Sonra arkadaşının kulağına eğilerek bir kadının ateşli olduğunu anlatan belirtilerin neler olduklarını fısıldamaya başladı. Hatta bu arada asıl konuyu bir yana bırakarak kadınları uluslara göre sınıflardı: Alman kadını havai, Fransız kadını çapkın, İtalyan kadını ateşli olurdu.

Noter kâtibi "Ya Zenciler nasıl olur?" diye sordu.

Homais "Sanatçıların zevkine göredir onlar," dedi. Sonra garsona seslenerek "Bize iki kahve," diye bağırdı.

Léon'un sabrı tükenmişti. Sonunda "Gidiyor muyuz?" diye sordu.

Homais "*Yes*," diye, İngilizce cevap verdi.

Gitmeden önce patronu görmek istedi:

"Kutlarım doğrusu, çok memnun kaldık," gibilerden bir iki

söz etti. O zaman delikanlı, yalnız kalabilmek için, işi olduğunu ileri sürdü.

Homais "Ya! Ben de birlikte geleyim öyleyse," dedi.

Sokakta onunla yürürken karısından, çocuklarından, onların geleceklerinden, kendi eczanesinden söz ediyor, "Aldığımda pek berbat durumdaydı, çalışa çabalaya böyle mükemmel hale getirdim," diyordu.

Boulogne Oteli'nin önüne geldikleri sırada Léon birdenbire onun yanından ayrıldı, merdivenleri çıktı, metresini büyük bir heyecan içinde buldu.

Emma eczacının adını duyunca küplere bindi. Bununla birlikte, Léon akla yakın nedenler sayıp döküyor, "Vallahi suç bende değil, Homais'yi sen de tanırsın. Onu senden üstün tuttuğuma nasıl inanabilirsin?" diyordu. Genç kadın arkasını dönüyordu. Léon onu tuttu, sonra dize gelerek şehvetle, yalvarış dolu nazlı bir hareketle iki kolunu beline doladı.

Emma ayaktaydı; alev alev yanan gözleriyle Léon'a ciddi ciddi, hatta az çok korkunç bir bakışla bakıyordu. Derken gözleri yaşlarla buğulandı, pembe göz kapakları indi, ellerini ona bıraktı, Léon da tam bu elleri dudaklarına götürüyordu ki bir garson çıkageldi:

"Sizi istiyorlar," dedi.

Emma "Yine gelecek misin?" diye sordu.

"Evet."

"Ne zaman?"

"Birazdan."

Eczacı Léon'u görünce "Numara olsun diye yaptım," dedi. "Bu ziyaret hoşuna gitmiyordu galiba, kısa kesesin diye çağırttım seni. Hadi Bridoux'ya gidelim de birer bardak meyve suyu içelim."

Léon yemin ederek "Daireye dönmem gerek!" dedi ama bunun üzerine eczacı kırtasiyecilik, hukuk işleri filan üstüne bir iki şaka yaptı:

"Bırak şimdi hukukçuları bir yana canım! Kim engel olabilir sana? Yürekli ol biraz! Bridoux'nun oraya gidelim hadi; köpeğini de görürsün hem. Çok acayip bir köpektir."

Noter kâtibi hâlâ direndiği için Homais "Peki, ben de daireye geleyim öyleyse," dedi. "Seni beklerken bir gazete okur, bir yasa kitabı karıştırırım."

Emma'nın öfkesiyle, Homais'nin gevezeliğiyle, belki de ayrıca öğle yemeğinin verdiği ağırlıkla şaşkına dönmüş olan Léon, ne yapacağını bilmez bir halde duruyordu, eczacı onu büyülemiş gibiydi adeta.

Boyuna "Bridoux'ya gidelim! İki adımlık yer, Malpalu Sokağı'nda," diyordu.

Bunun üzerine korkaklığından mı, aptallığından mı ya da bizi en sevmediğimiz hareketleri yapmak zorunda bırakan o ne idüğü belirsiz duygudan mı, her nedense, Homais'nin peşine takılıp Bridoux'ya gitti; Bridoux'yu küçük avluda, üç garsonun başına dikilmiş buldular. Garsonlar gazoz yapmak için bir makinenin kocaman çarkını soluk soluğa çeviriyorlardı. Homais öğütler verdi onlara; Bridoux ile öpüştü, şerbetlerini içtiler. Léon belki yirmi kere gitmek istedi ama öteki koluna yapışarak onu alıkoyuyordu:

"Dur biraz, ben de gideceğim," diyordu. "*Fanal de Rouen* gazetesine uğrar, oradaki arkadaşları da görürüz. Thomassin'le tanıştırırım seni."

Léon yine onun elinden kurtuldu, bir anda otele koştu. Emma otelde yoktu.

Beklemekten usanmış, çıkıp gitmişti. Léon'dan nefret ediyordu şimdi. Söz verip de gelmeyişi bir hakaret gibi görünüyordu ona, kendini delikanlıdan soğutmak için de daha başka nedenler arıyordu: Yiğitlik yapmaktan acizdi bu Léon, zayıftı, bayağıydı, bir kadından daha yumuşaktı; üstelik, cimriydi, tabansızdı da!

Sonra yatıştı, sonunda da "Günahına girdim onun galiba," diye düşündü. Ama sevdiklerimizi bir kere küçük görmeye başladık mı onlardan az çok soğuruz. İnsan putlara dokunmamalı: Yaldızı elinde kalır sonra.

Bu yüzden de çoğu zaman, sevgileriyle ilgisi olmayan şeylerden söz açmaya başladılar. Emma, Léon'a yolladığı mektuplarda çiçeklerden, şiirlerden, aydan, yıldızlardan söz ediyordu;

gevşemiş olduğu için dıştan gelecek yardımlarla canlanmaya çalışan bir sevginin başvuracağı çocukça çarelerdi bunlar. Emma gelecek sefer yapacağı yolculuk sırasında derin bir mutluluk umuyor, sonra hiçbir olağanüstü şey duymadığını kabul etmek zorunda kalıyordu. Bu düş kırıklığı yeni bir umutla yitip gidiyor, Emma da daha ateşli, daha aç bir durumda Léon'a dönüyordu. Hoyrat hareketlerle soyunuyor, korsesinin ince bağını koparırcasına çözüyordu: Korsenin bağı, kayıp giden bir yılan gibi, kalçalarının çevresinde ıslık sesleri çıkarıyordu. Emma çıplak ayaklarının uçlarına basarak kapı kapalı mı diye bir kere daha gidip bakıyor, peşinden bir tek el hareketiyle, üzerindeki bütün giysileri hep bir arada yere düşürüyordu; sonra da uzun bir titreyişle, solgun, sessiz, ciddi, onun göğsüne kapanıveriyordu.

Soğuk ter damlalarıyla kaplı bu alında, bu kekeleyen dudaklarda, bu dalgın gözbebeklerinde, bu kolların kucaklayışında aşırı, belirsiz, hüzünlü bir şey vardı: Léon'a öyle geliyordu ki bu şey, sanki onları birbirlerinden ayıracakmış gibi, belli etmeden aralarına sokuluveriyordu.

Emma'ya bir şey sorma yürekliliğini gösteremiyordu; ama onu böylesine deneyimli gördükçe "Acının da zevkin de her türlüsünü tatmış olmalı bu kadın," diye düşünüyordu. Eskiden hoşuna giden bu durum, şimdi onu korkutuyordu biraz. Zaten Emma'nın kendisini her gün biraz daha fazla boyunduruğu altına almasına da başkaldırmaktaydı. Kazandığı bu sürekli zaferden dolayı, Emma'ya içerliyordu. Hatta, onu sevmemeye bile zorluyordu kendini. Derken, ayakkabılarının gıcırtısını duyunca tıpkı içki gören sarhoşlar gibi gevşeyiveriyordu.

Doğrusunu söylemek gerekirse Emma'nın da, özene bezene hazırlanmış yemeklerden tutun da giyim inceliklerine, baygın bakışlara kadar, türlü yollarla Léon'un üstüne titremekten geri durduğu yoktu. Koynunda saklayarak ta Yonville'den güller getirip Léon'un yüzüne serpiyor, sağlığı için kaygılanıyor, hali, gidişi için öğütler veriyordu ona. Hatta, delikanlıyı daha çok avcunun içine almak için, Tanrı'nın da işe karışacağını umarak onun boynuna bir Meryem Ana madalyonu bile taktı. Tıpkı iyi

yürekli bir ana gibi, düşüp kalktığı arkadaşları konusunda bilgi istiyordu ondan.

Boyuna "Görüşme onlarla, sokağa çıkma, yalnız ikimizi düşün; beni sev!" diyordu.

Elinde olsa da onun bütün yaşayışını gözaltında bulundursa istiyordu. Günün birinde de aklına sokakta onun peşine adam takmak geldi. Otelin yakınında serseri kılıklı bir herif vardı, boyuna yolculara sokulurdu; ondan istense yapmam demezdi bu işi herhalde... Ama gururu isyan etti:

"Aman, n'apayım! Varsın aldatsın beni, vız gelir! Bu kadar önemli mi bu benim için yani?"

Bir gün birbirlerinden erken ayrılmışlar, Emma tek başına caddeden dönüyordu; o sırada, vaktiyle gitmiş olduğu yatılı rahibe okulunun duvarlarını gördü. Bunun üzerine, gidip karaağaçların gölgesinde, bir sıranın üstüne oturdu. Ne sakin günlerdi o günler! Aşkın o anlatılmaz duygularını, kitaplara bakıp kafasında canlandırmaya çalışırdı: Şimdi bu duygulara nasıl da imreniyordu!

Evliliğinin ilk ayları, ormanda atla yaptığı gezintiler, vals yapan vikont, Lagardy'nin şarkı söyleyişi, her şey gözlerinin önünden geçti... Birdenbire Léon da ona, tıpkı ötekiler gibi, aynı uzaklıkta göründü.

Kendi kendine "Yine de seviyorum onu," diyordu.

Ama, neye yarar! Mutlu değildi, hiçbir zaman da mutluluğa kavuşamamıştı. Hayatın bu yetersizliği, dayandığı şeylerin bu birdenbire çürüyüverişi neden ileri geliyordu?.. Ama bir yerde güçlü kuvvetli, yakışıklı bir yaratık, hem coşkun hem ince bir insan, değerli bir ruh, melek kılığına girmiş bir şair yüreği, şiirlerini göklere yükselten tunç telli bir saz varsa ne diye rastlantı sonucu gelip Emma'yı bulmasındı? Yalnız, hiçbir şey, bir araştırma yapmanın zahmetine değmiyordu; her şey yalandı çünkü! Her gülümseyiş sıkıntılı bir esneme, her sevinç bir lanet, her zevk bir tiksinti gizliyordu; en güzel öpüşler bile insanın dudaklarında, daha yüksek bir şehvetin gerçekleştirilemeyen isteğinden başka şey bırakmıyorlardı.

Havalarda madensi bir hırıltı sürüklendi, yatılı okulun ma-

nastırındaki kulede saatin dördü çaldığı işitildi. Saat dörttü ha? Ona öyle geliyordu ki sonsuzluk kadar uzun bir zamandan beri bu sıranın üzerinde oturmaktaydı. Yalnız, nasıl büyük bir kalabalık ufacık bir yere sığmazsa sonsuz bir tutkular yığını da bir tek dakikanın içine sığamaz.

Emma ise hep kendi tutkularıyla uğraşır bir halde yaşıyordu, paraya bir prenses kadar bile önem vermiyordu.

Günün birinde evine çelimsiz yapılı, kırmızı yüzlü, dazlak kafalı bir adam geldi:

"Rouen'dan Bay Vinçart gönderdi beni," dedi.

Uzun yeşil redingotunun yan cebini kapayan iğneleri çıkarıp kolunun üzerine iliştirdikten sonra, terbiyeli bir tavırla bir kâğıt uzattı.

Emma'nın imzalamış olduğu yedi yüz franklık bir senetti bu, Lheureux de genç kadının bütün uyarılarına karşın bunu Vinçart'a ciro etmişti.

Hizmetçiyi hemen Lheureux'ye yolladı ama adam "Gelemeyeceğim," diye haber gönderdi.

Bunun üzerine, hep ayakta durmakta olan yabancı adam, kumral, gür kaşlarının altında gizli bakışlarını merakla sağa sola gezdirerek saf bir tavırla sordu:

"Bay Vinçart'a ne diyeyim, efendim?"

Emma "Şey, deyin ona ki..." diye kekeledi. "Şimdi param yok... Gelecek hafta umarım... Biraz beklesin... Evet, gelecek hafta..."

Adamcağız da bir şey söylemeden çıkıp gitti.

Ertesi gün öğle üzeri Emma, bir protesto aldı; üzerinde iri harflerle birkaç kere, "Buchy'de İcra Memuru Bay Hareng," diye yazılı, pullu, mühürlü kâğıttan öyle korktu ki hemen koşup tuhafiyecinin dükkânına gitti. Onu, dükkânında bir paketi sicimle bağlarken buldu.

Lheureux "Buyrun hanımefendi, bir emriniz mi var?" diye sordu.

Beri yandan yine de işini sürdürdü. On üç yaşlarında kadar, biraz kamburca bir genç kız da ona yardım ediyordu. Bu kız adamın yanında hem tezgâhtarlık hem aşçılık etmekteydi. Son-

ra, tahta tabanlı kunduralarını dükkânın döşemeleri üzerinde öttüre öttüre, Lheureux, Emma Bovary'nin önü sıra yukarı kata çıktı, onu dar bir odaya aldı. Burada çam tahtasından kocaman bir masanın üzerinde birkaç defter vardı, defterlerin önüne de enlemesine, ucunda bir kilit asılı demir bir çubuk konulmuştu. Duvarın önünde, pamuklu kumaş parçalarının altında bir kasa görülmekteydi. Bu kasa o kadar büyüktü ki içinde banknotlarla senetlerden başka şey bulunsa gerekti. Gerçekten de Lheureux, rehin karşılığında faizle para veriyordu. Madam Bovary'nin altın zincirini zavallı Tellier Baba'nın küpeleriyle birlikte o kasaya koymuştu. Sonunda küpeleri satmak zorunda kalan Tellier Baba, Quincampoix'da külüstür bir bakkal dükkânı almıştı; dükkândaki mumlardan daha sarı yüzüyle, aksırık tıksırık içinde eriyip gidiyordu.

Lheureux geniş hasır koltuğuna oturarak "Ne var ne yok?" diye sordu.

Emma "Bakın şuna!" diye gelen kâğıdı gösterdi.

"Peki ama ben ne yapabilirim?"

Bunun üzerine Emma kızdı:

"Hani senetleri başkasına ciro etmeyecektiniz?" diye hatırlattı.

O da bunu kabul ediyordu:

"İyi ama sonunda ciro etmek zorunda kaldım, bıçak kemiğe dayanmıştı çünkü," dedi.

"Şimdi n'olacak peki?"

"Olacağı şu: Mahkeme karar verecek, sonra da haciz koyacaklar... Tamam!"

Emma adamı dövmemek için kendini zor tutuyordu:

"Vinçart'ı yatıştırmanın bir çaresi yok mu acaba?" diye, yavaşça sordu.

"Vinçart'ı yatıştırmak ha? Siz hiç tanımıyorsunuz onu. Bir Arap'tan daha zalimdir."

Emma "Siz de bir söyleseniz, n'olur!" dedi.

Lheureux "Vallahi, şimdiye kadar size epey iyilik yaptım sanırım, değil mi?" dedi. Sonra defterlerinden birini açarak "Bakın!" diye gösterdi.

Parmağını sayfanın yukarısına doğru çıkararak ekledi:

"Durun bakayım... Durun bakayım... 3 Ağustos, iki yüz frank... 17 Haziran'da, yüz elli... 23 Mart'ta, kırk altı... Nisan-da..."

Sonra bir budalalık yapmış olmaktan korkuyormuş gibi, durdu.

"Doktor Bey'in imzaladığı senetlerden de hiç söz etmiyorum ha," dedi. "Birisi yedi yüz franklık, ötekisi üç yüz franklık! Size elden verdiğim ufak tefek paralara faizlere gelince, biter, tükenir gibi değil bunlar, insan içinden çıkamıyor adeta. Onun için, karışmıyorum artık!"

Emma ağlamaya başlamıştı.

Bir ara "Benim iyi yürekli Lheureuxcüğüm!" bile dedi ona. Ama o, bütün suçu hep şu "Vinçart keratası"na yüklüyordu:

"Zaten de meteliğim kalmadı," diye ekledi. "Bugünlerde kimsenin para verdiği yok. Herkes sırtımdan geçiniyor. Benim gibi zavallı bir dükkâncı para filan veremez ki!"

Emma sesini çıkarmıyordu; kaz tüyünden bir kalemin tüylerini dişleriyle çekiştirmekte olan Lheureux onun bu susuşundan kaygılanmış olacak ki devam etti:

"Bari bugünlerde biraz para toplayabilseydim... Belki..."

Emma da "Zaten, Barneville'deki evin geri kalan parası..." dedi.

Lheureux "Nasıl?.." diye sordu, Langlois'nın parayı hâlâ ödememiş olduğunu öğrenince buna pek şaşmış göründü. Sonra tatlı bir sesle sordu:

"Anlaşıyor muyuz yani?"

"Nasıl isterseniz öyle olsun!"

Bunun üzerine, Lheureux düşünmek için gözlerini kapadı, birkaç sayı karaladı:

"Vallahi, çok güçlük çekeceğim, çok çetin iş bu; son meteliğime kadar da vermiş oluyorum," dedikten sonra, genç kadına her biri birer ay ara ile vadeli, dört tane iki yüz elli franklık senet yazdırdı.

"İnşallah Vinçart sözümü dinler," diyordu. "Artık anlaştık, işi savsaklayacak değilim, verdiğim sözü de tutarım."

Sonra, hiç oralı olmadan, genç kadına birçok yeni mal gösterdi:

"Bunların hiçbiri size layık değil ya" diyordu. "Şu ropluğa bakın hele! Metresi otuz beş santimmiş, boyası çıkmaz diye de güvence veriyorlar! Kanan da var buna, ne dersiniz! Nasıl bir mal olduğunu söylemiyorlar elbet, başkalarına yaptıkları dalavereyi böylece açığa vurarak herkesi kendi dürüstlüklerine inandırmak istiyorlar."

Sonra Emma'yı geri çağırarak son günlerde "bir satışta" eline geçirdiği üç arşın dantelayı gösterdi.

"Ne güzel, değil mi?" diyordu, "Şimdi pek moda bunlar. Koltukların arkalıklarının üst yanına koyuyorlar, çok hoş duruyor."

Sonra bir hokkabazdan daha büyük bir el çabukluğuyla dantelayı mavi bir kâğıda sarıp Emma'nın eline sıkıştırdı.

Emma "Kaç para, fiyatını bileyim bari..." diye sordu.

Lheureux de "Kolay, canım, sonra görüşürüz," diyerek ona sırtını dönüverdi.

Hemen o akşam Emma kocasını, annesine mektup yazsın da mirastan artan paranın hepsini hemen göndermesini istesin diye sıkıştırdı. Kaynana cevabında "Artık bende para filan kalmadı, mirasın tasfiyesi işi sona erdi çünkü, Barneville'deki evden başka size altı yüz frank gelir kalıyor, bu parayı da düzenli olarak göndereceğim," diyordu. Bunun üzerine, Emma tedavi olup vizite ücretlerini ödemeyen iki üç hastaya faturalar gönderdi, çok geçmeden de iyi sonuç veren bu yöntemi geniş ölçüde kullanmaya başladı. Her faturanın altına şöyle bir not ekliyordu:

"Bu işten kocama söz etmeyin, onuruna ne kadar düşkün olduğunu bilirsiniz... Özür dilerim... Saygılarımla..."

Para edinmek için eski eldivenlerini, eski şapkalarını, hurda demirleri satmaya başladı; damarlarındaki köylü kanı ona kazanç tutkusu aşılamış olduğundan, bu satışlarda çekişe çekişe pazarlık da ediyordu. Sonra şehre indiği zamanlar, elden düşme birtakım öteberiler alıyordu, başkasına olmasa bile Lheureux'ye satardı bunları muhakkak. Devekuşu tüyleri, Çin por-

selenleri, giysi dolapları aldı. Bu işler için Félicité'den, Madam Lefrançois'dan, Croix-Rouge Oteli'nin sahibi olan kadından, kim olursa olsun herkesten ödünç para alıyordu. En sonunda, Barneville'den gelen parayla senetlerin ikisini ödedi. Öteki bin beş yüz frank eriyiverdi. Yeniden borçlandı, bu da böylece sürüp gitti!

Doğrusunu söylemek gerekirse kimi zaman hesap yapmaya kalkıştığı oluyordu ama karşısına öyle acayip sayılar çıkıyordu ki inanamıyordu adeta. Bunun üzerine, baştan başlıyor, çok geçmeden zihni karışıyor, her şeyi yüzüstü bırakıyor, bir daha da bu işler üzerine kafa yormuyordu.

Evin içi pek kasvetliydi şimdi! Eve gelen esnafın asık suratla çıkıp gittikleri görülüyordu. Mendiller, mutfaktaki ocağın üzerinde sürüklenmekteydi. Küçük Berthe delik çoraplar giyiyor, Madam Homais de bu durumu pek ayıplıyordu. Arada bir Charles ezile büzüle bir şeyler söylemeye kalkışacak olsa Emma ters bir tavırla, "N'apayım, suç bende mi yani?" diye karşılık veriyordu.

Karısı neden böyle birden kızıveriyordu? Charles onun bu durumunu eskiden geçirdiği sinir hastalığına yoruyordu; karısındaki hastalığı kusur saydığı için kendi kendine kızıyor, "Ne bencil adamım ben," diyor, içinden koşup karısını kucaklamak isteği geçiyordu.

Sonra kendi kendine "Yok yok, canını sıkarım," diye düşünüyor, oturduğu yerde kalıyordu.

Yemekten sonra bahçede tek başına dolaşıyordu; sonra, küçük Berthe'i kucağına oturtuyor, tıp gazetesini açarak ona okuma öğretmeye çalışıyordu. Derse hiç çalışmayan küçük kız çok geçmeden gözlerini üzgün üzgün açıyor, ağlamaya başlıyordu. Bunun üzerine, Charles kızını avutuyordu; gidip bahçe kovasına su doldurarak bahçe kumlarının üzerinde derecikler yapıyor, kına ağaçlarının küçük dallarını koparıp çiçek tarhlarının üzerine sözde ağaç dikiyordu. Bunlar da zaten her yanını uzun otlar bürümüş olan bahçeyi pek bozmuyordu; Lestiboudois'ya da epey borç birikmişti. Derken çocuk üşüyor, annesini istiyordu.

Charles "Dadını çağır," diyordu ona, "Annen rahatsız edilsin istemez, sen de biliyorsun."

Sonbahar gelmiş, ağaçların yaprakları dökülmeye başlamıştı; tıpkı iki yıl önce, Emma'nın hasta olduğu sıralardaki gibi yani! Ne zaman sona erecekti bu acaba?.. Sonra Charles, iki elini arkasında kavuşturmuş olduğu halde, dolaşmaya devam ediyordu.

Hanım odasındaydı. Kimse yanına çıkamıyordu. Emma bütün gün yarı çıplak uyuşuk uyuşuk odasında kalıyor, Rouen'da bir Cezayirlinin dükkânından aldığı buhurları yakıp odaya tütsü yapıyordu. Yatakta uzanıp yatan bu adam geceleri yanında olmasın diye surat asa asa en sonunda onu ikinci kata sepetledi; sabaha kadar da içlerinde zevk ve eğlence sahneleriyle kanlı olaylar bulunan acayip kitaplar okuyordu. Çoğu zaman içini korku kaplıyor, bir çığlık kopanyor, Charles koşup geliyordu.

O zaman Emma "Bir şey yok, git, git!" diyordu.

Başka seferler, kocasını aldatmış olmanın daha da canlandırdığı o içten alevle daha çok yanıp tutuşuyor, soluk soluğa coşkudan, arzudan titriyor, penceresini açıp soğuk havayı içine çekiyor; gür saçlarını rüzgârda dağıtıyor; yıldızlara bakarak prensler kendisine âşık olsun istiyordu. Onu, Léon'u da düşünüyordu. O anda, o buluşmaların bir teki için varını yoğunu verirdi, onu doyuruyordu bu buluşmalar.

Bunlar büyük şenlik günleriydi onun! Görkemli olsunlar isterdi. Léon bütün masrafı tek başına ödeyemedi mi artanını bol bol Emma tamamlardı, bu da hemen her seferinde böyle olurdu. Léon "Başka bir yere, daha ucuz bir otele de gitsek olur pekâlâ," diye söz dinletmeye çalışırdı ama genç kadın bunu kabule yanaşmazdı.

Bir gün çantasından yaldızlı gümüşten altı tane küçük kaşık çıkardı. Rouault Baba'nın düğün armağanıydı bunlar:

"Bunları al da benim adıma rehin sandığına koy," dedi.

Bu işi görmek Léon'un pek hoşuna gitmedi ama yine de onun istediğini yaptı. Léon kendini güç durumlara sokmaktan korkuyordu çünkü.

Sonra biraz kafasını işletince sevgilisinin acayip tavırlar ta-

kınmaya başladığını, kendisini ondan ayırmak isteyenlerin büsbütün de haksız olmadıklarını düşündü.

Gerçekten de birisi annesine uzun bir imzasız mektup göndermiş, kadıncağıza "oğlunun evli bir kadınla baştan çıktığını" bildirmişti. Bunun üzerine, yaşlı kadının gözleri önünde her aileyi daima korkutan o korkunç heyula canlanır gibi oldu: Sevginin derinliklerinde aklın almayacağı biçimde yerleşen zararlı, silik bir yaratık, uğursuz bir kadın, bir canavar gördü sanki; Léon'un yanında çalıştığı Noter Dubocage'a bir mektup yazdı. Noter bu işte çok dürüst davrandı. Tam üç çeyrek saat delikanlıya öğütler verdi, gözlerinin önündeki perdeyi açmak, önünde bulunan uçurumu ona göstermek için konuştu durdu:

"Böyle bir iş ileride kendi başına yazıhane kurmana da zarar verebilir, çok yalvarırım, ayrıl bu kadından, kendini düşünerek yapmayacaksan bunu, benim hatırım için yap bari!" dedi.

Léon da sonunda Emma ile bir daha görüşmeyeceğine ant içti. Ama andını tutamadı. Sözünde duramadığı için de kendi kendine kızıyor, bu kadının başına yeni dertler açacağını, noterin kendisine yeniden öğütler vermesine yol açacağını düşünüyordu. Üstelik, arkadaşlarının her sabah soba başında yaptıkları şakalar da vardı. Yakında başkâtip olacaktı hem: Ciddi olma zamanı gelmişti. Onun için, artık havai şeylerden, aşırı duygulardan, düşlerden vazgeçiyordu. Çünkü kendi halinde her insan, gençliğinin ateşli döneminde hiç olmazsa bir gün, bir dakika için olsun, azgın tutkular duymaya, büyük işler başarmaya yetenekli olduğunu sanmıştır. En bayağı çapkın, sultanları elde etmeyi düşünmüştür; her noterin yüreğinde de bir şair yatar.

Şimdi artık Emma birdenbire göğsüne kapanıp hıçkırarak ağlamaya başladığı zaman, Léon'un içi sıkılıyordu. Hani bazı insanlar vardır. Müziğin ancak bir bölümüne dayanabilirler de sonra uyuklamaya başlarlar: Onlar gibi, Léon'un gönlü de artık inceliklerini ayırt edemediği bu sevginin gürültüsü patırtısı karşısında, aldırmazlıktan uyuklamaya başlıyordu.

Birbirlerine sahip olmanın verdiği şaşkınlıkla zevklerini yüze katlayamayacak kadar iyi tanıyorlardı birbirlerini. Léon'un on-

dan bıkmış olması da Emma'yı bezdiriyordu. Evliliğin tüm yavanlığı, zinada da karşısına çıkmıştı.

Yalnız, yakayı nasıl sıyırmalıydı bu işten? Sonra, böyle bir mutluluğun bayağılığı yüzünden kendini ne kadar aşağı görürse görsün, alışkanlık ya da ahlâksızlık yüzünden Emma bundan vazgeçemiyordu; her gün bu sevginin daha çok üstüne düşüyor, mutluluğu çok büyük olsun istedikçe bunun kökünü büsbütün kurutuyordu. Delikanlı sanki kendisine ihanet etmiş gibi, Emma kırık umutlarından da Léon'u suçlu tutuyordu; kendisi ondan ayrılma kararını vermeye bir türlü cesaret edemediği için, "Bir felaket olsa da bizi birbirimizden ayırsa," diye düşünüyordu.

Léon'a yine de sevgi dolu mektuplar yazmayı sürdürüyordu: Bir kadının, sevgilisine hep mektup yazması gerektiği düşüncesindeydi çünkü.

Yalnız, yazarken gözlerinin önünde başka bir adam canlanıyordu: Emma'nın en ateşli anılarından, okuduğu en güzel kitaplardan, duyduğu en ateşli isteklerden oluşan bir hayaletti bu; sonunda öyle gerçek, öyle elle tutulur hale geliyordu ki genç kadının yüreği derin bir mutluluk içinde çarpıyor, yine de onu zihninde bir türlü belirli biçimde canlandıramıyordu: Çünkü bu adam, tıpkı bir tanrı gibi, meziyetlerinin, değerlerinin altında yok olmaktaydı. İpek merdivenlerin balkonlarda sallandığı mavimsi bir diyarda, çiçeklerin soluğu altında, ayın ışığı içinde oturuyordu bu adam. Emma onu yanı başında hissediyordu: Hemen geliverecek, bir öpüşmenin sarhoşluğu içinde onu kaptığı gibi kaçıracaktı. Sonra, Emma bitkin bir halde düşlerinden uyanıveriyordu: Bu belirsiz sevgi atılımları onu büyük zevklerle eğlencelerden, sevişmelerden daha çok yoruyordu çünkü.

Şimdi ardı arkası gelmeyen, genel bir kesiklik duyuyordu. Hattâ çoğu defa Emma birtakım ihbarnameler, pullu, mühürlü kâğıtlar alıyordu ama bunlara şöyle bir göz atıyordu. Artık yaşamamak ya da boyuna uyumak istiyordu.

Büyük Perhiz'in üçüncü perşembesi, Emma Yonville'e dönmedi; akşam maskeli baloya gitti. Ayağına kadife bir pantolon-

la kırmızı çorap giydi, başına fiyonklu bir peruk geçirdi; onun üzerine de yan yatmış, üç köşeli bir şapka yerleştirdi. Bütün gece trombonların azgın sesine uyarak zıpladı durdu; herkes çevresinde halka olmuştu. Sabahleyin de kendisini tiyatronun kapısı önünde, hamal kadın ya da gemici kılığına girmiş beş altı maskelinin arasında buldu. Léon'un arkadaşlarıydı bunlar, gidip yemek yemekten söz ediyorlardı.

Yöredeki kahveler doluydu. Limanda en külüstüründen bir lokanta buldular, lokantacı da onlar için dördüncü katta bir oda açtı.

Erkekler gidip bir köşede fısıldaştılar. Masraf için aralarında danışıyorlardı herhalde. İçlerinde bir noter kâtibi, iki tıbbiyeli, bir de mağaza tezgâhtarı vardı: Emma'ya göre ne arkadaşlardı bunlar! Kadınlara gelince, Emma seslerinin çınlayışına bakarak hepsinin de pek bayağı şeyler olduğunu hemencecik anladı. O zaman korktu, sandalyesini geri çekti, önüne bakmaya başladı.

Ötekiler yemeklerini yemeye başladılar. Emma ağzına lokma koymadı; alnı ateş gibi yanıyor, göz kapaklarında iğnelenmeler, teninde buz gibi bir soğukluk duyuyordu. Kafasının içinde, balo salonunun döşemesinin, dans eden binlerce ayağın ölçülü vuruşlarıyla hâlâ zıp zıp sıçradığını hissetmekteydi. Sonra, punçun kokusuyla yaprak sigaralarının dumanları sersem etti onu. Bayılmak üzereydi; alıp pencerenin önüne götürdüler.

Gün doğmaya başlıyor, Saint-Catherine yönünde geniş bir kızıl leke, solgun gökte yayılıyordu. Donuk renkli derenin yüzü, rüzgârdan ürpermekteydi; köprülerin üzerinde kimsecikler yoktu; sokak fenerleri sönmeye başlıyordu.

Emma yine de canlandı, evde, dadısının odasında uyumakta olan Berthe'i düşündü. O sırada uzun, yassı demirlerle yüklü bir araba geçti, evlerin duvarlarına sağır edici bir madensi titreyiş sıçratarak uzaklaşıp gitti.

Emma birdenbire oradan savuştu, sırtındaki kostümü çıkardı, Léon'a "Dönmem gerek," dedi, sonunda da Boulogne Oteli'nde yalnız kaldı. Her şeyi, hatta kendini bile çekilmez buluyordu. Bir kuş gibi havalanıp giderek çok uzaklarda, lekesiz sonsuzluklar içinde gençleşmeyi özlüyordu.

Dışarıya çıktı, caddeden, Cauchoise Alanı'ndan, mahalleden geçip bahçelere bakan ağaçsız sokağa kadar ilerledi. Hızlı yürüyor, açık hava onu yatıştırıyordu: Yavaş yavaş da kalabalıktaki çehreler, maskeler, kadriller, avizeler, gece yemeği, o kadınlar, hepsi rüzgârın alıp götürdüğü sisler gibi yok oluyordu. Sonra Croix-Rouge Oteli'ne dönerek ikinci katta, içinde Nesle Kulesi'yle ilgili resimlerin bulunduğu küçük odada, kendisini yatağının üzerine attı. Akşamın saat dördünde Hivert uyandırdı onu.

Evine döndüğü zaman Félicité ona saatin arkasında duran kurşuni bir kâğıdı gösterdi.

Emma kâğıtta şunları okudu:

"Mahkemenin icra yetkisi veren kararı gereğince..."

Hangi karardı bu? Gerçekten de bir gün önce başka bir kâğıt getirmişlerdi ama Emma'nın bundan haberi yoktu; onun için, şu sözleri okuyunca şaşırdı kaldı:

"Kral, yasa ve adalet adına, Madam Bovary'ye emrolunur ki..."

Bunun üzerine birkaç satır atlayınca şunları gördü:

"Yirmi dört saatlik süre içinde..." Neymiş bu? "Toplam sekiz bin frank ödenecektir."

Daha aşağıda şu da vardı hatta:

"Her türlü yasal yolla, bu arada ev ve kişisel eşyasının icraca haczi suretiyle buna zorlanacaktır."

Ne yapmalı?.. Yirmi dört saat içinde, yani yarın! Emma, "Lheureux yine beni korkutmak istedi galiba," diye düşündü. Birdenbire onun bütün dalaverelerinin, hatırsever görünmesinin amacını sezdi; toplamın pek aşırı olması içine biraz ferahlık veriyordu.

Şu da var ki, boyuna öteberi satın alıp parasını ödemeyerek, borç para alarak, her yeni vade geldikçe içindeki paralar daha da artan senetler imzalayarak sonunda Lheureux'ye büyük bir sermaye hazırlamıştı; adam da bu parayı, yeni yeni dalavereli işlerde kullanmak üzere sabırsızlıkla bekliyordu.

Genç kadın kaygısız bir tavırla adamın karşısına çıktı:

"Başıma gelenlerden haberiniz var mı? Şaka olacak herhalde," dedi.

"Hayır, şaka değil."

"Nasıl olur?"

Lheureux yavaş yavaş dönerek kollarını kavuşturdu;

"İyi ama Madamcığım," dedi, "yıllar yılı size sırf Allah rızası için veresiye mal, ödünç para mı vereceğimi sandınız yani? Biraz insaf gerek, verdiğim paraları geri almalıyım, değil mi ya?"

Emma borcun fazlalığına itiraz etti.

"Fazlaysa n'apalım? Mahkeme borcun bu kadar olduğunu kabul etti! Ortada bir karar var! Size de bildirildi! Zaten ben yapmadım ki bunları, Vinçart yaptı."

"Peki ama acaba siz..."

Lheureux "Ben hiçbir şey yapacak durumda değilim," dedi. Emma "Evet... Ama... Düşünelim bir," dedi. Sonra zırvalamaya başladı: "Benim haberim yoktu ki... Çok şaşırdım."

Lheureux ona alaylı bir selam vererek "Peki ama suç kimde?" dedi. "Ben burada hamal gibi çalışırken siz yan gelmiş, keyfinize bakıyorsunuz."

"E! Ahlâk dersi istemez!"

"Ama ahlâk dersi de hiçbir zaman yararsız değildir."

Emma aşağıdan aldı, ona yalvardı, beyaz uzun elini bir ara dükkâncının dizlerine bile dayadı.

Lheureux "Bırakın beni! Gören de baştan çıkarmak istiyorsunuz sanacak!" dedi.

Genç kadın "Alçağın birisin sen!" diye haykırdı.

Lheureux "Yo! Biraz ileri gidiyorsunuz," dedi.

"Ben sana gösteririm. Kocama söyleyeyim de..."

Lheureux "Ya, öyle mi? Benim de kocanıza gösterecek bir şeyim var!" dedi, kasadan, Emma'nın senetleri Vinçart'a kırdırdığı sırada kendisine vermiş olduğu bin sekiz yüz franklık makbuzu çıkardı. "Zavallı adamcağız sizin yaptığınız hırsızlığı anlamayacak mı sanıyorsunuz?" diyordu.

Genç kadın kafasına balyoz yemişten beter bir durumda olduğu yere yığılıp kaldı.

Lheureux ise pencereyle yazı masası arasında geziniyor, beri yandan da boyuna "Ya! Göstereceğim bunu ona... Göstereceğim..." diye yineliyordu.

Sonra Emma'ya yaklaştı, yumuşak bir sesle "Hoş değil bunlar, biliyorum," dedi. "Ama ucunda da ölüm yok ya. Mademki paramı bana geri vermek için elinizde bundan başka çare kalmadı..."

Emma ellerini ovuşturarak "İyi ama parayı nereden bulayım?" dedi.

"Düşündüğünüz şeye bakın! İnsanın sizin gibi dostları oldu mu!"

Beri yandan da genç kadının yüzüne o kadar keskin, öylesine korkunç bir bakışla bakıyordu ki Emma ta iliklerine kadar ürperdi.

"Söz veriyorum... İmza vereyim..." dedi.

"Vallahi, bıktım artık sizin imzalarınızdan!"

"Yine bir şeyler satarım..."

Lheureux omuzlarını silkerek cevap verdi:

"Ne satacaksınız? Satacak şeyiniz de kalmadı ki!"

Sonra, dükkâna açılan küçük pencereden içeriye seslendi:

"Annette! 14 No.'nun üç kuponunu unutma e mi?"

Tezgâhtar kız göründü; Emma işi anladı:

"Bütün kovuşturmaları durdurmak için ne kadar para gerek?" diye sordu.

"İş işten geçti artık!"

"İyi ama birkaç bin frank getirsem size, paranın dörtte birini, hemen hemen tümünü yani?"

Adam "Olmaz, yararı yok!" dedi.

Beri yandan da genç kadını yavaşça merdivene doğru itiyordu.

Emma, "Yalvarırım, Bay Lheureux, birkaç gün daha!" diye inledi.

Beri yandan da hıçkırıyordu.

"Ne var ağlayacak, canım!"

"İnsanın umutlarını kırıyorsunuz!"

Lheureux "O da umurumda mı yani?" dedi, sonra kapıyı kapadı.

VII

Ertesi gün İcra Memuru Bay Hareng haciz zaptını yapmak için yanında iki tanıkla eve geldiği zaman, Emma çok sabırlı davrandı.

İşe Bovary'nin çalışma odasından başladılar ama bir zamanlar Léon'un hekime armağan etmiş olduğu anatomik insan başını "mesleğin icrasına gerekli âletlerden olduğu için" listeye yazmadılar; mutfaktaki sahanları, tencereleri, iskemleleri, şamdanları, Emma'nın yatak odasında da etajerin üzerinde ne kadar ufak tefek varsa hepsini bir bir saydılar. Genç kadının giysilerini, çamaşırlarını, tuvalet odasını gözden geçirdiler; Emma'nın hayatı, en gizli köşelerine varıncaya kadar, tıpkı otopsi yapılan bir ceset gibi, bu üç erkeğin gözleri önüne upuzun serildi.

Düğmeleri ilikli dar, siyah bir ceket giymiş, beyaz bir kravat bağlamış, çok gergin ayak kayışları takmış olan Hareng zaman zaman "İzin verir misiniz, hanımefendi, izin verir misiniz?" diyordu.

Bazen de "Güze-e-el!.. Çok hoş!" diye haykırdığı oluyordu.

Sonra kalemini sol elinde tutmakta olduğu boynuzdan hokkaya batırarak yine bir şeyler yazmaya devam ediyordu.

Odaları bitirdikten sonra tavan arasına çıktılar.

Emma'nın, içinde Rodolphe'un mektuplarını sakladığı bir çekmece vardı burada. Onu da açmak gerekti.

Hareng saygılı bir tavırla gülümseyerek "Mektup bunlar, öyle mi?" dedi. "Yalnız, müsaadenizi rica edeceğim. Kutuda başka şey var mı yok mu diye emin olmam gerek çünkü."

Sonra, sanki içinden altın liralar düşürmek istiyormuş gibi, mektupları hafifçe eğdi. Emma sümüklüböcek gibi yumuşak, kırmızı parmaklı bu koca elin, vaktiyle yüreğini çarptırmış olan bu sayfalara değdiğini görünce öfkelendi.

En sonunda adamlar çıkıp gittiler! İçeriye Félicité girdi; Emma kocasını oyalasın diye, sokağı gözetlemeye göndermişti. Sonra, icra dairesinin bekçisini de çabucak götürüp tavan arasına sakladılar.

Adamcağız "Tasalanmayın, buradan bir yere ayrılmam," diye yemin de etti.

Akşam, Charles'ın tasalı bir hali vardı. Emma kaygı dolu bir bakışla onu gözlüyor, yüzündeki kırışıklıklarda suçlayıcı bir hal görür gibi oluyordu. Sonra, gözleri üstü Çin işi yelpazelerle süslü ocağa, geniş perdelere, koltuklara, yani hayatının acılığını gidermiş olan bütün bu şeylere iliştikçe içini bir pişmanlık, daha doğrusu sonsuz bir keder kaplıyor; bu da duymakta olduğu tutkuyu yok etmek şöyle dursun, büsbütün kamçılıyordu. Charles iki ayağını ocağın ızgaralarına dayamış, yanmakta olan odunları sakin sakin karıştırıyordu.

Bir ara, icra dairesinin bekçisi sıkılmış olacak ki hafif bir gürültü yaptı.

Charles "Yukarıda birisi mi geziniyor?" diye sordu.

Emma hemen atılarak "Hayır," dedi, "pencere açık kalmış da rüzgârdan sallanıyor."

Ertesi gün pazardı, Emma da adlarını bildiği bütün bankerleri dolaşmak için kalkıp Rouen'a gitti. Hepsi ya köye gitmiş ya yola çıkmıştı. Emma yılmadı; görebildiklerinden de para istedi:

"Çok gerekli, geri veririm kesinlikle," diyordu.

Kimileri onunla alay etti; hepsi onu eli boş geri çevirdi.

Emma saat ikide Léon'un evine koştu, kapısını çaldı. Kapı açılmadı. Derken Léon göründü:

"Hangi rüzgâr attı seni buraya?" diye sordu.

"Rahatsız mı ettim yoksa?"

Léon "Hayır... Ama..." dedi. "Bizim ev sahibi 'kadın misafir' gelsin pek istemez de."

Emma "Seninle konuşacaklarım var," dedi.

Bunun üzerine, Léon kendi odasının anahtarına doğru uzandı.

Emma onu alıkoyarak "Yok yok! Bizim orada konuşalım," dedi.

Bunun üzerine Boulogne Oteli'ndeki odalarına gittiler.

Emma, gelir gelmez kocaman bir bardak su içti. Yüzü pek solgundu:

"Léon, bir iyilik yapacaksın bana," dedi. Sonra delikanlı-

nın ellerine sımsıkı yapışıp salladı. "Dinle, sekiz bin frank gerek bana!"

"Deli misin sen, ayol?"

Emma "Henüz delirmedim ama..." dedi.

Sonra, haciz olayını anlatarak ne kadar güç durumda olduğunu da açıkladı.

"Charles'ın hiçbir şeyden haberi yok," diyordu. "Kaynanamla kanlı bıçaklıyız. Babamın elinden bir şey gelmez. Onun için, Léon, bari sen sağa sola başvur da bul bu parayı bana. Çok gerekli çünkü."

"Nereden bulayım?.."

Emma "Ama-a-an, ne de pısırık şeysin!" diye haykırdı.

Bunun üzerine Léon aptal aptal "Gözünde büyütüyorsun işi canım, belki üç bin frank filan versen herif yatışır," dedi.

"İyi ya işte, yine bir araştır bakalım. Üç bin franga pekâlâ bulabilir insan. Zaten benim yerime sen de borca girebilirsin. Hadi, git de dene bir! Çok gerekli! Koş hadi!.. Muhakkak bir şeyler yap! Ne çok seveceğim seni, bilsen!"

Léon çıkıp gitti, bir saat sonra döndü.

Resmî bir eda ile "Gidip üç kişiyi gördüm ama... Boşuna," dedi.

Sonra ikisi de ocağın birer köşesine geçip kımıldamadan, konuşmadan, karşılıklı oturdular. Emma bir yandan ayaklarını yere vururken, bir yandan omuzlarını silkiyordu.

Léon bir ara onun "Senin yerinde olsam para bulurdum muhakkak," diye mırıldandığını işitti.

"Nereden bulurdun?"

Emma "Sizin noter dairesine yatırılmış bir sürü para var," dedi.

Sonra da delikanlının yüzüne baktı.

Bu alev alev yanan gözbebeklerinden cehennemî bir pervasızlık saçılmaktaydı, gözleri de şehvetli, cesaret verici bir eda ile süzülmüştü; öyle ki delikanlı, kendisini suç işlemeye kışkırtan bu kadının sessiz iradesi karşısında elinin ayağının kesildiğini hissetti. Bunun üzerine korktu, herhangi bir açıklamada bulunmak zorunda kalmamak için elini alnına vurarak bağırdı:

"Dur yahu! Morel bu gece gelecek! Ondan istersem esirgemez, yarın da parayı getiririm sana," dedi.

Morel, Léon'un arkadaşlarından biriydi, çok zengin bir tacirin oğluydu.

Emma bu ihtimali hiç de Léon'un sandığı kadar sevinçle karşılamış görünmedi. Yalan olduğunu sezmiş miydi acaba?

Delikanlı kızararak ekledi:

"Ama, saat üçe kadar gelmezsem bekleme beni, e mi sevgilim? Şimdi de izninle gideyim artık, kusura bakma. Allahaısmarladık!"

Emma'nın elini sıktı ama bu elin cansız gibi olduğunu sezdi. Emma'nın bir şey hissedecek hali kalmamıştı artık.

Saat dördü çaldı, genç kadın da alışkanlıkların etkisine makine gibi uyarak Yonville'e dönmek üzere ayağa kalktı.

Hava güzeldi; mart ayında görülen duru, sert günlerden biriydi. Güneş bembeyaz bir gökte parıldıyordu. Yabanlık elbiselerini giymiş Rouenlılar hayatlarından hoşnut bir tavırla gezmeye çıkmışlardı. Emma kilisenin önündeki alana geldi. Halk akşam duasından çıkıyordu; kalabalık, tıpkı bir köprünün üç ayağından geçen bir ırmak gibi, kilisenin üç büyük kapısından dışarıya akıyordu; ortada da bir kayadan daha kımıltısız bir tavırla, kilisenin hademesi durmaktaydı.

O zaman Emma kaygılı ama içi umutla dolu olduğu halde, aşkından daha az derin olan bu kubbenin altına girmiş olduğu günü hatırladı, sonra şapkasının tülü altında ağlayarak, sersemlemiş, neredeyse bayılacak bir halde, sendeleye sendeleye yürümeye devam etti.

O sırada açılmakta olan bir arabalık kapısından, "Varda-a-a!" diye bir ses yükseldi.

Emma güzel bir faytonun okları arasında yeri eşeleyen yağız bir ata yol vermek üzere durdu. Arabayı samur kürklü, şık bir adam sürüyordu. Kimdi ki bu? Tanıyordu onu... Araba ileriye doğru fırladı, gözden kayboldu.

A-a-a-a! Oydu bu, vikonttu! Emma dönüp baktı, sokak ıssızdı. Genç kadın da o kadar bitkin, öylesine kederliydi ki düşmemek için bir duvara dayandı.

Sonra, "Yanıldım galiba," diye düşündü.

Zaten hiçbir şeyin farkında değildi. Benliğinde, dış âlemde her şey ondan yüz çeviriyordu. Kendisini mahvolmuş, tarif edilemez uçurumlara rastgele yuvarlanır hissediyordu. Onun için, Croix-Rouge Oteli'ne döndüğü zaman o iyi yürekli Homais'yi görünce hemen hemen sevindi. Eczacı, "Kırlangıç"a içi ecza, ilaç dolu kocaman bir sandığın yüklenişine göz kulak oluyordu; elindeki bir mendilde de karısına götürmekte olduğu altı tane francala vardı.

Madam Homais Perhiz zamanı tuzlu tereyağla yenen bu uzun biçimli sert francalaları pek severdi: Çok eski çağlardan, belki de Haçlı Seferleri'nden kalma yiyeceklerdendi bu; güçlü kuvvetli Normanlar da sofrada, sarı meşalelerin ışığında, şarap testileriyle kocaman kocaman sucuk kangalları arasında parçalanıp yenecek Arap kafaları görür gibi olarak habire bunlardan atıştırırlardı. Eczacının karısı da, dişleri pek berbat olmakla birlikte, francalaları tıpkı onlar gibi yiğit bir eda ile yemekteydi; onun için de Homais şehre her inişinde ona muhakkak bu francalalardan getiriyordu. Bunları da erbabı olan, Massacre Sokağı'ndaki bir fırıncıdan almaktaydı.

Homais, Emma arabaya binsin diye ona elini uzatırken "Sizi gördüğüme pek sevindim," dedi.

Sonra francalaları paketlerin konacağı ağın çengeline astı, başı açık olduğu halde, kollarını kavuşturarak Napoleon'u andıran düşünceli bir tavır takındı.

Her zaman olduğu gibi, yokuşun alt başında o kör adam göründüğü zaman Homais "Resmî makamlar da böyle dalavereli işlere ne diye göz yumarlar, bilmem ki!" diye söylendi. "Bu gibi zavallıları bir yere kapamalı da zorla çalıştırmalı! Uygarlık denen şey kaplumbağa hızıyla ilerliyor vallahi! Hâlâ barbarlık içinde, yerimizde sayıp duruyoruz!"

Kör, şapkasını uzatıyor, şapka da tıpkı döşemelik kumaştan sökülmüş bir parça gibi, araba kapısının yanı sıra sallanıp duruyordu.

"Epeydir çekiyor musun bu korkunç hastalığı sen, arkadaş? Meyhanede kafa tütsüleyeceğine perhiz yapsan daha iyi

edersin. İyi cins şarap, bira iç, iyi tarafından ızgara et, kebap filan ye."

Kör, şarkısını sürdürüyordu; aptal gibi, meczup gibi bir hali vardı zaten. Sonunda Homais keseye davrandı:

"Al şu beşliği de üstünü geri ver bana," dedi. "Öğütlediğim şeyleri de unutma ha, yararını görürsün."

Hivert bu öğütlerin etkisi olacağını hiç sanmıyordu, bunu açıkça söylemekten de çekinmedi.

Eczacı, "Benim kendi elimle yaptığım bir merhem var, iltihaplara birebir gelir," dedi. "Ondan sürerse hastalığı geçer muhakkak." Sonra adama adresini vererek "Pazar yerinin karşısında Homais diye sorarsan herkes bilir," dedi.

O zaman Hivert, "Hadi bakalım, bunca zahmete karşılık sen de marifetini göster bize," dedi.

Kör, dizlerinin üstüne çöktü, başını arkaya attı, yeşilimsi gözlerini sağa sola devirip dilini çıkarırken iki eliyle midesini ovuşturuyor, beri yandan da aç bir köpek gibi, boğuk bir ulumayı andıran sesler çıkarıyordu. Emma bu halden pek tiksinmişti, omzunun üstünden beş frank attı ona. Bütün parası bu kadardı. Bunu böylece kaldırıp atıvermek hoşuna gidiyordu.

Araba yeniden yola koyulmuştu ki Homais birdenbire pencereden dışarıya eğilerek bağırdı:

"Hamur işleriyle, sütlü şeyler yeme sakın! Yünlü şeyler giy, hastalıklı yerlerine de ardıç kozalağıyla tütsü yap!"

Tanıdığı yerlerin gözlerinin önünden geçip giden görüntüsü Emma'ya o andaki acısını yavaş yavaş unutturuyordu. Dayanılmaz bir yorgunluk her yanını kaplamıştı; evine aptallaşmış, cesaretsiz, hemen hemen uyuklar bir halde döndü.

Kendi kendine, "N'olacaksa olsun bari!" diyordu.

Hem sonra, kim bilir, her an beklenmedik bir şeyler olamaz mıydı yani? Lheureux ölebilirdi hatta!..

Sabahın saat dokuzunda, alandaki seslerin gürültüsüne uyandı. Pazar yerinde kalabalık toplanmış, direklerden birine yapıştırılmış olan kocaman bir duyuruyu okuyordu. O sırada Justin'in bir binek taşının üzerine çıkarak duyuruyu yırttığını gördü. Tam o sırada kır bekçisi delikanlının yakasına yapıştı.

Homais eczaneden çıktı, Madam Lefrançois'nın da kalabalığın ortasında, bir şeyler söyler gibi bir hali vardı.

O sırada Félicité içeriye girererk "Hanımcığım! Hanımcığım! Sormayın başımıza gelenleri!" diye bağırdı.

Zavallı kız pek üzgündü, kapıdan koparmış olduğu sarı kâğıdı hanımına uzattı. Emma kâğıda göz atınca evdeki bütün eşyasının satılık olduğunu okudu.

Bunun üzerine, sessiz sessiz bakıştılar. Hizmetçinin de hanımın da birbirlerinden gizli şeyleri yoktu.

Sonunda Félicité içini çekerek "Sizin yerinizde olsam gider, Bay Guillaumin'i görürdüm, hanımcığım," dedi.

"Öyle mi dersin?"

Emma bu soruyla "Evin içinde olup bitenleri uşaktan bilirsin sen, efendisi ara sıra benden söz etmiş mi acaba?" demek istiyordu.

"Evet, hanımcığım, evet. Gidin oraya. İyi edersiniz."

Emma siyah giysisiyle siyah benekli şapkasını giydi; sonra alan hâlâ çok kalabalık olduğundan, kimseye görünmemek için köyün dışına çıkarak dere boyundaki dar yoldan ilerlemeye başladı.

En sonunda, soluk soluğa, noterin bahçe kapısı önüne geldi; gökyüzü kararmış, incecikten kar yağmaya başlamıştı.

Kapının çıngırağı çalınca sırtında kırmızı yeleğiyle uşak Théodore göründü; tıpkı bir tanıdığa kapıyı açıyormuş gibi, teklifsiz bir tavırla gelip kapıyı açtı, sonra genç kadını yemek salonuna aldı.

Duvardaki oyuğun içinde duran bir kaktüsün altında kocaman bir çini soba gürül gürül yanıyordu. Meşe kaplaması taklidi duvar kâğıdının üzerindeki kara tahtadan çerçevelerde Steuben'in "Esmeralda"sı ile Schopin'in "Putiphar"ı vardı. Kurulu sofra, iki gümüş ocak, kapıların billur tozları, döşeme, eşya İngilizvari titiz bir temizlikle pırıl pırıl parlıyordu; pencerelerin köşelerine, süs olsun diye, renkli camlar yerleştirilmişti.

Emma "Tam benim istediğim gibi bir yemek odası," diye düşündü.

Noter içeriye girdi, sırtındaki dallı robdöşambrı sol koluyla vücuduna bastırmıştı. Beri yandan, kahverengi kadife takkesini öbür eliyle çabuk çabuk başına giyip çıkarıyordu. Takkesini iddialı bir şekilde sağa yatırmıştı; ense kökünden alıp dazlak kafasının üzerinden dolaştırdığı üç tutam sarı saçın uçları da yine sağa dökülmekteydi.

Emma'ya yer gösterdikten sonra "Bağışlayın, ayıp olacak ama..." diyerek sofraya oturdu.

Emma "Sizden bir ricam vardı da..." dedi.

"Estağfurullah, efendim. Buyrun, söyleyin."

Genç kadın durumunu ona anlatmaya başladı.

Guillaumin tuhafiyeci Lheureux ile gizliden gizliye pek sıkı fıkı olduğundan, Madam Bovary'yi tanıyordu. Zaten noter kendisinden ipotek üzerinden borç isteyenler oldu mu hep Lheureux'den para alırdı.

Onun için, bu senetlerin uzun hikâyesini (Emma'dan daha iyi) bilmekteydi: Senetler ilkin küçük paralar için yapılmıştı, çeşitli kimseler bunları birbirlerine ciro etmişlerdi. Her senedin arasında uzun vadeler vardı, bunlar da boyuna yenileniyordu. En sonra, günün birinde dükkâncı bütün protestoları bir araya toplamış, kendi adına gerekli kovuşturmaları yapmasını arkadaşı Vinçart'dan rica etmişti. Hemşerilerine karşı zalim bir adam gibi görünmek istemiyordu çünkü.

Emma, olup bitenleri anlatırken Lheureux aleyhinde suçlamalarda bulundu. Noter de bu suçlamalara ara sıra üstünkörü sözlerle karşılık verdi. Pirzolasını yiyip çayını içerken çenesini gökmavi kravatına doğru eğiyordu. Kravatının üzerinde, aralarında ince bir altın zincir bulunan iki tane elmas iğne vardı. Beri yandan da tatlımsı, belirsiz, acayip bir halde gülümsemekteydi.

Bir ara, Emma'nın ayaklarının ıslak olduğunu fark edince "Şöyle sobaya yaklaşsanıza... Daha yukarıya... Çinilere doğru," dedi.

Emma sobanın çinisi kirlenir diye korkuyordu.

Noter çapkın bir tavırla, "Güzel şeylerden zarar gelmez," dedi.

Bunun üzerine, Emma onu yumuşatmaya çalıştı, kendisi de

heyecanlanarak evdeki darlığı, çektiği güçlükleri, duyduğu gereksinimleri anlattı.

Noter, "Anlıyorum, sizin gibi şık bir kadın..." dedi. Yemeğine ara vermeksizin iyice ondan yana dönmüştü; öyle ki dizi Emma'nın ayakkabısına değmekteydi. Ayakkabının sobaya dayandığı için bükülmüş tabanından dumanlar çıkıyordu.

Ama Emma üç bin frank ödünç istediği zaman dudaklarını büktü.

"Keşke paranızın idaresi işini vaktiyle bana verseydiniz," dedi. "Bir hanım için bile parasını işletmek üzere yüz çeşit rahat çare vardır. Grusmenil Kömür Ocakları'nda olsun, Havre'daki arsalarda olsun hemen hemen emin biçimde çok güzel borsa oyunlarına girişilebilirdi."

Sonra Emma'yı bıraktı, muhakkak kazanacağı büyük büyük paraları düşünüp öfkeden kendini yesin diye:

"Nasıl oldu da bana gelmediniz?" diye sordu.

Emma "Vallahi, ben de bilemiyorum," dedi.

"Neden, ha?.. Sizi pek mi korkutuyordum yoksa? Asıl üzülmesi gereken biri varsa o da benim! Birbirimizi pek tanımıyoruz bile! Benim size derin saygım vardır; bundan artık kuşkulanmıyorsunuzdur sanırım."

Elini uzatıp genç kadının elini tuttu, üzerine açgözlü bir öpücük kondurdu, sonra da bu eli dizinin üzerine bastırdı. Ona bin türlü tatlı söz söylerken beri yandan parmaklarıyla da usul usul oynuyordu.

Yavan sesi akan bir dere gibi şırıldamaktaydı; gözlüklerinin parıltısı arkasında, gözbebeklerinden bir kıvılcım fışkırmaktaydı; elleri de Emma'nın kollarını okşamak için, elbisenin yünleri içinde ilerliyordu. Emma yanağında kesik kesik soluklar duymaktaydı. Bu adam korkunç biçimde rahatsız ediyordu kendisini.

Bir sıçrayışta, ayağa kalkarak "Beyefendi, bekliyorum," dedi.

Birdenbire sapsarı olan noter sordu:

"Neyi bekliyorsunuz?"

"Şu parayı."

Adam "İyi ama..." dedi, duraladı. Sonra, birdenbire beliriveren bir isteğin şiddetine dayanamadı, "Ne olursa olsun!" dedi.

Robdöşambrına aldırış etmeksizin, dizüstü genç kadına doğru sürükleniyordu.

"Gitmeyin Tanrı aşkına! Sizi seviyorum," diye kekeledi.

Sonra onu belinden kavradı.

Madam Bovary'nin yüzü hemencecik pençe pençe al oldu. Korkunç bir tavırla geriledi.

"Güç durumdayım ya, bundan yararlanmaya kalkışıyorsunuz utanmadan," diye bağırdı. "Evet, acınacak durumdayım ama satılık değilim ben!"

Sonra, dışarıya çıktı.

Noter pek şaşırmıştı, gözlerini işlemeli, cici terliklerine dikerek öylece kalakaldı. Bir sevgilinin armağanıydı bu terlikler. Bunları seyrede seyrede sonunda avundu. Böyle bir serüvenin, başına çok işler açacağını düşünüyordu zaten.

Emma Bovary ise yolun kıyısındaki kavakların altından sinirli adımlarla ilerleyerek kaçarken "Vay edepsiz herif, vay alçak herif!.. Bu ne ahlâksızlık böyle?" diye söyleniyordu. İffetine yapılan bu saldırıdan duyduğu öfke, başarısızlığının verdiği düş kırıklığı yüzünden daha da artmaktaydı. Ona öyle geliyordu ki kader hiç peşini bırakmıyor, boyuna kendisine yükleniyordu. Bu yüzden de böbürlenip gururlanıyordu. Hiçbir zaman kendisine karşı bu kadar saygı, başkalarına karşı da bu kadar nefret duymamıştı. Savaşmak isteğiyle kendinden geçmiş bir haldeydi. Erkekleri dövmek, yüzlerine tükürmek, hepsini çiğneyip ezmek istiyordu. Yüzü sapsarıydı, tir tir tiriyordu, öfke içindeydi, yaşlı gözlerle çevresine bakınarak burnunun doğrusuna, hızlı hızlı ilerlemeye devam ediyordu. Beri yandan, kendisini boğacak gibi olan hınç duygusundan zevk alır bir hali vardı adeta.

Evini gördüğü zaman, içini bir uyuşukluk kapladı. Artık ilerleyemiyordu; yürümek gerekti oysa; hem zaten nereye kaçacaktı ki?

Félicité onu kapının önünde bekliyordu:

"Ne haber?" diye sordu.

Emma "Olmadı," dedi.

Sonra, tam bir çeyrek saat, ikisi de Emma'ya yardım edebilecek Yonvillelileri bir bir gözden geçirdiler.

Félicité bir ad söyledi mi Emma her seferinde "Olur mu böyle şey? Vermek istemezler!" diyordu.

"Beyefendi de neredeyse gelecek!"

"Biliyorum... Sen beni yalnız bırak hele."

Her çareye başvurmuştu. Şimdi yapacak hiçbir şey yoktu artık; Charles gelince şöyle diyecekti ona:

"Çekil! Üzerinde yürüdüğün bu halı bizim değil artık! Evindeki bir tek eşya, bir toplu iğne, bir çöp bile senin değil, seni batıran da benim, zavallı adam!"

Bunun üzerine, büyük bir hıçkırık kopacaktı, sonra Charles uzun uzun ağlayacaktı; sonunda da şaşkınlığı geçince Emma'yı yine bağışlayacaktı.

Dişlerini gıcırdatarak "Bir milyonu olsa da vaktiyle beni tanıdı diye onu mazur görmem için bana verse yine yetmezdi... Hiçbir zaman yetmezdi, hiçbir zaman!.." diye söylendi.

Kocasının kendisinden üstün olduğunu böyle düşündükçe çileden çıkıyordu. Sonra, kendisi ister söylesin ister söylemesin, Charles birazdan, bugün, yarın nasıl olsa felaketi öğrenecekti; onun için, bu korkunç sahneyi beklemek, kocasının ruh soyluluğunun ağırlığına katlanmak gerekiyordu. Bir ara yine gidip Lheureux'yü görmeyi düşündü ama neye yarardı bu? Babasına mektup yazsa... İş işten geçmişti artık. Tam notere teslim olmadığına pişman olmak üzereydi ki bahçe yolunda bir atın nal seslerini duydu. Oydu, bahçe kapısını açıyordu, yüzü duvardaki kireçten daha beyazdı. Emma merdivene koşarak çabucak alana doğru kaçıp gitti; belediye başkanının karısı o sırada kilisenin önünde Lestiboudois ile konuşuyordu, Emma'nın tahsildarın evine girdiğini gördü.

Hemen koşup bunu Madam Caron'a yetiştirdi. İkisi de tavan arasına çıktılar; sırıklara serilmiş çamaşırların arasına gizlenerek Binet'nin evinin içini görebilmek için rahatça yerleştiler.

Binet tavan arasında yalnızdı. Hani hilallerden, birbirine geçme yuvarlaklardan meydana gelme, hepsi de dikilitaş gibi dümdüz, hiçbir işe yaramayan fildişi birtakım oyma işleri vardır: Binet bunlardan birinin tıpkısını tornasında tahtadan yapıyordu. Şimdi de son parçaya başlamıştı, işi bitmek üzereydi! Atölyenin

loşluğu içinde, tıpkı dörtnala giden bir atın nallarından saçılan bir kıvılcım sorgucu gibi, tornadan sarı bir toz yükselmekteydi; iki çark homurdanarak dönüyor, dönüyordu; Binet başını eğmiş, burun deliklerini aralamış, gülümsüyordu. En sonunda, tam mutluluğa erişmiş gibiydi. Böyle bir mutluluğu insan bu tür pestenkerani işlerde duyar herhalde; bu gibi işler zekâyı kolayca yenilebilen güçlüklerle oyalar, ilerisinde düş diye bir şey bulunmayan bir başarıyla tatmin eder.

Madam Tuvache "Hah! Emma geldi," dedi.

Tornanın gürültüsü yüzünden, ne söylediği işitilmiyordu. En sonra iki kadın "para" sözünü duyar gibi oldular, Madam Tuvache alçak sesle fısıldadı:

"Vergisini daha geç ödemek için süre istiyor galiba."

Öteki de "Öyle görünüyor," dedi.

Emma odada bir aşağı bir yukarı dolaşıyor, duvarlardaki peçete halkalarını, şamdanları, tırabzan topuzlarını gözden geçiriyor, Binet ise keyifli keyifli sakalını sıvazlıyordu.

Madam Tuvache "Ona bir şey ısmarlamaya mı geldi acaba?" dedi.

Komşusu cevap verdi:

"İyi ama Binet yaptıklarından hiçbirini satmaz ki!"

Tahsildar gözlerini faltaşı gibi açmıştı; dinler ama işittiklerini anlamaz bir hali vardı. Emma ise sevecen, yalvaran bir eda ile konuşmayı sürdürüyordu. Bir aralık adama yaklaştı; göğsü hızlı hızlı kalkıp iniyordu. Artık ikisi de konuşmamaktaydılar.

Madam Tuvache "Adama çanak mı tutuyor yoksa?" dedi.

Binet kulaklarına kadar kızarmıştı. Emma onun ellerine sarıldı.

"Yo-o-o! Bu kadarı da fazla!"

Emma tahsildara çok korkunç bir şey öneriyor olmalıydı, çünkü adamcağız yılan görmüş gibi uzaklara kaçmıştı. Yiğit adamdı da hani; Lutzen'de, Bautzen'de savaşmış, Fransa seferine katılmış, kendisine nişan verilmesi için tezkere bile yazılmıştı. Sonra da bağırdı:

"Olur mu böyle şey, hanımefendi?"

Madam Tuvache "Böyle karılara bir temiz sopa çekmeli," dedi.

Madam Caron sordu:

"Kadın da nereye gitti?"

Binet o sözleri söylediği sırada Emma ortadan kaybolmuştu çünkü. İki kadın sonradan onun anacaddede ilerlediğini, mezarlığa gidecekmiş gibi sağa saptığını görünce bir sürü tahmin yürüttüler.

Emma sütninenin evine varınca "Rollet Ana, boğuluyorum!.. Şu korsemin bağlarını çözüver," dedi.

Sonra yatağın üstüne yığıldı; hıçkıra hıçkıra ağlıyordu. Madam Rollet genç kadının üzerine bir eteklik örttü, sonra yanında dikilip durdu. Emma hiçbir şey söylemediği için, kadıncağız onun yanından uzaklaştı, çıkrığını alarak keten eğirmeye başladı.

Emma yine Binet'nin tornasını duyduğunu sanarak "Aman, yapma Allah aşkına!" diye mırıldandı.

Sütnine kendi kendine "Kim ne yaptı ona acaba? Neden buraya geldi ki," diye sorup duruyordu.

Emma kendisini evinden kovan bir çeşit korkunun itişiyle koşmuştu buraya.

Gözlerini tavana dikmiş hiç kımıldamadan sırtüstü yatıyor, aptalca bir ısrarla dikkatini toplamış olmakla birlikte, çevresindeki eşyayı hayal meyal seçiyordu. Duvarlardaki pul pul dökülen sıvaları, uç uca yanmakta olan iki odunu, başının üstünde, tavandaki kirişin yarığı içinde yürümekte olan uzun bir örümceği seyrediyordu. En sonunda zihnini toparladı. Hatırlıyordu artık... Bir gün, Léon'la... Ah, bu ne kadar uzaktı şimdi! Güneş derenin üzerinde parıldıyor, filbaharlar güzel kokularını dört bir yana saçıyorlardı... O zaman, tıpkı kaynamakta olan bir anafora kapılmış gibi, anıları alıp götürüverdi onu; çok geçmeden de dünkü günü hatırlayabildi.

"Saat kaç?" diye sordu.

Rollet Ana dışarıya çıktı; sağ elinin parmaklarını gökyüzünün daha aydınlık olduğu yöne doğru kaldırdı, sonra yavaş yavaş içeriye girdi.

"Üçe geliyor," dedi.

"Ya! Sağ ol! Sağ ol!"

Léon gelecekti çünkü. Kesindi bu! Para bulmuş olacaktı. Ama kendisinin burada olduğunu bilemediğinden, kalkıp eve gidecekti.

Emma sütnineye "Koş bizim eve, Bay Léon'u al, buraya getir," dedi. "Çabuk ol!"

"Peki, hanımcığım, gidiyorum işte! Gidiyorum!"

Emma "Ne diye daha önce Léon'u düşünmedim sanki?" diye şaşıyordu kendi kendine. Léon dün söz vermişti ya sözünü tutardı elbet; daha şimdiden Emma kendini Lheureux'nün dükkânında, masanın üzerinde üç tane banknot koyarken görüyordu. Sonra da işi idare etmek için kocasına bir şeyler uydurmak gerekecekti; ama ne uydurmalıydı?

Sütnine bir türlü gelmek bilmiyordu. Kulübede saat diye bir şey bulunmadığından, Emma belki de zamanı fazla uzun bulmuş olmaktan çekiniyordu. Bahçede adım adım dolaşarak gezinmeye başladı; çit boyunca uzanan dar yola kadar gitti, sonra "Belki kadıncağız başka bir yoldan dönmüştür," diye düşünerek hemencecik geri döndü. Sonunda, beklemekten yorgun, kafasından uzaklaştırmaya çalıştığı kuşkular içinde kıvranarak orada yüz yıldan mı yoksa bir dakikadan beri mi bulunduğunu bilemeksizin bir köşeye oturup gözlerini yumdu, kulaklarını tıkadı. Bahçenin kapısı gıcırdadı: Emma yerinden sıçradı ama daha bir şey söylemeye fırsat bulamadan Rollet Ana "Sizin evde kimse yok!" dedi.

"Nasıl olur?"

"Evet, hiç kimse yok! Beyefendi oturmuş ağlıyor. Sizi istiyor. Her yanda da sizi arıyorlar."

Emma buna karşılık hiçbir şey söylemedi. Soluk soluğa idi, şaşkın şaşkın çevresine bakınıyordu. Öte yandan, köylü kadın, onun yüzünün aldığı halden korkmuş, delirdi sanıp içgüdüsüne uyarak geri geri çekiliyordu. Emma birdenbire elini alnına vurarak bir çığlık kopardı, karanlık gecede çakan şimşek gibi, Rodolphe'u hatırlamıştı birden. O kadar iyi, o kadar nazik, o kadar cömertti ki o! Hem zaten Rodolphe ona bu iyiliği yapmaya yanaşmazsa Emma şöyle bir göz kırparak eski sevgilerini hatırlatıp bu işe pekâlâ da zorlardı onu. Bunun üzerine, vaktiy-

le kendisini o kadar çileden çıkarmış olan adama vücudunu yeniden sunduğunu fark etmeksizin, ne kadar alçaldığını da aklına bile getirmeksizin La Huchette yolunu tuttu.

VIII

Yürürken kendi kendine şöyle soruyordu: "Ne diyeceğim ona? Söze neresinden başlayacağım?" Yolda ilerledikçe de çalılıkları, ağaçları, tepenin üzerindeki deniz kamışlarını, ta ilerideki şatoyu yeniden hatırlıyordu. İlk sevgisinin duygularını yine yaşıyor, zavallı darılmış yüreği bu yüzden aşkla şişiyordu. Yüzüne ılık bir rüzgâr vuruyordu; erimekte olan kar, tomurcuklardan otların üzerine damla damla düşmekteydi.

Yine eskisi gibi, parkın küçük kapısından içeriye girdi; sonra büyük avluya geldi, bu avlunun iki yanında çift sıra halinde sık ıhlamur ağaçları vardı, ıslıklar çalarak uzun dallarını sallıyorlardı. Kulübelerdeki köpekler hep birden havladılar, sesleri çevrede çınlıyordu ama ortalıkta kimsenin göründüğü yoktu.

Tahta tırabzanlı, düz, geniş merdiveni çıktı. Merdiven tozlu taşlar döşeli bir aralığa ulaşmaktaydı. Aralığa da manastırlarda, hanlarda olduğu gibi, sıra sıra birçok kapı açılıyordu. Rodolphe'un odası ta dipte, soldaydı. Parmaklarını kapının tokmağına koyduğu zaman, birdenbire gücü tükeniverdi. Rodolphe'un orada olmayışından korkuyor, bunu hemen hemen istiyordu da; ama yine de bu onun tek umudu, son kurtuluş çaresiydi. Bir dakika kendini toparladı, sonra, o anın gerektirdiklerini düşünüp cesaretini pekiştirerek içeriye girdi.

Rodolphe, ateşin karşısına oturmuş, iki ayağını ocağın pervazına dayamış, piposunu tüttürüyordu.

Birden ayağa kalkarak "Vay, sen misin?" dedi.

Emma "Evet," dedi. "Sana bir şey danışacaktım da, Rodolphe."

Kendisini çok zorluyordu ama bir türlü ağzını açıp konuşamıyordu.

"Hiç değişmemişsin. Yine eskisi gibi güzelsin hep!"

Emma acı acı karşılık verdi:

"Yok canım, zavallı güzellikler bunlar; hor gördün onları çünkü."

Bunun üzerine, Rodolphe neden öyle davrandığını anlatmak için söze başladı, daha iyi bir şeyler uyduramadığından, birtakım abuk sabuk sözlerle özür diledi.

Emma da onun sözlerine, ama asıl sesine, görünüşüne kaptırdı kendini. Öyle ki ayrılışlarının nedenine inanır gibi yaptı, belki de inandı hatta; bir sırdı bu, üçüncü bir kişinin onuru, hatta hayatı bu sırra bağlıydı.

Kederli kederli Rodolphe'un yüzüne bakarak "Ama ne de olsa çok acı çektim ben," dedi.

O, boyun eğmiş bir tavırla cevap verdi:

"Hayat böyledir zaten!"

Emma "Biz ayrıldıktan sonra hayat senin için iyi oldu mu bari?" diye sordu.

"Eh! Ne iyi ne kötü."

"Hiç ayrılmasaydık daha iyi ederdik belki."

"Evet... Belki!"

Emma ona yaklaşarak "Öyle mi dersin?" diye sordu. Sonra içini çekerek:

"Ah Rodolphe, bilsen ne kadar çok sevdim seni!" dedi.

Bunu söylerken onun elini tuttu, bir ara parmakları kenetlenmiş olarak öylece durdular; tıpkı ilk günlerde, tarım panayırında olduğu gibi! Rodolphe bir gurur hareketiyle yüreği ezilmiş olarak çırpınıyordu.

Emma onun göğsüne kapanarak "Sensiz nasıl yaşayayım istiyordun?" dedi. "İnsan mutluluğa alıştıktan sonra bundan vazgeçebilir mi? Umutlarım kırılmıştı! Öleceğim sandım! Neyse, sonra anlatırım bunları sana. Ya sen ne yaptın?.. Bucak bucak kaçtın benden!.."

Çünkü üç yıldan beri Rodolphe Emma ile karşılaşmamak için her şeyi yapmıştı. Erkeklere vergi olan o doğal korkaklık yüzünden yapmıştı bunu.

Emma ise âşık bir dişi kediden daha cilveli bir halde, başıyla sevimli hareketler yaparak devam ediyordu:

"Başka kadınları seviyorsun, doğrusunu söyle. Anlıyorum o

kadınları, bağışlıyorum da; beni nasıl baştan çıkardınsa onları da baştan çıkarmışsındır herhalde. Erkeksin nihayet! Kendini sevdirmek için gereken her şey var sende. Ama yeniden başlayacağız, yine sevişeceğiz, değil mi? Gülüyorum bak, sevinçliyim!.. Hadi konuşsana..."

Gözünde titreyen bir damla yaşla çok güzeldi, bu bir damla yaş fırtınadan sonra mavi bir çiçeğin içindeki yağmur damlası gibi duruyordu tıpkı. Rodolphe onu dizlerinin üzerine doğru çekti, elinin tersiyle parlak saçlarını okşadı; akşamın alacakaranlığında güneşin son bir ışığı bu saçların içinde altın bir ok gibi ışıldamaktaydı.

Emma başını önüne eğmişti. Sonunda, Rodolphe dudaklarının ucuyla, yavaşçacık, gözlerinden öptü.

"Ay! Ağlamışsın sen! Neden?" diye sordu.

Bu sefer Emma hıçkıra hıçkıra ağlamaya başladı. Rodolphe onun taşan sevgisi yüzünden ağladığını sandı; genç kadın bir şey söylemediği için, onun bu susuşunu son bir utanç belirtisi sandı.

"Bağışla beni!" diye bağırdı. "Sevdiğim tek kadın sensin. Kötülük ettim, aptallık ettim! Seni seviyorum, her zaman da seveceğim!.. Nen var?.. Söyle bakayım bana!"

Bunları söylerken genç kadının önünde dize gelmişti.

"Daha ne olsun!.. Mahvoldum ben, Rodolphe! Üç bin frank ödünç ver bana, n'olur!"

Rodolphe yavaş yavaş doğrulmaya başladı; beri yandan, yüzünde ciddi bir hava beliriyordu:

"İyi ama... İyi ama..." dedi.

Emma çabuk çabuk sözlerini sürdürüyordu:

"Kocam bütün servetini bir notere emanet etmişti, adam parayı alıp kaçtı. Hastalardan para gelmediği için sağdan soldan ödünç aldık. Zaten tasfiye işi de sona ermiş değil; ileride paramız olacak. Ama bugün üç bin frangamız yok diye eşyamızı haraç mezat satacaklar; şimdi, şu anda yapacaklar bunu. Ben de senin dostluğuna güvenerek kalkıp buraya geldim işte."

Rodolphe birdenbire sapsarı olmuştu:

"Ya? Bunun için gelmiş demek," diye düşündü.

Sonunda sakin bir tavırla "Ne yazık ki üç bin frangam yok," dedi.

Yalan da söylemiyordu hani. Bu türlü mertçe davranışlarda bulunmak genellikle hoşa giden bir şey olmamakla birlikte, üç bin franga olsa verirdi muhakkak: Şu da var ki aşk üzerine düşen sağanaklardan en soğuğu, en yıkıcısı, para isteğidir.

Emma, birkaç dakika onun yüzüne bakakaldı.

"Üç bin frangan yok demek, ha?"

Sonra birkaç kere yineledi:

"Üç bin frangan yok demek! Keşke bu son utanç verici duruma düşmeseydim! Hiç sevmedin beni sen! Ötekilerden farkın yok!"

Genç kadın kendini ele veriyor, kendi kuyusunu kendi eliyle kazıyordu.

Rodolphe onun sözünü keserek "Vallahi ben de büyük sıkıntı içindeyim," dedi.

Emma "Vah vah! Acıyorum sana! Çok acıyorum hem..." dedi.

Sonra bakışları duvardaki silah koleksiyonunda parıldayan gümüş nakışlı bir karabinaya takıldı.

"İyi ama insan parası yokken tüfeğinin dipçiğine gümüş koydurtmaz," dedi. Boulle yapısı saati gösterek ekledi, "Bağa kakmalı bir saat almaz. Kamçılarına altın yaldızlı gümüş saplar taktırmaz." Bunları söylerken eliyle kamçıların saplarına dokunuyordu. "Ne de böyle saat köstekleri alır. Hiçbir şeyin eksik değil maşallah, odanda likörlerin bile tamam; çünkü kendini seviyorsun sen; iyi yaşıyorsun, şaton, çiftliklerin, korulukların var; sürek avları düzenliyorsun, Paris'e gidip geliyorsun..." Ocağın üzerinde duran kol düğmelerini alarak devam etti: "Ivır zıvırlar da bunlar olursa var hesap et artık! İyi para eder bunlar!.. Ama, istemem, senin olsun!"

Sonra kol düğmelerini kaldırdığı gibi ta uzaklara fırlattı, düğmelerin altın zinciri duvara çarparak koptu.

"Ama istesen ben sana her şeyimi verirdim; her şeyimi satar, gerekirse çalışır, sokakta dilenirdim. Senin bir tek gülümseyişin, bir tek bakışın, 'Teşekkür ederim,' deyişin için yapardım

bunu. Sense sanki bana yeterince acı çektirmemişsin gibi, yan gelip koltuğuna kurulmuşsun! Sen olmasaydın mutlu bir hayat sürerdim pekâlâ, bunu kendin de biliyorsun! Kim zorluyordu seni buna? İnat olsun diye mi yaptın yoksa? Beni seviyordun oysaki, bunu söylüyordun da... Hem daha biraz önce söylüyordun... Keşke beni kovsaydın! Ellerim hâlâ öpüşlerinin ılıklığını taşıyor, dizlerime kapanıp beni sonsuza dek seveceğini söylediğin halının üstündeki yer de nah, şurada. Buna inandırdın beni: Tam iki yıl, beni en görkemli, en tatlı rüyanın içinde yaşattın!.. Yolculuk tasarılarımızı hatırlıyorsun, değil mi ha? Ya bana yazdığın o mektup, o mektup yok mu! Yüreğimi paramparça etmişti!.. Sonra yine sana döndüğüm, zengin, mutlu, bağımsız olan sana gelerek ilk rastladığım insanın benden esirgemeyeceği bir yardımı istemek için bütün sevgimi ortaya döküp yalvardığım zaman, reddediyorsun beni! Neden? Bu iş sana üç bin franga mal olacak da ondan."

Öfkelenen, ama yine de olacağa boyun eğen insanlar, tıpkı bir kalkan gibi, çok sakin bir tavır takınırlar. Rodolphe da işte böyle bir tavırla karşılık verdi:

"Üç bin frangam yok."

Emma odadan çıktı. Duvarlar titriyor, tavan onu eziyordu. Rüzgârın sağa sola dağıttığı kuru yaprak yığınlarına ayakları takılarak, uzun bahçe yolundan sendeleye sendeleye yine geçti. En sonra, bahçenin parmaklıklı kapısı önündeki hendeğe kadar geldi. Kapıyı açmak için öylesine acele ediyordu ki kilidi zorlarken tırnaklarını kırdı. Sonra yüz adım ileride, soluk soluğa durdu, düşecekti neredeyse. O zaman arkasına dönerek o vurdumduymaz şatoyu parkıyla, bahçeleri, üç tane avlusu, cephesindeki bütün pencereleriyle bir kere daha gördü.

Şaşkınlıktan donakaldı. Yaşamakta olduğunu yalnız damarlarının zonklayışları ile anlayabiliyordu: Bu zonklayışlar, tıpkı kulakları sağır eden bir çalgı gibi, bütün kırları, ovayı doldurmaktaydı. Ayaklarının altındaki toprak, bir deniz dalgasından daha yumuşaktı; tarlaların evlekleri köpürerek birbirlerini kovalayan dalgalar gibi görünüyordu gözüne. Zihninde ne kadar anı, düşünce varsa hep birden, tıpkı bir havai fişeğin binlerce

parçası gibi tek bir sıçrayışta fırlayıp gidiyordu. Babası, Lheureux'nün odası, Rouen'daki odaları, başka bir görüntü geldi gözlerinin önüne. Çıldırmaya başlıyordu. Korktu, perişan bir biçimde de olsa kendisini toparlayabildi. İçinde bulunduğu bu korkunç durumun nedenini, yani para sorununu hiç hatırlamıyordu artık. Şimdi ancak sevgisi yüzünden acı çekmekteydi. Can çekişmekte olan yaralılar da böyledir: Kanları akan yaralarından canları da çıkıp gidiyor sanırlar.

Gece oluyor, kargalar uçuşuyordu.

Birdenbire şöyle bir duyguya kapıldı: Sanki kızıl renkli yuvarlaklar tıpkı ateş saçan toplar gibi havada patlayıp yassılaşıyorlar, boyuna dönüyorlar, dönüyorlar, sonra ağaç dalları arasından karların üzerine düşüp eriyorlardı. Bunların her biri üzerinde Rodolphe'un yüzü görülmekteydi. Bunlar çoğaldıkça çoğaldılar; birbirlerine yaklaşıyorlar, Emma'nın içine giriyorlardı; sonra her şey yitip gitti. Genç kadın uzaktan, evlerin sis arasında parıldayan ışıklarını fark etti.

O zaman durumu, tıpkı bir uçurum gibi, gözlerinin önüne seriliverdi. Göğsü parçalanırcasına soluk soluğa idi. Sonra, kendisini hemen hemen sevindiren bir kahramanlık atılımı içinde, yokuşu koşa koşa indi; ineklerin küçük tahta köprüsünü, keçi yolunu, ağaçlık yolu, pazar yerini geçerek eczanenin önüne geldi.

Eczanede kimse yoktu. İçeri girecekti; ama çıngırak gürültüsü yüzünden birisi gelebilirdi; bunun üzerine, bahçe kapısından içeriye süzüldü, soluğunu tutarak, duvarlara dayanarak mutfak kapısının önüne geldi. Mutfakta, ocağın üstüne konmuş bir mum yanıyordu. Justin sırtında bir gömlek, bir yemek sahanını almış götürüyordu.

"Ha! Yemek yiyorlar. Bekleyeyim bakayım."

Justin geri geldi. Emma cama vurdu. Delikanlı dışarıya çıktı.

"Anahtarı ver bana! Yukarının anahtarını, hani şeyler duruyor orada..."

Justin "Ne dediniz?" diye sordu.

Beri yandan da genç kadının gecenin kara zemini üzerinde bembeyaz beliren yüzündeki solgunluğa şaşmış, ona bakıyor-

du. Emma olağanüstü güzel, bir hayalet kadar da heybetli göründü ona; ne istediğini anlamıyordu ama korkunç bir şeyler olacağını seziyordu.

Emma yine çabuk çabuk konuşarak alçak, tatlı, insanın elini ayağını kesen bir sesle "Anahtarı istiyorum! Versene hadi," dedi.

Aradaki bölme ince olduğundan, yemek odasında çatalların tabaklara değerken çıkardıkları şıkırtı işitiliyordu.

"Fareler uykumu kaçırıyor da onları öldüreceğim," diye bir yalan uydurdu.

"Durun da beye haber vereyim."

Emma "Hayır, hayır! Gitme!" diye atıldı. Sonra aldırmaz bir tavırla ekledi: "Rahatsız etmeye değmez! Birazdan kendim söylerim bunu ona. Işık tut bana bakayım."

Sonra, laboratuvarın kapısı bulunan aralığa girdi. Duvarda bir anahtar asılıydı. Üstündeki etikette de "Depo" yazısı vardı.

Sabırsızlanmaya başlayan eczacı "Justin!" diye bağırdı.

Emma "Yukarı çıkalım!" diye fısıldadı.

Justin de onun ardı sıra yürüdü.

Anahtar kilidin içinde döndü. Genç kadın doğruca üçüncü rafa doğru ilerledi. Hafızası ona çok iyi yol göstermekteydi, mavi kavanozu kaptığı gibi kapağını açtı, elini içine daldırdı, avcu beyaz bir tozla dolu olduğu halde elini geri çekerek bu tozları yemeye başladı...

Justin, Emma'nın üzerine atlarak "Durun! N'apıyorsunuz?" diye haykırdı.

"Sus, sus! Birisi geliverirse..."

Justin umutsuzluk içinde çırpınıyor, birilerini çağırmak istiyordu.

Emma "Kimseye bir şey söyleme; kabak efendinin başına patlar sonra!" dedi.

Sonra, birden yatıştı; adeta bir ödevi yerine getirmiş olmanın verdiği huzur içinde, dönüp gitti.

Haciz haberiyle aklı başından giden Charles eve döndüğü zaman, Emma da evden yeni çıkmıştı. Adamcağız bağırıp çağırdı, ağladı, bayıldı; ama karısı gelmedi. Neredeydi ki acaba? Charles, Félicité'yi Homais'nin, Tuvache'ın, Lheureux'nün evine, "Lion

d'Or" Hanı'na, her yana koşturdu; duyduğu kaygıdan tasadan vakit buldukça onurunun yok olduğu, beş parasının kalmadığı, Berthe'in geleceğinin mahvolduğu gözlerinin önüne geliyordu! Sebep neydi buna?.. Tek kelime bilmiyordu ki! Akşamın saat altısına kadar bekledi. Sonunda dayanamadı, karısının Rouen'a gitmiş olacağını düşünerek kalkıp anayola çıktı. Yarın fersah ilerledi, kimseye rastlamadı, biraz daha bekledi, sonra döndü.

Karısı gelmişti.

"N'oldu?.. Nedir bu hal?.. Anlat bana!.." dedi.

Emma küçük yazı masasının başına geçip bir mektup yazdı, tarihle saati de ekleyerek zarfı yavaş yavaş kapadı.

Sonra ciddi, resmî bir eda ile, "Yarın okursun bu mektubu," dedi. "Ama o zamana kadar tek şey sorma bana Allah aşkına!.. Tek şey bile!"

"İyi ama..."

Emma "Ama-a-an! Bırak beni!" diye haykırdı.

Sonra gidip karyolasının üzerine upuzun yattı.

Ağzında duyduğu burukluk üzerine uyandı. Hayal meyal Charles'ı gördü, yine gözlerini yumdu.

Acı çekip çekmediğini anlamak için merakla kendini yokluyordu. Hayır! Hiçbir şey yoktu henüz. Saatin vuruşlarını, ateşin çıtırtısını, yatağın yanında ayakta duran Charles'ın soluk alışını işitiyordu.

"Ölüm pek o kadar önemli bir şey değilmiş!" diye düşünüyordu. "Uykuya dalacağım, her şey bitmiş olacak!"

Bir yudum su içti, duvardan yana döndü.

Ağzındaki o korkunç mürekkep tadı hâlâ sürüp gidiyordu.

İçini çekerek "Susadım... Çok susadım!" dedi.

Charles ona bir bardak su uzatarak "Nen var, canım?" diye sordu.

Emma "Bir şey yok!.. Pencereyi aç... Boğuluyorum!" diyebildi.

Sonra öyle ani bir öğürtü duydu ki yastığın altındaki mendilini almaya zor vakit bulabildi.

Birdenbire "Kaldır onu! At onu!" diye bağırdı.

Charles "Neyi?" diye sordu ama Emma karşılık vermedi.

En ufak heyecan yüzünden kusmaktan korkarak hiç kımıldamadan duruyordu. Beri yandan, ayaklarından ta yüreğine dek buz gibi bir soğukluğun çıkmakta olduğunu duymaktaydı.

"Hah! İşte başlıyor!" diye mırıldandı.

"Ne diyorsun, kuzum?"

Emma başını kaygı dolu tatlı bir hareketle sağa sola çeviriyor, dilinin üzerinde çok ağır bir şey varmış gibi, boyuna ağzını açıyordu. Saat sekizde, kusmalar yeniden başladı.

Charles leğenin dibinde, porselenin kıyılarına yapışık duran beyaz, kum gibi bir şeyin bulunduğunu gördü. Boyuna "Allah Allah! Olur şey değil! Acayip!" diye mırıldanıyordu.

Emma yüksek sesle "Yok canım, aldanıyorsun!" dedi.

Bunun üzerine, Charles yavaşça, adeta Emma'yı okşar gibi, elini onun midesi üzerinden geçirdi. Emma tiz bir çığlık koparddı. Charles da korku ile geri çekildi.

Sonra, Emma, ilkin yavaştan, inlemeye başladı. Omuzları derin bir ürpertiyle sarsılıyordu; yüzü, bükülmüş parmaklarını geçirdiği yatak çarşafından daha beyazdı. Kesik kesik atan nabzı şimdi hemen hemen duyulmaz olmuştu.

Madensi bir buhar içinde taş kesilmiş gibi duran morumsu yüzünde ter taneleri belirmişti. Dişleri birbirine çarpıyor, irileşmiş gözleri dalgın dalgın çevreye bakıyor, bütün sorulanlara yalnız başını sallayarak cevap veriyordu; iki üç kere de gülümsedi hatta. Yavaş yavaş iniltileri yükselmeye başladı. Ağzından boğuk bir çığlık koptu.

"Şimdi daha iyiyim, birazdan kalkacağım," diyordu.

Yeniden kıvranmaya başladı:

"Ay! Ne korkunç şey ya Rabbi!" diye haykırdı.

Charles yatağın yanına diz çöktü:

"Söyle bakayım, ne yedin? Söyle Allah aşkına!"

Beri yandan da Emma'nın şimdiye dek hiç görmemiş olduğu, sevecen gözlerle bakıyordu ona.

Emma gittikçe sönen bir sesle "Orada! İşte orada..." dedi.

Charles yazı masasına koştu, zarfı açtığı gibi yüksek sesle okumaya başladı:

"Ölümümden kimse sorumlu değildir..."

Durdu, elini gözlerinin önünden geçirdi, sonra bir daha okudu: "Ne-e-e?.. İmda-a-at! Yetişin!"

Beri yandan da boyuna "Kendini zehirlemiş! Kendini zehirlemiş!" deyip duruyordu.

Félicité, Homais'nin evine koştu. Eczacı köy alanına çıkıp bağırmaya başladı. Madam Lefrançois da "Lion d'Or" Hanı'ndan işitti onu. Birkaç kişi kalkıp havadisi komşulara duyurdular. Bütün gece köy halkı göz kırpmadı.

Charles telaş içindeydi, bir şeyler kekeleyerek odanın içinde dört dönüyordu, düşecekti neredeyse; eşyaya çarpıyor, saçını başını yoluyordu. Eczacı ömründe böyle korkunç manzara görmemişti.

Bay Canivet ile Dr. Larivière'e birer mektup yazmak için evine döndü. Kafası yerinde değildi; on beşten fazla müsvedde yaptı. Hippolyte kalkıp Neufchâtel'e gitti, Justin de Charles Bovary'nin atını öylesine mahmuzladı ki hayvanı bitkin, yarı ölü bir halde Bois-Guillaume yokuşunda bıraktı.

Charles *Tıp Sözlüğü*'ne bakmak istedi ama bir şey göremiyordu, satırlar oynaşıyorlardı adeta.

Eczacı, "Sakin olun!" dedi. "Bütün sorun, şöyle güçlü bir panzehir içirmekte. Zehrin cinsi neymiş?"

Charles mektubu gösterdi: Zehir arsenikti.

Homais, "İyi ama bir analiz yapmalı," dedi.

Bütün zehirlenmelerde bir analiz yapmak gerektiğini biliyordu çünkü: Charles'ın ise bir şey anladığı yoktu:

"Peki! Yapın! Yapın da kurtarın onu..." diye bağırdı.

Sonra yine karısının başucuna giderek yere, halının üzerine yığıldı; başını şiltenin kıyısına dayayarak hıçkırmaya başladı.

Emma "Ağlama," dedi. "Birazdan seni rahatsız etmeyeceğim artık!"

"Neden yaptın? Kim zorladı seni buna?"

Genç kadın cevap verdi:

"Gerekliydi bu, şekerim."

"Mutlu değil miydin? Suç bende mi? Elimden gelen her şeyi yaptım oysa!"

Emma "Orası... öyle... İyi adamsın sen!" dedi.

Beri yandan da elini yavaş yavaş kocasının saçları içinde dolaştırıyordu. Bu duygunun tatlılığı Charles'ın üzüntüsünü daha da artırmaktaydı; Emma tam kendisine karşı her zamankinden çok sevgi gösterdiği sırada onu yitireceğini düşündükçe zavallı adamcağız bütün benliğinin umutsuzluktan yıkılıp gittiğini hissediyordu. Aklına hiçbir çare de gelmiyordu; ne yapacağını bilemiyor, cesaret edemiyor, acele bir karar vermek gerektiğinden bu, onu büsbütün altüst ediyordu.

Emma ise "Bütün ihanetler, bayağılıklar, beni azapla kıvrandıran sayısız hevesler, istekler bitti artık," diye düşünüyordu. Kimseden nefret ettiği yoktu artık; zihninin içine alacakaranlığı andıran bir kargaşalık çöküyor, yeryüzünün bütün gürültüleri arasında sadece bu zavallı gönlün aralıksız sızlanışından başka şey duymuyordu: Bu tatlı, belli belirsiz sızlanış tıpkı uzaklaşmakta olan bir ezginin son yankısı gibiydi sanki.

Dirseğine dayanıp doğrularak "Küçüğü getirin bana," dedi.

Charles "Artık acı çekmiyorsun, değil mi?" diye sordu.

"Hayır! Hayır!"

Çocuk, dadısının kucağında, çıkageldi. Uzun geceliğinin eteklerinden çıplak ayakları çıkmıştı, yüzü ciddiydi, hâlâ rüya görüyormuş gibiydi. Karmakarışık odaya şaşkın şaşkın bakıyor, masaların üzerinde yanmakta olan şamdanlardan kamaşan gözlerini kırpıştırıyordu. Şu şamdanlar ona yılbaşı gününün ya da Büyük Perhiz yortusunun sabahlarını hatırlatıyor olmalıydı: O günlerde de onu böyle erkenden, mumların ışığında uyandırırlar, annesinin yatağına gelip armağanlarını alırdı.

Onun için, "Hani nerede armağanlar anne?" diye sormaya başladı. Hiç kimse ses çıkarmadığı için, "Patiğimi de göremiyorum!" dedi.

Félicité onu yatağa doğru eğiyor, küçük kız ise boyuna ocaktan yana bakıyordu.

"Sütnine mi aldı onu yoksa?" diye sordu.

Kendisini ihanetlerinin, felaketlerinin anıları içine sürükleyen bu "sütnine" sözünü duyunca Emma başını çevirdi: Ağzının içine daha güçlü başka bir zehir gelmiş de onu tiksindirmişti sanki.

Berthe ise karyolanın üstüne oturmuş öylece duruyordu:

"A-a-a-a! Anne, ne kadar iri gözlerin var senin, yüzün ne kadar solgun! Çok da terliyorsun!.."

Annesi ona bakıyordu:

Küçük kız geri çekilerek "Korkuyorum!" dedi.

Emma öpmek için onun elini tuttu; kız çırpınıyordu.

Yataklığın içinde hıçkırarak ağlamakta olan Charles "Yeter artık! Götürün çocuğu!" diye haykırdı.

Sonra belirtiler bir an için durdu; genç kadın daha yatışmış görünüyordu. Söylediği her anlamsız söz, daha yatışan göğsünün çıkardığı her soluk karşısında, Charles yeniden umutlanmaya başlıyordu. En sonunda, Canivet içeriye girdiği zaman, ağlaya ağlaya onun kollarına atıldı:

"Sizsiniz ha! Çok teşekkür ederim! Büyük iyilik ettiniz bana! Şimdi işler düzeldi. İşte, bakın ona..."

Meslektaşı hiç de bu fikirde değildi, kendi deyimiyle "işi uzatmadan" mideyi iyice temizlemek için kusturucu bir ilaç verdi.

Çok geçmeden Emma kan kusmaya başladı. Dudakları daha sıkı kapandı. Eli ayağı kasılmış, bedeninde kahverengi lekeler belirmeye başlamıştı; nabzı ise parmakların altında gergin bir tel, tıpkı kopmak üzere olan gergin bir "harp" teli gibi kayıyordu.

Derken korkunç çığlıklar koparmaya başladı. Zehire lanetler yağdırıyor, ona çıkışıyor, "N'olur çabuk ol!" diye yalvarıyor, kendisinden daha bitkin olan Charles'ın ona içirmek istediği her şeyi kaskatı kesilmiş kollarıyla itiyordu. Charles ayakta duruyordu, mendilini dudaklarına bastırmıştı, hırıldıyor, ağlıyor, kendisini tepeden tırnağa sarsan hıçkırıklarla boğulacak gibi oluyordu. Hiç kımıldamadan durmakta olan Homais ise derin derin içini çekmekteydi. Canivet de soğukkanlılığını elden bırakmamakla birlikte yavaş yavaş telaşlanmaya başlıyordu.

"Hay kör şeytan!.." diye söylendi. "Müshil de verdik. Ortada neden kalmayınca da..."

Homais tamamladı:

"Etkinin yok olması gerekir; apaçık bir şey bu."

Charles Bovary ise "Kurtarın onu!" diye feryat ediyordu.

Eczacı hâlâ "Belki de hayırlı bir sarsıntıdır bu geçirdiği," diyordu ama, Canivet ona aldırmaksızın genç kadına "tiryak" denilen afyonlu panzehirden vermeye hazırlanıyordu ki dışarıda bir kırbacın şakladığı işitildi. Bütün camlar zangırdadı, ta kulaklarına kadar çamura bulanmış üç atın var güçleriyle çektikleri kapalı bir araba, bütün hızıyla pazar yerinin köşesinden çıkıverdi: Dr. Larivière geliyordu.

Tanrı'nın kendisi görünmüş olsa bundan daha çok heyecan uyandıramazdı. Charles Bovary ellerini havaya kaldırdı, Canivet zınk diye durdu, Homais de daha doktor içeriye girmeden çok önce, başındaki takkeyi çıkardı.

Larivière, Bichat'nın kurmuş olduğu büyük cerrahi okulundan, şimdi kaybolmuş bulunan o filozof hekimlerdendi: Bunlar mesleklerini koyu bir aşkla severler, şevkle, heyecanla yaparlardı! Larivière bir öfkelendi mi hastanesinde her şey titrerdi. Öğrencileri ona öylesine saygı besliyorlardı ki kendi hesaplarına yerleşir yerleşmez ellerinden geldiğince onu taklit etmeye çalışıyorlardı; öyle ki yakın şehirlerdeki hekimler de tıpkı onun gibi uzun bir yün yelekle bol bir kara ceket giymekteydiler. Ceketin düğmeleri çözük, kol kapakları tombul ellerini biraz örtmekteydi. Çok güzel ellerdi bunlar, hiç eldiven giydikleri görülmemişti, sefaletlerin içine hemencecik dalıverecekmiş gibiydiler. Larivière nişanlara, unvanlara, bilim akademilerine aldırmayan, konuksever, eli açık, fukara babası bir adamdı. Erdemliydi ama erdeme inanmazdı; keskin zekâsı yüzünden herkes ondan şeytandan korkar gibi korkmasaydı ermiş bir kişi sayılabilirdi. Neşterlerinden daha keskin olan bakışı doğruca insan ruhunun içine iniveriyor, iddialar, utançlar içinden her yalanı hemen bulup çıkarıveriyordu. Büyük bir yeteneği, yüklü bir serveti, çalışmayla geçen kırk yıllık lekesiz bir meslek hayatı olmasının bilinci içinde, babacan bir heybetle dolu olarak yaşayıp gidiyordu.

Ağzı açık, sırtüstü yatmakta olan Emma'nın ölü gibi yüzünü görünce daha kapıdan girerken kaşları çatıldı. Sonra, bir yandan Canivet'yi dinler gibi yaparak işaret parmağını burun deliklerinin altından geçirdi; ikide bir "Pekâlâ! Pekâlâ!" diyordu.

Sonra, omuzlarıyla ağır bir hareket yaptı. Charles Bovary gözlerini ona dikmişti: Bakıştılar; acı görmeye çok alışık olan bu adam gözyaşını tutamadı, gömleğinin önüne bir damla yaş düştü.

Canivet'yi bitişik odaya götürmek istedi. Charles da onun peşinden gitti.

"Çok kötü durumda, değil mi?" dedi. "Hardal lapası mı koysak acaba? Ne bileyim yani? Bu kadar insanı kurtardınız siz, bir şeyler buluverin artık."

Charles, Dr. Larivière'i iki koluyla kavramış, kendinden yarı geçmiş bir halde onun göğsüne yaslanmış, şaşkın, yalvaran bir tavırla adamın yüzüne bakıyordu.

Dr. Larivière "Cesur ol biraz, evladım! Yapılacak bir şey yok artık," dedi.

Sonra arkasını dönüverdi.

"Gidiyor musunuz?"

"Geleceğim yine."

Arabacıya bir şey söyleyecekmiş gibi, Canivet ile birlikte dışarıya çıktı. Canivet de Emma kendi elinde ölsün istemiyordu.

Eczacı köy alanında onlara yetişti. Ünlü insanlardan ayrılamazdı çünkü, huyu böyleydi.

Onun için, Larivière'e "Yemeğe bizde kalırsanız çok büyük onur verirsiniz bana," dedi.

Hemen birini koşturup "Lion d'Or"da ne kadar piliç, kasapta ne kadar pirzola, Tuvache'da ne kadar süt, Lestiboudois'da ne kadar yumurta varsa hepsini aldırdılar. Hazırlıklara eczacı kendisi de yardım ediyor, beri yandan karısı entarisinin şeritlerini çekerek "Kusura bakmazsınız artık, efendim," diyordu. "Çünkü bu bizim zavallı memlekette, insan bir gün önceden haberli olmadı mı..."

Homais "Ayaklı bardaklar nerede?" diye fısıldadı.

"Bari şehirde olsak hiç olmazsa bir paça yahnisi..."

"Sussana, canım!.. Doktor Bey, yemeğe buyrun!"

İlk lokmalardan sonra Homais felaket hakkında bazı açıklamalar yapmayı uygun buldu:

"İlkin gırtlakta bir kuruluk hissettik, sonra mide boşluğun-

da dayanılmaz sancılar duyduk, bol bol çıkarmalar, peşinden de koma başladı," dedi.

"Nasıl zehirlemiş kendini peki?"

"Vallahi, bilmiyorum, Doktor Bey, arseniği nereden bulduğundan da haberim yok."

O sırada elinde bir tabak yığını ile yaklaşmakta olan Justin, tir tir titremeye başladı.

Eczacı "Nen var?" diye sordu.

Bu soruyu işiten delikanlı elinde ne varsa yere bırakıverdi, bir şangırtıdır koptu.

Homais "Aptal! Beceriksiz! Budala! Eşek!" diye bağırdı. Birdenbire kendini tuttu, biraz önce anlattıklarını sürdürdü: "Bir analiz yapayım dedim, Doktor Bey, ilkin de bir tüpün içine dikkatle..."

Doktor "Parmaklarınızı boğazına soksaydınız daha iyi ederdiniz," dedi.

Canivet ise verdiği kusturucu ilaç yüzünden demincek gizlice zorlu bir azar işittiği için hiç ses çıkarmıyordu; öyle ki topalın ameliyatı sırasında pek küstah, pek konuşkan olan adamcağız, bugün pek süklüm püklümdü; "çok doğru" der gibi, hiç durmadan, boyuna gülümsüyordu.

Homais'nin ise böyle bir şöleni düzenlemiş olmaktan ötürü ağzı kulaklarına varmaktaydı; sonra, bencil bir duygunun etkisi altında, Charles Bovary'nin yürekler acısı hali de belirsiz biçimde keyfini artırmaktaydı. Ayrıca doktorun şimdi kendi evinde olması eczacıyı kendinden geçiriyordu adeta. Bütün bilgisini ortaya döküyor, karmakarışık bir şekilde "Kuduz böceği, upas zehri, mansinila, engerek yılanı," gibilerden birtakım laflar ediyordu.

"Hatta, bir yerde okuduğuma göre, bazı insanlar çokça tütsülenmiş sucuklar yedikleri için, yıldırım çarpmış gibi, bir anda ölüvermişler! Çok güzel bir raporda görmüştüm bunu, raporu eczacılığın en yüksek kişilerinden biri, bizim de hocalarımızdan olan ünlü Cadet de Gassicourt hazırlamıştı!"

O sırada Madam Homais göründü, elinde ispirtoyla işleyen titrek ocaklardan biri vardı; Homais kahveyi sofrada pişirme

işine önem verirdi çünkü. Zaten kahvesini kendisi kavurur, kendisi çeker, kendisi karıştırırdı.

"Şeker"in Latince adını söyleyerek 'Saccharum,' Doktor," dedi, şeker kabını uzattı.

Sonra, çocuklarının sağlık durumları hakkında hekimin düşüncelerini öğrenmek istediğinden, çocukların hepsini aşağıya çağırdı.

Artık Larivière gitmek üzereydi ki Madam Homais, "Kocamı da bir muayene etseniz," dedi. "Her akşam yemekten sonra uyuyarak kanını koyulaştırıyor."

Doktor, kan anlamına gelen "sang" kelimesiyle akıl anlamına gelen "sens" kelimesinin birbirlerine benzer şekilde söylenmelerinden yararlanarak bir tekerleme yapıp "Akıl 'sens' değildir onu rahatsız eden," dedi.

Sonra, kimsenin pek de fark etmediği bu kelime oyunu yüzünden gülümseyerek kapıyı açtı. Eczanenin içi tıklım tıklım doluydu. Doktor, Belediye Başkanı Tuvache'tan yakasını zor kurtardı.

Adamcağız "Bizim hanım boyuna ocağın külleri içine tükürür, onun için zatürree olmasından korkuyorum," diyordu.

Binet bazen ani, şiddetli acıkmalar duyuyor; Madam Caron vücudunda karıncalanmalar hissediyor; Lheureux baş dönmeleri geçiriyordu; Lestiboudouis romatizmadan, Madam Lefrançois ise mide ekşiliklerinden yakınıyordu. Doktor bunların hepsini başından savdıktan sonra, üç atın çektiği araba yola çıktı, herkes de genel olarak kendisinin hiç de dostça davranmadığını söyledi.

O sırada Papaz Bournisien elinde okunmuş, kutsal yağlarla pazar yerinin sundurması altından geçiyordu; dikkatler ondan yana çevrildi.

Homais, âdeti olduğu üzere, papazları, ölüm kokusuna koşan kargalara benzetti; zaten cüppe gördü mü kefeni hatırladığından, papaz görmekten hiç hoşlanmazdı: Yani, kefenden korktuğu için, papazlara karşı nefret beslerdi.

Bununla birlikte, "görevim" dediği işten yine de kaçınmayarak Canivet ile birlikte Bovarylerin evine döndü. Larivière yo-

la çıkmadan önce, Dr. Canivet'ye "Siz sakın hastanın başucundan ayrılmayın," demişti çünkü. Hatta karısı engel olmasaydı iki oğlunu da yanında götürecekti. Bunu da sırf kendilerini böyle acıklı durumlara alıştırmak üzere, bu manzara ilerisi için zihinlerinde bir ders, bir örnek, ibret verici bir tablo olarak yer etsin diye yapacaktı.

İçeriye girdikleri zaman, odada heybetli bir ölüm havası vardı. Beyaz örtülü bir masanın üzerindeki kocaman haçın yanı başında, yanan iki şamdanın arasında gümüş bir tepsi içinde beş altı tane pamuk topağı duruyordu. Çenesi göğsüne doğru sarkmış olan Emma, göz kapaklarını alabildiğine açmıştı: Zavallı elleri de can çekişmekte olan kimselerin o hem korkunç hem tatlı kımıldanışıyla, sanki daha şimdiden kefenin içine girmek istiyormuş gibi, yatak çarşaflarının üstünde dolaşmaktaydı. Charles'ın rengi heykel kadar solgun, gözleri birer kor tanesi gibi kıpkızıldı; karyolanın ayakucuna geçmiş, karısının karşısında ağlamaksızın duruyordu; beri yanda da papaz, bir dizinin üzerine çökmüş, alçak sesle bir şeyler mırıldanıyordu.

Emma yüzünü ağır ağır çevirdi; birdenbire papazın mor atkısı gözüne ilişince sevinmiş göründü; olağanüstü bir sessizliğin ortasında, vaktiyle dine karşı duymuş olduğu eğilimlerin şimdi kaybolmuş tadıyla birlikte, kendisi için başlamakta olan sonsuz mutluluğun düşlerine yeniden kavuşmuştu herhalde.

Papaz ayağa kalkıp haçı eline aldı; o zaman Emma, sanki susamış gibi, boynunu ileriye doğru uzattı, dudaklarını İnsan-Tanrı'nın vücuduna yapıştırarak azalmakta olan bütün gücünü toplayıp şimdiye dek vermiş olduğu aşk öpüşlerinin en büyüğünü kondurdu oraya. Sonra, papaz "Misereatur" ve "Indulgentiam" dualarını okudu, sağ elinin baş parmağını okunmuş suya batırdı, bu yağı, din geleneklerine uyarak Emma'nın vücudunun çeşitli yerlerine sürmeye başladı: Yağı ilkin yeryüzündeki bütün şatafatlı, parlak nesnelere bu kadar büyük gıpta duymuş olan gözlere; sonra, ılık rüzgârlardan, sevda kokularından hoşlanan burun deliklerine; sonra, yalan söylemek için açılmış, gururla inlemiş, şehvetle haykırmış olan ağzına; sonra, tatlı dokunuşlardan hoşlanan ellerine, en sonunda da Emma aşk istek-

lerini doyurmaya giderken hızlı hızlı koşan, şimdiyse artık hiç yürümeyecek olan ayaklarının tabanına sürdü.

Papaz parmaklarını sildi, yağlı pamuk parçalarını ateşe attı, sonra da gelip can çekişmekte olan genç kadının başucuna otururak "Sen de acılarını İsa'nınkilerle birleştir, kızım; kendini de Tanrı'nın mağfiretine emanet eyle," dedi.

Öğütlerini bitirirken genç kadının eline okunmuş bir mum vermek istedi; bu mum, biraz sonra onu çevreleyecek olan göksel halelerin simgesiydi. Emma çok bitkin olduğundan parmaklarını kapayamadı, Bournisien olmasaydı mum yere düşecekti.

Genç kadının yüzü artık o kadar solgun değildi, deminki kutsama töreni sanki kendisini iyileştirmiş gibi, yüzünde derin bir huzur vardı.

Papaz bu hali belirtmekten geri durmadı; hatta Charles Bovary'ye "Tanrı gerek görürse iman selametleri için, kimi insanların ömürlerini uzatır," dedi.

Charles da karısının yine böyle ölüme çok yaklaştığı bir gün, günah çıkartmış olduğunu hatırladı.

"Belki de umutsuzluğa düşmemek gerekirdi," diye düşündü.

Gerçekten de Emma, rüyadan uyanan bir insan gibi, ağır ağır, çevresine bakındı; sonra, belirli bir sesle, bir ayna istedi, bir ara aynanın üzerine eğilip öylece durdu; bu, gözlerinden iri iri yaşların akmaya başladığı ana kadar böylece sürüp gitti. Sonra, içini çekerek başını arkaya attı, yeniden yastığın üzerine devrildi.

Göğsü de hemencecik hızlı hızlı inip kalkmaya başladı. Dili olduğu gibi ağzından dışarıya çıktı; sağa sola devirdiği gözleri sönmekte olan iki lambanın fanusları gibi soluklaşıyordu; sanki ruhu uçup gitmek için çırpınıyormuşçasına, zorlu bir solukla sarsılan kaburga kemiklerinin o korkunç, hızlı atışları olmasa ölmüş sanılabilirdi. Félicité haçın önünde diz çöktü, eczacı bile dizlerini hafifçe büktü; Canivet ise dalgın dalgın pencereden alanı seyrediyordu. Bournisien yine dua etmeye başlamıştı. Yüzünü yatağın kıyısına doğru eğmişti. Uzun cüppesi de ardı sıra odanın içinde sürüklenip gidiyordu. Char-

les da öteki yanda dize gelmiş, kollarını Emma'ya doğru uzatmıştı. Genç kadının ellerini avuçlarına almış sıkıyor, yüreğinin her atışında, çöken bir yıkıntının geri tepişi karşısındaymış gibi, irkiliyordu.

Birdenbire, kaldırımın üzerinde kabasaba tahta kunduraların çıkardığı gürültüyle yere sürtünen bir bastonun sesi işitildi; sonra şarkı söyleyen kısık bir ses duyuldu, şöyle diyordu:

Güzel bir günün sıcağında
Sevdayı düşünür küçük kız hep.

Emma canlanan bir ölü gibi doğruldu; saçları dağınık, gözbebekleri kımıltısız, ardına kadar açıktı.

Orakla biçilen başakları
Çabucak toplayayım diye,
Nanetteçiğim gider eğile eğile
Başakları veren evleğe.

Emma "Kör!" diye bağırdı.

Sonra gülmeye başladı; korkunç, delice, umutsuz bir gülüştü bu; o sefil adamın yüzünü, sonsuz karanlıklar içinde dikilen korkunç bir şey gibi görürmüşçesine bir hali vardı.

Zorlu bir rüzgâr vardı o gün,
Kısa etekleri havalanıverdi!

Emma bir sarsıntıyla birden yatağın üzerine yığıldı. Herkes yaklaştı. Ölmüştü artık.

IX

Bir insan öldükten sonra, hemen her zaman, şaşkınlığa benzer bir şey çöker ortalığa; hiçliğin böyle birdenbire gelişini anlamak, boyun eğerek inanmak o kadar güçtür çünkü. Ama yine de Charles, Emma'nın kımıltısız kaldığını fark edince "Elveda! Elveda!" diye bağırarak onun üstüne atıldı.

Homais ile Canivet onu odadan dışarıya çıkardılar.

"Sakin olun biraz!" diyorlardı.

Charles ise çırpınarak "Peki, söz dinleyeceğim, kötü bir şey yapmayacağım. Yalnız, bırakın beni! Onu görmek istiyorum! Karım o benim!" diyordu.

Bir yandan da ağlıyordu.

Eczacı "Ağlayın," dedi, "Doğaya karşı gelmeyin, açılırsınız!"

Charles bir çocuktan daha kolu kanadı kırık hale gelmişti; kendisini aşağıya, salona götürmelerine ses çıkarmadı. Biraz sonra da Homais evine döndü.

Alanda, karşısına kör çıktı. Adamcağız iltihapları iyi eden merhemi bulmak umuduyla Yonville'e kadar sürüklenmiş, her önüne gelene "Eczacı nerede oturuyor?" diye soruyordu.

Homais "Hadi sen de, işim var şimdi! Başka zaman gel!" dedi.

Sonra çabucak eczaneye girdi.

Yazılacak iki mektubu vardı; ayrıca Charles Bovary için sinir ilacı hazırlayacak, zehirlenme olayını gizleyen bir yalan uyduracak, olayı haber kılığına koyup *Fanal de Rouen* gazetesine yazacaktı. Üstelik bir sürü insan da havadis almak için onu beklemekteydi. Bütün Yonvilleliler onun uydurduğu hikâyeyi dinlediler: Sözde Madam Bovary vanilyalı muhallebi yaparken şeker yerine arsenik kullanmış, bu yüzden zehirlenmişti. Sonra Homais tekrar Charles Bovary'nin evine gitti.

Canivet gitmiş olduğu için, Charles'ı yalnız buldu. Adamcağız pencerenin önündeki koltuğa oturmuş, aptal aptal salonun döşemelerine bakıyordu.

Eczacı "Şimdi törenin saat kaçta yapılacağını saptamak gerek," dedi.

Charles "Neden? Hangi tören?" diye sordu. Sonra korkulu bir sesle kekeleyerek "Yok yok, olmaz ha! Alıkoymak istiyorum onu!" dedi.

Homais laf olsun diye rafın üzerinden bir sürahi alıp sardunyaları sulamaya başladı.

Charles "Çok teşekkür ederim, sağ olun!" dedi.

Eczacının bu hareketi üzerine aklına geliveren bir sürü anının altında boğulur gibi olarak sözünün gerisini getiremedi.

Bunun üzerine, Homais onu oyalamak için çiçeklerden söz

açmayı uygun buldu; bitkiler için su gerekliymiş. Charles da "evet" der gibi başını eğdi.

Homais: "Hem zaten havalar düzelecek artık."

Bovary "Ya!" dedi.

Söyleyecek lafı kalmayan eczacı, camın önündeki perdeleri hafifçe aralamaya başladı.

"Tuvache geçiyor," dedi.

Charles bir makine gibi yineledi:

"Tuvache geçiyor."

Homais cenaze için yapılması gereken hazırlıkları ona yeniden anlatmayı göze alamadı. Charles'ı buna razı etme işini papaz başardı.

Adamcağız muayene odasına kapandı; bir zaman hıçkıra hıçkıra ağladıktan sonra eline bir kalem alarak şunları yazdı:

> Gelinlik elbisesiyle, beyaz iskarpinleriyle, başında gelin tacıyla gömülsün istiyorum. Saçları omuzlarının üzerine dökülsün; biri meşeden, biri akajudan, biri kurşundan üç tabut içine konulsun. Kimse bir şey söylemesin bana, gerekli yürekliliği göstereceğim. Hepsinin üzerine büyük, yeşil bir kadife örtülsün. Böyle istiyorum, böyle yapılsın.

Adamcağızlar Charles Bovary'nin romantik düşüncelerine pek şaştılar.

Eczacı hemen gidip ona "Bu kadife biraz fazladan gibi görünüyor bana," dedi. "Hem sonra, masraf..."

Charles "Sizin ne üstünüze vazife?" diye bağırdı. "Bırakın beni! Onu seven siz değildiniz ki! Gidin buradan!"

Papaz, Charles'ın koluna girerek onu bahçeye götürüp biraz dolaştırdı. Bu ölümlü dünyanın boşluğu hakkında nutuklar çekiyor "Tanrı çok büyüktür, çok iyidir; insan hiç ses çıkarmadan onun iradesine boyun eğmeli, şükretmelidir ona hatta!" diyordu.

Charles birden köpürdü:

"Nefret ediyorum sizin Tanrı'nızdan!" dedi.

Papaz içini çekerek "İçinizde hâlâ isyan ruhu var," diye karşılık verdi.

Charles Bovary uzaklaşmıştı. Geniş adımlarla çardağın yanı sıra, duvar boyunca yürüyor, dişlerini gıcırdatıyor, lanet dolu bakışlarını gökyüzüne kaldırıyordu; ama tek bir yaprak bile kımıldamadı bu yüzden.

Hafif hafif yağmur yağıyordu. Göğsü bağrı açık olduğu için, Charles titremeye başladı; içeriye girdi, mutfağa gidip oturdu.

Saat altıda, alanda bir demir gürültüsü işitildi: "Kırlangıç" geliyordu. Charles başını cama dayayıp durarak bütün yolcuların birbiri ardından inişlerini seyretti. Félicité konuk odasında ona bir yatak yaptı; Charles da hemen yatağa girip uykuya daldı.

Homais filozof yaradılışlıydı ama ölülere saygı gösterirdi. Onun için, zavallı Charles'a hiç kızmadı, akşam ölünün başucunda beklemek için yine geldi. Üç kitap, notlar almak üzere bir de defter getirmişti.

Bournisien de oradaydı. Karyolayı yataklıktan dışarıya çekmişlerdi, yatağın başucunda iki tane büyük mum yanıyordu.

Sessizlik eczacıya ağır geliyordu, çok geçmeden bu "zavallı bahtsız genç kadın" hakkında acıklı bir iki söz söyledi.

Papaz "Şimdi artık onun için dua etmekten gayrı yapacak bir şeyimiz yok," diye cevap verdi.

O zaman eczacı "İyi ama şu iki şeyden biri olacak," dedi. "Ya, kilise deyimiyle Madam Bovary imanı bütün olarak ölmüştür, o zaman bizim dualarımıza hiç gereksinimi yoktur, ya da, galiba yine kilise deyimiyle 'günahkâr' olarak can vermiştir, o zaman..."

Bournisien eczacının sözünü kesti, ters ters, "Dua etmek gerektir yine de," dedi.

Bunun üzerine eczacı "Tanrı bizim bütün gereksinimlerimizi bildiğine göre, dua etmek ne işe yarar?" diye sordu.

Papaz "Dua ne işe mi yarar? Siz Hıristiyan değil misiniz Allah aşkına?" dedi.

Homais "Bağışlayın!" dedi. "Ben Hıristiyanlığa hayranım. Önce köleleri azat etti, dünyaya ahlâk diye bir şey getirdi..."

"Sorun bu değil! Bütün kitaplar..."

"Kitap da neymiş? Tarihi açın; din kitaplarını Cizvitlerin tahrif ettiğini bilmeyen var mı?"

O sırada Charles içeriye girdi, yatağa doğru ilerleyerek yavaş yavaş perdeleri açtı.

Emma'nın başı sağ omzuna doğru eğilmişti. Ağzının bir köşesi açık kalmış, yüzünün alt kısmında kara bir delik gibi duruyordu; iki baş parmağı avuçlarının içine doğru bükülmüştü; kirpiklerinin üzerine beyaz bir toz serpilmişti, gözleri ise ince bir tülü andıran yapışkan bir solgunluk altında kaybolmaya başlıyordu: Örümcekler bu gözlerin üzerine ağlarını örmüşlerdi sanki. Yorgan, memelerinden başlayarak dizlerine kadar çukurlaşıyor, sonra ayak parmaklarının ucunda yine yükseliyordu; Charles'a öyle geliyordu ki sonsuz yığınlar, çok büyük bir ağırlık onun üzerine çökmüş bulunmaktaydı.

Kilisenin saati ikiyi çaldı. Karanlıkta, seddin altından akmakta olan derenin çağıltısı işitiliyordu. Zaman zaman Bournisien gürültüyle burnunu siliyor, Homais de kalemini kâğıdın üzerinde cızırdatıyordu.

"Hadi, azizim, çekilin artık," dedi. "Bu manzara içinizi paralıyor."

Charles gidince eczacıyla papaz tartışmalarına yeniden başladılar.

Homais "Voltaire'i okuyun! D'Holbach'ı okuyun! *Ansiklopedi*'yi okuyun!" diyordu.

Papaz ise "*Bazı Portekizli Yahudilerin Mektupları*'nı okuyun," diyordu. "Eski yargıçlardan Nicolas'nın yazdığı '*Hıristiyanlığın Hikmeti*'ni okuyun!"

İkisi de coşuyordu, kıpkırmızı olmuşlardı: Birbirlerini dinlemeksizin boyuna konuşuyorlardı. Rahip Bournisien küstahlığın bu kadarına kızıyordu; Homais ise saçmalığın bu kadarına şaşmaktaydı. Birbirlerine küfürler etmek üzereydiler ki birdenbire Charles göründü. Büyü gibi bir şey kendisini çekiyor, boyuna yukarı çıkıyordu.

Emma'yı daha iyi görmek için karşısına geçip duruyor, onun seyrine dalıp gidiyordu; bu öylesine derin bir seyredişti ki, bu yüzden acılı bir yanı kalmıyordu artık.

Ölmeden ölü haline girenlerin geçirdikleri uyuşma hakkındaki hikâyeleri, manyetizmanın mucizelerini hatırlıyordu.

Kendi kendine "Belki şöyle adamakıllı istesem, onu diriltebilirim," diye düşünüyordu.

Hatta bir seferinde karısına doğru eğilerek yavaşça "Emma! Emma!" diye seslendi. Güçlü çıkan soluğu, nıumların alevini duvardan yana doğru titretti.

Şafak sökerken yaşlı Madam Bovary geldi: Charles annesine sarılırken yine hüngür hüngür ağlamaya başladı. İhtiyar kadın, eczacının de yapmış olduğu gibi, cenaze masrafları hakkında oğluna bir şeyler söylemeye kalkıştı. Charles öyle kızdı ki kadıncağız sustu.

Charles annesine "Hadi sen hemen kasabaya git de ne gerekiyorsa al," dedi.

Sonra bütün öğle sonunu yalnız geçirdi. Berthe'i Madam Homais'nin yanına göndermişlerdi; Félicité de Lefrançois Ana ile birlikte yukarıda, odadaydı.

Akşam, Charles'a konuklar geldi. Hekim ayağa kalkıyor, bir şey söylemeye mecal bulamaksızın herkesin elini sıkıyordu. Sonra, gelenler ocağın önünde geniş bir yarım halka halinde yan yana oturuyorlardı. Hepsi başlarını önlerine eğmişler, ayak ayak üstüne atarak bacaklarını sallıyorlar, ara sıra derin derin içlerini çekiyorlardı; hepsinin içi dehşetli sıkılmaktaydı; bununla birlikte, hiçbirinin kalkıp gitmeye niyeti yoktu.

Homais saat dokuzda yine çıkageldi –iki gündür ortalıkta ondan başka kimsenin göründüğü yoktu– kollarında kâfuru, aselbentle, kokulu otlarla dolu paketler vardı. Ayrıca, kötü kokuları gidermek için bir kavanoz dolusu klor da getirmişti. O sırada hizmetçi kadınla Lefrançois Ana, Charles'ın annesi, Emma'nın çevresinde dolaşarak onu giydirme işini bitirmek üzere bulunuyorlardı. Sonunda uzun, katı duvağı indirdiler, duvak da genç kadını saten ayakkabılarına kadar örttü.

Félicité hıçkırarak "Vah zavallı hanımcığım! Vah zavallı hanımcığım!" diye inliyordu.

Hancı kadın ise içini çekerek "Şuna bakın, ayol! Ne kadar da tatlı hâlâ! Birazdan kalkacak diye yemin edesi geliyor insanın," diyordu.

Sonra Emma'nın başına gelin tacını koymak için eğildiler.

Ölünün başını biraz kaldırmak gerekti; bunun üzerine Emma'nın ağzından, kusuyormuş gibi, siyah siyah sular çıktı.

Lefrançois Ana "Aman! Elbiseye dikkat edin!" diye bağırdı. Eczacıya da "Bize yardım etsenize, canım!" diyordu. "Korkuyor musunuz yoksa?"

Homais omuzlarını silkerek "Ben mi korkuyormuşum?" dedi. "Eczacı Okulu'na giderken Hôtel-Dieu Hastanesi'nde daha neler gördüm ben! Cesetleri parçaladıkları amfide punç yapardık biz! Filozof dediğin, hiçlikten korkmaz; her zaman söylerim hatta, ileride bilime hizmet etmiş olmak için, kendi cesedimi hastanelere bırakmayı düşünüyorum."

Papaz geldi.

"Mösyö Bovary nasıl?" diye sordu. Eczacının verdiği cevap üzerine de "E, elbette, acısı pek taze henüz, anlıyorsunuz ya," dedi.

Bunun üzerine Homais "Sizin durumunuz çok iyi doğrusu," dedi. "Din adamı olduğunuz için evlenemeyeceğinize göre, sevgili karınızı yitirmek gibi bir tehlike de yok sizin için."

Derken aralarında papazların evlenmemeleri hakkında bir tartışmadır başladı.

Eczacı "Çünkü, bir erkeğin kadınsız kalması olacak şey değildir," diyordu. "Öyle cinayetler görülmüştür ki..."

Papaz "Allah Allah!" diye bağırdı. "İyi ama evliliğin kafesine girmiş papaz günah çıkarırken öğrendiği sırları nasıl saklayabilir mesela!"

Bunun üzerine, Homais günah çıkarmanın da aleyhinde bulunmaya başladı. Bournisien ise bunu savundu; günah çıkarma sayesinde doğru yola yeniden girenleri uzun uzun anlattı: Birçok hırsız bu sayede birdenbire namuslu insan oluvermişti. Askerler, Tanrı'nın mahkemesi demek olan günah çıkarma yerine yaklaşınca gözlerindeki perdenin sıyrıldığını hissetmişlerdi. Fribourg'da bir papaz vardı...

Ötekisi ise uyukluyordu. Sonra, odanın çok ağır havası içinde biraz tıkanır gibi olduğundan, papaz gidip pencereyi açtı, eczacı da bu yüzden uyandı.

Papaz "Bir tutam enfiye çekin," dedi. "Buyrun, uykuyu açar."

Uzaklarda bir yerde sürekli köpek ulumaları işitilmekteydi.

Eczacı "Bir köpek uluyor, işitiyor musunuz?" diye sordu.

Papaz "Köpekler ölümü hissederlermiş sözde," diye cevap verdi. "Arılar da böyledir: Birisi öldü mü onlar da kovanlarından uçup giderler."

Homais bu boş inançlar üzerinde durmadı, yeniden uykuya dalmıştı çünkü.

Daha sağlam yapılı olan Bournisien ise bir süre daha çok alçak sesle dudaklarını oynatmaya devam etti, sonra yavaşçacık çenesi önüne sarktı, elindeki kara kaplı koca kitabı bıraktı, horlamaya başladı.

İkisi de karşılıklı oturmuşlardı, göbekleri ilerideydi, somurtkan yüzleri şişmişti, bunca uyuşmazlıklardan sonra aynı beşeri zaaf içinde buluşmuşlardı; onların da tıpkı yanlarında uyurcasına durmakta olan ceset gibi, kımıldadıkları yoktu.

Charles içeriye girince onları uyandırmadı. Son seferdi bu: Karısına veda etmeye gelmişti.

Kokulu otların dumanı hâlâ tütüyor, mavimsi bir buğuyu andıran dumanlar, pencerenin kıyısından, içeriye giren sislere karışıyordu. Gökte birkaç yıldız vardı; gece tatlıydı, hoştu.

Şamdanların mumu kocaman damlalar halinde yatağın çarşafları üzerine düşüyordu. Charles, şamdanların sarı alevlerinin ışıltısında gözlerini yorarak onların yanışına bakmaktaydı.

Tıpkı ay ışığı gibi bembeyaz olan saten giysinin üzerinde hareler titreşmekteydi. Emma giysinin altında kaybolmuştu; Charles'a öyle geliyordu ki Emma benliğinden çıkıp ortalığa saçılarak eşyanın çevresinde, sessizliğin, gecenin, esmekte olan rüzgârın, yükselmekte olan nemli kokuların içinde belirsiz bir biçimde kaybolmaktaydı.

Derken karısını birdenbire Tostes'taki evin bahçesinde, dikenli çitin yanındaki sırada otururken, Rouen'da, sokaklarda, evlerinin kapısı önünde, Bertaux Çiftliği'nin avlusunda görüyordu. Elma ağaçlarının altında dans etmekte olan şen delikanlıların gülüşlerini hâlâ duyar gibiydi. Oda, Emma'nın saçlarının kokusuyla doluydu, gelinliği ise kollarının arasında bir kıvılcım çıtırtısı çıkararak hışırdamaktaydı. Bu oydu, ta kendisiydi!

Charles böylece uzun zaman tüm kaybolmuş mutlulukları, Emma'nın hallerini, tavırlarını, sesinin çınlayışını hatırladı. Bir acıdan sonra bir başkası çıkıveriyor, yükselmekte olan denizin dalgaları gibi bu, böyle bitmez tükenmez biçimde sürüp gidiyordu.

O anda içinde korkunç bir merak belirdi: Yüreği çarptığı halde, parmaklarının ucuyla usulcacık Emma'nın duvağını kaldırdı. Korkuyla bir çığlık koparacak ötekileri uyandırdı. Charles'ı alıp aşağıya, salona götürdüler.

Sonra Félicité geldi:

"Beyefendi hanımın saçlarından bir tutam istiyor," dedi.

Eczacı:

"Sen de kesiver öyleyse!" dedi.

Hizmetçi kız korktuğundan, makası alıp kendisi ilerledi. Öyle şiddetli titriyordu ki elindeki makası şakaklardaki derinin birkaç yerine batırdı. Sonunda, heyecanını yenmek için kasılarak, rastgele makası iki üç kere daldırdı, bu yüzden de bu güzel siyah saçların arasında beyaz izler belirdi.

Eczacıyla papaz yeniden işlerine daldılar ama ara sıra yine uyukluyorlar, her uyanışlarında da uykuya daldıkları için birbirlerini suçluyorlardı. Bunun üzerine, Bournisien kalkıp odanın içine okunmuş su serpiyor, Homais de yere biraz klor atıyordu.

Félicité yiyip içsinler diye konsolun üzerine onlar için bir şişe şarapla bir parça peynir, bir de kocaman çörek koymuştu.

Dayanacak hali kalmamış olan eczacı, sabahın saat dördüne doğru içini çekerek "Vallahi, ben bir iki lokma bir şey yiyeceğim doğrusu!" dedi.

Papaz da uzun boylu nazlanmadı; ayinini söylemek için çıktı, geri geldi. Sonra bir iki lokma yediler, kadeh tokuşturdular, beri yandan, nedenini kendileri de bilmeksizin hafiften gülüyorlardı; kederli anlardan sonra insanın içini belirsiz bir neşe kaplar, onlar da bu yüzden canlandılar.

Sonuncu kadehte papaz eczacının omzuna vurarak "En sonunda anlaşacağız sizinle," dedi.

Aşağıda, sofada cenaze levazımatından gelen adamlarla kar-

şılaştılar. Bunun üzerine, Charles tam iki saat, tahtalar üzerinde güm güm öten çekiç seslerinin işkencesine katlanmak zorunda kaldı. Sonra Emma'yı meşe ağacından tabutunun içine koyup bunu da öbür iki tabutun içine yerleştirdiler. Tabut çok geniş olduğundan, aralıklara bir şiltenin yünlerini tıkamak gerekti. Sonunda, üç kapak rendelenip, takılıp lehimlenince götürüp kapının önüne koydular. Evin kapılarını ardına kadar açtılar, Yonvilleliler içeriye dolmaya başladı.

O sırada Rouault Baba geldi. Kara örtüyü görünce alanın ortasında düşüp bayıldı.

X

Adamcağız eczacının mektubunu olup bitenlerden otuz altı saat sonra almıştı. Sonra, Rouault Baba üzülmesin diye, Homais mektubu öyle lastikli bir dille yazmıştı ki insanın işin iç yüzünü anlaması imkânsızdı.

Zavallı adam mektubu okurken ilkin bir yerine inme inmiş gibi yıkılıverdi. Sonra, kızının ölmemiş olduğuna hükmetti. Ama ölmüş de olabilirdi... Sonunda, ceketini, şapkasını giydi, kunduralarına mahmuzlarını taktı, atını hızla sürerek yola çıktı. Yol boyunca soluk soluğa olan Rouault Baba, kaygıdan kendini yiyip bitirdi. Bir seferinde attan inmek zorunda kaldı hatta. Gözleri bir şey görmüyor, çevresinde sesler işitiyor, çıldırmak üzere olduğunu hissediyordu.

Derken sabah oldu. Adamcağız bir ağaca tünemiş uyumakta olan üç siyah tavuk gördü. Bunu hayra yoramayarak korkusundan irkildi. Bunun üzerine, Meryem Ana'ya kilise için üç tane papaz kaftanı adadı.

"Ahdım olsun, Bertaux Mezarlığı'ndan Vassonville Kilisesi'ne kadar da yalınayak yürüyeceğim," dedi.

Marome'a girince hanın adamlarına seslendi, kapıyı omuzladığı gibi açtı, yulaf çuvalının üzerine atıldı, yemliğin içine bir şişe tatlı elma şarabı döktü. Sonra, dört nalından ateşler saçmakta olan atına yeniden bindi.

Kendi kendine "Kurtarırlar onu herhalde," diyordu. "Hekimler bir ilaç bulurlar kesinlikle."

Sonra, eskiden kendisine anlatılan bütün o mucizeli iyileşmeleri hatırladı.

Derken karşısına kızının ölüsü çıkıyordu. Emma orada, karşısında, sırtüstü uzanmış, yolun ortasındaydı. Bunun üzerine, dizginleri çekiyor, görüntü kayboluyordu.

Quincampoix'da içini pekiştirmek için üst üste üç kahve içti.

"Belki mektupta yanlış bir ad yazmışlardır," diye düşündü. Cebinde mektubu aradı, orada olduğunu hissetti ama açmaya cesaret edemedi. Sonra, bunun bir şaka, birisinin öç almak için yaptığı iş, bir zirzopun aklına esen oyun olabileceğini düşündü. Hem kızı ölmüş olsaydı duyulurdu! Hayır, hayır! Kırlarda, tarlalarda olağanüstü hiçbir durum yoktu. Gök maviydi, ağaçlar rüzgârda sallanıyorlardı; bir koyun sürüsü geçti. Rouault Baba köyü gördü. Atının üzerine kapanmış olduğu halde, adamcağızın geldiği görüldü. Boyuna hayvanı kırbaçlıyor, zavallının kolanından kan damlıyordu.

Rouault Baba kendine gelince hüngür hüngür ağlayarak Charles Bovarynin kolları arasına atıldı:

"Kızım! Emmacığım! Yavrum! Nasıl oldu anlatın," diyordu.

Öteki hıçkıra hıçkıra cevap veriyordu:

"Bilmiyorum! Bilmiyorum! Bir felakettir geldi başımıza!"

Eczacı onları birbirinden ayırdı:

"Korkunç ayrıntılara gerek yok. Ben her şeyi anlatırım ona. Bakın, gelenler var. Kendini toplamalı insan. Olanlara boyun eğmeli!" dedi.

Zavallı Charles soğukkanlı görünmek istedi, birkaç kere de "Evet... İnsan kendini toplamalı..." diye yineledi.

Bunun üzerine, kaynatası "Pekâlâ, toplayacağım kendimi. Allah kahretsin! Sonuna kadar da götüreceğim onu," dedi.

Kilisenin çanı çalıyordu. Her şey hazırdı. Yürümeye başladılar.

Sonra, koro yerindeki bir sıraya yan yana oturdular, üç ilahicinin de dualar okuyarak boyuna önlerinden gelip geçtiklerini gördüler. Yılan biçimindeki üflemeli saz durmadan çalıyordu;

tören giysisini giymiş olan Rahip Bournisien, tiz bir sesle dualar okumaktaydı; mihrabı selamlıyor, ellerini kaldırıyor, kollarını açıyordu. Lestiboudois da, elinde lata, kilisenin içinde dolaşmaktaydı. Tabut dua rahlesinin yanında, dört sıra mum arasında durmaktaydı. Charles'ın kalkıp bunları söndürmek geliyordu içinden.

Beri yandan da sofulaşmaya özeniyor, karısını ileride görebileceği yeni bir hayatın umuduna kaptırmaya çalışıyordu kendini. Ona öyle geliyordu ki Emma uzun zamandan beri ta uzaklarda bir yolculuğa çıkmıştı. Sonra onun orada, şu tabutun içinde bulunduğunu, kendisini toprağın altına gömeceklerini, her şeyin bittiğini düşündükçe haşin, kapkara, umutsuz bir öfkeye kapılıyordu. Bazen hiçbir şey duymadığını sanır gibi oluyor, acısının böyle hafifleyişinin tadını çıkarıyor, beri yandan da "Ne alçak herifim ben!" diye kendi kendine çıkışıyordu.

Döşeme taşlarının üzerinde, bu taşlara birbirine denk aralarla vuran, ucu demirli bir bastonun gürültüsünü andırır sert bir gürültü işitildi. Ta ötelerden geliyordu bu ses. Kaba kumaştan kahverengi ceket giymiş bir adam güçlükle dize geldi. "Lion d'Or" Hanı'nın uşağı Hippolyte'ti bu. Yeni bacağını takmıştı.

İlahicilerden biri kubbenin altında dolaşıp para toplamaya başladı; iri metelikler birbiri ardından gümüş tepsinin içinde çınlıyordu.

Charles tepsinin içine öfkeyle bir beş franklık atarak "Çabuk olun, yahu! İçim yanıyor benim!" diye bağırdı.

Kilise adamı da yerlere kadar eğilerek onu selamladı.

Herkes dualar okuyor, diz çöküyor, doğruluyor, bu iş de bir türlü bitmek bilmiyordu! Charles ilk günler bir kere karısıyla birlikte ayinde bulunduklarını hatırladı. Öteki yanda, sağda, duvarın dibinde oturmuşlardı. Çan yine çalmaya başladı. Sandalyeler itilip çekildi. Zangoçlar üç tane sırığı tabutun altına geçirdiler, sonra hep birden kiliseden çıkıldı.

O sırada eczanenin kapısında Justin göründü. Yüzü sapsarı, sendeleye sendeleye hemen yine içeriye girdi.

Cenaze alayının geçişini görmek için herkes pencerelere üşüşmüştü. Charles en önde, göğsünü gererek yürüyordu. Yiğit

bir tavır takınmaya çalışıyor, yan sokaklardan, kapılardan çıkıp kalalabalığın içine karışanları bir baş işaretiyle selamlıyordu.

Altı kişi, her yanda üçer üçer dizilmiş, ufak adımlarla yürüyordu, biraz soluk soluğaydılar. Papazlar, ilahiciler, iki koro çocuğu "De profundis" duasını okuyorlar, sesleri dalga dalga yükselip alçalarak kırlarda sönüp gidiyordu. Zaman zaman, yolun dönemeçlerinde kayboluyorlardı; yalnız, büyük gümüş haç hep ağaçların arasında yükselmekteydi.

Kadınlar da sırtlarına siyah pelerinler giymişler, bunların kukuletalarını indirmişler, tabutun ardından geliyorlardı; ellerinde, yanmakta olan kocaman birer mum vardı. Charles duaların, mumların böyle sürekli biçimde tekrarlandığını gördükçe bu yavan mum ve cüppe kokuları içinde bayılacak gibi oluyordu. Serin bir rüzgâr esiyor, çavdarlarla kolzalar yeşil yeşil ışıldıyor, yolun kıyısında, dikenli çitlerin üzerinde çiy damlacıkları titreşiyordu. Gökyüzü her çeşit neşeli gürültüyle doluydu: Uzaklarda, yolun tekerlek izleri içinde ilerleyen bir araba gıcırdıyor, bir horoz birbiri ardı sıra boyuna ötüyor, dörtnala koşmakta olan bir tayın elma ağaçları altında kaçıp gittiği görülüyordu. Berrak gökte yer yer, pembe lekeler halinde bulutlar vardı; süsen çiçekleriyle kaplı kulübelerin üzerine mavimtırak ışıklar düşüyordu. Charles, geçerken bu bahçeleri de hatırlamaktaydı. Bunun gibi sabahlar aklına geliyordu: Birkaç hastayı ziyaret ettikten sonra bu avlulardan çıkar, karısının yanına dönerdi.

Üzerine gözyaşı biçimi beyaz süsler serpiştirilmiş siyah örtü zaman zaman kalkıyor, tabut ortaya çıkıyordu. Yorulmuş olan zangoçlar yavaşladıklarından, tabut da tıpkı her dalgada yalpalayan bir sandal gibi, sürekli sarsıntılarla ilerliyordu.

En sonunda, geldiler.

Adamlar aşağıya, çimenliğin üzerinde bir mezarın kazılmış olduğu yere dek ilerlediler.

Herkes mezarın çevresinde sıralandı; bir yandan papaz konuşurken öbür yandan da çukurun kıyılarına yığılmış olan kırmızı toprak, köşelerden, durmadan, sessizce akıyordu.

Sonra, dört tane ip hazırlanınca tabutu bunların üzerine ittiler. Charles tabut inerken baktı: Boyuna iniyor, iniyordu.

Sonunda bir çarpma duyuldu; ipler de gıcırdaya gıcırdaya yukarı çekildi. Bunun üzerine, Papaz Bournisien, Lestiboudois'nın uzattığı küreği aldı; sağ eliyle toprağa su serperken sol eliyle de küreğe tepeleme doldurduğu toprağı itti. Tabutun tahtasına çakıllar çarpınca korkunç bir gürültü çıktı: Bu gürültü, sonsuzluğun çınlayışı gibi gelir bize hep.

Papaz, küreği yanında duran adama verdi: Homais'ydi bu. Ciddi bir tavırla küreği salladıktan sonra Charles'a uzattı. Charles dizlerine kadar toprağın üzerine çöktü, bir yandan mezara avuç avuç toprak atarken, öbür yandan "Elveda!" diye bağırıyor, karısına öpücükler yolluyor, mezara onunla birlikte gömülmek için ileriye doğru sürünüyordu.

Alıp götürdüler; çok geçmeden yatışıverdi. Belki o da ötekiler gibi, "Bitti bu iş artık," diyerek için için belirsiz bir memnunluk duymaktaydı.

Dönüşte Rouault Baba sakin sakin piposunu tüttürmeye koyuldu; Homais de içinden onun bu davranışını pek uygunsuz buldu. Hatta Binet'nin ortalıkta görünmediğini, Tuvache'ın ayinden sonra savuştuğunu, noterin uşağı Théodore'un da sırtına lacivert bir giysi geçirmiş olduğunu görmenin yolunu bulmuştu. İçinden "Mademki âdet böyle, insan siyah bir giysi bulamaz mı yani?" diye söyleniyordu. Gördüklerini anlatmak için de bir topluluktan ötekine dolaşıp duruyordu. Herkes Emma'nın ölümüne üzülmekteydi. Bunların başında dükkâncı Lheureux vardı, cenaze törenine gelmekten geri kalmamıştı:

"Zavallı kadıncağız! Kocası için de çok acı oldu!" diyordu.

O zaman eczacı da söze karışarak "Haberiniz var mı, ben olmasam adamcağız canına kıymaya kalkışacaktı!" diyordu.

"Ne de iyi insandı! Daha geçen cumartesi benim dükkâna gelmişti!"

Homais "Vakit de kalmadı ki," dedi. "Mezarı başında söylemek için birkaç söz hazırlardım yoksa."

Charles eve dönünce soyundu. Rouault Baba da mavi gömleğini giydi. Gömlek yeniydi, yolda gelirken yaşlı gözlerini sık sık kollarına silmiş olduğu için, gömleğin boyası yüzüne çık-

mıştı; yüzünü kirletmiş olan toz tabakasının içinde, gözyaşları çizgiler halinde izler bırakmıştı.

Yaşlı Madam Bovary onların yanındaydı. Üçü de bir şey söylemiyordu.

En sonunda adamcağız içini çekerek Charles'a "Hani sen ilk karını yitirdiğin zaman ben de Tostes'a gelmiştim bir seferinde, hatırlıyorsun, değil mi?" dedi. "Seni avutmuştum o zaman! Söyleyecek söz bulabiliyordum; ama şimdi..." Sonra, bütün göğsünü şişiren uzun bir iniltiyle ekledi: "Benim için her şey bitti artık! Karımın ölüşünü gördüm... Peşinden oğlum... İşte bugün de kızım!"

"Bu evde gözüme uyku girmez benim artık," diyerek hemen Bertaux Çiftliği'ne dönmeye kalkıştı. Torununu bile görmek istemedi:

"Yok yok! İçim götürmez. Çok çok öpün onu benim için! Allahaısmarladık!.. Sen iyi çocuksun, Charles!" Sonra eliyle kalçasına vurarak "Bunu da hiçbir zaman unutmayacağım, korkma! Sana yine her yıl bir tane hindi yollayacağım," dedi.

Yokuşun üst başına ulaştığı zaman, arkasına döndü; eskiden de Saint-Victor yolu üzerinde kızından ayrılırken yine böyle dönmüştü. Çayırlığın üzerinde batmakta olan güneşin eğrilemesine vuran ışıkları altında, köyün pencereleri alev alev yanıyor gibiydi. Elini gözlerine siper etti; ufukta duvarlarla çevrili bir yer gördü; şurada burada, beyaz taşlar arasında ağaçlar kara kara demetler gibi duruyordu; sonra da hayvanı topallamakta olduğu için, ağır ağır yoluna devam etti.

Charles ile annesi yorgundular ama birlikte oturup uzun zaman konuştular. Geçmiş günlerden, gelecek günlerden söz ettiler.

Yaşlı kadın "Ben de gelip Yonville'de otururum. Senin evini çekip çeviririm. Bir daha birbirimizden ayrılmayız," dedi.

Anlayışlı, okşayıcı tavırlar takındı; beri yandan da kaç yıldır oğlunun elden kaçırmış olduğu sevgisine yeniden kavuşacağını düşünerek için için seviniyordu. Saat gecenin on ikisini çaldı. Köy her zamanki gibi sessizdi. Charles da uyumuyor, hep karısını düşünüyordu.

Bütün gün oyalanmak için ormanda dolaşmış olan Rodolphe, şatosunda rahat rahat uyuyordu; Léon da ötede, uyumakla meşguldü.

Yalnız, birisi daha vardı ki o saatte uyumamaktaydı.

Mezarın üzerinde, çam ağaçlarının arasında bir çocuk diz çökmüş ağlıyor, hıçkırıklarla paralanan göğsü karanlıkta, sonsuz bir acının baskısı altında, inip inip kalkıyordu: Aydan daha tatlı, geceden daha derin bir acıydı bu. Birdenbire demir parmaklıklı kapı gıcırdadı. Lestiboudois, gündüzün orada unuttuğu küreğini almaya gelmişti. Birisinin duvardan atladığını gördü, Justin'i tanıdı. Bunun üzerine de patateslerini aşıran muzır insanın kim olduğunu anladı.

XI

Charles ertesi gün kızını eve getirtti. Yavrucak annesini istedi. "Annen yok, gelince oyuncak getirecek sana," dediler. Berthe birkaç kere daha annesinden söz açtı; sonra, aradan zaman geçince onu düşünmez oldu. Bu çocuğun neşesi Charles'ı üzüyordu; ayrıca, eczacının o çekilmez avutmalarına katlanmak zorundaydı.

Çok geçmeden para sorunları tekrar başladı; Lheureux dostu Vinçart'ı yine kışkırtmıştı çünkü. Bunun üzerine, Charles yüksek yüksek paralar için imza vermek zorunda kaldı; karısına ait eşyadan hiçbirinin satılmasına razı olmamıştı çünkü. Annesi çileden çıktı bu yüzden. Charles ondan daha çok öfkelendi, tümüyle değişmişti artık. Kadıncağız da evden çıkıp gitti.

Bunun üzerine, herkes durumdan yararlanmaya başladı. Emma bir tek piyano dersi almamış, üstelik kocasına ders ücretlerinin ödendiğini belirten bir makbuz da göstermişti ama Matmazel Lempereur altı aylık ders parasını istedi: Makbuz, iki kadın arasında yapılan bir anlaşma üzerine verilmişti çünkü. Kiralık roman veren adam, üç yıllık birikmiş aboneyi istedi; Rollet Ana yirmi kadar mektubun posta parasını istedi. Charles "Nedir bu mektuplar?" diye sorunca da, saygılı bir eda ile,

"Vallahi bilmiyorum, kendi işleri için yazmıştı bunları," diye cevap verdi.

Her borcu ödedikçe Charles "Artık bu sondur inşallah," diye düşünüyordu ama ortaya habire yeni yeni borçlar çıkıyordu.

Bunun üzerine, hastalardan ödenmemiş vizite ücretlerini istedi; karısının göndermiş olduğu mektupları gösterdiler ona. Charles'a da özür dilemek düştü.

Félicité şimdi artık hanımının giysilerini giyiyordu; hepsini değil elbet, çünkü Charles birkaçını alıkoymuştu. Karısının tuvaletini yaptığı küçük odaya kapanıyor, giysilerini seyrediyordu. Hizmetçinin boyu bosu aşağı yukarı Emma'nınki kadardı; çoğu zaman Charles, Félicité'yi arkadan gördükçe aldanıyor, "Öyle dur! Öyle dur!" diye bağırıyordu.

Pentecôte Yortusu'nda Théodore, Félicité'yi kaçırıp Yonville'den götürdü. Hizmetçi kız da giderayak dolapta kalmış ne varsa hepsini çaldı.

Yine o sıralarda dul Madam Dupuis "Yvetot'da noter olan oğlu Léon Dupuis ile Bondeville'den Matmazel Léocadie Leboeuf'ün" evlenmelerine Charles'ı da davet etmekle onur duydu. Charles kadına gönderdiği kutlama mektubuna şu cümleyi de yazdı:

"Zavallı karım bu haberi duysaydı ne kadar sevinirdi kim bilir!"

Bir gün evin içinde avare avare dolaşırken tavan arasına kadar çıkmıştı. Terliğinin altında ince bir kâğıt topağı hissetti. Kâğıdı açınca şunları okudu:

> Cesaret, Emma! Cesaret! Hayatını berbat etmek istemiyorum senin.

Rodolphe'un mektubuydu bu; sandıkların arasında yere düşmüş, orada kalmıştı. Sonra pencereden giren rüzgâr mektubu kapıya doğru götürmüştü.

Vaktiyle umutsuzluk içinde kıvranan Emma'nın ölmek istemiş olduğu bu aynı yerde Charles hiç kımıldamaksızın, ağzı bir karış açık kalakaldı. Sonunda da ikinci sayfanın altında küçük bir "R" harfi gördü. Bu da neydi yani? Rodolphe'un evlerine pek

sık gelişlerini, birdenbire ortadan kayboluşunu, o zamandan beri de kendisine rastladığı iki üç sefer takındığı süklüm püklüm tavrı hatırladı. Yalnız, mektuptaki saygılı hava onu aldattı.

Kendi kendine "Belki aralarında sadece saf bir sevgi vardı," diye düşündü.

Zaten Charles öyle her şeyin iç yüzünü kurcalayan insanlardan değildi; kanıtlar karşısında ileri gitmedi, duyduğu belirsiz kıskançlık acısının sonsuzluğu içinde yitip gitti.

"Herkes ona hayrandı galiba," diye düşünüyordu. Bütün erkekler onu arzulamıştı muhakkak. Bu yüzden karısı, Charles'a daha güzel göründü; sürekli, ateşli bir istek duydu, bu arzu umutsuzluğu alevlendiriyordu, şimdi gerçekleşmesi imkânsız olduğu için de ucu bucağı yoktu.

Sanki Emma hâlâ yaşıyormuş gibi, Charles karısının hoşuna gitmek için, onun sevdiği şeyleri, onun düşüncelerini benimsedi; rugan çizmeler aldı, beyaz kravatlar takmaya başladı. Bıyıklarına briyantin sürüyor, Emma gibi senetler imzalıyordu. Karısı mezar ötesinden bile onun ahlâkını bozmaktaydı.

Gümüş takımlarını parça parça satmak zorunda kaldı; sonra da salonun mobilyalarını sattı. Bütün odalar boşaldı. Yalnız, öteki oda, onun odası yani, eskiden nasılsa yine öylece kalmıştı. Akşam yemeğinden sonra Charles oraya çıkıyordu. Yuvarlak masayı ateşin karşısına itiyor, "onun" koltuğunu yaklaştırıyordu. Sonra geçip karşısına oturuyordu. Yaldızlı şamdanlardan birinde bir mum yanmaktaydı. Berthe de babasının yanında basma resimler boyuyordu.

Zavallı adamcağız kızını böyle hırpani kılıkta gördükçe pek üzülüyordu: Berthe'in ayakkabılarında bağ yoktu, bluzlarının kolları koltuğunun altından ta beline kadar yırtıktı. Hizmetçi kadının hiç aldırdığı yoktu çünkü. Küçük kız pek tatlı, pek sevimliydi; minicik başını da gür kumral saçlarını pembe yanaklarının üzerine düşürerek öyle hoş bir eğişi vardı ki Charles bu hali gördükçe içini sonsuz bir haz kaplıyordu: O anda duyduğu zevkte, tıpkı iyi yapılmayıp reçine kokan şaraplar gibi keder de vardı biraz. Kızının bozuk oyuncaklarını düzeltiyor, bebeklerinin yırtılan karınlarını dikiyordu. Sonra, gözü dikiş kutusu-

na, ortalıkta sürünen bir kurdele parçasına, masanın yarığında kalmış bir toplu iğneye ilişti mi düşlere dalıyordu. O zaman öyle kederli bir hali vardı ki Berthe de onun gibi üzülüyordu.

Şimdi artık onları hiç arayan soran yoktu; çünkü Justin Rouen'a kaçıp bakkal çıraklığı yapmaya başlamıştı. Eczacının çocukları da kızla pek o kadar sık buluşmuyorlardı. Aradaki seviye farkı dolayısıyla, Homais'nin, aileler arasındaki yakınlığın sürmesine pek önem verdiği yoktu çünkü.

Eczacının merhemle iyi edemediği kör yine Bois-Guillaume yokuşuna dönmüştü, orada da yolculara, eczacının nasıl boş yere kendisini iyileştirmeye çabaladığını anlatıyordu; öyle ki Homais şehre indiği zaman körle karşılaşmamak için "Kırlangıç"ın perdeleri arkasında gizleniyordu. Nefret ediyordu bu körden; kendi ününe zarar gelmesin diye, her ne pahasına olursa olsun ondan kurtulmak için, köre karşı gizli bir savaşa girişti: Ne zeki bir adam olduğu, ayrıca ne alçakça bir gurur duygusu beslediği bundan da belli oluyordu. Tam altı ay birbiri ardından, *Fanal de Rouen* gazetesinde şöyle yazılmış haberler çıktı:

> Picardie'nin verimli bölgelerinde yolculuk yapmış olan herkes, Bois-Guillaume yokuşundan geçerken yüzünde korkunç bir yara bulunan sefil, perişan bir adama muhakkak rastlamıştır. Bu adam herkese musallat olur, herkesi rahatsız eder, yolculardan adeta haraç alır. Ortaçağ'da Haçlı seferlerine katılan birtakım serseriler, oralardan getirdikleri cüzzam, sıraca gibi hastalıkları kasaba alanlarında rahatça herkesin gözleri önüne sererlerdi. Biz de hâlâ Ortaçağ'ın bu korkunç döneminde mi yaşıyoruz yoksa?

Bir haber de şöyleydi:

> Serseriliği yasak eden yasalara karşın, büyük şehirlerimizin dolaylarını bir sürü yoksul adeta kirletmektedir. Bunlardan kimilerinin tek başına dolaştıkları da görülmektedir ama bunlar da ötekilerden daha az tehlikeli olmasalar gerektir. Belediyecilerimiz bu konuda ne düşünüyorlar acaba?

Sonra Homais birtakım hikâyeler de uyduruyordu:

"Dün, Bois-Guillaume yokuşunda, ürken bir at..."

Peşinden de körün neden olduğu bir kazanın hikâyesi geliyordu.

Homais işi o biçimde çekip çevirdi ki sonunda körü hapse tıktılar. Ama sonra yine salıverdiler. Homais yeniden başladı. Bir savaştı bu adeta. Sonunda zaferi kazandı; düşmanı, ömrü oldukça bir düşkünlerevinde kapalı kalmaya mahkûm oldu.

Bu başarı eczacıyı şımarttı; o günden sonra ilçede bir köpek çiğnendi, bir samanlık ateşe verildi, bir kadın dayak yedi mi Homais hep ilerleme aşkının, papaz düşmanlığının ışığı altında bunları halka bildirmekten geri durmadı. İlkokullarda bilgisiz papazlar arasında –elbette papazların aleyhine olarak– kıyaslamalar yapıyor; kiliseye verilmiş yüz franklık bir ödenek dolayısıyla Saint-Barthélemy Gecesi'nde Protestanların toptan öldürüldüklerini hatırlatıyor, yolsuzlukları haber veriyor, iğneli sözler sokuşturuyor; kendi deyimiyle şakalar yapıyordu. Aslında ortalığı kırıp geçiriyor, tehlikeli olmaya başlıyordu.

Ayrıca, gazeteciliğin dar sınırları içinde bunaldığı için, çok geçmeden bir kitap, bir eser yazmaya da özendi! Bunun üzerine, oturup "Yonville Bucağının Genel İstatistiği ve İklimine İlişkin İncelemeler" adlı bir kitap yazdı, istatistik yüzünden felsefeyle ilgilendi. Toplum davaları, yoksul sınıfların ahlâkının düzeltilmesi, balık yetiştirme yöntemleri, kauçukçuluk, demir yolculuk falan gibi büyük büyük işlerle uğraşmaya koyuldu. Sonunda, kendi halinde bir insan olmaktan utanç duymaya başladı. Artistvari tavırlar takınıyor, tütün içiyordu! Salonunu süslemek için Pompadour tarzı iki tane şık heykelcik aldı.

Eczaneyi de hiç bıraktığı yoktu; tersine! Yeni buluşların hiçbirini gözden kaçırmıyordu. Çikolatacılığın büyük hareketlerini izliyordu. Aşağı-Seine iline "cho-ca"yı, "revalentia"yı ilk getiren, o oldu. Pulvermacher'nin hidroelektrik zincirlerine merak sardı; kendisi de bunlardan bir tanesini takmıştı. Akşamları yün yeleğini çıkardı mı kocasının altında kaybolduğu altın helezonu gören Madam Homais'nin gözleri kamaşıyor, bu eski bir

İskit gibi her yanı sımsıkı bağlı, bir sihirbaz kadar da görkemli adama olan tutkunluğunun gittikçe arttığını hissediyordu.

Homais, Emma'nın mezarı hakkında da çok güzel düşünceler buldu. İlkin mezarın mermerden, kumaşa sarılı bir sütun parçası, sonra bir ehram, peşinden bir Vesta tapınağı, sütunlar üzerine oturtulmuş bir kubbe... ya da "bir harabe yığını" biçiminde olmasını ileri sürdü. Yaptığı bütün planlara da bir tane salkımsöğüt konduruyordu; salkımsöğüdü kederin zorunlu bir simgesi saymaktaydı çünkü.

Charles ile birlikte Rouen'a giderek bir mezar müteahhidinin atölyesindeki mezar biçimlerini gördüler. Yanlarında Bridoux'nun arkadaşı olan bir ressam da vardı. Adı Vaufrilard olan bu ressam boyuna tekerlemeler söyleyip duruyordu. En sonunda, yüz kadar resmi inceledikten, bir plan ısmarladıktan, Rouen'a ikinci bir yolculuk yaptıktan sonra Charles, türbe biçimi bir mezarda karar kıldı: Türbenin başlıca iki cephesinde "elinde sönmüş bir meşale tutan bir peri" bulunacaktı.

Kitabeye gelince, Homais Latincede "dur yolcu" anlamına gelen "Sta viator"dan iyisini bulamıyordu, ama orada kalıyordu; habire kafa patlatmaktaydı; ikide bir "Sta viator," deyip duruyordu. Sonunda buldu: "Amabilem conjugem calcas!" (Güzel bir kadını çiğniyorsun!) Bu kitabe de kabul edildi.

İşin tuhafı şu ki Charles Bovary hep Emma'yı düşünüyordu ama onu unutmaktaydı; bu hayali zihninde tutmak için çabaladıkça kaçıp gittiğini hissederek umutsuzluğa kapılıyordu. Bununla birlikte, Emma'yı her gece rüyasında görmekteydi; hep aynı rüyaydı bu: Charles, Emma'ya yaklaşıyordu, tam karısını kucakladığı sırada, Emma çürüyüp kollarının arasından düşüveriyordu.

Tam bir hafta, akşamları kiliseye giderken gördüler onu. Bournisien iki üç kere onu görmeye gitti hatta, sonra semtine uğramaz oldu. Zaten, Homais'nin söylediğine göre, papaz hoş görmezliğe, sofuluğa döküyordu işi; zamane anlayışına ateş püskürüyor, her on beş günde bir vaazlarında Voltaire'in nasıl can çekiştiğini anlatmaktan gurur duyuyordu: Bilindiği gibi Voltaire kendi dışkılarını yiyerek ölmüştü.

Charles Bovary çok tutumlu bir hayat sürüyordu ama eski borçlarını ödemiş olmaktan uzaktı. Lheureux senetleri yenilemeye yanaşmadı. Haciz kaçınılmaz hale geldi. Bunun üzerine, Charles annesine başvurdu; o da kendi mallarından bir bölümünü oğlunun ipotek ettirmesine razı oldu ama gelini aleyhinde de bir sürü şey yazdı ona. Sonra, bu özverisine karşılık, Félicité'nin yağmasından artakalmış bir atkıyı istiyordu. Charles atkıyı vermek istemedi. Ana-oğul bozuştular.

Barışmak için ilk adımı atan, yine yaşlı kadıncağız oldu. "Berthe'i yanıma alayım, bana da can yoldaşı olur," diye haber yolladı.

Charles buna razı oldu ama kızı tam yola çıkacağı sırada, adamcağızın eli ayağı kesiliverdi. Bunun üzerine, ana-oğul bir daha barışmamacasına, adamakıllı bozuştular.

Charles'ın sevgileri böyle birer ikişer kayboldukça o da kızının üstüne daha çok düşer oluyordu. Yalnız, Berthe ona kaygı vermekteydi; çünkü ara sıra öksürüyordu, yanaklarında da kırmızı kırmızı lekeler vardı.

Karşısında ise eczacının ailesi pırıl pırıldı, neşe içindeydi, dünyada her şey bir aileyi memnun etmek için birleşmişti sanki. Napoleon babasına laboratuvarda yardım ediyor, Athalie ona Grek biçimi bir takke işliyor, Irma reçel kavanozlarının ağızlarına kapamak için kâğıt yuvarlaklar kesiyor, Franklin de çarpım çizelgesini bir solukta ezbere okuyordu. Homais babaların en mutlusu, insanların en talihlisiydi.

Ama, hayır! Gizli bir tutku kemirmekteydi içini: Kendisine nişan versinler istiyordu. Buna layık olmak için nedenler de eksik değildi hani: Birincisi, kolera salgını sırasında sonsuz bir özveriyle kendini göstermişti; ikincisi masrafını cebinden ödeyerek halkın işine yarayacak çeşitli eserler yayınlamıştı mesela... Bunun üzerine *Elma Şarabı: Yapılışı ve Etkileri* adlı kitabını hatırlıyordu, ayrıca, Akademi'ye göndermiş olduğu bir tür ağaç böceği üzerindeki incelemesi, bir ciltlik istatistik kitabı, hatta Eczacılık Okulu'nu bitirirken yazdığı tez de vardı. "Birçok bilim kurumuna da üyeyim," diyordu ama yalnız bir tanesine üyeydi.

Sonra, durduğu yerde bir çark çevirerek "Yangınlarda gösterdiğim özveri bile yeter," diyordu.

Bunun üzerine, hükümeti tutmaya başladı. Seçimlerde vali beye gizlice büyük hizmetlerde bulundu. Sözün kısası, kendini sattı, bayağılaştı, alçaldı. Hatta hükümdara bile dilekçe yazarak "hakkının verilmesi" için yalvardı. Kendisine "Adil Kralımız" diye hitap ediyor, IV. Henri'ye benzetiyordu onu.

Her sabah da kendisine nişan verildiği hakkındaki haberi arayıp bulmak için gazetenin üstüne atılıyordu; aksi gibi, haber de bir türlü gelmiyordu. En sonunda dayanamadı, bahçesinde nişanın yıldızını taklit eden çimenli bir tarh yaptırdı, tarhın tepesinde iki tane kıvrık ot yığını vardı, bu da nişanın kurdelesini gösteriyordu. Kollarını kavuşturup hükümetin beceriksizliğini, insanların nankörlüğünü düşünerek bu çimen tarhının çevresinde geziniyordu.

Charles, belki saygıdan, belki de evin içinde yapacağı araştırmaları ağırdan almaktan bir çeşit zevk duyduğu için, Emma'nın öteden beri kullanmakta olduğu pelesenk ağacından yazı masasının gizli gözünü henüz açmamıştı. En sonra bir gün, masanın başına oturdu, anahtarı çevirip yayı itti. Léon'un bütün mektupları gözün içindeydi. Bu sefer işin kuşku götürür yanı yoktu artık! Mektupların hepsini, sonuncusuna dek, yutarcasına okudu; bütün köşe bucağı, bütün eşyanın, çekmecelerin içini, duvarların ardını araştırdı. Bir yandan da hıçkırıyor, uluyordu; deli gibi, çılgın gibi bir hali vardı. En sonunda bir kutu buldu, bir tekme vurunca dibini parçaladı. Darmadağın olan aşk mektuplarının arasından, Rodolphe'un resmi karşısına çıkıverdi.

Konu komşu onun karamsarlığına şaştı: Sokağa çıkmıyor, konuk kabul etmiyor, hastalarını bile gidip görmek istemiyordu. Bunun üzerine, herkes "Evine kapanıp içki içiyor," demeye başladı.

Ara sıra meraklı birisi, ayaklarının ucuna basıp bahçenin çitinden içeriye bakıyor, o zaman bu uzun sakallı, hırpani kılıklı, yabani görünüşlü adamın hem yürüdüğünü hem de yüksek sesle ağladığını görüyordu.

Charles yaz akşamları küçük kızını yanına alıp mezarlığa gö-

türüyordu. İkisi de gece olduktan sonra, alanda Binet'nin penceresinden başka aydınlık yer kalmadığı zaman geri dönüyorlardı.

Charles'ın acısının zevki yine de tam değildi, çevresinde bu acıyı paylaşan kimse yoktu çünkü; onun için, Emma'dan söz edebilmek üzere Lefrançois Ana'ya gidiyordu. Hancı kadın da Charles gibi dertliydi; Lheureux *Favorites de Commerce* hanını kurmuştu çünkü. Alışveriş işlerinde pek büyük bir ün kazanmış olan Arabacı Hivert aylığına zam istiyor, "Rakip firmaya geçerim ha!" diye tehditler savuruyordu.

Charles bir gün –son çare olarak– atını satmak için Argueil pazarına gitmişti. Orada Rodolphe'a rastladı.

Birbirlerini görünce renkleri attı. Başsağlığı için yalnız bir kart göndermiş olan Rodolphe, özür dilemek üzere bir şeyler kekeledi; sonra işi azıttı; hatta pervasızlığı Charles'ı bir meyhanede bir şişe bira içmeye davet edecek kadar ileriye vardırdı; ağustos ayı olduğundan hava pek sıcaktı.

Charles'ın karşısına oturup dirseklerini masaya dayamış, bir yandan konuşurken bir yandan da ağzındaki yaprak sigarasının ucunu dişleriyle çiğniyordu. Charles ise vaktiyle karısının sevmiş olduğu bu adam karşısında birtakım düşlere dalıp gitmişti. Emma'dan bir parça görmekteymiş gibi geliyordu ona. Olağanüstü bir şeydi bu. Rodolphe'un yerinde olmayı ne kadar isterdi!

Öteki ise çiftçilikten, hayvancılıktan, gübreden söz ediyor, ima yollu bir şeyin geçebileceği bütün delikleri, pestenkerani cümlelerle tıkıyordu; Charles dinlemiyordu; Rodolphe bunun farkına varıyor, Charles'ın yüz hareketlerinden, anıların geçişini izliyordu. Charles'ın yüzü yavaş yavaş kızarıyor, burun delikleri hızlı hızlı açılıp kapanıyor, dudakları titriyordu; hatta bir an geldi ki Charles, yüreği acı bir öfkeyle dolu olduğu halde, gözlerini Rodolphe'a dikti. O da korkuya benzer bir şey duyarak sözünü yarıda bıraktı. Çok geçmeden Charles'ın yüzünde yine o aynı ölüm bezginliği belirdi.

"Sana kızmıyorum," dedi.

Rodolphe hiç sesini çıkarmadı.

Charles başını iki elinin arasına alarak sönük bir sesle, son-

suz kederlerin o tevekküllü edasıyla, "Hayır, kızmıyorum sana artık," dedi.

Büyük bir laf da ekledi hatta, ömründe söylemiş olduğu tek büyük laftı bu:

"Kader böyleymiş, n'apalım!"

Bu kaderi kendisi yönetmiş olan Rodolphe, Charles'ın haline bakarak bu durumda bir kimse için onu pek gevşek, zayıf, hatta gülünç, biraz da aşağılık buldu.

Ertesi gün, Charles gidip çardağın altında bir sıraya oturdu. Kafesin arasından ışıklar geçiyordu; asma yaprakları gölgelerini birer resim gibi kumun üzerine seriyorlar, yaseminler çevreye kokularını saçıyordu. Gök maviydi, çiçek açmış zambakların çevresinde kuduzböcekleri vızıldıyordu. Charles da tıpkı yeni yetişen bir delikanlı gibi, kederli yüreğini şişiren belirsiz sevda solukları içinde tıkanıyordu.

Küçük Berthe öğleden sonra babasını hiç görmemişti. Saat yedide, akşam yemeğine çağırmaya geldi onu.

Charles'ın başı duvardan yana devrilmişti, gözleri kapalı, ağzı açıktı; ellerinde de uzun bir tutam saç tutuyordu.

Kızcağız "Baba, gelsene," dedi.

Sonra, şaka yapıyor sanarak babasını hafifçe itti. Charles yere düştü. Ölmüştü.

Otuz altı saat sonra, eczacının yolladığı haber üzerine, Canivet koşup geldi. İçini yardı ama bir şey bulamadı.

Her şey satıldıktan sonra elde on iki frank yetmiş beş santim kaldı. Bu da Berthe Bovary'nin büyükannesinin yanına gitmesi için yol parası olarak harcandı.

Kadıncağız o yıl içinde öldü; Rouault Baba'ya inme inmiş olduğundan, kızı bir hala yanına aldı. Kadıncağız yoksul olduğundan, hayatını kazansın diye, kızı bir iplik fabrikasına gönderiyordu.

Charles Bovary'nin ölümünden beri Yonville'e art arda üç hekim yerleşti ama hiçbiri tutunamadı. Homais hiçbirine göz açtırmamıştı çünkü. Şimdi korkunç sayıda müşterisi var; hükümet onu kolluyor, halk da koruyor.

O kadar özlediği o nişanı da geçenlerde aldı.

SONSÖZ

MADAM BOVARY'DE REALİZM

JONATHAN D. CULLER

Flaubert'in eserlerindeki realizm, son zamanlarda kimi nedenlerle kısmen ihmal edilmiş olmasına rağmen, en azından üzerinde derinlemesine düşünülmeyi hak eden bir konudur. *Madam Bovary* Flaubert'in çokça okunan ve üzerinde çalışılan romanlarından biri olmaya devam etmesine rağmen, kanımca son otuz yılda eleştirmenler için *Bilirbilmezler* romanının Flaubert için bir paradigma haline geldiğini söylemek mümkündür ve kime ait olduğu bilinmeyen ifadelerin etrafında dönen romandaki bu yalın yazarlık modeli, *Madam Bovary*'nin büyük bölümünü oluşturan ayrıntılı tasvirlerin, analizlerin ve düşüncelerin ihmal edilmesine yol açıyor olabilir. Şu bölümü değerlendirelim:

> [Léon] Yakında başkâtip olacaktı hem: Ciddi olma zamanı gelmişti. Onun için, artık havai şeylerden, aşırı duygulardan, düşlerden vazgeçiyordu. Çünkü kendi halinde her insan, gençliğinin ateşli döneminde hiç olmazsa bir gün, bir dakika için olsun, azgın tutkular duymaya, büyük işler başarmaya yetenekli olduğunu sanmıştır. En bayağı çapkın, sultanları elde etmeyi düşünmüştür; her noterin yüreğinde de bir şair yatar. Şimdi artık Emma birdenbire göğsüne kapanıp hıçkırarak ağlamaya başladığı zaman, Léon'un içi sıkılıyordu. Hani bazı insanlar vardır. Müziğin ancak bir bölümüne dayanabilirler de sonra uyuklamaya başlarlar.

Bu satırları, bize dünya hakkında bir şeyler anlatma iddiasında olan ahlâk hükümlerinin ve analitik düşüncelerin, bir karakterin düşüncelerini veya söylemlerini ya da toplumun bakış açısını sunan ünlü *serbest dolaylı anlatım* ile bir arada olduğunun altını çizmek için alıntıladım.

Flaubert'deki realizmin ihmal edilmesinin ikinci nedeninin ise realizm kavramının kendisindeki anlam belirsizliğinden kaynaklandığı söylenebilir: Realizm gerçeğe uygunluk kurallarının bir tezahürü müdür yoksa aksine önceden okunmuş, görülmüş, yaşanmış (*déjà lu, vu, vécu*) olanla ipleri koparmak mıdır? Son olarak da önemini kestirmesi zor olan şu nokta vardır: Eğer realizm toplumu taklit etmeyi içeriyorsa, realizm incelemesi entelektüel eleştirmenler tarafından, örneğin metinlerarası ilişkilerin incelenmesinden ya da karmaşık içsel modellerin ve türdeşliklerin ortaya konmasından çok daha az ilgi çekici bulunabilir ve daha az tercih edilebilir. Eylül 2006'da Flaubert'in realizmi hakkında Barbara Vince'in düzenlediği ve Jacques Neefs, Marc de Biasi ve benim katıldığım bir konferansta katılımcıları en çok heyecanlandıran çalışma, kanımca *Madam Bovary* ve *Notre Dame de Paris* arasındaki ilişkilere dair karmaşık bir görüş ortaya koyan bir makale olmuştur. Bu makale, iki başlık arasında var olan birbirini yansıtan ilişkiye (maDAME bovARY, Notre DAME de pARIS) ve örümcekler, ürgüler ve ağlarla ilgili tasvirlere vs. dikkat çekiyordu.[1] Realizm konusundan kurtulmuş ve kendimizi özgürce oyalayabileceğimiz metinsellik dünyasına salıverilmiş gibiydik.

Ancak *Madam Bovary*'deki realizm probleminin göz ardı edilmesi zordur. Bu problem en başından beri söz konusuydu. Bildiğimiz kadarıyla Flaubert bu projeye *Ermiş Antonius ve Şeytan* kitabını okuyup dehşete düşen arkadaşlarının teşvikiyle yönelmiştir; burjuva hayatını dolduran olaylarla, gerçekçi, ayakları yere basan bir konuyu ele almak için. Buradan hareketle *Madam Bovary*, *Ermiş Antonius*'taki hayal oyunlarının tam zıttıdır. Flaubert "kaleminin ucuna gelen şiirlere, yüksek sesli konuşmalara ve felsefi-fantastik gariplikler" (Mektup, 1 Ekim 1851)[2] kapılmak yerine "mantıklı bir kitap" yaz-

1 Edi Zollinger, "Arachne se venge: Les métamorphoses de Charles Bovary," Absolut-ist Reality and Literary Realism: Flaubert Konferansı'nda sunulan bildiri, Venice International University, 14-17 Eylül 2006.

2 Flaubert, Gustave, *Correspondance*, 4 cilt, yay. haz. Jean Bruneau, Gallimard, Paris, 1973-98.

maya girişmeliydi. Flaubert çarpık ayak hastalığı, tarım ürünleri satılan panayırlar, çocuk edebiyatı ya da genç kızların rüyaları gibi çeşitli konularda deneysel araştırmalar yapmaya başladı. Flaubert'in yazışmaları realist bir romancı olarak kendisini gerçek dünyanın romana sağladığı malzemelere kaptırdığını kanıtlar, hatta hastalık derecesinde: "Boğazıma kadar genç kız rüyalarına gömülmüş haldeyim." (Mektup, 20 Mart 1852). Ayrıca Louise Colet'ye hafif şikâyetçi bir ifadeyle şunları yazar: "İki gündür çok genç kız rüyalarına girmeye uğraşıyorum ve bunun için edebiyatın bulanık okyanuslarında, şatolarda, üzerinde beyaz bir tüy olan kadife başlıklı müzisyenlerin arasında seyrediyorum. Hatırlatın da size bundan bahsedeyim. Bana bu konuda kesin ayrıntılar verebilirsiniz." (Mektup, 3 Mart 1852). "Bu sabah bir tarım kooperatifindeydim, geri döndüğümde yorgunluktan ve sıkıntıdan ölmüş haldeydim. Bovary'm için o ahmak toplantılardan birini görmem gerekiyordu [...] Fiziksel olarak hastalandım" (Mektup, 18 Temmuz, 1852). Görünüşe göre Flaubert için gerçek buydu ve bunu tiksindirici buluyordu: "İki sene! Hep aynı kişilerle ve aynı kötü kokulu ortamdayım [...] Bok çukurunda yüzüyorum adeta" (Mektup, 21 Eylül 1853).

Baştan beri okurların ve eleştirmenlerin *Madam Bovary* ve Yonville'in aslını, tahminen arkadaşı Louis Bouilhet'nin önerisiyle Delphine Delamare'ın hikâyesinde ya da yörede *cause célèbre* ile arsenikle ölen Madam de Bovery'de ya da Flaubert'in iyi tanıdığı Louise Pradier'nin *Mémoires de Mme Ludoivica*'da (Madam Ludoivica'nın anıları) anlatılan maddi çöküntü hikâyesinde aramış olması, buradaki tasvirin bütün yönleriyle realist göründüğünün göstergesidir. Flaubert elbette romanın bir bütün olarak sadece çağdaş gerçekliğe yönelik bir küçümseme duygusuyla değil, realizme duyduğu nefretle kaleme alındığını iddia ediyordu: "Realizme bayıldığımı sanıyorlar, oysa nefretimi uyandırıyor. Bu romanı, realizme duyduğum nefretle yazdım. Ama akıp giden zamanın bizleri yanılttığı sahte idealizmi de en az onun kadar kınıyorum." (Mektup, 30 Ekim 1856.)

Realizmden nefret etmek ne anlama gelebilirdi? Birincisi nefret, belki de realizme duyulan nefret, bize dünya hakkında gördüğümüzden fazlasını beklememeyi, *realist* olmayı söyler, ki Flaubert bunu uygulanması mümkün burjuva yaklaşımı olarak görür; ancak realizm

nefreti aynı zamanda şüphesiz sanatın amacının gerçekliği tam ve doğru olarak tasvir etmek olduğu inancına duyulan nefrettir, ki Zola *Madam Bovary*'yi tam da bunu yaptığı için takdir etmiştir: "Natüralist romanın ilk özelliği, her tür romanesk unsuru dışlayarak gerçek hayatı birebir yeniden üretmesidir, ki *Madam Bovary*, bunun tipik bir örneğidir."[3] – doğumda kaybolan ve sonra aileleriyle yeniden bir araya gelen çocuklar vs. söz konusu değildi.

Madam Bovary kitabının yargılanması sırasında Flaubert'i toplum ahlâkının aleyhinde davranmaktan suçsuz bulan mahkeme, buna rağmen kitabın "kaba ve sık sık sarsıcı bir realizm" içerdiğine hükmetmişti; ancak roman, tam aksine eleştirmenler tarafından Flaubert'in "dış bağlantısı olmayan, kendi üslubunun iç gücüyle tutarlı hiçbir şey hakkında bir kitap [...] neredeyse konusu olmayan bir kitap [...]"a (Mektup, 16 Ocak 1852) en yakın duran eseri olması nedeniyle takdir toplamıştı. Gerçek *Madam Bovary* gerçek dünyanın en kötü haliyle tasviri midir, yoksa neredeyse konusu olmayan ototelik yapıya sahip bir eser midir?

Bu soru Flaubert'in roman için tasarladığı iki farklı sonda zaten kendisini gösteriyordu. Nihayet seçmiş olduğu sonda kullandığı geniş zaman çekimli fiiller, romanın dünyasını içinde bulunduğumuz ana taşır: Charles ve Emma'nın çocuğu Berthe "hayatını kazansın diye, kızı bir iplik fabrikasına gönder[en]" halasıyla yaşamaktadır. Homais'nin "şimdi dehşetli müşterisi var; hükümet onu kolluyor, halk da koruyor. O kadar özlediği o nişanı da geçenlerde aldı". Bu bizim dünyamız, der roman, burjuvazinin güçlendiği Fransa.

Ne var ki Flaubert Homais'nin elde ettiği zaferin anlatılmasını izleyen başka bir son daha kurgulamıştır, Homais burada madalyasına hayran hayran bakar fakat ardından şunları düşünür:

> Ona güvenme –kavanozlara bak– varlığına güvenme [hezeyan, fantastik öğeler, aynada tekrar tekrar haç çıkarmalar, yağmur ve şimşekler], "sadece bir roman kahramanı değil miyim, sayıklayan bir zihnin ürünü, doğumunu gördüğüm ve beni var olmadığıma inandırmak için uyduran küçük bir hergelenin uydurması değil miyim?"

3 Emile Zola, *Romanciers naturalists*, Charpentier, Paris, 1903, s. 126.

Ve sonrasında kendisini şöyle rahatlatır: "Modern gerçekçiliğin büyük sözüyle, *Cogito ergo sum*."

Bu ikinci sonla, Allain Raitt'in doğru bir şekilde öne sürdüğü gibi, Flaubert romana özgü aldanma kavramını sorgulamış ve okurları, tam da postmodern bir tarzla, Homais'nin yazarın icadı *olduğu* gerçeğiyle yüzleşmeye mecbur etmiştir. "Beni var olmadığıma inandırmak için" cümlesiyle kendi hakkında düşünme vidasını bir daha döndürür, okuyucunun kafasının karışmasına yol açar, realizmin taleplerini şüphesiz alaya alıp altüst eder ve bizi ototelik kurmaca yazın dünyasına dahil eder.[4] Bu sonu kullanmayı seçmemekle Flaubert tercihini realizmden yana kullanmış oluyor muydu? Gelgelelim Flaubert'i yargılayan mahkeme eserin, savcılığın önerdiği üzere gerçek dünyadaki olayları ve eğilimleri tasvir ettiği ve sansürlenmesi gerektiği şeklinde yorumlanmasına karşı çıkar. Bazı olaylar ve düşünceler "kaba ve sık sık sarsıcı bir realizm" içermekle birlikte kitabın kendi içinde bir bütün, "üzerinde uzun süre ciddiyetle çalışılmış" bir sanat eseri olduğuna, dolayısıyla da yazarı bazen "tıpkı sanat gibi edebiyatın, üretmeyi hedeflediği yarara ulaşmak için biçim ve anlatımında her zaman erdemli ve saf olması gerekmediğini" (Dava) unutmuş olsa da içeriğiyle yargılanacak bir anlatım olmadığına karar verir.

Mahkemenin bu kararı hiç kuşkusuz genel anlamda aydın ve ilerici olarak görülmüştür. Savcılık kitabı dünyamızın realist bir tasviri olarak değerlendirmiş ve evlilik, evlilik dışı ilişkiler ve Marie Antoinette hakkındaki bazı ifadelerin sansürlenmesi gerektiğini savunmuştur. Aynı zamanda kimi tasvirler gerçeğe dair olumlu bir görüntü sunmamakla suçlanmıştı, diğer bir deyişle kişilerin fazlasıyla dolaysız ya da ideal olmayan bir şekilde tasvir edildiği öne sürülüyordu. Örneğin savcılık makamı "evliliğin pislikleri ve zinanın hayal kırıklığı" ifadesine, realizmi ideal olanın inkârı olarak görerek karşı çıkmıştır. Savunma ise aslında savcılığın atıfta bulunduğu unsurların gönderme ya da realist olarak değil, Emma'nın korkunç ölümünün anlam ve önemini ortaya koyması gereken motifin bir parçası olarak görülmesi gerektiğini ve kitabın kendi içinde bir bütün olduğunu öne sürmüştür. Frances Ferguson'un gözlemlediği gibi, "belki de şaşırtıcı olan hâkimin kara-

4 Alan Raitt, "Nous étions à l'étude...", *Revue des lettres modernes*, sayı 777-781, 1986, s. 132-151.

rının bir sanat eserine öncesinde hayal edilemez olan bir özerklik tanımış olmasıdır".[5]

Bahsi geçen dünyaya yapılan göndermeler ve ototelik yapı arasındaki bu zıtlık, realizm probleminin bir versiyonunu içerdiği söylenebilecek Emma Bovary'ye nasıl yaklaştığımızda somutlaştırılabilir. Percy Lubbock'un ünlü değerlendirmesini alıntılayacak olursak, Flaubert'in romanının "tüm romanlar içinde kurmaca yazın eleştirisinin görmezden gelemeyeceği bir roman," olarak övülmesi, yine Lubbock'tan bir alıntıyla "konunun bütün yönleriyle belirli ve kesin olduğu bir kitap, böylece konunun ele alınış biçimini dağılmamış bir dikkatle görmek mümkün olabiliyor,"[6] şeklinde değerlendirilebilmesine dayanır. Bu konu Emma'dır ve Lubbock'a göre Emma "önemsiz ve boş" olmakla birlikte konunun ustaca ele alınış biçimine odaklanmamızı sağlayan sabit bir konu olmasıyla, "boşluğu gerçek bir değerdir".[7] *Madam Bovary*'nin muhteşem bir "hiçbir şey hakkında bir kitap," olması için Emma'nın "hiçbir şey", sadece cümlelerin sanatsal bir nitelikle serpilmesini sağlayacak bir vesile görevi görecek bir hiçlik olması gerekiyordu. Dolayısıyla da çoğunlukla psikolojik bir klişeye indirgenmiştir.

Karşıt görüşler Emma'yı önemli bir tarihsel gerçeklik olarak ele alıyordu. *Madam Bovary: Taşra Töreleri* eserindeki tuhaf özellik, Balzac'ın taşra hayatını konu alan romanlarının aksine, eseri tarihsel olarak konumlandıracak tarihlerin ve bu gibi kesin kaynakların eksikliğidir. Emma ve Rodolphe'un sonunda birlikte kaçmak için 4 Eylül Pazartesi gününü kararlaştırması gayretli edebiyat araştırmacılarının yaklaşık bir kronoloji hesabı yapmasını sağlamıştır – eğer Flaubert takvimi dikkate almışsa bu 1843 yılında olmalıydı. Ancak romanın kendisi, tarih vermeyi ve açıkça belirtmeyi reddetmekle, taşra hayatını açıkça zamanın dışında olarak tanımlar; "Anlatacağımız olaylardan bu yana, Yonville'de hiçbir şey değişmiş değildir gerçekten". Tarihsel bir değişimi kayda geçirdiği söylenebilecek tek olay olan Homais'nin yeni fabrikayı görmek için düzenlediği yolculuk, görülecek hiçbir şeyin olmadığı bir yere varır. Yalnızca birkaç paslanmış makine dışında sosyal ve ekono-

5 Frances Ferguson, *Pornography, the Theory*, University of Chicago Press, Chicago, 2004, s. 100.

6 Percy Lubbock, *The Craft of Fiction*, Cape, Londra, 1965, s. 59.

7 Percy Lubbock, *a.g.e.*, s. 83.

mik gelişmelere dair hiçbir iz yoktur. 19. yüzyılın Sanayi Devrimi'nde değişime uğrayan Rouen için bile tarihsel olayların pek de etkileyici ya da belirleyici olduğu söylenemez, Emma'nın arzuları ve hayal kırıklıkları için sadece pitoresk bir fon olarak karşımıza çıkar.

Dolayısıyla anlatımdaki tarihsel gerçeklik tartışması, Emma Bovary'nin kendisinin tarihsel bir gerçeklik, kadınların tarihsel durumunun bir betimlemesi olarak tasvir edilmesine dayanır. İhtimaller 1792'de kadın hakları bildirgesiyle ve yeni yeni ortaya çıkan çeşitli feminist gelişmelerle yayılır ancak burjuvazinin bunlara tepkisi ve İkinci İmparatorluk'la Emma özellikle de taşrada yaşayan kadınlar için değişen pek bir şey olmadığını anlar. *Madam Bovary* ismi romanda üç kadına karşılık gelir ve Emma'yı rolü üzerinden tanımlar. Hiçbir şeyin değişmediği bir yer olan bu dünyada Emma zaten bir tekrardan ibarettir. Ve Flaubert'in Emma'nın *bıkkınlığını* ve sıkışmışlık hissini güçlü bir şekilde tasvir etmesi –varsayılan alternatifler ne kadar saçma olursa olsun– kadın okur için olduğu kadar erkek okur için de son derece önemlidir. Sansürcü savcılık yerine açık fikirli hâkim ve savunmadan yana olan eleştirmenler bu anlatımda, savcılığın tehlikeli bulduğu ve tüm ideal olasılıkları reddettiği için sansürlenmesi gerektiğini düşündüğü, güçlü realizmi görmek yerine belki de romanı hiçbir şey hakkında bir kitap olarak ve Emma'yı hiçbirşey olarak görmeye fazlasıyla eğilimli olmuşlardır. Ancak elbette özellikle modern feminist eleştiri Emma'yı önemsiz ve boş olarak görmeyi reddederek ve döneminin kadınlarının tarihsel durumuna bakarak, yaşadığı zorlukların doğuştan gelen bir akılsızlıktan çok taşrada yaşayan hayalperest, herhangi bir işte çalışmayan, ona daha fazla fırsat ve alan sunabilecek şehir hayatından uzak ya da Naomi Schor'un[8] öne sürdüğü gibi ne kadar klişe olursa olsun –romantik romanlar yazan bir yazar olarak örneğin– hayallerinden faydalanmasını sağlayacak bir kalemden yoksun bir kadın olarak içinde bulunduğu durumdan kaynaklandığını vurgulamıştır.

Stephen Heath *Madam Bovary* hakkında yazdığı kısa fakat güzel kitapta Flaubert için kadınların özgürleşmesine ya da başka ilerici akımlara ilgi duymamasına rağmen, "açıkçası kendi realizmini, sos-

8 Schor, Naomi, "Pour une thématique restreinte: Ecriture, parole et différence dans *Madame Bovary*", *Littérature*, sayı 22, Mayıs 1976, s. 31-45.

yal dünyanın gerçekliğini, kadınlardan, Emma'dan alır ve tanımlar, *Emma'yı* o dünyanın sorgulanması için kilit nokta, bunaltıcı sıradanlığın göstergesi olarak görür"[9] der. Burada karmaşık bir durum olduğu söylenebilir çünkü Emma'nın tatminsizlikleri var oldukları şekliyle gülünç olarak işlenir ve okurun anlatıcının araya mesafe koyan yöntemleri ve değerlendirmelerine rağmen ne kadar değerli olduklarını çözmesi gerekir. Küçük düşünen ve dar görüşlü biri olduğunu, sadece kendi zevkine hitap eden şeylerle ilgilenmesini örneğin, çeşitli şekillerde dile getirmekten çekinmez. Ve Léon'la ilişkisindeki artan cesareti, ki kesinlikle davranışlar bunu yansıtmaktadır, okurların normatif olarak görmeye teşvik edildiği bir durum değildir.

Ancak realizm çoğunlukla dünyanın arzularımıza cevap vermediği, ya onlara karşı olduğu ya da insanın arzularından ve algılarından bağımsız olduğu algısıyla ilişkilendirildiğinden; üstelik de Emma'nın çaresizliği ve Tostes ve Yonville'deki dünyaya duyduğu öfke, hayalini kurduğu romantik hayata engel olmasından kaynaklandığından, Heath'in öne sürdüğü gibi Emma'nın bakış açısı ve tahammülsüzlüğü realizmi andıran her şeyden uzak durmak için elinden geleni yapmasına rağmen realizmden kaynaklanıyor olabilir.

1974 yılında kesinlikle devrimsel olduğunu düşünerek yapısalcı girişimin heyecanıyla kaleme aldığım *Flaubert: The Uses of Uncertainty* (Flaubert: Belirsizliğin kullanımları)[10] çalışmamda Flaubert'in romanını her şeyden önce Balzac modelinden, ister realizm ister romantizm adı verilsin, radikal bir kopuş olarak değerlendirmiştim: örneğin Balzac'ın tasvir ve anlatı gelenekleri tarafından oluşturulmuş beklentiler kadar analiz ve yargıların da yok olması. Flaubert'in kendisi bir romancının "ilk göz ağrısıyla alay etmesinin" (Mektup, 9 Ekim 1852) ne kadar beklenmedik olduğunu ifade etmiştir ve ben onun *Yerleşik Düşünceler Sözlüğü* için söylediği gibi, "okur kendisiyle dalga geçilip geçilmediğini anlamıyor," diye tanımlanabilecek (Mektup, 4 Eylül 1850) bir kitap yazdığını düşünmüştüm. Sanırım kısmen terimin anlamsal belirsizliği olduğunu düşündüğümden realizm problemiyle

9 Stephen Heath, *Gustave Flaubert, Madame Bovary*, Cambridge UP, Cambridge, 1992, s. 87.

10 Culler, Jonathan, *Flaubert: The Uses of Uncertainty*, Davies Group, Aurora, 2006.

özellikle ilgili değildim; fakat tam zıt açıdan bakarak realizmi son derece önemli, belki de *olmazsa olmaz* yapan şeyin kendi içinde hem yazınsal bir gelenek hem de geleneğe aykırılığı belirten temel bir zıtlık içermesi olduğu söylenebilir. Philippe Hamon realizmi ayrıntıların düzenli, bilinen bir dünyayla bütünleşmesi olarak görür: "Gerçekçi anlatımda kişi-tasvir buluşması, genel hareket dürtüsünün içine yerleştirilmiş olabilir: Tasvirle işaret edilen kişi nesnelerle benzerlik ve çevreyle uyum ilişkisi içindedir."[11] Realist tasvir olan biten hakkında bilgi veren bir karakter ve/veya konu olarak geri kazanılabilecek bir şeydir. Realizm, Barthes'ın[12] bize öğrettiği üzere, *kitabi*dir, gerçeğe uygunluk ve geleneksel kurallarla ilgilidir; bir ayrıntının ya da olayların birbiri ardına dizilişinin realist olması için dünyayla ilgili düşüncemizle uyumlu ve anlamlı olması, dünyayı düzenli kılan kuralları tekrarlaması ya da onlara atıfta bulunması gerekir. Ancak realizm aynı zamanda geleneği altüst eden bir güçtür, onu gelenek olarak tanımlar ve kendisini söylemin gizlediği ya da yumuşattığı kaba gerçekliğe ilişkin olarak ortaya koyma iddiasındadır: "Sevgilimin gözleri güneşe hiç de benzemez," örneğin. 19. yüzyılın ortalarında realizm, öncesinde edebi söylemle bağdaşmayan bayağılık ve edebe aykırılık gibi çağrışımlara sahipti. Louise Colet'ye yazdığı bir mektubun harikulade bir bölümünde Flaubert onu şöyle kışkırtır, "Açık tuvaletleri unutmayın sakın! Orada muhteşem bir kimya oluşuyor, dölleyici ayrışımlar oluyor," ve gübrenin güllerin kokusu üzerindeki öneminden söz etmişken, şöyle devam eder, "Bizler, yani ötekiler, vidanjör ve bahçıvanlarız. İnsanlığın çürümesinden kendimize zevkler çıkartıyoruz" (Mektup, 23 Aralık 1853). Hazzın romanda sahnelenmesi kuşkusuz gerçek olarak belirtilen şeyin geri kazanılmasının yollarından biridir, çünkü önceleri edebi gelenek tarafından görmezden gelinmiştir.

Tuvaletlerin *Madam Bovary*'den aklımda kalan tek tasvir olduğunu söyleyemem elbette. Örneğin elma şırasının artıklarında boğulan sineklerden de bahsetmek gerekir. Flaubert'in realizmi ve anlatı sanatının örneği niteliğinde olan bir bölümde Charles, Emma'nın babasını ziyaret etme bahanesiyle Rouault Çiftliği'ne geri döner.

---

11 Philippe Hamon, *Introduction à l'analyse du descriptif*, Hachette, Paris, 1981, s. 112.

12 Barthes, Roland, "L'Effet de réel", *Communications*, sayı 11, 1968, s. 84-89.

> Bir gün çiftliğe saat üçe doğru geldi. Herkes tarladaydı. Mutfağa girdi. İlkin Emma'yı göremedi, panjurlar kapalıydı çünkü. Tahtaların aralıklarından giren güneş, döşeme taşları üzerine ince uzun çizgiler halinde vuruyor, bu çizgiler eşyanın keskin yerlerinde kırılıyor, tavanda yansırken de titriyordu. Masanın üstünde sinekler kirli bardakların üzerinde dolaşıyor, dipte kalan elma şarabının içine düşerek boğulurken vızıldıyorlardı. Bacadan girmekte olan gün ışığı kaplamanın işlemesine kadife gibi bir görünüm veriyor, soğumuş külleri de hafifçe mavileştiriyordu. Emma pencereyle ocağın arasına oturmuş, dikiş dikiyordu. Sırtına atkı örtmemişti. Çıplak omuzlarında ufak ufak ter damlacıkları görülüyordu.

Emma'nın omuzlarındaki ter damlaları, masanın üzerindeki kirli bardaklar, uçuşan ve elma şarabının artıklarında boğulan sinekler ve ocaktaki küller gibi ayrıntılardaki realizmin romantizm üslubuna uygun olmadığı açıktır. Burada yoğunluğuyla arzularımıza direnebilen bir dünya söz konusudur; insanın amaçlarına tabi değildir. Ancak geri kazanma söz konusudur; bu ustaca işlenmiş güzel cümleler sayesinde havanın bozulması ya da tiksindirici olması engellenmiş olur. Flaubert'in kendisi gibi sanatçılar hakkında söylediklerinde de haklılık payı vardır: "İnsanlığın çürümesinden kendimize zevkler çıkartıyoruz," ve benzer cümleler bu sahneyi, belli ayrıntılara rağmen, neredeyse romantik olabilecek bir karşılaşma için uygun bir ortam olarak görmeyi sağlar.

Flaubert'in romanda birçok yerde serbest dolaylı anlatım tarzını devrimsel bir nitelikle kullanması, eleştirmenlerin az da olsa mümkün görünen her durumda (elbette çoğunlukla böyledir) bir karakterin bakış açısının ifadesi olarak değerlendirerek tasviri ele alma ve realist hale getirme yönünde güçlü bir eğilime yol açmıştır. Bu ayrıntıları onları algılayan bir karakterle ilişkilendirerek anlamlandırma cazibesi güçlüdür. Ancak Flaubert'i Henry James ile aynı yere koymamanın önemli olduğuna inanıyorum çünkü James için bu, roman tekniğinin anahtarı niteliğindeydi. Flaubert anlatının bakış açısının bu şekilde kişiselleştirilmesi yönündeki girişime çoğunlukla engel olur. Les Bertaux'ya dönüş hakkındaki bölüm buna örnek olarak verilebilir, ancak ona birazdan dönüp şimdi daha da şaşırtıcı olan Léon'un Yonville'e dönüşünü anlatan şu ilginç satırlara bakalım:

Sonunda, Léon kararını verdi, gidip hekimin kapısını çaldı. Emma odasındaydı, ancak bir çeyrek saat sonra aşağıya indi. Charles Bovary'nin Léon'u tekrar görmüş olmaktan pek sevinmiş gibi bir hali vardı; ama o akşam da ertesi gün de hiçbir yere kımıldamadı. Léon, Emma'yı yalnız olarak ancak akşam, çok geç vakit, bahçenin arkasındaki dar sokakta görebildi... Dar sokakta, tıpkı ötekiyle olduğu gibi! Hava fırtınalıydı, bir şemsiyenin altında, şimşeklerin ışığında konuşuyorlardı.

Burada serbest dolaylı anlatımın işaretlerini görmemize rağmen, kime ait konuşmalarının ya da düşüncelerinin nerede anlatıldığını söylemek şaşırtıcı derecede zordur: Buraya kadar Léon'u izlememize rağmen burada karşımıza "Madam" çıkar. Bu Léon'un düşüncesi ya da hizmetçi Félicité'nin dolaylı olarak aktarılan konuşması olabilir mi? Ya da romanda başka yerlerde olduğu gibi genel kullanımın taklidi, burjuva dünyasının anonim söylemi olabilir mi? Peki ya "Mösyö"? Buna ek olarak "Dar sokakta, tıpkı ötekiyle olduğu gibi!" haykırışı ünlem işaretiyle serbest dolaylı anlatım olarak belirtilmiştir, ancak şayet bir başkasının düşüncesiyse Emma'nın olmalıdır, der Serge Zenkine, çünkü bu noktada, Léon Rodolphe'u bilmemektedir ve dolayısıyla "başkası"[13] hakkında düşünüyor olamaz. Ama kim bilir? Bu satırlar, görünüşe göre anlatımda bu şekilde belirtilse bile, ayrıntıları belli karakterlerin bakış açısıyla ilişkilendirerek aktarma zorluğuna çarpıcı bir örnektir.

Rouault Çiftliği'ndeki sahnede Charles'ın Emma'yı başta görmediğini anlatan açılış cümlesi kuşkusuz eleştirmenleri ayrıntıları bir karakterin gördüğü ya da fark ettiği şekilde ele almaya teşvik eder, bu cümleleri Charles'ın *gözüne ilişen* şeyler olarak değerlendirme olasılığını açık bırakır, ancak roman bu gibi girişimleri engeller. Romanın başka yerlerinde Charles'ın kullandığı dil, ayrımcılık ve düşünce süreçleri hakkında öğrendiklerimizden, bu dil ya da algılayış biçiminin ona ait olduğunu düşünmek çok zordur: Charles döşemedeki rengârenk ışık oyununu, mobilyayı, tavanı ve küllerin süzülen günışığındaki hafif mavimsi tonunu fark eder miydi? Ve Emma'da Charles'ın dikkatini özellikle çeken

13 Serge Zenkine, *Madame Bovary et l'oppression réaliste*, Publications de la faculté des lettres, Clermont-Ferrand, 1966, s. 23.

şey ter damlaları olabilir miydi? Kanımca burada karşımıza çıkan şey, Flaubert'de oldukça sık görülen bir etki olan çeşitli sinyallerle gözlemci ya da konuşmacıyı düşünmemize sebep olunduğunda gören ya da konuşan kişiyi belirleme zorluğudur. Bu anlamda sonuç tam bir kafa karışıklığı olabileceği gibi hepsinden önemlisi dünyayı tasvir eden kime ait olduğunu bilmediğimiz bir ses ve anlatıcı algısı da oluşabilir. "Çıplak omuzları üzerinden görülüyordu," elbette Charles'ın gördüklerini ya da onun olduğu yerde duran herhangi birinin görebileceği, ancak özellikle de Charles gibi biri onu fark etmiş olsa da olmasa da herhangi birinin görebileceği bir şeyi anlatıyor olabilir.

Betimsel ayrıntıların sahnedeki karakterlerin gördüklerinden ya da konunun amacından ayrılması, orada bulunan herhangi birinin görebileceği, belli bir bakış açısına bağlı olmayan bir dünya algısı yaratmaya katkıda bulunur. Flaubert'in tasvirlerinin burada olduğu gibi, çoğunlukla sadece orada olan bir dünyayı, konunun ya da bir karakterin parçası olmayan metaforlarla sunarak makul bir bakış açısını ortadan kaldırma arzusu tarafından belirlendiği düşüncesindeyim. Charles ve Emma'nın evlilik merasiminden sonra şunlar anlatılır: "Düğün alayı ilkin kırlarda dalgalanan tek renkli bir çevre gibi, yeşil buğdaylar arasında kıvrıla kıvrıla uzayan dar yolda ilerlerken çok geçmeden yayıldı; kendi aralarında lafa dalarak oyalanan çeşitli kümelere ayrıldı." Metafor kişiden bağımsız olma kurallarıyla çelişmesine rağmen – nesnelerden başka hiçbirşey anlatmaması– hiç kimsenin gördüğü bir şey değildir ancak yukarıdan ve dışarıdan görülebilir. İnsana dair belli amaçlardan bağımsız gibi görünen bir dünya sunulur. Realizmin orada bir yerde insana dair herhangi bir anlam ya da arzudan bağımsız ve insanın amaçlarına karşı duran bir dünya olduğu algısına dayandığı söylenebilir.

Ronald Barthes herhangi bir motivasyon olmadan (olay örgüsüne, karaktere, konuya ya da sembole katkıda bulunma nedeniyle romanın bir parçası olmamaları) sadece orada görünen ve dolayısıyla "biz gerçeğiz" anlamı taşıyan ayrıntıların sonuç olarak gerçeklik etkisi yarattığını öne sürer. Bu gerçeklik etkisi, *The Uses of Uncertainty*'de vurguladığım Flaubert'in engelleyici sanatının bir yönüdür, ancak şimdi anlatıdaki bakış açılarının karmaşık bir şekilde nasıl oluşturulduğu ve bunun incelenmesiyle daha çok ilgileniyorum

Romandaki anlatıcının bakış açısı problemine ünlü açılış cümlesi "Ders çalışıyorduk," ile dönelim. Birinci şahıs anlatısının "Ben"i "Ders çalışıyorduk. Derken içeriye lise müdürü girdi. Arkasında şehir elbisesi giymiş yeni bir öğrenci [...] vardı," anlatıcıyı sahnenin içine yerleştirir –bunu biliyorum çünkü oradaydım– ve çocukların yeni öğrenci Charles Bovary'yi nasıl gördüğü ve algıladığının bir açıklamasını sunar. Ancak anlattıklarını yaşamış olan birinin otoritesini talep ediyor gibi görünen birinci şahıs anlatıcı ardından Charles'ın babasının ve Charles'ın önceki hayatının esprili bir şekilde sentezlendiği bir tasvir sunmaya devam eder, bunu çarpıcı anlardan biri olarak alıntılayabiliriz:

> Babası Charles-Denis-Bartholomé orduda başçerrah yardımcısıymış. 1812 yılına doğru asker alma işlerinde lekelenmiş, o sıralarda da askerlikten ayrılmak zorunda kalmış. Yakışıklılığından yararlanarak giderayak bir tuhafiyecinin kızıyla evlenip altmış bin franklık bir drahomaya konmuş. Kızcağız adamın halini tavrını görür görmez ona vuruluvermiş. Yakışıklı, palavracı bir adammış, mahmuzlarını şıkırdata şıkırdata yürürmüş. Favorileri bıyıklarına kadar ulaşmaktaymış. Parmaklarına hep yüzük takar, göz alıcı renkte kumaşlardan elbiseler giyermiş. Yiğit bir görünüşü varmış, ama kasaba kasaba dolaşıp öteberi satan gezginci tacirler gibi ağzı kalabalık, neşeli bir adammış.

Ve aile geçmişinin Charles'ın okula gelişine dek uzanan ayrıntılı kısa anlatımından sonra, anlatıcı çokça bilinen şu sözleri söyler: "Şimdi herhangi birimizin onunla ilgili bir şeyi hatırlaması doğrusu imkânsız," ancak birinci şahıs kaybolmasına rağmen kitap bilgi sahibi görünen birinin ağzından önemli ayrıntılar sunmaya devam eder: "Kendi halinde bir çocuktu, teneffüslerde oynuyor..." Daha önce, giriş bölümünü ve sonrasında birinci şahıs anlatısının yerini farklı bir anlatı tarzına bırakmasını anlatı otoritesinin parodisi, bilgili bir gözlemcinin geleneksel anlatı tekniğinin bir parodisi olarak incelemiştim. Bu kuşkusuz anlatı otoritesi konusundaki ustalığın sergilenmesidir – gerçek bir anlatıcı böyle sıradan bir karakter hakkında her şeyi unutmuş olurdu. Bu, anlatıcıyı hayali, kurgusal bir duruma sokar ve bu tamamen geleneksel bir anlatıcı karakterden farklı kurgusal bir anlatı örneğidir. Karen Westerwiele

romanın en başından beri anlatıcının olayları kendisinin yaşamasından kaynaklanan otoritesini yıktığını ifade eder – "Şimdi herhangi birimizin onunla ilgili bir şeyi hatırlaması doğrusu imkânsız,"[14] noktasına kadar beklemez. Okul müdürü sınıfa yeni bir öğrenci getirir ve onu Mösyö Roger'ye tanıtır "Çalışmasından, hal ve gidişinden memnun kalırsak daha büyük sınıfa geçecek. Zaten yaşı da böyle gerektiriyor."

> Yeni öğrenci kapının arkasında, köşede kalmıştı. Onun için, kendisini zar zor görebiliyorduk. On beş yaşlarında bir köy çocuğuydu, boyu hepimizden uzundu. Saçları, tıpkı bir köy ilahicisi gibi, alnının üstünde dümdüz kesilmişti.

Zorlukla görülebildiği açıkça söylenmesine rağmen ayrıntılı bir tasvir yapılır. Sonrasında daha bu noktada kaynağı olmayan, otorite ve bilgi sahibi bir kaynaktan bağımsız olan ifadeler karşımıza çıkar; ki bu durum sonrasında "Şimdi herhangi birimizin onunla ilgili bir şeyi hatırlaması doğrusu imkânsız," cümlesiyle açıkça belirtilir. Otoritenin bu şekilde devre dışı bırakılması hem onu kurgusal ve hayali yaparak realist aldanmayı fark ettirmeden yerle bir eder hem de birine ait olmayan, yoktan gelen bir ses yaratır ve hemen "taşra garları" hakkında her şeyi anlatmaya başlar.

Kim olduğu belirlenebilen bir anlatıcının ve gören ya da konuşan belirli bir otoritenin varlığına son verilmesi ya da ortadan kaldırılması arasında bu beklenmedik gelgit, bana öyle görünüyor ki, romanda anlatıcının Balzacvari bir tarzda insani eğilimlere dair açık yargılar –her burjuvanın kendi sınırsız tutkuları ve Léon'un Emma'ya karşı artan bir kayıtsızlık sergilemesiyle ilgili başta alıntıladığım bölümde olduğu gibi– ya da analizler sunduğu anlar ve daha sıkça karşımıza çıkan anlatıcının betimlenen şeyin önemini ya da neden fark edilmesi gerektiğini açıklamadan tasvirler sunduğu anlar –elma şarabındaki sinekler ya da ter damlalarında olduğu gibi– arasında ilginç bir dalgalanmayla el ele ilerlemektedir.

Ancak anlatıcının otoritesinin bu şekilde ortadan kaybolması ve realizmle ilişkilerinin tam bir açıklamasını yapmak için kanımca kendi-

---

14 Karin Westerwelle, "Flaubert and Christianity. La légende de Saint Julien l'Hospitalier," Absolutist Reality and Literary Realism: Flaubert Konferansı'nda sunulan bildiri.

sine zarar veren birinci şahıs anlatıcının şimdiki zaman kullanımını; "Şimdi herhangi birimizin onunla ilgili bir şeyi hatırlaması doğrusu imkânsız," roman boyunca şaşırtıcı şekilde sık görülen "hayatını kazansın diye kızı bir iplik fabrikasına çalışmaya gönderen" halası gibi ya da Homais'nin "korkunç sayıda müşterisi var, hükümet onu kolluyor, halk da koruyor" gibi ya da ikinci bölümün başında bize Yonville'i ve o anki gerçekliği aktaran anlatıdaki şimdi zaman kullanımıyla ilişkilendirmeyi gerektirir:

> Yonville Rouen'dan sekiz fersah uzakta [...]. Boissière'de anayoldan ayrılınca [...] Uzaktan bakıldığında [...] derenin kıyısında upuzun yattığı görülür [...] Yokuşun alt başında, köprüyü geçtikten sonra, iki yanına körpe akçakavaklar dikilmiş bir yol başlar [...] Evlerin saz damları, tıpkı kaşların üzerlerine kadar indirilmiş kalpaklar gibi, alçak pencerelerin hemen hemen üçte birine kadar iner.

Evlerin ayrıntılı tasvirlerinin ardından, varlık nedenleri hemen hemen belirsiz olan ayrıntılarla, –daha ziyade gerçeklik etkisi– kendimizi Lestiboudois'nın boş yerlerinde patates yetiştirdiği mezarlıkta buluruz:

> [...] bugün bile patateslerini ekmeye, hatta onların kendi kendine yetiştiklerini hiç çekinmeksizin iddia etmeye devam ediyor. Anlatacağımız olaylardan bu yana, Yonville'de hiçbir şey değişmiş değildir gerçekten. Kilisenin çan kulesinin tepesinde tenekeden, üç renkli bayrak yine dönüyor; tuhafiye dükkânında iki tane uzun, alaca bez hâlâ rüzgârda sallanıp duruyor; eczacının camekânında kavanozlarda duran düşük çocuklar, bulanık ispirtolarının içinde, gittikçe daha fazla çürümeye devam ediyorlar; hanın cümle kapısının üzerindeki yağmurlardan rengi solmuş, yaldızlı eski aslan resmi de yoldan gelip geçenlere hâlâ fino köpekleri gibi kıvırcık tüylerini gösteriyor.

Şimdiki zaman kullanımı, bu dünyanın sürekliliği ile otoritesinin ustaca ortaya konmuş olmasına rağmen var olan kişiden bağımsız anlatının sürekliliğinde ısrarcı olarak romandaki realizmi söylem ve tarih arasındaki sınırı yok ederek pekiştirme rolü oynar mı? Ya da gerçeküstü bir halüsinasyon etkisi mi söz konusudur; alkolde sonsuza kadar çürüyen ceninler ve durmaksızın dalgalanan yepyeni bayraklar?

Flaubert'in kaleminde çok fazla göndergeselliğin halüsinasyon etkisi yaratabileceğini biliyoruz. Meşhur at arabası sahnesinde giderek artan yer isimleri, Rouen sokakları ve civarı, gerçeği yansıtan göndergesellikler olarak başlar ancak isimler çoğaldıkça halüsinasyona benzer ve büyülü bir hal alır:

> Sonra [araba] geri döndü; bunun üzerine bir yol düşünüp bir yön seçmeksizin gelişigüzel dolaşmaya başladı. Saint-Pol'da, Lescure'de, Gargan Tepesi'nde, Maladrerie Sokağı'nda, Dinanderie Sokağı'nda, Saint-Romain'in, Saint-Vivien'in, Saint-Maclou'nun, Saint-Nicaise'in –gümrüğün– önünde, aşağı Eski Kule'de, Üç Çubuk'ta, Mezarlık Önü'nde görüldü.

Göndergesellik ya da gerçeklik etkisi halüsinasyon etkisi yaratacak kadar abartılı olabilir mi?

Aynı şekilde geniş zaman kullanımının romandaki dünyayı bizim dünyamızla ısrarcı bir şekilde ilişkilendirerek realizmi pekiştirip pekiştirmediğini ya da bu geniş zamanların aynı kalan gerçekdışı bir dünya olduğunu varsaymak gibi tam tersi bir etkisi olup olmadığını sorabiliriz. –Homais kısa süre önce bir onur nişanı almıştır– zaman geçtikçe ve bizim dünyamız gelişip değiştikçe aynı kalan bir dünya mı kendi üslubunun iç gücüyle engellenen kurgusal bir dünya mı?

Realizmin pekiştirilmesi ya da halüsinasyon etkisi yaratılması iki farklı alternatif gibi görünmektedir ve söz konusu durumda prensipte karar verilemez görünse bile, okur olarak böyle bir söylemle karşılaştığımızda onu realizm olarak mı yoksa halüsinasyon olarak mı göreceğimizi bilmemiz gerekir. Ancak Flaubert'deki realizm bilmecesi, tam da kullandığı usul ve yöntemleri sürekli altüst etmesi olabilir. Realizmin farklı türleri arasında bocalamak, Flaubert'i okurken bir aynayla değil, Stendhal'in ünlü realizm tanımıyla "gezdirilen bir ayna" ile hiç değil, fakat farklı yazınsal iplerle örülmüş bir kurgu ve metinle karşı karşıya olduğumuzu bize hatırlatan şeylerden biridir. Flaubert *Madam Bovary*'deki başarısı hakkında "yazılı gerçek" yarattığını söylemiştir ve bunun hem problemin ismi hem de onun açıklaması olduğunu unutmamak gerekir.

Çevirenler ÖZGE ÇAĞLAR AKSOY - BAHAR SİBER

İletişim Klasikleri

GUSTAVE
FLAUBERT

Duygusal Eğitim
Çeviren CEMAL SÜREYA

Madam Bovary
Çeviren SÂMİH TİRYAKİOĞLU

Üç Hikâye
Çevirenler BERNA AKKIYAL - CAN BELGE

VICTOR
HUGO

Sefiller
Çeviren CENAP KARAKAYA

HENRI BEYLE
STENDHAL

Kırmızı ve Siyah
Çeviren ŞERİF HULÛSİ

HONORÉ DE
BALZAC

Bilinmeyen Şaheser
Çeviren RENAN AKMAN
Goriot Baba
Çeviren ŞERİF HULÛSİ

GUY DE
MAUPASSANT

Bel-Ami
Çeviren CAN BELGE

XAVIER DE
MAISTRE

Odamda Seyahat
Odamda Gece Seferi
Çeviren CEYLAN GÜRMAN

JOHANN WOLFGANG VON
GOETHE

İtalya Seyahati
Çeviren GÜRSEL AYTAÇ

JAMES
JOYCE

Dublinliler
Çeviren MURAT BELGE

Sanatçının Bir Genç Adam Olarak Portresi
Çeviren MURAT BELGE

R. L.
STEVENSON

Dr. Jekyll ve Bay Hyde'ın Tuhaf Hikâyesi
Çeviren KAYA GENÇ

CHARLES
DICKENS

Martin Chuzzlewit
Çeviren MURAT BELGE

WILLIAM
BECKFORD

Vathek
Çeviren SEÇİL KIVRAK

THOMAS
HARDY

Adsız Sansız Bir Jude
Çeviren TACİSER BELGE

WEEDON/GEORGE
GROSSMITH

Önemsiz Bir Adamın Günlüğü
Çeviren KAYA GENÇ

THOMAS DE
QUINCEY

Güzel Sanatların Bir Dalı Olarak Cinayet
Çeviren İSMET BİRKAN

SAMUEL TAYLOR
COLERIDGE

Yaşlı Gemici
Çeviren ŞAVKAR ALTINEL

www.iletisim.com.tr

Madam Bovary, 19. yüzyıl Fransız kadınının kıstırılmış hayatını ve iç dünyasını oldukça şeffaf bir şekilde ele alırken, dönemin kadın erkek ilişkilerine de ayna tutan bir başyapıt.

Charles Léandre'ın _Madam Bovary_ için özel olarak yaptığı resim (1931).

Vasat bir doktorla evlendikten sonra boğucu taşra yaşamı içinde sıkışıp kalan genç ve güzel Madam Bovary, mutsuzluğu bir kader olarak kabul etmeye razı olmaz. Büyük hayalleri, hayattan büyük beklentileri vardır; okuduğu romanlardaki tutkunun ve romantik fantezilerin özlemiyle yaşar ve aradığı ideal aşkı bulmak için çıktığı yolda hiçbir fedakârlıktan kaçınmaz. Madam Bovary'nin bu mücadelesini ve sürüklendiği çıkmazı anlatan roman, tutkulu bir hikâyenin gerisinde evlilik, cinsellik ve zenginlik kavramlarını sorguluyor. 1857'de ilk kez yayımlandığında büyük yankı uyandıran, toplumun din ve ahlak anlayışını sarstığı gerekçesiyle yasaklanmaya çalışılan _Madam Bovary_, 19. yüzyıl Fransası'nın ahlak anlayışına ve burjuva değerlerine karşı güçlü bir eleştiridir.

"Şairler nasıl bahara şükran duyuyorsa, romancılar da Flaubert'e öyle şükran duymalıdır. Onunla her şey yeniden başlar."
JAMES WOOD

THG
0163304
FHB
2016
THG 63304 FHB

ISBN-13: 978-975-05-1343-5
9 789750 513435

iletişim